Sam ~~H~~ Hoge.

ANIMADVERSIONES

SIVE

COMMENTARIVS

In quatuor Euangelia,

IN QVO

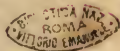
Collatis, SYRI inprimis, ARABIS, Euangelii HEBRÆI, VULGATI, ERASMI & BEZÆ versionibus, difficiliora quæque loca illustrantur, & variæ lectiones conferuntur.

ACCESSIT

Appendix in MATTHÆVM, *in quo cum prætermissa quædam, tum* ÆTHIOPICÆ *versionis nonnulla adduntur & expenduntur.*

AVCTORE

LVDOVICO DE DIEV.

LVGDVNI BATAVORVM,
Ex Officinâ BONAVENTVRÆ & ABRAHAMI ELZEVIR. Academ. Typograph.
clɔ lɔ cxxxi.

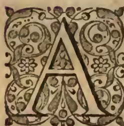

Ornatissimo, Clarissimo, Doctissimoque Viro,

D. DANIELI COLONIO,

Collegii Gallo-Belgici Regenti dignissimo, Ecclesiæ Lugduno-Batavæ Pastori fidelissimo, Collegæ honorando, Avunculo dilecto,

LUDOVICUS DE DIEU, S. D.

ARRIDET, vir Clarissime, illa doctorum Arabum sententia, ليس اليتيم من قد مات والده بل اليتيم الذي لا علم له ولا ادب. *non est orphanus, cujus mortuus est parens: sed est orphanus qui scientiam non habet, nec mores.* Duos dat fidissimos & immortales hominis tutores, scientiam & mores. Quæ sapientissimus hominum Salomo vocat חָכְמָה וּמוּסָר Proverb. I. & tanquam summa hominis ornamenta, unicumque peculium commendat. Nunquam eorum probavi mentem, quibus auri argentiq; thesauri veræ opes, eruditio ac scientia quisquiliæ & σκύβαλα habentur. Quos ego, ut voti compotes fiant, in aurifodinis

ſepultos vivos velim. Quanto magis inter Arabes ſapuit, qui verè & elegantiſsimè dixit, اغني الغـنـي الـعـقـل *ditiſſimæ divitiæ intellectus*. Quem qui excolit, eum ego demum hominem dixero. Oculos geſtat homo in capite. quid differt ab aſino, ſi non & eoſdem in corde habet? quos nemo habet, niſi qui ſapit. Rectè Maimonides, לבות החכמים יש להם עינים רואות מה שאין רואים הפתאים ׃ *Corda ſapientum habent oculos, quibus vident, quod non vident ſimplices.* His oculis proximè ad Deum acceditur. & quo quis iis videt acutius, propius à beatis abeſt angelis. præſertim autem in ſacris ſapere, in divinis acutum videre, id vero eſt ſupra humanam ſortem evehi. & quantum mundo Eccleſia, terræ cœlum præſtat, tantum is reliquis hominibus præſtare videtur. Quin id animum ſæpe meum titillaverit, & ut ad aliquem ſaltem ſacræ ſcientiæ gradum aſpirarem incitaverit, diffiteri nolo. Nec apud te debeo, vir Clariſſime, qui & exemplô tuo præiviſti, & monitis tuis, quum iis juvenis ſubeſſem, exſtimulaſti. Sed & alterum illud à te didici, non ornari modo, ſed & perfici ſapientiam moribus. Inter quos præcipui, humilitas & charitas. Illa, ne quis ſcientiam jactet & oſtentet. Hæc, ne ſibi tantum ſapiat, ſed & aliis, & quod cœlitus nactus eſt, in publicum lubens bonum conferat. Merito dixit

Arabs

Arabs ille اشر الناس العالم لا ينفع بعلمه, *pessimus hominum est eruditus, qui non prodest eruditione sua.* Iam causas vides, Ornatissime vir, non suscepti modo hujus operis, sed & editi. Licet enim eruditorum numero accensere me nec velim, nec debeam, id tamen operam dedi, ut Spiritus Sancti in Sacris Literis loquentis mentem, quàm fieri posset accuratissimè perciperem, & si quid ad id linguæ Orientales, præsertim Syriaca, quæ Servatori nostro & Apostolis vernacula fuit, conferre possent, exhaurirem. Quo studio quum nonnulla assecutus viderer, quæ difficilioribus locis lucem quandam adderent, committendum non putavi, ut id Ecclesiæ bono, cui natus & educatus sum, non daretur. Nec tamen adeo mihi mea placent, ut omnium hîc assensum aut postulare mihi velim, aut promittere audeam: sed hactenus mihi ipsi satisfactum volui, ut quæ non ineptè in mentem venisse videbantur, tuo, Vir eruditissime, aliorumque Doctorum Virorum judicio subjicerem. Cur verò tibi potius quam aliis hos labores meos dicaverim, non est quod multis dicam. Aliquid est, quod lucrum magis, aliudve emolumentum, quàm publicum Ecclesię commodum spectasse videri nolui. Sed præcipuum est, quod & sanguinis propinquitas, & summa tua in me merita, me tibi maxi-

nopere obstrinxêre. Ex quo enim Reverendum Doctissimumq; virum Danielem de Dieu, Patrem meum charissimum, Flissinganæ olim Ecclesiæ Pastorem, tristis mors juveni ademit, tuæ fui curæ, institutioni & ductui relictus. ut quem natura dederat Avunculum, alterum educatio daret parentem. Nec adeo tua infœlix fuit cura, quin jam decem abhinc & duobus annis me collegam tibi præclara hæc civitas reddere non sit dedignata. A quo tempore suavissimo tuo convictu, quem hactenus matris meæ plurimum colendæ, sororis tuæ charissimæ Saræ Coloniæ, præsentia multò etiam reddidit suaviorem, usq; adeo sum beatus, ut quem præ te in terris amare debeam, nullum habeam. Nec metuendum duxi, ne parum prudenter tuum nomen in patrocinium vocasse viderer. Cui enim præclarus ille omnis literaturæ Phœnix Dan. Heynsius Aristarchum suum sacrum, nunquam intermoriturum opus, inscribere non erubuit, egone ei hasce meas longè minoris notæ lucubratiunculas minus rectè dicatas censeam? Quin id mihi non parum gratulor, habere me, quo tanti viri exemplum sequar. qui me, quem hactenus, etsi indignum, impensè amavit, jam sat scio, vel eo nomine amabit impensius, quod se imitatus te patronum imploravero. Dici nequit, vir Ornatissime, quantum sæpe me oblectet,

oblectet, quum tam altas te in viri maximi animo radices egisse video, ut nullorum uspiam major queat esse consuetudo. In quam etsi & ego jam pridem fuerim admissus, novum tamen in eam jus mihi jam vindicare posse videor, postquam idem cum ipso patrocinium subivi. Restat jam, Avuncule charissime, ut gratum nepotis tui animum benevolè complectaris, hosce ejus qualescunq; labores, aut verius culturæ tuæ fructus, ad te, unde orti sunt, redeuntes, acceptos habeas, quique à te, dum vivis, amari unicè cupit, amore tuo non dedigneris.

PRÆFATIO
AD LECTOREM.

Pauca hæc, de quibus præmonendus, Candide Lector, videbaris, ut libri hujus lectioni præmittas, etiam atque etiam rogo. Quum ante annos aliquot Novo Testamento Syriaco legendo examinandoq; me accinxissem, ejusque latinas versiones, Tremellii unam, Guidonis Fabricii Boderiani in Bibliis Regiis alteram, ejusdemque interlinearem Parisiis editam tertiam, inter se conferrem, non pauca occurrebant loca, in quibus doctissimi Interpretes, aut vim vocum Syriacarum, aut phrasium genium, aut Syri interpretis mentem non satis intellexisse videbantur. Natus inde est Observationum in difficiliora loca totius Novi Testamenti Syriaci libellus. Quem tamen edere in animum non induxeram, quin alias quasdam, quas in difficiliora magnæ partis Veteris Testamenti loca paratas habebam notas, præmisissem. Verum mutavit sententiam, quod præcedenti anno, per Clar. Doctissimumque virum D. Gerardum Ioannem Vossium ex Anglia redeuntem, allatæ nobis sint, quæ hactenus Novo Testamento Syriaco defuerant, Epistola secunda S. Petri, secunda ac tertia S. Ioannis, & Epistola S. Iudæ, studio & opera eruditissimi viri Eduwardi Pokocke, ex M. S. exemplari, quod in celeberrima Bodleana, quæ Oxonii est, bibliotheca latuit, descriptæ, in linguam latinam translatæ, doctissimisq; notis illustratæ.

Quarum

Quarum editio quum curæ nostræ esset demandata, & jam Novum Testamentum Syriacum Christianam Rempublicam habere universum gauderemus, oportunè facturi videbamur, si editis istis Epistolis, ferventi adhuc prelo, observationes nostræ supradictæ adderentur. Quo in instituto paucis post septimanis factus fui confirmatior, quum earundem illarum, quas dixi, Epistolarum, simul & Apocalypseos exemplar aliud M. S. elegantissimo charactere Syro exaratum, addito etiam divino Beati Ephrem tractatu de amore sapientiæ, ab Ornatissimo, Doctissimo, & æterna memoria digno præsule, Iacobo Vsserio Archiepiscopo Armachano, qui & ante biennium me Pentateucho Samaritano beaverat, ex Hibernia allatum fuit. In promtu enim jam erat, quæ in exemplari Epistolarum Bodleano, & Apocalypseos Scaligerano, quod ante quadriennium à nobis fuit editum, minus erant emendata, ex altero hoc exemplari emendare, & si quæ varia esset lectio, observare. Aggressi ergo sumus libri nostri impressionem, eo tantum animo, ut in locis difficilioribus veram Syri Interpretis mentem daremus, quæque de his per universum Testamentum chartæ consignaveramus, uno volumine, eoque exiguo comprehenderemus. Hinc datus est libro titulus, Commentarius in difficiliora loca Novi Testamenti Syriaci. *Sed, ut nihil est humano ingenio inconstantius, quum ad caput Matthæi octavum operæ typographicæ processissent, & lentius quàm vellem progrederentur, cogitare cœpi de Euangeliis Matthæi Hebraicis, à doctissimis viris Munstero & Mercero olim editis, meamque graviter incusare negligentiam, quod ea examinare in mentem non venisset. Quod quum tentarem, & non pauca in iis, quæ cum textu Græco conferri mererentur, observarem, ut fere labor alius alium trahit, operæ pretium fore duxi, si non istas tantum Hebraicas, sed & Vulgati, Erasmi, Bezæ, Syri atque Arabis versiones inter se & cum Græco textu compararem, & ubi conveniant, ubi dissideant, quæ illarum maximè genuina, & ad phrasim mentemque Spiritus*

** *Sancti*

Sancti accommoda magis videretur, annotarem, non ubique quidem, sed ubi usum aliquem habere, textusque Græcus id postulare videbatur. Hæc dum ago, procedente prelo, novum nascitur opus, quod & alium à priori titulum postularet, & eo duplo majus, ultra quatuor Euangelia uno volumine extendi non posset. Nam & absolutis Euangeliis, appendix addi debuit, in quo per septem priora Matthæi capita eadem tractandi ratio observaretur, quæ ab octavo & deinceps observata fuerat. Quum autem ea esset preli tarditas, ut iis, quæ dixi, peractis, otii etiam aliquid superesset, visum fuit versionem Aethiopicam aggredi, & cujusmodi ea esset, explorare. Lecto Euangelio Matthæi, & toto in linguam latinam translato, placuit appendicem ad finem usque Matthæi producere, eique quædam versionis Aethiopicæ inserere, ut saltem gustus aliquis istius translationis doctis daretur, quo de ejus pretio judicari posset. Plura istius autoris addere, operæ non erat. Et quamvis reliqua etiam Euangelia in latinum sermonem transferre statuerim, edere tamen non statui, nisi forte viri pii & docti secus voluerint, quorum judicio hic & alibi standum judicavi. Cur autem, gravibus alioqui negociis Ecclesiastici muneris sat detentus, hosce porro, tum in vetere tum in Novo Testamento labores sumpserim, tacendum non videtur. Versantur in hac nostra Academia viri pietate juxta ac doctrina illustres, quibus à Nationali Synodo Dordracena demandatum munus, novam tum Veteris tum Novi Testamenti belgicam versionem adornandi. Sanctum, pium, Ecclesiisque Belgicis utilissimum opus. ad quod promovendum, qui quid possunt, si labori curæque parcunt, male de Ecclesia mereri, neque acceptis à Deo dotibus satisfacere existimamus. Quod adeo nobis cordi est, ut si hisce nostris laboribus aliquantulum saltem ad tantum tamque divinum opus collatum esse eruditi judicaverint, & vitam & curas hasce maximopere simus nobis ipsis gratulaturi. Quæque restant libenter addituri, si benignus Deus otium concesserit, & docti non improbaverint. Unum tantum deprecor, ne quis arrogantiæ

rogantiæ mihi crimen impingat, quod Cl. Bezæ notas interdum examinem, & ubi ejus ac Vulgati versiones confero, Vulgatus non raro præferendus videatur. Magnus vir fuit Beza, eximiæ eruditionis, acerrimi judicii, quique suis in Novum Testam. laboribus nunquam laudatam satis operam Ecclesiis navavit, æternumque & supra invidiam nomen comparavit. Verum si Vulgatum quoque Interpretem, quisquis is tandem fuerit, doctum, imo doctissimum virum fuisse asseram, non me peccasse judicavero. Suos habet, fateor, nævos, habet & suos barbarismos. Sed quin passim ejus fidem, judiciumque admirer, etiam ubi barbarus videtur, negare non possum. Ecquis magnum & incomparabilem fuisse Erasmum neget? Integra quem totum terra nec ipsa capit. ut Bezæ in ipsum habet encomium. nemo tamen Cl. Bezæ indignatur, quod Erasmi & versionem & observationes ad censuram revocet, passimq; emendet, ubi id ratio & veritas postulare videbantur. Crisin exercemus liberè, modestè tamen, nisi fallor. & ea lege atque omine, ut si quid à nobis peccatum sit, aliorum quoque crisin subire non detrectemus. Ea veritatis, præsertim sacræ, prærogativa est, ut tuendi eam omnes & adversus quosvis potestatē habeant. Nec est quod quenquam turbet, ea codicum lectionumq; varietas, quæ in hac translationum collatione passim conspicitur, quasi nihil certi haberet fides Christiana, cui inniteretur. Ego vero palam profiteor, nunquam mihi magis confirmatam fuisse fidem, quam ubi non modo veterem illum Interpretem Latinum, sed & Orientales illos Syrum, Arabem, Aethiopicum, quiq; Euangelium Hebræum dedit, cum Græco textu ita ad amussim in omnibus convenire vidi, ut si res fidei spectes, ortum Christi, nativitatem, educationem, miracula, sermones, totam vitæ seriem; mortem, resurrectionem, ascensionem denique, eum ubique consensum invenias, qui de rerum gestarum veritate non nisi improbo dubitare permittat. Quod euangelium constituit, quod Christi notitiam exhibet, quod fidem salutarem generat, quod mores format, quod animum pacat, quod conscientiam, ira Dei percitam,

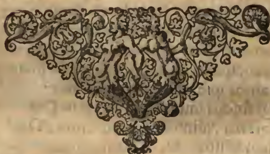
tranquillat, apud omnes idem est. In verbis nonnunquam est varietas, quæ quidem in quibusdam narrationum circumstantiis non eundem sensum præbet, rem tamen credendam non pessundat, sed, mira quadam Dei providentiâ & curâ, fidei integram relinquit. Tantum abest itaque, ut Erasmum, Camerarium, Bezam, viros pietate & eruditione conspicuos, culpare audeam, quod in suis ad sacros libros notis varias etiam lectiones observarint, ut contra utilem eos operam navasse credam. cum quibus si jam nostræ, ex Orientalibus hisce versionibus desumtæ lectiones conferantur, quid receptum magis fuerit, judicare licebit. Quum autem in Syriacarum dictionum explicatione, Lexici Syro-Arabici crebram faciamus mentionem, monendum duximus lectorem, manuscriptum esse exemplar, quod ex libris magni Scaligeri, una cum Nov. Test. Aethiopico, aliisque quibus tenuis nostra Bibliotheca destituitur, subministravit Academiæ nostræ Bibliothecarius, ejusdemque præclarum decus, qui & studiorum nostrorum vera anchora, Dan. Heynsius. Est autem defectum, ad finem tantum literæ Nun productum. quod tamen tanti fecit literarum illud præcipuum columen Ios. Scaliger, ut ex exemplari Boreliano sua ipse manu id descripserit. Autor libri dicitur Iacob Elgais, munere presbyter, ætate senex, & ut ex præfatione liquet, religione Christianus. compositus est anno 1865 æra Alexandri Magni. Merum est Glossarium. alioqui accuratum satis. nisi quod sæpe mendosam & confusam dolui scripturam. quod nequaquam incuriæ Magni Scaligeri, viri in omnibus accuratissimi & diligentissimi, sed corrupto procul dubio, quo usus est, exemplari tribuendum.

Restat, benevole Lector, ut candori tuo labores hosce nostros commendemus. Ἀκρίβειαν si desideras, quam, sat scio, & in stilo requires & in rebus, eam ab iis exspectandam teneas, qui & literis melius sunt tincti, & minoribus paucioribusque negociis distenti. Excusare autem potissimum debet, quod præter primum institutum, procedente, ut dixi, prelo, pleraque & majo-

ris

ris momenti, ante ne cogitata quidem, sunt exarata. nec deinde denuo excussa. sive quod tempus non permitteret. sive potius, quod eo me animo esse fatear, ut mens ad nova semper se proripiens, ad ante acta difficulter revocari patiatur. In quo si temeritatem culpas, censuram non detrecto. nec jure fieri diffitebor. Quin &, si ita piis doctisque viris visum fuerit, facile me deinceps ab hoc scribendi genere absterreri patiar. ut & facile me ad ea quæ restant impelli incitarique sinam, si iidem id utile, Ecclesiæque commodum judicaverint. Hic finio, Candide lector, utque his meis laboribus gratâ in Deum mente utaris, meisque porro, si digna sunt, studiis faveas, precor rogoque.

IN
ANIMADVERSIONES
ad Sacrum Novi Fœderis, præſertim Syriaci, contextum,

Authore Reverendo ac Clariſſimo Viro
LVDOVICO DE DIEV.

VIR cœlitus mirande, vir pignus Dei,
Rarumque munus additum mortalibus,
Quoſcunque lato terra complexu tenet,
Et circulari Phœbus aſpicit rota,
Quem primo ab ortu, quà ſerenat ætherem,
Accedere auſus, vixque naſcentem ſequi,
Belgarum aduſque clauſtra, & extremum mare,
Victum ſuperbus & triumphatum trahis;
Quæ lingua laudes digna proſequi tuas,
Edocte quaſuis? Seu Palæſtino placet
Diſertus ore, ſiue Chaldæo, aut Syro,
Siue Æthiops peruſtus, aut felix Arabs;
Obſtrictus omnis Ortus applaudet tibi,
Et ora ſoluet. Omnis intuebitur,
Nòn fabuloſis aut ſepultis ritibus,
Romana quêis gens & Pelaſgorum tumet,
Emancipantem, larga quæ dedit manus,
Et autor ipſe muneris tanti Pater:
Qui fœdus immortale mortalis Dei,
Mortalis, immortalis, ac ſemper Dei,
Viam ſalutis, diſciplinam gaudii,
Quod cuncta vincit, fine temporum caret,
Tot gentium fulgore perfundis nouo:
Emenſus ante, quicquid ignotum, abditum,
Et involutum vox Prophetarum canit,
Oraculorum qui ſub obtentu latent,

Et

Et veritati regiam pandunt viam.
Adest labori seque sufficit tuo
Rex ipse rerum: siue facundus sacrum
Imples theatrum, mente sublimi, ignea,
Et verba fundis plena veraci Deo:
Siue in nepotes ingenî vires tui,
Æternitatis candidatus, explicas,
Nondumque natos lumine inuoluis tuo.
Cœli sacerdos, posteris sacrum caput,
Amor piorum, quos amabili jugo
Sponte ac volentes vitæ ad exemplum trahis,
Hæres paternæ laudis atque adoreæ,
Quem vox diserta, digna majestas polo,
Alte recepta consciorum mentibus,
Obliviosо segregat silentio,
Coloniana spes opusque, sanguinis
Insitati germen, vt facundiæ;
Sic te fauor benignus, ad metam vehat
Consentientis eruditorum chori,
Sic cuncta discas, cuncta doctus asseras
Quæ barbarorum fœda destruxit manus,
Sic inuolutum quicquid, aut reconditum
Imperuiumque, charta cælestis tegit,
Tecum peritus orbis asscribat tibi,
Famæque liuor ipse subscribat tuæ;
Vt auspicato assurgit ac plaudit tibi
Mens Heinsiana, prisco amore saucia
Laudis tuorum: Goliique Sol recens
Exortus orbi, nec minus capax tuæ
Et fautor ardens Imperator gloriæ.

DANIEL HEINSIVS.

ERRATA.

Hæc in ipſo limine oculis ſubjici voluimus, quia in iis nonnulla ſunt, quæ Lectori ſtatim ab initio nota eſſe velimus, ut quando in ea inciderit, quomodo à nobis correcta fuerint, recordetur.

PAg. 26. lin. 19. ܡܚܠܚܠܐ lege ܡܚܠܚܠܐ. p. 54. l. 15. بغض lege بعض. p. 78. l. 4. يرجم lege يرجم. p. 132. l. 10. *malum* lege *malim*. p. 155. l. 19. ܐܠܓܚܡܠ lege ܐܬܓܚܡܠ. p. 166. l. 29. Matt. 26. lege 25. p. 170. l. 26. ܠܡ lege ܠܐ. p. 139. l. 7. اصم lege اخرس. quod enim in Græco eſt *κωφὸν, μογιλάλον*, Arabs inverſo ordine dixit اخرس اصم *mutum, ſurdum.* p. 200. l. 19. ܡܚܠ lege ܡܚܠܦ. & l. 20. pro ܡܚܠܐ ܡܚܠܦܐ. Quæque lin. 21. ſequuntur, Lex. Syr. Arab. ܡܚܣܘܢ ، يضغطون يزاحمون *collidunt, comprimunt*, dele ea omnia. quippe quæ per incuriam irrepſerunt, neque iſthic loci ad rem faciunt. p. 243. l. 13. Pſ. 51. lege 58 p. 291. l. 1. علوا ſecuti Romanos vertimus ex prima conjug. *cognoverunt.* verte ex ſecunda, *oſtenderunt*, propriè *cognoſcere fecerunt*, id eſt palam indicarunt ſe ſpreviſſe, &c. pag. 341. l. 16. ἤγγισε, lege ἤκουσε. p. 354. l. 20. *adeo* lege *addo*. pag. 411. l. 24. מוּשְׁפָּט lege וּמִשְׁפָּט. p. 447. l. ult. *particulo*, lege *particula*. p. 453. l. 11. حان lege كان. p. 498. l. 6. بالعنرانية lege بالعبرانية. p. 525. l. 19. ῥοφμαία, lege ῥομφαία.

COM-

COMMENTARIUS ad difficiliora loca NOVI TESTAMENTI SYRIACI.

MATTH. Cap. I. verf. 19.

ܘܠܐ ܨܒܐ ܕܢܦܪܣܝܗ̇ ܀

REMEL. *Et non volebat publicare eam.* Boderianus, *traducere eam.* fignificat propriè *detegere, revelare & in publicum proferre turpitudinem vel ignominiam.* Unde Efa.3.17. וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה *& Dominus pudendum earum denudabit*, Syrus ufus eft verbo ܦܪܣܝ פַּרְסִי, tefte Baptifta Ferrario. Inde, tefte Mafio, ܦܘܪ̈ܣܡܐ *ipfa membra genitalia*, 1 Reg. 20. quia pudendum eft ea palam exponere. Senfus ergo hîc eft, *& non voluit ignominiam ejus detegere.* Sic Col. 2. 15. ܦܪܣܝ ܠܐܪ̈ܟܘܣ Trem. *oftentavit principatus.* Boder. *diffamavit.* id eft, ignominiofè in publicum protulit. Vide & de hac voce quod obfervamus Act.19.27. Arabs vertit لم يرد ان يشهرها *non voluit manifeftare eam.*

VERS. 22. &c. ܗܕܐ ܕܝܢ ܟܠܗ ܕܗܘܬ܆ ܕܢܬܡܠܐ

 Bode-

Boderian. in Regiis, *id autem omne factum est, ut adimpleretur, &c.* negligit ܕ ante ܗ̄ܘܳܐ tanquam pleonasticum. neque est apud Euangelistam. At in Parisiensi habet pro pronomine relat. vertitque, *id autem omne quod factum fuit ut impleretur.* imperfecto sensu. Quem ut Tremellius suppleret, vertit, *hoc autem totum quod fuit*, fuit *ut impleretur.* atque ita in similibus locutionibus, quæ satis frequentes occurrunt, solet ܕ vertere per pronomen, & defectivum sensum aliquo additamento supplere. ut 1 Cor. 5. 11. ܗ̇ܘ ܕܶܝܢ ܕܟܬܒܶܬ ܠܟܽܘܢ ܕܠܳܐ ܬܶܬܚܰܠܛܽܘܢ, ubi rursus Boder. in Reg. neglecto ܕ, *hoc autem scripsi vobis, ut non commisceamini, &c.* sic in Græco est. at in París. defecto sensu, *hoc autem quod scripsi vobis, ut non commisceamini.* Tremel. additamento supplet, *hoc autem quod scripsi*, ejusmodi est *ut non commisceremini.* Verum ubique id aptè non potuit. ut Gal. 4. 24. ܗܳܠܶܝܢ ܕܶܝܢ ܕܐܺܝܬܰܝܗܶܝܢ ܦܶܠܐܶܐ ܕܬܰܪܬܶܝܢ ܕܝܰܬܺܝܩܳܢ, vertit, *hæ autem sunt allegoriæ duarum pactionum*, neglecto ܕ ante ܐܺܝܬܰܝܗܶܝܢ. rectè. Observandum ergo, illud ܕ non raro pleonasticè sic usurpari, ut non pronomen, sed affirmationis emphasim aliquam denotet. Quod quum D. Erpenius non animadverteret, Psal. 87. 11, ܢܽܘܗܪܳܐ ܕܕܢܰܚ ܠܙܰܕܺܝܩܶܐ vertit, *lux quæ orta est justis*, absque ullo sensu. nihil enim sequitur, quod sensum compleat. At Gabriel Sionita Syrus in editione sua negligit ܕ, & simpliciter vertit, *lux orta est justis.* Ac similem fere vim, nempe merè emphaticam, videtur mihi Hebræorum אֲשֶׁר, cui Syrorum ܕ respondet, habere in sequentibus locis, Psal. 10. 6. Psal 95. 11. Psal. 144. 12. 1 Sam. 15. 20. Esa. 8. 20. Habac. 3. 16. Nehem. 4. 12. in quibus per *equidem, utique* rectè vertas.

CAP.

CAP. II.

VERS. I. ܡܓܘܫܐ *magi.* Inde fit nomen ܡܓܘܫܘܬܐ quod à Ferrario vertitur, *magia: cultus ac ſtudium rerum cæleſtium.* nimis fortaſſe anguſtè res tantum cęleſtes pro objecto ponit. melius meo judicio Lex. Syr. Arab. ܡܓܘܫܘܬܐ ܗܘ ܦܘܠܚܢܐ ܕܐܣܛܘܟܣܐ, id eſt, *cultus elementorum.* Arabicè عبادة الطبايع والاركان *cultus naturarum & elementorum.* Magi ergo proprie fuerunt phyſici, qui cognitioni elementorum rerumque naturalium operam darent. Deinde in malum ſumi cæpit, pro ijs qui ea colentes ad præſtigias etiam abuterentur. Originem vocis certam hactenus non habemus. Fruſtra omnino ſunt qui ad Græcum *μάττω, pinſo, ſubigo* referunt, unde *μαγὶς* coquinarij inſtrumenti genus. alij derivant ab Hebr. מְהַגֶּה *muſſitans.* quod magi incantationes muſſitando peragerent. alij à מֶשֶׁו *robur.* alij *μάγος*, quaſi *μέγας*, quod ſe *μέγα τι* dicerent, ut Simon ille Act. 8. Hiſce conjecturis conjecturam noſtram liceat addere. מגוש, (ſic enim Syriace & Arabicè ſcribitur) habito מ heemantico derivamus à נְגַשׁ, quod Syris & Arabibus eſt *ſcrutari, explorare.* ut מְגוּשָׁא ſint נָגְשָׁיא, exploratores, ſcrutatores naturæ, rerum terreſtrium & cæleſtium veſtigatores. qui eadem notione Magiſtris dicti fuere חכמי מחקר *ſapientes ſcrutationis.* ſic enim phyſicos peculiariter deſignant. Atque inde liquere poteſt, cur Act. 13. 8. dicatur, ὅτι Ἐλύμας μεθερμηνεύεται μάγος. Eſt enim Ἐλύμας Arabicum عَلِيم Elim, *ſciens*, tribuiturque peculiariter ijs qui res divinas humanaſque ſcrutantur, atque earum ſunt periti. Strictius namque ſumitur quam حَكِيم quod quemvis ſapientem ac prudentem deſignat.

VERS. 6. *Non es minima* ܒܡܠܟ̈ܐ ܕܝܗܘܕܐ ; ut & Arabs في ملوك يهودا *inter reges Iehudæ*. Id eſt, inquit Junius, proceres præfectos adminiſtrationi reipub. ut Hebraicè ſonat regum appellatio. addo, Syriacè propriè ſonare *conſules*, ܡܠܟ *conſuluit*. ܡܠܟܐ *conſilium*. inde ſunt ܡܠܟ̈ܐ qui conſilio alijs præeunt & regunt. rectè poſuit pro ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. nec aliud ſunt propriè מְלָכִים apud Hebræos. unde tot in exiguo tractu terræ Canaan reges. cuique fere civitati ſuus מֶלֶךְ, i. *conſul*, ἡγεμὼν, qui conſilio, adeoque & authoritate toti urbi ducis inſtar præibat.

CAP. III.

VERS. 3. ܘܐܣܳܪ ܚܨܳܐ ܕܡܫܟܐ ܥܠ ܚܨܘ̈ܗܝ Tremel. *& cingulum pelliceum ſuper lumbos ejus*. Boder. in Reg. *zonamque pelliceam circum lumbos ſuos*. at in Pariſ. *& cingulum medium pelliceum circa lumbos ſuos*. verte *& cingulum lumborum pelliceum ſupra lumbos ejus*. ζώνην vertit ܐܣܳܪ ܚܨܳܐ *cingulum lumborum*, ad indicandum, Græcam vocem non quodvis cingulum, ſed quo lumbi cinguntur ſignificare. quod Hebræi אַבְנֵט *balteum* vocant. rectè. unde & Heſychius tradit, ζώνην interdum quoque dici τὸν ὑπὸ τὴν γαστέρα τόπον, καὶ τὸν τόπον ὃν ζωννύμεθα. Arabes hoc cingulum vocant نطاق & منطقة.

VERS. 16. ܘܐܬܦܬܚܘ ܠܗ ܫܡܝܐ Tremel. & Boder. *Et aperti ſunt ei cæli*. verte in ſingulari, *Et apertum eſt ei cælum*. ܫܡܝܐ enim utriuſque numeri eſt. & hoc loco quidem verbo ſingulari jungitur. Eſtque in ſingulari & maſcul. & fœmin. generis. hoc quidem loco maſcul. at Matth. 16. 2. ܣܡܩ ܓܝܪ ܫܡܝܐ *rubet enim cælum*,

lum, fœmin. In plurali solet esse mascul., & à sing. distingui duobus punctis numerum indicantibus, ܦܬܓܡ̈ܐ.

CAP. IV.

VERS. 6. ܘܠܐ ܬܬܩܠ ܒܟܐܦܐ ܪܓܠܟ, Tremel. & Boderianus, *ne impingas in lapidem pedem tuum.* vertendum puto, *ne impingat in lapidem pes tuus.* existimo enim verbum hoc in Peal esse intransitivum, in Pael vero transitivum. ubi hallucinatur doctiss. Trostius, qui in Lexico suo vult ܬܬܩܠ esse Fut. II Pael. non fert Grammatica. Sed est Fut. Peal, formæ ܢܥܒܕ *faciet*, ܢܙܒܢ *emet.* nisi forte hoc loco legendum sit ܬܬܩܠ. Quod malim, ut cum Græco prorsus conveniat. Sed consentiunt in priori lectione editiones omnes. Baptista Ferrarius in Pael citat ܬܩܠ pro *offendere, impingere.* dicitque propriè referri ad pedem.

VERS. 15. ܥܒܪܗ ܕܝܘܪܕܢܢ ܓܠܝܠܐ ܕܥܡ̈ܡܐ. Boder. *trans Iordanem.* id Syri dicerent ܠܥܒܪܐ ܕܝܘܪܕܢܢ. Itaque rectius ad verbum Tremel. *transitus Iordanis.* id est, extremi limites Jordanis. sicut Matth. 12. 42. & Luc. 11. 31. πέρατα τῆς γῆς, Syrus vertit ܥܒܪܝܗ ܕܐܪܥܐ *transitus terræ*, id est, extremi limites terræ. sic Esa. 9. 1. דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם *via maris, limes Iordanis, Galilæa gentium.* Nam & πέραν sumitur pro ipso limite. ut hoc ipso cap. vers. ult. ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, καὶ Δεκαπόλεως, καὶ Ἱεροσολύμων, καὶ Ἰουδαίας, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. *ex Galilæa, & Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa, & limite Iordanis.* ubi & Syrus ܡܢ ܥܒܪܐ ܕܝܘܪܕܢܢ à transitu Jordanis, id est, *à latere & limite Iordanis.* unde usu venit, ut עֵבֶר Hebræis, ܥܒܪܐ Syris, πέραν Hellenistis quemvis limitem designet, non ulteriorem tantum, sed & citeriorem.

VERS. 16. ܒܛܶܠܳܠܶܝ ܕ݁ܡܰܘܬ݂ܳܐ, Tremel. & Boder. *in umbra mortis.* verte, *in umbris.* eſt enim plurale. ſingulare ܛܶܠܳܠܳܐ & ܛܶܠܳܠܺܝܬ݂ܳܐ *umbra.*

VERS. 24. Dicuntur adducti ad Chriſtum דַיְוָנֵא *dæmoniaci*, וְדְבַר אֶגְרָא, i. *& lunatici*, σεληνιαζόμενοι, quaſi *filij agrorum*, inquit Tremel. in qua interpretatione doctiſ. Fullerus duo reprehendit.

Primùm quod אֶגְרָא *agros* verterit, quum Syri Græcam alibi vocem exprimentes, eos dicant אַגְרִסָא Marc. 6. 36. id rectè.

Alterum quod hîc בַּר verterit *filium.* Argumentis duobus id refutat.

Primum, quod relativum ד *qui*, eo ſenſu ſupervacaneum hic eſſet. quo argumento impellitur, ut credat בַּר hic ſignificare *extra*, ut ſolet apud Syros quando ſequitur præpoſitio מֶן, itaque וְבַר אֶגְרָא poni pro וְבַר מֶן אֶגְרָא *qui extra tecta degunt.* quo ſane ſenſu particula ד non eſt ſupervacanea. ſed addo quoque, eo ſenſu ita eſſe neceſſariam, ut abeſſe nequeat. quum tamen Matt. 17. 15. וְאִית לֵה בַּר אֶגְרָא, particula ד non præfigatur. ubi ſi ſenſus eſt, *habens ſpiritum qui extra tecta vagatur*, omnino dicendum erat וְאִית לֵה וְבַר אֶגְרָא. ubi בַּר ex ſententia doctiſ. viri ſumitur pro בַּר מֶן, quod ſermonis compendium non facile concedam. Imo dicendum erat, (quod magis etiam fidem ſententiæ iſti adimit) poni pro לְבַר מֶן. Syri enim בַּר pro *extra* non utuntur, niſi præpoſito ל. & abſolutè quidem, quum non regit poſt ſe nomen, dicunt לְבַר. ut ܠܒܰܪ ܩܳܝܡܺܝܢ *extra ſtant*, id eſt *foris*, Matth. 12. 47. at לְבַר מֶן quum ſequitur nomen. ut ܠܒܰܪ ܡܶܢ ܡܰܫܪܺܝܬ݂ܳܐ *extra caſtra.* ܠܒܰܪ ܡܶܢ ܡܕ݂ܺܝܢ݈ܬ݂ܳܐ *extra civitatem*, Hebr. 13. 11. 12. Unde porro conſtat etiam hîc מֶן omitti non debuiſſe, quia בַּר regit poſt ſe nomen אֶגְרָא.

Alterum argumentum eſt, quod Matth. 4. occurrat σεληνια-

σεληνιαζομένους in plurali. at in דְּבַר אֶגָּרָא, בַּר est singularis numeri. itaque si בַּר ibi nomen sit, dicendum fuisse דִּבְנֵי אֶגָּרָא. ad quod respondeo, quamvis בַּר sit singulare, אֶגָּרָא tamen esse plurale, quum Matt. 17. 15. ubi de uno lunatico agitur אֶגָּרָא dicatur in singulari. ubi observandum in ejusmodi compositionibus Syros non semper primam, sed sæpius secundam dictionem mutare, cum ex singulari formant plurale. sic בֵּית קְפָסָא *horreum*, בֵּית קְפָסֵא *horrea*, Luc. 12. 18. non בָּתֵּי קְפָסָא. בְּעֵל דְּבָבָא *inimicus*, בְּעֵל דְּבָבֵא *inimici*. non בַּעֲלֵי דְּבָבָא, Rom. 5. 10.

Nec probandum videtur quod statuit D. Fullerus, lunaticos sic dictos fuisse Syro, quod diabolica rabie correpti extra tecta in solitudines agerentur, quomodo describitur ille Luc. 8. 27. Hoc enim *τῶν δαιμονιζομένων* est, qualis iste erat Luc. 8. At vero Mat. 4. expresse distinguuntur *οἱ δαιμονιζόμενοι ἀπὸ τῶν σεληνιαζομένων*.

Existimo itaque בַּר hîc significare *filium*, & בַּר אֶגָּרָא *filius tecti*, sine ד esse ipsum morbum seu spiritum lunaticum, sic dictum, quasi amantem tecta, tectis addictum, non quod homines extra tecta agat in deserta, sed quod extra domorum conclavia agat in tecta. hoc enim lunaticorum seu noctambulonum proprium est, dum dormiunt, surgere & instar felium tecta ædium conscendere. qui autem ejusmodi morbi aut spiritus est, sive eo præditus est, dicitur דְּבַר אֶגָּרָא, & in plurali דְּבַר אֶגָּרֵא, ubi ד non tam est relativum, quam more Syrorum format adjectivum, ut ܕܩܝܣܐ *ligneus*, ܕܒܣܪܐ *carneus*, propriè *qui ligni est*, *qui carnis est*. sic ܕܒܪ ܐܓܪܐ *qui filij tecti est*, qui isto spiritu agitur, lunaticus. Etsi autem supra dixerimus, non eosdem esse lunaticos & dæmoniacos, non negamus tamen morbo lunatico dæmonia se immiscuisse. Nam pater ille, qui Matt. 17. de filio suo dicit, *ὅτι σεληνιάζεται*, Marc. 9. dicit de eodem *ὅτι πνεῦμα κωφὸν ἔχει*. Sed hoc

hoc tamen diſcrimen videtur ſtatuendum, quod ſicut morbus lunaticus non eſt continuus, ſed certis lunæ intervallis ac periodis oritur, ita & dæmon non niſi iſtis periodis hominem corripit. unde Marc. 9. *ὅταν τὸ πνεῦμα καταλάβῃ αὐτὸν, &c.* Adde quod ea quæ ſequuntur, *ſæpe incidit in aquam, ſæpe in ignem, ſpiritus ῥήσσει αὐτὸν, & facit eum ἀφρίζειν*, cum morbo potius comitiali affinitatem habent, quam cum furore iſto quo extra tecta per ſolitudines aguntur dæmoniaci. ego hæc dæmoni adſcribo, qui ea in hoc ſubjecto ſit operatus, quæ alioqui ex ipſo morbo lunatico non proficiſcerentur. Arabs *τοὺς σεληνιαζομένους* vocat المعترين في رووس الاهلة, *qui corripiuntur in initijs lunationum*. docere videtur, miſeros iſtos morbo ſuo corripi ſolere in novilunijs, quando interlunium eſt.

VERS. 25. ܘܡܢ ܥܣܪܬ ܡܕܝܢ̈ܬܐ. Boder. in Reg. *& à Decapoli.* In Paris. *& de decem urbibus.* Tremel. *& à decem civitatibus.* vel inquit, *à decem civitatum*, ſubaudi, regione. nihil opus eſt. ad verbum verto, *& à denario civitatum.* ܥܣܪܬ enim non propriè adjectivè *decem*, ſed ſubſtantivè *denarium numerum* ſignificat. eſtq; formæ conſtructæ, ab abſoluto ܥܣܪܬܐ. ſicut ܡܨܥܬ à ܡܨܥܬܐ *medium.* ܢܩܡܬ à ܢܩܡܬܐ *vindicta.* inde compoſitum ܬܪܥܣܪܬܐ *numerus duodenarius*, quod paſſim in Euangelio pro numero 12 Apoſtolorum accipitur.

CAP. V.

VERS. 18. ܐܡܝܢ ܐܡܪ ܐܢܐ ܠܟܘܢ. Hebræorum אָמֵן, ſicut in Græco retinetur, *ἀμὴν λέγω ὑμῖν*· ſic & in Syro atque Arabe. Solus Joannes geminat, *ἀμὴν ἀμὴν λέγω.* in quibus jurandi formulam contineri, aſſerunt eruditorum multi. negat id multis doctiſſimus Fullerus in Miſcellaneis,

laneis. Vocem tamen ἦ μὴν, Hebr. 6. 16. quod contendunt plerique, ipse quoque fatetur juramenti formulam isthîc loci & alibi subinde continere, quia Apost. ait, ὁ θεὸς, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ, λέγων, ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε. quod si ita est, non video cur non & vox ἀμὴν, quæ eadem fere cum ἦ μὴν, & multo etiam eâ efficacior, juramentum valeat. Si Deus juravit per se, dicens ἦ μὴν εὐλογήσω σε, nescio cur non dici possit jurasse per se, si dicat, ἀμὴν εὐλογήσω σε. At errare mihi videntur, qui in voce ἦ μὴν juramenti vim sitam arbitrantur. Neque enim ea mens Apostoli est, Deum ideo jurasse per semetipsum quia dixit, ἦ μὴν εὐλογήσω σε, nulla enim ejusmodi vox in Hebræo extat quæ juramentum valere possit, sed Deum jurasse per semetipsum in eo loco, ubi dixit, ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε. Locus totus est Gen. 22. 16. בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידֶךָ׃ כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ &c. In quo loco, quod Deus dicit in prima persona, *Per me juravi*, Apostolus in tertia persona narrans, dicit, *Deus juravit per seipsum*. ubi vero & quando juravit per seipsum? ubi & quando dicit, ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε? ubi ἦ μὴν à LXX. ponitur pro כִּי apud Mosen, כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ. Sæpe enim כִּי asseverantis & confirmantis est particula, valens ὄντως, quomodo & ὅτι usurpatur 1 Ioan. 3. 20. ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ θεός. ubi ὅτι est ὄντως, vel ἦ μὴν.

Nolim tamen refragari iis, qui non simplicem sed cum juramento asseverationem verbis Christi inesse arbitrantur, *Amen, amen dico vobis*. ipsam enim veritatem testem citat, quæ quid est nisi ipse Deus, ipse Christus? qui propterea vocatur ὁ ἀμὴν, Apoc. 3. 14. Τάδε λέγει ὁ ἀμὴν, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός. & verus Deus dicitur אֱלֹהֵי אָמֵן Esa. 65. 16. Adeo ut ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, idem sit atque ἐγὼ ὁ ἀμὴν ὁ ἀμὴν λέγω ὑμῖν. Nec dubito quin id voluerit magnus & eruditissimus pater Hieronymus, quum ait, In Veteri Testamento Dei

B jura-

juramentum esse, *Vivo ego dicit Dominus*, in novo autem, *Amen, amen dico vobis*. Nec miretur quis, *vivo ego*, & *amen amen*, quum à Deo dicitur, ipsi pro iisdem sumi. nam ubicunque in Hebræo est חַי אָנִי, Chaldæus habet קַיָּם אֲנָא, id est propriè *constans, stabilis, firmus ego*, Hebraicè נאמן vel אָמֵן. vita enim Dei est ipsa veritas, firmitas, stabilitas essentiæ divinæ. quamobrem Psal. 102. 27, quod Psalmistes de Deo dicit אַתָּה תַעֲמוֹד, vitæ Dei immutabilitatem designans, Apost. Hebr. 1. 11 vertit σὺ διαμένεις. Syr. ܐܢܬ ܩܳܐܶܡ ܐܢܬ eadem voce qua apud Chald. vertitur, *vivo ego*. Quum ergo Deus asseverat per *suum Amen*, per seipsum, per suam vitam, per essentiæ suæ veritatem & stabilitatem jurat. Nec aliud notat adjectivum חַיִּים quum jungitur substantivo מַיִם, quam constantem & perennem emanationem. מַיִם חַיִּים *aquæ perennes, indesinenter scaturientes*, מַיִן דְלָא פָסְקִין, ut Ionathan vertit Ier. 2. 13. quod Syriacè rectè diceres ܡ̈ܝܐ ܐܡܝܢ̈ܐ. sicut ܟܘܪ̈ܗܢܝܟ ܐܡܝܢ̈ܐ *infirmitates tuæ assiduæ*, 1 Tim. 5. 23. Quid? quod קַיֵּם apud Chald. pro Hebr. נִשְׁבַּע passim ponatur. קַיֵּם אֱלָהָא *juravit Deus*, quasi, rem stabilem, certam, firmam dixit, amen dixit. Adeo ut *amen amen dico vobis*, Chald. bene vertas, מְקַיֵּם אֲנָא מְקַיֵּם אֲנָא לְכוֹן, *juro*, *juro vobis*. Atque hinc factum arbitror, quod τὸ ἀμὴν passim quidem à sanctis usurpatur quum optant, sed non quum asseverant. Nemo unquam Prophetarum aut Apostolorum dixit, *Amen dico vobis*. Soli Deo Christoque hoc relinquitur, quia ejus est qui per seipsum asseverat.

VERS. 18. Græca vox κεραία, à Syro vertitur ܦܪܛܐ פְּרִטָא. quæ dictio paululum examinanda venit. שָׂרַט Hebræis significat *scarificare, levem incisuram facere*. Levit. 21: *In carne sua* לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת *non incident incisuram*. Et cap. 19: *Non facietis in*

in carne vestra לְנֶפֶשׁ שֶׂרֶט *incisuram pro mortuo.* Arabibus idem prorsus est شرط שרט. Hinc apud Rab. שְׂרִיטוֹת & שַׂרְטוּטִים sunt *incisura & lineamenta manuum*, quæ chiromantici observant, ut divinationes instituant. Hinc & utuntur verbo שַׂרְטֵט, quod exponunt עשה שטות לנייר על קו היושר, id est, *induxit lineas chartæ ad regulam vel amussim rectam.* Inde apud Chaldæos, mutato ש in ס, סְרַט *lineas duxit.* ut 1 Sam. 21. 14. וַיְתָו עַל דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר, *& signavit* (seu lineas duxit) *super valvas januæ*, Jonathan vertit וּמְסָרֵט עַל דָּשֵׁי תַרְעָא. Apud Arabes transpositis solummodo literis סטר سطر quoque est *delineare, lineas ducere.* Unde colligitur, סִרְטָא apud Syros & Chaldæos nihil aliud esse, quam *lineam* quæ sive scribendo sive sculpendo & incidendo inducitur, quæ in charta est quod incisuræ & lineamenta sunt in manibus. Videant itaque eruditiores, an Tremel. & Boder. rectè hoc loco verterint *apicem*, qui rei alicujus summitatem & extremitatem denotat, non lineam. Arabs quoque pro *κεραία* habet خطّة, quod *lineamentum*, *sulcum* significat. ut & verbum خطّ *lineare, insculpere, describere.* Nec absurdum cuipiam videri debet, si *κεραία* vertatur *linea, lineola.* etsi enim propriè apicem, extremitatem, quæ instar cornu emineat, denotet, dicitur tamen etiam de linea quæ duobus utrinque cornibus & extremitatibus cōstat. Ita sumitur apud Hesychium interpretem in Notis ad v. 6. Ps. 12. edit. Rom. cujus hæc sunt verba. *τοῦτον τὸν στίχον δύο ζυγαὶ τῶν οβ΄ ἑρμηνευτῶν εἶπον. διότι περιέχεται τὸ σημεῖον τὸ διὰ τοῦ μέλανος ὃ λέγεται λημνίσκος. διὰ μὲν τῆς κεραίας τῆς μέσης σημαίνεται τὸν στίχον. διὰ δὲ τῶν δύο στιγμῶν τῆς ἐπάνωθεν καὶ τῆς ὑποκάτω τὰς δύο ζυγὰς τῶν ἑρμηνευτῶν δεῖξαι.* Lemniscus hic est ∸, ut recte pingitur à doctiss. Drusio in hunc Matth locum. media ejus linea vocatur Hesychio *κεραία*, quæ supra & infra habet *δύο στιγμάς.* Imo Hesychius Lexicographus, *κεραία*, ἐν τῷ

ἐν τῷ πλοίῳ οὕτω τὶ καλεῖται. Quid ſit, Phavorinus explicat, nempe τὸ κεραταίριον, τὸ διὰ πλαγίου ξύλου τῷ ἱστῷ ἐπικείμενον, οὗ καὶ τὴν ὀθόνην ἐξάπτουσι. Sic Stephanus in Theſauro, *κεραία* inquit, etiam *antennam* ſignificat apud Homerum, id eſt, ut Didymus exponit, lignum in ſuperiori mali parte tranſverſum collocatum, unde velum pendet, quam compoſita voce Artemidorus Onirocr. 1. ἱστοκεραίαν vocat. à quarum antennarum figura apud Plut. in Marcel. ἀπὸ τῶν τειχῶν κεραίας ὑπερεῃωρημένας vulgata lexica dictas volunt *trabes è muro ſuſpenſas*. Hæc ille. Linea ergo, & antenna, quæ lineam imitatur, *κεραία* dicuntur, quia duobus cornibus & extremitatibus abſolvuntur. Et quid impedit verba Chriſti ita accipere? *Ne unum jota, nec una linea legis peribit.* literæ enim omnes, præſertim apud Hebræos, linearum ductibus abſolvuntur. Ex. gr. litera ב tribus lineis conſtat. primum ergo nominavit Jod, quæ etſi omnium literarum ſit minima, integra tamen eſt. deinde lineam dixit, quæ literarum pars tantum eſt & initium. ut innueret, nec integram literam, etſi minimam, nec partem ejus, adeoque nihil prorſus legis interiturum, donec omnia finem & complementum inveniant. At Luc. 16. 17. pro *κεραία* Syrus dixit ܐܬܘܬܐ, Tremel. *litera*. Boder. *elementum*. rectè. nam & in Lex. Syr. Arab. vertitur حرف *litera*. Ferrarius, *litera alphabeti, elementum Abecedarij.* ubi obiter notandum plur. ejus eſſe ܐܬܘ̈ܬܐ *litera*, Hebr. אותיות. quod diſtinguendum ab ܐܬܘ̈ܬܐ *ſigna, miracula*, cujus ſing. ܐܬܐ. Id magis ėtiam confirmat, Syrum per *κεραίαν* intellexiſſe lineas & ductus quibus formantur literæ.

VERS. 22. ܟܠ ܕܢܐܡܪ ܠܐܚܘܗܝ ܪܩܐ. D. Druſius in Comment. ad voces Hebraicas N. T. non recte docet vocem Syriacam eſſe רֵקָא, formæ סֵבָא. Sic enim Syriacè ſcribe-

ſcriberetur ܪܰܩܳܐ ut ܐܰܚܳܐ. & malè carpit Caninium, qui ſcripſerat per patach. Syriacè enim ſcribitur per duplex patach ܪܰܩܰܐ. & videtur facilius à Syriaco ܪܩ *ſpuit*, quam ab Hebr. ריק *inanem eſſe* derivari, ut contemtum ſignificet quem quis in terram deſpuendo oſtendit. Vocem arbitror eſſe *μιμητικὴν*, quæ actionem indignantis & proximum deſpicientis innuat, ac propterea analogam nominũ formam non habere, quæ apud Syros in patach terminari non ſolent, ſed in ܳ ſequente ܐ. D. Druſius, producens ex Theophylacto, *Τινὲς δὲ τὸ ῥακὰ συριστὶ καταπτυστὸν φασὶ σημαίνειν*, ait, à רק *ſpuit*, in Ben. fieri רֵק vel רֵקָא, quod paſſive poſſit verti *conſpuendus*. at erravit, ut diximus, vir doctiſſimus in aſſignandis vocalibus. Scribitur enim in editionibus Syriacis ܪܰܩܰܐ רַקָא, quod Benoni eſſe non poteſt. Neque à רַק (quod è numero defectivorum eſt) fit Ben. רָק, ſed רָאֵק, fœminin. רָקָא. & non *conſpuendum*, ſed *conſpuentem* ſignificat. Sequitur in eodem verſu, *qui dixerit fratri ſuo* ܠܰܠܳܐ, id eſt, *μωρός*. ſicut ܠܰܠܘܬܳܐ pro *μωρία* ponitur 1 Cor. 3. 19. Tremellius derivat ab Hebr. אליל, quod *rem nihili* ſignificat. an non ab Hebr. לילי, quod & contractè ליל *nox*, לילא, quaſi homo tenebricoſus, & luce mentis deſtitutus? Quidam derivat à Græco *λάλος garrulus*. apud Rabbinos לוליין in ſannis uſurpari ſolitum. מין לעג וליצנות *ſpecies eſt ſubſannationis & irriſionis*, inquit David de Pomis. Addimus malè in Cothen. editione ſcribi ܠܰܠܶܐ, ſecunda vocali ſub poſteriori lamed. pejus in Regiis ܐܰܠܳܐ. ubi prima litera aleph eſt pro lamed, vitio proculdubio typographico, pro ܠܰܠܳܐ. jam enim duplex lamed eſt. Viennenſe exemplar habet ܠܠܰܐ. ubi ſciendum vocalem expreſſam pertinere ad prius lamed, poſte-

rius autem postulare quartam vocalem, optimeque scribi ܠܶܠܳܐ. sic à Baptista Ferrario citatur in Lexico Syro, & à Masio. Nec tamen nego formam ܠܶܠܶܐ quæ in allatis editionibus extat quam & Tremel. agnovit (dicit enim legendum Lele, priori nempe E ut Scheva lecto) frequentem satis esse in hujusmodi nominibus, ut ܪܘܝܐ *ebrius.* ܨܗܝܐ *sitiens.* & plura alia.

VERS. 23. ܘܐܬܕܟܪܬ ܕܐܚܘܟ ܐܒܬܐ ܡܕܡ: ܐܒܬܐ per Beth in Regiis, Parisiensi & Cothenensi editionibus. sic & Tremel. legit, corrupta procul dubio Syriaca dictione, quia eam non intellexerunt: ut ab Hebræo אֵיבָה quodammodo derivare, atque ita sensum invenire possent. Unde omnes illi verterunt, *quod habeat contra te frater tuus inimicitiam aliquam*, ex Hebræa significatione. At in Viennensi est per Caph ܐܟܬܐ, quomodo & à Masio citatur. id rectum, & Syris usitatum. habet id Baptista Ferrarius, qui vertit, *iram*, *excandescentiam*. In plurali inquit, ܐܟܬܬܐ. unde patet Thau esse radicale. addit & adjectiv. ܐܟܬܢܐ, *excandescens*, *iratus*, *iracundus*, *furiosus.* Vertendum itaque *quod habeat contra te frater tuus iram aliquam.* an non forte à Latino *actio?* ut dicimus, actionem habere adversus aliquem. unde fortassis factum, quod litera ܟ duriter hic pronuntiatur, ut Latin. c. indicante id puncto supra scripto. In Lex. Syr. Arab. ܐܟܬܐ ܘܡܟܬܐ ܗܘ ܗܘ, id est, ܐܟܬܐ & ܡܟܬܐ *unum idemque sunt*, Arabicè exponit per الحنق *excandescentia*, & الطعن *reprehensio.* Idem autem esse ܐܟܬܐ & ܡܟܬܐ testatur & Ferrarius, qui ܡܟܬܐ vertit *indignatio*, *comminatio.*

VERS. 25.

VERS. 25. ܗܘܝܬ ܡܬܪܥܐ ܥܡ ܒܥܠ ܕܝܢܟ ܒܥܓܠ
Tremel. *Sis benevolus adversario tuo.* Guido Boderianus, *sis desiderabilis.* Hebræam significationem secuti sunt, ubi אוה valet *cupere, desiderare*. In Græco est, ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου. quod Vulgatus non malè vertit, *sis consentiens adversario tuo.* Certè Syrus omnino ita est interpretandus. ܬܪܥܝܬܐ enim habes pro *consensu, unanimitate* Phil. 3. 16. Ephes. 4. 3. 2 Cor. 6. 16. & 13. 11. 1 Pet. 3. 8. qua significatione etiam citatur à Bapt. Ferr. qui addit, ܐܪܥܝ *concordare fecit, copulavit, conjunxit.* ܪܥܝܐ *concors.* ܐܬܪܥܝ *conjunctus, copulatus est.* amicitiæ vocabulum est. nam idem velle atque idem nolle, ea demum vera est amicitia. nec aliud sibi hic vult ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, quam *sis amicus adversario tuo*, idem cum ipso velis. Hesychius, εὔνοια, φιλία. εὐνοῶς, φιλικῶς.

VERS. 27. *Non exibis inde donec dederis* ܫܡܘܢܝܐ ܐܚܪܝܐ. Boder. in Reg. & Trem. *octavum* numulum *ultimum.* Videntur existimasse ܫܡܘܢܝܐ adjectivum esse, cujus hîc substantivum defuerit, quod propterea alio charactere supplerunt. non laudo. *octavus* enim ܬܡܝܢܝܐ dicitur. at ܫܡܘܢܝܐ *octans* est, nummus ita dictus, quasi octava pars oboli. quod autem hîc ponatur pro κοδράντην, non videtur factum, quod hæc prorsus idem sint, sed quod κοδράντης duobus שמונא constaret. Nam Marc. 12. 42 dicitur vidua dedisse δύο λεπτὰ, ὅ ἐστι κοδράντης. ibi Syrus: ܬܪܬܝܢ ܡܢܝܢ ܕܐܝܬܝܗܘܢ ܫܡܘܢܝܐ, *duo minuta, quæ sunt octantes.* Itaq; duo minuta erant duæ octavæ partes oboli, efficiebantque unum quadrantē oboli. quocirca vehementer mihi arrident

quæ

quæ doctiss. Beza in dictum locum Marci observavit, λεπτὰ sive minuta fuisse ipsos chalcos, quorum octo contineret obolus Italicus. atque ita שְׁמוּנָא fuisse unum chalcum, dimidium quadrantis. Longe id præfero sententiæ Iunij, qui ad locum nostrum Matthæi ait, Syris, ut Atticis, drachmam capere 6 obolos, obolum 4 quadrantes: quadrantem duos chalcos: chalcum duo minuta. Græcos ergo obolum per chalcos dividentes vocare quadrantem, quem Syri per minuta dividentes vocant octavam partem. quæ ego sane non intelligo. Si enim rectam facit partitionem, obolus quatuor quadrantibus continebit octo chalcos, sexdecim minuta. divide per chalcos, octava ejus pars est unus chalcus. divide per minuta, octava ejus pars sunt duo minuta. quocunque ergo modo dividas, שְׁמוּנָא non potest respondere quadranti. quod ex Marco liquido constat, ubi κοδράντης tribuuntur שְׁמוּנָא *octantes* in plurali. Cur ergo hîc apud Matthæum שְׁמוּנָא in singulari ponitur pro κοδράντης? quia dare ultimum quadrantem comprehendit etiam ultimum quadrantis, nempe שְׁמוּנָא octantem, in quem quadrans ultimo dividitur. erat enim ipsum λεπτὸν minimus nummus.

VERS. 31. ܟܬܒܐ ܕܙܘܠܠܐ, rectè vertitur, *libellus repudij*. quid tamen propriè significet, penitius examinandum. adverbum sonat, *libellus attenuationis*, seu *diminutionis*. Quum enim vir sit gloria ac decus mulieris, non parum attenuatur ac diminuitur mulier, quum à marito repudiatur. זָלַל Hebræis est *attenuari*. Sic ܙܠ Syriacè *diminuere*. teste Baptist. Ferrario. vel *libellus proprietatis*, aut ut sic dicam, *propriationis*, quo mulier, quæ antea marito subjecta fuerat, sui juris, ac quasi propria sibi fit. est enim, teste eodem Ferrario, ܙܠ quoque, *proprium fecit*, *appropriavit*. ut idem fere sit quod aliter dicunt ܟܬܒܐ ܕܫܘܒܩܐ

ܕܫܘܒܩܐ, *libellus dimissionis.* Hæc enim erat formula libelli repudij: Ego N. volui ex animo, atque citra ullam coactionem dimisi atque ejeci hanc N. quæ hactenus fuit uxor mea: concedo illi licentiam & potestatem ut pro libitu suo vadat quo voluerit, duciq; possit ab omni viro, nec quisquã eam prohibere præsumat. in cujus rei testimonium dedi ei libellum repudij, &c. hoc vocabatur פטורין *licenciatio.* Libellus hic cõtinebat duodecim lineas: unde quidam Hebræorum dictum volunt Rabbinis גט, quod in numero valet 12. vide Thisbi Eliæ in גט. in Scriptura vocatur סֵפֶר כְּרִיתוּת *libellus excidij*, quo uxor ex mariti familia exterminabatur. Lex. Syr. Arab. ܕܘܟܠܐ vertit ܟܬܒܐ ܕܫܘܒܩܐ ܕܐܢܬܬܐ ܡܢ ܒܥܠܗ, *liber dimissionis uxoris à marito suo.* Arabicè وهو كتاب الطلاق *est liber dimissionis.*

VERS. 36. ܡܢܬܐ ܚܕܐ ܕܣܥܪܐ. Boder. in Reg. & in Paris. versione, *particulam unius pili.* Erravit primo, quod adjectivum ܚܕܐ construxerit cum sequenti ܕܣܥܪܐ, quum ad præcedens ܡܢܬܐ pertineat, utpote cui postponatur. adjectiva enim ut apud Hebræos, sic & apud Syros substantivis suis subijciuntur, non præponuntur, nisi in se contineant vim verbi substantivi. ac plane repugnat Grammaticæ, ut ܕ, quod Genit. cas. dat sequenti ܣܥܪܐ, eundem cas. det præcedenti ܚܕܐ. dicendum eo sensu fuisset ܡܢܬܐ ܕܣܥܪܐ ܚܕܐ. Erravit secundo, quod ܡܢܬܐ verterit *particulam*. id enim Syri pronunciant ܡܢܳܬܐ מְנָתָא, estque Hebræorum מָנָה *pars.* at מְנָתָא *capillus* est, diciturque, teste Baptist. Ferrario, propriè de hominis pilo.

quomodo distinguitur à ܣܥܪܐ, quod teste eodem de cujusvis animantis pilo dicitur. In plur. facit ܡܢ̈ܘܬܐ, quod extat Luc. 12 7. sicut à ܡܠܬܐ *verbum*, ܡ̈ܠܐ *verba*. In forma simplici ܡܢ̈ܝܢ, quod & *fides*, *chordas* significat. Psal.33.2. Hebr. מנים. sunt enim fides pili cithararum. rectè ergo Tremellius vertit, *capillum unum cæsariei*.

VERS. 37. ܐܝܢ ܐܝܢ ܘܠܐ ܠܐ. Tremel. & Boder. *Est, est, & non, non.* verte potius, *ita, ita, & non, non.* Syris enim *est* dicitur ܐܝܬ. at ܐܝܢ est *ναί*. quod transpositis solummodo literis inde factum videtur. sic apud Talmudicos, בסכנה אין שלא בסכנה לא, *in periculo, ita; si non cum periculo, non.* Non repeto quæ doctè in hunc Matth. locum Drusius. addo tantum ex Centur. 11. Proverbiorum Arab. ab Erpenio editorum proverbium 40. فَلْتَكُنْ كَلِمَتُكَ نَعَمْ أَوْ لَا لِتَكُونَ حَقَّاقًا عِنْدَ جَمِيعِ ٱلنَّاسِ, *Sit sermo tuus etiam aut non, ut sis verax apud omnes homines.* Id est, ne multum nec temere jurato. ejusmodi enim hominibus fides haberi non solet. verax habeberis, si sermo tuus fuerit simplex, affirmans vel negans.

VERS. 40. ܘܡܢ ܕܨܒܐ ܕܢܕܘܢ ܥܡܟ ܘܢܤܒ ܟܘܬܝܢܟ. Tremel. *Et qui vult contendere tecum ut accipiat tunicam tuam.* Boder. in Reg. & Paris. *& accipiet tunicam tuam.* verte, *& accipere tunicam tuam.* Futurum enim ܘܢܤܒ per præfixam copulã regitur à ܕ quod præcessit in ܕܢܕܘܢ, itaque eodem modo cum illo exponendum. ad verbum, *qui voluerit ut contendat tecum & auferat*, i. phrasi Syria-

Syriaca, contendere & auferre. Sic plane convenit cum Græco, τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ λαβεῖν τὸν χιτῶνά σου, &c.

CAP. VI.

VERS. 2. ܠܐ ܬܩܪܐ ܩܪܢܐ ܩܕܡܝܟ. Trem. *Ne excites clamorem.* non benè. Boder. melius, *ne proclamaveris cornu.* id est, ne cecineris buccina. ܩܪܢܐ enim sæpe idem quod ܫܝܦܘܪܐ. & cum alterutri horum nominum jungitur ܩܪܐ, significat *canere*. dicitur autem ܩܪܐ ܩܪܢܐ & ܩܪܐ ܒܩܪܢܐ, eodem sensu. sicut & 2 Reg. 20. 22. ܩܪܐ ܒܫܝܦܘܪܐ *cecinit buccina*. teste Ferrario.

VERS. 7. ܠܐ ܗܘܝܬܘܢ ܡܦܩܩܝܢ. Tremel. *Ne estote multiloqui.* sic & Boder. in Paris. at in Reg. *ne estote mussitantes.* prius benè. Ferrar. ܦܩܩ *effutivit, garrivit.* ܦܩܩܐ *garrulus, verbosus.* ܦܩܩܘܬܐ *verbositas, garrulitas.*

VERS. 11. ܠܚܡܐ ܕܣܘܢܩܢܢ. quidam vertũt, *panem sufficientiæ nostræ.* inter quos & Scultetus in suis observationibus Euangel. lib. 2. cap. 32. Ita sane rectè vertitur Arabis خبزنا كفافنا. Sed Syra melius à Trem. vertuntur, *panem necessitatis nostræ*, & à Boder. *indigentiæ nostræ.* videtur ἐπιούσιον accepisse, quasi τὸν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἁρμόζοντα, ut rectè explicat Suidas, qui naturæ nostræ necessarius est, ut indigentiæ ejus & necessitati occurratur. Euangelium Hebraicum à Munstero editum habet לחמנו תמידי *panem nostrum jugem* vel *continuum*, id est, quo jugiter & continuo opus habemus.

VERS. 14. *Si remiseritis hominibus* ܣܟܠܘܬܗܘܢ.

Tremel. ac Boder. *errata ipſorum*. gravius quid complectitur vox Syriaca quam *erratum*, quod ipſis ܛܥܘܬܗܘܢ vel ܦܘܪܥܢܬܐ dicitur. at ܣܟܠܘܬܐ propriè eſt *ſtultitia*. à ܣܟܠ *ſtultus fuit, inſanivit*. ܣܟܠܐ *ſtultus*. deinde *delictum, crimen, flagitium*. ut Actor. 25. 11. ܐܢ ܣܟܠܘܬܐ ܕܥܒܝܕܐ ܠܝ ܐܘ ܡܕܡ ܕܫܘܐ ܠܡܘܬܐ, *Si flagitium commiſſum eſt à me, aut quicquam quod dignum ſit morte*. hinc ܐܣܟܠ *deliquit, iniquè egit*. ponitur paſſim pro ἁμαρτάνειν & ἀδικεῖν. Idem eſt quod Hebræis נְבָלָה *ſtultitia*, quod plerumque de flagitio uſurpatur. ut quum Sichem ſtuprum intuliſſet Dinæ, dicitur feciſſe נְבָלָה, Geneſ. 34. 7.

VERS. 16. ܠܐ ܬܗܘܘܢ ܟܡܝܪ̈ܐ. Trem. ac Bod. *ne eſtote atrati*. ſignificat enim, inquit Trem. nigris veſtibus indutos, ut qui in luctu ſunt indui ſolent. nimis adhęret Hebraiſmo. apud Syros enim ſimpliciter *triſtes* ſignificat. ut Luc. 24. 14. ſic verbum ܐܬܟܡܪ uſurpatur pro στυγνάζειν, Mar. 10. 22. pro ἐκθαμβεῖσθαι, Marc. 14. 33. etſi id propriè non ſignificet. melius Matth. 26. 37. pro λυπεῖσθαι. Ferrarius, ܟܡܪ *triſtatus eſt*. ܟܡܝܪܐ *mærens, triſtis, moroſus*. ܟܡܝܪܘܬܐ *mæror, triſtitia*. Lex. Syr. Arab. vertit per عبوس *contriſtatio*. كانه (lege كابه) *dolor*. التكلح *moroſitas*. خبث النفس *malitia animæ*, i. diſplicentia, quam Hebræi vocant רְעַת הַלֵּב. الحزن *triſtitia*. ſic ܟܡܝܪ̈ܐ vertit حزين *triſtis*. كايب *dolens*. عبوس *contriſtatus*. Matthæus dixit, *ne eſtote* σκυθρωποί. Beza, *tetrico vultu*. Vulgatus, *triſtes*. non ſatis expreſſè, inquit Beza. Laudat tamen Vulgatum Clar. Ioſeph. Scaliger Notis in N. T. cum quo & nos ſentimus.

Gloſſa-

Glossarium vetus, σκυθρωπὸς, *mæstus, tristis, contristis.* σκυθρωπότης *mæstitia, tristitia.* Sic Luc. 24. 17. discipuli euntes Emaunta erant σκυθρωποὶ, *tristes*, potius quam *tetrico vultu.* sic Dan. 1. 10. *quum videbit* פניכם זֹעֲפִים, LXX. τὰ πρόσωπα ὑμῶν σκυθρωπά. sic Genes. 40. 7. Ioseph invenit pistorem & pincernam ob somnium quod somniaverant, זֹעֲפִים σκυθρωποὺς *tristes.* Arabs apud Matthæum non vertit nomen σκυθρωποὶ, sed quod sequitur, ἀφανίζουσι τὰ πρόσωπα vertit يعبسون وجوههم ويغيرونها, *contristant facies suas, & immutant eas.*

VERS. 19. ܣܣܐ ܘܐܟܠܐ. Trem. & Bod. *tinea & ærugo.* Matthæus dixit, σὴς καὶ βρῶσις. Vulgatus & Erasmus, *ærugo & tinea*, inverso ordine. nam σὴς procul dubio *tinea* est. βρῶσις ergo ærugo: at ærugo ἰὸς dicitur Græcis, Syris ܚܠܘܕܐ. Itaque Beza *tinea & erosio.* Syriacum ܐܟܠܐ ut & Arab. الاكلة verbotenus respondent τῇ βρώσει. quid autem peculiariter hæc designent, non probè perspectum. Apud Ferrarium est ܐܟܠܐ Olaph cum vocali prima, & sequente Caph duro, *malleus ad comminuendos lapides.* quod hîc quadrare non videtur. ܐܟܠܐ vero, Olaph cùm vocali quarta & sequente Caph molli, *comedens, tinea.* si ergo apud Syrum pro ܘܐܟܠܐ legendum esset ܘܐܟܠܐ, idem fere esset quod præcedens ܣܣܐ, nempe bestia arrodens vestes veluti tinea. Atque ita Scultetus Exerc. Euangel. lib. 2. cap. 35. vult, σὴς καὶ βρῶσις non esse duas diversas species, sed ex sententia Isaaci Casauboni, quam sibi vehementer placere ait, esse ἓν διὰ δυοῖν, & dictum ut illud poetæ, *paterâ libavit & auro.* nihil enim esse aliud σὴς καὶ βρῶσις, quam σὴς βρώσκουσα. placeret idem mihi, nisi eadem hæc quæ ver. 19. per copulativam conjunguntur, vers. 20 per disiunctivas dividerentur.

 dicitur

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

dicitur enim, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει. quod idem non videtur atque ὅπου σὴς βρῶσκουσι οὐκ ἀφανίζει. divisio enim illa duas diversas species innuere videtur. Qui per *aruginem* vertunt, aliam quidem dicunt speciem, sed quia βρῶσις nusquam alibi eo sensu reperitur, non immeritò id rejicit Clar. Beza. quod vero ipsemet generalius id accipit, pro omnibus quæ solent depasci res in terra defossas, nihilo magis aliundè probatur, nec multum dissimile est priori. Non video cur non hic βρῶσις homini tribui possit, & propriè accipi de ipsa edendi actione. Thesauri enim tribus potissimum in rebus consistunt, in vestibus, in cibo sive penu, in pecunia reliquaque supellectile. vestes corrumpuntur à tineis, penu absumitur per βρῶσιν, pecunia ac supellex auferuntur à furibus. rectè autem conjunxit σῆτα & βρῶσιν. quod enim tinea est vestibus, id esio est cibo, ambo ἀφανίζουσι, faciunt ne res amplius appareat. secus quam ærugo, quæ metalla quidem inficit ac corrumpit, sed raró planè depascitur & abolet. unde Syris melius dicitur שְׁחִיתָא *corruptio*, quam אַכְלָא *esio, absumtio.*

VERS. 23. ܚܫܘܟܟ ܟܡܐ ܢܗܘܐ. Trem. *tenebræ tua quanto magis erunt?* nam inquit, Syrè & Talmudicè ככא idem valet quod apud Rabbinos valent verba על אחת כמא וכמא: id est, *quanto magis.* non memini me id legere. חַד כְּמָא, item כְּמָא יַתִּירָאִית Syrè est *quanto magis.* at כמא simpliciter est *quot* vel *quantum*, discretæ & continuæ quantitatis. Itaque rectè in Reg. *tenebræ tuæ quantæ erunt?*

VERS. 32. ܟܠܗܝܢ ܓܝܪ܆ ܗܠܝܢ ܥܡܡܐ
ܗܘ̈ ܕܥܠܡܐ ܒܥܝܢ ܠܗܝܢ. Tremel. & Boder. *Omnia enim hæc gentes mundi quærunt sibi.* malè ܠܗܝܢ verterunt *sibi.* sic enim dicendum fuerat ܠܗܘܢ mascul. gen.

gen. quia ܥܡ̈ܡܐ est masculinum, habens sibi junctum particip. ܒܥܝܢ mascul. gen. quum ergo ܠܗܝܢ fœm. gen. sit, referendum non ad personas quærentes, sed ad res quærendas, nempe ad ܗܠܝܢ, quod hoc loco, quia ad res refertur, fœmininum est. quamobrem & affixum illud antecedens in ܟܠܗܝܢ fœmininum quoque est. & lamed in. ܠܗܝܢ non est hîc dativi casus, ut doctissimi illi viri arbitrati sunt, sed accusativi. Syri enim utuntur pro את. ad verbum itaque vertendum, *Omnia enim hæc, gentes mundi quærunt ea.* per pleonasmum Syris familiarissimum. propriè tamen ex more Hebraismi, & aliarum linguarum Orientalium, ܟܠܗܝܢ ܥܡ̈ܡܐ ܗܠܝܢ sunt nominativi absoluti; ut totam sententiam vertas, *Ad omnia enim hæc quod attinet, gentes mundi quærunt ea.* Id est simpliciter, *omnia enim hæc gentes mundi quærunt.*

VERS. 33. ܠܐ ܗܟܝܠ ܬܐܨܦܘܢ ܕܡܚܪ. Trem. *Ne igitur solliciti sitis in crastinum.* Id est, inquit Junius, quæ in crastinum sunt opus. & addit ellipsin esse relativi ܕ. quod miror. quum expresse ܕ in Syro contineatur. Regia, *ne anxij sitis de crastino.* malim, *ne curam habete crastini.* sicut quæ sequuntur ܗܘ ܝܘܡܐ ܕܡܚܪ ܢܐܨܦ ܕܝܠܗ, Trem. bene vertit, *ipsum enim crastinum curam habebit sui ipsius.* solet sic verbum ܐܨܦ construi cum ܕ.

CAP. VII.

VERS. 5. &c. ܘܗܝܕܝܢ ܢܬܚܙܐ ܠܟ ܠܡܦܩܘ. Tremel. *Et tunc erit perspicacitas tibi ad extrahendum.* non benè. Boder. in Reg. *& tunc perspicies ad educendum.* rectè quoad

quoad ſenſum. Sed quia in Pariſ. vertit, *Et tunc videbis tibi ad extrahendum*, non videtur phraſin Syriacam percepiſſe. ܢܬܒܨܐ enim non eſt activum, ſed paſſivum. eſtque phraſis, qualis ante fuit cap. 6. 1. ܕܬܬܚܙܘܢ ܠܗܘܢ *quo ſpectemini illis*, i. *ab illis*, ut recte ibi Tremel. & Boder. Sæpe enim apud Syros lamed valet dativum, qui exponitur per *ab.* vide Gram. noſtram, pag. 402. ita & hoc loco, *& tunc conſiderabitur tibi* (id eſt, à te) *ad ejiciendum* &c. id eſt ſimpliciter, *conſiderabis*.

VERS. 14. ܡܐ ܩܛܝܢ ܬܪܥܐ. Tremel. *quam exigua eſt porta.* Bod. *quam parva eſt porta.* Id Hebræis ſcil. eſt קָטֹן. At Syris, teſte Ferrario, ܩܛܝܢ eſt *acutus, ſubtilis, anguſtus, macer.* ܩܛܝܢܬܐ *acuta, ſubtilis, anguſta, macra.* ܩܛܝܢܘܬܐ *acumen, ſubtilitas, anguſtia, macritudo.* ܩܛܢ *coanguſtatus eſt, macruit, ſubtilis factus eſt, attenuatus eſt, aſtutus factus eſt.* Hæc ille. Itaque verte hoc loco, *quam anguſta eſt porta.* ut in Græco, στενὴ πύλη.

VERS. 15. ܒܠܒܘܫܐ ܕܐܡܪܐ. Trem. & Boder. *in veſtimentis ovium.* potius *agnorum.* ܐܡܪܐ enim *agnum* propriè ſignificat. Etſi & pro *ariete* ſigno Zodiaci ſumatur. oves dicuntur ܥܢܐ & ܢܩܘܬܐ. ſingulare ܢܩܝܐ *ovis.* dicitur & ܥܪܒܐ. plur. ܥܪ̈ܒܐ.

VERS. 24. ܘܐܬܛܪܝܘ ܒܗ ܒܒܝܬܐ ܗܘ. Trem. Boder. *& irruerunt in illam ipſam domum.* At Luc. 6. 48. ܐܬܛܪܝ ܡܠܝܐ, Boder. in Reg. *erupit inundatio.* optimè *inundatio.* non benè *erupit.* At in Pariſ. *irrumpit plenitudo.* paulò

paulò melius *irrumpit.* non rectè *plenitudo.* id enim ܡܠܐܐ Syris dicitur. at ܡܐܠܐ *fluxus, impetus aquarum, inundatio.* Tremellius, *illisa est plenitudo* aquarum. non malè expressit vim verbi ܐܬܛܪܝܘ. propriè, *impulsa, percussa, pulsata est in domum istam.* ܛܪܐ enim interdum *pellere*, interdum *verberare, pulsare* significat. vide quæ annotamus ad Hebr. 10, 2. Arabs habet وضربت دلك البيت *& percusserunt domum illam.*

Cap. VIII.

Vers. 1. ܢܩܦܘܗܝ ܟܢܫܐ ܣܓܝܐܐ. Trem. & Boder. in Parisiensi, *cinxerunt eum turbæ multæ.* In Reg. *circumdederunt eum turbæ multæ.* malè. ܢܩܦ enim est *adhæsit, sequutus est.* unde ܢܩܦܘܗܝ *sequuti sunt eum, adhæserunt ei.* quomodo & ijdem hi doctissimi viri alibi non raro transtulerunt. Miror & hîc non factum, præsertim quum textus Græcus eos manu duceret, qui habet ἠκολούθησαν αὐτῷ. arbitror eos Hebræorum הִקִּיף in mente habuisse, quod *cingere* denotat.

Vers. 3. ܘܦܫܛ ܐܝܕܗ ܝܫܘܥ ܩܪܒ ܠܗ. Tremel. & Boder. in Reg. *Et extendens manum suam Iesus, admovit ei.* id in Pael diceretur ܩܪܒ *fecit appropinquare, admovit.* At in Peal, *appropinquavit,* & sæpe *attigit,* quia tactus non fit è longinquo, sed per propinquam conjunctionem. Itaque rectè in Paris. *tetigit eum.*

Vers. 4. *Ostende te* ܠܟܗܢܐ *Sacerdotibus.* consentiunt editiones. in Græco est tamen τῷ ἱερεῖ. Arabs الكاهن.

للكاهن. Euangelium Hebraicum אל הכהן *Sacerdoti.*

VERS. 17. ܗܘ ܢܣܒ ܟܐܒܝܢ ܘܟܘܪܗܢܝܢ ܢܛܥܢ. *Hic suscipiet dolores nostros, & ægritudines nostras portabit.* Matthæus dixit in præter. ἔλαβε καὶ ἐβάστασεν. Arabs اخذ وحمل *cepit & tulit.* ut & apud Prophetam est נָשָׂא & סָבַל. non malè tamen Syrus præterita vertit in futura. quia quamvis Propheta ob certitudinem eventus præteritis sit usus, res tamen futura adhuc erat.

VERS. 18. ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν. Vulgatus, *jussit discipulos ire trans fretum.* In Græco nec *discipulos* est, nec *fretum.* Utrumque tamen in Euangelijs Hebraicis, tam à Munstero, quam à Mercero editis, ubi legitur ויצוה את תלמידיו להלוך לעבר הים. Syrus, ܦܩܕ ܕܢܐܙܠܘܢ ܠܥܒܪܐ *jussit, ut abirent in ulteriorem ripam.* Arabs similiter. Ambo cum Græco consentiunt.

VERS. 20. ܘܠܦܪܚܬܐ ܕܫܡܝܐ ܡܛܠܠܐ. Sic scribitur ultima dictio in Cothenensi edit. ut vocalis quarta ad posterius lamed pertinere videatur. at in Vien. & Reg. ܡܛܠ ܠܐ, ad prius lamed. Luc. autem 9.58. plane omittitur ista vocalis. & utroque in loco absunt puncta pluralem numerum notantia. vertitur tamen à Tremel. & Boder. *Et avibus cælorum nidi.* Fortassis in hac voce scribenda error commissus, ac legenda ܡܛܠܠܐ, qua forma sæpe in N.T. occurrit, nec alia adducitur à Ferrario. idque non à singul. ܡܛܠܠܐ, quod à nostris Lexicographis exhibetur, sed à ܡܛܠܠܬܐ. significat autem propriè *tabernaculum.* ut ad verbum vertas, *Et avibus cælorum tabernacula.* κατασκηνώσεις dixit Matthæus. Arabs اوكار *nidi.*

VERS.

VERS. 26. ܘܟܐܐ ܒܪܘܚܐ. Trem. *& repressit ventos.* Bod. *& cohibuit ventum.* verte, *& increpavit ventum.* ut in Græco est, ἐπετίμησε. aliud enim ܟܐܐ non significat.

VERS. 28. *Quum venisset Iesus in ulteriorem ripam*, ܠܥܒܪܐ ܕܓܕܪܝܐ *in regionem Gadarenorum*. In Græco est, εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν. Sic Arabs الجرجسيين *Gergesenorum*. At Marc. 5. 1. Γαδαρηνῶν. quam hoc viros doctos torserit, vide apud Drusium in Comment. priore ad voces N.T. & apud Sculterum, Exerc. Euang. lib. 2. cap. 49. nos statuimus diversas quidem fuisse urbes Gergesam & Gadaram, sed eandem tamen regionem. Nam in tabula geographica terræ S. à Iudæis Amstelodamensibus edita, habes in ulteriori ripa stagni Gennesareth urbem amplam & præclaram גרגש, *Gerges*, in colle aut scopulo sitam. indeque regio ibidem denominatur ארץ הגרגשי *terra Gergesenorum*. Non procul inde remotius tamen à stagno Genesareth, est urbs גדירה Gedirah, & ipsa in colle sita, juxta quam palus est, quæ מקוה מים *collectio aquarum* dicitur in tabula. quum ergo uno in loco Christus dicatur venisse εἰς χώραν τῶν Γεργεσηνῶν, in altero τῶν Γαδαρηνῶν, non sunt respiciendæ ipsæ urbes, sed regio in qua hæ urbes sitæ fuere. quæ sive à Gergesenis, sive à Gadarenis denominaretur, eadem erat. Unde Luc. 8. 37. καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν ἅπαν τὸ πλῆθος, non simpliciter τῶν Γαδαρηνῶν, sed τῆς περιχώρου τῶν Γαδαρηνῶν. ne intelligas cives urbis Gadaræ, sed incolas adjacentis regionis, qui ijdem fuere cum incolis τῆς περιχώρου τῶν Γεργεσηνῶν. sicut regio sita inter Leydam & Harlemum, περίχωρος est utrique urbi. In Euangelio Hebraico Munsteri dicitur בארץ גרגשים. in margine autem notatur גינוסרים. ad quæ Munsterus addit, hunc locum alio nomine, Chaldaico nempe, vocari גינוסר, ut Jehosuæ undecimo, ubi in Hebræo habetur כינרות. Id nequa-

quam probandum. כִּנְּרוֹת enim, ſive כִּנֶּרֶת, quæ Chaldæus גינוסר transfert, urbs erat Tiberias deinde dicta, teſtibus Scindlero & Mappa Judaica. à qua mare Galilææ Hebræis יָם כִּנֶּרֶת, Chaldæis יַמָּא דְגִינוֹסַר, Syris יַמְּתָא דְגֶנֵּסַר, *mare Gennezareth*, alias *Tiberiadis* dictum eſt. erat autem ea urbs cis mare, Gergeſenorum regio ultra mare ad oppoſitum plane latus.

VERS. 30. ܐܝܬ ܗܘܐ ܕܝܢ ܠܗܠ ܡܢܗܘܢ ܒܩܪܐ ܕܚܙܝܪܐ. Tremel. & Boder. *erat autem procul ab illis grex porcorum.* malim, *erat autem ultra eos*, vel *ulterius ab eis*. id enim proprie eſt ܠܗܠ ܡܢ. idem quod Hebræis מֵהָלְאָה. unde procul dubio iſtud derivatum, quod LXX. ἐπέκεινα vertere ſolent. ut Gen. 35. 21. מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל ἐπέκεινα τοῦ πύργου. Hîc tamen Euangeliſta dixit, ἦν δὲ μακρὰν ἀπ᾽ αὐτῶν ἀγέλη. Beza, *erat autem longè ab eis grex.* Vulgatus contra, *Erat autem non longè ab illis.* Euangelium Ebraicum Merceri, וקרוב לשם היה עדר *& prope ad eum locum erat grex.* Munſteri, ואין רחוק מהם היה עדר *& non procul ab ipſis erat grex.* quod procul dubio ipſius Munſteri eſt (fatetur enim ſe, quod lacerum apud Judæos invenerat, redintegraſſe & in unum corpus redegiſſe) qui paſſim in Hebraicis ſuis ad Judæos reſponſionibus illud אין pro לֹא uſurpat contra linguæ puritatem & elegantiam. dicendum enim fuerat ולא רחוק מהם היה עדר. at quomodo hæc conciliari poterunt, erat longè, & non erat longe? reſpondeo, רחוק apud Hebræos, cui μακρὰν reſpondet, ſæpe dici de re ſimpliciter ab alia remotâ, etſi non in longa diſtantia. ut Pſal. 38.12. אֹהֲבַי וְרֵעַי מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ וּקְרוֹבַי מֵרָחוֹק עָמָדוּ, *amici mei & ſodales mei è regione plagæ meæ ſtant, & propinqui mei è longinquo ſtant.* ubi ſtare è longinquo, & ſtare è regione ſunt ſynonyma, eſtque ſimpliciter, non accedere. ſic Luc. 18. 13. publicanus dicitur ſtetiſſe μακρόθεν. nec tamen longe aberat à templo. una enim cum Phari-

Pharisæo eò accesserat. Sed quia non adeo penitus introivit in atrium atque Pharisæus, dicitur procul stetisse. Ita quod hoc loco grex porcorũ dicitur fuisse μακρὰν ἀπ' αὐτῶν, nihil aliud est quam quod Syrus optimè dixit ܠܗܠ ܡܢܗܘܢ ultra ipsos. Arabs habet وكان هناك قطيع *& fuit ibi grex.*

Vers. 32. ܘܟܠܗ ܒܩܛܐ ܗܘ ܪܗܛ ܠܥܠ ܠܟܐܦܐ. Tremel. *Et totus grex iste direxit se in rupem.* omisit vocem ܠܥܠ. ut & Boder. in Reg. at in Paris. *direxit se super rupem.* atque id ad verbum Syra sonare, Tremellius affirmat in Notis. non rectè. quia eo sensu dicendum erat, ܠܥܠ ܡܢ ܟܐܦܐ. notant enim Grammatici, ܠܥܠ quotiescunque præpositio est, habere post se ܡܢ. ut Matth. 2. ܠܥܠ ܡܢ ܐܬܪܐ ܕܐܝܬܘܗܝ ܗܘܐ ܛܠܝܐ, *supra locum ubi erat infans.* at quum absolutè ponitur, fit adverbium, nec habet post se ܡܢ, & significat *sursum.* Vertendum ergo, *& totus grex iste recta contendit sursum in rupem.* In Græco est, ὥρμησε πᾶσα ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. Beza, *ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare.* Vulgatus, *magno impetu abijt totus grex per præceps in mare.* Valde arridet, quod κατὰ τοῦ κρημνοῦ verterit *per præceps*, & ὥρμησε *magno impetu abijt.* neque enim hîc ultimus tantum casus describitur, quo de præcipitio deturbati sunt in mare, sed (quæ & Syri mens fuit) totus ille cursus quo à diabolis correpti, è pascuis abrepti fuere in scopulos, & per præcipitia acti, in mare tandem præcipitati. Euangel. Hebr. Merceri, והנה הלך כל העדר בסער ובסחף, (lege ut est in Munsteri ובדחף גדול) *& ecce, abijt totus grex cum turbine & cum impetu magno.*

CAP. IX.

VERS. 2. ܫܒܝܩܝܢ ܠܟ ܚܛܗܝܟ. Trem. & Boder. *remittuntur tibi peccata tua.* id per Benoni passivæ conjugationis diceretur, ܡܫܬܒܩܝܢ ܠܟ ܚܛܗܝܟ. at ܫܒܝܩܝܢ in Peil Kal est, *remissa sunt* Nam in Græco est ἀφέωνται. quod quum Vulgatus vertisset per præsens *remittuntur*, rectè Beza mutavit in *remissa sunt*. Euangelium Hebræum, נסלחו, Arabs مغفورة *condonata sunt*, significatione præteriti.

VERS. 4. ܡܢܐ ܡܬܚܫܒܝܢ ܐܢܬܘܢ ܒܝܫܬܐ. Tremel. *quid cogitatis vos mali?* sic dicendum fuerat ܡܢܐ ܕܒܝܫܬܐ. at ܡܢܐ (*quid?*) hîc ponitur, ut alibi sæpe, pro ܠܡܢܐ *quare?* ἵνα τί dixit hîc Matthæus, pro quo sæpe alias τί simpliciter. verto ergo, *quid cogitatis malum?* Reg. *quid cogitatis mala?* ibi enim legitur ܒܝܫܬܐ in plurali. ut in Græco πονηρά. In Euang. Heb. רעות, *mala.* Trostius secutus est Viennense & Tremellianum exemplaria, ubi in singulari legitur. ut & apud Arabem لماذا تفكرون بالشر *quare cogitatis de malo?*

VERS. 8. Ἰδόντες δὲ οἱ ὄχλοι, ἐθαύμασαν. *quum autem turbæ id vidissent, miratæ sunt.* Exemplar quoddam, inquit Beza, habet ἐφοβήθησαν. ita Vulgatus legit, *timuerunt.* ita Syrus ܘܕܚܠܘ. ita Euang. Hebr. ייראו, *timuerunt.* Arabs autem عجبوا *mirati sunt.*

VERS. 13. οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. illud εἰς μετάνοιαν nec Vulgatus legit, nec Syrus, nec

nec Euang. Hebræum, nec Hieronymus. Arabs habet.

VERS. 16. ܠܐ ܐܢܫ ܪܡܐ ܐܘܪܩܥܬܐ ܚܕܬܐ ܥܠ ܢܚܬܐ ܒܠܝܐ ܕܠܐ ܢܫܩܘܠ ܡܠܘܝܘܬܗ ܡܢ ܗܘ ܢܚܬܐ. Trem. *nemo immittit assumentum* panni *novi in vestem veterem, ut non auferat plenitudo ejus de illo vestimento.* Regia melius, *nemo immittit frustrum panni novum in vestem vetustate attritam, ne detrahat supplementum ex illo vestimento.* ܐܘܪܩܥܬܐ est *frustum panni.* ܢܫܩܘܠ futurum est, non à verbo ܫܘܠ, ut multi volunt, ex ordine quiescentium secundâ, sed à ܫܩܠ. quamobrem litera Ethan vocalem secundam habet, quæ alioqui vocali destituta per Scheva legeretur. significat autem Jac. 3. *circumagere.* & 2 Reg. 6. *περιαγᾶν circumflectere.* Judith vero undecimo *ἐπισπᾶν attrahere.* teste Masio in Pecul. sic & Ferrarius, ܫܩܠ *circumegit.* item *traxit, attraxit.* Lex. Syr. Arab. ܢܫܩܘܠ, يجذب *trahit.* Posterior significatio est hujus loci, *Nemo injicit frustum panni novum super vestimentum vetus, ne attrahat supplementum ejus de ista veste.* non malè exponit, quid sit *αἴρει ἀπὸ τοῦ ἱματίου, tollit de vestimento*, nempe attrahendo ad se. quia cum fortior sit pannus novus veteri & attrito, rapit iste hujus fila, & scissuram majorem reddit. sic Arabs ليس احد ياخذ خرقة جديدة ويجعلها في ثوب بال لانها ياخذ ملاها من الثوب, *nemo capit laciniam novam & ponit eam in veste veteri, quia capit supplementum ejus de veste.*

VERS. 23. ܙܡܪܐ. Tremel. & Boder. *tibicines.* *τοὺς αὐλητάς*, inquit textus. At ܙܡܪܐ nusquam in concreto, sed in

in abſtracto uſurpatur pro *cantu*, vel *comeſſatione* quæ cum cantu fieri ſolet. vide Luc. 15. 25. Rom. 13. 13. Gal. 5. 21. 1 Pet. 4. 3. nec alia ſignificatio ei tribuitur à Ferrario. ſic Lex. Syr. Arab. ܙܡܪܐ, ترتيل وتهليل *pſalmus*, *& decantatio*. ܙܡܪ̈ܐ ergo *cantus* ſunt, non cantores. niſi fortaſſe hoc loco legendum ſit ܙܡܪ̈ܐ. id enim fortaſſe *cantores* ſignificat. quemadmodum in fœmin. citatur à Ferrar. ܙܡܪ̈ܬܐ *cantus, cantatrices*. Arabs habet زمرة *pſallentes*. plur. à زامر *pſallens*.

VERS. 25. Poſt *intravit & tenuit manum ejus*, Vulgatus addit, *Et dixit, Puella ſurge*. quæ, teſte Cl. Beza, in nullis codicibus Græcis leguntur. addimus, neque in Syro, neque in Arabe. At in Euang. Hebr. editionis Munſteri & Quinquarborei extant ויאמר טליתא קומי, *& dixit, Puella ſurge*. Merceri vero, ויאמר קומי קומי *& dixit*, *Surge ſurge*. Hieronymus horum nec quicquam habet, nec mentionem facit. unde liquet aut Hieronymum non eſſe vulgatæ verſionis authorem, aut hæc deinde aſſuta fuiſſe.

VERS. 32. ܘܟܕ ܢܦܩ ܝܫܘܥ, *& quum egreſſus eſſet Ieſus*. ſic & Arabs. Græca tamen exemplaria, Hieronymus, Vulgatus, Euang. Hebr. pari conſenſu legunt, *egreſſis autem illis*, nempe cæcis qui jam viſum receperant. ſequitur in eodem verſu, *Obtulerunt ei mutum*, in quo erat ܕܝܘܐ *δαιμόνιον*. Schindlerus derivat à דיה *milvus*. quod dæmon milvo rapaci avî ſit ſimilis. at Clar. Fullerus à דיו, quod Syri ܕܝܘܬܐ *atramentum*, ab atri coloris ſpecie, qua potiſſimum induti ſpiritus illi tenebrarum conſpicientes ſe nonnunquam præbent miſeris mortalibus. aut inquit à Latino *Divi*, quia dæmonijs tanquam divis cultus exhibebatur, quod

quod maximè probo. ijdem dicuntur Syris etiam ܫܐܕ̈ܐ, Hebraice שֵׁדִים, singulare שֵׁד, quod à שָׁדַד *vastavit* derivare solent, quasi *vastatorem* dicas. non patitur id analogia Grammatices, quæ postulabat plurale שַׁדִּים. ut חֵץ *sagitta*, חִצִּים. at שֵׁד, שֵׁדִים est ex quiescentibus secunda, ut גֵּר *peregrinus*, גֵּרִים. זֵד *superbus*, זֵדִים. idque prorsus confirmat quiescens aleph in Syriaco שֵׁאדָא. existimamus ergo aptius derivari ab Arabico שאד *dominatus est*. quod est ex ordine quiescentium media vau, pro quo in præterito est aleph. Dæmones enim erant Heroës, principes, qui aliis dominabantur, adeoque in divorum numerum referebantur.

VERS. 35. *Et sanans quemvis morbum & quemvis languorem* ἐν τῷ λαῷ, *in populo*. Tradit Cl. Beza in quibusdam Græcis exemplaribus non inveniri ἐν τῷ λαῷ. hinc Vulgatus omisit, ut & Syrus. Arabs legit. habet & Euang. Heb. Merceri. Munsteri non item. Sed pro וכל מכאוב בעם *& omnem ægritudinem in populo*, habet וכל מכאוביהם *& omnes ægritudines eorum*.

VERS. 35. *Misertus est eorum, quia erant* ἐκλελυμένοι καὶ ἐρριμμένοι. Beza, *dissipati & disjecti*. Vulgatus, *vexati & jacentes*. ita ad verbum est in Euang. Hebr. טרוחים ושוכבים. quod tamen fortasse melius vertas, *fatigati & jacentes*. טֹרַח enim in Scriptura est *fatigatio*. הטריח *fatigavit*. Ubi observandum quod Cl. Beza annotavit, in sex vetustis exemplaribus pro ἐκλελυμένοι legi ἐσκυλμένοι, & sic legisse Hieronymum, Hilarium, Chrysostomum, Theophylactum. addo & Syrum, qui vertit, ܕܠܐܝܢ ܗܘܘ ܘܫܪܝܢ *quod fatigati essent & soluti*. σκύλλω enim non tantum est *vexare*, ut vertit Vulgatus, sed & *fatigare*, teste H. Steph. qui ex Herodiano citat, σὺν ἱππεῦσιν ὀλίγοις προέξεισι, ἵνα μὴ πάντα τὸν στρατὸν σκύλῃ, *cum paucis equitibus proficiscitur, ne totum exercitum fatigaret*.

E Sed

Sed quid est apud Syrum ܫܪܝܐ *soluti?* idem est quod ἐκλελυμένοι, adeo ut videatur legisse ἐσκυλμένοι καὶ ἐκλελυμένοι. potest tamen quoque positum esse pro ἐῤῥιμμένοι, ac dici de ovibus inter se non compactis, sed dissolutis ad disjectis. Arabs vertit مطرحين *disjecti*, quod proprie est ἐῤῥιμμένοι. præcedentem autem dictionem vertit ضالين *errantes*. quod magis convenit cum ἐκλελυμένοι, quam cum ἐσκυλμένοι. oves enim à se invicem & à pastore dissolutæ, atque, ut vertit Beza, dissipatæ, errantes ac palantes fiunt.

CAP. X.

VERS. 2. Τῶν δὲ δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα. Vulgatus pro *Apostolorum* habet *Discipulorum*. sic enim, teste Beza, quædam habent Græca exemplaria. Syrus tamen, Arabs & Euang. Hebr. habent. *apostolorum*. Vulgatus quoque hîc Philippum & Bartholomæum præmittit Jacobo & Joanni. Idem fit in Euang. Hebræo. secus in Græco, quem sequuntur Syrus & Arabs.

VERS. 3. ܘܠܒܝ ܕܐܬܟܢܝ ܬܕܝ. *Et Lebbæus qui cognominatus est Taddæus.* Clariss. Junius ait esse sermonem ἀμφίλογον, quem ita oportet construi, καὶ Θαδδαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Λεββαῖος, ut est in Græco. atque addit, *Thaddæus* Syrum esse, Hebræum *Iudas*. vult ergo idem esse Syrum תַּדַי quod Hebræis יְהוּדָה. quamobrem sicut יְהוּדָה derivatur ab הוֹדָה, sic תַּדַי derivandum ab אוֹדִי, quod analogia Grammatices non permittit. maluit igitur doctiss. Caninius, quem sequuntur Drusius, Sculterus, aliique, id derivare à Syriaco nomine ܬܕܐ *mamma*, quasi *mammosum* dicas. cui non repugnarem, si nomen illud derivaretur à geminantibus secundam radicalem, adeoque haberet Daleth durum. at in forma

forma Emphatica ܬܕܐ, תְּדָא, ut & in plur. ܬܕܝܐ, תְּדַיָּא effertur per daleth molle. adeo ut inde Θαδδαῖος, geminato daleth, fieri nequeat. Sicut & apud Hebræos שַׁד *mamma*, in dual. facit שָׁדַיִם, constructè שְׁדֵי. quod non est à שָׁדַד *vastavit*, sed procul dubio à Chald. שְׁדָא *effudit*, quia mammæ effundunt lac. Invenio autem apud Ferrar. aliud nomen Syriacum ܬܕܐܐ, cū Kuschoi supra daleth, quod vertit *ver, herba verna*, ex Isa. 27. 11. Id huic loco maxime aptum videtur. Nam propter Kuschoi geminandum daleth apud Græcos, sicut ex ܐܒܐ fit ἀββᾶ. ex ܪܒܝ ῥαββί. Deinde quum duo aleph junguntur, prius effertur ut Jod. vide Gram. nostræ p. 6. ܬܕܐܐ ergo Græcè efferendum θαδδαῖα, inde terminatione Græca θαδδαῖος. & pulchrè commendant personam, cujus prænomen fuit Judas, id est *Confessor*, cognomina duo, Taddæus, id est, *herba verna*, & Lebbæus, id est *corculum*. quasi dicas, hominem suavissimum, instar herbæ vernæ, & corculi instar gratissimum. Porro pro καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, quod in omnibus suis codicibus Græcis invenisse se testatur Cl. Beza, extatque in Syro & Arabe, Vulgatus tantum habet, *& Thaddæus*, ut & Euangel. Hebr. tantum ותדיאו ex editione Merceri, ותדי ex Munsteri.

VERS. 4. ܘܫܡܥܘܢ ܩܢܢܝܐ. Tremel. & Boder. *Et Simeon zelotes.* in Græco est, καὶ Σιμὼν ὁ Κανανίτης, alia exemplaria Καναναῖος. Vulgatus, *& Simon Cananæus.* sic & Syrum verto. ܩܢܢܝܐ enim Syris non est *zelotes.* sed nomen proprium est, ut & Κανανίτης. utrumque tamen derivatum fateor ab Hebræo קַנָּא *zelotes.* unde קַנָּי, & resoluto dagesch in Nun קנני. neque enim hîc designatur oriundus è terra Canaan, qui Græcis χαναναῖος,

Syris ܟܢܢܝܐ dicitur. etsi in Euang. Hebr. tam Merceri quam Munsteri scribatur הכנעני, quod vel *mercatorem*, vel *oriundum ex terra Canaan* significat. neutrum amplector. quia Luc. 6. 15. nomen ejus exponitur ζηλωτής, Syrè ܛܢܢܐ, Magistris קַנַּי. Sunt qui Cananæum vel Cananitem dictum volunt à Cana urbe Galilææ. quibus fortasse faveat Arabs, cui Cana Joan. 2. 1. dicitur قانا, hoc autem loco Simon القاناني, ubi præpositus articulus ال nomen appellativum indicat. sed nequaquam favet Syrus, cui Cana ܩܛܢܐ dicitur, unde ܟܢܢܝܐ derivari nequit. Hebraicæ originis esse putamus, & à zelo sic dictum. Docet autem Cl. Scaliger in Elencho Trihæres. cap. 1. fuisse quasi sectam quorundam qui ζηλωταὶ sive Kannæi dicerentur, corpus devotum, σύστημα θεοσεβὲς, καὶ τάγμα εὐλαβὲς, sanctimoniæ vitæ ac observationi legis deditum: ex quo ad Christi discipulatum transierit Simeon Kannæus.

IBID. Judas proditor vocatur Ἰσκαριώτης. de qua voce non repeto quæ sunt apud Caninium, Bezam, Drusium in Comment. priore ad voces N. T. Syrus dixit ܣܟܪܝܘܛܐ, סְכַרְיוּטָא. in quod conjecturam Tremellii parum probabilem, vide in ipsius notis. ubi addit F. Junius, *secarjut* alijs *marsupium* vocari, & *secarjuta* ὁ ἔχων γλωσσόκομον. quod idem est, quod in Exercitationibus Sculteti lego, *Scarjuta* secundum quosdam esse quæstorem collectarum sive eleemosynarum. fortassis sicut Tremellius compositam vocem voluit ex Hebræis שכר *merces*, & יוטה *inclinatur*, ut significet eum qui mercede inclinatus fuit ad proditionem dominimoliendam, ita hi eadem compositione marsupium denotari voluerunt, in quod merces reclinatur, pecuniaque reponitur. quæ meræ sunt chimæræ. Pergit ergo Cl. Junius,

&

& omnibus expensis statuit, per anticipationem appellari, quasi strangulatum dicas, qui ultro declinaverit ad strangulationem sui. ut partim componatur ex Hebr יוסה, partim ex Syr. *secar*, quod *strangulare* Syris esse dicit, & *mascera*, *strangulatio*. nescio unde id vir doctissimus habeat. ܡܣܟܪܐ *mascera*, in nullis lexicis reperio. ܣܟܪ Syris idem quod Hebræis סכר, *clausit, obstruxit, obturavit*. unde Marc. 1. 25. ܣܟܘܪ ܦܘܡܟ *obstrue os tuum*, φιμώθητι. Reperio tamen apud Eliam in Thisbi, apud medicos Hebræorum אסכרה idem esse quod מחנק *suffocationem*, atque esse morbum qui obturet os fistulæ quæ in collo est, sic ut statim moriatur suffocatione homo. Inde natum dicit, quod quarto die jejunabant, ne האסכרה caderet in pueros. atque inde, inquit, quidam exponunt illud de Achitophele 2 Sam. 17. *præcepit domui suæ*, ויחנק, id est, inquit, evenit ipsi morbus hic præ nimio animi dolore & tædio quod non successisset consilium ejus, mortuusque est suffocatione. Nec desunt viri eruditi, qui eodem sensu capiunt de Juda proditore illud Matthæi ἀπήγξατο. ut non laqueo seipsum strangulaverit, sed ex gravissimo peccati divinæque iræ sensu hoc morbo correptus, suffocatus fuerit, & pronus concidens, vi interclusi spiritus crepuerit medius, effusaque sint viscera ejus, ut docet Lucas Act. 1. sententia ea est Clarissimi & incomparabilis viri D. Heynsij, cujus super hac re, ut & alijs gravioribus N. T. locis eruditissimas observationes brevi, ut spero, videbit orbis Christianus. In Euangel. Hebr. Merceri scribitur איסכריאוטא, Munsteri vero ישכריותי.

VERS. 5. ܘܠܡܕܝܢܬܐ ܕܫܡܪܝܐ ܠܐ ܬܥܠܘܢ. Tremel. *& in civitates* (Boder. *in urbes*) *Samaritanorum ne ingrediamini*. verte *in civitatem*. consentiunt enim editiones in singul. num. adeo ut mirer, Clar. Drusium, parte al-

tera Annotat. in N. T. tradere, locum hunc Syri plane esse ambiguum, ut nesciamus quo numero usus sit Interpres, quia nulla puncta addiderit. Id ipsum enim, quod duo puncta pluralem numerum indicantia absunt, certum est singularis num. indicium. Sed suspicor Hebræis eum characteribus, vocalium punctis destitutis, hoc Testamentum legisse, non Syriacis. ibi enim verum est quod dicit. In Græco quoque est εἰς πόλιν, cum quo & Arabs concordat. Vulgatus tamen habet *in civitates.* sicut & Euang. Hebr. אל ערי השומרונים. nempe εἰς πόλιν collectivè acceperunt. quod non est rejiciendum. ne ingrediamini in urbem, id est, in ullam urbem Samaritanorum.

VERS. 8. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε. Sequitur νεκροὺς ἐγείρετε *mortuos excitate.* Hæc, inquit Cl. Beza, desunt apud Vet. Interpretem & Theophylactum. non desunt apud Vet. Interpret. sed transponuntur. sic enim habet, *Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate*, eodem ordine quo hæc habentur in Euang. Hebr. & in Arabe. Syrus ordinem sequitur qui est in Græco.

VERS. 12. Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ἀσπάσασθε αὐτήν. Quinque vetusti codices, inquit Cl. Beza, addunt, λέγοντες, εἰρήνη ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ. Legit id quoque Vulgatus. Extat & in Euang. Hebr. לאמר שלום לזה הבית, *dicendo, Pax domui huic.* Syrus & Arabs non legerunt.

VERS. 13. Et si quidem fuerit domus illa digna, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ᾽ αὐτήν, *veniat pax vestra super eam.* Vulgatus, *veniet.* Nempe hîc, ut alibi passim Euangelium Hebr. secutus est, ubi in futuro dicitur יבוא שלומכם עליו. ut & Syrus, ܫܠܡܟܘܢ ܢܐܬܐ ܥܠܝܗ̇ *pax vestra veniet super eam*, vel *veniat.* ambiguum enim est, quia Hebræi ac Syri per futurum etiam imperant. Sic pro ἐπιστραφήτω *revertatur*, Vulgatus habet *revertetur*, quod in Euang. Hebr. est ישוב.

VERS.

VERS. 14. *Excutite pulverem* ܡܢ ܪ̈ܓܠܝܟܘܢ *è pedibus vestris.* In Græco est, τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν, *pulverem pedum vestrorum.* Sed & Vulgatus habet *de pedibus vestris.* quia nempe in Euang. Hebræo legitur השליכו גם עפר מרגליכם, *abjicite etiam pulverem de pedibus vestris.*

VERS. 15. ܠܐܪܥܐ ܕܣܕܘܡ ܘܕܥܡܘܪܐ ܢܗܘܐ ܢܝܚ ܒܝܘܡܐ ܕܕܝܢܐ ܐܘ ܠܡܕܝܢܬܐ ܗܝ : Trem. & Boder. in Paris. *Terræ Sedom & Amora erit tolerabilius in die judicij, quam civitati illi.* At in Reg. *terram Sedoum & Omuro futuram tranquilliorem in die judicij civitate illa.* differunt ܢܝܚ vel ܢܝܚܐ & ܢܘܚ vel ܢܘܚܐ. hoc substantivum est, & *quietem* significat. illud adjectivum,& de persona propriè dicitur. ut Matth. 11. 29. *discite à me,* ܕܢܝܚ ܐܢܐ *quod mitis sum.* sic Ferr. ܢܝܚܐ *quietus, sedatus, tranquillus, mansuetus, mitis.* Lex. Syr. Arab. ܢܝܚܐ. الساكن الهادي الوادع الطيب الطلق, *quietus, tranquillus, mitis, suavis, hilaris.* videtur ergo hoc loco vertendum, *terra Sodom & Gomorrha erit mitis* (nempe Deus) *in die judicij, magis quam civitati illi,* vel, si ad rem referendum, *erit mitius aut tranquillius quam civitati illi.*

VERS. 17. *Tradent vos* ܠܒܝܬ ܕܝ̈ܢܐ. Trem. *in concilia.* Boder. *in domum judiciorum.* verte, *in domum judicum.* Postulante id puncto supra Jod, quod in omnibus editionibus extat, ac docet legendum ܕܝ̈ܢܐ *judicum,* non ܕܝܢ̈ܐ *judiciorum,* quod punctum infra Jod scriptum habet, notans vocalem tertiam. vide Gram. nostræ, pag. 36. Fateor tamen potius ܕܝ̈ܢܐ legendum mihi videri, quam

ܕܝܢܐ

ܕܝܢܐ. nam ut apud Hebræos בית דין, sic apud Syros ܒܝܬ ܕܝܢܐ est συνέδριον. ponitur pro κριτηρίῳ Iac. 2. 6. pro ἀκροατηρίῳ Actor. 25. 23. plurale ܒܝܬ ܕܝ̈ܢܐ συνέδρια. variata secunda compositi voce, non prima. sicut ܒܝܬ ܐܘܨܪܐ *horreum.* ܒܝܬ ܐܘܨܪ̈ܐ *horrea.* ܒܝܬ ܩܒܘܪܐ *sepulchrum.* ܒܝܬ ܩܒܘܪ̈ܐ *sepulchra.* vide Grāmat. nostræ, pag. 74. *Tradent ergo vos εἰς συνέδρια,* bene dicitur ܠܒܝܬ ܕܝ̈ܢܐ. Tremellius rectè per plurale, *in concilia*, vel *in tribunalia.* Videtur respicere quod Josephus de bello Jud. lib. 1. cap. 6. narrat, Gabinium Syriæ proconsulem, additis quatuor concilijs, gentem Judaicam in quinque partes distribuisse, quarum una Jerosolymis egit, altera Gadaris, tertia Amathunte, quarta Hierichunte, quinta Sephoris Galilææ. Possunt autem hîc συνέδρια commodè sic distingui ἀπὸ συναγωγῶν, quod per illa consessus judicum, per has conventus Ecclesiastici intelligantur. Euangelium Hebræum pro συνέδρια habet עדות, pro συναγωγαῖς מקהלות.

VERS. 22. ܐܝܢܐ ܕܝܢ ܕܢܣܝܒܪ ܥܕܡܐ ܠܫܘܠܡܐ ܗܘ ܢܚܐ. Trem. & Boder. *qui autem perseveraverit usque ad finem.* vertè, *qui autem toleraverit usque ad finem.* ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος. sic Arabs والذي يصبر *qui toleraverit.* idem est Arabum צבר & Syr. סיבר, nempe *tolerare, expectare, patienter ferre.* quia tamen qui patienter fert, perseverat, potest etiam per *perseverare* verti. ut & ܡܣܝܒܪܢܘܬܐ *patientia,* item *perseverantia.* idem quod ܡܣܝܒܪܢܘܬܐ.

VERS. 25. Ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ. εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐκάλε-

ἐκάλεσαν, &c. Syrus pro καὶ ὁ δοῦλος, legit καὶ τῷ δούλῳ ܘܰܠܥܰܒܕܶܗ. similiter Euang. Hebr. ולעבד. unde Vulgatus, *& servo*. optimè proculdubio. rursus pro Βεελζεβούλ, Syrus ܒܥܶܠܙܒܘܒ. Euang.Hebr. בעלזבוב. Vulgatus, *Beelzebub*. Et sic Græcum quoddam exemplar legere testatur Cl. Beza, atque ita legendum esse, ex 2 Reg. 1.2. rectè probat. Arabs tamen per Lamed in fine, habet باعلزبول.

VERS. 32. ܟܠ ܐ݈ܢܳܫ ܗܳܟܺܝܠ ܕܢܰܘܕܶܐ ܒܝ ܩܕܳܡ ܒܢܰܝܢܳܫܳܐ : ܐܰܘܕܶܐ ܒܶܗ ܐܦ ܐܢܳܐ ܩܕܳܡ ܐܒܝ ܕܒܫܡܰܝܳܐ. Syra phrasis ad verbum est in Græco, Πᾶς οὖν ὅστις ἂν ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν &c. Beza, *Quisquis igitur agnoscet me coram hominibus, agnoscam & ego eum &c.* Melius, meo judicio, Vulgatus, *Quisquis confitebitur me, confitebor & ego eum.* Agnitio enim potest solâ fieri mente, at confessio fit palam ore, qua de re hîc agitur. Aliud autem est Syris ܐܰܘܕܺܝ ܒ *confessus est*, sequente ܒ *in*, aliud sequente ܠ dativi casus. Prius est *profiteri*, & palam exponere quid sentias, sive de persona aliqua, ut hoc loco. item Rom.10.9. ܐܶܢ ܬܰܘܕܶܐ ܒܦܽܘܡܳܟ ܒܡܳܪܰܢ, ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου τὸν κύριον Ἰησοῦν, vel ex Syriasmo, ἐν τῷ κυρίῳ Ἰησοῦ. sive de re aliqua. Ex. gr. de peccatis. ut Marc.1.5. ܟܕ ܡܰܘܕܶܝܢ ܒܚܛܗܰܝܗܘܢ *confitentes in peccatis suis*, i. peccata sua. Alterum est, *gratias agere, laudare, celebrare*. Matth.11.25. ܡܰܘܕܶܐ ܐ݈ܢܳܐ ܠܳܟ ܡܳܪܝ ἐξομολογοῦμαί σοι κύριε. *Lando te Domine*. Rom.14.11. ܠܝ ܢܰܘܕܶܐ ܟܠ ܠܫܳܢ *me celebrabit*

brabit omnis lingua. quod in Græco dicitur, *πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ.*

CAP. XI.

VERS. 4. *Renuntiate Iohanni*, *ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε*, *quæ auditis & videtis*, in præsenti. atque in eo, inquit Cl. Beza, conveniunt omnia exemplaria. addo, & Syrus. Vulgatus tamen in præterito, *quæ audistis & vidistis.* sic Euang.Hebr. את אשר שמעתם וראיתם. nec aliter Arabs, ما سمعتما ورايتما.

VERS. 5. ܘܡܣܟܢ̈ܐ ܡܣܬܣܒܪܝܢ, *καὶ οἱ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται*. sic & Arabs. At Euang. Heb. tam Munsterianæ quam Mercerianæ editionis habet עניים יאשרו *pauperes beatificantur.* mendum esse suspicor unius literæ, nempe יְאַשְּׁרוּ positum pro יְבַשְּׂרוּ *euangelizantur.* quod facilius contigit, quia statim sequitur ואשרי, *& beatus qui non offendetur in me.*

VERS. 8. *Ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ, οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν.* Convenit Syrus. nisi quod pro *οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες*, habet ܐܝܠܝܢ ܕܪ̈ܟܝܟܐ ܠܒܫܝܢ *qui mollibus vestiuntur.* Eodem modo Euang. Hebr. אשר נלבשו מחלקות. quod ipsum, secus quam Syrus, in priori etiam membro pro *ἐν μαλακοῖς ἱματίοις*, tantum habet מחלקות *ἐν μαλακοῖς.* Itaque cum Euang. Hebr. ad verbum convenit Vulgatus, cujus verba sunt, *Sed quid existis videre? hominem mollibus indutum? ecce qui mollibus induuntur, in domibus regum sunt.*

VERS. 11. *οὐκ ἐγήγερται.* Beza, *non est suscitatus.* Syrus ܠܐ ܩܡ. Euang. Hebr. לא קם. Arabs لم يقم, *non surrexit.* ut & Vulgatus habet. quod nos præferimus. usitata enim illa Hebræis phrasis est, וְאַחֲרֶיךָ לֹא יָקוּם כָּמוֹךָ, *& post te non surget sicut tu,* 1 Reg.3.13. וְאַחֲרָיו לֹא קָם כָּמוֹהוּ, *& post eum non surrexit*

rexit sicut ille, 2 Reg. 23. 26. קם *surrexit* pro *exortus est*, frequentissimum. at הוקם *suscitatus est*, eo sensu usurpari non meminimus. nec obstat, quod ἐγήγερται sit formæ passivæ. *surgendi* enim significationem passim habet. ut, ἐγερθεὶς ἀπῆλθεν, Mat. 9. 7. βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει. Matt. 12. 42. πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται, Mat. 24. 11. quis ibi suscitandi verbo utatur? talia sunt, nostro judicio, ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγήγερται. Ioan. 7. 52. Προφήτης μέγας ἐγήγερται ἐν ὑμῖν. Luc. 7. 16. in quibus cum Vulgato, Syro & Arab. Cl. Beza in prioribus editionibus rectius *surgendi*, quam in posterioribus *suscitandi* vocabulo usus est. Sequitur in eodem versu, ἐν γεννητοῖς γυναικῶν. Beza, *inter genitos è mulieribus*, ut ad virum referatur, qui prolem gignit ex muliere. sed quia γεννᾶν etiam de matre dicitur, Luc. 1. 13, simplicius videtur Vulgatus vertisse, *inter natos mulierum*. Syrus ܒܝܠܝܕܝ ܢܫܐ. Euang. Hebr. מבין ילדי הנשים. Arabs, في مواليد النسا. Eodem sensu quo apud Iob. homo sæpe dicitur יְלוּד אִשָּׁה, LXX, γεννητὸς γυναικός.

VERS. 12. ܡܠܟܘܬܐ ܕܫܡܝܐ ܒܩܛܝܪܐ ܡܬܕܒܪܐ. Trem. & Bod. *regnum cælorum cum violentia accipitur.* non nego, quin ܕܒܪ interdum significet *capere, sumere.* Sed proprie significat *ducere, regere.* Unde ܐܬܕܒܪ Ferrarius, *ductus, vexatus, tractatus fuit.* malim ergo vertere, *regnum cælorum cum violentia ducitur*, vel *tractatur.* id est, violentia in illud exercetur. βιάζεται dixit Matthæus. Eandem phrasim habes Act. 7. 24. videbat Moses unum ex contribulibus suis, ܕܡܬܕܒܪ ܒܩܛܝܪܐ, *qui tractabatur in violentia*, id est, cui vis fiebat, vim patientem, ut rectè habent Reg. melius quam Trem. *qui ducebatur*

batur coactè. ita hîc, regno cælorum vis fit, regnum cælorum vim patitur. rectè Arabs, ملكوت السموات تغصب, *regnum cælorum cogitur*, vim patitur.

VERS. 16. ὁμοία ἐςὶ παιδαρίοις ἐν ἀγοραῖς καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσι τοῖς ἑταίροις αὐτῶν, καὶ λέγουσι. Vulgatus, *Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus, dicunt.* Cl. Beza ait, ea respondere Græcis istis quæ in vetustissimo suo codice leguntur, καθημένοις ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἃ προσφωνοῦντα τοῖς ἑταίροις, λέγουσιν. addimus, sic etiam legi in Euang. Hebr. נמשל בנערים היושבים בשוק שקוראים לרומיו ואומרים. Syrus quoque habet ܒܫܘܩܐ *in foro*. at Arabs في الاسواق *in foris*.

VERS. 17. ܙܡܪܢ *cecinimus*. Observamus solummodo, rectè hîc de cantu prophano usurpari primam conjugationem. in secunda enim ܙܡܪ de cantu sacro usurpatur, teste Ferrario. quamvis id discrimen perpetuum non sit. nam in primâ etiam de sacro usurpari, patet ex Ephes. 5. 19. Col. 3. 16. Lex. Syr. Arab. videtur etiam discrimen aliquod statuere. Nam in prima conjug. ܙܡܪ vertit عَزَفَ *Musicum sonum edere*. dicitur enim عَزْف de sibilo quem tibiæ aliaque instrumenta musica edunt. unde & hîc ܙܡܪܢ ponitur pro ηὐλήσαμεν *tibia cecinimus*. At in secunda ܙܡܪ vertit ترتيل تسبيح الله تمجيده *psallere, laudare Deum, celebrare eum*. Non multum abit à Ferrario. nisi quod in Kal videatur restringere ad cantum musicorum instrumentorum, sive ad Dei laudem, sive in alium usum adhibeantur. in secunda vero, ad quemvis cantum quo Deus celebratur. Quod autem Servator noster eleganti hoc proverbio Judæis hîc exprobrat, id ipsum est quod Salomon Pro. 29. 9. dicit,

dicit, אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט אֶת אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת : *vir sapiens disputat cum stulto, & irascitur & ridet, neque est quies.* Id est, quum viro sapienti ac probo res est cum stulto & improbo, quovis modo corrigere eum tentat, nunc indignatur, nunc ridet, jam rigidè, deinde blandè eum tractat. nec tamen efficere potest, ut à malo quiescat & abstineat. In quem Salomonis locum commentarius exstat in Gemara Sanhedrin cap. xi. quem hîc adscribere visum est, quia ipsum illud proverbium continet quo hîc Servator noster utitur. sic habet: אמר הקב״ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק זיבח וקיטר לאלהיהם שנ' ויזבח לאלהי דמשק המכים ויאמר אלהי מלכי ארם המה מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני והם היו להכשילו ולכל ישראל׃ שחקתי עם אמציה ונתתי מלכי אדום בידו הביא אלהיהם והשתחוה להם שנ' ויהי אחרי כן בא אמציה מהכות את אדומיים ויבא את אלהי בני שעיר ויעמידם לו לאלהים וגו' אמר רב פפא היינו דאמרי אנשי בכיי ליה למר ולא ידע אחוכי למר ולא ידע ווי ליה למר דלא ידע בין טוב לביש : Id est, Dicit DEUS, succensui Achazo & tradidi eum in manus regum Damasci. Ille vero sacrificavit & suffitum fecit Dijs ipsorum. Hoc est, quod dicitur 2 Chron. 28. 23, *Et sacrificavit Dijs Damasci qui ceciderant eum, ac dixit, Dij regum Syriæ auxiliantur ipsis, ijs sacrificabo ut juvent me, fueruntque offendiculo ipsi & toti Israeli.* Lusi autem cum Amasia, & dedi reges Edom in manum ejus. at ille Deos eorum adduxit, eosque adoravit. sicut dicitur 2 Chron. 25. 14. *Et fuit postquam venisset Amasia à cæde Edomeorum, adduxit Deos filiorum Seir, & constituit eos sibi in Deos, &c.* Ait R. Papa: Hoc est quod dicit Vulgus, *Flevi viro, at non agnovit. risi viro, at non agnovit. væ viro qui non discernit inter bonum & malum.*

VERS. 19. Et justificata est sapientia ܡܢ ܥܒ̈ܕܝܗ̇. Trem. *à cultoribus suis.* quod Syri dicerent ܡܢ ܦܠܚ̈ܘܗ̇. videtur legisse ܡܢ ܥܒ̈ܕܢܝܗ̇ *à facientibus eam.* quod Benoni Kal est, à singul. ܥܒܘܕ. Boder. in Reg. *à servis suis,*

ſuis, id eſt ܡܢ ܦܠܚ̈ܝܗ̇ , quod quum diſpliceret deinde, in Pariſ. vertit cum Tremellio , *à cultoribus ſuis*. At quod in Syro eſt, conſentientibus editionibus , pro ſingulari habet ſubſtantivum ܦܘܠܚܢܐ *opus*. & ſenſus verborum eſt , *juſtificata eſt ſapientia ex operibus ſuis*. Non eſt quod hanc verſionem quiſquam miretur. tradit enim Hieronymus in quibuſdam Euangelijs legi, *ab operibus ſuis*. Sapientia enim non petit vocis teſtimonium, ſed operum. hæc ille. Arabs Græcum textum ad verbum exprimit, فتبررت الحكمة من بنيها, *& juſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis*. Non poſſumus autem quin addamus , quod doctiſs. Joannes Coch ſubmonet in tractatibus Talmud, pag. 240. an non ſenſus eſſe queat, *juſtificata*, i. *victa eſt ſapientia à filijs ſuis*. occaſionem præbuit, quod ibi in Gemara dicatur, דזכא למלכא, *qui vincit regem*. ad verbum, inquit, *juſtificat*. Neſcio an in Kal זכא unquam ſignificet *juſtificare*. In Piel fateor. at ibi, quod ſciam, non ſignificat *vincere*. in Kal propriè intranſitivè ſignificat *juſtum eſſe vel haberi*. quia autem qui in judicio juſtus habetur, vincit adverſarium , eique os obturat , hinc & *vincere* ſignificat, efficere ut alius ſileat eique os obturetur. ſic דזכא למלכא in Gloſſa exponitur נוצחו ומשתיקו בדברים ומביישו, *qui eum vincit, verbiſque ad ſilentium adigit & pudefacit*. ſic quod Pſ. 51. dicitur לְמַעַן תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ , ad Rom. 3. 4 vertitur ὅπως νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε, *Vt vincas quum judicaris*, id eſt, ut tu juſtus deprehenſus ſilentium imponas omni contradicenti. Conſiderent eruditi an is ſenſus hîc locum habere queat : Videte Judæi veſtram pervicaciam. ſapientiſſime Deus vobiſcum egit. primo Joannem miſit qui auſtere ac duriter vixit. vos eum dæmonio poſſeſſum calumniati eſtis. miſit deinde filium hominis, qui familiariter vobiſcum verſatur, hunc edacem & vini potorem dicitis. atque ita à vobis qui ſapien-

pientiæ filij eſſe debebatis, ipſa ſapientia victa eſt, i. pudefacta & quaſi ſilentio coercita. Eam quidem, quam verbulo tantum innuit, doctiſs. viri mentem eſſe conjecto. Vel potius, quia, ut diximus, non qui juſtificat, ſed qui juſtificatur, vincit, ſenſus erit, Juſtificata eſt Sapientia à filijs ſuis, id eſt, vicit filios ſuos, eoſque pudefecit & ſilere coëgit. Deus tam ſapienter omnia ſalutis media erga filios ſuos adhibuit, ut ipſimet cogantur ſapientiam ejus juſtificare, eique victoriam tribuere, ac ſilere coram ea. quod certe non diſplicet. Solummodo ſcrupulum movet quod δικαιῶσαι *vincendi* ſignificatione alibi non extet. nec mirum, quia non reſpondet τῷ זכה, ſed τῷ צדק, quod nunquam *vincere* ſignificat. ut & apud Syros ܙܟܐ *vicit.* ܙܕܩ non item. ܙܟܘܬܐ *victoria.* at ܙܕܝܩܘܬܐ tantum *juſtitia.* ſic & quod Arabs hîc habet تبررت الحكمة non aliter exponi poteſt, quam *juſtificata eſt ſapientia.*

VERS. 20. ܗܝܕܝܢ ܫܪܝ ܝܫܘܥ ܠܡܚܣܕܘ ܠܡܕܝܢܬܐ. Tremel. & Boder. *tunc cæpit Ieſus exprobare civitatibus.* Conſtructio Syriaca in quarto caſu eſt, cui convenientius verti cenſemus, *probro exponere civitates,* id eſt, laudem atque gloriam ipſis adimere, ac verbis eas dehoneſtare. notum eſt חסד Hebræis non *benignitatem* tantum & *miſericordiam* denotare, ſed & *gratiam* rei, ejuſque *elegantiam,* τὴν εὐπρέπειαν. Inde per ἀντίφρασιν *probrum, opprobrium,* quo gratia omnis & elegantia adimitur. hinc חִסֵּד, Syrè ܚܣܕ *culpavit, probro affecit, probro expoſuit, dehoneſtavit.* idem quod Hebræis חֵרֵף. qua voce hîc uſus eſt author Euang. Hebr. החל לחרף ערים, eadem phraſi qua Prov. 14. 31 dicitur, *Qui opprimit pauperem,* חֵרֵף עֹשֵׂהוּ, *dehoneſtat factorem ſuum.* Atque id ipſum eſſe exiſtimamus, ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις

πόλεις. non dixit πόλεσι, sed πόλεις. quapropter, quum Vulgatus vertisset, *exprobrare civitatibus*, Cl. Beza maluit, *cum probris increpare civitates.* nos, *probro exponere civitates*, i. opprobrio eas dehonestare.

VERS. 23. Καὶ σὺ Καπερναοὺμ ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ. Conveniunt Syrus & Arabs. Discrepat Vulgatus, *Et tu Capharnaum, numquid usque in cælum exaltaberis? usque in infernum descendes.* Legit enim, μὴ ἕως οὐρανοῦ ὑψωθήσῃ; ἕως ᾅδου καταβήσῃ, quomodo se in quodam exemplari legisse testatur Cl. Beza. nec fere aliter Euangel. Hebr. ואתה כפר נחום הלא עד השמים תרומי עד גיהנם תרדי׃ quæ Munsterus vertit, *Et tu Capharnaum, num usque ad calos exaltaberis? usque ad infernum descendes.* quorum sensus est, Nequaquam usque ad cælos exaltaberis, sed ad infernum descendes. Verum aliud est הֲלֹא *an non?* aliud הֲ sine לֹא *num?* verto itaque, *Et tu Capharnaum, an non usque ad calos exaltaberis? usque ad infernum descendes?* utrumque membrum interrogativè lego. & quum interrogatio affirmativa neget apud Hebræos, negativa autem affirmet, sensum esse arbitror: Utrumque tibi, ô Capharnaum, continget, quod & ad cælum exaltaberis, & ad infernum descendes. Id magis ad Græcum textum accedit. Porro in fine versus est, ἔμειναν ἂν μέχρι τῆς σήμερον. Vulgatus, *forte mansissent usque in hanc diem.* quod id ipsum est, quod Euang. Hebr. habet אולי ישבו עד היום הזה.

VERS. 25. ܡܘܕܐ ܐܢܐ ܠܟ ܐܒܝ. ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ. Vulgatus ad verbum, *Confiteor tibi Pater.* Erasmus explicationis gratia, *Gratias tibi ago.* Beza, *gloriam tibi tribuo.* id maximè probatur. vel *laudo te, celebro te Pater.* neque enim hîc de beneficio agitur, Christo à patre collato, cujus nomine gratias Patri agat, sed describitur κατόρθωμα aliquod patris, quod à nemine vituperandum, sed ab omnibus laudandum ac celebrandum est. sicut in Psalmis

הודו ליהוה, *confitemini Domino*, exponitur in Targ. per שבחו *laudate*. nec aliud est Hebr. 13. 15. καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, *fructum labiorum celebrantium nomen ejus.* ut recte ibi Beza. Itaque & in Belgica nostra translatione, pro **Ick dancke u Vader** / malim, **Ick prijse u Vader.**

VERS. 30. ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός. Beza, *Iugum enim meum facile est.* Melius, meo judicio, Vulgatus, *suave est.* Glossarium H. Steph. χρηστὸς *frugalis, suavis, utilis, jocundus.* Idem est quod dixit Syrus ܢܝܪܝ ܓܝܪ ܒܣܝܡ ܗܘ. Item Euang. Ebr. כי עולי מתוק *nam jugum meum dulce est.* Arabs نيري طيب *jugum meum suave est.*

CAP. XII.

VERS. I. ὃ οὐκ ἔξεστι. Vulgatus, *Quod non licet eis.* rectè notat Cl. Beza, expungendum illud *eis*, quia generale hîc datur Sabbathi mandatum. addimus, quia nec Syrus, nec Arabs, nec Euang. Hebr. id habent. Et quod sequitur, ποιεῖν ἐν σαββάτῳ, Vulgatus, *facere Sabbathis.* prout in quodam exemplari legi testatur Cl. Beza. Syrus, Arabs, Euang. Hebr. in singulari.

VERS. 8. κύριος γάρ ἐστι καὶ τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Observat Cl. Beza, particulam καὶ in veteribus exemplaribus defuisse. deest sane in Syro quoque atque Arabe. sed non rectè negat in vetere Interprete exprimi. Is enim habet, *Dominus enim est filius hominis etiam Sabbathi.* ubi simul alius verborum situs observandus, quam qui in Græco, Syro atque Arabe est. Idem est in Euang. Hebræo, כי אדני הוא בן אדם וגם השבת.

VERS. 10. Καὶ ἰδοὺ, ἄνθρωπος ἦν, &c. Annotat Cl. Beza quatuor codices additum habuisse ἐκεῖ, *illic.* Veterem autem interpr. neutrum legisse, nempe neque ἦν, ne-

que ἐκεῖ. vertit enim, *Et ecce, homo manum habens aridam.* Addimus, in Euang. Hebr. utrumque etiam deesse, והנה אדם שיבשה ידו, *& ecce homo cujus manus arida.* Apud Syrum vero utrumque legi. Apud Arabem deesse ثَمَّ, legi ἐκεῖ.

V E R S. 15. Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί. sic & Syrus. similiter Arabs, nisi quod in singulari habet جمع كبير *turba multa.* nec aliter Beza vertit ὄχλοι πολλοί. At Vulgatus, *Et secuti sunt eum multi.* sicut in Euang. Hebr. וילכו אחריו רבים *& iverunt post eum multi.*

V E R S. 16. Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς. Vulg. *Et præcepit eis.* sicut in Euang. Hebr. ויצום. Syrus, ܘܟܐܐ ܒܗܘܢ. Trem. *prohibuitque eis.* Boder. *Et inhibuit eis.* Id dicerent Syri ܘܦܩܕ ܐܢܘܢ. at ܟܐܐ sequente ܒ est *objurgare.* Arabs ut Vulgatus وامرهم *& præcepit eis.*

V E R S. 18. ἰδοὺ ὁ παῖς μου. Beza, *Ecce servus meus.* sic Syrus. sic Euang. Hebr. עבדי. At Vulg. *Ecce puer meus.* ut & Arabs فتاي.

V E R S. 20. ܘܫܪܓܐ ܕܡܛܦܛܦ ܠܐ ܢܕܥܟ. Tremel. & Boder. in Paris. *Et lucernam crepitantem non extinguet.* In Reg. *Lucernam prope extinguendam.* verte, *candelam fumigantem.* Masius, ܐܛܦܛܦ *fumare.* Ferrarius, *fumigare.* est Græcum τύφεσθαι, qua voce Matthæus utitur. & aut Græcum ex Syriaco, aut hoc ex illo factum per duplicationem. Arabs iisdem pene utitur vocibus, وسراج يطفطف لا يطفي. quod autem pro *lino,* quod apud Prophetam פשתה dicitur, dixerint *lucernam,* rectè factum. Nam, ut optime Cl. Beza, λίνον hîc est ellychnium, materiæ nomine posito pro eo quod ex materia confectum est. Sequitur eodem versu, Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν. Beza,

usque

usque dum proferat ad victoriam judicium. Vulgatus, *ejiciat.* Syrus ܥܕܡܐ ܕܢܦܩ ܕܝܢܐ ܠܙܟܘܬܐ. Utroque modo exponi potest. ܐܦܩ enim Syris & *proferre*, & *ejicere* est. In Euang. Hebr. totus locus profertur ut apud Prophetam est. Itaque pro jam citatis verbis habet, לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט, quæ Munsterus vertit, *In veritate proferet judicium, non contristabitur, nec animo frangetur, usque dum posuerit in terra judicium.* לֹא יִכְהֶה vertit, *non contristabitur*, ut & Vulgatus apud Prophetam, *non erit tristis.* Pagninus, *non erit remissus.* Schindlerus, *non extinguet.* Junius, *non faciet ut fumiget.* quod nescio, an quisquam probet. Nos vertimus, *Et non contrahet rugas*, vel *non objurgabit.* Sicut 1 Sam. 3. 13. de Eli dicitur וְלֹא כִהָה בָּם, *& non contraxit rugas in eos*, id est, non fuit satis in eos morosus, non satis objurgavit eos. quod Syri eadem prorsus phrasi & sensu dicerent ולא כאא בהון, ut supra v. 16 observavimus. Quod sequitur וְלֹא יָרוּץ, Munsterus, ut & Pagninus, verterunt, *nec frangetur animo.* יָרוּץ acceperunt pro יֵרוֹץ, à רצץ, quod quia transitivum potius est quam intransitivum, Junius vertit, *neque quassabit.* Vulgatus, *neque turbulentus erit*, quales sunt, qui nunquam quieti hac illac discurrunt. à רוץ *currere.* quod mihi non displicet. vel, *& non incurret.* sicut Psal. 18. 29. בְּךָ אָרֻץ גְּדוּד *per te incurram exercitum.* vel à רצץ, *& non confringet.* atque ita sensus idem erit qui in præcedentibus, benignum, placidum ac mitem fore, quia non objurgabit, neque incurret sive confringet.

VERS. 22. Ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν. Vulgatus non legit τὸν τυφλὸν καὶ κωφόν. ut nec Euang. Hebr. Syrus habet. Arabs tantum τὸν κωφόν.

VERS. 24. Βεελζεβούλ. Vulgatus, Syrus, Euang. Hebr. *Beelzebub.* Arabs, *Beelzebul.* eodem modo vers. 27.

 VERS.

VERS. 29. Ἢ πῶς δύναταί τις. Beza, *Nam quomodo potest aliquis.* Euang. Hebr. והיך *& quomodo.* Vulgatus benè, *aut quomodo.* ſicut Syrus ܐܘ ܐܝܟܢܐ, quod non rectè in Reg. *ſed quomodo.* pejus apud Trem. *alioqui quomodo.* verte, *aut quomodo.* non ſemper enim particula iſta disjunctionem infert, ſed ſæpe novum argumentum tantum indicat. ut Matth. 7.9. & 12.5. & 20.15. Arabs hoc loco, ut & Mat. 7.9, illud ἢ omiſit. At Mat. 12.5. & 20.15. etiam vertit per أو *aut.*

VERS. 31. Ἡ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις. Vulg. *Spiritus autem blaſphemia non remittetur.* Euang. Hebr. תגידוף שעל הרוח לא יסלח. quæ verbotenus interpretatus eſt Arabs, والتجديف على روح القدس لا يترك, *& blaſphemia contra Spiritum non remittetur.* nemo trium legit τοῖς ἀνθρώποις. Syrus legit.

VERS. 33. Ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν. Beza, *facite arborem putrem, & fructum ejus putrem.* Vulgatus, *facite arborem malam, & fructum ejus malum.* Sic Syrus, ܥܒܕܘ ܐܝܠܢܐ ܒܝܫܐ ܘܦܐܪܘܗܝ ܒܝܫܐ. Sic Arabs, تصيروا الشجرة ردية وثمرتها ردية. Sic Euang. Hebr. עשו עץ רע ופריו רע. Ubi obſervandum ܒܝܫܐ Syris eſſe *malus.* prima tamen origine *putris, fœtidus.* derivatur enim ab Hebræo באש *putruit, fœtuit.* Ex Syriaſmo igitur, qui Servatoris noſtri tempore magnam partem erat vernaculus, δένδρον σαπρὸν eſt *arbor mala.* ſic Matth. 13. 48. συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον, opponuntur καλὰ & σαπρὰ, ut bona & mala.

VERS. 38. Τότε ἀπεκρίθησαν. Vulgatus, *tunc reſponderunt ei.* addidit *ei.* quod & in Euang. Hebr. exſtat, אז ענו לו. Et apud Arabem, حينئذ اجابه. non eſt apud Syrum.

VERS. 39. ܫܪܒܬܐ ܒܝܫܬܐ ܘܓܝܪܬܐ. non rectè

in

in Regijs, *Generatio mala & adulterina.* melius in Parif. & Trem. *adultera*, quæ ſcilicet adulterium committit, & adulteræ inſtar in Deum prævaricatur. adulterina vero eſt ſpuria, non legitima, ex adulterio nata. quæ nequaquam ܓܳܝܰܪܬܳܐ dici poteſt. Idem cenſeo de Græca phraſi *γενεὰ μοιχαλίς*. Beza, *gens adulterina.* Longè melius Vulgatus, *generatio adultera.* *μοιχαλὶς* enim eſt quæ adulterium patrat. ut *μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες*, Jac. 4. 4. *ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει.* Rom. 7. 3. etſi pro ipſo adulterio ſumi videatur 2 Pet. 2. 14. Euang. Hebr. דור רע ונואף *generatio mala & adulterans.* Eodem ſenſu Arabs, الجيل الشرير الفاسق. niſi quod ibi copula omittatur. Videantur tamen notæ Cl. Bezæ, ubi per *γενεὰν μοιχαλίδα* intelligi vult, quos בני נכר Hebręi vocant, ſpurios & degeneres. ſi id doctis ſatisfacere poteſt, per me licet ut *γενεὰ μοιχαλὶς* ſit ſoboles illegitima & adulterina. Syrorum tamen ܓܳܝܰܪܬܳܐ ita accipi non poteſt. Maſculinum enim ܓܳܝܳܪܳܐ eſt ipſe *adulter*, formæ ܒܰܢܳܝܳܐ *ædificator*, ܙܰܟܳܝܳܐ *victor*. ܪܰܘܳܝܳܐ *inebrians ſæpe ſeipſum, ebrioſus.* ܦܰܠܳܚܳܐ *agricola.* & ſimilia, quæ omnia actorem ſignificant.

VERS. 44. *Et reperit eſſe vacantem, & verſam.* ܘܡܨܰܒܰܬ *& preparatam*, ſecundum Trem. & Boder. verte, *& ornatam.* ut apud Matth. eſt *κεκοσμημένον*, ܨܰܒܶܬ enim eſt *ornare, decorare.* nec aliud ܨܶܒܬܳܐ, *decus, ornamentum.* ſic Arabs مزينا. Euang. Hebr. מבואר *ornatam.*

VERS. 47. *ζητοῦντές σοι λαλῆσαι.* Conveniunt Vulgatus & Syrus. At Euang. Hebræum ומבקשים אותך, *& quærunt te.* Arabs ſimiliter برا يطلبونك *foris quærunt te.* legerunt tan-

tum ζητοῦντές σε. In uno exemplari, inquit Cl. Beza, legimus σε ἰδεῖν.

CAP. XIII.

VERS. I. ܘܝܬܒ ܥܠ ܝܕ ܝܡܐ. Trem. & Boder. *& sedit juxta littus maris.* verte simpliciter *juxta mare.* ut in Græco est, παρὰ τὴν θάλασσαν. ܥܠ ܝܕ enim significat *ad locum, ad latus,* id est, *juxta.* ut infra vers. 4, ܥܠ ܝܕ ܐܘܪܚܐ, *juxta viam.* sicut Hebr. על יד אשדוד *juxta Asdod.* Ios. 15.46. Arabs rectè جانب البحر *prope mare.*

VERS. 4. ܘܟܕ ܙܪܥ ܐܝܬ ܕܢܦܠ. Boder. in Reg. *Quumque seminaret, contigit ut semen ceciderit.* melius in Paris. ut & Trem. *& quum seminaret, fuit quod caderet &c.* propriè, *est quod cecidit*, id est *quoddam cecidit.* sic enim ܐܝܬ ܕ partitivè usurpant Syri: ut infra vers. 8, aliud centum, aliud sexaginta, aliud triginta, efferunt per ܐܝܬ ܕ. quod Arabes dicunt بعض *pars.* Porro pro ἦλθε τὰ πετεινά, quod sequitur, Vulgatus habet, *volucres cæli.* non observat Cl. Beza in ullo exemplari Græco additum se invenisse τοῦ οὐρανοῦ. neque legerunt id Syrus & Arabs. in solo Euang. Hebr. extat עופות השמים *aves cæli.*

VERS. 5. ܐܝܟܐ ܕܠܝܬ ܗܘܐ ܥܦܪܐ ܣܓܝܐܐ. Tremel. *ita ut non esset terra multum* ܐܝܟܐ accepit pro ܐܝܟ *ut.* malè. vertendum, *ubi.* Boder. rectè, *ubi non erat multum glebæ.* Ferrarius, ܥܦܪܐ *gleba*, præterea *limus, pulvis cadaverum.* sic Lex. Syr. Arab. vertit طين رمم ويقال لها (legendum puto ويقال لها) تربة وطين, *lutum, pulverulentum,*

lentum, & id de quo dicitur terra & lutum. Est & Arabibus usitata dictio المدر , אלמדר, quæ in Elgeuri vertitur قطع الطين *particula luti sicci.* glebam dicere videtur.

Vers. 14. ܫܡܥܐ ܬܫܡܥܘܢ ܘܠܐ ܬܣܬܟܠܘܢ. Trem. & Boder. in Paris. *audiendo audietis, & non intelligetis.* Id dicerent Syri ܡܫܡܥ ܬܫܡܥܘܢ per Infinitivum. at ܫܡܥܐ formam Infinit. non habet, sed nominis. Ideo rectius in Reg. *auditu audietis.* quomodo & Vulgatus habet. ad verbum expresserunt Græca ἀκοῇ ἀκούσετε. ܫܡܥܐ ergo ponitur pro ܒܫܡܥܐ. esse autem nomen substantivum auditus, Ferrarius quoque testatur.

Vers. 19. Παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρός. Vulgatus, *Omnis qui audit verbum regni & non intelligit, venit malus.* Barbare quidem Latinis auribus, sed eleganter quoad Hebraismum. quod enim hîc Lucas per genitivos absolutos enunciavit, id Hebræi, Syri & Arabes solent per absolutos nominativos. Euang. Hebræum כל שומע דבר מלכות ולא יבין יבוא הרע. Syrus, ܟܠ ܕܫܡܥ ܡܠܬܐ ܕܡܠܟܘܬܐ ܘܠܐ ܡܣܬܟܠ ܒܗ . ܐܬܐ ܒܝܫܐ . Arabs, كل من يسمع كلام الملكوت ولم يفهم ياتي الشرير . quæ ad verbum sonant, ut est in Vulgato. Eandem phrasin habes 1 Sam. 2. 13. כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן, *omnis vir sacrificans sacrificium, veniebat puer Sacerdotis &c.* id est, *quotiescunque quis sacrificaret sacrificium, veniebat puer Sacerdotis.* Ita & hoc loco rectè vertit Cl. Beza, *Quoties quispiam audit sermonem de regno illo, & non intelligit, venit malus.*

Ibid. ܗܢܘ ܗܘ ܕܥܠ ܝܕ ܐܘܪܚܐ ܐܙܕܪܥ. Tremel. & Boder. *Hoc est quod seminatum erat juxta viam.* Masculinum

linum

linum genus quo usus est Syrus postulat potius, ut vertatur, *hic est qui juxta viam satus est.* sicut Matth. dixit, οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς. ad personam refertur, ut & in sequentibus, non ad semen. ad personam tamen cum respectu ad semen, quod recipit. sicut infra vers. 38 dicit, semen bonum esse filios regni. Arabs quoque masculino genere ad verbum expressit Græca. sic quæ sequuntur, ܗܘ ܕܝܢ ܕܥܠ ܫܘܥܐ ܐܙܕܪܥ. Trem. & Bod. *hoc autem quod supra petram seminatum est.* vertè, *hic autem qui supra petram satus est.* sic in reliquis. sicut Arabs habet ubique والذي زرع *& qui satus est.* rectè observavit Erasmus, & post eum Beza, hominem satum hîc dici, ut satum agrum dicimus, qui semen excepit.

VERS. 21. ܐܠܐ ܕܙܒܢܐ ܗܘ. Sic in Reg. Melius in Viennen. & Cothen. ܕܙܒܢܐ ܗܘ, mutato ܿ in ܼ, secundum regulam quæ est Gramm. nostræ pag. 137. Trem. & Boder. *sed temporarius est.* ad verbum, *sed temporis est.* Ubi observandum, substantiva præposito ܕ genitivi, non raro formare adjectiva, subintellecto alio substantivo, & quidem ܓܒܪܐ quum de persona agitur, ܨܒܘܬܐ autem quum de re. & quamvis adjectiva ea fiant pluralis numeri, substantivum tamen cui præfigitur ܕ manet singularis num. Sed substantivum quod subintelligitur, concipiendum est in plurali. Ut hoc loco ܕܙܒܢܐ ܗܘ, subintelligitur ܓܒܪܐ in singulari, *vir temporis est,* id est, temporarius est. At Marc. 4. 17. ܕܙܒܢܐ ܐܢܘܢ, subintelligitur plurale ܓܒܪ̈ܐ, *viri temporis sunt*, i. temporarii. De rebus autem

tem

tem, Mat.16.23. ܠܐ ܡܬܪܥܐ ܐܢܬ ܕܐܠܗܐ ܐܠܐ ܕܒܢܝܢܫܐ, *non cogitas tu Dei sed hominum.* pro ܨܒܘܬܐ ܕܐܠܗܐ ܘܨܒܘܬܐ ܕܒܢܝܢܫܐ, *res Dei & res hominum*, id est, non divina, sed humana cogitas.

VERS. 26. ܟܕ ܕܝܢ ܝܥܐ ܥܣܒܐ. Trem. *quum protulisset herbam.* melius Boder. *quum autem germinasset herba.* est enim ܝܥܐ intransitivum. ut ex Luc. 8. vers. 6. 7. 8. liquido constat. ubi & Trem. rectè vertit *crevit.* Ferrarius ܝܥܐ *germinavit.* Fut. ܢܐܥܐ *germinabit.* Imper. ܝܥܝ *germina.* Infin. ܠܡܐܥܐ *germinare.* ܡܥܝܬܐ *germen.* Lex. Syr. Arab. exponit ܝܥܐ per synonyma ܫܡܚ ܘܦܪܥ *exortus est, & germinavit*, Arabicè نبت *germinavit.* ubi obiter notandum, ܦܪܥ apud Syros in prima Conjug. usitatum esse pro *rependere*, *remunerari.* fortassis etiam pro *germinare, florere.* quod in Aphel usitatius dicitur ܐܦܪܥ. inde ܦܪܥܐ *germen.* est & apud Arab. فرع *germinare.* Hebræi per ח dicunt פָּרַח.

VERS. 28. ܨܒܐ ܐܢܬ ܢܐܙܠ ܢܓܒܐ ܐܢܘܢ. Trem. *vis ut euntes colligamus ea?* rectè. sed quæ in notis addit נגבא esse à נגב, tertiamque thematis mutari in א, ut concursus similium literarum vitetur, non est admittendum. נגב enim, quod sciam, Syris non dicitur, ut nec Hebræis. at גבא, & in pael גַּבִּי *elegit, discrevit, collegit*, frequens est Syris.

VERS. 36. ܘܐܡܪܝܢ ܠܗ *& dicunt ei.* conveniunt in hac punctatione Vien. Regia & Cothen. editiones. postulat tamen Grammatica, scribi ܘܐܡܪܝܢ. ut & vers. 44.

H ܠܡܫܡܥܐ

ܠܣܝܡܬܐ pro ܠܣܝܡܬܐ *thesauro.* Lamed per Scheva legendum.

VERS. 44. &c. ܘܡܢ ܚܕܘܬܗ ܐܙܠ ܙܒܢ. Tremel. & Boder. *Et præ gaudio abiens vendidit*, &c. verte, *& præ gaudio suo abijt, vendidit omnia sua* &c. affixum masculini generis refertur ad ܓܒܪܐ *virum.* quod si ܗ haberet punctum, hoc modo ܘܡܢ ܚܕܘܬܗ̇, referretur ad ܣܝܡܬܐ *thesaurum*, vertendumque, *& præ gaudio ejus*, nempe inventi thesauri, *abijt ac vendidit omnia.* sic in Græco est, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει, &c. Syrus videtur legisse αὐτῆς. Arabs ومن فرحه مضي. ambiguum est. affixum enim masculinum potest referri vel ad præcedens كنز *thesaurum*, vel ad انسان *hominem.* utrumque enim ibi masculini generis est.

VERS. 46. Invenit unam margaritam ܝܩܝܪܬ ܕܕܡ̈ܝܐ, Trem. *pretiosam.* Bod in Reg. *pretiosissimi pretij.* In Paris. *charam pretijs.* verte, *gravem pretio.* nam verbum ܝܩܪ *gravis fuit.* ܐܝܩܝܪܐܝܬ *graviter.* ܝܩܝܪܐ *gravis.* metaphoricè *pretiosus.* porro ܕܡ̈ܝܐ in plur. *pretium* significat, ut & Rabb. דמין, quia caret sing. Lex. Syr. Arab. ܝܩܝܪܐ exponit, جليل ثقيل وكريم *honorandus, gravis, & venerandus.* ܝܩܪ ܥܠܝ, اثقلي *gravis fuit mihi.* Et adducens locum ex Psal. 49. 9, ܝܩܝܪܐ ܗܘ ܦܘܪܩܢܐ ܕܢܦܫܗܘܢ, vertit, ثقلة فدية انفسهم *gravis est redemptio animarum eorum.* Nec dubitamus quin verba Psalmistæ וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם, melius vertantur, *& gravis erit redemptio animæ eorum*, quam, *&*

& pretiosa erit. Nam sicut ܝܩܪ Syris, & وقر Arabibus, prima sua significatione valent *gravem esse* & quidem pondere, secundario autem *gravem esse authoritate*, i. honorandum esse, *& gravem esse pretio*, i. pretiosum esse: Ita non dubito quin & in Hebræa lingua se res habeat. Inde fortassis latinum jecur, viscus omnium gravissimum, quod & Hebræis dicitur כבד à כָּבֵד *gravitate*.

Vers. 47. Καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ. Conveniunt Syrus & Arabs. At Euang. Hebr. והיא אוספה מכל מיני הדגים, id est, ut Vulgatus ad verbum vertit, *& ex omni genere piscium congreganti.* Ad pisces restrinxerunt, quæcunque in sagena concluderentur. quocirca & vers. sequenti, pro συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς τὰ ἀγγεῖα, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον, Euang. Hebr. habet ובוחרים את הטובים ושמים אותם לכלים והרעים ישלחום לחוץ, *Et eligunt bonos, & ponunt eos in vasis, & malos mittunt foras.* Nec multo aliter Vulgatus. Syrus quoque dixit ܛܒ̈ܐ ܘܒܝ̈ܫܐ. quod in Reg. non rectè vertitur *bona & mala.* Melius in Paris. & Tremellius, *bonos & malos.* alioqui dixisset ܛܒ̈ܬܐ ܘܒܝ̈ܫܬܐ. Clar. Beza vult, per σαπρὰ intelligi algam, silices, arenulas, sordes denique quales solent ex aquarum fundo à piscatoribus attrahi. quapropter & ἐκ παντὸς γένους, vertit *res cujusvis generis.* Sed sicut qui per Euangelium colliguntur, omnes sunt de genere hominum, sed alij boni, alij mali, ita rectius quadrare videtur, si non nisi de genere piscium intelligantur sagenâ conclusa, quorum alij ad cibum utiles, qui boni dicuntur, alij secus, qui mali.

Vers. 51. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· συνήκατε ταῦτα πάντα; tradit Cl. Beza, in vetustissimo suo exemplari non addi λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. absunt quoque à Vulgato, & ab Euang. Hebræo. non à Syro atque Arabe.

VERS. 52. *Qui depromit* ܡܢ ܣܝܡܬܗ. Trem. & Boder. *è thesauro suo.* verte *è thesauris suis.* omnes enim editiones habent pluralem numerum. Græcus textus, *ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ.* sic & Arabs, من كنزه *è thesauro suo.*

C A P. XIV.

VERS. 2. ܡܛܠ ܗܕܐ ܚܝܠܐ ܡܬܥܒܕܝܢ ܒܗ. Tremel. *propterea virtutes fiunt in eo.* Trostius, *fiunt per eum.* Non nego, quin ab activo ܥܒܕ *fecit*, fiat passive ܐܬܥܒܕ quod interdum significet *fieri, effici.* ut Jac. 3. 10. ܠܐ ܘܠܐ ܗܠܝܢ ܗܟܢܐ ܢܬܥܒܕܢ, *non oportet hæc ita fieri.* sed & idem sæpe activè sumitur. ut Ephes. 3. 20, ܐܝܟ ܚܝܠܗ ܕܡܬܥܒܕ ܒܢ, *secundum virtutem ejus quæ operatur in nobis.* 1 Thes. 2. 13, ܘܗܘ ܒܥܒܕܐ ܡܬܥܒܕܐ ܒܟܘܢ, *& illud* (nempe verbum Dei) *opere agit in vobis.* sic & hunc Matthæi locum rectè à Boderiano expositum censeo, *propterea virtutes operantur in illo. διότι αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ.* Non extat hæc forma apud Ferrarium. Sed in Lex. Syr. Arab. dicitur ܡܬܥܒܕ significare يفعل ويتصرف *facit & operatur.*

VERS. 5. Ἐφοβήθη τὸν ὄχλον. Arabs, خاف من الجمع, *timuit à turba.* At Euang. Hebr. ירא את העם. Vulgatus, *timuit populum.* Syrus, ܘܕܚܠ ܗܘܐ ܡܢ ܥܡܐ *& timebat à populo.*

VERS. 6. ܟܕ ܗܘܐ ܕܝܢ ܒܝܬ ܝܠܕܗ ܕܗܪܘܕܣ. Tremel. *quum esset autem internatalitia Herodis.* id est, inquit, inter convivium quod natali ejus die celebrabatur.

Boder.

Boder. ad verbum, *quum esset autem domus nativitatis Herodis*, id est, inquit, quum agerentur natalitia Herodis. quomodo hîc domum acceperit nescio. ego sic capio: astra in certas domos ab astrologis distinguuntur, ut domus Veneris, Martis &c. quum autem horoscopus, sive punctum nativitatis hujus aut illius principis regisve observatur, notari solebat astrórum situs, qualis eo nativitatis momento in hac aut illa cæli domo fuerit. quum ergo illa cæli domus, in qua nativitatis Herodis horoscopus notatus erat, recurreret, celebrata fuerunt ejus natalitia. Arabs simpliciter habet يوم الميلاد *dies nativitatis*. Quum autem ܒܝܬ sæpe significet *inter*, simplicior videretur interpretatio Tremellij, *quum esset inter natalitia Herodis*. id est, inter celebranda natalitia, quod ἀγομένων γενεσίων dixit Matthæus. sed repugnat phrasis quæ est Marc. 6. 21. ubi extat, ܘܗܘܐ ܝܘܡܐ ܡܝܩܪܐ : ܟܕ ܗܪܘܕܣ ܒܒܝܬ ܝܠܕܗ ܚܫܡܝܬܐ ܥܒܕ ܗܘܐ . ubi ܒܝܬ non potest verti *inter*, propter præfixam præpositionem ܒ *in*, quam ea significatione nunquam ante se habet. sed vertendum, *Et fuit dies illustris, quum Herodes in domo nativitatis suæ cænam fecisset*. Sic hoc loco ipse Tremellius. Itaque persisto in priori sententia, donec eruditiores melius docuerint. Tremellius ad hunc Marci locum, *in domo nativitatis suæ*, i. in domo ubi celebrabat epulum natalitiorum suorum. non videtur conveniens. quid enim apud Matthæum erit, *quum esset autem domus nativitatis Herodis?* Quis ea verba interpretabitur, *Quum esset domus, in qua celebrabat epulum natalitiorum suorum?* nec dubium quin ܒܝܬ ܝܠܕܐ utrobique eodem modo sumi debeat. Arabs locum Marci vertit, وكان يوم من الزمان جاء هيرودس ميلاده, *& fuit quando ex tempore venisset Herodi*

rodi

rodi nativitas ejus, fecit cœnam, &c. vide ibi quæ ad locum Marci annotavimus. Vulgatus hîc habet, *Die autem natalis Herodis.* plane ut in Euang. Hebr. וביום מולדת הורדוס.

VERS. 7. ܒܡܘܡܬܐ ܐܫܬܘܝ ܠܗ. Tremel. *juramento pollicitus est ei.* Bod. in Reg. *juramento spopondit ei.* In Paris. *cum juramento juravit ei.* verto, *juramentis juravit ei,* ܕܢܬܠ ܠܗ ܟܠܡܕܡ ܕܬܫܐܠ *se daturum ei quicquid peteret.* sic scribitur ultima dictio in Regijs, & Cothen. at in Vien. ܕܬܫܐܠ. si Futurũ primæ Conjugat. est, legendum ܕܬܫܐܠ תִּשְׁאַלִי. at si secundæ, sive Pael, ܕܬܫܐܠ תְּשַׁאֵלִי. utrumque usitatum. Male Boder. וַתִּשְׁאֲלִי. Nam אֲשַׁאל est *commodare.* Porro, Vulgatus habet, *ei dare, quodcunque postulasset ab eo.* Illud *ab eo* non est in Græco, neque in Syro. Extat in Euang. Hebræo, & Arabe.

VERS. 11. ܘܐܝܬܝ ܪܫܗ ܒܦܝܢܟܐ. Trem. & Bod. *& allatum est caput ejus in patina.* sicut in Græco, καὶ ἠνέχθη. at in Syro est, *& attulit.* tribuitur Herodi, sicut, & *misit, amputavit caput Ioannis.* ita amputatum attulit, per eum nempe quem miserat quique amputaverat. *allatum est* Syri dicunt ܐܬܐܬܝ. cujus activum est ܐܝܬܝ *adduxit.* unde fœmininum hoc eodem versu ܘܐܝܬܝܬܗ *& attulit illud* matri suæ.

VERS. 17. οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ. Sic Syrus, sic Arabs. At Vulgatus, *Responderunt ei,* ut in Euang. Hebr. ויענו לו.

VERS. 21. οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι. Eodem modo Syrus. nisi quod omiserit ὡσεί. At Vulgatus, *manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum.* Idipsum est in Euang. Hebr. ומספר האוכלים היה חמשת אלפי אנש. Et

in

in Arabe, وكان عدد الاكلين خمسة الف رجل . Omnes omittunt ὡσεί.

VERS. 24. Τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης ἦν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων. ſic Arabs. niſi quod non legerit ἤδη. Vulgatus neque ἤδη legit, neque ἦν. vertit enim, *Navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus.* plane ut in Euang. Hebr. והספינה נרפה בתוך הים מן הגלים. Syrus autem pro μέσον τῆς θαλάσσης habet, ܘܐܠܦܐ ܪܚܝܩܐ ܗܘܬ ܡܢ ܐܪܥܐ ܐܣܛܕܘܬܐ ܣܓܝܐܐ, *& navis remota erat à terra ſtadijs multis.* Explicat, quid ſit in medio maris eſſe, nempe remotum eſſe à terra multis ſtadijs.

VERS. 34. Εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ. Vulgatus, *in terram Geneſar.* convenit cum Syro, ܠܐܪܥܐ ܕܓܢܝܣܪ. & in Arabe, ارض جاناشر. Euang. Hebr. בארץ גינוסר, *in terram Ginoſar.* ſic in Targum & ſcriptis Talmudicis paſſim appellatur. Videatur de hac voce Druſius ad voces N. T.

VERS. 35. Εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, *in totam circumjacentem illam regionem.* Syrus ܠܟܠܗܝܢ ܩܘܪܝܐ ܕܚܕܪܝܗܘܢ, *in omnes vicos* (vel *agros*) *qui circum illos erant.* Vulgatus, *In univerſam regionem illam:* אל כל הארץ הזאת dixit Euang. Hebr. Arabs الى جميع اهل تلك الكورة, *ad omnem populum iſtius regionis.*

CAP. XV.

VERS. 1. ܗܝܕܝܢ ܩܪܒܘ ܠܘܬ ܝܫܘܥ ܦܪܝܫܐ ܘܣܦܪܐ ܕܡܢ ܐܘܪܫܠܡ. Regia, *Tunc adierunt Ieſchua Periſchæi & Scribæ ab Ouriſchlem.* Melius Tremel. *qui ex Ouriſchlem* erant. id enim ܕ in ܕܡܢ poſtulat. Græcus textus

textus, οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Beza, *quidam* qui *Hierosolymis* advenerant *Scribæ & Pharisæi.* poni vult pro τινὲς ἀπὸ Ἱεροσολύμων, sub. ἐλθόντες. οἱ ergo ipsi sunt τινὲς *quidam.* addendum deinde, *qui advenerant.* Non his opus videtur, si simpliciter vertas, *qui ex Hierosolymis* erant, id est, *Hierosolymitani Scribæ & Pharisæi.* Erant enim & alibi Scribæ ac Pharisæi. Sed qui Hierosolymis vivebant, authoritate atque eruditione cæteris præcellebant. Vulgatus simpliciter, *Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ ac Pharisæi.* pro τῷ Ἰησοῦ legit αὐτῷ. & pro οἱ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἐξ Ἱεροσολύμων. nec aliter Euang. Hebr. אז קרבו אליו מירושלם סופרים ופרושים.

V E R S. 3. *Quare vos transgredimini mandatum Dei* διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. Beza, *per traditionem vestram.* Melius Vulgatus, *propter.* Syrus ܡܛܠ *propter.* Arabs من اجل. Euang. Hebr. בשביל idem. Nam præterquam quod διὰ cum Accusativo id usitatissimè significet, res ipsa ita fert, eos præcepta Dei facile transgressos esse, propterea quod paternas traditiones majoris facerent.

V E R S. 4. Ὁ γὰρ θεὸς ἐνετείλατο, λέγων. *Nam Deus mandavit, dicens.* Vulgatus, *Nam Deus dixit.* eodem modo *Syrus*, ܐܠܗܐ ܓܝܪ ܐܡܪ. Arabs vero, الم يقل الله, *an non dixit Deus?* Euang. Hebr. Merceri, הלא כתוב בתורתכם מפי האלהים, *An non scriptum est in lege vestra ex ore Dei?* At in Munsteri, כי אלהים אמר *nam Deus dixit.*

V E R S. 5. ܩܘܪܒܢܝ ܡܕܡ ܕܬܬܗܢܐ ܡܢܝ. Boder. *Oblatio mea est id, quod tibi proderit ex me.* Sensum bene assecutus est, non constructionem Syriacam. Itaque Tremel. *Oblatio mea est id unde utilitatem capies ex me.* neque enim probo Ferrarium, qui ܐܬܗܢܝ vertit *profuit, utilis fuit.* de re enim quæ prodest & utilitatem adfert usur-

usurpant in Aphel ܐܘܬܪ. vide Ioan. 6, 63. Gal. 5. 2. Rom. 2. 25. at de persona quæ utilitatem capit, & lucratur, ܐܬܬܪ. ut 1 Cor. 15. 32. ܡܢܐ ܐܬܬܪܬ ܠܝ *quid lucratus sum?* Matth. 16. 26. ܡܢܐ ܡܬܬܪ ܒܪܢܫܐ *quid lucratur homo?* recte Lex. Syr. Arab. ܐܬܬܪ انتفع *utilitatem cepit*. Arabs habet, قربان الذي هو اكرام تربحه مني, *oblationem, qua est veneratio, lucraberis à me.* sequitur فليس يكرم اباه وامه. ubi notandum, apud Arabes ف sicut & non raro apud Hebræos ו, significare &, non tam copulativum quam consecutivum. & in consecutione denotanda sæpe πλεονάζειν, ac non raro interrogationi inservire, ut & Vau apud Hebræos. quomodo si & hoc loco Græcum Καὶ; in καὶ οὐ μὴ τιμήσῃ accipiatur, plenum sensum habebunt verba Christi, hoc modo: *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, Donum est quod ex me lucraberis, an non honoraverit patrem suum aut matrem suam?* id est, Vos dicitis, An non is magno satis honore affecerit parentes, qui dixerit ipsis, munus se Deo obtulisse, unde & ipsi utilitatem capere possint? non inquit Christus, hoc non est satis honorare patrem, sed hoc est ἀκυροῦν τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ. Hebraicè tota sentētia sic effertur, ואתם אומרים כל אשר יאמר לאביו ולאמו קרבן אשר ממני תצלח ולא יכבד את אביו ואת אמו: ubi ולא potest idem valere quod 1 Sam. 20. 14. וְלֹא אִם עוֹדֶנִּי חָי וְלֹא תַעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד: *an non, si adhuc vixero, an non facies mecum misericordiam?* Nolim tamen hanc interpretationem valde urgere, quia Marc. 7. 11. negari nequit, quin abrupta & imperfecta sit sententia. nam post κορβᾶν, ὅ ἐστι δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, nihil sequitur quod sensum complere possit. De abrupta hac locutione, & quomodo hæc filiorum in parentes impietas in ipso Talmude constituatur, vide in notis doctissimi nobis-

que amiciſſimi, nec unquam abſque honore nominandi viri D. Joannis Cochi ad duos titulos Talmud. pag. 273. ubi & textus noſter Syriacus ab ipſo ſic vertitur, *oblatio mea ſit, quicquid ex me utilitatis ceperis.* Ego vero, ubi quæ ex Hebræis profert rectè perpendo, & phraſin illam ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς conſidero, non niſi per imperfectum ſubjunctivi vertendam eam cenſeo, hoc modo, *donum eſt quicquid ex me lucrareris*, vel *quicquid ex me utilitatis caperes.* verba ſunt filij averſantis petitionem patris, idque hoc argumento, quia omnes meæ facultates ſunt corban, ſunt donum & munus Deo conſecratum. nec tibi ergo petere licet, ut aliquam inde utilitatem capias, nec mihi concedere. ex divinis enim utilitatem caperes, quod voto meo repugnat, quo omnia mea Deo obſtrinxi. Atque hoc eſt quod Marcus ſubjicit, καὶ οὐκέτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Id eſt, poſtquam ejus facultates ſemel factæ ſunt corban, non amplius ab eo tempore permittitis ut parentibus ſuis de eo quicquam eroget. ſic enim erat votum, quum facultates ſuas facerent δῶρον, , כל מה שאני עושה לפי אבא כקונם, id eſt, *quodcunque ego paro* (i. acquiro & comparo) *erit reſpectu patris mei veluti ſacra oblatio*, quam ſcilicet attingere nón licebat. Rurſus, הקודש יהא כל מה שאני עושה מלבוא על פי אבא, id eſt, *ſacrum erit quicquid parabo in poſterum reſpectu patris mei.* hoc voto interdicebatur pater omnibus bonis filij, tanquam re ſacra. Nec quicquam repugnat cur non & Syrum noſtrum ſic vertamus, *oblatio mea eſt, quod ex me lucrareris.* neque enim aliter quam per futurum ſuum exprimere hoc poſſunt. ſenſus eſt, non licet mihi quod petis lucrum concedere, eſt enim oblatio mea, quam egomet Deo obtuli, quæque non eſt amplius mei juris. voto enim facto addebatur, איני יכול להפר *non licet illud irritum reddere.* Aliam longe interpretationem adfert Scaliger, quam vide in Elench. Trihær. cap. 9. ubi & acriter rejicit Interpretationem Cl. Maſij; quam

quam tamen amplexus est J. Cochus, & à qua nostra nihil differt, nisi quod pro, *Corban sit, cujuscunque ex me utilitatem ceperis*, quæ Masij erat versio, nos substituamus, *Corban est id cujus ex me utilitatem caperes.* cui interpretationi, usus voculæ ἐὰν junctæ subjunctivo ὠφεληθῇς favere omnino videtur. Repetimus quid velimus. sicut in Papatu inscijs nonnunquam invitisque parentibus liberi se Monachatus voto adstringũt, eoque juri ac potestati parentum emancipantur, ita & à Pharisæis Judæorum filij edocebantur facultates suas Deo vovere; quo fiebat ut quum honorandi, id est, juvandi essent parentes, obtenderent corban sive votum oblationis, eoque sese excusarent.

VERS. 8. & 9. Ἐγγίζει μοὶ ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσι με τιμᾷ. Cum hoc convenit Arabs. Apud Vulgatum tantum est, *Populus hic labijs me honorat.* Cum eo convenit Syrus. Ab utroque paululum differt Euang. Hebræum, cujus verba sunt, העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני, *populus hic ore suo & labijs suis honorarunt me.* post quæ sequitur ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, *& fuit timor eorum quo me timent mandatum ab hominibus edoctum.* Omisit, μάτην δὲ σέβονταί με, quia id in Hebræo apud Prophetam non est, neque in Jonathane. insertum vero à LXX Interpretibus, huc est translatum, & à Syro, Vulgato, atque Arabe lectum. Porro μάτην à Vulgato transfertur *sine causa.* procul dubio, quia idem est quod Hebræorum חִנָּם, quod & *gratis*, & *immerito*, & *frustra*, & *sine causa* significat. Jure tamen id culpare hoc loco videtur Cl. Beza, & rectius vertere *frustra.* Syrus optimè ܣܪܝܩܐܝܬ *inaniter.* Arabs باطلا *in vanum.*

VERS. 31. Κυλλοὺς ὑγιεῖς. Legit hæc quoque Syrus. ac testatur Clar. Beza legi in omnibus suis vetustis codicibus. non legit Vulgatus, neque Euang. Hebræum, neque Arabs.

VERS. 39. Μαγδαλά. Euangelium Hebræum מגדלה. Arabs مجدل. hæc conveniunt. At Vulgatus *Magedan*. ſicut in uno exemplari teſtatur Cl. Beza legi μαγαδαί. Hieronymus de locis Hebraicis, *Magedan, ad cujus fines Matthæus Euangeliſta ſcribit Dominum perveniſſe. Sed & Marcus ejuſdem nominis recordatur: nunc autem regio dicitur Magedena circa Geraſam.* Hæc ille. Fallitur, quod Marcum ejuſdem nominis recordari ſcribat. Nam pro Magedan habet Dalmanutha. unde quidam, teſte Eraſmo, locum binominem fuiſſe arbitrati ſunt. nemo tamen credat Magedan fuiſſe Dalmanutha, ſed eadem fuit utriuſque regio. teſte enim Judæorum mappa, antehac ſæpe nominata, מגן *Magedan*, vicus erat ultra mare Galilææ in dimidia tribu Manaſſe, inter vicum דלמנותא *dalmanutha* & urbem גרגש *Gerges* ſive *Geraſa* ſitus. adeo ut, ſive cum Matthæo dicas Chriſtum veniſſe εἰς τὰ ὅρια μαγαδαί, ut unum habet exemplar, ſive cum Marco cap. 8. 10. εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά, eandem dicis regionem, quippe quæ inter utrumque vicum ſita fuerit. atque optimè cum dictâ mappâ convenit, quod Hieronymus ſcribit, regionem illam eſſe circa Geraſam. Syrus nec Magdala legit, nec Magedan, ſed ܡܓܕܘ *Magedu*. ijſdem literis cum מִבְרו, de quo in libro Ioſuæ. ſed quia ex Jud. 1. 22. liquet, urbem hanc fuiſſe in tribu Manaſſes cis Jordanem prope Ibleam, ambæque illæ urbes in mappa Judaica procul à mari Galilææ verſus mare mediterraneum conſtituuntur, non quadrat huic loco ea regio. Ut nec Magdala, quæ in tribu Juda conſtitui ſolet. nimis enim ea procul à mari Galilææ diſtat, quam ut Dominus conſcenſo navigio eo profectus dici queat. Exhibetur autem in mappa Judaica urbs cis mare Galilææ in ipſo littore, cui nomen מגדליתא *Magdalitha*. Sed certum videtur, Dominum hîc profectum ultra mare. tum quia Marc. 8. 10. dicitur veniſſe in partes Dalmanu-

manutha, quæ procul dubio ſunt ultra mare: tum quia ibidem verſ. 13. dicitur abijſſe ex partibus Dalmanutha in ulteriorem ripam, & verſ. 22. veniſſe Bethſaidam, quæ erat cis mare. oppoſita ergo ripa ultra mare. adeo ut optima lectio videatur eſſe *Magedan.* nec tamen *μαγδαλά* tanquam mendoſum rejicio. Sed idem eſſe arbitror מגדן *magdan* & מגדל *magdal*, permutatis ſolummodo ejuſdem organi literis Nun & Lamed, quippe ambabus lingualibus. ſicut ex אַלְמָנָה *vidua*, fit Syris אַרְמְלָא. ex נְתַן *dedit*, נִתֵּל *dabit*. pro נֶהֱוֵא *erit*, לֶהֱוֵא. pro נֶהֶוְן *erunt*, לֶהֶוְן. apud Dan. ita ex מַגְדָן fit מַגְדָל, & terminatione Syriaca מַגְדְלָא.

Cap. XVI.

Vers. 3. Ὑποκριταί. Legerunt hanc vocem quoque Syrus & Arabs. Vulgatus & Euang. Hebræum non legerunt. quod autem ſequitur, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε, Vulgatus vertit, *ſigna autem temporum non poteſtis.* ſicut in Euang. Hebr. eſt ואותות העתים לא יכולתם. At obſervavit Cl. Beza, articulum τῶν hîc Emphaſin notare, & deſignare ea tempora de quibus tot extant Prophetarum vaticinia. quamobrem vertit, *ſigna autem illorum temporum non poteſtis.* Syrus, ܐܬܘܬܐ ܕܙܒܢܐ ܗܢܐ ܠܐ ܡܫܟܚܝܢ ܐܢܬܘܢ ܠܡܦܪܫ, *ſigna temporis hujus non ſcitis diſcernere.* Arabs quoque, اية هذا الزمان *ſignum hujus temporis.* Quia autem καιρὸς non tam *tempus*, quam *temporis occaſionem & opportunitatem* ſignificat, fortaſſe Græca melius vertantur, *ſigna autem opportunitatum non poteſtis.* tempeſtates cæli providè diſcernitis, opportuna autem ſalutis tempora quæ vobis Deus largitur non diſcernitis. id ſimplicius videtur quam τῶν καιρῶν vertere *illorum temporum*, cum reſpectu ad prædictiones propheticas.

Vers. 6. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. ſic & Arabs. At

Vulgatus, *Qui dixit illis.* Syrus, ܗ݂ܘ ܕܶܝܢ ܐܶܡܰܪ ܠܗܽܘܢ, *ipse autem dixit illis.* Euang. Hebræum, והוא אמר להם *& ipse dixit illis.*

VERS. 8. *ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε, quod panes non sumpsistis.* sic Syrus & Euangel. Hebræum. Vulgatus, *habetis.* sic & Arabs. ac testatur Cl. Beza in uno exemplari scribi ἔχετε.

VERS. 12. *Tunc intellexerunt, eum non dixisse ut caverent sibi à fermento panis, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διδαχῆς τῶν Φαρισαίων.* Beza, *sed à* fermento *doctrina Pharisæorum.* repetit ἀπὸ τῆς κοινῆς vocem ζύμης. Sed simplicius videtur vertisse Vulgatus, *sed à doctrina Pharisæorum.* quandoquidem enim Christus per fermentum Pharisæorum eorum doctrinam intellexerat, recte intellexerunt, Christum non jussisse ut à fermento panis, sed ab ipsa doctrina Pharisæorum sibi caverent. sic Syrus ܡܶܢ ܡܰܠܦܳܢܽܘܬܳܐ. Euang. Hebr. מתלמוד. Arabs, من تعليم *à doctrina.*

VERS. 13. ܡܰܢܽܘ ܐܳܡܪܺܝܢ ܥܠܰܝ ܒܢܰܝ̈ ܐ̱ܢܳܫܳܐ ܕܶܐܢܳܐ ܐ̱ܢܳܐ ܒܪܶܗ ܕܐ̱ܢܳܫܳܐ. Tremel. *Quid dicunt de me homines, qui sum filius hominis?* sic & Boder. in Paris. At in Reg. *quid dicunt de me homines, me esse filium hominis? Quid* Syris dicitur ܡܰܢܳܐ, vel ܡܰܢܳܘ, compositum ex ܡܰܢܳܐ & ܗܘ pleonastico. at ܡܰܢܽܘ, quod componitur ex ܡܰܢ & ܗܘ, interdum significat, *quis est?* quum ܗܘ valet verbum substantivum: interdum idem quod simpliciter ܡܰܢ, *quis?* quum ܗܘ est pleonasticum. atque ita hoc loco necessario sumendum, ac vertendum, *quem dicunt de me homines quod sum, filius hominis?* id est, *quem dicunt de me homines me esse, filium hominis?* ut in Græco est, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρω-

ἀνθρώποι εἶναι, υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Addidit tantum Syrus particulam ܠܡ. Arabs habet, مـادا تقول الناس في ابن البشر, *quid dicunt homines de filio hominis?* omisit *μὲ εἶναι.* itaque non mirum pro pronomine interrogativo personæ, substitutum esse interrogativum rei. at in Syro ܡܢܘ hîc exponendum, sicut infra v. 15, ܐܢܬܘܢ ܕܝܢ ܡܢܘ ܐܡܪܝܢ ܐܢܬܘܢ ܥܠܝ ܕܐܢܐ ܐܢܐ. Tremel. rectè exponit, *vos autem quem dicitis quod ego sum?*

VERS. 15. *λέγει αὐτοῖς.* Sic Syrus & Arabs. At Vulgatus, *dicit illis Iesus.* ut & Euang. Hebr. ואמר להם ישו. .

VERS. 21. *Ab eo tempore incepit Iesus indicare discipulis suis,* ܕܥܬܝܕ ܗܘ ܕܢܐܙܠ ܠܐܘܪܫܠܡ. Bod. in Reg. *Se profecturum Ourischlem.* At in Paris. ut & Tremel. ad verbum translaturi, *quod futurum esset ut iret in Ourischlem.* verte, *quod futurus esset ut iret Vrischlem.* Sic vers. 27, ܥܬܝܕ ܗܘ ܓܝܪ ܒܪܗ ܕܐܢܫܐ ܕܢܐܬܐ. Tremel. *futurum est enim ut filius hominis veniat.* transposuit illud *ut* è loco ubi est apud Syrum. Boder. in Reg. *futurum est enim ut veniat filius hominis.* transposuit dictiones. At in Paris. ubi propter interlinearem ordinem transpositione uti non licuit, *futurum est enim filius hominis ut veniat.* verte, *futurus est enim filius hominis ut veniat.* Phrasin tantum Syriacam ostendimus. alioqui res eadem. Etsi enim Latini neutro hîc genere dicant, *futurum est ut veniat*, non tamen sic Syri. Sed genus & numerum aptant personæ aut rei de qua agitur. ut, *futurum est ut illa veniat,* ܥܬܝܕܐ ܗܝ ܕܬܐܬܐ, id est ad verbum, *futura est ut veniat.* Rursus, *futurum est ut veniant,* ܥܬܝܕܝܢ ܐܢܘܢ ܕܢܐܬܘܢ, *futuri sunt ut veniant.*

VERS.

VERS. 22. ܚܣ ܠܟ ܡܪܝ ܕܬܗܘܐ ܠܟ ܗܕܐ. Tremel. *Propitius esto tibi Domine, quominus fiat tibi hoc.* Illud *minus* non est in Syro. Boder. *ne fiat tibi hoc.* id est, ܕܠܐ ܬܗܘܐ. at in Syro tantum est ܕܬܗܘܐ *ut fiat.* Deinde ܚܣ nullo modo potest esse Imperativum, ut vertatur, *propitius sis.* Sed per se præteritum est, significans, *pepercit.* ut ad verbum vertendum sit, *pepercit tibi Domine, ut hoc tibi fiat.* id est, non adeo tibi iratus Deus est; ut hoc tibi contingat, sed pepercit tibi. usurpatur autem merè adverbialiter, pro *absit*, particula avertendi mali. ut Gal. 2. 17. *An Christus factus est peccati minister?* ܚܣ. *absit.* μὴ γένοιτο. ubi sane propitius sis nullum habet locum. Vide de hac phrasi, ut & quid sit ἵλεώς σοὶ κύριε, nec recte illud à Beza versum, *propitius tibi esto Domine,* quæ Nicol. Fullerus doctissimè disserit Miscel. lib. 2. cap. 2. Ubi tamen doctissimo viro non assentior, statuenti particulam ד, quum Syriacè dicitur חַס דְּתֶהְוֵא, idem valere quod apud Lat. *ut* cum verbis *timeo, metuo, vereor.* exempli gratia, metuo ut sustineat, i. ut non, ut ne. sic Syriacum דְּתֶהְוֵא, idem esse ac דְּלָא תֶהְוֵא *ut non sit*, vel, inquit, quod idem reipsa valet, מִדְּתֶהְוֵא, *quam ut sit.* Ut enim omittam, Syros forma מִדְּתֶהְוֵא nunquam uti, quia particulam מִן cum verbis & nominibus non componunt: nego particulam negativam hîc esse necessariam, aut habere usum. quum enim חַס adverbialiter avertat rem quæ metuitur, res illa affirmativè efferenda est, non negativè. חַס דְּתֶהְוֵא הָדֵא *absit ut hoc sit.* At, inquiet, quum hæc dictio propria sua significatione sumitur pro *pepercit*, supple, Deus; necessario subintelligendam esse negationem. sensus enim est, Pepercit tibi Deus domine, ut hoc tibi non fiat. Respond. particulam hanc in hac phrasi vim verbi prorsus amit-

amittere, & tantum aversionem denotare. quod vel inde patet, quod quum hac dictione ipsum Deum compellant, non mutant tertiam personam in secundam, quod faciendum fuisset si vim verbi retineret. ut Actor. 10. 14, quum Deus dixisset Petro, *Surge, macta & ede*; respondet, חָס מָרִי. quis ibi vertat? *pepercit*, sup. Deus, *domine*. dicendum tum fuerat, חַסְתְּ מָרִי *pepercisti Domine*. At manet tertia persona, quia simpliciter adverbiascit. Similiter quum dicunt חָס לַאלָהָא, recte vertis, *absit à Deo*. at si vertas, *pepercit*, supple Deus, *Deo*, quis sensus? Arabes eadem fere voce dicunt حاشي חאשי. & sublato interdum ob frequentem usum Jod, حاشَ חאש. cum affixis autem mutatur Jod in Aleph. unde hoc loco dixit Arabs, حاشاك يارب ان يكون لك هذا, *absit tibi domine, ut fiat tibi hoc*. vides idem significare quod apud Syros, nec habere post se negationē. Construitur autem interdum cum accusat. ut hoc loco. interdum ut apud Syros cum Dat. حاشي لك. referturque inter adverbia, quia formam verbi hîc non habet. Habent Arabes & alias aversionis formulas, quas hîc recensere, non erit extra oleas. dicunt, أَعُوذُ بِٱللّٰهِ مِنْ كَذَا, *confugio ad Deum ab hoc*, & compendiose magis, مَعَاذَ ٱللّٰهِ *refugium Dei*. vel مَعَاذَ وَجْهِ ٱللّٰهِ *refugium faciei Dei*. Item سُبْحَانَ ٱللّٰهِ *laudem Dei*. his omnibus utuntur pro *absit*.

VERS. 26. ܐܘ ܡܢܐ ܢܬܠ ܒܪܢܫܐ ܚܘܠܦܢܐ ܕܢܦܫܗ. Boder. *aut quam dabit homo permutationem animæ suæ*. Id Syri ni fallor dicerent per ܐܝܢܐ, quod pronomen est interrogativum adjectivum; ܐܝܢܐ ܚܘܠܦܢܐ

quam permutationem? at ܡܢܐ est substantivum, *quid?* id est, quam rem? Tremel. itaque, *Aut quid dabit filius hominis* in *permutatione animæ suæ?* Non opus est isto *in.* nam, *quid dabit compensationem*, dicitur per appositionem, id est, quid dabit quod sit compensatio. sicut Matth. dixit, ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; sic & Arabs, او ماذا يعطي الانسان فداء عن نفسه, *aut quid dabit homo redemptionem pro anima sua?*

CAP. XVII.

VERS. 2. *Vestimenta ejus facta sunt alba* ὡς τὸ φῶς, *ut lux.* Ita Syrus. Ita Arabs. Vulgatus, *ut nix.* כמו שלג inquit Euang. Hebræum. ὡς χιών, in uno exemplari legi testatur Cl. Beza.

VERS. 15. ܐܬܪܚܡ ܥܠܝ . ܒܪܝ ܕܐܝܬ ܠܗ ܒܪ ܐܓܪܐ . Boder. in Reg. *miserere mei & filij mei, quippe qui lunaticus sit.* In Paris. ad verbum, *miserere mei, filius meus cui est ei filius agri.* Trem. *miserere mei, filius est mihi, cui est lunaticus* morbus. pleonasticum potest esse præfixum ܕ, ut pluribus annotavimus ad Matth. 1. 22. atque ita ad verbum vertas, *miserere mei, filius meus est ei* (id est, filio meo est) *filius tecti.* sic dicitur ipse spiritus lunaticus. de quo vide ad Matth. 4. 24. sensus est, filius meus habet spiritum lunaticum. vel potius ܕ significat hîc, ut alibi sæpe, *quia.* ac vertendum, *filius meus quia est ei.* i. *quia filio meo est spiritus lunaticus.* ὅτι σεληνιάζεται, dixit Matthæus.

VERS. 21. Τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ. Beza, *non egreditur.* Vulgatus, *non ejicitur*, sicut in Euang. Hebr. לא ישלך. quod non rejicio. nam præterquam quod hîc non de spontaneo dæmonis egressu, sed de ejectio-

ejectione ejus agatur, constat, apud Syros ܢܦܩ pariter esse *exire* & *ejici*. ut Matth. 8. 12. *filij regni* ܢܦܩܘܢ ܠܚܫܘܟܐ ܒܪܝܐ *exibunt in tenebras exteriores*, id est, *ejicientur*, ἐκβληθήσονται dixit Matthæus. Tale est Marc. 7. 19. εἰς ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, *in secessum ejicitur*. Ita & hîc, quod Syrus dixit ܗܢܐ ܕܝܢ ܓܢܣܐ ܠܐ ܢܦܩ, non gravatè verto, *hoc autem genus non ejicitur*. nam & Luc. 16. 4, ὅταν μετασταθῶ τῆς οἰκονομίας, Syrus vertit ܡܐ ܕܢܦܩܬ ܡܢ ܪܒܝܬ ܒܝܬܐ, *quando exivero ex oeconomia*. ubi procul dubio *exire* est *ejici*.

VERS. 26. Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος. Sic & Arabs. At Syrus ܐܡܪ ܠܗ ܫܡܥܘܢ, *Dixit ei Simeon*. Vulgatus, *Et ille dixit*. sicut in Euang. Hebr. והוא אמר.

CAP. XVIII.

VERS. 8. *Si manus tua aut pes tuus offenderit te*, ἔκκοψον αὐτά, *exscinde ea*. Vulgatus *eum*. sic Euang. Hebr. קצץ אותה. Syrus ܦܣܘܩܝܗ. Arabs فاقطعها *abscinde eum*, scil. pedem. quod per consequens ad manum quoque referendum.

VERS. 11. Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι τὸ ἀπολωλός. Tota hæc periodus in nonnullis codicibus Græcis non reperitur, inquit Beza. extat in Vulgato, Syro, Arabe, & Euangel. Hebr.

VERS. 16. ἵνα ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα. Beza, *ut ex ore duorum aut trium testium confirmetur res tota*. simplicius, meo judicio, & paulo etiam efficacius Vulgatus, *Ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum*.

 Sic

Sic Moses Deuter. 19. 5, dixit יָקוּם כָּל־דָּבָר. Syrus ܬܩܘܡ ܟܠ ܡܠܐ. Arabs تقوم كل كلمة *stet omne verbum.* nec obstat quod ςαθῇ sit passivum. nam & hîc sæpe *stare* significat. ut Matth. 12. 26. πῶς ςαθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; *quomodo stabit*, aut *consistet regnum ejus*? Marc. 3. 25. οὐ δύναται ςαθῆναι ἡ οἰκία ἐκείνη, *non potest stare domus illa.* Luc. 18. 40. ςαθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, &c. *stans autem Iesus, jussit eum adduci, &c.*

VERS. 22. ܐܠܐ ܥܕܡܐ ܠܫܒܥܝܢ ܙܒܢܝܢ ܫܒܥ ܫܒܥ. Tremel. *Sed usque ad septuaginta vices septies* & *septies.* id est, inquit, *quatuordecim vicibus septuagies.* repugnat id Græco. neque convenit cum Syriaco. male interposuit copulam *&*. Syris enim ܫܒܥ ܫܒܥ non est *bis septem*, sed ordinem solummodo denotat ea repetitio. sicut cap. 10, ܬܪܝܢ ܬܪܝܢ *bini.* cap. 14, ܡܐܐ ܡܐܐ *centeni.* ܚܡܫܝܢ ܚܡܫܝܢ *quinquageni.* ita ܫܒܥ ܫܒܥ suppl. ܙܒܢܝܢ sunt *septenæ vices.* ad verbum ergo verto, *sed usque ad septuaginta vices septenas.* id est, usque ad septuagies septenas vices. quod Boder. non malè, *usque ad septuagies septies.*

VERS. 26. ܐܓܪ ܥܠܝ ܪܘܚܐ. Trem. *patiens esto erga me.* rectè. sed annotat, ad verbum esse, *contine erga me spiritum.* atque ita Boderianus in Paris. Est & non nemo Lexicographorum qui אגר sequente רוחא ait esse *contrahere spiritum.* potius *protrahere*, *prolongare*, *producere spiritum super aliquem.* qui enim Hebræis dicitur אֶרֶךְ אַפַּיִם *longus ira*, Syris dicitur ܢܓܝܪ ܪܘܚܐ. quin & ܐܓܪ sine ܪܘܚܐ, *protrahere* significat. ut Act. 20. 7, dicitur de

de Paulo quod ܐܓܪܝ ܠܡܡܠܠܘ *protraxit loqui*, usque ad mediam noctem.

Vers. 27. Καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. Beza, *Et mutuum remisit ei.* Malim cum Vulgato, *& debitum.* Nam, ut rectè doctiss. Beza, non hîc significatur quod mutuo sumptum est, sed quod ex bonis heri servus interverterat, ac proinde cui restituendo tenebatur. Euang. Hebræum, אתחובו. Syr. ܚܘܒܠܗ *debitum ejus.* Arabs كلما عليه *quicquid erat super eum*, id est, ex phrasi Arab., quicquid debebat. δάνειον enim generalius patet quam *mutuum.* Gloss. vetus, δάνειον, *chirographum, feneratio, mutuum, alienum.* Hesychius, δάνειον, ὄφλημα, χρέος, δῶρον.

Vers. 33. *An non oportebat te* ܕܬܚܘܢ *ut gratificareris.* In Grammatica nostra pag. 254. dicimus mendosum nobis videri illud ܕܬܚܘܢ, ac legendum ܕܬܚܘܢ. sequebamur linguam Hebræam, ubi hoc verbum est ex defectivis secunda geminata, חָנַן *gratificatus est.* quomodo si apud Syros esset, notæ nostræ non pœniteret. At apud Syros ex ordine quiescentium secunda usitata radix est ܚܢ *gratificatus est*, formæ ܩܡ *stetit.* atque ita punctatio textus recta est. Ferrarius ܚܢ *clemens factus est.* nondum tamen hîc mihi satisfactum. nam in hoc ipso versu nostro occurrit ܐܝܟܢܐ ܕܐܢܐ ܚܢܬܟ, *sicut ego gratificatus sum tibi.* quod non aliò quam ad radicem ܚܢ referri potest. unde & ܚܢܢܐ *gratia.* ܐܬܚܢܢ *gratiam consecutus est.* omnia ex ordine geminantium secundam. quibus addo Lex. Syr. Arab. ubi in fut. citatur ܢܚܘܢ, & explicatio-

nis gratia additur ܢܥܕܪ ܐܝܟ ܗܘ ܕܡܪܝܐ ܠܟܠܗܘܢ ܢܚܘܣ, id est, *juvabit, sicut est quorum dominus miseretur.* bis ibi punctatur ad modum geminantium secundam. Arabice explicat, يعين يرحم, *juvat, miseretur.* fortasse utriusque ordinis est, ut recte dicatur ܘܚܐܣ & ܘܚܝܣ.

VERS. 35. *Si non remiseritis quisque fratri suo ex corde vestro* ܣܟܠܘܬܗ. Boder. *errata illius.* Tremel. *peccata illius.* verte, *peccatum illius.* caret enim punctis pluralibus in omnibus editionibus. In Græco est τὰ παραπτώματα αὐτῶν. quæ in omnibus codicibus Græcis scripta invenisse se testatur Cl. Beza. Vulgatus tamen & Hieronymus non legerunt. neque Arabs. Euang. Hebr. habet אשמתם *reatum eorum.*

CAP. XIX.

VERS. 5. Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Cl. Beza, *Et qui duo* fuerant, *erunt una caro.* Per articulum οἱ significari vult conditionem conjugum ante matrimonium. Deinde ἔσονται *erunt* accipi pro γενήσονται *fient.* Ut sensus sit, qui ante duo erant homines, incipiunt quasi unus homo esse. Arbitror potius perpetuum matrimonij statum his verbis describi, qui is est, ut maritus & uxor, qui non modo ante contractum matrimonium fuerunt, sed & in ipso matrimonio sunt & manent duo homines, duæ personæ, ratione tamen matrimonij non sint nisi una caro, unum principium generationis. atque hac de causa teneri maritum ut uxori adhæreat, quia etsi in se considerati sint duo distincti homines, vi tamen matrimonij in unam carnem coaluerunt. neque obstat, quod vers. sequenti dicatur, ὥστε οὐκ ἔτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σάρξ. neque enim ibi negantur esse duo homines, sed

ſed duæ carnes. Itaque ſimplicior mihi videtur Vulgati verſio, *Et erunt duo in carne una.* Syrus, ܘܢܗܘܘܢ ܬܪܝܗܘܢ ܒܣܪ ܚܕ. Trem. ac Boder. *Et erunt ambo illi caro una.* unde Cl. Beza collegit, Syrum interpretem τοὺς δύο accepiſſe pro ἄμφω *ambo.* at ܬܪܝܗܘܢ proprie eſt *duo illi.* quod hîc ſane idem eſt quod *ambo.* Monemus autem, Gen. 2. 24, in Pentateucho Hebræo tantum eſſe וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד *& erunt in carnem unam.* In Samaritano autem, והיה משניהם לבשר אחד, unde apud LXX, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. neque hîc tantum, ſed & in alijs plurimis Pentateuchi locis τῶν LXX interpretationem ad Samaritanum magis quam Hebræum exemplar accedere, alias fortaſſis, ſi vitam Deus otiumque conceſſerit, beneficio Reverendiſſimi, Ampliſſimi, ingenio, virtute, eruditione cultiſſimi Præſulis Jacobi Usserii, Archiepiſcopi Armachani, à cujus liberalitate exemplar Samaritanum penes me habeo, oſtendere dabitur.

Vers. 8. ܠܘܩܒܠ ܩܫܝܘܬ ܠܒܟܘܢ. Boder. in Reg. *propter duritiem cordis veſtri.* Sed in Pariſ. ut & Tremel. *contra duritiem cordis veſtri.* Id propriè eſt ܠܘܩܒܠ. & non male exprimit illud πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν. ſæpe enim πρός eſt *contra, adverſum.* ut μάχεσθαι πρός τινα, *pugnare contra aliquem.* πρὸς φάρμακα θανάσιμα ποιεῖ. *adverſus venena mortifera facit*, vel utile eſt. Significat autem ܠܘܩܒܠ etiam *è regione, in conſpectu.* ac ſic verti poſſet, *reſpectu duritiei cordis veſtri.* q. d. Moſes habens in conſpectu duritiem cordis veſtri id vobis permiſit.

Vers. 9. ܡܢ ܕܫܒܩ ܐܢܬܬܗ ܕܠܐ ܙܢܝܐ. ſic habent omnes Syriacæ editiones. Trem. vertit, *qui deſerit uxorem ſuam quæ adulterium non commiſit.* id eſt ܕܠܐ ܙܢܬ. Boder.

Boder. in Reg. *non adulteram.* in Parif. *quæ non fit adultera.* id eft ܕܠܐ ܓܝܪܐ , דלא גירא, quomodo miror legi in Parif. quum nullæ editiones Syriacæ fic habeant. nec Plantiniana in 16. quæ legit דלא גורא. exiftimo id à Boder. factum, quia, quum ܕ in ܕܠܐ exiftimaret effe pronomen relativum ad uxorem, fenfum non inveniret, fi legatur ܓܘܪܐ. at vero ܕܠܐ paffim fignificat *abfque, fine.* & vix alio modo id Syri efferunt. ܓܘܪܐ autem eft nomen fubftant. fignificans *adulterium.* Matt. 15. 19. vertendum ergo, *qui dimittit uxorem fuam abfque adulterio,* i. fine caufa adulterij, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ. Arabs من غير علة الزنا *extra caufam fcortationis.*

VERS. 10. ܐܢ ܗܟܢܐ ܐܝܬ ܥܕܠܐ ܒܝܢ ܓܒܪܐ ܠܐܢܬܬܐ. Tremel. & Boder. *Si ita fit negocium inter virum & uxorem.* nunquam ܥܕܠܐ fignificat *negocium.* fed *criminationem, reprehenfionem.* ut Matth. 12. 5, ܘܕܠܐ ܥܕܠܐ ܐܢܘܢ *& fine reprehenfione funt.* fic Luc. 1. 6. Inde Marc. 7. 2, ܘܐܬܥܕܠܘ *& criminati funt, accufarunt.* Sic Ferrarius, ܥܕܠܐ, *accufatio, culpatio, reprehenfio.* nec addit aliud. Apud Arabes fimiliter عذل *arguit, accufavit.* Exiftimo ergo vertendum, *fi ita eft accufatio inter virum & mulierem.* Id eft, fi ea accufatio intercedit inter virum & mulierem, ea criminatio & reprehenfio, ut, fi is repudiata uxore aliam duxerit, adulterij accufari & reprehendi debeat, præftat uxorem non ducere, quam eam criminationem incurrere. Græcus textus eft, εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικός. αἰτίαν Syrus accepit pro *culpa, crimine, reprehenfione.* ut αἰτιάω fæpe eft *culpo, accufo.* Arabs habet, ان كانت

ان كانت هكذا علة الرجل مع امرٲة, *si ita est causa viri cum uxore sua.* *αἰτίαν* pro *causa* accepit, ut & Vulgatus. melius, ni fallor, quam Beza pro *negocio.* causæ enim notio melius exprimit judicialem processum, & criminationem, quam uxor illegitimè repudiata instituere potest contra maritum.

VERS. 17. *Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ θεός.* Ita quoque Syrus & Arabs. At Vulgatus, *quid me interrogas de bono? unus est bonus, Deus.* Testatur namque Cl. Beza, in duobus vetustis exemplaribus, & in suo vetustissimo legi, *Τί με ἐρωτᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; εἷς ἐστιν ὁ ἀγαθός.* quæ ad verbum vertit Vulgatus. sed addidit, *Deus.* Euangelium Hebræum prima parte cum Vulgato, altera cum Syro & Arabe magis convenit. sic enim habet מה תשאל לי על הטובה אין טוב אלא אחד יש טוב והוא האל: *quid interrogas me de bono? nemo est bonus, nisi unus est bonus, & is Deus est.*

VERS. 29. *Quisquis reliquerit οἰκίας, domos.* sic Syrus in plur. ܒ̈ܬܐ. Vulgatus, *domum.* sic Euang. Hebr. & Arabs. Ac testatur Cl. Beza in duobus codicibus legisse se *οἰκίαν.*

CAP. XX.

VERS. 1. *Ὁμοία γάρ ἐστιν,* &c. Syrus quoque expressit *γάρ.* Vulgatus omisit. malè id factum queritur Cl. Beza. video idem in Euang. Hebr. & in Arabe factum.

VERS. 6. *Εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργούς.* Vulgatus non legit *ἀργούς.* neque Euang. Hebræum, neque Arabs. Syrus legit.

VERS. 7. *Καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον λήψεσθε.* non legit id Vulgatus, neque Hieronymus. nec Euang. Hebr. extat in Syro & Arabe, nec non, teste Beza, in omnibus ejus vetustis codicibus Græcis, excepto vetustissimo.

VERS. 9. Καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν. Beza, *Et quum venissent, qui circa undecimam horam* conducti fuerant, id est, μισθωθέντες. Videtur Vulgatus plene legisse, Καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐλθόντες. vertit enim, *quum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant.* sicut in Euang. Hebr. וכשבאו אלה אשר באו בשעת עשתי עשרה. Syr. habet ܗܢܘܢ ܕܚܕܥܣܪܐ ܫܥܝܢ, *illi undecimæ horæ.* Arabs اصحاب الاحد عشر ساعة *socij undecimæ horæ.*

VERS. 12. ܗܠܝܢ ܐܚܪܝܐ ܚܕܐ ܫܥܐ ܥܒܕܘ. Trem. *Hi postremi una hora operati sunt.* Regia, *unã horam operati sunt.* id Syrè diceretur ܦܠܚܘ vel ܣܥܪܘ. Hæc enim duo significant *opus facere.* at ܥܒܕ simpliciter *facere.* eodem prorsus discrimine, quod est inter ποιεῖν & ἐργάζεσθαι. In Parisiensi ergo, *fecerunt una hora.* At ibi etiam *fecerunt* accipitur pro *operati sunt*, præter usum linguæ Latinæ. Vertendus Syrus, *unam horam fecerunt.* ut in Græco est, μίαν ὥραν ἐποίησαν. Vulg. *unam horam fecerunt.* Melius meo judicio quam Beza, *unam horam* opus *fecerunt.* ubi *unam horam* respondet quæstioni quamdiu. at in Græco, Syro, & Vulgato, est accusativus post verbum transitivum. ac sensus est, confecerunt, absolverunt, peregerunt horam unam. quam phrasin etiam apud probatos scriptores Græcos non inusitatam esse, in doctissimis suis, nec unquam satis laudandis notis probat Cl. Beza. assentimur ergo Casaubono, qui se hîc ποιεῖν pro διατρίβειν potius capere ait, quam pro ἐργάζεσθαι. sicut Act. 15. 33. ποιήσαντες χρόνον, *quum transegissent tempus.* i. longe tempore ibi degissent.

VERS. 15. Ἢ οὐκ ἔξεστί μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς; solus Vulgatus omisit ἐν τοῖς ἐμοῖς. Syrus enim, Arabs, & Euangelium Hebræum id habent.

VERS.

VERS. 17. Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ᾽ ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Solus Syrus pro καὶ ἀναβαίνων habet ܥܬܝܕ ܗܘܐ ܕܝܢ ܝܫܘܥ ܕܢܣܩ, *futurus erat autem Iesus ut adscenderet.* nec tamen diversam eum lectionem secutum arbitror, sed explicuisse quid sit ἀναβαίνων, non actu ascendens, sed ascensurus, paratus ad ascendendum. In cæteris cum Græco prorsus convenit. Tradit Cl. Beza, in uno exemplari legi, κατ᾽ ἰδίαν, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ εἶπεν. sic Arabs, واخذ الاثني عشر تلميذا في خلوة وقال لهم في الطريق, *& sumsit duodecim discipulos in secessu, & dixit illis in via.* Vulgatus ἐν ὁδῷ non legit. ut nec Euangel. Hebræum. Porro Cl. Casaubonus in notis observat, placere viris doctissimis, sensum esse: Christum voluisse hos solum duodecim discipulos suos hujus itineris comites habere. quod merito non admodum doctissimo viro placet. Nam παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ᾽ ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, non est quod solos assumserit ad viam, sed quod in via sumserit eos κατ᾽ ἰδίαν, Beza, *privatim.* Euang. Hebræum בסתר, quod Vulgatus *secretò*, Arabs في خلوة *in secessu*, vel *secedendo.* Syrus optime, ܒܝܢܘܗܝ ܘܠܗܘܢ *inter se & eos.* Habuit ergo & alios comites, sed ab ijs discipulos duodecim paululum subduxit; ut quæ alios adhuc latere volebat indicaret.

VERS. 22. Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν; in tribus exemplaribus, inquit Beza, legimus ὃ ἐγὼ πίνω. Vulgatus, Syrus, Arabs & Euang. Hebr. primam lectionem sequuntur. Quæ autem adduntur, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι, in duobus aliis exemplaribus, inquit Beza, omittuntur. ut & à Vulgato omissa sunt, tam in hoc, quam in sequenti versu. Syrus, Arabs & Euang. Hebræum

habent,

habent, in utroque versu. Quod autem hîc sequitur, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, Vulgatus vertit, *non est meum dare vobis*, sicut in Euang. Hebræo, אינו הוא לי לתת לכם. In Syro & Arabe illud *vobis* non extat. & in codicibus Græcis negat invenisse Cl. Beza.

VERS. 28. *Et dare animam suam* λύτρον ἀντὶ πολλῶν. Vulg. *redemptionem pro multis*. Beza, *redemptionis pretium*. quia, ut obsservavit Erasmus, τὸ λύτρον ipsam redemptionem non declarat, sed ejus pretium. Respondeo, *redemptionem* apud Vulgatum Orientalium more accipiendam. Nam פדיון Hebræis, pro quo LXX. λύτρον, ܦܘܪܩܢܐ Syris, خلاص Arabibus, redemptionem & pretium ejus una voce significant.

VERS. 34. Καὶ εὐθέως ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. Tradit Cl. Beza, in duobus vetustis codicibus deesse αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. Hinc Vulgatus, *& confestim viderunt*. Euang. Hebræum similiter, ומיד ראו. Syrus ܘܒܪ ܫܥܬܗ ܐܬܦܬܚܘ ܥܝܢܝܗܘܢ, *& statim aperti sunt oculi eorum*. Arabs Vulgatum & Syrum simul junxit, vertitque, وللوقت ابصرا وانفتحت اعينهما *& statim viderunt & aperti sunt oculi eorum*. Ad Syrum porro annoto, legendum videri pro ܐܬܦܬܚܘ, ܐܬܦܬܚܝ fœminino genere, ut conveniat cũ ܥܝܢܝܗܘܢ. nisi forte ad personas referatur, ac vertendum sit, *aperti fuerunt oculis suis*. Addo, ad verbum sonare, *& filius horæ suæ aperti sunt oculi eorum*. sicut Matth. 13. 5, de semine sato super petram dicitur, ܘܒܪ ܫܥܬܗ ܝܥܐ *& filius horæ suæ exortum est*. sic 14. 27, ܝܫܘܥ ܒܪ ܫܥܬܗ ܡܠܠ ܥܡܗܘܢ, *Iesus filius horæ suæ locutus est cum ipsis*. ubi affixum aut pronomen *suæ* non ad Iesum, non ad semen, sed

ſed ad ܒܪ *filium* pertinere, ex hoc noſtro loco patet, in quo non dicitur, *Et filij horarum ſuarum aperti ſunt oculi eorum*, ſed, *& filius horæ ſuæ aperti ſunt oculi eorum*, affixo genere & numero diſcrepante ab ܒܢ̈ܝ ܫܥܬܗܘܢ. Sic Marc. 5. 42, non dicitur ܘܒܪܬ ܫܥܬܗ ܩܡܬ ܛܠܝܬܐ, *& filia horæ ſuæ ſurrexit puella*, ſed ܘܒܪ ܫܥܬܗ *& filius horæ ſuæ ſurrexit puella.* Itaque ܒܪ ܫܥܬܗ meo judicio refertur ad actionem de qua agitur. Ex. gr. quod oculi ipſorum aperti fuerint, quod ſemen exortum, quod Chriſtus ſuos allocutus fuerit, quod puella ſurrexerit, harum actionum unaquęq; dicitur filius ſuæ horæ aut ſui momenti, quaſi momenti ſui partus, non diu ante ſed eo ipſo tempore quo res contigit genitus & productus. ſicut in hiſtoria Jonæ dicitur de קִיקָיוֹן, quod בִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן לַיְלָה אָבַד, *filius noctis factus eſt*, *& filius noctis interijt*, id eſt, una nocte natus eſt, una nocte perijt. Ita hoc loco, *Et filius momenti ſui aperti ſunt oculi eorum*, i. uno momento, ſubito, ſtatim. Clariſſimus, nobiliſſimus, nobiſque amiciſſimus vir, Academiæ noſtræ decus, Conſtantinus l'Empereur, in tractatu Talmudico Middoth, quem doctiſſimis Commentariis illuſtravit, de hac phraſi Syriaca agens, ܝܫܘܥ ܒܪ ܫܥܬܗ ܡܠܠ ܥܡܗܘܢ, vertit, *Ieſus in filio horæ ejus* (quod ibi narratur) *loquutus eſt cum illis.* ܒܪ accipit pro ܒܒܪ *in filio.* & affixum maſculinum in ܫܥܬܗ refert ad id quod narratur. Expendant eruditi. Et ſi quid rectius invenerint, edoceant. Lexicographi enim, quos vidi, non expediunt.

CAP. XXI.

VERS. I. *Quum accessisset ad Ierusalem, & venisset* ܒܝܬ ܦܓܐ, *in Beth-phage.* Errat Drusius, qui Syriacè scribi ait בית פאגא. scribitur בֵּית פָּגֵא, unico aleph. Invenio tamen in Baal Aruch in dictione פג, חומת בית פאגי, & dicitur esse מקום חוץ לירושלם *locus extra Ierusalem.* Tremellius vult sonare *locum fontis*, à fonte qui ibi erat. quod enim, inquit, Græci dicunt πηγὴ, Syri, Chaldæi & Talmudistæ vocant פיגי vel פאגא. Nolim quenquam temere assentiri. פאגא Syriacum non est. an פיגי pro πηγὴ alibi usurpent, ut multa ex Græcismo sua fecerunt, nescio. negare nolim. constat certè ex Aruch, in Talmud Hieros. & Bereschith Rabba eo sensu usurpari. sed non est hujus loci. hîc פַּגֵא exstat, quod certum est *fontem* non significare. is proprie ܡܒܘܥܐ Syris dicitur. Quid ergo tandem hoc erit? פַּגִּים Hebræis *grossi sunt, immaturæ ficus.* describuntur in Aruch, פירות שלא נתבשלו באילן וטמנן בתבן להתבשל בחמות התבן להיכשר לאכילה, i. *fructus qui non maturuerunt in arbore, & abduntur in palea ut maturescant calore paleæ, ut apti sint esui.* hinc & Syris ܦܓܐ *insulsus, acerbus, immaturus*, teste Ferrario. Erit ne ergo, *domus grossorum, immaturarum ficuum?* facile id apud me fidem inveniret, si ܦ pro vocali quarta haberet primam, & nota pluralis numeri adesset. at ܦܓܐ singularis numeri est, formam habens Benoni, ad instar ܒܢܐ, à themate ܦܓܐ, unde est ܦܓܝ apud Ferrarium, *adulatus est, blanditus est, veneratus est.* erit hinc, *domus adulatoris*, vel *domus blandientis.* notum autem est, פַּגֵא emphaticè efferri פַּגְיָא. atque ita scribitur in mappa Judæorum Amstelodami edita בית פגיא, juxta הר הזיתים *montem olivarum.* Hieronymus de Nomin.

Nomin. Hebr. *Bethphage, domus oris vallium, vel domus buccæ: Syrum est, non Hebræum. quidam putant domus maxillarum vocari.* בית פי גיא *domus oris vallis* pure Hebræum est. at ܒܝܬ ܦܓܐ בֵּית פַּגְא, *domus buccarum*, aut *maxillarum*, vere Syrum. sed non videntur hujus loci.

VERS. 3. Εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς. Ambigua plane sententia est. Potest enim ἀποστελεῖ referri vel ad herum qui statim asinam ac pullum sit dimissurus, simulac discipuli dixerint, Dominum ijs opus habere. vel ad Christum, qui non diu eam sit retenturus, sed brevi ad herum remissurus. posteriori modo accepit Cl. Beza, qui vertit, *statim autem remittet eos.* Syrus, ܘܡܚܕܐ ܡܫܕܪ ܠܗܘܢ ܠܟܐ *& statim mittet eos huc.* solus addidit *huc.* quod & ipsum ambiguum. referri enim potest vel ad locum ubi erat Christus, vel ubi erant asina & pullus, pro diversa relatione verbi *mittet*. Arabs, فهو يرسلها للوقت *& ille mittet ea statim.* solus addidit *ille.* sed neque hoc ambiguitatem tollit. intelligi enim potest tam de hero quam de Christo. Ad herum referre malim. videtur enim hac promissione scrupulum discipulis adimere: Non incassum ibitis: nec opus erit invito hero ea extorquere. simulac dicturi estis, me ijs egere, statim dimittet. Quod & factum narratur apud Marc. cap. 11. Huic favet Euang. Hebr. ומיד יניח אותם, *& statim sinet eos.*

VERS. 7. ܘܐܝܬܝܘܗ ܠܐܬܢܐ ܘܠܥܝܠܐ ܘܣܡܘ ܥܠ ܥܝܠܐ ܢܚܬܝܗܘܢ ܘܪܟܒ ܥܠܘܗܝ ܝܫܘܥ. *Et adduxerunt asinam & pullum, & posuerunt super pullum vestimenta sua, & insedit super eũ Iesus.* In Græco est, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν. Pro utroque ἐπάνω αὐτῶν, Syrus legit ἐπάνω αὐτοῦ, sup. πώλου. quare & in priori loco vice pronominis ipsum pullum substituit. quia certum est, Dominum non nisi pullo fuisse vectum.

quam-

quamobrem reliqui tres Evangelistæ in tota hac historia ne asinæ quidem mentionem faciunt. Et pro ἐπεκάθισαν legit ἐπεκάθισεν, & non transitivè sed intransitivè accepit pro *insidere*, ut καθίζω, & simplex ἵζω, cum omnibus fere suis derivatis passim usurpatur. sic & Arabs vertit وجلس *& sedit*. qui tamen legit ἐπάνω αὐτῶν, & utrobique vertit عليها *super ambos eos*, nempe super asinam & pullum. est enim affixum dualis numeri. Beza, ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν, vertit, *collocarunt* ipsum *super ea*. refertque ad vestimenta, quibus stratis insedit. vel, inquit, ad asinam & pullum, sicut supra vers. 5. ex Zachar. 9. 9, dicitur venturus ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου. Nam, inquit, quia pullo quem conscendit Dominus, adjuncta erat asina, pulli videlicet comes, ideo dicitur & matre & pullo vectus fuisse, communi loquendi consuetudine: sicut etiam vernacula nostra lingua dicitur aliquis ire tribus aut quatuor equis, si totidem habeat comites. Hæc ille. Vel potius in universali singulare, in specie individuum intelligimus, ex usitato Scripturis loquendi more. talia sunt, *quievit arca super montes Ararat*, Gen. 8. 4. id est, super unum montium. *Sepultus est Iephthe in civitatibus Gilead*, Iud. 12. 7. i. una civitatum. *Videntes discipuli ejus indignati sunt*, Matth. 26. 8. quod Joan. 12. 14. *Unus autem discipulorum ejus, &c. Et qui crucifixi erant cum eo, &c.* Matt. 27. 44. Marc. 15. 32. At Luc. 23. 39. *unus autem suspensorum &c.* Ita hoc loco, *& posuerunt vestimenta sua super ea*, i. super unum eorum. *& collocarunt eum super ea*, id est, super unum eorum. Vetus Interpres posterius ἐπάνω absolute accepit absque casus regimine, & pro αὐτῶν legit αὐτόν, quod ad Christum relatum vertit, *& eum desuper sedere fecerunt*. ut & Euang. Hebr. וירכיבו אותו ממעל. At in præcedenti membro ambo legerunt ἐπάνω αὐτῶν.

VERS. 9. ܐܘܫܥܢܐ ܠܒܪܗ ܕܕܘܝܕ. ὡσαννὰ τῷ υἱῷ τοῦ Δα-

τῷ Δαβίδ. non repetimus quæ de hac voce doctiſſime ſcripta ſunt à Caninio, aliiſque. monemus ſolummodo, nequaquam eam eſſe Syriacam, nec probandum quod Cl. Druſius in Comm. priori ad voces N.T. tradit, Syros dicere אושׁענא, idque eorum lingua ſonare, *ſerva nos*. Syris enim verbum הושׁיע in uſu non eſt, ſed pro eo uſurpant ܐܘܫܥ, aut ܦܪܘܩ, aut ܦܨܐ. Et quamvis in uſu eſſet verbum, affixum נא non eſt uſitatum Syris. quod cum in Præteritis animadvertiſſet, retractavit priorem ſententiam, quia, inquit, *ſerva nos* Syriacè diceretur אושׁענן. pro eo ſubſtituo ܐܘܫܥܝܢ, אֽוֹשְׁעַין. ſic enim aff. 1. perſ. plur. num. ſe habet in Imperativis. Sed, ut dixi, verbum ipſum non uſurpatur Syris. ut nec in Thargum ubi alioqui aff. נָא pro *nos* uſitatum. Eſt ergo ὡσαννά pure Hebraicũ, הושׁענא, *ſerva nunc*. Non ſequimur autem ſententiam doctiſs. viri Caninij, qui per ὡσαννά intelligit ramos quos in feſto Tabernaculorum geſtabant Judæi, ac ſi publica hac acclamatione faterentur, ſe Hoſanna, hoc eſt, ſalicum, palmarum, aliarumque arborum ramos ferre filio David, eumque Deum ac Meſſiam agnoſcere. Quid enim erit quod ſecundo dicunt, ἐν τοῖς ὑψίστοις; oportebit ſenſum eſſe, ramos hoſce ſacramus ei qui eſt in altiſſimis. quum veriſimile non ſit, turbas haſce eô mente aſſurrexiſſe, ut quem coram oculis videbant eſſe hominem, filium Davidis, eundem in cælis eſſe crederent. Neque in Cl. Bezæ ſententiam imus, qui ὡσαννά vult idem eſſe, quod ſecundum propriam verborum ſignificationem הושׁיע נָא *opitulare quæſo*. & ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, eſſe *opitulare quæſo filio David*. ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, *opitulare quæſo* ô qui es *in* cælis *altiſſimis*. Ipſa enim forma indicat, ob ſolennem & frequentem ejus uſum ex duabus dictionibus הושׁיע נא, unam factam eſſe vocem artificialem, quæ nominis ſubſtantivi rationem induit. quapro-

M pter

pter adjectivum ei jungitur הושענא גדולה *Hosanna magnum*, qui solennis precationis titulus est apud Hebræos. sicut הללויה גדולה *hallelujah magnum*. Hoc sensu ὡσαννὰ est nomen solennis voti & acclamationis, qua id ipsum vovetur quod sub dictionibus הושע נא continetur. plena constructio est, ὡσαννὰ ἔστω τῷ υἱῷ Δαβίδ· ὡσαννὰ ἔστω ἐν τοῖς ὑψίστοις. Id est, salus ea, auxilium illud quod in dictionibus הושע נא continetur, contingat filio Davidis. salus illa, auxilium illud, quod per Hosanna innuitur, contingat ei in locis altissimis. Cum hoc optime quadrat quod Luc. 19. 38, post εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι Κυρίου, additur εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις, sub. ἔστω. Idem est, *sit ei Hosanna*, & *sit ei pax & gloria*. votum enim Hosanna pacem & gloriam comprehendit. & quidem ἐν οὐρανῷ, ἐν ὑψίστοις hæc comprecantur; id est, non in terra tantum, sed in summo cælo contingat ei salus, auxilium, pax, gloria. Id Psal. 118. 26, post בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה, dicitur, ברכנוך מבית יהוה *benedicimus tibi ex domo Iehova*. id est, precamur ut in ipsa domo Jehovæ tibi salus tua collocetur, atque inde tibi parata semper adsit.

VERS. 11. Οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον. *Turba autem dicebant*. sic Syrus ܟܢܫܐ, & Arabs الجمع *turba*. at Euang. Hebr. cum Vulgato עמים *populi*.

VERS. 14. ܘܩܪܒܘ ܠܗ ܒܗܝܟܠܐ ܣܡܝܐ.
Tremel. & Boder. *& accesserunt ad eum in templo cæci*. verte, *& attulerunt ei in templo cæcos*. consentiunt enim omnes editiones Syriacæ legendum in secunda conjugatione, ubi significat *facere appropinquare, adferre, offerre*. fortasse tamen mendum est pro ܘܩܪܒܘ. in Græco est, καὶ προσῆλθον. Arabs وقدم اليه عميان *& accesserunt ad eum cæci*.

VERS. 16. ܡܢ ܦܘܡܐ ܕܛܠܝܐ ܘܕܝܠܩܐ ܬܩܢܬ ܬܫܒܘܚܬܐ

ܐܬܩܢܬ ܬܫܒܘܚܬܐ. Trem. & Bod. *Ex ore puerorum & infantium direxisti (*vel *perfecisti) laudem.* ܐܬܩܢܬ ſcribitur in omnibus editionibus Syriacis. eſt forma tertiæ perſonæ fœm. gen. præteriti in Pael, nec poteſt aliter verti quam, *ex ore puerorum & infantium paravit laus.* qui ſenſus quum ſibi non conſtet, neque cum verbis Pſalmiſtæ, neque cum verbis Matthæi conveniat, (ille enim dicit יסדת עז, hic *κατηρτίσω αἶνον*,) non dubito quin mendum ſit. legi poſſet in prima conjugat. ܐܬܩܢܬ ܬܫܒܘܚܬܐ *parata eſt laus.* In ſecunda autem, ܐܬܩܢܬ ܬܫܒܘܚܬܐ *paravi laudem.* vel ܐܬܩܢܬ ܬܫܒܘܚܬܐ *paraſti, inſtauraſti, aptaſti, firmaſti laudem.* id cum Græco convenit, & ſic legendum arbitror. Nam & in Pſal. 8. verba Hebræa ſic vertuntur, ܡܢ ܦܘܡܐ ܕܛܠܝܐ ܘܕܝܢܩܐ ܐܬܩܢܬ ܬܫܒܘܚܬܟ, quæ D. Gabr. Sionita vertit, *ex ore juvenum & puerorum confirmaſti gloriam tuam.* Penitius tamen rem conſideranti in mentem venit ܐܬܩܢܬ eſſe nomen ſubſtantivum ſtatus conſtructi, ab abſoluto ܬܘܩܢܐ *ſtabilimentum, inſtauratio.* quod ſecundum analogiam Grammatices in conſtructione facit ܬܘܩܢܬ, in plur. ܬܘܩܢܬܐ, quod apud Ferrarium reperio, & vertitur, *ſtabilimenta, apparatus, inſtaurationes.* legiturque Actor. 24. 3. ſicut à ܫܘܬܦܬܐ *ſocia*, cōſtruct. ܫܘܬܦܬ, plur. ܫܘܬܦܬܐ. à ܛܠܝܬܐ *puella*, conſtr. ܛܠܝܬ, plur. ܛܠܝܬܐ. ſenſus ergo verborum erit, *ex ore puerorum & infantium ſtabilimentum laudis eſt.* Hic pedem figo, & quod mendum eſſe dixi, recanto. Arabs habet, من

 افواه

افواه الاطفال والرضعان اعددت سبحا, *ex oribus puerorum & lactentium parasti laudem*.

VERS. 17. *Exivit extra urbem* ܠܒܝܬ ܥܢܝܐ *in Bethaniam.* quod quidam vertunt *domum afflictionis*. Hebraicè בית עני. sed vocales minus quadrant. nec dubium est quin formæ sit Syriacæ, non Hebrææ. hinc alij, *domus ovium*. in quibus Drusius in Comment. poster. ad voces N. T. item in parte altera Annot. in N.T. nam צאן & עניא, inquit, *ovis*. quod merito retractavit in Comment. priore ad voces N. T. ubi tamen dubitat an עניא in plur. non sit in usu pro *oves*. Respondeo non esse, quia עניא, etsi forma sit singulare, significatione tamen est plurale. non enim *ovem* sed *oves* designat. unde apud Syros ܥܢܐ duo puncta gestat pluralem indicantia, etsi forma sit singularis. rectè ergo in dicto loco vertit *domus* sive *locus afflicti*. rectè, inquam, si usum hujus vocis in Targum spectemus. ibi enim עניא pro Hebræo עני *pauper*, *afflictus* usurpatur. At si usum Syriacum spectemus, verto *domum occupati*, multis negociis districti. id enim Syris est ܥܢܝܐ, Emphaticè ܥܢܝܐ in peil primæ Conjugationis. vide 1 Thess. 4. 11. & 2 Tim. 2. 16. Ferrarius ܥܢܝܐ *anxius negocijs*, *occupatus in re quapiam*, *solicitus*. sicut & Hebræis עִנְיָן *occupatio*, *negocium*. Fuerit ergo Bethania locus in monte Oliveti, ubi ex pressura olivarum maxima erat occupatio.

VERS. 19. Καὶ ἰδὼν συκῆν μίαν. Vulgatus, *Et videns fici arborem unam.* sic Euang. Hebr. עץ תאינה, & Arabs, شجرة تين *arborem fici*. at non legerunt μίαν, *unam*.

VERS. 20. Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ; Vulgatus & Euang. Hebr. omiserunt ἡ συκῆ. Syrus & Arabs habent.

VERS. 44. Λικμήσει αὐτόν. Beza, *dissipabit eum*. Syrus ܢܕܪܘܗܝ

ܘܢܕܪܝܘܗܝ. Tremel. conterendo *disperget eum.* notatur, inquit, dispersio ex attritione. ut quum vasis fictilis allisi ad silicem partes huc & illuc desiliunt. non malè. nam & זרה Hebræis non modo dispersionem significat, quæ fit per modum ventilationis, sed etiam quæ fit per modum allisionis & contritionis. ut Zach. 1. 19. אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת יְהוּדָה, *illa sunt cornua quæ dissiparunt Iudam.* cornua illidendo & frangendo dissipant. Idem signicat Syris ܕܪܐ. Ferrarius, *dispersit, ventilavit, contrivit.* Non male ergo Vulgatus λικμήσει αὐτὸν vertit, *conteret eum.* Euang. Hebr. תשבר אותו *confringet eum.* Arabs, يطحنه *commolet eum.*

CAP. XXII.

VERS. 5. *Et abierunt alij* ܠܩܪܝܬܗ. Trem. & Boder. *in villam suam.* ܩܪܝܬܐ, plur. ܩܘܪܝܐ tria significat. *agrum, pagum, oppidum.* quorum prius est hujus loci. verto ergo *in agrum suum.* In Græco est, ἀπῆλθον, ὁ μὲν εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν. Vulgatus, *alius in villam suam.* non malè correxit id Erasmus, quia villa est domus in agro. Euang. tamen Hebræum quoque habet אל כפרו, quod Munsterus vertit, *in villam suam.* כְּפָר & כֹּפֶר à Lexicographis solet exponi *villa, pagus.* Arabs rectè الى حقله *in agrum suum.*

VERS. 10. *Et egressi servi* ἐκεῖνοι, *illi.* sic quoque Syrus & Arabs. at Euang. Hebræum cum Vulgato עבדיו, *servi ejus.*

VERS. 13. ἄρατε αὐτὸν, καὶ ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος, &c. Vetus Interpres non legit ἄρατε αὐτόν. reperimus tamen, inquit Cl. Beza, in omnibus vet. codicibus, atque etiam apud Theophylactum Romanum. Addo, non reperiri tamen apud Syrum, Arabem & authorem Euang. Hebræi. qui

etiam pro ἐκβάλετε αὐτὸν, habet שלחוהו *mittite eum.* sicut & Vetus Interpres.

VERS. 16. *Et mittunt ad eum discipulos suos* μετὰ τῶν Ἡρῳδιανῶν. De Herodianis videatur doctiss. Comment. Cl. Bezæ in hunc locum. ubi recte annotat & laudat nostrum qui vertit ܕܒܝܬ ܗܪܘܕܣ *domesticos Herodis.* addo, in Euang. Hebræo vocari עבדי הורודוס *servi Herodis.* sed miror versionem Arabis, quæ habet وارسلوا اليه تلاميذهم الهيروديين, *Et miserunt ad eos discipulos suos Herodianos.* quasi ipsi Herodiani Pharisæorum discipuli fuerint. Ita sane habet editio Erpeniana. nec inter errata hujus loci mentio fit. mendum tamen hîc latere, apparet ex editione Romana, ubi legitur, والهيروديسيين *& Herodianos*, quod idem est ac, *discipulos suos cum Herodianis.*

VERS. 20. Καὶ λέγει αὐτοῖς. *Et dicit illis.* Syrus, Vulgatus & Arabs addunt *Iesus.* Euang. Hebræum non addit.

VERS. 21. ܗܒܘ ܗܟܝܠ ܕܩܣܪ ܠܩܣܪ ܘܕܐܠܗܐ ܠܐܠܗܐ. Trem. & Boder. *date igitur quæ Cæsaris* sunt *Cæsari, & quæ Dei Deo.* ܕ habuerunt pro pronomine relativo, & verbum substantivum subaudiverunt. mihi ܕ est nota genitivi, & non verbum substantivum, sed nomen ܨܒܘܬܐ *res* subaudio. ut ad verbum sit, *date igitur Cæsaris Cæsari, & Dei Deo.* id est, res Cæsaris & res Dei. phrasim tantum Syriacam notamus. de qua plura diximus ad cap. 13. vers. 21. nam *quæ sunt Cæsaris*, ܕܕܩܣܪ diceretur, & *quæ sunt Dei* ܕܕܐܠܗܐ cum duplici ܕ, ubi prius est pronomen, alterum nota genitivi casus.

VERS. 23. *In illo die accesserunt ad eum Sadducæi*, ܘܩܪܒܘ ܠܘܬܗ. ܒܗ ܒܝܘܡܐ ܙܕܘܩܝܐ, *& dicunt ei,*

ei, non est resurrectio mortuorum. Parum abfuit, quin mendum hîc statueret Tremellius, & substitueret, ܘܐܡܪܝܢ ܕܠܝܬ ܚܝܬ ܡܝ̈ܬܐ, *qui dicunt, non esse resurrectionem (vivificationem) mortuorum.* sicut in Græco est, *οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν.* Idem quoque tantopere Junium offendit, ut simplicissimum fore arbitraretur, si pronomen לה acceperimus pro לנפשה, id est, sibi ipsi, apud se & cum animo suo. Etenim, inquit, fieri non potest, ut qui de resurgentium conditione quæsituri eranr, tam intempestive resurrectionem negarent futuram esse. At inquam, fieri non potest, ut ad plurale אמרין referatur eo sensu affixum singulare לה, sed dicendum fuerat להון, & hoc accipiendum pro לנפשהון. nihil autem hîc est quod me offendat. quum enim Sadducæorum secta notissima esset, eorumque hæresis pervulgata, non erat cur mentem Salvatori nostro dissimularent, & nō apertè dicerent, Hæc est, Magister, sententia nostra, non dari resurrectionem, idq; ex jure fratriarum fortissimo argumento probamus, tu si potes expedi. Arabs tamen καὶ τὸ οἱδα secutus est textum Græcū, ut & Euang. Hebræum. videtur Syrus pro *οἱ λέγοντες* legisse simpliciter *λέγοντες.* tum enim sensus est, accessisse eos ad Christum, dicentes, id est, palam profitentes, non dari resurrectionem mortuorum.

Vers. 24. *Si moriatur quis,* ܟܕ ܠܝܬ ܠܗ ܒܢ̈ܝܐ *non habens filios.* rectè *τέκνα* vertit *filios.* ut & hoc loco Beza, qui aliâs, nimis sæpe curiose, vertere solet *liberos.* Vulgatus *filium*, ut & Euang. Hebr. ובן אין לו. Arabs ولد, *natus.* quin & vers. sequ. *καὶ μὴ ἔχων σπέρμα,* Syrus vertit, ܘܟܕ ܠܝܬ ܗܘܐ ܠܗ ܒܢ̈ܝܐ, *& quia non erant ipsi filij.* qui enim solas filias habebant, semen habere non censebantur, quia in filijs semen propagatur.

Vers.

VERS. 31. οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, λέγοντος. ſic Syrus, & Arabs. At Vulgatus & Euang. Hebr. illud ὑμῖν ponunt poſt λέγοντος.

VERS. 32. οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. ſic Arabs. At Syrus prius ὁ θεὸς non habet. ut nec Vulgatus, *Non eſt Deus mortuorum, ſed viventium*. Euang. Hebræum ſimiliter.

VERS. 35. Νομικός. Syrus, ܕܝܕܥ ܢܡܘܣܐ *peritus legis*. Beza, *Interpres legis*. Vulgatus, *doctor legis*, ſicut Euangel. Hebr. מלמד התורה. Arabs, كاتب *ſcriba*. nam idem hic Marc. 12. 28 dicitur fuiſſe εἷς τῶν γραμματέων. An ijdem ergo νομικοί & γραμματεῖς? Diſtinguendum inter γραμματεῖς τοῦ νόμου & γραμματεῖς τοῦ λαοῦ. Scribarum legalium ordo fuit, qui legem populo legebant in templo & Synagogis, eamque interpretabantur. qualis ſcriba fuit Eſdras. hi νομικοί & νομοδιδάσκαλοι, tum ob peritiam legis, tum quia eam docebant, dicebantur. At Scribæ populi, erant Actuarij publici quorum ſæpe fit mentio in Euangelio. Dicitur autem hic legiſperitus interrogaſſe, πειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων. Syrus & Vulgatus omittunt καὶ λέγων. Arabs & Euang. Hebr. habent.

VERS. 37. ܘܡܢ ܟܠܗ ܚܝܠܟ *& ex omni virtute tua*. Græcus tantum meminit καρδίας, ψυχῆς & διανοίας. ut & Vulgatus & Arabs. Syrus quartum addidit, ἰσχύα. quod Marcus quoque & Lucas faciunt apud Moſem Deut. 6. 5. tres tantum commemorantur, לבב נפש מאד, id eſt, καρδία, ψυχὴ, & ἰσχὺς ſeu δύναμις. quod hoc loco ſequitur Euang. Hebræum.

VERS. 40. *Ab iſtis duobus mandatis* ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, *tota lex & prophetæ pendent*. ſic & Arabs. At Vulgatus mutavit conſtructionem, *univerſa lex pendet & Prophetæ*. ſic quoque Euangelium Hebræum, & Syrus. qui porro

porro etiam omittit ὅλος. Quid autem hîc sibi vult κρέμαται? suspicatur Cl. Beza, respici ad ציצית, quæ appendi jusserat Dominus, ut legis μνημόσυνα. Casaubonus merum potius λαλισμὸν in ea voce inesse putat, sine ulla allusione ad τὰ φυλακτήρια. Ego Hebraismum potius ibi deprehendo. non enim dixit, ἐκ τούτων, vel ἀπὸ τούτων δύο ἐντολῶν κρέμαται, ut Latini, *ex* vel *ab istis duobus mandatis pēdent*, sed, *ἐν ταύταις &c.* sicut Euang. Hebr. באלה השתי מצות תלויה כל התורה. Et Syrus ܒܗܠܝܢ ܬܪܬܝܢ ܦܘܩܕܢܝܢ ܬܠܝܐ ܐܘܪܝܬܐ ܘܢܒܝܐ. sic enim Hebr. תלה cum ב *in*, & cum על *super* construitur. Metaphora mihi desumpta videtur à rebus suspensis, quæ quamdiu non demuntur, hærent in ea re cui appensæ sunt, ibique firmitatem & consistentiam suam habent. Metaphoram eam habes Esa. 22. 24. *figam eum tanquam paxillum in loco firmo*, וְתָלוּ עָלָיו כֹּל כְּבוֹד בֵּית אָבִיו *& suspendent de eo omnem gloriam domus patris ejus*. id est, ibi volent omnem domus paternæ gloriam firmam ac fixam esse. sic hoc loco: In duobus istis mandatis tota lex & Prophetæ firmitatem & consistentiam habent, ijs appensi sunt, & in ijs hærent, ut nunquam inde divellantur.

CAP. XXIII.

VERS. 3. Πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε. Deerat, inquit Beza, τηρεῖν in uno vetere exemplari. nec Vulgatus id legit, nec Euang. Hebr. nec Arabs. Syrus legit.

VERS. 4. Δεσμεύουσι γάρ. sic quoque Vulgatus legit. In uno exemplari, inquit Beza, erat δεσμεύουσι δέ. Syrus ܘܐܣܪܝܢ *& ligant*. sic & Euang. Hebræum. Arabs nullam particulam habet.

VERS. 5. Τὰ φυλακτήρια, Syrus vertit ܬܦܠܐ. Rabbinorum תְּפִלִּין sunt, quæ eruerunt ex loco Deut. 6. Erunt

N verba

verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo. Et repetes ea filijs tuis & loqueris de eis quando ſedebis in domo tua, & quando ambulabis per viam, & quando jacebis in lecto, & quando ſurges: ligabiſque ea in ſignum in manu tua, & erunt in frontalia inter oculos tuos. hinc duo fecerunt tephilin genera, תפלין של ראש & תפלין של יד, quæ Moſes טוטפות dixit, ut & hoc loco Euang. Hebræum. quæ rectè φυλακτήρια Græcis dicta ſunt ab uſu quia de obſervandis præceptis Dei admonebant, ut ex Moſis loco liquet, vel quia pro amuletis ea habebant, quæ πρὸς τὸ φυλάττειν αὐτοὺς, *ad conſervandos eos* magnam vim habere ſuperſtitioſe opinabantur. Itaque neſcio an rectè deducantur תפלין ab Hebr. תְּפִלָּה *precatio*, & ת ſtatuatur נוספת à radice פלל, ut vult Elias in Thisbi, & an recte reprehendat Baal Aruch, qui ת voluit eſſe radicale, & deduxit à verbo תָּפַל quod, teſte Scindlero, Chaldæis eſt *conjungere*, unde תְּפִילִין, ut idem vertit, *appendices*. aſſentitur & Boder. in Lex. ubi ex Pſal. 90 in Midras citat תפל pro *conjunxit, connexuit*. Qui plura de his vult, videat eruditiſſimam diſſertationem Nicol. Fulleri in Miſcell. ſacris l. 5. cap. 7. Ferrarius, ܬܦܠܐ *fimbria, lamina ſummi Sacerdotis*. neſcio an rectè. nam Syrus hoc loco non vocat ܬܦܠܐ quæ Matthæus dixit κράσπεδα. neque Chaldæus ציצת vertit תפלא, ſed adhibet eam vocem pro טֹפֶף, quæ non erat fimbria. laminam autem Sacerdotis, quæ à Moſe ציץ vocatur, Onkelus ציצא vocat. an Syrus ܬܦܠܐ vocaverit, ſcire aveo. Porro altera vox qua hîc Syrus vertit τὰ κράσπεδα, deſumpta eſt ex Num. 15.38. vertit enim ܬܟܠܬܐ, ab Hebræo תְּכֵלֶת. quamvis enim τὸ ציצת Septuaginta verterint κράσπεδα, (nam pro וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת, Septuag. καὶ ποιησάτωσαν ἑαυτοῖς κράσπεδα) tamen quia Deus juſſerat, ut עַל צִיצִת הַכָּנָף,

ſuper

super fimbrian oræ, aſſuerent פְּתִיל תְּכֵלֶת *filum contortum hyacinthinum*, Syrus ipſa *κράσπεδα* vocavit תְּכֵלְתָא, quaſi *hyacinthina*. Ferrarius ܬܟܠܬܐ hyacinthus, i. pannus hyacinthinus, lana ſanguine muricis infecta: Exod. 25. 5. Item ipſe color hyacinthinus. ſignificat quoque fimbriam Matth. 23. 5. hæc ille. Quid autem תְּכֵלֶת fuerit, non ſatis conſtat. Hebræi ſic deſcribunt, צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק, id eſt, *lana tincta ſanguine vermiculi Halazon, & tinctura ejus viridis eſt.* Rab. D. K. in lib. Rad. ſic habet, הוא העין שקורין לו בלשׁ בלו והוא צבוע בדם חלזון עם סמנים ידועים: id eſt, *color eſt quem vulgo vocant flavum, eſtque tinctus ſanguine vermiculi Halazon cum ſignis notis.* Quid autem fuerit חלזון, quodammodo explicat David de Pomis in Lexico. eſt, inquit, תולעת שחור שאוכל העשבים והאילנות, *vermis niger, qui abſumit herbas & arbores.* Judæi noſtrates, inquit Fag. ad 25. Exod. תְּכֵלֶת vulgo lanam flavam, id eſt, quæ cæruleum habet colorem, exponunt. Et illorum ſententiam non nihil confirmare videtur, quod Num. 15. capit. præcepit Dominus filijs Iſrael ut vittam hyacinthinam ponerent in fimbrijs veſtimentorum, ut per eam admonerentur præceptorum Dei, idque, inquiunt, colore cæruleo ſeu aëreo quem habebat, quo admoneri debebant, cælitus ea præcepta delapſa eſſe. hæc ille. Euangelium Hebræum *κράσπεδα*, vertit כנפות. Moſes tamen diſtinguit. nam צִיצִת, quæ LXX. *κράσπεδα*, jubet fieri עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם, *ἐπὶ τὰ πτερύγια τῶν ἱματίων.*

Vers. 7. *Καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς.* Pro eo eſt in Euang. Hebr. ופרכות בשוק, quod Munſterus vertit, *Et ſalutationes in foro.* nunquam id antehac eo ſenſu legeram. inquirentem docuit David de Pomis, verbum פרס inter alia etiam ſignificare ברך *benedixit.* ברכה autem *benedictio*, ſæpe Hebræis venit pro ſalutatione. proprie tamen פרס eſt *expandit.* inde fortaſſe ad eam manuum expanſionem transfertur,

fertur, quæ fit in mutuis complexibus, quod ἀσπάζεσθαι Græci dicunt. & quia ejuſmodi complexibus amici in ſe incidentes alij alios ſalutabant, hinc & pro *ſalutare* accipitur. Nec dubito, quin, φιλοῦσι τὸν ἀσπασμὸς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ſenſus ſit, *amant complexus in foro*, nihil gratius ipſis contingere poteſt, quam ut quivis in foro in ipſos incidens expanſis manibus eos amplectatur, atque ejuſmodi amicitiæ honoriſque ſignis veneretur. Sequitur, volunt vocari ab hominibus ῥαββί, Syr. ܪܒܝ. Elias in Thisbi, diſtinguens inter רַב, quem ait eſſe Magiſtrum è Babylonia, & רִבִּי, quem ait eſſe Magiſtrum è terra Iſrael, addit, י in רִבִּי eſſe נוֹסֶפֶת addititium, in רַבִּי autem eſſe כנוי affixum. videtur tamen & in רַבִּי eſſe ſimpliciter addititium. Nam Ioan. 1. 38. duo diſcipuli Joannis alloquentes Chriſtum, dicunt ῥαββί. & addit Joannes, ὃ λέγεται ἑρμηνευόμενον διδάσκαλε, non διδάσκαλε μου. alioqui ſi pronomen exprimere voluiſſent, dicendum fuerat רַבֵּנוּ, aut Syriacè רַבָּן, quomodo & interpres Syrus locum eum vertit. Adde quod paſſim ubi Syrus exprimit vocem ῥαββί, ſcripſit ܪܒܝ expreſſa vocali ◌ ante Jod, quam exprimere & pronunciare non ſolent, ubi Jod affixum eſt. Exiſtimo tamen רַבִּי proprie ſignificare *magiſtrum meum*, ſicut רַבָּן vel רַבָּנָא *magiſtrum noſtrum*. ſed poſtquam iſtis affixis cæperunt diſtingui gradus magiſtrorum, intercidiſſe vim affixorum. ſic enim Rabbini, גָּדוֹל מֵרַב רַבִּי וְגָדוֹל מֵרַבִּי רַבָּן וְגָדוֹל מֵרַבָּן שְׁמוֹ. minimus ergo dicebatur רַב. major eo רַבִּי. & hoc major רַבָּן. at longe maximus qui ſolo ſuo nomine nuncupabatur. Quin & in Euang. Hebræo ipſum רַבִּי affixum recipit. dicitur enim verſ. ſeq. אחד הוא רביכם, *unus eſt Rabbi veſter*. ubi Jod affixi rationem habere nequit. Porro in Græco duplicatur ῥαββί, ῥαββί. nec aliter videntur legiſſe omnia exemplaria, quibus uſus eſt Beza. Vulgatus tamen, Syrus, Arabs, & Euang. Hebr. à repetitione abſtinent.

VERS.

VERS. 9. Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς. In omnibus Ms. codicibus, item Complutensi editione, & Theophylacto Romano, legi ὑμῶν, tradit Cl. Beza. adeoque vertit, *Et patrem vestrum neminem vocetis*. Vulgatus tamen, *Et patrem nolite vocare vobis*. legit ὑμῖν, ut & Syrus, Arabs, & Euang. Hebræum. unum excipit Beza vetustum exemplar, in quo neutrum legebatur. Addit, in uno exemplari, quæ præcedenti versu leguntur, πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε, in finem hujus versus fuisse translata. Sed Syrus, Arabs, & Euang. Hebr. cum vulgata lectione consentiunt.

VERS. 10. Καθηγητὴς ὑμῶν. Beza, *doctor vester*, sicut Euang. Hebræum מלמדכם. Vulgatus, *magister vester*. Syrus ܡܕܰܒܪܳܢܟ݂ܽܘܢ, ut & Arabs, مدبركم *ductor vester*. puto esse Hebræorum נָגִיד, quod non tantum de præfectis politicis, sed & de Ecclesiasticis dicitur. ut 2 Paral. 31.13. Azarias vocatur נְגִיד בֵּית יְהוָה *antistes domus Domini*. vide & Ier. 20. 1. peculiariter autem Christus dicitur נָגִיד *antecessor, antistes, dux*. Esa. 55. 4. Dan. 9. 25. Itaque recte hoc loco ait, Unus est vester נָגִיד καθηγητής. Eadem autem verba fuerunt supra vers. 8. ubi καθηγητὴς idem quod antecedens ῥαββί. annotavit tamen Beza, in duobus codicibus ibi legi διδάσκαλος, & fortasse, inquit, rectius, ne postea videatur eadem inculcare. Sane & Arabs ibi habet معلمكم, id est, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν.

VERS. 14. Καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι. Beza, *idque in speciem utentes longis precibus*. Consentiunt Syrus & Arabs. nisi quod καὶ non legerint. Vulgatus, *Orationes longas orantes*. nec καὶ legit, nec προφάσει, prorsus ut Euang. Hebræum, כדי להתפלל תפילות ארוכות, *precando precationes longas*, προσευχὰς μακρὰς προσευχόμενοι. sed observandum est, inquit Beza, totum hunc versiculum 14, nec Origenem, nec Eusebium, ut ex ejus canonibus apparet, legisse, quem etiam

 non

non habet meus ille vetuſtiſſimus codex, ut videri poſſit ex Marco & Luca huc tranſlatus, quum in nonnullis etiam Latinis codicibus veteribus deſit, niſi repugnaret diverſa conſtructio. Syrus autem interpres hunc quidem habet,ſed proximè præcedenti præpoſitum,quo etiam ordine legit & interpretatur Chryſoſtomus. Hæc ille. Addo, eodem ordine legiſſe Arabem, ſic nempe, ut verſum 13. ibi faciat. Euangelium vero Hebræum, eo ordine quem Vulgata lectio præ ſe fert.

V E R S. 19. *Μωροὶ καὶ τυφλοί.* Conſentiunt Syrus & Arabs. At Vulgatus & Euang Hebr. tantum legerunt *τυφλοὶ, cæci.* atque ita in tribus ſe legiſſe exemplaribus, teſtatur Beza.

V E R S. 23. *Decimatis τὸ ἡδύοσμον,mentham.* Latinam vocem adhibuit Euang. Hebr. כנתא. Syrus ܢܢܥܐ נַנְעָא .unde mutato ע in י in Talmud eſt נניא, & exponitur מינתא, teſte Aruch. Arabs النعناع אלנענאע , quod non niſi geminato Ain à Syro differt. Additur *καὶ τὸ ἄνηθον,& anethum*. Syrus ܫܒܬܐ. Arabs eadem voce والشبث. quod procul dubio anethum denotare, affirmavit nobis Cl. Golius, quem, ubi in Arabicis hæremus, tanquam Apollinis oraculum adire ſolemus. Euang. Hebr. vertit פיגם. cum quo Lexicographi non ſentiunt. Scindlerus פֵּיגָם *ruta*. David de Pomis, והוא שם עשב הנקרא רוטא, *eſt nomen herbæ quæ dicitur ruta.* non longe abit à Græco *πήγανον*, quod פֵּיגְנָא Syri dicunt. non eſt ergo *anethum*.

V E R S. 25. ܡܕܟܝܢ ܐܢܬܘܢ ܠܒܪܗ ܕܟܣܐ ܘܕܦܝܢܟܐ. Tremel. *Mundatis quod exterius eſt poculi, quæ ſunt anſæ.* Boder in Reg. & Pariſ. *emundatis exteriorem partem calicis & quæ ſunt anſæ.* Neſcio quid hic in Syro viderint, cur

cur ܐܦܘܪܐ verterint *quæ sunt ansa.* quum sequenti vers. ܓܘܗ ܕܟܣܐ ܘܕܐܦܘܪܐ, Trem. verterit, *interius poculi & patinæ.* Boder. *quod est intra calicem & paropsidem.* rectè. nam & Ferrarius testatur significare *patinam, paropsidem.* sed scribit ܐܦܘܪܐ, ut & Lex. Syr. Arab. ubi dicitur idem esse quod ܦܣܩܘܪܐ, Arabicè السكرجه, quod Raphelengius vertit *paropsis*, sed scribit شُكُرَّجَة. dubito an rectè. quum & noster interpres Arabs τῆς παροψίδος, quod Syrus vertit ܟܣܐ ܘܐܦܘܪܐ, transtulerit الكاس والسكرجه, per س, non per ش.

VERS. 27. ܕܕܡܝܢ ܐܢܬܘܢ ܠܩܒܪܐ ܡܟܠܫܐ. Ferrarius ܟܠܫ *tectorium calce induxit, dealbavit tectoria calce.* Inde in Lex. Syr. Arab. nomen ܟܠܫܐ, quod Arabicè exponit الكلس وهو النورة *calx, estque cæmentum.* sic & hunc nostrum locum Arabs eadem voce interpretatur qua Syrus, لانكم تشبهون القبور المكلسة, *quia vos similes estis sepulchris dealbatis.* Unde simul constat, rectè scribi מכלשא per כ. neque id esse ex lapsu librariorum, quod suspicabatur Tremellius, quia in Talmud scribatur קלש per ק, ut ex Aruch apparet.

VERS. 35. Ut veniat super vos πᾶν αἷμα δίκαιον, *Omnis sanguis justus.* Sic quoque Vulg. Et Euang. Hebr. At Syrus & Arabs *justorum.* Ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου. Conveniunt in hac viri denominatione Syrus Interpres & Arabs. ut & Euang. Hebr. ubi vocatur בן ברכיה. Rejiciuntur autem merito qui ex veteribus Interpretibus ad Zachariam patrem Joannis Baptistæ hanc historiam retulerunt. Doctissimi

ſimi quique referunt ad Zachariam filium Jojadæ, de cujus cæde hiſtoria exſtat 2 Par. 24. 20. voluntque Jojadam fuiſſe binominem, aliter dictum Barachiam. vide de hac re diſſertationem Salomonis Glaſſij, Philologiæ ſacræ lib. 1. pag. 109. & ſeq. ubi etiam τριώνυμον fuiſſe vult hunc Jojadam, atque Iddonem quoque dictum. refert enim eo illuſtrem locum in Targum Threnorum Ier. 2. ℣. 20. ubi ad verba Prophetæ, אם יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא, ſic commentatur, כמא דקטלתון ית זכריה בר עדו כהנא רבא ונביא מהימן בבית מוקדשא דיי ביומא דכפוריא על דאוכח יתכון דלא תעבדון דביש קדם יי. Id eſt, *ſicut occidiſtis Zachariam filium Iddo, Sacerdotem magnum & Prophetam fidelem, in domo ſanctuarij Domini, in die propitiationum, quia arguebat vos ne faceretis malum coram Domino.* Mirum eſt Matthæum pariter & Chaldæum ita accedere ad Zachariam iſtum, qui Prophetarum minorum undecimus fuit, qui זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן עִדּוֹ dicitur. Matthæus enim patrem ejus, Chaldæus avum nominat. nec obſtaret Hebraiſmus, quo minus apud Chaldæum בר עדו verteretur *nepos Iddonis*, ut pariter Matthæi & Chaldæi hiſtoria referretur ad eum quem dicimus Prophetam. ſed in Chaldæo duo obſtant. Primum, quod Zacharias Malachiæ collega poſt Hieremiam vixerit, itaque quum threnos Ieremias ſcriberet, occiſus jam dici non potuerit. Alterum, quod ille זכריה בר עדו dicatur fuiſſe כהנא רבא *Sacerdos magnus*, quod noſtro Zachariæ tribui non poteſt, cujus tempore Joſua filius Joſedec ſacerdotio fungebatur. Itaque non illubenter cum Cl. Glaſſio ſentimus, eundem eſſe cujus cædes 2 Paral. 24. deſcribitur, quem & Prophetam & Sacerdotem magnum fuiſſe conſtat, quia Jojadæ Sacerdotis magni fuit filius. Nobiliſ. ac doctiſ. vir Conſtantinus l'Empereur in tractatu MIDDOTH, pag. 80, vult per anticipationem hanc hiſtoriam narrari, atque aoriſtum ἐφονεύσατε poſitum pro futuro, reſpicique quod narrat Joſephus lib. 4. de bel. Jud. cap. 19, Zachariam filium Baruchi

non

non diu ante urbis excidium interfectum fuisse in medio templo. Videant eruditi an Josephi Βαροῦχος, quod idem procul dubio nomen cum בָּרוּךְ Hieremiæ, sit idem qui Matthæi Βαραχίας, qui Hebraicè בֶּרֶכְיָה dicitur. Ait Josephus, fuisse istum Baruchi filium πλούσιον καὶ ἕνα τῶν ἐπιφανεστάτων, *divitem & ex illustrissimis*.. item μισοπόνηρον καὶ φιλελεύθερον, *malorum osorem, libertatis vero studiosissimum*.

Vers. 37. *Sicut colligit gallina pullos suos* ܬܚܝܬ ܓܦܝ̈ܗ, Trem. & Bod. *sub alas suas.* verte, *sub ala sua.* est enim singulare. nisi fortasse collective sumamus. Arabs in duali, تحت جناحيها *sub duabus alis suis.* Καὶ οὐκ ἠθελήσατε, *& noluistis.* Conveniunt Syrus & Arabs. Nec observavit Beza ullam dissensionem. Vulgatus tamen in singulari habet, *& noluisti.* ut & Euang. Hebr. ואת מאנת *& tu renuisti.* Chrysostomus legit in plurali.

Cap. XXIV.

Vers. 1. Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. sic legit Euang. Hebr. habet enim, ויצא ישוע וילך מן ההיכל, *& exivit Iesus, & ivit è templo.* Quoddam exemplar, inquit Beza, legit, καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ἐπορεύετο. Sic Vulgatus, *Et egressus Iesus de templo, ibat.* quam lectionem, utpote melius convenientem, Beza quoque sequitur. nec multum ab eà differt Syrus, ܘܢܦܩ ܝܫܘܥ ܡܢ ܗܝܟܠܐ ܠܡܐܙܠ, *& exivit Iesus è templo ad abeundum.* Arabs prorsus omisit ἐπορεύετο. vertit enim ثُمَّ خرج يشوع من الهيكل, τότε ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ.

Vers. 2. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, οὐ βλέπετε ταῦτα πάντα; Syrus per omnia convenit. At Vulgatus, primo pro *Iesus autem dixit illis*, habet, *Ipse autem respondens dixit illis*, ὁ δὲ

ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. ſicut in duobus vetuſtis codicibus legi ait Cl. Beza. ſic Arabs, فاجـــاب فقال لهم, *& reſpondit & dixit illis.* Euang. Hebr. והוא ענה להם לאמור, *& ipſe reſpondit ipſis dicendo.* Deinde, pro *nonne videtis?* Vulgatus, *videtis?* omiſſa particula negativa, quam in quinque vetuſtis.codicibus deeſſe teſtatur Cl. Beza. deeſt quoque in Arabe & Euang. Hebræo. auferri eam vult doctiſs. Caſaubonus, quia locum hîc habere non poſſit. Fateor abeſſe poſſe. ſed locum habere non poſſe nego. Quidni enim rectum ſenſum habeat, *Nonne res ita ſe habet, vos jam hæc omnia videre?* quæ negativa interrogatio ex more Hebræorum valet affirmationem: Certè vos jam quidem hæc omnia videtis, ſed non ſemper videbitis. Futurum eſt enim ut ne lapis quidem relinquatur ſuper lapidem, qui non deſtruatur.

VERS. 6. *Audituri eſtis autem* ܩܪ̈ܒܐ, Trem. *Bella*, Boder. *prælia.* ponitur pro πολέμους. Singulare eſt ܩܪܒܐ, quod Ferrarius vertit *contentio, altercatio, pugna, tribulatio.* item *crudelis, durus.* Arabs habet الحروب واخبـــار الحروب, *bella & rumores bellorum.* Syrus ܘܫܡܥܐ ܕܩܪ̈ܒܐ, *& rumorem bellorum.* Græcus textus in plurali καὶ ἀκοὰς πολέμων. ut & Euang. Hebr. ושמעות המלחמות, *& rumores bellorum.* miror cur Vulgatus, *& opiniones præliorum.* Sequitur δεῖ γὰρ πάντα γενέσθαι. quæ ad verbum Syrus, ܘܠܐ ܓܝܪ ܕܟܠܗܝܢ ܢܗܘ̈ܝܢ, Trem. & Boder. *oportet enim ut hæc omnia fiant.* verto ſimpliciter, *ut omnia fiant.* nam *hæc omnia* eſt ܗܠܝܢ ܟܠܗܝܢ. ut enim obiter hoc moneam, ܟܠܗ eſt *omnis* maſculino gen. ܟܠܗ̇ *omnis* fœmin. ܟܠܗܘܢ *omnes.* ܟܠܗܝܢ *omnia.* ubi affixa non demonſtrant, ſed

genus

genus indicant. Cl. Beza monet, in quodam exemplari addi ταῦτα. ſic Arabs, هذا كله *hoc omne.* Vulgatus tantum legit ταῦτα. ut & Euang. Hebræum. Sequitur ibidem, ἀλλ' οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος. Beza, *ſed nondum erit finis.* quia nempe annotat Eraſmus, ſe alicubi legiſſe ἔσται. quod verſiones noſtræ non probant. Syrus, ܐܠܐ ܠܐ ܥܕܟܝܠ ܫܘܠܡܐ. *Sed non adhuc finis.* Euang. Hebr. ועוד אין קץ *& adhuc non eſt finis.* Arabs, لكن لم يات الانقضاء, *ſed non advênit finis.* notum enim eſt particulam لم futuro junctam vertere illud in ſignificationem præteriti. idem eſt quod Vulgatus dixit, *ſed non eſt finis.* ambo pro οὔπω legerunt οὐ. ſolent autem verba hæc accipi, ut ſenſus ſit, nondum hîc malorum finis, ſed majora ſequentur. mihi τὸ τέλος certum ac determinatum finem deſignat, nempe conſummationem ſeculi. ſicut infra ℣ſ. 14. καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. Et Luc. 21. 9. ἀλλ' οὐκ εὐθέως τὸ τέλος. ubi dilucida explicatio eſt hujus loci. ſenſus eſt, etſi omnia iſta videatis, nondum tamen eſt ille finis, illa συντέλεια τοῦ αἰῶνος, de qua modo quæſiviſtis, quando futura eſſet. Itaque Belgicè non oportet vertere, **maer noch en iſt geen eynde**/Sed, ut recte doctiſs. Hermannus Fauckelius, **maer noch en iſt het eynde niet.**

Vers. 7. *Et terræ motus* ܒܕܘܟܐ ܕܘܟܐ, Trem. & Boder. *in ſingulis locis.* Certum eſt, non agi hîc de iſto terræ motu, qui in conſummatione ſeculi futurus eſt, de quo Apoc. 6. 12. qui generaliter univerſam terram eſt concuſſurus. hîc enim de ijs rebus agitur, quæ tantum ἀρχὴ ὠδίνων futuræ ſunt: ut ℣ſ. ſequ. dicitur. particulares autem iſtos terræ motus in omnibus & ſingulis locis futuros, non eſt veriſimile, neq; hactenus hiſtoriæ probarunt. verto ergo ܒܕܘܟܐ ܕܘܟܐ *varijs in locis.* neque enim ſemper repetitio illa univerſitatem, ſed ſæpe varietatem tantum ſignificat.

ficat. ut Act. 2. 4. cœperunt loqui ἑτέραις γλώσσαις ܒܠܫܢ ܠܫܢ *diversis linguis.* sic ܐܢܫܝܢ ܐܢܫܝܢ sæpe pro ἔνιοι, *quidam, varij, diversi* usurpatur. ut Act. 10. 23. & 17. 18. In Græco est κατὰ τόπους. Beza, *singulis locis.* Vulgatus, *per loca.* Arabs, في اماكن *in locis*, id est, ex mea sententia, *varijs locis.* Neque enim κατὰ semper universalem distributionem significat, sed sæpe indefinitam, & quæ nonnunquam ad particularem magis quam universalem referatur. qualia apud Latinos sunt adverbia *oppidatim, domatim, viritim, &c.* sic Actor. 20. 20. dicit se docuisse Ephesi κατ' οἴκους, *domatim*, i. indefinitè *per domos*, non *per singulas domos.* Euangelium tamen Hebræum hîc habet בכלם מקומות, *in omnibus locis.* Etsi omnes Hebraicè docti lubenter mihi, sat scio, concedent, κατὰ τόπους dici Hebraicè במקום מקום. quæ repetitio hîc, ut in Syriasmo, non universalitatem semper, sed indefinitam sæpe distinctionem & diversitatem significat. qualis Hebraismus est Marc. 6. 39. *Et jussit eos discumbere* συμπόσια συμπόσια, id est, κατὰ συμπόσια, *per distincta & varia convivia.* sic vers. 40. *Et discubuerunt* πρασιαὶ πρασιαί, i. κατὰ πρασιάς, *per distinctas & varias areolas.*

VERS. 15. *Quum igitur videritis* τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, &c. Syrus, ܐܬܐ ܕܛܢܦܘܬܐ ܕܚܘܪܒܐ. Tremel. *signum abominationis desolationis.* melius Boder. *portentum immundum vastationis.* Dan. 12. 11. vocatur שִׁקּוּץ שֹׁמֵם *abominatio vastans*, quod, inquit Beza, interpretari etiam possumus, *abominationem stupendam.* dubito. nam שמם de persona quidem dicitur quæ obstupescit, sed de re quæ stupenda est, id est, stuporem incutit, dici non arbitramur. Dan. 9. 27 vocatur כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם, quod Junius optimè, nostro judicio, interpretatur *legiones detestationum desolantes.* nam ut ala exercitus apud Latinos, ita כנף *ala*, apud Hebræos de agmine

agmine militari quoque dicitur, Esa. 8. 8. ut & אֲגַפִּים ejusdem significationis. *βδέλυγμα* itaq; *τῆς ἐρημώσεως* sunt execrabiles Romanorum copiæ desolantes ac vastantes: interprete Luca cap. 21. vers. 20. *ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.* quid est apud Matthæum locus sanctus? *ἡ Ἱερουσαλήμ.* quid *τὸ βδέλυγμα? τὰ στρατόπεδα.* quid, stare in loco sancto? *κυκλοῦν τὴν Ἱερουσαλήμ.* cur *βδέλυγμα ἐρημώσεως*? quia tunc advenerit *ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.* tunc qui in Iudæa sunt, fugiant &c. ideo Syrus ista agmina recte vocavit signum immundum desolationis.

Vers. 18. *Qui in agro est ne revertatur* ܒܣܬܪܗ. *post se.* ita habent Regia, & Cothenensis. deest hæc vox in Viennensi, ut & præcedentes quædam, de quibus vide catalogum variantium lectionum. dubito autem an prima vocalis ad literam thau recta sit, quæ mihi per Scheva legenda videtur, hoc modo, ܒܣܬܪܗ לְבֶסְתְרֵהּ. habet enim solummodo vocalis illa locum cum affixo primæ pers. ܒܣܬܪܝ לְבֶסְתָּרַי *post me.* & cum affixis gravibus ܗܘܢ, ܟܝܢ, ܟܘܢ, ܗܝܢ. ut, ܒܣܬܪܗܘܢ *post eos, &c.* si hîc erro, patiar me erudiri. ponitur hîc pro *ὀπίσω*: quam vocem Arabs quoque legit. Vulgatus & Euang. Hebr. non legerunt. Sequitur *ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.* Arabs quoque in plurali. At Syrus, Vulgatus, & Euang. Hebr. *ἱμάτιον.* ut in quatuor vetustis exemplaribus legisse se testatur Beza.

Vers. 21. *Erit enim tunc* ܐܘܠܨܢܐ *afflictio magna* ܪܒܐ ܕܠܐ ܗܘܐ. Trem. & Boder. *qualis non fuit.* verte, *quæ non fuit.* *qualis* enim hoc loco dicerent ni fallor ܐܝܟ ܗܝ ܕ. In Græco tamen est *οἵα, qualis.* atque ita Vulgatus, Arabs & Euang. Hebr. legerunt.

VERS. 23. Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς, ἢ ὧδε. In quodam codice, inquit Beza, legitur ἢ ἐκεῖ. Vulgatus, *aut illic*. Syrus tamen, Arabs & Euang. Hebr. bis legerunt ὧδε. ἐκεῖ enim dicitur Syris ܬܡܢ. Arabibus هناك. Hebræis שם. quæ hîc non adhibentur.

VERS. 24. ὥστε πλανῆσαι, &c. sic Syrus & Arabs. In uno exemplari, inquit Beza, scribitur ὥστε πλανηθῆναι. Sic Vulgatus, *ut in errorem inducantur*, *&c.* sic Euang. Hebr. שגם יבואו לידי טעות אם יוכל להיות בחירים ההם, *ut etiam veniant in manus seductionis, si possit fieri, electi ipsi.*

VERS. 26. Ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις. Vulgatus, Arabs, & Euangel. Hebr. retinent plurale. At Syrus ܗܐ ܒܬܘܢܐ ܗܘ. ubi non rectè Trem. *ecce in penetralibus est*. Sed benè Regia, *Ecce in cubiculo est*. est enim singularis numeri. nec tamen aliter legisse arbitror, sed sensum exposuisse, qui est, *Ecce in hoc aut illo penetrali est*. neque enim in multis simul esse poterat. species ponitur pro individuo. ut, *Qui quærebant animam pueri, mortui sunt*, de solo Herode. *Qui crucifixi erant cum eo, conviciati sunt*, de uno latrone. *Cælestia melioribus sacrificijs purgantur*. Hebr. 9. 23. de unico sacrificio Christi. Ita hîc: *Ecce in penetralibus est*, de uno penetrali.

VERS. 28. ܐܝܟܐ ܕܢܗܘܐ ܦܓܪܐ. Bod. *Vbicunque erit cadaver*. respexit Hebræorum פגר *cadaver*. At rectius Tremel. *corpus*. nihil aliud enim apud Syros est ܦܓܪܐ. nisi quod interdum idem sit quod ܒܣܪܐ *caro*. inde ܦܓܪܢܝܐ *corporalis*, *carnalis*. *cadaver* autem ܫܠܕܐ dicitur. quod non monuissem, nisi & Drusius in Præter. tradidisset, Syrum quoque hîc habere פגרא *cadaver*; & Beza rejecturus Vulgatum, qui hîc quoque verterat *corpus*,

corpus, affirmasset, Syrum disertè non hoc tantum loco, sed & Luc. 17.37. vertisse *cadaver*. non probo. nam vel locus iste Lucæ confirmat, פגרא Syris esse *corpus*. quia ibi in Græco est, ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί. Videntur ergo & Syrus & Vulgatus hîc quoque apud Matth. legisse σῶμα, pro πτῶμα. Arabs contra utrobique videtur legisse πτῶμα. utroque enim in loco habet الجثة *cadaver*. nisi dicamus sensum eum expressisse, quia per σῶμα non vivum sed mortuum corpus, i. cadaver intelligitur. Euang. Hebr. etiam habet נבלה *cadaver*.

Vers. 31. ܘܢܫܕܪ ܡܠܐܟܘܗܝ ܥܡ ܫܝܦܘܪܐ ܪܒܐ. Tremel. & Boder. in Paris. *Et mittet angelos suos cum tuba magna.* At in Reg. *cum classici clangore magno.* Junius, *cum clangore magno.* recta est Tremellij interpretatio, nec aliam fert dictio Syriaca. in Græco est, μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης. sic Arabs, مع صوت الصافور العظيم *cum voce tubæ magna.* Euang. Hebr. בשופר ובקול גדול, i. ut habet Vulgat. *cum tuba & voce magna.* In 4 vetustis codic. inquit Beza, legitur, μετὰ σάλπιγγος καὶ φωνῆς πολλῆς. sequitur eodem versu ܡܢ ܪܫܝܗܘܢ ܕܫܡܝܐ ܘܥܕܡܐ ܠܪܫܝܗܘܢ. Trem. *à summitate cælorum, usque ad summitatem eorum.* sic & Bod. in Paris. at in Reg. melius, *ab extremo cælorum usque ad extremum eorum.* verte, *ab initio eorum usque ad initium eorum.* ܪܫܐ enim propriè *caput*, metaph. aut *principem*, aut *initium* significat. In Græco est, ἀπ᾽ ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν. sic Arabs, من اقصى السموات الى اقصاها, *à finibus cælorum ad fines eorum.* sensus idem est. nam ab uno rei initio ad alterum, est ab uno ejus extremo ad alterum.

Vers. 32. Καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ. Beza transitivè, *Et folia germinat.* Vulgatus, *Et folia nata.* Erasmus, *enata.* Syrus,

Syrus, ܦܪ̈ܥܝܢ *pullulant.* Euang. Hebr. יצמחו *progerminant.* Arabs, خرجت *exiverunt.* omnes ἐκφύῃ intransitive accipiunt. cum quibus potius sentio. Sequitur, ܡܘܕܥܝܢ ܐܢܬܘܢ ܕܡܛܐ ܩܝܛܐ. Tremel. *Cognoscitis quod appropinquet æstas.* sic & Boder. in Paris. nec multo aliter in Reg. *scitis adventare æstatem.* quia in Græco est, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος. At Syrus vertendus, *scitis advenisse æstatem.* Ferrar. ܡܛܐ *pervênit ad locum propinquum, advênit.* Dicitur de re quæ jam est. ut 1 Cor.10.11. *finis seculorum ad nos* ܡܛܐ ܠܢ *pervênit.* sic dicunt ܡܛܐ ܠܐܝܕܝ *venit in manus meas*, i. possum. ܡܛܝܐ ܠܝ *pervenit ad me*, i. competit mihi, meum est, debetur mihi. Invenio tamen & alibi ܡܛܐ pro ἐγγίζειν. ut Mat.21.34. ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, Syrus, ܟܕ ܕܝܢ ܡܛܐ ܙܒܢܐ ܕܦܐܪ̈ܐ, Tremel. *quum autem appropinquaret tempus fructuum.* melius Boder. per plusquamperf. *quum appropinquasset.* non vereor vertere, *quum advenisset tempus fructuum*, sequitur enim, *misit servos suos ad agricolas, ut mitterent de fructibus vineæ.* quod non fit quum in propinquo est ut sint, sed quum adsunt fructus. explicat ergo Syrus, quid sit ὅτε ἤγγισεν ὁ καιρὸς, nempe quum tempus sic appropinquasset ut jam advenisset. sciendum ἐγγίζειν duo significare. Primo sic appropinquare, ut adhuc absis, etsi non procul. ut Matth. 21. 1. καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς Βηθφαγή. Secundo, sic appropinquare ut coram adsis & attingas. ut Luc. 12. 33. ὅπου κλέπτης οὐκ ἐγγίζει. *ubi fur non attingit.* hinc passim pro accedere & advenire usurpatur in Euangelio, ubi turbæ vel discipuli dicuntur appropinquare ad Christum, id est, advenire. sic ἐγγίσατε τῷ θεῷ καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν. Iac.4.8. Et peculiari phrasi Syri dicunt

dicunt ܩܪܶܒ ܠܶܗ *appropinquavit ad eum*, pro tetigit eum. vide Matth 8.5. Mat. 9.29. & passim. præsertim vero in præterito ἤγγικε significat *jam advenisse & adesse*. ut Matth. 26.45, ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Syrus rectè ܡܛܳܬ ܫܳܥܬܳܐ. ubi Tremel. & Boder. malè *appropinquat hora*, verte, *advênit hora*, aut certè (quod hic idem est) *appropinquavit*. sic Luc. 18.40, ἐγγίσαντος δὲ αὐτοῦ ἐπηρώτησεν αὐτόν. Rom. 13.12, ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικε. Matth. 3.2. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, quod Matth. 12.28, est ἔφθασε ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. Hinc est quod Lex. Syr. Arab. ܡܛܳܐ vertit, وصل بلغ دنا قرب, *adest, pervênit, accessit, approquinquavit*. Synonyma sunt. Dicitur autem ܡܛܳܐ & ܡܰܛܶܩ. sed hoc discrimine, inquit Ferrarius, quod ܡܛܳܐ sit pervênit ad locum propinquum; ܡܰܛܶܩ autem ad locum vel tempus remotum. Addo, קַיִץ *æstatem* comprehendere etiam ver, sicut חֹרֶף *hyems*, autumnum. In S. Scriptura enim annus tantum in duas partes dividitur, æstatem & hyemem. rectè ergo, quando arborum folia protruduntur, dicitur jam advenisse æstas, id est, ver.

VERS. 33. ܕܥܘ ܕܡܛܳܬ ܠܗ̇ ܠܬܰܪܥܳܐ. Trem. & Boder. in Paris. *Scitote quod appropinquet ad portam*. in Reg. *eam pervenisse ad portam*. melius dixit *pervenisse*. sed quid sibi vult *eam*? exprimere voluit fœmininum genus quod est in ܕܡܛܳܬ ܠܗ̇. verum non video, ut constructio latina sibi constet, quò illud *eam* referri possit, nisi ad *æstatem*, de qua versu præcedenti. quod tamen neque res patitur, quia in præced. v. fuit similitudo, hîc est ejus ἀπόδοσις, neque Syriacum ܩܰܝܛܳܐ *æstas*, quod ibi masculini generis est, ut ex præcedenti vers. patet. quid ergo tandem erit

ܕܡܠܟܘܬܗ ? referendum eſt vel ad ܡܐܬܝܬܗ ܕܒܪܗ ܕܐܢܫܐ, de quo ſupra verſ. 27. ut ſenſus ſit, ſcitote quod adventus filij hominis pervenit ad portam, vel potius ex more Syriaſmi impersonaliter illud accipiendum, *pervenit ſibi*, ſup. res, i. perventum eſt ad portam. Græcus textus, *γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις*. Vulgatus, *Scitote quia prope eſt in januis.* non dicitur quis vel quid appropinquaverit. Euang. Hebr. ambiguitatem tollit, כי קרוב הוא בדלתים *quod propinquus ſit ille in foribus.* ſic Arabs, انه قد قرب على الابواب, *quod ille appropinquaverit ad portas.* ille, id eſt Chriſtus. id ſecutus eſt Beza. ſed dubito, melius ne *ἐπὶ θύραις* verterit *ad fores*, an Vulg. *in januis.* & Euang. Hebr. בדלתים. nam *ad fores*, *πρὸς θύραις* potius dicitur, Hebraicè על דלתים. & propinquior eſt qui in janua ſtat, quam qui foris ad eam adeſt. ſicut ergo, quum arborum folia pullulant, ver non tam inſtat, quam adeſt, ſic quum omnia iſta ſigna contingent, præſertim quum Angelos ſuos mittet cum tubæ voce magna, de quo verſ. 31, adventus Chriſti non appropinquabit, ſed aderit, & non tam ad oſtium quam in ipſo oſtio ſtabit.

VERS. 36. *οὐδεὶς οἶδεν οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν· εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος.* Cl. Caſaubonus ſecutus Eraſmum putat *οὐδὲ ὁ υἱὸς* ex Marco hîc eſſe reſtituendum. Cur enim, inquit, ea non agnoſcemus, quum conſtet fuiſſe in libris antiquis fere omnibus? At inquam, Hieronymus docet, in quibuſdam latinis codicibus fuiſſe additum, *neque filius.* cum in Græcis, & maximè Adamantij & Pierij exemplaribus, non fuerit adſcriptum. Neque Beza, qui multa vidit antiqua exemplaria, ullius facit mentionem, ubi id exhibeatur. neque Vulgatus, neque Syrus, neque Arabs, neque Euang. Hebr. agnoverunt. Chryſoſtomus, inquit Caſaubonus, & Theophylactus legerunt. De Chryſoſtomo fateor. Theophylactum negat Eraſmus in textu id addidiſſe, ſed interpretatus

eſt,

est, procul dubio ex Marco. ex quo & Chrysostomum in textu inseruisse arbitror. At inquit Erasmus, cum Marcus ἐπιτομὴν scripserit Matthæi, cõsentaneum est illum hoc non addidisse de suo. proinde suspicor hoc à nonnullis esse subtractum propter Arrianos. quasi vero & alia plura apud Marcum non reperiantur, quæ non sunt apud Matthæum. ut cap. 4. vers. 24, βλέπετε τί ἀκούετε. & vers. 26. 27. 28. 29, tota parabola de semine germinante, assurgente, maturescente dum sator dormit. quæ apud Matthæum non sunt. Porro ὁ πατήρ μου legit etiam Euang. Hebræum. At Syrus, Vulgatus & Arabs tantum ὁ πατήρ.

VERS. 37. ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε. . Sic etiam Syrus. At Vulgatus, *sicut autem in diebus Noe*, i. ἐν ἡμέραις. sic Euangel. Hebr. & Arabs.

VERS. 39. Καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμός. Beza, *Et non agnoverunt diluvium usque dum venisset.* id est, καὶ οὐκ ἔγνωσαν τὸν κατακλυσμὸν ἕως ἦλθε. immutavit ordinem verborum & constructionem, quæ religiosius observarunt Syrus, Vulgatus, Arabs, & Euang. Hebræum. Nec ulla mutatione opus videtur, quum καὶ οὐκ ἔγνωσαν absolute sumi queat, pro non sapuerunt quæ ad salutem suam facerent, quamque eam stultè negligerent nõ intellexerunt, adeo edendo, bibendo, nubendo, ædificando intenti erant, ut porro nullius rei rationem haberent, donec diluvium veniret, quo stultitiam suam edocti sunt. sicut Esa. 1. 3. יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן, *Israel non cognovit, populus meus non intellexit*, nempe quæ Dei & salutis suæ essent.

VERS. 43. *Si sciret paterfamilias*, ποίᾳ φυλακῇ &c. sic Syrus, ܒܐܝܢܐ ܡܛܪܬܐ. Arabs, في اي هجعة, *in qua vigilia.* At Euang. Hebr. באיזו שעה, Vulgatus, *quâ horâ.*

VERS. 45. *Quem constituit Dominus* ἐπὶ τῆς θεραπείας

 αὐτοῦ

αὐτοῦ. Beza, *super famulitium suum.* Syrus, ܥܠ ܒܢܝ ܒܝܬܗ, ut & Euang. Hebr. על בני ביתו *super domesticos suos.* Vulgatus, *super familiam suam.* ut & Arabs, على بيته.

VERS. 49. *Edere & bibere* μετὰ τῶν μεθυόντων, Beza, *cum ebrijs.* præfero Vulgatum, *cum ebriosis.* certum enim est de ijs agi qui ex habitu peccant. Optimè Syrus ܥܡ ܪ̈ܘܝܐ, quod non bene vertit Trem. *cum ebrijs.* illi enim ܪ̈ܘܝܐ dicuntur, qui scilicet actu ebrij sunt, etsi semel tantum peccent. ܪ̈ܘܝܐ autem, qui indulgent ebrietati, etsi actu ebrij non sint. vertendus ergo Syrus, *cum ebriosis.* Id discrimen Hebræa lingua non ita assequitur, ubi שכורים & *ebrios*, & *ebriosos* designat, pro ratione materiæ qua de agitur. idem de Græco μεθύοντες dicendum. periphrasticè tamen *ebriosi* Hebræis dici possunt בעלי שכר.

VERS. 51. Καὶ διχοτομήσει αὐτόν. Beza, *& separabit eum.* poni vult pro ἀφορίζειν. ut sensus sit, Dominus eum servum non habebit in reliquorum numero, sed separatum tractabit ut dignus est. ideoque addi statim, *& partem ejus ponet cum hypocritis.* Idem sentit Cl. Casaubonus, & purum putum esse ait Hebraismum. utinam eum indicasset, & cui phrasi Hebrææ id respondeat docuisset. Euang. Hebr. habet, ויבקע אותו *& findet eum.* Syrus, ܘܢܦܠܓܝܘܗܝ *& dividet eum.* sic quoque Vulgatus. Erasmus, *& dissecabit eum.* Arabs, فيشقه من وسطه *& secabit eum per medium ejus.* LXX. usurparunt διχοτομεῖν pro Hebr. נתח *dissecuit*, de animalibus mactatis in frusta. illaque frusta, quæ Hebræi נתחים & גזרים vocant, διχοτομήματα vocarunt, Exod. 29. 17. Gen. 15. 17. & alibi. Id hujus loci esse arbitror. ad victimas alludi existimo, potius quam ad gravissimi supplicij

genus

genus veteribus usitati, cujus exempla 1 Sam. 15.33. & Dan. 3. 29. Ut sensus sit, Dominus servum istum infidum victimam faciet, non erit particeps victimæ Christi sed ipsemet dissectioni instar victimæ piacularis devotus, sortem habebit cum hypocritis, quorum ea erit conditio, ut tortoris infernalis manibus traditi, non aliter sint tractandi, quam victimæ cultris τ̃ διχοτομέντων subjectæ.

CAP. XXV.

VERS. 1. *Εἰς ἀπάντησιν τȣ̃ νυμφίȣ, in occursum sponsi.* Syrus addit ܘܟܠܬܐ *& sponsæ.* Vulgatus similiter. Arabs & Euang. Hebræum non addunt.

VERS. 2. *Πέντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν φρόνιμοι, καὶ αἱ πέντε μωραί.* Eundem ordinem tenet Syrus. At Vulgatus, Euang. Hebræum, & Arabs ptimo fatuas, deinde prudentes commemorant.

VERS. 3. *Αἵτινες μωραί, quæ erant fatuæ.* Syrus, ܗܢܝܢ ܣܟܠܬܐ *& illæ fatuæ.* Arabs, فاما الجاهلات *sed fatuæ.* Vulgatus, *sed quinque fatuæ.* sicut in Euang. Hebræo החמש הכסילות.

VERS. 13. *Vigilate itaque, quia neque diem neque horam scitis, ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τȣ̃ ἀνθρώπȣ ἔρχεται.* Postrema hæc Vulgatus non habet. neque reperit Cl. Beza in tribus vetustis codicibus. addo, neque in Syro, neque in Arabe reperiri. verum in Euang. Hebræo reperiuntur.

VERS. 17. *Ἐκέρδησε καὶ αὐτὸς ἄλλα δύο.* Syrus, Vulgatus, Arabs, & Euang. Hebr. non legerunt *καὶ αὐτός.*

VERS. 20. *Ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς.* Arabs prorsus convenit. Syrus, Vulgatus, & Euang. Hebræum omittunt *τάλαντα.* Porro quod Beza vertit, *lucratus sum ex eis*, malim *ad ea*, i. ut Vulgatus optime, *superlucratus sum.*

Syrus, ܐܬܬܓܪܬ ܥܠܝܗܝܢ *negociatus ſum* vel *lucratus ſum ſupra ea.* Euang. Hebr. הוספתי עליהן *addidi ſuper illa.*

VERS. 29. Καὶ ὃ ἔχει, δοκεῖ ἔχειν ἀπ᾽ αὐτοῦ. In nonnullis codicibus Græcis, inquit Cl. Beza, pro ὃ ἔχει ſcribitur ὃ δοκεῖ ἔχειν. unde Vulgatus, *quod videtur habere.* & Euang. Hebræum מה שנראה היות לו. Syrus & Arabs legerunt ὃ ἔχει.

VERS. 31. Καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ᾽ αὐτοῦ, *Et omnes ſancti angeli cum eo.* Syrus, *Et omnes angeli ejus ſancti cum eo.* Euang. Hebr. & Arabs, *Et omnes angeli ejus cum eo.* Vulgatus, *& omnes Angeli cum eo.*

VERS. 40. Ἐφ᾽ ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων, &c. Beza, *quatenus id feciſtis uni ex iſtis.* non eſt in textu *id*, nec videtur addendum, quia generalis eſt ſententia de omnibus officijs charitatis. poteſt autem ἐφ᾽ ὅσον verti *quatenus*, ſicut Rom. 11. 8, ἐφ᾽ ὅσον εἰμὶ ἀπόστολος ἐθνῶν. Sæpius tamen ſignificat *quamdiu.* ut Matth. 9. 15. 1 Cor. 7. 39. & alibi. Hinc Vulgatus, *quamdiu feciſtis uni de his.* Syri quoque textus ambiguus, ܟܡܐ ܕܥܒܕܬܘܢ. Trem. *ſicut feciſtis.* nunquam ܟܡܐ ܕ ſignificat *ſicut*; id ܐܝܟܢܐ ܕ dicunt. Regia ergo, *quotieſcunque feciſtis.* nec id bene. quia ܟܡܐ ܕ *quotieſcunque* non ſignificat, niſi interpoſito ܙܒܢܝܢ. vide Apoc. 11. 6. & uſitatius id ܟܠ ܐܡܬܝ ܕ dicitur. In Pariſienſi itaque, *quamdiu feciſtis.* recte. id enim ܟܡܐ ܕ ſæpe ſignificat. vide Matth. 9. 15. 1 Cor. 7. 39. ſed & ſæpe valet *quantum.* ut Luc. 11. 8. *dabit* ܟܡܐ ܕܡܬܒܥܐ ܠܗ *quantum opus eſt ei.* vide etiam Ioan. 6. 11. & alibi. Ita & hîc accipi poteſt, *Quantum feciſtis uni ex iſtis minimis, mihi feciſtis.* Euangelium Hebr. כעשיתם, Munſterus *quando feciſtis.* fateor כש apud Magiſtros eſſe *quando*, ut כאשר in Biblijs. Sed

Sed propriè valet *secundum quod.* adeo ut pro כמה ש *quantum* accipi possit. Arabs simpliciter الذي فعلتموه *quod fecistis.* monemus porro, in initio hujus versus, ܘܢܥܢܐ ܡܠܟܐ ܘܢܐܡܪ ܠܗܘܢ, non rectè à Trem. verti, *& respondebit rex & dicet ipsis*, neque à Boder. *& respondens rex dicet ipsis.* sunt enim præterita: *& respondit rex & dixit ipsis.* quod unde ortum sit nescio. Nam & textus Græcus, & res ipsa postulant futurum. Euang. Hebr. ויענה ויאמר אליהם, quæ, si Vau legatur per Scheva, futuri significationem habent: sin per Vau conversivum, præteriti. Arabs, فيجيب ويقول *& respondebit & dicet.*

Cap. XXVI.

Vers. 3. *Τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ.* Concordant Syrus & Arabs. At Vulgatus & Euang. Hebræum omittunt, *καὶ οἱ γραμματεῖς.* quod etiam in plerisque vetustis codicibus deesse, testis est Beza.

Vers. 9. *Ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι πολλοῦ.* Syrus, Vulgatus & Arabs tantum legerunt *τοῦτο πραθῆναι.* At Euang. Hebr. *τοῦτο τὸ μύρον.*

Vers. 15. *Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια.* Beza, *ipsi vero appenderunt ei triginta argenteos.* Malim cum Vulgato *constituerunt.* quod Syrus dixit ܐܩܝܡܘ, Arabs اقاموا. Euangelium vero Hebræum נקבו *definiverunt, expresserunt, expresse nominarunt.* Iam enim condictos tantum fuisse nummos verisimile est, datos vero demum tradito Christo. alioqui, quod vir doctiss. rectè observavit, *στῆσαι* pro שקל *appendere*, frequens est apud LXX. quin & Zachar. 11.12, ubi de eadem hac re agitur, pro וַיִּשְׁקְלוּ אֶת שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף, habent, *καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργύρια*, *& appenderunt mercedem meam triginta argenteos*, i. appensam dederunt. sicut Esdr.

Eſdr. 8. 5, וָאֶשְׁקְלָה לָהֶם אֶת הַכֶּסֶף, καὶ ἔστησα αὐτοῖς τὸ ἀργύριον, *& appendi ipſis argentum*, i. appenſum dedi. & ſic ſemper, quando שקל στῆσαι jungitur dativo perſonæ, ſignificat *appenſum tradere.* Si ergo & hoc loco res ferre poteſt, ut non tam condixiſſe, quam porrexiſſe pecuniam dicãtur, totus in ſententiam Cl. Bezæ eo. Alioqui στῆσαι ſtabiliẽdi ſignificatione accipi poteſt. ſicut Act. 7. 60, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Rom. 3. 31, στῶμεν τὸν νόμον, Rom. 10. 31, τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι. ſic hoc loco, ἔστησαν αὐτῷ, *ſtabiliverunt ipſi triginta argenteos.* id eſt, firmiter condixerunt, ut certus de ijs eſſe quiverit. quod mihi magis probatur, quia Marc. 14. 11, dicitur, καὶ ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. Et Luc. 22. 5, καὶ συνέθεντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. nondum ergo appenderunt. Rectè autem hîc ex More Nebochim obſervavit Cl. Druſius in Præter. pretium ſervi fuiſſe triginta ſiclos argenteos, liberi vero ſexaginta. Servator ergo non liberi, ſed ſervi pretio æſtimatus eſt.

VERS. 17. *Primo die Azymorum* dicuntur rogaſſe diſcipuli, ubinam pararent Paſcha. Marci 14. 14, *primo die azymorum, quando mactabatur paſcha.* Luc. 22. 7, *quo oportebat mactari paſcha.* Quæritur, quomodo dies paraſceves, qui ex lege erat decimus quartus menſis Niſan, quo non edebatur ſed mactabatur agnus paſchalis, vocetur primus azymorum. quum certum ſit ſeptem tantum ex lege fuiſſe azymorum dies, quorum primus erat decimusquintus, poſtremus vigeſimus primus. Cl. Beza in notis majoribus ſentit, καταχρηστικῶς & συνεκδοχικῶς ſic dici, quod poſtrema ejus parte agnus ille Peſach mactaretur, & fermento ex omnibus ædibus eliminato ad ejus demum diei occaſum, à quo decimi quinti nox incipiebat, Agnum comedere cum Azymis incipiebant. In minoribus notis aliam reddit cauſam, quia ſi dies Romanorum more accipiatur, veſpera quæ Hebræorum more diem decimumquintum inchoabat, quaque agnum

agnum paſchalem cum azymis edebant, Romanorum more ad diem decimumquartum pertinebat, adeoque is primus Azymorum rectè dicebatur. quæ duæ ſententiæ conſideratione ſunt digniſſimæ. & ad poſteriorem quod attinet, Euangeliſtas diei rationem non ſemper ad Hebræorum, ſed & ad Romanorum interdum morem exigere, Marc. 15. 25 pluribus obſervavimus. Nec cõtemnenda eſt Scindleri ſententia, qui in voce עֶרֶב, ad locum Exod. 12. 18, *In veſpera comedetis azymos*, ait Talmudiſtas id ita interpretari, ut jubeant id fieri ab initio horæ decimæ & deinceps, hoc eſt, duabus horis ante ſolis occaſum. rectè ergo & ſeptem tantum dies dicuntur fuiſſe azymorum, & diverſo reſpectu octo. Septem dies integri, octo vero, ſi duarum etiam illarum horarum ratio habeatur. quæ quum ad diem decimumquartum pertinerent, is eo reſpectu Azymorum primus bene dicitur. quod fortaſſis voluit Ioſephus, qui Antiqu. 2. cap. 5 Azymorum feſto dies octo attribuit. Sed gravior hîc oritur quæſtio. Quum Servator noſter Paraſceven & Paſcha procul dubio ex præſcripto legis celebrarit, quî factum quod Judæi ſecus fecerint? nam neque ſacram ipſis fuiſſe noctem qua Chriſtum ceperunt, neque diem quo crucifixerunt, ex operibus tunc peractis liquido conſtat. Reſpondet Cl. Beza, variare hîc ſententias. Alios contendere, Judæos ex vetere traditione diem decimum quartum menſis Nizan, propter ſequuturam alioqui duorum Sabbathorum continuationem in diem ſequentem, i. decimum quintum tranſtuliſſe, ita ut eo demum die extremo quo Chriſtus paſſus eſt, id eſt, finiente decimoquinto & ineunte decimo ſexto, Agnum manducarint. Alios vero contendere, diem quidem feſtum qui ex lege decimus quintus erat, & ab occaſu diei decimi quarti incipiebat, fuiſſe à Judæis ex illa antiquiſſima traditione, propter duorum ſabbathorum continuationem, tranſlatum in alterum diem ſequentem, nempe de-

cimum ſextum, Chriſtum tamen & Judæos eadem die, nempe decima quarta, inter duas veſperas Agnum ex præſcripto legis mactaſſe, & diei ſequentis ineunte crepuſculo comediſſe. atque hanc poſteriorem ſententiam magis ſibi probabilem, & Euangeliſtarum verbis accommodatiorem videri. Nemo ægrè ferat, quod diſſentiamus. Nam ſi diem primum feſti, id eſt, decimum quintum tranſtulerunt in ſequentem, neceſſe eſt etiam agni paſchalis eſum tranſtulerint, à quo primus dies feſti incipiebat, & à quo feſtus habebatur. atque ita paraſceven quoq; transferre neceſſe fuit, alioqui mactatus fuiſſet Agnus die decimaquarta, eſus demum decima ſexta. Quid opus eſt verbis? quum Euangeliſta Ioannes diſertè doceat, Chriſtum & in paraſceve obſervanda & in edendo agno totum diem antevertiſſe Judæos. Nam cap. 19. 14 dies ille quo Chriſtus ſtabat coram tribunali Pilati, qui erat decimus quintus, vocatur paraſceve Paſchæ, quum jam præcedenti die Chriſtus paraſceven ſuam habuiſſet. Et cap. 18. 28. non audebant introire in Prætorium ne polluerentur, ſed ut ederent Paſcha. ergo ſequente demum veſpera, quæ diei decimæ ſextæ initium futura erat, ederunt Paſcha, quum Chriſtus jam præcedente veſpera ediſſet. Adde Matthæum, qui cap. 27. 62 ait, poſterum à crucifixione diem fuiſſe poſt paraſceven. ergo dies crucifixionis, quod & Joannes dixit, fuit ipſa paraſceve. Quod autem de tranſlato die feſti dicitur, ne duo ſabbatha continuarentur, nititur eo ſtatuto, quod in manum Rabbi Eliezeris traditum dicitur, & à Munſtero ad cap. 26 Matthæi producitur, לא בד״ו פור ולא בד״ו פסח ולא גה״ו עצרת ולא אד״ו ראש השנה ולא אג״ו יום כפור לעולם. Id eſt, ne unquam dies ſortium obſervetur feria 2. 4. 7. neque paſcha feria 2. 4. 6. neque Pentecoſte feria 3. 5. 7. neque principium anni feria 1. 4. 6. neque dies expiationis feria 1. 3. 6. At vero hanc Eliezeris regulam, quæ certis ferijs certa feſta agi vetat, ſtante tem-

plo

plo observatam fuisse, magnis argumentis negat & ex Talmude probat Cl vir Joannes Coch, in tractatu Sanhedrin, cap.1, pag.11. & 12. & tantum abfuisse, ut continuationem duorum festorum semper fugerint, ut etiam in neomenijs caput mensis geminarent,& in Paschate celebrato die decimo quinto,instaurarent festivitatem decimosexto, qui alioqui ἔνεργος erat. Unde ergo diversitatem eam tempore Christi ortam dicemus? videtur orta ex vario mensis initio. Quum enim ex Lunæ novæ apparitione caput mensis figeretur Senatusconsulto, ea vero dubia sæpe & incerta esset, factum ut non idem semper mensis esset initium. Judices, comperto per calculum, Lunam apparere posse, mane tricesimo die contrahebantur certo in loco, ubi testes exspectabant. Hi si venissent, examinabantur, quando, qu afigura,qua parte cæli Lunam conspexissent. Comperta apparitionis veritate, præses judicij proclamabat מקודש מקודש, atque eum totus populus sequebatur. ac mensis superior plenus efficiebatur, id est, triginta dierum. Si testes nulli venissent, etiam xxx1 dies festus & primus mensis constituebatur. de quibus vide dictum locum Joannis Cochi. Fac jam tempore Christi rem ita se habuisse, ut trigesimus primus dies Adar una cum sequente die ex Senatus consulto esset primus Nisan,contingere potuit,ut qui secundum naturam & veram lunæ apparitionem esset decimus quartus, adeoque vera parasceve quam Servator noster observavit,Iudęis ex Senatus consulto esset demum decimus tertius. & qui secundum Lunæ veritatem esset decimus quintus,adeoque primus festi dies,secundum Senatus-consultum tantum esset decimusquartus, adeoque parasceve.

VERS. 22. Ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν. plane concordat Syrus. At Vulgatus & Euang. Hebr. tantum legerunt, ἤρξαντο λέγειν ἕκαστος. Arabs, ἤρξαντο λέγειν ἕκαστος αὐτῶν.

VERS. 23. Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα. Erasmus *qui intinxit*. Vulgatus autem, Beza, Syrus, Arabs, Euang. Hebr. per præsens, *qui intingit*. miror vero, Erasmum, & post eum Bezam hæc ad mutuum convictum solummodo referre, atque ita accipienda negare, quasi eo tempore, quo hæc à Domino dicebantur, Judas manum haberet in patina. quum enim anxiè disquirerent discipuli, quis is esset qui eum proditurus esset, & singuli rogarent, num ego sum? nihil respondit Dominus, si proditorem tantum à mutuo convictu, non à certa actione descripsit. in convictu enim omnes pares erant, non magis Judas quam reliqui manum sæpe in eadem patina cum Christo intinxerant. At inquiunt viri eruditi, si Juda intingente manum, dominus dixisset, qui mecum intingit in patinam, is me prodet, fuisset manifestum & indubitatum signum. fateor, & hoc voluit Dominus. sicut quum Ioan. 13. 26, dicit, *cui ego intinctam offam dedero, is est*. & protinus dat Judæ. quid eo manifestius & indubitatius? Miror quoque Cl. Casaubonum in notis suis tradere, veterem Interpretem non videri in suis libris reperisse τὴν χεῖρα. Manifestè enim habet, *Qui intingit mecum manum in paropside*. nec ullum defectum annotavit Lucas Brugensis. Syrus, Arabs, Euangelium Hebræum quoque expresserunt.

VERS. 28. ܗܢܘ ܕܡܝ. ambigua est locutio. quia masculinum pronomen ܗܢܘ referri potest tam ad ܟܣܐ *poculum*, quam ܕܡܐ *sanguinem*, quæ hîc ambo sunt masculina. posterius laudarunt Trem. & Boder. vertentes, *hic est sanguis meus*. eadem amphibologia est in Græco, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου, ubi τοῦτο tam ad ποτήριον quam ad αἷμα referri potest. posterius laudarunt Vulgatus & Erasmus, vertentes, *hic est enim sanguis meus*. alterum Beza, *hoc est*

est enim sanguis meus. quod nobis minus probatur. quia in præcedenti membro, ubi de pane actum fuit, non dixit Euangelista, οὗτός ἐστι τὸ σῶμά μου, sed τοῦτο, pronomine quoad genus ad σῶμα relato non ad ἄρτος. Ita & in altero membro, pronomen τοῦτο sic exponi velim ut sanguinem potius quam poculum genere referat. At inquit vir Doctiss. si ita interpretemur, nullum erit hujus propositionis subjectum, præter ipsum sanguinem qui Christi esse dicatur. Id vero mihi non videtur: non magis quam in priori membro, si τοῦτο referatur genere ad σῶμα, nullum aliud fore subjectum quam corpus Christi. Etsi enim in utroque membro pronomen genere referatur ad prædicata, significatione tamen & demonstratione refertur ad subjecta, quæ sunt panis & poculum. ut si picturam patris manu tenens, dicam, *Hic est pater meus*, pronomen genere convenit cum prædicato, significat tamen & demonstrat subjectum, nempe picturam quam manu teneo. sensus enim est, *hæc pictura est pater meus.* Si boves, asinos, camelos alicui offerens dicam, *Hæc est merces tua*, pronomen proculdubio pro subjecto continet & demonstrat res istas quas offero, etsi genere & numero ab ijs discrepans conveniat cum prædicato. Ita & hoc loco. Quum Christus panem manu tenens dixit, *Hoc est corpus meum*, deinde poculum, *hic est sanguis meus*, subjecta non possunt intelligi alia quam quæ demonstrantur, etsi pronomina prædicatum genere referant. sic enim usus loquendi obtinuit, ut quando subjectum subticetur, pronomini demonstrativo, cui subjectum includitur, tribuatur genus prædicati. Quum Luc. 22. 20, extat, τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη, fateor τοῦτο genere convenire cum subjecto quod est ποτήριον, quia id exprimitur. at si non exprimeretur, diceretur αὕτη ἐστὶν ἡ καινὴ διαθήκη. jam pronomen habet genus prædicati, & tamen sensus prorsus idem est.

VERS. 36. *Tunc venit Iesus cum eis* εἰς χωρίον. Beza, *in locum.*

locum. sic Syrus, ܠܩܘܪܝܐ. Vulgatus, *in villam*. sicut Euangel. Hebr. לכפר, & Arabs, الى قرية *in villam*, vel *pagum*. Glossarium H. Stephan. χωρίον, *Rus*, *possessio*, *villa*, *fundus*. Vocabatur autem locus aut villa ista Γεθσημανῆ. ubi non probamus Doctiss. virum Caninium, qui reijciens sententiam eorum qui id exponunt גיא שמנים *vallem pinguium:* item eorum qui exponunt גת שמן *prelum olei*, dicit esse duo vocabula Syriaca גת שמני *pecuaria butyri*. גת enim apud Syros legi non credimus. apud Lexicographos non invenimus, nisi ܓܬ quod Ferrar. *torcular*, Lex. Syr. Arab. معصرة *prelum torcularis* exponit. vox Hebræa est. In Thargum גית aliquoties exstat pro *grege* & *pecore*, unde Belgicum Geite. at pro pecuaria sumi, nescio an probari queat. Præterea Syrus non scripsit per ת, sed per ד, גדסמן ܓܕܣܡܢ, ubi daleth legendum cum raphe per *dh*, adeoque non male pro eo adhibitum Græcum θ. deinde שמני vel שמן pro *butyro*, apud Syros non invenimus. ܫܘܡܢܐ (quod Ferrarius male punctavit ܫܘܡܢܐ,) ipsis est *adeps*, *pinguedo*. idem quod apud Hebr. שמן. unde apud Arab. سمن סמן *butyrum*. quid autem illud גדסמן sit, difficile dictu est. Conjecturam facio, esse quasi גי דסימן *vallis signi*, aut גי דסימני *vallis signorum*, id est, *valde insignis vallis*. sicut Esa. 28. 25. dicitur שעורה נסמן *hordeum signatum*, id est, *insigne*, *optimum*, quod est נעשה לסימן *positum in signum*, inquit Elias in Thisbi. atque id maxime confirmat scripturam vocis γεθσημανή. nam chirec longum exprimi per Græcum η, maxime appositum. quum & ipsi Græci η per *i* efferant: adeo ut סימני & σημανή ejusdem sint pronunciationis. est autem דסימני pure Thargumicum. ד genitivum valet. terminatio formæ constructæ pro absoluta

luta in Tharg. frequentiſſima. fuiſſe autem vallem ad radices montis Oliveti, eamque amœniſſimam, nemo dubitat. in quibuſdam exemplaribus eſt γεθσημανεί. quod melius etiam cum noſtra ſententia convenit. Euangelium tamen Hebr. habet גי שמנים *vallis pinguedinum*. in quo nihil deſidero, niſi quod nullum veſtigium habeat literæ θ. quod ipſum & in Arabe deſideratur, qui habet جسمانية גסמאניה.

VERS. 38. Μείνατε ὧδε. *Manete hic*. Vulgatus, *ſuſtinete hic*. videtur legiſſe ὑπομείνατε. Arabs, امكثوا هاهنا *expectate hic*. μένειν enim quoque eſt *expectare*. Syrus, ܩܘܘ ܠܝ ܬܢܢ. ut & Euang. Hebr. פה תמתינו לי *expectate me hic*, id eſt, μείνατέ με ὧδε. nam & ſic μένω apud Græcos conſtruitur, ut & apud Lat. *maneo*.

VERS. 43. Καὶ ἐλθὼν, εὑρίσκει αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας. Syrus, Vulgatus, Arabs, & Euang. Hebr. legerunt καὶ ἐλθὼν πάλιν, εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας. ſicut in duobus codicibus legit Cl Beza.

VERS. 45. Καθεύδετε τὸ λοιπόν. Beza, *dormite quod ſupereſt*. Syrus, ܡܟܝܠ *deinceps*. Vulgatus *jam*. ut & Euangel. Hebr. עתה, & Arabs, الآن.

VERS. 47. *Venit Iudas & magna turba cum eo cum gladijs & fuſtibus*, ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων. ſic Syrus & Arabs. At Vulgatus, *miſſi à principibus Sacerdotum*, ſicut in Euang. Hebr. והם שלוחים *& illi erant miſſi*.

VERS. 50. Ἑταῖρε, ἐφ' ᾧ πάρει; Vulgatus, *amice ad quid veniſti*? ſicut Euang. Hebr. לכה נאת. Beza, *quorſum ades*? ᾧ acceperunt pro pronomine interrogativo τίνι; Syrus, ܥܠ ܗܢܐ ܕܐܬܝܬ, Tremel. *ob idne eſt quod veniſti?* Malim cum Boder. *ob id veniſti?* etſi enim ܗܢܐ ܕ, ut omnia pronomina demonſtrativa ſequente ܕ, ſit relativum, ſæpe tamen,

tamen, ܘ facto pleonastico, manent demonstrativa. ut & infra ex vers. 56 apparet, & pluribus exemplis demonstravimus Matth. 1. 22. sicut apud Græcos articulus postpositivus ὃς, qui propriè valet pronomen relativum *qui*, nonnunquam usurpatur pro demonstrativo ἐκεῖνος *ille*, vel οὗτος *hic*. ut ex Platone & Xenoph. docet H. Steph. in thesauro. Idem est, & eadem locutio, ἐφ' ᾧ πάρει, & ܚܒܪܝ ܥܠ ܗܿܢ ܐܬܝܬ. utrumque demonstrativè expono, *ad id venisti?* sic Arabs, يا هذا لهذا جيت *ô tu, ad hoc venisti?* ἐπὶ τούτῳ πάρει; quod idem est, quod reliqui dicunt Euangelistæ, siccine osculo prodis filium hominis? ad hoc venisti, ut osculo prodas filium hominis? Iam enim Matthæus narraverat Iudam Christum deosculatum esse. cui facto quadrat interrogatio, Amice, ad id ne venisti?

VERS. 60. *Καὶ οὐχ εὗρον. καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων οὐχ εὗρον.* Vulgatus, *Et non invenerunt quum multi falsi testes accessissent.* id est, sicut in vetere quodam exemplari legi testatur Beza, *Καὶ οὐχ εὗρον, πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων.* prorsus ut est in Euang. Hebræo, ולא מצאו כשקרבו רבים עדי שקר. Syrus, ܘܠܐ ܐܫܟܚܘ . ܘܐܬܘ ܣܓܝ̈ܐܐ ܣܗ̈ܕܐ ܕܓܠܐ, *Et non invenerunt. & venerunt multi testes falsi.* Eodem modo Arabs. id est, *καὶ οὐχ εὗρον. καὶ πολλοὶ ψευδομάρτυρες προσῆλθον.*

VERS. 61. ܗܿܢܐ ܐܡܿܪ. Trem. & Bod. *hic dixit.* sicut in Græco, οὗτος ἔφη. consentiunt tamen omnes editiones Syriacæ in puncto superscripto, præsens tempus indicante. adeoque vertendum, *hic dicit.* ut sensus sit, hic non tantum semel dixit, sed porro hoc dicit & constanter gloriatur, se posse templum Dei destruere, &c. Arabs habet in præterito قال *dixit.*

VERS.

VERS. 62. Οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν; Concordat Syrus. ſed cum Vulg. cõcordant Euang. Hebr. & Arabs, *nihil reſpondes ad ea quæ iſti adverſum te teſtificantur?*

VERS. 64. ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως. Vulgatus, *à dextris virtutis Dei.* ſicut in Euang. Hebr. מימין כוח האלהים. Syrus & Arabs non addunt vocem *Dei.* neque hîc neceſſarium videtur. conſtat enim, apud Hebræos הגבורה ἡ δύναμις in forma emphatica inter Dei nomina uſurpari, quaſi ipſam potentiam dicas. adeo ut δεξιὰ τῆς δυνάμεως ſit *dextra Dei*, ejus qui ipſa potentia eſt. ſicut Hebr. 8. 1, δεξιὰ τῆς μεγαλωσύνης eſt *dextra Dei*, qui ipſa majeſtas eſt. Lucæ tamen 22. 69, habetur ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ.

VERS. 65. Ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ. Vulgatus non legit αὐτοῦ, quod tamen apud Syrum quoque, Arabem & Euang. Hebr. extat.

VERS. 67. ܘܡܩܦܚܝܢ ܗܘܘ ܠܗ. Trem. *Et percutiebant eum.* melius Bod. *Et infligebant ei colaphos.* καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν. eſt enim ܩܦܚ *pugnis cædere.* Sequitur, ܐܚܪ̈ܢܐ ܕܝܢ ܡܚܝܢ ܗܘܘ ܠܗ *alij autem cædebant eum*, pro οἱ δὲ ἐῤῥάπισαν. quod melius vertit Marc. 14. 65, ܘܡܫܡܫܢܐ ܡܚܝܢ ܗܘܘ ܠܗ ܥܠ ܦܟܘܗܝ, *& miniſtri cædebant eum ſuper maxillas ejus.* id eſt, alapas infringebant ipſi. ſicut enim colaphus fit contracto pugno, & in quamvis capitis partem impingitur, ſic alapa fit explicata manu, & in maxillam impingitur. Optime expreſſit quid ſit ῥαπίζειν hoc loco. ut & Vulgatus, *palmas in faciem ejus dederunt.* longè melius quam Beza, *bacillis eum ceciderunt.* vide quæ de hac re pleniſſimè & doctiſſimè diſſerit incomparabilis Heynſius in Ariſtarcho S. pag. 493. 494. 495. optime Euang. Hebræum pro ἐκολάφισαν, ויכוהו באגרוף *& ceciderunt eum*

pugno. pro ἐῤῥάπισαν, ואחרים שלחו את הידים אל פניו, *& alij miserunt manus in faciem ejus.*

VERS. 71. Ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα, εἶδεν, &c. Vulgatus, *Exeunte autem illo januam.* Euang. Hebr וכשהוא יצא לדלת *& quum ipse exivisset ad januam.* Arabs, وخرج الي الباب راه *& exijt ad januam, vidit eum,* i. ex phrasi Arab. quum exijsset. Ubi Vulgatus quidem neglexit particulam εἰς. reliqui rectè expresserunt. aliud enim est *exire januam*, aliud *ad januam*. pariter vero πυλῶνα acceperunt pro πύλην. non præter usum vocis. Glossarium, πυλὼν, *janua.* Stephanus *ampliorem potius majoremque domus portam* denotare ait. propriè tamen *atrium, vestibulum.* ut Beza hîc vertit. Et Syrus, ܘܟܕ ܢܦܩ ܠܣܦܐ, *& quum exivisset ad limen*, seu *vestibulum.*

VERS. 73. *Paulo post autem accesserunt* οἱ ἑστῶτες. Syrus, ܗܢܘܢ ܕܩܝܡܝܢ *qui stant*, id est, ut habet Arabs, القيام *stantes.* Vulgatus, *qui stabant.* Beza, *qui adstabant.* παρεστῶτες dixit Marcus cap. 14. vers. 70. Hebraismus est, qualis Dan. 7. 16. קִרְבֵת עַל חַד מִן קָאֲמַיָּא *accessi ad unum ex stantibus*, i. ex adstantibus. Orientales enim simplicibus utuntur pro compositis. Aliud tamen voluit Syrus, quum οἱ ἑστῶτες vertit ܗܢܘܢ ܕܩܝܡܝܢ, & apud Marcum οἱ παρεστῶτες, ܐܝܠܝܢ ܕܩܝܡܝܢ *qui stant*, non per imperfectum *qui stabant*, vel *adstabant.* Voluit enim esse περίφερον servorum sive ministrorum, non quorumvis, sed eorum qui summi Sacerdotis pedissequi erant, eique perpetuo adstabant. Ejusmodi servi Saulis vocantur עֲבָדָיו הַנִּצָּבִים עָלָיו, LXX, δοῦλοι αὐτοῦ οἱ παρεστηκότες αὐτῷ. 1 Sam. 22. 6. Davidis vocantur נְעָרִים הַמִּתְהַלְּכִים בְּרַגְלָיו, LXX, τὰ παιδάρια τὰ παρεστηκότα αὐτῷ. 1 Sam. 25. 27. Josua minister Mosis vocatur הָעֹמֵד לְפָנָיו

לְפָנֶיךָ ὁ παρεστηκὼς αὐτῷ, Deut.1.36. Ita hoc loco deſcribuntur qui tertia vice aggreſſi ſunt Petrum. fuerunt οἱ ἑςῶτες, οἱ παρεςῶτες, familiariſſimi Pontificis miniſtri. Et Joannes cap.18. verſ. 26, expreſſe ait fuiſſe ἕνα ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως. nec dubito, quin apud Danielem חד מן קאמיא, LXX, εἷς τῶν ἑστηκότων, ſit unus ex Angelis, qui ἑστηκότες vocentur, quia adſtant Deo tanquam miniſtri. unde Luc.1.19, ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

Vers. 74. *Tunc cæpit deteſtari & jurare,* ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. Vulgatus, *quia non noviſſet hominem*, mutata prima perſona in tertiam. ſicut in Euang. Hebr. שלא ידע אותו האדם. Syrus & Arabs retinuerunt primam.

Vers. 75. *Et recordatus eſt Petrus verbi Ieſu,* εἰρηκότος αὐτῷ, *qui dixerat ei.* ſic Arabs, الذي قال له. Syrus, ܕܐܡܪ ܗܘܐ ܠܗ, Trem. *quem* (ſermonem) *dixerat ei.* Regia, *qui dixerat ei.* eſt enim ambiguum.ut & in Euang. Hebr. אשר אמר *qui dixit,* vel *quod dixit.* poſterius ſecutus eſt Vulgatus. qui etiam cum Euang. Hebræo omiſit αὐτῷ.

Cap. XXVII.

Vers. 5. ἀπήγξατο. Euang. Hebr. ויתחל בפח, quod Vulgatus ad verbum, *& laqueo ſe ſuſpendit.* Beza, *ſtrangulavit ſeſe.* ſicut Syrus, ܚܢܩ ܢܦܫܗ. His omnibus præfero Arabem, اختنق. quod non recte in editione Romana vertitur *ſuſpendit ſeſe.* Paſſivum eſt, vertique debet *ſtrangulatus eſt,* vel *ſuffocatus eſt* idem quod ἀπήγξατο. quod nihil præter ſuffocationem ſignificat,& in medio relinquit, laqueone & ſuſpenſione ea facta ſit, quod Lucas certe Act. 1.18, ne verbulo quidem innuit, an potius ſubito morbo qui Græcis ἀγχόνη, Hebræis אסכרה dicitur, de quo ad nomen

ἰσκαριώτης quædam diximus Matth. 10. 3. Omnia vero dicentur in doctiss. Comment. Nobiliss. & Clar. Dan. Heinsij, à quo hæc habemus. si hic Judas puer morbo אסכרה correptus, ac tunc evadens אסכריותא inde à parentibus dictus, nunc adultus morbo אסכרה, unde nomen habebat, tandem extinctus est, divinum quid in eo agnosci deberet. sed conjectura est.

VERS. 6. ܠܐ ܫܠܝܛ ܠܢ ܕܢܪܡܝܘܗܝ ܒܝܬ ܩܘܪܒܢܐ. Tremel. & Boder. *Non licet nobis ut mittamus* (vel mittere) *ipsum in locum oblationis.* malum *jacere*, vel *projicere.* id enim est ܪܡܐ. *mittere* ܫܕܪ dicitur. In Græco est βαλεῖν, quod Vulgatus & Beza etiam *mittere* exponunt. Malim rursus *projicere.* βάλλω enim ῥίπτω potius est quam πέμπω. & pecunia injiciebatur potius quam mittebatur in Korbanam. sæpe tamen βάλλειν *ponere* significat, quod hujus etiam loci esse potest. Arabs, ان نجعله *ut ponamus illud.* Porro ܒܝܬ ܩܘܪܒܢܐ, & apud Arabem في بيت القربان *in domum*, vel *locum oblationis*, ponitur pro εἰς τὸν κορβανᾶν, qui accusativus est à κορβανᾶς, idque addito σίγμα derivatum à Syriaco קורבנא κορβανὰ, ejus forma simplex קורבן κορβὰν, quod interprete Josepho lib. 1. adversus Appionem significat δῶρον θεοῦ. quemadmodum Luc. 21. 4. dicuntur ex abundantia sua injecisse εἰς τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ, Beza, *quæ donarent Deo.* melius Vulgatus, *in munera Dei*, id est, εἰς τὸν κορβανᾶν. Etsi enim κορβὰν propriè *donum* solummodo significet singulariter, collectivè tamen etiam usurpatur pro thesauro sacro ex multorum donis collecto. Josephus de bello Jud. lib. 2. cap. 8: *Est apud eos thesaurus sacer, quem corban dicunt.* Suidas, Κορβονᾶς, παρὰ Ἰουδαίοις ὁ ἱερὸς θησαυρός. sic & Phavorinus. Unde colligere est, κορβανᾶν non tam signi-

significare התבה *arcam*, vel *cistam*, in qua thesaurus sacer asservabatur, quod Syrus & Arabs voluerunt, quam ipsum thesaurum. quapropter Euangelium Hebræum non habet לבית קרבן, sed לקרבן.

Vers. 8. *Quapropter vocatus est ager ille*, ἀγρὸς αἵματος. Vulgatus, *Haceldama, hoc est, ager sanguinis.* addidit *Haceldama, hoc est.* quæ nusquam invenimus. Euang. Hebr. usus quidem est Syris vocibus חקל דמה (neutra enim Hebræa est) sed interpretationem non adhibuit. Syrus & Arabs congruunt cum Græco. itaque ex Act. 1.19. ea huc translata sunt.

Vers. 9. ܢܣܒܬ ܬܠܬܝܢ ܕܟܣܦܐ ܕܛܝܡܘܗܝ ܕܝܩܝܪܐ. ܕܦܣܩܘ ܡܢ ܒܢܝ ܐܝܣܪܝܠ. Tremel. *Triginta argenteos, pretium pretiosi, quem spreverunt ij qui sunt è filijs Israel.* Ad quam versionem Junius sic commentatur: Defuit vox una à Tremellianis exemplaribus. locum ergo sic ad verbum legeris, *Accepi triginta argenteos* (*pretium illius pretiosi* vel honorati *quem definiverant*, id est, pretio æstimaverant) *à filijs Israel.* Parenthesin autem hîc statuo, quia manifesto per appositionem dicuntur, & ex antecedentibus Zachariæ verbis πρὸς ἐξήγησιν deprompta sunt. nam Syrorum פסק & *spernere*, & *decidere* sive *præcise definire aliquid* significat. Hæc ille. Tremellius autem causam reddens cur ܦܣܩܘ verterit *spreverunt*, Videtur, inquit, Syrus Interpres in Græco textu ἠτιμήσαντο pro ἐτιμήσαντο legisse, & fortasse in exemplaribus quibus usus est, ita scriptum erat. hæc Tremellius. quod mihi sane non videtur. ܦܣܩ enim Syris, quod sciam, non est *spernere*. sed nec, quod vult Junius, *decidere*, *præcise definire*. etsi enim apud Hebræos significet *amputare, præcidere*, unde fortassis metaphor.

uſurpari poſſet pro præciſe definire, apud Syros tamen nec propriam illam nec metaphoricam reperio ſignificationem. Ferrarius, ܦܣܩ *convenit, pactus eſt, pepigit.* ſic uſurpatur Matth. 20. 2. 13. nec aliter Maſius in peculio, ܦܣܩ, inquit, verbum ex ordine geminantium ſecundam radicis literam eſt *paciſci.* ubi ſcribe ܦܣܩ per primam vocalem. nam per quartam eſſet ex ordine quieſcentium ſecunda. Boder. in Pariſ. locum ſic vertit, *accepi triginta argenteos, pretium honorandi, quem appretiaverunt de filijs Iſrael.* melius meo judicio in Regijs, *de quo pacti ſunt à filijs Iſrael.* Ego ſic verto, *Accepi triginta argenteos, pretium pretioſi, quem pacti ſunt à filijs Iſrael.* vel *quod pacti ſunt.* ambiguum enim in Syro eſt, referri ne relativum ܕ ad *pretioſum,* an ad *pretium* debeat. poſterius cum Ebræo melius convenit. prius cum Græco. *quem pacti ſunt.* i. quem pacto pretio acquiſiverunt à filijs Iſrael. Arabs, اخذوا الثلثين الفضة ثمن الزكي شارط عليه بنوا اسرايل, *acceperunt triginta argenteos, pretium innocentis, ſuper quem pacti ſunt filij Iſrael.* ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, accepit ſicut D. Beza in notis. *quem aſtimarunt qui ſunt ex filijs Iſrael,* adeoque ipſi filij Iſrael. ut & ܡܢ ܒܢܝ ܝܣܪܝܠ, à Tremel. verſum fuit, *ij qui ſunt è filijs Iſrael.* quod mihi ſane rejiciendum non videtur. Eſt enim phraſis ea Hebræis non inſolens. cujus illuſtre exemplum extat Iud. 10. 11. 12. הֲלֹא מִמִּצְרַיִם וּמִן הָאֱמֹרִי וּמִן בְּנֵי עַמּוֹן וּמִן פְּלִשְׁתִּים׃ וְצִידוֹנִים וַעֲמָלֵק וּמָעוֹן לָחֲצוּ אֶתְכֶם. quæ à LXX rectè transferuntur, οὐχὶ οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ οἱ Ἀμορραῖοι ἐξέθλιψαν ὑμᾶς; vides מִמִּצְרַיִם eſſe ipſos Aegyptios, מִן הָאֱמֹרִי ipſos Amorrhæos. ſic ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, ſunt ipſi filij Iſrael. vel ſi ἀπὸ hoc loco ſumatur pro ἐξ, ut vult D. Beza, erit partitiva locutio, Hebræis & Syris familiariſſima, qualis eſt, Matth. 23. 34, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε,

καὶ

καὶ σαυρώσετε, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε. Syrus, ܡܢܗܘܢ ܩܛܠܝܢ
ܐܢܬܘܢ ܘܙܩܦܝܢ ܐܢܬܘܢ ܘܡܢܗܘܢ ܡܢܓܕܝܢ
ܐܢܬܘܢ. Hebr. מֵהֶם תַּהַרְגוּ וְתִתְלוּ וּמֵהֶם תַּכּוּ בַּשּׁוֹטִים, id eſt, *quoſdam eorum occidetis & crucifigetis, & quoſdam eorum flagellabitis.* Ita & hîc, ܕܦܣܩܘ ܡܢ ܒܢܝ̈ ܐܝܣܪܝܠ recte verti poteſt, *quem licitati ſunt quidam filiorum Iſrael.* ſicut cap. 20 dixit, *an non ſum licitatus vobiſcum denario?* id eſt, pactus ſum. atque id exiſtimo apud Matthæum eſſe *τιμᾶσθαι*, *in certo pretio poni.* Miror autem unde apud Arabem venerit ثمن الزكي *pretium innocentis*, cum in Græco ſit *τιμὴν τοῦ τετιμημένου.* ſed & mirabitur quis fortaſſis, unde illud ſit in Græco, quum apud Prophetam pro eo ſit אֶדֶר הַיְקָר *magnificentiam pretij.* at ego non dubito quin abſque vocalibus legentes legerint אֶדֶר הַיָּקָר (ſicut hîc apud Syrum eſt יַקִּירָא) quod idem prorſus eſt quod *τιμὴν τοῦ τετιμημένου.* אדר enim eſt *τιμὴ gloria, magnificentia*, adeoque *pretium*, quod tanquamglorioſum quid & magnificum habetur. יָקָר autem, ut & Syris יקירא, eſt *pretioſus, honoratus, ὁ τετιμημένος.* Obſervandum quoque, *Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια*, à Syro non in tertia plurali, ut à noſtris fieri ſolet, ſed in prima ſingulari acceptum fuiſſe. quod cum verbis Prophetæ melius convenit. Arabs tamen habet in tertia اخذوا *acceperunt.* ut & verſ. ſeq. وجعلوها *& poſuerunt eos.* ubi rurſus Syrus in prima, ܘܝܗ̈ܒܬ ܐܢܘܢ *& dedi eos.* legit *ἔδωκα*, non *ἔδωκαν.* Euang. Hebr. utrumque in tertia plurali. Addo, in citatione hujus loci, Syrum non exprimere nomen Prophetæ. exprimi autem in Arabe & Euang. Hebræo nomen Jeremiæ, ut in Græcis codicibus. An ſine mendo hîc legi queat Jeremias pro Zacharia, videatur diſſertatio Salom. Glaſſii, Philol. ſacr. lib. 1. p. 196. & ſeq.

VERS.

VERS. 15. *Solebat autem præses turbæ dimittere unum vinctum κτ᾽ ἑορτὴν*, Syrus, ܒܟܠ ܥܐܕܐ, Arabs, في كل عيد *in omni festo*; Beza *singulis festis*. Sed Vulgatus, *per diem solemnem*. Euang. Hebr. ביום החג *in die festi*. Posterior interpretatio mihi magis arridet, quia in medio relinquit, per singulane totius anni festa vinctum unum dimittere soleret, an solum per recurrens quotannis paschatis festum. quod ex his verbis decîdi non potest. ἑορτὴ enim peculiare illud festum quod jam celebrabatur, paschatis videlicet, denotare potest: & κτ᾽ universitatem istius festi quotannis recurrentis. cui sententiæ favent verba Pilati, Joan. 18.39. ἔστι ᾗ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ πάσχα. Nec alienum est, quod viri eruditi proferunt, hoc potius festo quam alio dimissum fuisse captivum, ut educti olim ex captivitate Aegyptiaca populi monumentum esset.

VERS. 16. *Λεγόμενον Βαραββᾶν*. Beza, *qui dicebatur Barabbam*. cur accusativum retinuerit nescio. quum enim λεγόμενον vertitur in nominativum *qui dicebatur*, debebat & Βαραββᾶν verti in Βαραββᾶς, qui nominativus extat Marc. 15.7. sicut Vulgatus habet, *qui dicebatur Barabbas*. In Græco semper scribitur unico R, & duplici B B. quod Syrus rectè expressit per ܒܪ ܐܒܐ. etsi enim ܐܒܐ hîc unum tantum Beth habet, effertur tamen apud Syros per Kuschoi sive duritiem, quæ in Græcismo geminat. ut ܐܒܐ *ἀββὰ pater*. sonat autem *filius patris*. Drusius, *filius patris mei*. nam inquit, אבא *pater meus*. אמא *mater mea*. רבונא *dominus meus*. rectum id in lingua Targumica. In Syriaca nondum occurrit. ibi *pater meus* ܐܒܝ dicitur. Non omittendum autem, ܒܪ ܐܒܐ terminari vocali prima, quum ܐܒܐ *pater* terminetur vocali quarta. Causa est, quia quum versio Syriaca

facta

facta sit ex Græco, nomina propria quæ ibi desinunt in *ας*, terminare solet in ܐ. ut pro Βαρναβᾶς ܒܪ ܢܒܐ. Θαδδαῖς ܬܕܝ. Κλωπᾶς ܩܠܝܘܦܐ. Sic ergo Βαραββᾶς ܒܪ ܐܒܐ. In Euang. Hebræo scribitur בר רבה. ubi ex more Danieli & Esdræ usitato ה pro א emphatico usurpatur, ac sonat *filius magistri*. Hieronymus in Comment. *Iste in Euangelio quod scribitur juxta Hebræos, filius magistri eorum interpretatur*. Legit procul dubio בר רבן. unde de Nomin. Hebr. *Barraban, filium magistri eorum, Syrum est, non Hebræum*. fallitur. nam בר רבן Syris est *filius magistri nostri*. at בר רבהון *filius magistri eorum*. In Magistrorum autem lingua, ubi affixum fœmininum Hebræorum ן. sæpe usurpatur pro masculino ם., רבן potest significare magistrum eorum. Imposuit autem viro doctissimo, quod Βαραββᾶν putaverit esse casus recti, ubi ν finale sit affixum Hebræorum, quum nihil sit nisi terminatio accusativi casus apud Græcos.

VERS. 19. *μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ*. ad verbum id expressit Syrus. Hebraismus est, אל לך ולצדיק ההוא. Atque ita elegantius dicitur, quam ut habet Euang. Hebr. לא יהיה לך עסק את הצדיק ההוא, *ne sit tibi negocium cum justo illo*. Arabs, اياك وذلك الصديق, versio Romana, *quid tibi & illo justo?* phrasis Arabica non interrogat. اياك cavendi particula est, ut, اياك من الزنا *cave tibi à scortatione*. ita hoc loco, *cave tibi ab illo justo*. Sequitur, *πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον κατ' ὄναρ δι' αὐτόν*. Solus Vulgatus *κατ' ὄναρ* vertit *per visum*. Syrus, Arabs, & Euang. Hebræum Munsteri conveniunt cum Græco. Merceri autem non legit *κατ' ὄναρ*.

VERS. 24. ܐܠܐ ܡܛܠ ܕܩܠܐ ܗܘܐ. Trem. *Sed magis vociferatio fieret*. accipitur enim pro *κραυγή*. Eph. 4. 31.

Boder. *sed magis tumultum fieri.* ponitur hoc loco pro θόρυβος. ut & Act. 12.18. pro τάραχος. Ferrarius ܪܘܿܒܵܐ *clamor, tumultus.* videtur derivari à verbo quiescenti media vau רוב, quod apud Hebræos est *litigare, contendere.* at apud Syros in Aphel ܐܪܝܼܒ *tumultuatus est*, teste Ferrario. extat Act. 24.9. sed & ex ordine defectivorum secunda ܪܳܒ *clamavit, vociferatus est, vocavit.* ܪܘܿܒܵܒܵܐ *tumultus*, apud Ferrarium. non reperio id in Lex. Syr. Arab. Sed ex primo ordine habet ܐܪܝܼܒ ܡܢ ܪܘܿܒܵܐ, i. verbum ܐܪܝܼܒ significationem habet à nomine ܪܘܿܒܵܐ. & Arabicè explicat, ضجّوا وعَلِبوا ارتفعت اصواتهم, id est, *clamarunt, & vociferati sunt, elevatæ sunt voces eorum.*

VERS. 26. ܢܓܶܕ ܒܦܪܓܠܐ ܠܝܫܘܥ. Ex hoc loco patet, primam literam in ܦܪܓܠܐ legendam per Scheva. secundam legendam esse per quartam vocalem patet ex Ioan. 2.15. ubi scribitur ܦܪܳܓܠܐ. tertiam literam legendam per vocalem secundam, docet Ferrarius, qui scribit ܦܪܳܓܶܠܳܐ *flagellum*, φραγέλλιον. malè ergo in Peculio Masij ܦܪܳܓܶܠܠܶܐ, & in Dictionario Boderiani פְּרָגְלָא. scribe פְּרָגֶלָא. & in plurali פְּרָגֶלֵא, quod Boder. in Reg. scripsit פְּרָגְלֵא.

VERS. 29. ܟܠܝܠܐ ܕܚܘܙܢܩܐ *coronam spineam.* Ferrarius, ܚܘܙܢܩܐ *rhamnus.* addit Masius dici quoque ܚܘܙܢܐ. at locum non producit.

VERS. 33. Γολγοθᾶ à Syro scribitur ܓܓܘܠܬܐ

Γογολ-

Γογολθᾶ. unde mera literarum transpositione est γολγοθᾶ. ut nihil necesse sit cum Cl. Beza dicere, perperam ita legi pro γολγολθᾶ. Euangelium Hebræum tamen scribit גלגלתא. quod autem in Græco sequitur, ὅς ἐστι λεγόμενος κρανίου τόπος, plane præterit. Beza in quodam codice legit ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον. sic Syrus & Arabs.

VERS. 34. Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Syrus & Arabs legerunt etiam ὄξος, *acetum*. At Vulgatus οἶνον, *vinum*. quomodo in suo vetustissimo exemplari legi testatur Cl. Beza. sic & Euang. Hebr. ויתנו לו לשתות יין מהול בראש *& dederunt ei bibere vinum mixtum felle*. Merceri exemplar omittit לשתות *bibere*. Et hanc quidem lectionem verissimam arbitratur Cl. Beza, adeo ut etiamsi ὄξος scripsisse Euangelistam Græcè, aut Syriacè חלא, aut Hebraicè חומץ dicamus, non significaverit tamen acetum quod vocamus, sed vinum conditum. quia Marcus, cap. 15. vers. 23, meminit οἶνον ἐσμυρνισμένον. malim tamen ὄξος capere pro aceto proprie dicto, & apud Marcum per οἶνον quoque intelligere acetum, quod nihil est nisi vinum acidum. Nam ὄξος sumere pro vino condito, exemplo & authoritate carere puto. Quod autem vir doctiss. per χολὴν non intelligit hoc loco *fel*, sed in genere amarorem, qualis est myrrhæ genuinæ, non gravatè ei assentior. tum quia Marcus pro χολῇ habet σμύρναν. tum quia LXX etiam לענה *absynthium* verterunt per χολὴν, Prov. 5.4. Thren. 3.15. Quare nec multum culpandus Arabs, qui hoc loco pro μετὰ χολῆς habet مر *myrrhâ*. potest enim χολὴ quemvis amarorem significare, sive fellis, sive absynthij, sive myrrhæ. Petitus hic locus ex Psal. 69. 22. וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי רֹאשׁ, LXX, καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν. potest ibi ראֹשׁ simpliciter esse *amaror*. sicut quod Deut. 29. 18 dicitur פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ, Apostolus Hebr. 12. 15 vertit, μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ. ראֹשׁ πικρίαν vertit. sicut & Ier. 23. 15

מי ראש LXX verterunt ὕδωρ πικρόν. Matthæus ergo & Marcus se mutuo explicāt. οἶνον Marci Matthæus explicat per ὄξος. & viciſſim χολὴν Matthæi Marcus per σμύρναν. Unde liquet, ſecus quam doctiſsimi viri exiſtimarunt, nihil hîc ex recepto Judæorum more factum, qui hoc morituris humanitatis officium præſtare ſolebant, ut vinum propinarent בקורט לבונה *cum grano thuris*, כדי שתטרף דעתם *quo abripiatur mens eorum*. Hîc contra pro vino acetum, pro benigni ſaporis thure amarorem myrrhæ propinarunt, ne quid deeſſet quo virulentum ſuum in Servatorem animum proderent. Id ſane malo, quam cum Cl. Caſaubono Exercit. XVI. cap. 34. ſtatuere, in libris Hebræorum thus memorari pro myrrha. quum hæc longè diverſiſſimi ſint ſaporis, & loca iſthic à doctiſs. viro ex Hebræis citata, ut & à Druſio in Præterit. conſtanter thuris mentionem faciant.

VERS. 35. ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου. Vulgatus, Arabs, & Euang. Hebr. legerunt ὑπὸ τοῦ προφήτου λέγοντος, *per Prophetam dicentem.* Syrus cum Græco convenit.

VERS. 37. *Et impoſuerunt ſuper caput ejus* τὴν αἰτίαν αὐτοῦ. Syrus expoſitionis gratia, ܥܠܬܐ ܕܡܘܬܗ *cauſam mortis ejus.* Vulgatus, *cauſam ejus.* Beza, *crimen ejus.* Euangelium Hebr. דינו *judicium ejus.* Arabs paulo aliter, وجعلوا لوحا وكتبوا عليها ووضعوها فوق راسه, *& poſuerunt tabellam, & ſcripſerunt ſuper eam, & poſuerunt eam ſuper caput ejus.*

VERS. 40. Ὁ καταλύων τὸν ναόν. In quodam exemplari, inquit Beza, additur οὐά. Vulgatus, *vah.* Euang. Hebr. האח. Syrus & Arabs non addunt. Similiter Vulg. & Euang. Heb. legerunt τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ. Syrus & Arabs non item.

VERS. 41. Καὶ πρεσβυτέρων. Syrus & Arabs addunt, *Et Phariſæis*, ut & omnes vetuſti codices, teſte Beza. Vulgatus & Euang. Hebr. non addunt.

Vers. 43. *Confidit in Deo, eruat eum nunc, εἰ θέλει αὐτόν.* Syrus, ܐܢ ܨܒܐ ܒܗ *si vult in eo, ἐὰν δοκεῖ ἐν αὐτῷ*, id eſt, ſi acceptum eum habet. Arabs, ان كان يحبه (ſic rectè legitur in Rom. edit. non rectè in Erpeniana يحبه) *ſi diligit eum.* At Euang. Hebr. אם חפץ, Vulgatus, *ſi vult.* omiſerunt poſterius *αὐτόν*, etſi id in omnibus codicibus Græcis repererit Cl. Beza. ſuſpicatur id omiſſum vir Doctiſs. ob novitatem hujus locutionis, *ſi vult eum.* quin imo ipſum hunc locum ſuſpectum ſibi eſſe fatetur, quia neque verba Hebræa חפץ & רצה, neque Græcum τὸ θέλειν conſtrui cum caſu quarto perſonæ ſic uſquam conſueverint. nulla tamen hîc ſuſpicionis cauſa. petita enim hæc ſunt ex LXX Interpretibus, qui Pſal. 22. 9, יַצִּילֵהוּ כִּי חָפֵץ בּוֹ verterunt, *ῥυσάτω αὐτὸν, ὅτι θέλει αὐτόν.* neque hîc tantum, ſed & alibi accuſativum perſonæ conſtruxerunt cum θέλω, ubi textus Hebræus habet חָפֵץ ſequente ב. ut Pſal. 18. 22, *ῥύσεταί με, ὅτι ἠθέλησέ με.* Pſal. 41. 12, *ἐν τούτῳ ἔγνων ὅτι τεθέληκάς με.* vide & Deut. 21. 14. & alibi.

Vers. 45. *A ſexta autem hora tenebræ factæ ſunt ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.* Beza, *ſuper univerſam regionem.* Syrus, Arabs, Euang. Hebr. Vulgatus & Eraſmus, *ſuper univerſam terram.* nec inde tamen ſequitur, intelligi omnes mundi plagas, ſed magnam ſolummodo ejus portionem, fortaſſis quaquaverſum patebat imperium Romanum. ſicut quum Luc. 2. 1. deſcripta dicitur *πᾶσα ἡ οἰκουμένη*, id eſt, univerſa ditio imperij Romani. Familiaris ea locutio eſt Danieli cap. 4. & 7. ubi de quatuor mundi imperijs agens, ſingula extendit ad terminos univerſæ terræ. ubi ſi verteris, *univerſæ regionis*, non ſatisfeceris materiæ.

Vers. 46. *ἠλί, ἠλί, λαμὰ σαβαχθανί.* Syrus exprimit, ܐܝܠ ܐܝܠ ܠܡܢܐ ܫܒܩܬܢܝ. quum tamen Pſal.

 22. 1.

22. 1. pro אֵלִי אֵלִי dixerit Syrus ܐܶܠܳܗܝ ܐܶܠܳܗܝ, unde apud Marcum dicitur Chriſtus exclamaſſe, Ἐλωΐ, Ἐλωΐ. Druſius exiſtimat pro אִיל אִיל reponendum in Syro אֵלִי אֵלִי. quod Hebraicum pariter & Syriacum eſſe ait. Hebraicum eſſe nemo dubitat. Syriacum eſſe non credo. & omnino ita relinquenda puto, quia Pſal. 22. 20. eodem modo reperiuntur, ܐܝܠ ܐܝܠ ܠܥܘܕܪܢܝ ܦܬܪ, pro Hebræo, אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה. At quare pro אֵלִי אֵלִי, אִיל אִיל, omiſſo pronomine affixo primæ perſonæ? Reſpondeo, quia id affixum etiam ſcriptum pronunciari non ſolet à Syris. deinde, quia etiam non ubique adſcribi ſolet, ne quidem in Targum, ubi pro Hebræo אָבִי *pater meus*, plerumque dicitur tantum אַבָּא. vide Gen. 19. 34. quomodo & pro אֱיָלוּתִי, Syrus ſolummodo dixit, ܐܝܠ ܐܝܠ, in editione Erpeniana. In Pariſienſi enim additum eſt affixum ܐܝܠܝ ܐܝܠܝ, quæ ſic lecta à D. G. Sionita, vertuntur ab eodem, *Deus meus, Deus meus*. at ſi legas ܐܝܠܝ ܐܝܠܝ, vertes, *robur meum, robur meum*, eſtque idem quod Hebræum אֱיָלוּתִי. quomodo Pſal. 88. 5, הָיִיתִי כְּגֶבֶר אֵין אֱיָל, Syrus vertit, ܘܗܘܝܬ ܐܝܟ ܓܒܪܐ ܕܠܝܬ ܠܗ ܐܝܠܐ, *& fui ſicut vir, cui non eſt robur*, vel *adjumentum*.

VERS. 49. ܫܪܟܐ ܕܝܢ ܐܡܪܝܢ ܗܘܘ ܫܒܘܩܘ: ܢܚܙܐ. Tremel. *reliqui autem dicebant illi, Sinite, videamus.* videtur legiſſe, ܐܡܪܝܢ ܗܘܘ ܠܗ, quod in Vien. Regia & Cothen. non extat. nec inter varias lectiones recenſetur. itaque tollendum *illi*. ſic ſimul tollitur ſcrupulus, ob quem ſuſpicatur legendum ܫܒܘܩܘ ܘܢܚܙܐ, *ſine*

ſine & videamus. Arabs quoque in plurali habet, دعوه *ſinite eum.* In Græco tamen eſt ἄφες, *ſine.* nec annotavit Beza lectionis ullam varietatem. Vulgatus & Euang. Hebr. ſimiliter in ſingulari legerunt.

Vers. 53. ܘܢܦܩܘ ܘܒܬܪ ܩܝܡܬܗ ܥܠܘ ܠܡܕܝܢܬܐ ܩܕܝܫܬܐ. *Et exiverunt, & poſt reſurrectionem ejus intrarunt in urbem ſanctam.* In Græco eſt, Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς *&c.* Syrus hæc aliter diſtinxit, nempe hoc modo, Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων, μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς *&c.* Ut ſenſus non ſit, ſanctos, quorum corpora ipſo articulo mortis Chriſti dicuntur reſurrexiſſe, poſt reſurrectionem ejus demum exiiſſe è ſepulchris, ſed egreſſos eodem tempore quo reſurrexerunt, poſt reſurrectionem Chriſti demum intraſſe in urbem ſanctam. quod omnem prorſus eximit ſcrupulum. nec ad eum vitandum opus fuit (quod citat Cl. Caſaubonus Exerc. 1. cap. 28) ut Glycas hiſtoricus αὐτῶν emendaret pro αὐτοῦ. quod ſecutus Arabs vertit وخرجوا من بعد قيامهم, *& exiverunt poſt reſurrectionem ſuam.* Euang. Hebræum legit αὐτοῦ, neque quam Syrus, ſed quam ex Græco primum exhibuimus diſtinctionem ſecutus eſt. ſic enim habet, ויצאו מן הקברים אחר תקומתו ובאו אל עיר הקדש, *& exiverunt ex ſepulchris poſt reſurrectionem ejus, & ingreſſi ſunt in urbem ſanctam.* præfero Syrum. quem quum ſequimur, non opus eſt cum Cl. Beza recurrere ad ea quæ ad verſum 52 annotavit his verbis: Quæ poſt ſciſſionem veli referuntur de ſanctorum quorundam reſurrectione & apparitione, etſi continenter ab Euangeliſta narrantur, ne unius & ejuſdem facti hiſtoriam veluti diſcerperet, tamen Chriſti reſurrectionem eſſe conſequuta, ex proximè ſequenti verſiculo apparet. Hæc ille. Verùm diſtinguendam ajo horum ſanctorum reſurrectionem,

nem, ab eorundem apparitione. Monumenta aperta ſunt, ſanctique inde egreſſi ante Chriſti reſurrectionem, ad demonſtrandam vim mortis Chriſti. ſed delituerunt extra urbem, donec reſuſcitato Chriſto ingreſſi ſunt ſanctam urbem, ibique apparuerunt, ut ſimul & mortis & reſurrectionis Chriſti gloria in ipſis appareret. Ea ſententia magis arridet, quia & ſeriem hiſtoriæ ſervat, & mutata ſolummodo diſtinctiuncula textui vim nullam infert. Magnas Syro hoc nomine gratias debemus.

VERS. 56. *Καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ μήτηρ.* Ambiguitatem habet hæc constructio, quam Vulgatus non ſuſtulit. Euang. Hebr. hoc modo tollere conatur, ומרים יעקב ואם יוסף, *& Maria Iacobi, & mater Ioſephi.* ubi *mater* de ſolo Joſepho ſive Joſe prædicatur. itaque aut diverſas intelligit fœminas, quarum una ſit Maria Jacobi ſive mater, ſive uxor, altera mater Joſis: aut eandem quæ pariter & Jacobi uxor, & Joſis mater ſit. Aliter ambiguitatem tollit Syrus, ܘܡܪܝܡ ܐܡܗ ܕܝܥܩܘܒ ܘܕܝܘܣܐ, *Et Maria mater Iacobi & Ioſis.* ſimiliter Beza. Arabs ad dilucidiorem explicationem repetit *mater.* ومريم ام يعقوب وام يوسا *& Maria mater Iacobi & mater Ioſis.* ſatis tamen dilucida eſt ſententia Syri, quam laudo, ut una intelligatur Maria quæ Jacobi ſimul & Joſe mater fuerit. hos enim fratres fuiſſe patet ex Marc. 6. 3. Et matrem Joſe vocatam fuiſſe Mariam conſtat ex Marc. 15. 47. ubi Maria Joſe dicitur. quæ eadem Marc. 16. 1. Maria Jacobi dicitur. eſtque iſta *ἄλλη Μαρία* quæ præter Mariam Magdalenam memoratur Matt. 27. 61. & 28. 1. Nec omittendum, pro Ἰωσῆς Vulgatum & Euang. Hebr. legiſſe Ἰωσὴφ, aut certe pro eodem habuiſſe. quod & Syrus fecit Act. 4. 36. Hîc tamen, ut & Marc. 6. 3. & 15. 40. & Luc. 3. 29. ſcripſit ܝܘܣܐ. eodem tamen nomine. Unde qui in Pirke Aboth cap. 6. dicitur רבי יוסי, à Petro Aqui-

(lege Philippo) Aquinate vertitur *Rabbi Ioseph.* ſicut & Act. 1.23. pro Ἰωσὴφ in uno vetere exemplari legi Ἰωσῆ, & cap. 4.36, pro Ἰωσῆς Ἰωσὴφ, teſtatur Cl. Beza. Talmudiſtarum iſte mos eſt, apocopen ultimæ literæ inducere. ut בי pro בית *domus*, תו pro תוב *iterum.* ſic ergo pro יוסף, יוסי. atque inde, addita terminatione Græca, Ἰωσῆς.

VERS. 59. ܘܟܪܟܗ ܒܣܕܘܢܐ ܕܟܬܢܐ ܢܩܕܐ. Tremel. *Et involvit ipſum in ſindone linea munda.* Boder. *in linteo lini mundi.* malim, *in involucro lini mundi.* eſt enim ܨܪ *cinxit, conſtrinxit, ligavit.* vide quæ obſervavimus ad Act. 27. 17. eſt ergo ܨܪܐ involucrum quo corpus cingitur, conſtringitur & ligatur. ne quis miretur autem σινδόνα exponi à Syro *involucrum lineum.* nam & Gloſſ. σινδών, *tunica lintea.* Neque pretioſius ad ſepulturam adhibere licebat. teſte Juchaſin fol.54.pag.2. cujus verba ſunt, *Non licet ſepelire in ſericeis involucris, aut veſtibus phrygionicis, ne principem quidem. quoniam hæc eſt perditio, & opus gentium.* Princeps erat הנשיא præſes magni Synedrij. qui quamvis regis inſtar ſepeliretur, non tamen niſi linteo involucro.

VERS. 60. Καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου, ἀπῆλθεν. Concordant Arabs, Vulg. & Euang. Hebræum. Solus Syrus mutavit in plurale, ܘܥܓܠܘ ܟܐܦܐ ܪܒܬܐ. ܐܪܡܝܘ ܥܠ ܬܪܥܐ ܕܒܝܬ ܩܒܘܪܐ ܘܐܙܠܘ. *Et volverunt lapidem, objecerunt oſtio ſepulchri, & abierunt.* Explicuit textum Græcum, cujus mens eſt, feciſſe hoc Joſephum per alios, vel adjuvantibus alijs. erat enim lapis permagnus.

VERS. 64. ܦܩܘܕ ܗܟܝܠ ܡܙܕܗܪܝܢ ܒܩܒܪܐ. Tremel. *Præcipe igitur diligentes eſſe circa ſepulchrum.* Boder.

T in

in Reg. *Iube ergo custodiri sepulchrum*. In Paris. *Iube ergo sint custodientes circa sepulchrum.* ܙܗܝܪܝܢ significat, *pramonitum esse, cavere, cautum esse.* neque habet diligentiæ aut custodiæ notionem, nisi quatenus custodire seipsum significat cavere sibi, caute se gerere, quod Hebræi dicunt השמר. ad verbum ergo verto, *præcipe qui cauti sint pro sepulchro*, id est, qui sollicitè & cum cautione curam sepulchri gerant. *præcipe*, i. constitue qui sepulchro caveant. sicut apud Hebr. צִוָּה & פָּקַד, quæ propriè *jubendi* significationem habent, pro *constituere* etiam sæpe usurpantur. Sequitur, *ne veniant discipuli ejus νυκτὸς, nocte.* Vulgatus, Arabs, & Euang. Hebr. non legerunt νυκτός. neque scriptum erat in duobus vetustis Bezæ codicibus. Syrus legit. Porro, ܘܢܗܘܐ ܛܘܥܝܝܐ ܐܚܪܝܐ, *& erit error posterior.* ne existimet lector ultimã literam in ܛܘܥܝܝܐ esse hheth, quod multi etiam Grammatici & Lexicographi existimarunt, sed est duplex Jod, quæ quando concurrunt vix ab hheth discerni possunt. legendum ergo טועייא *error.* à verbo טעא *erravit.* In Cothenensi editione omittitur hîc posterior vocalis. at Marc. 4. 19. perperam supra Ain scribitur, hoc modo, ܛܘܥܝܝܐ. factum id, quia author putavit ultimam literam esse hheth. At in Viennensi utrobique scribitur ܛܘܥܝܝܐ. ubi posterior vocalis pertinet ad prius Jod.

VERS. 6. ܐܝܬ ܠܟܘܢ ܩܘܣܛܘܢܪܐ. Dictionem hanc non esse, quod plerique voluerunt, corruptam ex Græco κουστωδίαν qua hîc utitur Matthæus, sed esse Latinam *quæstionarios*, qui ad sontibus supplicia inferenda, eosque custodiendos, adhibebantur, adeoque hîc custodiendo Christi sepulchro commodè præficiuntur, persuasit doctiss. vir Nicol. Full. Miscell. lib. 4. cap. 17.

CAP. XXVIII.

VERS. I. ܒܪܡܫܐ ܕܝܢ ܒܫܒܬܐ ܕܢܓܗܗ ܚܕ ܒܫܒܐ. Tremellius vertit, *Vespere autem in Sabbatho, cujus vesperæ lux prima est in septimana.* Bodérianus eodem sensu, *In vespera autem in Sabbatho, cujus lux una in Sabbatho.* ambo illud ܕܢܓܗܗ acceperunt pro nomine cum affixo, quod Tremellius ad ܪܡܫܐ refert, quod est mascul. Boderianus autem an quoq; eo, an ad ܫܒܬܐ referat, quod est fœm. gen., incertum est. At vero ܗ præcedente ᵛ nec mascul. nec fœmin. generis affixum esse potest secundum analogiam Grammatices. Masculinum enim haberet ante se ᵔ, fœmininum ᵖ. Fuit quum existimarem esse Benoni Kal, quod in fine ᵛ pro ᵔ habet, quia sequitur ܗ. sic enim verba quæ desinunt in ܪ ܠ ܢ ܗ solent ᵛ pro ᵔ sibi vendicare. punctum autem supra ܗ̇ existimabam esse à prima aut media radicali dislocatum ad ultimam, & indicare Benoni. Itaque vertebam, *in vespera autem in Sabbatho, quæ illucescit prima septimanæ.* At Ferrarius me docuit, ܢܓܗ (posito puncto supra ܓ ad indicandum duriter esse pronunciandum) & forma Emphatica ܢܓܗܐ (puncto jam infra eandem literam posito, ad innuendum molliter jam pronunciandam, quia per Scheva quiescens effertur, more literarum begadkephath apud Hebræos) significare *auroram, manè, diluculum.* Hinc vertendum, *In vespera autem in Sabbatho, quæ diluculum est primæ in septimana.* Sed tum per ܪܡܫܐ *vesperam* universa nox denotari deberet, adeo ut etiam finis noctis qui diluculum & auroram contingit ve-

ſpera diceretur. quod quum durum ſit, & ni fallor inuſitatum, perſiſto adhuc in priori mea ſententia, ܢܓܗ hîc eſſe Benoni. & per ܪܡܫܐ intelligo veſperam propriè dictam, à qua Hebræi naturalem diem inchoabant, quæ finis erat Sabbathi, & initium primæ diei ſeptimanæ: quæque propterea hîc dicatur illuceſcere prima in ſeptimana. eſt autẽ ܒܪܡܫܐ ܒܫܒܬܐ *in veſpera in Sabbatho*, idem quod, *in veſpera Sabbathi*, ſicut ܚܕ ܒܫܒܐ *una in ſeptimana*, id eſt, prima ſeptimanæ. ܬܠܬܐ ܒܫܒܐ *tres in ſeptimana*, i. tertia ſeptimanæ. quod autem ſequitur ܢܓܗ, quum maſcul. ſit, ad ܪܡܫܐ pertinet, non ad ܫܒܬܐ. Nec eſt quod quis miretur, veſperam hîc dici illuceſcere. quod id auroræ ſit, non veſperæ. eandem enim phraſim habes Joan. 19. 31. ubi Judæi, propterea quod paraſceve eſſet, dicunt, *ne pernoctent cadavera hæc in cruce*, ܡܛܠ ܕܫܒܬܐ ܢܓܗ ܗܘܐ *quia Sabbathum illuceſcit.* ut & Lucas loquitur cap. 23. v. 54, καὶ ἡ ἡμέρα ἦν παρασκευή, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε. quæ non niſi de appetente Sabbathi veſpera intelligi poſſunt. Syrus ergo per ὀψὲ σαββάτων intellexit ipſam veſperam Sabbathi, & de ea dici putavit τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων. quod etſi in Vulgato & Eraſmo reprehendat Cl. Beza, rectum tamen putamus. nec pugnat hæc ſententia cum reliquis Euangeliſtis. neq; enim dicuntur hîc veſperi veniſſe ad ſepulchrum, ſed iviſſe ut id viſerent. Statuamus ergo veſperi portas exiviſſe, totam noctem extra portas hæſiſſe, ut ſummo mane antequam portæ urbis aperirentur, & ab ullis conſpici poſſent, ad ſepulchrum contenderent. Explicat quoque Syrus quid ſit, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, eſſe videlicet phraſin

sin qualis in his, ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. id est, *ero ipsi pater, ipse mihi erit filius*. sic hoc loco, quæ illucescit in primam septimanæ, i. prima. Marcus dicit, fœminas has emisse aromata διαγενομένου τοῦ σαββάτου, i. ut ait Matthæus, ὀψὲ τῶν σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, nempe vespera ea quæ Sabbathum excipiebat, quaque primus septimanæ dies incipiebat. id fecerunt, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσι τὸν ἰησοῦν. refer hoc ad initium itineris, conveniet cum Matthæo dicente, eas tum ivisse ut inviserent sepulchrum. Nec repugnat id Euangelistæ Lucæ, dicenti eas reversas à sepulchro emisse aromata. neque enim dicit, statim à reditu id factum. imo cavet hoc, quum docet Sabbathum jam tum illuxisse, easque Sabbatho quievisse, secundum mandatum. quando ergo emerunt? Marcus ait, διαγενομένου τοῦ σαββάτου. Existimamus itaq. fœminas ipsa vespera Sabbathi, quum ex more Judæorum primus dies septimanæ initium caperet, accinxisse se ad iter sepulchrum versus, in eo itinere emisse aromata, exijsse urbe, tota nocte hæsisse in suburbio, inde excurrisse Mariam σκοτίας ἔτι οὔσης. Joan. 20. 1. reliquas deinde ad sepulchrum venisse ὄρθρου βαθέος, Luc 24. 1. Aliter Matthæum cum reliquis Euangelistis conciliat Cl. Drusius in Præteritis. ὀψὲ τῶν σαββάτων, inquit, est *sero Sabbathi*, cujus additamentum (תוספת vocant) incidit in τὸ πρωΐ diei sequentis. idem ergo ὀψὲ τῶν σαββάτων, & τὸ πρωΐ. Hæc ille. quæ quidem omnibus anteferrem, si verum esset quod tradit, additamentum Sabbathi incidisse in τὸ πρωΐ diei sequentis. Longe aliter Fagius in cap. 31. Exodi. Judæi, inquit, quia nesciunt, ut ipsi dicunt, momentum illud quo Sabbathum incipit, jam quo illi satisfaciant, horam unam tardius desinunt, & hoc tempusculum vocant תוספת מחול אל הקדש, additionem de profano ad sacrum. & hoc ipsum additamentum significari volunt in lege per שבתון *sabbatulum*. Hæc ille. Non

poteſt itaque ὀψὲ τ̃ σαββάτων porrigi ad τὸ πρωΐ, cum unius tantum horæ eſſet additamentum.

VERS. 2. Ἀπεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας. Vulgatus, *revolvit lapidem*. ſolus non legit ἀπὸ τ̃ θύρας. Syrus enim, Arabs & Euang. Hebr. habent.

VERS. 3. *Et veſtimentum ejus* λευκὸν ὡς χιών, *album ut nix*. Vulgatus & Euang. Hebr. non legerunt λευκόν. Syrus & Arabs legerunt.

VERS. 7. ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τ̃ νεκρῶν. Solus Vulgatus non legit ἀπὸ τ̃ νεκρῶν. Syrus, Arabs, & Euang. Hebr. legerunt.

VERS. 9 ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Omnia hæc abſunt à Syro & Vulgato Interprete, ut & à vetuſtiſſimo Bezæ exemplari. Arabs & Euang. Hebræum habent. ſi legantur, retributivum eſt ſive conſecutivum quod ſequitur, Καὶ ἰδοὺ, ad morem Vau Hebraici. unde rectè in interpretatione ſua Cl. Beza omiſit Καὶ.

VERS. 14. *Et ſi hoc auditum fuerit* ἐπὶ τ̃ ἡγεμόνος, rectè Beza *apud præſidem*. ſicut Arabs, عند القايد. Syrus, ܩܕܡ ܗܓܡܘܢܐ *coram præſide*. Eraſmus, ad verbum, *ſub præſide*. Vulgatus, *à præſide*, ſicut Euangelium Hebræum, מאת הפקיד.

VERS. 17. ܘܐܢܫܝܢ ܡܢܗܘܢ ܐܬܦܠܓܘ, *& ex ijs* (quidam eorum) *dubitaverunt*. ſimiliter Vulgatus & Beza expoſuerunt, οἱ δὲ ἐδίστασαν. nam ut rectè Beza & Caſaubonus in hunc locum, οἱ δὲ non præcedente οἱ μὲν uſitatiſſimum eſt pro ἔνιοι δὲ. ſic Arabs, وبعضهم شك *& pars eorum dubitavit*. Euang. Hebr. וקצת הכתפקו *& quidam dubitaverunt*. Porro ܐܬܦܠܓܘ propriè eſt *diviſi fuerunt*, ut ἐδίστασαν. nam qui dubitat, verè eſt diviſus animo, ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις τ̃ ὁδοῖς αὐτοῦ, ut loquitur Jacobus cap. I. v. 8.

VERS.

VERS. 18. ܘܐܝܟܢܐ ܕܫܕܪܢܝ ܐܒܝ ܐܦ ܐܢܐ
ܡܫܕܪ ܐܢܐ ܠܟܘ. *Et sicut misit me pater meus, etiam
ego mitto vos.* rectè observavit Cl. Beza; hæc ex Ioan. 20. 21.
hûc inserta esse. Arabs, Euangelium Hebr. & Vulgatus
non habent.

VERS. 19. Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε. Deesse οὖν testa-
tur Cl. Beza in suis vetustis codicibus. Legerunt id tamen
Syrus, Vulgatus, & Euang. Hebræum. Arabs pro eo habet
الا *nunc*, prout in vetustissimo Bezæ codice legebatur νῦν.

Non possumus non ea addere, quibus Arabs Euangelium
Matthæi claudit كمل نسخ بشارة مي الرسول وكان كتبها
بارض فلسطين بالهام روح القدس عبرانيا بعد صعود ربنـ
يسوع المسيح بالجسد الى السماء بثمان سنين في اول سنة مر
الرو ملك قيصر اقلوديوس ملك. Id est, *absolutum est exem-
plar Euangelij Matthæi Apostoli, quod scripsit in terra Palæstina
auxilio spiritus sancti Hebraicè, octo annis postquam Dominus
noster Iesus Christus carne in cælos ascendit, primo anno regni
Claudij Cæsaris Regis Romani.* Quæ partim conveniunt cum
Syro, dicente Matthæum prædicasse ܥܒܪܐܝܬ ܒܐܪܥܐ
ܕܦܠܣܛܝܢܐ, *Hebraicè in terra Palæstina*, partim cum
vetustissimo Bezæ codice, in quo erat, τέλος τοῦ κατὰ Ματθαῖον
ίου εὐαγγελίου. Ἀμήν. ἐξεδόθη ὑπ' αὐτῆς (legendum videtur
ὑπ' αὐτοῦ) τοῦτο μετὰ χρόνους η' τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναλήψεως. *Finis sancti
Euangelij secundum Matthæum. Amen. Editum est istud
ab eo, octavo post anno à Christi sursum assumtione.* Addit
Arabs, fuisse eum primum annum Claudij. Nam quadra-
gesimus primus à nato Christo annus, qui octavus est ab ejus
ascensione, primus fuit imperij Claudij.

S. MARCI.

CAP. I.

VERS. 2. ὡς γέγραπται ἐν Προφήταις. Quia nempe ſequuntur duorum Prophetarum teſtimonia, primum Malachiæ, deinde Eſaiæ. Syrus tamen, Vulgatus & Arabs pro ἐν τοῖς προφήταις, legerunt, ἐν Ἠσαΐᾳ τῷ προφήτῃ. quomodo in duobus vetuſtis codicibus, & vetuſtiſſimo ſuo legi tradit Cl. Beza. qui hanc germanam eſſe lectionem autumat, ſuſpicans locum Malachiæ ex albo olim in textum irrepſiſſe, ac propterea pro *In Propheta Eſaia* ſubſtitutum eſſe *In Prophetis*. ſed quia nulli omnino codices in citatione loci Malachiæ variant, nolim huic ſuſpicioni inhærere. Et alteram potius germanam putarim, quam in omnibus ſuis vetuſtis codicibus, exceptis paucis illis, reperiſſe ait. Quamvis Syri quoq; lectio nihil habeat incommodi: etiamſi enim Malachiæ locus Eſaïæ præmittatur, quia tamen id explicationis tantum gratia fit, ut locus Eſaiæ melius intelligatur, atque in Eſaiæ verba præcipue mentem intenderit, quod ex Matt. 3. 3. & Luc. 3. 4. & Joan. 1. 15. apparet, ubi ſolus Eſaiæ locus profertur, non inconcinne ſolus Eſaias memoratur. ſicut Matth. 21. 4. 5: *Vt impleretur quod ſcriptum eſt per Prophetam dicentem, Dicite filiæ Sionis, Ecce Rex tuus venit tibi mitis &c.* per Prophetam intelligitur procul dubio Zacharias, apud quem hîc locus cap. 9. 9. invenitur. prima tamen verba, *dicite filiæ Sionis*, non ſunt Zachariæ, ſed Eſaiæ, cap. 62. 11. quæ quum hîc emphaſeos tantum cauſa addantur, non ineptè ſub unius Zachariæ teſtimonio veniunt.

IBID. Syrus, ܕܢܬܩܢ ܐܘܪܚܟ. *Qui parabit viam tuam.* non legit ἔμπροσθέν σου, *ante te.* quod tamen in Græcis codicibus extat, & à Vulgato atque Arabe lectum fuit.

VERS.

Vers. 4. Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ. Beza, *Baptizabat Iohannes in deserto.* Malim cum Vulgato, *Fuit Iohannes in deserto baptizans.* nec displicet sententia Vallæ, qui verbum ἐγένετο à sequentibus separandum esse existimabat, ut sit hæc sententia, quendam Joannem extitisse qui in deserto baptizaret. Nam præterquam quod à nuncupatione viri ante non nominati potius quam ab ejus actione, ut inquit Valla, incipiendum fuit, confirmari id videtur, quia non dixit determinatè ἐγένετο ὁ Ἰωάννης, sed indefinitè absque determinante articulo Ἰωάννης, i. *Ioannes quidam.* sicut Ioan. 1.6, ἐγένετο ἄνθρωπος, *fuit homo quidam.* præsertim si eum verborum situm sequamur, qui apud Vulgatum & Syrum est, qui ἐν τῇ ἐρήμῳ ponunt ante βαπτίζων. tum enim hæc distinctio commodè adhibetur, *fuit Ioannes in deserto, baptizans & prædicans &c.* Malim tamen ἐγένετο accipere sicut Ioan. 6.19, ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον, *prope navem venientem.* Et Luc. 10.32, Λευΐτης γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, *quum Levita venisset ad eum locum.* Ita hîc: *venit Iohannes baptizans &c.* ut idem sit quod Mat. 3. 1, παραγίνεται Ἰωάννης κηρύσσων.

Vers. 5. *Et exibat ad eum omnis Iudaica regio*, καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται· καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, &c. Syrus, Vulgatus, Arabs, & vetustissimus Bezæ codex legerunt, καὶ πάντες οἱ Ἱεροσολυμῖται· καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. dislocata voce πάντες.

Vers. 6. Ἦν δὲ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου. Syrus, ܗܘ ܕܝܢ ܝܘܚܢܢ ܠܒܝܫ ܗܘܐ ܠܒܘܫܐ ܕܣܥܪܐ ܕܓܡܠܐ. *Ipse autem Ioannes indutus erat vestimento pili camelorum.* Singulare καμήλου mutavit in plurale. ut & Cl. Beza vertit, *indutus erat pilis camelorum.* nescio an prudenter satis. neque enim hîc pili multorum camelorum intelliguntur, qui ab eorum velleribus avulsi, deinde rursus contexti fuerint. inde enim pretiosæ vestes fieri

ſolent, quæ camelotæ noſtratibus dicuntur, Joanni noſtro nequaquam congruæ. Sed unius cameli piloſa pellis intelligitur, quam corpori ſuo circumjecit, & pelliceo cingulo firmavit. qualis illa fuit אַדֶּרֶת שֵׂעָר *toga villoſa* Eliæ Prophetæ, deſerto conveniens veſtis, procul dubio aut *καμήλȣ δέρμα*, aut *μηλωτή*, aut *αἴγειον δέρμα*, de quibus Paulus Hebr. 11.37. Ejuſmodi enim veſtes luxum omnem faſtidientes, innocentiæ, pœnitentiæ & auſteræ vitæ ſigna erant, adeoque Prophetis Dei, calamitoſis præſertim temporibus aptiſſimæ. quare & Pſeudoprophetæ id imitaturi, dicuntur Matt. 7.15. venturi *ἐν ἐνδύμασι προβάτων*. quæ non ſunt veſtimenta ex lana ovium contexta, ex ea enim fiunt pretioſiſſima & ſplendida, ſed *μηλωτῇ*, *pelles ovium* intelliguntur, quibus Pſeudoprophetæ induti humilitatis manſuetudiniſque inſignem ſpeciem eſſent præ ſe laturi.

IBID. Καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτȣ. Syrus vertit, ܥܰܪܩܬܳܐ ܕܡܰܫܟܳܐ ܥܰܠ ܚܰܨܰܘ̈ܗܝ. Boder. in Reg. *corrigia pellicea ad lumbos ſuos.* ܥܰܪܩܬܳܐ, plur. ܥܰܪ̈ܩܶܐ ponitur interdum pro Græco *ἱμὰς*, *lorum*, *corrigia*. ac de calceamentorum corrigia dicitur, Luc. 3.16. & alibi. nec differt multum ab Hebr. עֹרְקִים *arteriæ*, *nervi*. ex quibus lora & corrigiæ non raro fiunt. ſed vox Syriaca generalius etiam pro *ligamine*, *vinculo*, *cingulo* uſurpatur. Ferrarius, ܥܰܪܩܬܳܐ *corrigia*, *ligamen*. ſecundo *ſtereobata*. tertio *arbor ingens*. Inde non tantum hoc loco, ſed Actor. 21.11 pro *ζώνη* ponitur, & de lumborum cingulo dicitur. Itaque recte Tremel. & Boder. in Pariſ. *zona pellicea in lumbis ſuis*. Ferrar. ܥܰܪܩܬܳܐ ܕܡܚܰܒܠܳܐ *zona puerpera*. quod autem vocalem ܶ ſcribat ad ſecundam radicalem, eſt quia effert eam literam per Mhagiono, ut Amira loquitur in Gram. quam alij efferunt,

ut

ut idem loquitur, per Marhtono, id eſt, curſim ſine vocali per Scheva quieſcens, hoc modo שְׁרִקְתָּא. quomodo noſtræ habent editiones.

Vers. 10. Εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανούς. *vidit findi cælos.* conſentiunt Syrus & Arabs. Vulgatus, *ἀνοιγμένους, apertos.* Qui & ſolus habet, *deſcendentem & manentem in eo.* Syrus & Arabs, ut eſt in Græco, *deſcendentem ſuper eum.*

Vers. 11. *Tu es filius meus dilectus* ἐν ᾧ εὐδόκησα. Syrus, Vulgatus, tria Bezæ vetuſta exemplaria, & vetuſtiſſimum ejus, legerunt, ἐν σοὶ εὐδόκησα. Arabs, الذي بك سررت, verſio Romana, *in te complacui.* non intellexit phraſin. ad verbum eſt, *quo in te* (vel *in quo te*) *gaviſus ſum.* id eſt, ſimpliciter, ἐν ᾧ, *in quo* gaviſus ſum. quum enim alloquuntur perſonam, non poſſunt *in quo* aliter efferre, quam per pronomen relativum ſequente affixo ſecundæ perſonæ. ut & Hebræi dicturi, *Tu es is in quo &c.* non dicent אתה הוא אשר בו, ſed אשר בך. Similiter Syrus, ſi hoc loco dicere voluiſſet, *in quo complacui*, non potuiſſet aliter quam Arabs, ܕܒܟ ܐܨܛܒܝܬ *quo in te complacui.*

Vers. 13. Καὶ ἦν ἐκεῖ ἡμέρας τεσσαράκοντα. Syrus per omnia convenit. Vulgatus & Arabs omittunt ἐκεῖ, addunt vero καὶ τεσσαράκοντα νύκτας.

Vers. 15. ܡܫܠܡ ܗܘ ܙܒܢܐ ܘܡܛܬ ܡܠܟܘܬܐ ܕܫܡܝܐ. Tremel. *Impletum eſt tempus, & appropinquat regnum cælorum.* malè *appropinquat*, quaſi nondum adeſſet. melius Boder. *& appropinquavit.* ut ſciamus factam jam eſſe appropinquationem, non autem eſſe in fieri. ſed magis propriè, *& advênit.* id enim vox Syriaca proprie valet. accepit hoc loco ἤγγικε, ſicut ab Apoſt. uſurpatur Rom. 13. 12, ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικε. id eſt, jam

adeſt dies. Optimè. quum enim dicatur tempus jam impletum, nõ intelligitur regnum Dei eſſe in procinctu ut veniat, ſed jam adveniſſe, quia Rex iſtius regni aderat, & Euangelium, quod ipſum nomine regni cælorum paſſim indigetatur, jam prædicabatur. unde Chriſtus hîc dicit, reſipiſcite & credite Euangelio. & verſ. præced. dicitur ivíſſe in Galilæam prædicans Euangelium regni Dei, non certe appropinquantis, ſed præſentis. vide quæ pluribus de eadem phraſi obſervavimus ad Matth. 24. 32.

IBID. Πιστεύετε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Vulgatus & Beza, *credite Euangelio.* neglexerunt præpoſitionem ἐν. quod & in verſione Syri fecerunt Trem. & Bod. atque in Arabis verſio Romana. non laudo. Neque enim fruſtra phraſin Hebræam ab Euangeliſta retentam cenſeo. Senſus eſt, non modo veritati Euangelij credendum, ſed & in ea doctrina omnem ſalutis fiduciam ponendam. verto ergo, *credite in Euangelio.*

VERS. 16. Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν. ſic Syrus ܘܗܘ ܡܗܠܟ *& ambulans.* At Vulg. *& præteriens.* Arabs, فلما عبر *& quum præterijt.* Nam & in duobus Bezæ vetuſtis codicibus ejuſque vetuſtiſſimo legebatur παράγων. Porro παρὰ τὴν θάλασσαν, Syrus vertit ܚܕܪ ܚܕܪ ܝܡܐ. Trem. *circum vicina loca maris Galilææ.* illud *vicina loca* non eſt apud Syrum. Boder. *circa mare Galilææ.* Ferrarius, ܚܕܪ *circa*, præpoſitio. Probo interpretationem, ſi *circa* accipiatur pro *circum*, vel circumcirca. quo ſenſu non raro accipitur apud Vulgatum Interpretem. ut Marc. 3. 32, *ſedebat turba* περὶ αὐτὸν, *circa eum.* Luc. 7. 17, ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ, *in omnem circa regionem.* Luc. 9. 12, εἰς τὰς κύκλῳ κώμας, *villas quacirca ſunt.* Beza, *circumjacentes.* Luc. 13. 8, *uſque dum fodiam* περὶ αὐτὴν, *circa eam.* Beza, *circum eam.* Sed ſi *circa* accipiatur

tur pro *juxta*, quæ vulgatiſſima ejus eſt ſignificatio, & hoc loco à lectore arripi poſſet, quia in Græco eſt, Καὶ περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, non fert eam interpretationem dictio Syriaca. Nam παρὰ τὴν θάλασσαν, quod Mar. 4.1, & alibi, Vulgatus vertit *circa mare*, Syrus ſolet vertere ܥܠ ܝܕ ܝܡܐ. ut & *circa viam*. ܥܠ ܝܕ ܐܘܪܚܐ. verum ܚܕܪ ܝܡܐ eſt *circum mare*. ut legiſſe videatur περὶ τὴν θάλασσαν. aliter enim apud Syros non uſurpatur, quam pro *circuitu*. ut & verbum ܚܕܪ *cinxit, circuivit*. Arabs Græcum textum ſecutus vertit على بحر *juxta mare*.

Vers. 21. Καὶ εἰσπορεύονται εἰς Καπερναούμ· καὶ εὐθέως τοῖς σάββασιν εἰσελθὼν εἰς συναγωγὴν, ἐδίδασκε. Syrus videtur legiſſe, Καὶ εἰσῆλθον εἰς Καπερναούμ· καὶ εὐθέως τοῖς σάββασιν ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν. Arabs, καὶ εἰσελθὼν εἰς Καπερναούμ, ἐδίδασκεν ἐν σάββασιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν. quomodo Bezæ codices variarint, vide in ejus notis.

Vers. 26. Καὶ σπαράξαν αὐτὸν τὸ πνεῦμα. Vulgatus & Beza verterunt per *diſcerpere*. Syrus, ܘܫܕܬܗ *& projecit eum*. ut & Marc. 9.18 vertit per ܢܫܩܠܗ *alliſit eum*. quod non prorſus repudiandum eſſe, ibi obſervamus.

Vers. 28. *Exivit autem fama ejus ſtatim* εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας, Beza, *in totam regionem circumjacentem Galilææ*. Vulgatus non addidit *circumjacentem*, ut nec Syrus, nec Arabs. neque enim exiſtimarunt, quod voluit Cl. Beza, ſenſum eſſe, famam Chriſti non modo per totam Galilæam, ſed etiam per vicinas regiones ſparſam: verum ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας eſſe totam Galilææ regionem circumquaque. ſic ut ἡ περίχωρος non comprehendat regiones Galilæam undequaque cingentes, ſed univerſam Galilæam, quaquaverſum ſuis limitibus circumcirca extenditur.

ditur. Quod procul dubio rectum est. Nam & LXX Interpretes Deut. 3. aliquoties כל חבל ארגב *omnem tractum Argob*, vertunt πᾶσαν τὴν περίχωρον Ἀργόβ. adeo ut εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας, Hebraice dici debeat בְּכָל חֶבֶל הַגָּלִיל, *per totum tractum Galilaæ.* vel quod idem est בְּכָל כִּכַּר הַגָּלִיל. nam & id sæpe LXX per περίχωρον exponunt. neutra phrasis permittit τὴν περίχωρον extendere extra limites ipsius Galilææ. quod idem observandum Marc 6. 5. ubi περιδραμόντες ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, nihil significat nisi percurrisse eos totum regionis istius tractum. quare Syrus solummodo dixit ܟܠܗ ܐܬܪܐ ܗܘ, Vulgatus, *Universam regionem illam*, non ut Beza, *totam circumjacentem regionem illam.* quibus tamen ipsis verbis, non alia quam tota terra Gennezareth circumquaque intelligi potest. quia pronomen ἐκείνην, *illam*, demonstrat terram in quam ingressus erat, non autem alias regiones circum eam jacentes.

VERS. 36. Καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ὁ Σίμων καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ. Syrus, ܘܒܥܝܢ ܗܘܘ ܠܗ *& quærebant eum.* optimè, etsi enim καταδιώκειν propriè & plerumque sit *persequi* lædendi animo, quod Hebræi dicunt רדף, apud LXX Interpretes tamen non raro usurpatur pro *prosequi* consequendi & obtinendi gratia, quia & Hebræorum רדף ita interdum sumitur. ut Psal. 23. 8, טוב וחסד ירדפוני, LXX. κράτιστον καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξει με. Psal. 38. 21, תחת רדפי טוב, ἐπεὶ κατεδίωκον ἀγαθόν. Vulgatus pro κατεδίωξαν legit κατεδίωξεν. Syrus & Arabs in plurali.

VERS. 38. Ἄγωμεν εἰς τὰς ἐχομένας κωμοπόλεις. Primò observavit Cl. Beza Syrum omnino perperam legisse ἄγετε, *ite.* vertit sane ܗܠܟܘ *ite.* an autem omnino perperam, & an legerit ἄγετε, nescio. nam & Joan. 11. 15, ἀλλὰ ἄγωμεν πρὸς αὐτόν, vertit, ܐܠܐ ܗܠܟܘ ܠܘܬܗ *sed ite eò.* si addere-

deretur ܢܗܠܟ *nobiscum*, aut simile quid, res clara esset. nam & Arabs hoc loco habet سيروا بنا *ambulate nobiscum*, id est, ambulemus. Et Joan. 11. 7. & 15, امضوا بنا *ite nobiscum*, i. eamus: phrasi Arabibus usitatissima. Deinde recte observavit, in quodam exemplari legi εἰς τὰς ἐγγὺς πόλεις καὶ εἰς τὰς κώμας, atque ita veterem Interpretem & Syrum legisse. non tamen eodem ordine verborum. Syrus enim habet ܠܩܘܪܝܐ ܘܠܟܪܟܢܝܬܐ ܕܩܪܝܒܢ, *in pagos & in civitates propinquas*. Arabs similiter. Vulgatus, *in proximos vicos & civitates*. ubi obiter observandum, in omnibus editionibus Syriacis scribi ܘܠܟܪܟܢܝܬܐ. est tamen Vau legendum per Scheva, quamque habet vocalem debet sequenti lamed, hoc modo ܘܠܟܪܟܢܝܬܐ. Porro κωμοπόλεις Beza vertit *oppidula*, quæ scilicet inter vicos & urbes media sint. Gloss. κωμόπολις *oppidum, conciliabulum*. Sequitur ἵνα κἀκεῖ κηρύξω. solus Arabs habet لنكرز *ut prædicemus*. εἰς τοῦτο γὰρ ἐξελήλυθα. Syrus, Vulgatus, & Arabs legerunt ἐλήλυθα, *veni*. sicut in M.S. codice legit Beza.

Vers. 44. Σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ. sic & Arabs. At Syrus, ܠܟܗܢܐ *Sacerdotibus*. Vulgatus, *principi Sacerdotum*, τῷ ἀρχιερεῖ.

Cap. II.

Vers. 1. *Et rursus intravit Capernaum* δι' ἡμερῶν. Syrus, ܠܝܘܡܬܐ. Boderianus verbotenus, sed obscure, *ad dies*. Tremel. *post* aliquot *dies*. Recte observavit doctiss. Beza, διὰ in hac phrasi interstitium temporis denotare, & sæpe per μετὰ, *post*, bene reddi, quod Syrus passim per præpositionem ܠ efferre solet. ut Marc. 14. 58, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομήσω αὐτόν, *& intra triduum* (tribus diebus intervenienti-

nientibus) *ædificabo illud.* Syrus, ܠܝܘ̈ܡܝܢ ܩܠܝ̈ܠܝܢ: sic Actor. 24. 17, *δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων, post multos annos*. Syrus, ܠܫܢ̈ܝܢ ܣܓܝ̈ܐܬܐ.

VERS. 2. ܐܝܟܢܐ ܕܠܐ ܐܫܟܚ ܐܝܒܐ ܐܢܘܢ ܐܦ ܠܐ ܩܕܡ ܬܪܥܐ. Trem. *adeo ut non posset capere eos, ne quidem* locus *ante portam*. Boder. in Regijs, *ita ut non posset comprehendere eos, ne vestibulum quidem januæ.* recte, si modo platea ante januam vocari possit vestibulum. In Paris. *ita ut non posset capere eos non etiam ante portam.* verto, *ne quidem anterius portæ.* etsi enim ܩܕܡ passim valeat *ante*, proprie tamen est nomen substantivũ, ut & apud Hebræos נֶגֶד & קֶדֶם, quæ deinde adverbiascunt. hinc affixa recipit instar nominum, ܩܕܡܘܗܝ *anterioritates ejus*, i. ante eum. sicut ܚܕܪܘܗܝ *circuitus ejus*, i. circum ipsum. Arabs habet, موضع الي الباب *locus ad portã.* porro editiones omnes habent ܐܝܒܐ. quod tamen legendum fortassis ܐܝܒܝ in præterito primæ conjug. ut ad verbum sit, *ita ut non potuerit ceperit*, i. potuerit capere. sicut supra cap. 1. 35, ܩܕܡ ܩܡ *antevertit surrexit*, i. antevertit surgere. Aut erit Benoni, ܐܫܟܚ ܐܝܒܐ *potuit capere.* sicut Marc. 1. 42, ܫܪܝ ܡܟܪܙ *cœpit prædicare.* id præfero.

VERS. 4. ܣܠܩܘ ܠܗܘܢ ܠܐܓܪܐ: *ascenderunt in tectum.* Hæc in Græcis exemplaribus non extant. nec in Vulgato, nec in Arabe. addita videntur ex Luc. 5. 19. *ἐξορύξαντες* autem, quod in Græco textu extat, à Syro & Arabe omittitur. Vulgatus vertit *patefacientes.*

VERS. 7. Τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασφημίας; Non observavit

vavit Beza ullam exemplarium diſcrepantiam. nec diſcrepat Syrus, niſi quod οὕτω omiſerit, & legerit βλασφημίαν. Vulgatus autem, *Quid hic ſic loquitur? plaſphemat.* τί οὗτος οὕτω λαλεῖ; βλασφημεῖ. Arabs, من هذا المتكلم بالتجديف, τίς οὗτος ὁ λαλῶν βλασφημίας;

VERS. 11. ܠܟ ܐܡܪ ܐܢܐ, Trem. *tibi dico ego.* quod quum legeret Cl. Beza, exiſtimavit אני *ego*, loco præſertim poſtremo poſitum magnam habere emphaſin, ac ſi diceret Chriſtus, Agnoſcite me verum quoque Deum eſſe. nam ego ipſe, ut autoritate prędicus, tibi paralytico dico &c. Nullam tamen hoc infert emphaſin. nam ܐܡܪ ܐܢܐ tantum eſt *dico.* ſicut ܐܡܪ ܐܢܬ *dicis.* ܐܡܪܝܢ ܚܢܢ *dicimus.* ܐܡܪܝܢ ܐܢܬܘܢ *dicitis.* ſine ulla emphaſi. Syri enim quum ex participio formant præſens indicativi, ſemper ei ſubjungunt pronomen iſtius perſonæ, quam exprimere volunt, præterquam tertiæ.

VERS. 16. Τί ὅτι μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει; In quodam exemplari, inquit Beza, ut & apud Syrum Interpretem, additur ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, *Doctor veſter.* quod etiam convertit Vetus Interpres, & diſerte legit Auguſtinus de conſenſu Euang. lib. 2. cap. 27. Apud Syrum interpretem non legitur. ſed apud Arabem.

VERS. 17. Ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. Syrus, Vulgatus, & duo ex vetuſtis Bezæ exemplaribus non legerunt εἰς μετάνοιαν. Arabs legit.

VERS. 19. Ὅσον χρόνον μεθ' ἑαυτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύειν. pro omnibus his Syrus tantum habet ܠܐ *non.* quum enim præceſſerit interrogatio, *poſſuntne filij thalami jejunare, quamdiu &c.* ſimpliciter reſpondet, *non.* Arabs & Vulgatus Græca ſequuntur.

X VERS.

VERS. 23. Καὶ ἐγένετο παραπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων, ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ &c. In quodam exemplari, inquit Cl. Beza, legitur (quo modo etiam vertit Vulgatus) πάλιν αὐτὸν ἐν τοῖς σάββασι διαπορεύεσθαι. sic & Syrus. nisi quod πάλιν omiserit. Arabs longe aliter, وكان يوم سبت وتلاميذه يمشون بين الزروع, *& erat dies Sabbathi, & discipuli ejus ibant inter sata.*

VERS. 24. *Et dicunt ei Pharisai*, ܚܙܝ ܡܢܐ ܥܒܕܝܢ ܒܫܒܬܐ ܡܕܡ ܕܠܐ ܫܠܝܛ. Tremel. *vide quid faciunt in Sabbatho, aliquid quod non licet.* Boder. *vide quid faciunt Sabbatho,* id nempe *quod non licet.* ܡܢܐ acceperũt pro pronomine, adeoque absque interrogatione versum reddunt. In Græco est, ἴδε τί ποιοῦσιν ἐν τοῖς σάββασιν, ὃ οὐκ ἔξεστι; ubi τί; *quid?* ponitur pro διὰ τί; *quare?* ut & alibi sæpe. sic & apud Syros, ܡܢܐ *quid?* non raro sumitur pro ܠܡܢܐ *quare?* sic supra vers. 16, ܡܢܘ ܕܥܡ ܡܟܣܐ ܘܚܛܝܐ ܐܟܠ ܘܫܬܐ, *quid* (i. quare) *cum publicanis & peccatoribus edit & bibit?* Ita hoc loco verto, *vide, cur faciunt in Sabbatho, quod non licet?* recte id Junius vidit.

VERS. 26. Ἀβιάθαρ. Syrus, ܐܒܝܬܪ. Arabs, ابيتار. Vulgatus, *Abiathar.* consentiunt omnes in hoc nomine, etiam Græci codices, teste Beza. non est ergo cur hîc mendum statuamus. præsertim quum non difficulter hic locus, ut ex doctissimis Bezæ notis liquet, cum historia conciliari queat.

CAP. III.

VERS. 4. *Animam servare, an* ἀποκτεῖναι, *occidere.* in

in duobus Bezæ exemplaribus erat ἀπολέσαι. ſic Syrus, Vulgatus, & Arabs legerunt.

VERS. 5. Ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν. Vulg. & Eraſ. *ſuper cæcitate cordis eorum.* pro ipſis facere videtur, quod Job. 17.7, וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי *& caligavit præ ira oculus meus*, à LXX vertatur, πεπώρωνται γὰρ ἀπ' ὀργῆς οἱ ὀφθαλμοί μου. oculis caligo, cæcitas & obſcuritas potius tribuitur quam callus. propriè tamen כָּהָה eſt *contrahi.* diciturque de oculo, qui præ ſenio aut diuturno dolore, exiccatis nervis, contractus eſt, & induruit, nec amplius mobilis ut in juventute, fixus ſtat. quod Pſal. 6.7 dicitur עָתְקָה עֵינִי *inveteravit oculus meus*. Itaque cum Cl. Beza potius ſentio, qui per πώρωσιν duritiem intelligit, qualis eſt in cute in callum cõtracta. Syrus, ܥܠ ܩܫܝܘܬܐ ܕܠܒܗܘܢ, *ob duritiem cordis eorum.* Arabs ſimiliter. Gloſſ. πώρωσις *perduratio.*

IBID. Καὶ ἀποκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη. Syrus, Vulgatus, & Arabs non legerunt ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

VERS. 6. *Et conſilium ceperunt adverſus eum,* ܐܝܟܢܐ ܕܢܘܒܕܘܢܝܗܝ. Tremel. & Bod. *quomodo perderent eum.* id dicerent per ܐܝܟܢܐ ſimpliciter, non ſequente ܕ. vide Marc. 2. 26. & alibi. at ſequente ܕ valet 1°. *ſicut.* 2°. *ſic ut, adeo ut.* 3°. *ut* ſimpliciter. poſtremum hujus loci eſt, ac vertendum, *ut perderent eum.* In Græco, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Vulgatus, *quomodo perderent eum*, id eſt, πῶς. melius Beza, *ut perderent.*

VERS. 7. ܘܥܡܐ ܣܓܝܐܐ ܡܢ ܓܠܝܠܐ ܢܩܦܘܗܝ. Tremel. *& populus multus ex Galilæa premebat eum.* Boder. in Reg. & Pariſ. *cinxit eum.* ܢܩܦ nec *premere* ſignificat, nec *cingere.* ſed *adhærere, ſequi.* verte ergo,

X 2 *ſecutus*

secutus est eum. ἠκολούθησαν αὐτῷ, dixit Marcus. Arabs, وتبعه, *& secutus est eum.*

VERS. 10. *Vt eum tangerent* ὅσοι εἶχον μάστιγας, *quotquot habebant plagas.* Syrus & Arabs hæc cum sequentis versiculi initio conjunxerunt, sed diversimodè. Syrus, ܘܐܝܠܝܢ ܕܐܝܬ ܗܘܐ ܠܗܘܢ ܡܚܘܬܐ ܕܪܘܚܐ ܛܢܦܬܐ, *& qui habebant plagas spirituum immundorum &c.* Arabs, والذين كانت بهم امراض وارواح نجسة, *& qui habebant morbos, & spiritus immundos.* Neutra lectio à Beza aut Erasmo in Græcis exemplaribus observata.

VERS. 14. Καὶ ἐποίησε δώδεκα. Syrus, ܘܓܒܐ, Arabs, وانتخب, *& elegit.*

VERS. 16. Καὶ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον. Annotat Erasmus, ante hæc verba nonnullos Græcos codices habere πρῶτον Σίμωνα. quam lectionem Beza in interpretatione expressit, *Primum Simeonem: (cui imposuit nomen Petrum)* textui tamen addere ausus non fuit. quod miror, si in suis exemplaribus id invenit. suspicor non invenisse, quia nihil monet. In emendatioribus codicibus non reperitur, inquit Erasmus. quare ex Matthæo desumtum suspicatur. Syrus, Vulgatus, & Arabs quoque non agnoscunt. Nec aliter legit Hieronymus. Nolim ergo addi. Etsi Cl. vir Salomon Glassius Philologiæ Sacræ pag. 168. aliter judicet, Bezam nempe secutus. Fateor quidem, pleniorem fore orationem, & faciliorem constructionem, si addatur πρῶτον Σίμωνα. Sed nemo ignorat, concisam imo & hiantem orationem elegantiæ sæpe esse Hebræis, ubi non hiat sensus. quod hoc loco verissimum est. Quum enim dicitur, *Et fecit duodecim ut essent secum. Et imposuit Simoni nomen Petrum. Et Iacobum filium Zebedai, &c.* Quis non intelligit sensum esse, Fecit duodecim qui essent secum, nempe Simonem cui posuit nomen

men Petrum, deinde Jacobum, &c. Καὶ Ἰάκωβον regitur ab ἐποίησε, etsi per ὃ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον, constructio parum fuerit interrupta. Quod autem Cl. Beza annotat, Simonem non tunc fuisse cognominatum Petrum, sed tum demum quum ex illa legatione reversus præclaram illam confessionem edidisset, Matth. 16. 18; nescio an concedendum sit. neque enim ibi dicit, *Tu vocaberis deinceps Petrus*, sed *Tu es Petrus*. Id est tu jam id nomen habes. quando autem impositum? Primo, Joan. 1. 43, ubi Simoni ab Andrea ad Christum adducto Dominus dixit, *Tu vocaberis Cephas, quod est si interpreteris Petrus*. Secundo, Marc. 3. 16. quum collegium duodecim Apostolorum formavit. ubi tamen ἐπέθηκε per plusquamperfectum exponi posset *imposuerat*. respectu habito ad id quod ante factum fuerat. unde Matth. 10. 2, habetur, πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, *qui dicitur Petrus* ex impositione nominis ante facta.

Vers. 17. Καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου· (καὶ ἐπέθηκε αὐτοῖς ὀνόματα Βοανεργές.) Arabs nihil differt. At Syrus eandem hîc constructionem servavit quæ fuit versu præcedenti, ac si legisset, Καὶ Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννῃ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Ἰακώβου ἐπέθηκε αὐτοῖς ὄνομα βοανεργές. Cæterum de hoc βοανεργὲς, quod apud Syrum est ܒܢܝ̈ ܪܓܫܐ, variæ fuere sententiæ. nos solummodo Drusij ac Caninij doctissimorum virorum sententias proponemus, ac quid de ijs sentiamus paucis addemus. D. Drusius derivat à Chaldaico בְּנֵי רְגֵשׁ hoc modo. primo legatur רְגֵשׁ ῥγέμ, γ pro ν. quod non est insolens. deinde abjecto μ & pro eo substituto ς habes ῥγές. deinde בְּנֵי legatur βανὶ, ut inquit pro שמואל *Samuel*. addo, ut pro Syriaco טליתא *puella*, Ταλιθά. pro טביתא *caprea*, Ταβιθά. habemus jam βανεργές. pro eo, inquit, Syriæ quædam dialectus dicit bonerges. quod quidem virum doctiss. sua fide arbitror tra-

dere, quum nemo hactenus, quod ſciam, dialectum iſtam produxerit. Ex his, inquit, dialectis conflatum *βοανεργές*. nam imperitia quid non audet? Ego pace tanti viri dixerim, me hîc tantam imperitiam non incuſare, nec tot literarum mutationes hîc lubenter agnoſcere. Caninius derivat à Syriaco בְּנֵי רְגֵשׁ, & proculdubio ſcribendum ait Banerges, ſine o, nec id ullum doctum negaturum affirmat. Ego, etſi me inter doctos cenſere nec volo nec debeo, negare id tamen auſim. Conſtat enim, ſcheva Orientalium certam pronuntiationem non habere, ſed omnium vocalium ſonum, modo breviſſimè efferantur, ſibi vendicare. ſicut ergo Druſius & Caninius ſæpe per a prolatum fuiſſe rectè agnoverunt, ita & non raro per o breviſſimũ prolatum fuiſſe negari non debet. ut pro סְדוֹם *σόδομα*. pro עֲמוֹרָה *γομόρρα*. ita ergo בְּנֵי, legi poteſt *Βονί*, o breviſſimo. Unde ergo, inquies, illud a in *βοανεργές*? an ab imperitis corruptè additum, ut fieri ſolet quum ex una linguà in aliam dictiones transfunduntur? nihil id neceſſe eſt ſtatuere, ſi modo obſerves Syriacè non recte dici בְּנֵי רְגֵשׁ, ut à Caninio producitur, ſed בְּנֵי רְגָשׁ, quod ut jam diximus legi poteſt *Βοναιργές*. inde, transpoſitis ſolummodo *α* & *ν*, fit *Βοανιργές*, atque inde exigua ſane corruptione, & parvulà pronunciationis variatione *βοανεργές*. ſit venia noſtræ conjecturæ. Cur autem in Syriaco ſcribatur ܪ̈ܓܫܝ, cum Jod in fine, & nota pluralis numeri ſuper reſch, fateor ingenuè me prorſus ignorare. hoc ſcio, in Lexico quodam non rectè ſcribi ܪ̈ܓܫܝ. omnes enim editiones dictionem hanc exhibent, eo quo à nobis factum modo, nempe ܪ̈ܓܫܝ, quod eſt formæ ܕ̈ܡܟܝ *dormiverunt*, nempe fœminæ, Matth. 26. 5. at quomodo id cum ſenſu hujus loci conveniat, non video. Nec audeo tamen cum D. Druſio affirmare, corruptè ita ſcribi

ſcribi apud Syrum ܪ. ac erroris cauſam eſſe, quia abſque punctis erat רגיש, unde רגשי tranſpoſitis literis. ſi error eſt, ortus putari poſſet, quod Syri ſuo ܫ finali flexam caudam addunt, hoc modo ܫ. quæ ſi non rectè ducatur, ſed in medio paululum attollatur, quod per incuriam aut feſtinationem nimiam facile contingit, hoc modo, ܫܝ, jam figuram Jod in fine habet. ſed reſtat adhuc ſcrupulus de nota pluralis numeri, quem forma exhibita nequaquam fert. eximi poterit fortaſſe ſcrupulus, ſi dicamus non pauca eſſe apud Syros, quæ in forma ſingulari, duo tamen puncta pluralis num. notam geſtant, quia in ſingulari ſignificationem collectivam & pluralem habent. qualia ſunt ܒ̈ܩܪܐ *grex*, Matth. 8. 30, 31, 32. ܥ̈ܢܐ *grex ovium*, Matth. 26. 32. & alia plura quæ habemus Gram. noſtræ pag. 122. tale poteſt eſſe ܪ̈ܓܫܐ *tonitruum tumultus.* ut non tam ſit Hebræorum רגש quam קולות. quum enim רגש prima ſua ſignificatione ſtrepitum & tumultum deſignet, non inepte ſtatuitur, quum de tonitru dicitur, non tam unum aliquem tonitrui ictum, quam tonitrua repetitis ictibus ſtrepitum ingentem ac tumultum edentia eo denotari, ac propterea in forma ſingulari pluralis notam geſtare. ſed conjectamus tantum, ut eruditioribus locum demus. quibus ſi ſententia noſtra arridere poteſt, apparebit, efficaciſſime à Syro exprimi, cur duo iſti heroes vocati fuerint υἱοὶ βροντῆς. videlicet quia filij fuerint non unius tonitrui, ſed ſtrepitus tonitruum. quod & Græcum βροντή emphaticè ſolo ſuo ſono exhibet. Nondum calamum depono. ſicut enim in conjecturis fieri ſolet, ut aliud ex alio oriatur, ita & hîc contigit. ſi legas ܪ̈ܓܫܐ, רְגָשֵׁי nihil hîc eſt anomalum, nihil erroneum vel corruptum, ſed omnia Grammaticæ convenientiſſima. duplex punctum non notat pluralem numerum, ſed unum format literam

Reſch

Reſch, alterum notat Benoni. quod per literam ܪ contingere, non tantum in Benoni, ſed & in prima ſingulari Præteriti & Futuri, docemus Grammaticæ noſtræ pag. 39. Jod affixum eſt primæ perſonæ, quod in hac forma nominum ante ſe ſemper habere vocalem ˆ, docemus pag. 153. Ita ſenſus eſſet, *filij tonantis mei.* ſed id minus convenit cum *βοανεργές.* melius cum *βοαναργές.* quod apud Originem legi Homil. 1. in Geneſin teſtatur Druſius commentario priori ad voces N. T. ortum per duplicem tranſpoſitionem ex *βοναιρὰγές.* ſed nec cum interpretatione vocis probe convenit, quam Marcus dat, *υἱοὶ βροντῆς*, Syrus, ܒܢܝ̈ ܪܥܡܐ, *filij tonitrui.* niſi per *βροντὴν* ipſe Deus tonans intelligatur.

VERS. 21. ܐܡܪܝܢ ܗܘܘ ܓܝܪ ܕܡܢ ܗܘܢܗ ܢܦܩ. Tremel. *dicebant enim quod à ſeſe diſceſſiſſet.* Boder. in Pariſ. *quoniam à ſeſe exijſſet.* In Reg. melius, *cum extra mentem ſuam exijſſe.* Ferrarius, ܗܘܢܐ *ingenium, indoles.* videtur generalius etiam *mentem, intellectum* denotare. Lex. Syr. Arab. العقل السداد ܗܘܢܐ, id eſt, *intellectus, intentio mentis.* unde 1 Theſſ. 5. 6. pro *νήφωμεν*, Syrus dixit ܗܘܝܢ ܡܗܘܢܝܢ *ſimus ſobriæ mentis.* quum ergo hoc loco dicunt, *eum è mente ſua exiviſſe*, ſenſus eſt, non eſſe cum *νήφοντα*, ſobriæ mentis. Arabs dixit, ساهي القلب. ad quam verſionem libet adſcribere, quæ habet Iſaacus Caſaubonus Exerc. XVI. ad ann. Bar. pag. 247. *Putavit Paraphraſtes Arabs, ſenſum totius loci eſſe, Chriſtum premente turba vexatum adeo fuiſſe, ut ne refocillandi quidem vires corporis facultas ei concederetur: itaque è preſſura vexatione atque inedia, deficientibus viribus, in deliquium animi incidiſſe, vel certe metuiſſe qui aderant, ne id ei accideret. Ex hoc iſtorum metu ortus eſt rumor inter cingentem undique turbam, quaſi id contigiſſet,*

quod

quod metuebatur ne contingeret. Sparsum eum fuisse rumorem scribit Euangelista, quando ait, ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη, *quæ vertit Arabs, quia malum erat ei cor. Gallicè diceremus,* le cœur lui fault, *vel,* lui fait mal. *Hæc fama ubi ad aures pervenit cognatorum & familiarium Domini, quid ipsi consilij inierint, ostendit Marcus, & ait,* καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν. *ubi Arabs non pro vincire, ut placet interpretibus, accepit, sed pro ruentem sustentare, vel prehendere, auxilij ferendi caussa. Eadem dictione utitur & Matthæus cap. 9. 25. ubi Christus mortuam puellam excitaturus* ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς. Hæc Casaubonus. Pia quidem hæc sententia est, quæ cognatis Christi charitatis officia tribuit, quum alioqui impie & inique egissent, si Christum pro insano habẽtes capere studuissent. Sed nescio, an tam æquos in Christi cognatos nos esse oporteat, qui alibi dicuntur in ipsum non credidisse. Arabs certe ipsis non patrocinatur. انه ساهي القلب vir doctissimus vertit, *quia malum esset ei cor.* videtur confudisse radices سوا quod significat *malum esse*, & سهى quod Raph. vertit *errare.* sed proprie significat *abreptum esse, non considerare quid agas.* inde est سهو *ecstasis.* Actor. 11. 5, رايت رويا بسهو *vidi visionem in mentis excessu,* ἐν ἐκστάσει. Ita hoc loco pro ὅτι ἐξέστη, Arabs habet انه ساهي القلب, quod aliter verti non debet, quam *quod esset abreptus mente,* in excessu mentis. Rom. 11. 8, πνεῦμα κατανύξεως, Arabs vertit, روحا ساهيا, *spiritum stupentem,* ad res considerandas ineptum. Ita eadem mens Arabis quæ Syri, & quam Græcum ἐξέστη præ se fert. nempe dixisse eos, Christum mentis impotem factum esse. quod optimè cohæret cum sequenti vers. ubi Scribæ dicuntur dixisse, Dæmonium habet. nempe conveniebat amicis Christi cum Scribis. illi mentis impotem, hi dæmoniacum dicebant: dignum ergo qui comprehenderetur.

VERS. 34. Καὶ περιβλεψάμενος κύκλῳ τοὺς περὶ αὐτὸν καθημένους. Beza, *Et quum circumspexisset in circuitu eos qui circum sedebant.* verte, *circum se.* Vulgatus, *Et circumspiciens eos qui in circuitu ejus sedebant.* aut κύκλῳ aut περὶ non legit. ut & Arabs. Syrus habet, ܘܚܪ ܒܐܝܠܝܢ ܕܝܬܒܝܢ ܠܘܬܗ, *& intuitus est eos qui sedebant apud se.* περιβλεψάμενος vertit quasi ἐπιβλεψάμενος. κύκλῳ non legit. περὶ αὐτὸν accepit pro παρ' αὐτῷ, *apud se.* id enim περὶ interdum significat, ut & *circa* pro *apud*, *juxta*, apud Latinos. unde & cap. 4. vers. 10, *rogabant eum οἱ περὶ αὐτὸν*, Vulgatus vertit, *qui cum eo erant.* ut & Syrus, ܗܢܘܢ ܕܥܡܗ. ubi dubium non est, quin discipuli ejus intelligantur, phrasi Græcis usitatissima, apud quos οἱ περὶ τινὰ sunt qui alicui sunt addicti, eumque sectantur. Unde & facile adducor, ut hoc quoque loco τοὺς περὶ αὐτὸν non construam cum καθημένους, sed absolute sumam pro discipulis ejus, hoc sensu: *Et quum circumspexisset in circuitu suos discipulos sedentes.*

CAP. IV.

VERS. 8. Καὶ ἐδίδου καρπὸν ἀναβαίνοντα καὶ αὐξάνοντα. non annotat Beza discrepatiam exemplarium. nec differt Vulgatus. Syrus tamen habet, ܘܣܠܩ ܘܐܪܒܝ ܘܝܗܒ ܦܐܪܐ, *& ascendit, & crevit & dedit fructus.* Arabs similiter, sed alio ordine, اعطي ثمرة وصعد ونمي *dedit fructum, & ascendit & crevit.* verba ad semen referuntur, non ad fructum. quod discrimen generis ostendit.

VERS. 10. Ὅτε δὲ ἐγένετο καταμόνας. Beza, *quum esset solus.* Vulgatus, *singularis.* Arabs, لما انفرد *quum separatus esset.* Syrus in plurali, ܟܕ ܗܘܘ ܕܝܢ ܒܠܚܘܕܝܗܘܢ,

quum

quum essent autem soli. Sequitur, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα. Syrus & Arabs prorsus conveniunt. At Vulgatus legit οἱ περὶ αὐτὸν δώδεκα, *qui cum eo erant duodecim*, id est, 12 ejus discipuli. Erasmi libri simpliciter habebant, ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ut & vetustissimus Bezæ codex. sensus idem est: nam οἱ περὶ αὐτὸν, sunt οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ut cap. 3. 34. diximus.

VERS. 14. Ὁ σπείρων, τὸν λόγον σπείρει. Syrus, ܙܳܪܽܘܥܳܐ ܙܪܰܥ ܡܶܠܬ݂ܳܐ ܙܳܪܰܥ, *sator qui sevit, verbum sevit.* Arabs, الزارع هو الذي يزرع الكلام *sator est, qui serit verbum.*

VERS. 15. Ὅπου σπείρεται ὁ λόγος. Arabs ad verbum, حيث تزرع الكلمة, & Vulgatus, *ubi seminatur verbum.* Syrus autem habita ratione personarum de quibus agitur, ܘܡܶܙܕܰܪܥܳܐ ܒܗܽܘܢ ܡܶܠܬ݂ܳܐ, sicut Beza, *in quibus seminatur verbum.*

VERS. 18. Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας σπειρόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες. Redundare videtur prius οὗτοί εἰσιν. Syrus non habet. neque Arabs. simpliciter enim legunt, *Et qui inter spinas seruntur, hi sunt qui audiunt sermonem.* Vulgatus & Erasmus legerunt, Καὶ ἄλλοι εἰσιν. *Et alÿ sunt qui in spinis seminantur, hi sunt qui &c.*

VERS. 22. Οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ. Beza, *Non est quicquam occultum quod non futurum sit ut manifestetur, neque quod abscondatur, sed* oportet *ut palam proferatur.* Aoristum φανερωθῇ per futurum explicat, & quæ sequuntur cum præcedentibus in unam compingit sententiam, ac si scriptum esset, ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ὃ ἐγένετο ἀπόκρυφον, quorum posterius sit explicatio prioris, quia μὴ φανερωθῆναι & γίνεσθαι ἀπόκρυφον

κρυφον idem valeant. Et quum duriuſculum ſit, φανερωθῇ & ἐγένετο ſub eadem conſtructione comprehendere, Hebraiſmo tribuit mutationem temporis. Rectius videtur Vulgatus duas hîc ſententias ſtatuiſſe, etſi ejuſdem ſenſus: & ſimplicius vertiſſe. *Non eſt enim aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur.* Una ſententia eſt. Altera, *Nec factum eſt occultum, ſed ut in palam veniat.* ubi etiã δεῖ, *oportet*, recte cum Cl. Beza ſubintelligi poteſt. Syrus vertit ac ſi legiſſet, οὐ γὰρ ἐστί τι κρυπτὸν, ὃ μὴ φανερωθήσεται, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, καὶ μὴ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. Arabs, ac ſi legiſſet, οὕτως οὐκ ἐστί τι κρυπτὸν, ἵνα μὴ φανερωθήσῃ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἵνα μὴ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. Eraſmus etiam aliter legit. quem vide. Varias haſce ſive lectiones ſive verſiones peperit difficultas cõſtructionis. Non video cur non in Vulgato acquieſci poſſit. Moneo ſolummodo, ἀλλὰ ſumi etiam poſſe pro ἀλλ᾽ ἢ vel εἰ μὴ, *niſi.* hæc enim promiſcuè uſurpantur. εἰ μὴ pro ἀλλὰ, *ſed*, Matth. 24. 36. Joan. 17. 12. ut & ἐὰν μὴ eodem ſenſu Gal. 2. 16. ſic viciſſim ἀλλὰ pro εἰ μὴ, *niſi*, Matth. 20. 23. οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ᾽ οἷς ἡτοίμασται. *non eſt meum dare, niſi quibus paratum eſt.* Non enim negat ſuum eſſe dare, ut quis ad dextram ſuam ſedeat, ſed negat licere ſibi aliis dare, quam quibus id à patre paratum eſt. atque ita jubet, antequam eam gloriam poſtulent, primum ſeſe ita gerant, ut conſtet ex eorum eos eſſe numero, quibus id à patre eſt deſtinatum. Ita hoc loco, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ᾽ ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, verti poteſt, *neque factum eſt abſconditum, niſi ut in manifeſtum veniat.* Id eſt, ne exiſtimetis quicquam veſtrum occultari poſſe. nam etſi quid ad tempus lateat, non id fit niſi ut deinde magis reveletur. Ex Syriaſmo id oritur, ubi אלא, compoſitum ex אן לא *ſi non*, promiſcuè pro *ſed* & *niſi* uſurpatur. quin & disjunctas particulas אן לא pro *niſi* invenio, Marc. 8. 14. quod alias אלא אן dicere ſolent.

VERS. 27. *Semen germinet & aſſurgat*, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός.

τίς. Syrus, ܟܕ ܗܘ ܠܐ ܝܕܥ, *quum ipſe neſciat.* Arabs, وهو لا يعلم *& ipſe neſcit*, hoc eſt, ipſo neſciente. Optimè. ſæpe enim ὡς ſignificat *quum*, & Latinè per participium rectè redditur. ut Marc. 4. 36, παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ πλοίῳ, *accipiunt ipſum, quum eſſet in navi*, i. exiſtentem in navi. Luc. 1. 23, ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι, *quum impleti eſſent dies*, i. impletis diebus. Ita & hoc loco, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός, malim cum Vulgato & Eraſmo vertere, *dum neſcit ille*, quam cum Beza, *quomodo ipſe neſcit.*

VERS. 28. Ὅταν δὲ παραδῷ ὁ καρπός. Vulgatus, *Et quum produxerit fructus.* Eraſmus, *productus fuerit.* Beza, *prodiderit* ſeſe. Syrus, ܐܬܡܠܝ *impinguatus eſt.* Arabs, انتهى *ad finem pertigit, completus eſt.* Id mihi maximè arridet. ſi quid enim in inuſitata hac verbi παραδοῦναι ſignificatione conjicere poſſum, idem eſt quod apud Hebręos, Chaldæos, Syros & Arabes שלם, *integrari, abſolvi, finiri, compleri.* item *tradere*. quæ enim traduntur, ijs finis imponitur. ut qui tradit victoriam, finem belli facit. & quicunque abſolvit aliquod negocium, tradit illud quaſi ſibi ipſi, dum non amplius circa illud occupatur. ſic fructus poteſt dici παραδοῦναι, *tradere ſe*, aut tradere incrementum ſuum, quando maturitatem conſequutus deſinit creſcere, & complementum ſuum habet. Atque hoc fortaſſis voluit Vulgatus, *quum produxerit fructus*, ſcilicet incrementum ſuum ad complementum, tum mittit falcem, &c.

VERS. 31. Ὡς κόκκῳ σινάπεως. Cl. Beza annotat, in ſex codicibus ſcribi ὡς κόκκον, in quarto caſu. ſed rectè obſervat, neutram lectionem cum ſuperioribus ſatis cohærere, niſi multa ſubaudias. Vulgatus & Eraſmus, *ſicut granum ſinapis*, ὡς κόκκος, ſupple ἐστί. ſic Syrus legit, ܐܝܟ ܦܪܕܬܐ ܗܝ ܕܚܪܕܠܐ *ſicut granum eſt ſinapis.* Arabs, تشبه حبة خردل *ſimile eſt grano ſinapis.*

VERS. 39. ܫܬܩ ܘܐܬܦܝܪ ܠܟ. Trem. & Bod. *desine, obmutesce tu.* At primo ܐܬܦܝܪ nequaquam habet Imperativi formam. sed est Peil, sive Participium passivum primæ conjugationis, formæ פְּקִיד. deinde quod *obmutescendi* significationem adhibuerint, ex uno hoc loco per conjecturam desumtum est, quia in Græco est πεφίμωσο. hinc Buxtorfius Jun. ܦܪ *silere, obmutescere.* Masius in Peculio: ܐܬܦܝܪ est comminantis, ut quis taceat seque contineat, estque paulo vehementius quam ܫܬܩ, Mar. 4. est vox Arabica, ut mihi meus præceptor dixit. Et Bar-Cepha usurpat ipsum verbum ܦܪ pro cohibere, continere, abstinere. Hæc ille. recte tradit esse vocem Arabicam. ibi vero *objurgare* significat. ut vel ex hoc ipso versu apparet, ubi pro ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ Arabs habet زجر الريح. Raphel. زجر *increpare, confutare.* nec aliud est apud Syros. Ferrar. ܦܪ *increpuit.* ܦܝܪܐ *increpitus.* vertendum ergo, *quiesce, objurgatum es.* id est, sile, quia silentium tibi impositum est. sic in Lex. Syr. Arab. ܡܬܦܐܪ, يزجر ويتنهر *objurgatur & increpatur.*

CAP. V.

VERS. 1. Καὶ ἦλθον, *& venerunt.* sic & Vulgatus. At Syrus, Arabs, & duo Bezæ codices legerunt καὶ ἦλθεν, *& venit.*

VERS. 2. ܡܢ ܒܝܬ ܩܒܘܪܐ. Tremel. *è loco sepulchrorum.* Boder. *è domo sepulchrorum.* malim simpliciter, *è sepulchris,* ἐκ τῶν μνημείων. distinguo enim inter ܩܒܪܐ & ܩܒܘܪܐ. illud *sepulchrum,* hoc *sepulturam* significat. &

& præpoſito ܒܝܬ, idem eſt ܒܝܬ ܩܒܘܪܐ *domus ſepulturæ*, quod ܩܒܪܐ *ſepulchrum*. Unde mulieres quæ Matth. 28. 1 dicuntur iviſſe ut ſpectarent ܩܒܪܐ *ſepulchrũ*, dicuntur Marc. 16. 2 veniſſe ܠܒܝܬ ܩܒܘܪܐ εἰς τὸ μνημεῖον, eodem prorſus ſenſu. Hinc mutata ſecunda compoſitionis voce ex ſingulari in pluralem fit plurale ܒܝܬ ܩܒܘܪ̈ܐ *ſepulchra*. ſicut ܒܬ ܩܦ̈ܣܐ *horrea*, à ſingul. ܒܝܬ ܩܦܣܐ *horreum*, & ſimilia. de quibus agimus Gram. noſtræ pag. 74.

VERS. 5. ܘܩܥܐ ܗܘܐ ܘܡܦܕܥ ܢܦܫܗ ܒܟܐܦ̈ܐ. Tremel. *& vociferabatur, & collidebat ſeipſum in lapides*. Boder. in Pariſ. *& allidens ſeipſum in lapidibus*. in Reg. *& allidebat ſeipſum lapidibus*. verto, *& contundebat ſeipſum lapidibus*. vel, *& vulnerabat ſeipſum lapidibus*. Luc. enim 20.12. ponitur ܦܕܥ pro τραυματίζειν. ut hoc loco pro κατακόπτειν. Ferrar. *contudit, percuſſit, rimas egit*. ܦܕܥܐ *rima, fragmen, vulnus*.

VERS. 9. Λεγεὼν ὄνομά μοι. ſic quoque Vulgatus & Arabs. At Syrus, ܫܡܢ *nomen noſtrum*, ὄνομα ἡμῶν.

VERS. 11. *Erat autem ibi* πρὸς τὰ ὄρη, *apud montes*. At Vulgatus, Syrus, Arabs, & M S. Bezæ codices πρὸς τῷ ὄρει, *circa montem*.

VERS. 12. *Et precati ſunt eum* πάντες οἱ δαίμονες. Vulgatus, Syrus, Arabs, & tres M. S. Bezæ codices legerunt tantum, οἱ δαίμονες.

VERS. 13. Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθέως ὁ Ἰησοῦς. Vulgatus quoque ſic legit. At Syrus & Arabs tantum, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς.

αὐτοῖς. Arabs tamen εὐθέως junxit sequentibus, καὶ ἐξελθόντα εὐθέως τὰ πνεύματα. ubi Syrus, Vulgatus, & exemplaria Græca adverbium illud non habent. Sequitur ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ. Vulgat. κατὰ τοῦ κρημνοῦ omittit. Beza vertit *è præcipitio.* malim *per præcipitium.* ut sensus sit, porcos è loco ubi pascebantur ruisse versus præcipitia, & per ea in mare. Unde Syrus, ܘܪܗܛ ܗܘ ܒܩܪܐ ܠܫܩܝܦܐ, *& cucurrit grex ille in scopulum.* Arabs, فتعالى القطيع كله بجمله كهف *& ascendit grex totus in scopulum.*

VERS. 15. Καὶ ἐσχηκότα τὸν λεγεῶνα. non legit hæc Vulgatus, neque vetus Bezæ codex. Syrus & Arabs legerunt.

VERS. 23. Ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇς αὐτῇ τὰς χεῖρας. Beza subintelligit δέομαι aut simile quid, rogo *ut venias & imponas.* At in suo vetustiss. exemplari, ut & apud Syrum interpretem, legi ait, ἐλθὲ ἵνα ἐλθὼν, *veni, ut quum veneris, imponas ei manus.* non usque adeo commoda est ea lectio, nec secutus est eam Syrus. habet enim solummodo, ܐܠܐ ܬܣܝܡ ܐܝܕܟ· ἐλθὲ, ἐπίθες τὴν χεῖρά σου, vel ἐλθὼν ἐπίθες. ut & Vulgatus, *Veni, impone manus.* Arabs, لكن تاتي فتضع يدك, ἀλλὰ ἐλθὲ, καὶ ἐπίθες. Sequitur ὅπως σωθῇ, καὶ ζήσεται, *ut servetur, & vivet.* Vulgatus, *& vivat,* ζήσῃ, ut in vetustissimo suo codice legebat Beza. Syrus & Arabs, *& sanabitur & vivet.*

VERS. 32. *Et circumspiciebat ut videret* τὴν τοῦτο ποιήσασαν, *eam quæ hoc fecerat.* sic Vulg. & Arabs. at Syrus, ܡܢܘ ܗܕܐ ܥܒܕ, τίς τοῦτο ἐποίησε;

VERS. 35. Ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου. Syrus, ܡܢ ܕܒܝܬ ܪܝܫ ܟܢܘܫܬܐ. Bodérianus non bene, *è domo principis Synagogæ.* ita enim, ܒܝܬ, non ܕܒܝܬ, dicendum fuerat. Tremellius Syriasmum propius expressit, *ex domesti-*

domesticis. dubito autem an non simpliciter verti queat, *à principe Synagogæ*, sicut in Græco est, ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου. quem Syriasmum observasse videmur Act. 15.32. ubi pluribus de eo agimus. Est autem *ab Archisynagogo*, à domo Archisynagogi. sicut dicitur, Venio à te, id est, à domo tua. Quod quum Arabs non animadvertisset, & incommodè ab Archisynagogo venire dici videbantur, qui ad eũ ibant, vertit إلى رئيس الجماعة *ad Archisynagogum*, πρὸς τὸν ἀρχισυνάγωγον.

VERS. 36. Ὁ δὲ Ἰησοῦς, εὐθέως ἀκούσας. Syrus, Vulgatus, Arabs, & vetustissimus Bezæ codex non legerunt εὐθέως.

VERS. 38. ܘܚܙܐ. ܕܡܬܪܗܒܝܢ ܘܒܟܝܢ. Trem. *& vidit quod tumultuarentur & flerent.* Boder. *viditque tumultuantes & flentes.* verte, *turbatos & flentes.* Nam Luc. 10. 41, ܘܡܬܪܗܒܐ ܐܢܬ ponitur pro καὶ τυρβάζῃ. Et Luc. 1. 29, ܐܬܪܗܒܬ pro διεταράχθη. & Luc. 24. 37, pro πτοηθέντες. sic Arabicè, رهب *perturbari.* Unde miror apud Ferrarium non aliam quã celeritatis notionem huic verbo tribui. ܪܗܝܒܐ, inquit, *celer, velox.* ܪܗܝܒܘܬܐ, *celeritas, velocitas.* ܐܪܗܒ *festinare fecit.* solent enim perturbati festinanter, celeriter ac raptim sua agere. quomodo & Latinum turbari rectè derivatur à טרף, quod *rapere* est Hebræis. unde Chaldæis & Syris אתטרף *perturbari, percelli.* Arabs eodem sensu hic vertit, ونظر اضطرابهم *& vidit perturbationem eorum*, vel *perculsionem eorum*, i. vidit eos plane perculsos & perturbatos. Marcus dicit, καὶ θεωρεῖ θόρυβον. quod nomen sicut literis convenit cum Lat. *turbari*, cum Syr. ܬܪܒ, cum Arab. ضرب, ita & significatione convenire potest. Sequitur, κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας πολλά. *flentes & ejulantes multum.* Rectius fortassis, inquit Beza, ὀλολύζοντας. Casaubonus, *mirum sane ἀλαλάζειν de ijs dici qui defunctam deflerent: nisi propter αὐλητὰς ita*

 loqui-

loquitur, quos funeri interfuisse ex Matthæo constat. Respondeo, nihil mirum esse ἀλαλάζειν pro *ejulare* aut *lamentari* accipi, etsi ad αὐλητὰς non respiciatur, quia etiam ovibus vastata pascua lugentibus adscribitur ἀλαλαγμὸς Ier. 25. 36. neque enim hujus vocis, ut & aliarum plurium, usus ex probatis scriptoribus, sed ex LXX Interpretibus est petendus, quorum idioma Sacri scriptores passim sunt secuti. apud istos autem ἀλαλάζειν non tantum pro *latè vociferari* usurpatur, quod Hebr. הריע dicunt, ut passim in Psalmis, הָרִיעוּ לֵאלֹהִים ἀλαλάξατε τῷ θεῷ, *clangite Deo:* sed & pro *triste lamentari*, quod הילל dicunt. ut Ier. 25. 44, הֵילִילוּ הָרֹעִים, ἀλαλάξατε ποιμένες, *ejulate pastores.* Item Ier. 47. 3, וְהֵילִל כֹּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ, καὶ ἀλαλάξουσιν ἅπαντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν, *& ejulabunt omnes habitatores terræ.* unde & hoc loco pro καὶ ἀλαλάζοντας, Syrus habet, ܘܡܝܠܠܝܢ ומיללין, *& ejulantes.* Idem de ὀλολύζειν dicendum, quo quanquam qui elegantius Græce sunt locuti, non nisi in re læta sunt usi, ut doctè a Casaubono probatur, apud LXX tamen & in N. T. pro lamentari frequenter usurpatur. Quod Hellenistis vitio verti non debet, quippe qui ab Hebræis didicerunt, הריע quod in gaudio propriè ponitur, non raro de tristi etiam vociferatione usurpari. ut Esa. 15. 4. Mich. 4. 9. &c.

VERS. 40. Καὶ εἰσπορεύεται. sic Syrus & Arabs. nec ulla lectionis diversitas ab Erasmo aut Beza est annotata. Vulgatus tamen habet, *& ingrediuntur.*

VERS. 41. Ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Τὸ κοράσιον (σοὶ λέγω) ἔγειραι. Hæc omnia omittit Syrus. quia quum ταλιθὰ κοῦμι sit purè Syriacum, interpretatione ibi opus non habet. Arabs vero quod Syriacum erat interpretari opus habuit. quamobrem omnia expressit. Idem fit infra cap. 7. vers. 34, Ἐφφαθὰ, ὅ ἐστι, Διανοίχθητι. Syrus tantum habet ܐܬܦܬܚ *aperitor.*

Cap. VI.

Vers. 4. ܠܝܬ ܢܒܝܐ ܕܫܝܛ ܐܠܐ ܒܡܕܝܢܬܗ . ܘܒܝܬ ܐܚܝܢܘܗܝ . Trem. *non est Propheta qui sit parvus, nisi in regione sua & in loco fratrum suorum.* Boder. in Reg. *non est Propheta despectus nisi in provincia sua, & in ædibus cognatorum suorum.* At in Paris. melius, *nisi in civitate sua, & in domo cognatorum suorum.* nam ܡܕܝܢܬܐ apud Syros & Arabes non *regionem*, aut *provinciam*, sed *urbem* tantum & *civitatem* significat. sicut ergo vers. 1, ubi Christus dicitur venisse *εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ*, Syrus quoque vertit, ܠܡܕܝܢܬܗ *in civitatem suam*, ut sciremus agi ibi de patria ejus civitate, nempe Nazareth: eodem modo & hîc vers. 4. accipi voluit, despectum esse Prophetam, non in universa provincia ex qua oriundus est, sed in civitate sua patria. Porro ܒܝܬ apud Syros sæpe est *inter.* itaque ܒܝܬ ܐܚܝܢܘܗܝ verte, *& inter cognatos suos: ἐν τοῖς συγγενέσι*, dicit Marcus. ܐܚܝܢܐ non sunt *fratres*, ut hîc Trem. habet, qui ܐܚܐ dicuntur, sed *cognati.*

Vers. 7. *Et dedit ipsis potestatem τῶν πνευμάτων ἀκαθάρτων, spirituum immundorum.* Syrus, ܥܠ ܪܘܚܐ ܛܢܦܬܐ ܕܢܦܩܘܢ *contra spiritus immundos ut ejicerent.*

Vers. 11. ܦܨܘ ܚܠܐ ܕܒܬܚܬܝܬܐ ܕܪ̈ܓܠܝܟܘܢ ad verbum, *dispergite pulverem qui est in inferiori pedum vestrorum*. ne lege דִּתְחָתִיא, ut Boder. scribit in Reg. sed ܕܒܬܚܬܝܬܐ, דבתחתיתא.

Vers. 14. Καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης. sic Vulgatus

& Arabs. Beza subintelligit ταῦτα, *hæc*. Syrus addit ܥܠ ܝܫܘܥ *de Iesu*. quoddam exemplar, inquit Beza, habebat, τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ.

VERS. 15. Ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν. Syrus, Vulgatus, Arabs, & sex Bezæ vetusta exemplaria non legerunt ἤ.

VERS. 19. ܗܝ ܕܝܢ ܗܪܘܕܝܐ ܟܡܝܣܐ ܗܘܬ ܠܗ. Boder. in Reg. *Ipsa autem Herodias insidiabatur ei.* Nunquam nobis hoc sensu verbum illud occurrit. In Paris. *impugnans erat eum*. Sic & Trem. *impugnabat eum*. Ex Hebraismo, ubi לחם *vesci & pugnare* significat. In notis autem non male explicat, Impugnabat, scil. verbis, hoc est, acriter minitabatur. ipsissima illa est hujus verbi apud Syros significatio. quod ex Actor. 4. 21. & 1 Petr. 2. 23. rectè probat. hinc ܟܘܡܣܢܐ *minæ*, Act. 4. 29. & 9. 1. Lex. Syr. Arab. hunc ipsum ut arbitror locum, quem in manibus habemus, citans, ܟܡܝܣܐ ܗܘܘ ܠܗ (scribe ܗܘܬ) vertit متهدد له *minabatur ei*. Item ܟܡܝܣܐ ܠܢ vertit يتهدد لنا ويصبر لنا على البغضة, *minatur nobis, & perpeti facit nos ex odio*. Rursus ܟܡܝܣܘܬܐ vertit الحقد *adversatio*, والبغضة *& odium*, والحرد *& indignatio*, والتهدد في البغضة *& comminatio, sc. odij*. Propriè tamen in Kal ܟܡܣ est *concordare, consentire*. in Pael ܟܡܣ *concordare fecit & adhærere*. Hinc *composuit, compegit*. teste Ferrario. cujus exemplum invenimus in Psal. 151. qui in Psalter. Syr. additus est usitato numero. ubi ẏs. 2, dicit David, ܘܨܒܥܬܝ ܟܡܣܝ ܟܢܪܐ *digiti mei compegerunt lyram*, vertente Cl. Sionita. significat autem & *comminari*, fortassis quia in minis odium cordis cum verbis oris

oris compingitur. vehementer autem placet, quod Lex. Syr. Arab. docuit, non minas tantum, ſed iram quoque & odium hoc verbo denotari. Id enim eſt quod dixit Marcus, ἡ δὲ Ἡρωδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ. Heſychius, ἐνεῖχον, ἐχόλουν, ὠργίζοντο. Idem rurſus ἐνέχει, μνησικακεῖ, ἔγκειται. Euſtathius ait, ἐνέχειν eſſe τὸ κότον ἔχειν. Senſus ergo eſt, *Herodias adverſo in eum erat animo.*

VERS. 21. ܘܗܘܐ ܝܘܡܐ ܝܕܝܥܐ. Tremel. *& factum eſt certo quodam die.* non rectè. Melius Boder. *& factus eſt dies notabilis:* verto, *& fuit dies notus,* vel *celebris.* ſic enim participio illo utuntur Syri, ut Rom. 16.7, ܘܝܕܝܥܝܢ ܐܢܘܢ ܒܫܠܝܚܐ, pro, οἵτινες ἐπίσημοι εἰσὶν ἐν τοῖς ἀποστόλοις. ſic Act.21.39, ܡܕܝܢܬܐ ܝܕܝܥܬܐ οὐκ ἀσήμου πόλεως. & Actor. 17. 12, ܢܫܐ ܝܕܝܥܬܐ γυναῖκες εὐσχήμονες. ſic hoc loco ܝܘܡܐ ܝܕܝܥܐ eſt *dies notus, famoſus*, quo notum erat celebranda natalitia regis, quotieſcunque recurreret. Arabs habet, وكان يوم من الزمان جاء لهيرودس ملاده, Rom. verſio, *& fuit dies temporis quo venit ad Herodem natale ejus.* Malim, *Et fuit dies quidam, quo tempore venit Herodi natale ejus.* يوم ſine articulo eſt indefinitè, *dies quidam.* Marcus dixit, καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου. Vulgatus & Beza, *Et quum dies opportunus accidiſſet*, vel *adeſſet.* ad quid opportunus? an ad Ioannem decollandum? an ad convivium regium celebrandum? fortaſſis ἡμέρα εὔκαιρος hîc idem eſt quod Hebræis יום טוב *dies bonus*, quaſi dicat, dies boni temporis, feſtivus & ſolemnis, quo ſolemnis feſtivitas celebranda. conſentit vet. Gloſſar. εὐκαιρῶ, *vaco.* εὔκαιρος, ἡ σχολάζουσα, *vacua.* eſt ergo ἡμέρα εὔκαιρος, *dies vacans*, vacua laboribus, à quibus abſtinetur ut hilaritati & feſtivitati tempus detur.

Z 3 VERS.

VERS. 23. ܡܕܡ ܕܬܫܐܠܝܢܝ. Tremel. & Boder. *quicquid petieris à me.* id dicendum nisi fallor, ܬܫܐܠܝܢܝ. verte simpliciter, *quicquid petieris.* sicut Vulgatus & Arabs habent. etsi in Græco sit, ὃ ἐὰν μὲ αἰτήσῃς. Iod finale non format hîc affixum, sed paragogicum est, pro ܬܫܐܠܝܢ sicut ܬܥܠܝܢܝ *ingrediaris*, Marc. 9.25. pro ܬܥܠܝܢ.

VERS. 25. ܘܡܚܕܐ ܥܠܬ ܒܛܝܠܘܬܐ. Boder. *ac statim ingressa est cum cupiditate.* melius Tremel. *cum solicitudine.* malim tamen, *cum diligentia* vel *studio.* μετὰ σπουδῆς. Ferrarius ܒܛܝܠܘܬܐ *cura, diligentia, studium, sedulitas.* ܒܛܝܠܐܝܬ *diligenter, sedulo, solicitè.* verbum ܒܛܠ propriè significat *cessare, otiosum esse.* unde ܒܛܝܠܐ *otiosus.* at ܒܛܝܠܐ *curam habens, diligens.* contrariam nempe significationem habet in quibusdam derivatis. unde ܐܬܒܛܠ ܒܛܠ ܥܠܘܗܝ *curam habuit, curavit.*

VERS. 26. *Noluit eam* ἀθετῆσαι, Vulgatus, *contristare.* Rectius Beza, *rejicere.* Glossar. ἀθετῶ, *reprobo.* Hesychius ἀθετεῖσθαι, ὑβρίζεσθαι, καταφρονεῖσθαι, *contumelia & contemtu affici.* Syrus, ܕܢܣܪܩܝܗ̇ *frustrare, privare eam.* Arabs, منعها *prohibere, recusare eam.*

VERS. 28. ὁ δὲ ἀπελθών. non legit hæc Vulgatus. Syrus & Arabs legerunt.

VERS. 29. *Et sustulerunt* τὸ πτῶμα αὐτοῦ, *cadaver ejus.* Ita quoque Syrus & Arabs legerunt. At Vulgatus, τὸ σῶμα αὐτοῦ, *corpus ejus.*

VERS. 32. Καὶ ἀπῆλθον εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατ' ἰδίαν.

Syrus

Syrus nihil differt. neque Arabs, nisi quod non legerit κατ' ἰδίαν. Vulgatus videtur legisse; Καὶ ἀναβαίνης εἰς τὸ πλοῖον, ἀπῆλθον εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν.

VERS. 33. Καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν πολλοί. Syrus, Vulgatus, Arabs, & veteres Bezæ codices non legerunt οἱ ὄχλοι. Rursus Syrus, Arabs, & quatuor Bezæ exemplaria pro αὐτὸν habent αὐτούς. Vulgatus non expressit, quia in præcedente membro expressum erat. itaque & ipse sic legisse videtur. Sequitur, καὶ προῆλθον αὐτούς, καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν. Vulgatus & Syrus non legerunt, καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν. Et pro προῆλθον αὐτοὺς Syrus legit αὐτόν. Arabs واقبلوا اليهم, Romana versio, *& prævenerunt eos.* vertendum, *& accesserunt ad eos.* Itaque καὶ προῆλθον αὐτοὺς non legit. & pro καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν, legit, καὶ ἦλθον πρὸς αὐτούς.

VERS. 35. Καὶ ἤδη ὥρας πολλῆς γενομένης. Vulgatus ad verbum, *& quum jam hora multa fieret.* Erasmus, *& quum jam multum diei præterisset.* Beza, *quum autem jam multus dies esset.* Syrus, ܘܟܕ ܗܘܐ ܙܒܢܐ ܣܓܝܐܐ *& quum esset tempus multum.* rectè ὥραν pro tempore accepit. Sensus est, quum tempus multum processisset. Arabs, وبعد ساعات كثيرة *& post horas multas.*

VERS. 36. ܘܢܐܙܠܘܢ ܠܩܘܪܝܐ ܕܚܕܪܝܗܘܢ. consentiunt in hac lectione omnes editiones Syriacæ. quare & Bod. in Reg. simpliciter vertit, *ut eant in agros circumjacentes.* at in Paris. scribit חדריהון, & vertit, *qui circumjacent eis.* sic & Tremel. quod miror. nam & Plantiniana editio consentit cum Syriacis, legens חדרין, quod vertendum, *qui circum nos sunt.* legendum enim חֲדָרַין. hæc enim præpositio nunquam nisi in constructione sive genitivi, sive cum affixis usurpatur. constructionem genitivi voco, ex. gr. quando dicitur ܚܕܪ ܡܠܟܐ *circum regem,*

ad

ad verbum, *circuitiones regis*. Arabs quoque habet, التي حولنا *qui circum nos*. in Græco est, εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγρούς. Sequitur deinde ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους· τί γὰρ φάγωσιν οὐκ ἔχουσιν. ab eo Syrus & Arabs nihil differunt. Differt Vulgatus, qui habet, *emant sibi cibos quos manducent*, sicut in quodam codice legebat Beza, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς τί φάγωσι.

VERS. 39. ܘܦܩܕ ܐܢܘܢ ܕܢܣܬܡܟܘܢ ܟܠܟܠܗܘܢ ܣܡܟܝܢ ܣܡܟܝܢ. Trem. *& præcepit eis ut facerent discumbere unumquemque discumbentes discumbentes.* Bod. in Par. *accumbentes accumbentes.* videntur legisse in Benoni ܣܡܟܝܢ ܣܡܟܝܢ. at neque vocalis ad secundam literam, neque duo puncta pluralia, quæ in participiis masculinis in ܝܢ adhiberi non solent, id permittunt. Boder. eundem errorem commisit ܘ︤ſ. sequenti. ubi tamen Tremel. rectè, *& discubuerunt* per *discubitus discubitus.* ita & hîc vertendum. Sensus est, per distinctos discubitus. Bod. in Reg. *per ordines.* Versu autem quem diximus sequenti, post *discubuerunt per discubitus discubitus*, sequitur, ܕܡܐܐ ܡܐܐ ܘܕܚܡܫܝܢ ܚܡܫܝܢ. Bod. in Reg. *centeni & quinquageni.* At in Par. *qui centum centum, & qui quinquaginta quinquaginta.* Trem. *qui erant centeni centeni, & quinquageni quinquageni.* Ego verterem, *centenorum & quinquagenorum*. nam ܡܐܐ, simpliciter *centum* significat, ut & ܚܡܫܝܢ *quinquaginta.* at geminata ordinem denotant. sicut ܬܪܝܢ ܬܪܝܢ *bini.* sic ܡܐܐ ܡܐܐ, *centeni.* ܚܡܫܝܢ ܚܡܫܝܢ *quinquageni.* præfixum autem ܕ mihi hoc loco non pronomen relativum, sed nota genitivi esse videtur, qui regatur à præcedenti ܣܡܟܝܢ, *discubue-*

discubuerunt per discubitus, centenorum & quinquagenorum. Porro pro ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ, Syrus tantum habet ܥܠ ܥܣܒܐ *super herbam.*

VERS. 41. Καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισε πᾶσι. Vulgatus & Arabs consentiunt. Syrus, ܦܠܓܘ, ἐμέρισαν, *diviserunt.*

VERS. 44. *Erant autem qui comederant,* ὡσεὶ, *quasi,* &c. Vulgatus, Syrus, Arabs, & vetusti Bezæ codices particulam ὡσεὶ non legerunt.

VERS. 48. ܘܚܙܐ ܐܢܘܢ ܕܡܫܬܢܩܝܢ ܗܘܘ ܟܕ ܪܕܝܢ. Tremel. *Et vidit eos quod seipsos vexarent remigantes.* Boder. in Reg. *Et vidit eos vexatos dum sulcarent mare.* incertum an de cursu carinæ per mare intelligat, an de remorum ductu quibus mare secatur. Videtur posterius, quia in Paris. vertit ut Tremellius. Ego verto, *Et vidit eos afflictos quum navigarent.* pro *remigare* non credo usurpari. exempla à lexicographis non citantur. nec agnoscit significationem eam Ferrarius. neque Masius in Pecul. qui super hoc verbo ܪܕܐ dignus est qui legatur. significat *erudire, castigare, fluere, iter facere, navigare.* fluere per terram & per mare. unde ܡܪܕܝܬܐ, *fluxus,* Marc. 5. 25. item *navigatio,* Act. 27. 10. Marcus dixit, καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν. Vulgatus & Erasmus, *in remigando.* Beza, *in navigio provehendo.* non video cur non vertere liceat *in navigando.* etsi enim ἐλαύνειν proprie sit transitivum, & sequente ἵππον vel ναῦς sit equum calcaribus, navem remis impellere, tamen absente accusativo sæpe absolutè & intransitivè usurpatur, pro expeditionem agere sive proficisci terra marive. ut, ἐλαύνει εἰς Αἴγυπτον, *proficiscitur in Ægyptum,* apud Herodot. vide Thesaurum Henr. Stephani. atque ita

plane idem est quod Syris ܙܘܥ. Arabs, ἐν τῷ ἐλαύνειν plane præteriit.

VERS. 51. Καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο, καὶ ἐθαύμαζον. Vulgatus, *& plus magis intra se stupebant.* non legit, καὶ ἐθαύμαζον. Syrus, ܘܝܬܝܪܐܝܬ ܡܬܕܡܪܝܢ ܗܘܘ ܘܬܡܝܗܝܢ ܒܢܦܫܗܘܢ, *& multum admirabantur & stupebant in seipsis.* non legit ἐκ περισσοῦ. & καὶ ἐθαύμαζον legit ante ἐξίσταντο. Est enim admirari minus quam stupere. Arabs, وبهتوا وتعجبوا *& obstupuerunt & mirati sunt.* non legit λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς.

VERS. 52. ܠܐ ܓܝܪ ܐܣܬܟܠܘ ܗܘܘ ܡܢ ܠܚܡܐ ܗܘ. Trem. & Boder. *non enim intellexerant de pane illo.* Id nisi fallor dicerent ܥܠ ܠܚܡܐ ܗܘ. verto, *ex pane illo.* id est, Ex pane illo, quo tantam ante multitudinem miraculosè paverat, intelligentiam non erant consecuti, nihilo inde sapientiores facti fuerant. In Græco est, οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις. Vulgatus, *non enim intellexerant de panibus.* Beza, *quod factum fuerat illis panibus.* Arabs, امر الخبز, *negocium panis.* ἐπὶ cum Genit. frequenter significat *de.* at cum Dativo, non temere hac in significatione reperiri existimat H. Stèph. Cum isto casu causam sæpe denotat, & pèr *ob*, vel *ex* rectè vertitur. ut Luc. 1. 29, διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, *perturbata est ob sermonem ejus.* Luc. 1. 59, ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ζαχαρίαν, Beza, *vocabant eum ex nomine patris ejus Zachariam.* Ita hoc loco, *non enim intelligentes facti fuerant ob panes,* vel ut vertit Syrus, *ex panibus.* nam & συνιέναι pro μανθάνειν, *discere, intelligentem fieri,* apud Arist. & Demost. usurpari tradit Henr. Steph. Sequitur ibid. apud Syrum,

ܡܛܠ

ܡܛܠ ܕܠܒܗܘܢ ܡܥܒܒ ܗܘܐ. Bod. in Reg. *quia cor eorum nube offusum erat.* derivavit ab Hebr. עָב, *nubes.* malè. Melius in Parif. ut & Tremel. *quia cor eorum crassum erat.* eſt partic. paſſ. Pael. verte, *incrassatum, condensatum erat, πεπωρωμένη,* inſtar calli condenſati, conſtipati, ac tumentis. eſt ab Hebr. עָבָה, *densus, crassus fuit, intumuit.* hinc Syr. ܥܒܒ, Ferrar. *condensatus eſt, incrassatus eſt, intumuit.* Vereor ut rectè verbo activo Pael ſignificationem tribuerit paſſivam, quæ eſt in ܡܥܒܒ partic. paſſ. & verbo paſſ. ܐܬܥܒܒ, quod extat Matth. 13. 15. Act. 28. 27. In Lex. Syr. Arab. extat in Peal, ܥܒܐ ܡܢ ܥܒܝܘܬܐ, يغلظ ويثخن, id eſt, ſignificationem habet ab ܥܒܝܘܬܐ, *densitas, crassitudo,* & ſignific. *incrassatur, & intumeſcit.* Arabs, لان قلوبهم كانت ثقيلة, *quia corda eorum erant gravata.*

VERS. 53. *Καὶ προσωρμίσθησαν. & appulerunt.* Syrus hæc non legit. Vulgatus & Arabs legerunt.

VERS. 56. *Καὶ ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο εἰς κώμας, ἢ πόλεις, ἢ ἀγρούς.* Syrus non legit *ἢ ἀγρούς.* Vulgatus, pro eo habet *vel in villas,* ſed inter *κώμας* ac *πόλεις* collocat. Arabs non legit *ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο.* & pro *εἰς,* legit *ἐκ κωμῶν, ἢ πόλεων, ἢ ἀγρῶν,* quę conjuncta cum pręcedenti verſu ſenſum habent, ægros adductos fuiſſe ad Chriſtum ex vicis, civitatibus & agris.

CAP. VII.

VERS. 2. ܟܕ ܠܐ ܡܚܠܠܝܢ ܐܝܕܝܗܘܢ. Tremel. *non lavantes manus suas.* id diceretur ܟܕ ܠܐ ܡܚܠܠܝܢ ܐܝܕܝܗܘܢ. Boder. in Parif. ubi ad verbum omnia vertit,

quum non laviſſent manus ſuas. id diceretur, ܟܕ ܠܐ ܐܫܝܓܘ. videntur ܡܫܝܓܢ accepiſſe pro forma activa, & quidem maſculini gen. quum ſit partic. Aphel paſſivum plur. num. fœm. gen. ac vertendum, *quum non eſſent lotæ manus eorum*, id eſt, ut rectè in Reg. *illotis ipſorum manibus*. nec legendum מַשִׁגַן, ut facit Boder. in Reg. quod nullius formæ, ſed מְשִׁיגָן, *lotæ*. ſingul. מְשִׁיגָא, *lotus*. formæ מְקַם, *conſtitutus*. thema eſt שָׁג, ex quieſcentibus media. in Aphel ܐܫܝܓ, *lavit*. quod ideo tantum annoto, quia formam hanc non rectè agnoviſſe videntur viri docti. Nam & vſ. 5, ubi eadem phraſis occurrit, Boder. in Regiis vertit, *quum non laverint manus ſuas*, ac vitioſè ibi ſcribitur ܡܫܝܓܢ. nam aut tollendum illud Iod, prout in Vien. & Cothen. & Plant. in 16. abeſt, aut addendum alterum Iod, ut fiat Ben. Aphel, ܡܫܝܓܝܢ, & tum delenda duo illa puncta ſupra ܫ, prout in Pariſ. ſcribitur משיגן, ſed contra fidem reliquorum omnium exemplarium. nempe hæſiſſe videtur in dicta forma vir doctiſſ.

VERS. 3. πυγμῇ νίψων). Syrus, ܒܛܝܠܐܝܬ, *ſtudioſè, diligenter*. Vulgatus, *crebro*. Beza, *pugno*. quæ autem interpretatio hîc præferenda, & quis iſte Phariſæorum in lavando ritus fuerit, à Scaligero in Elench. cap. 7. & Druſio in Præter. ita tractatum, ut nihil addendum duxerim, nec eadem hîc repetenda.

VERS. 4. Καὶ ξεςῶν. Syrus, ܘܩܣܛܐ. quid קסטא ſit in Ionathane, & quomodo à Baal Aruch exponatur, doctè tradit Druſius in Præteritis. Vox Græca videtur, atque eadem futura cum illa, ſi קְסָטָא ſcribatur. Arabs quoque

quoque versu 8 scribit اقساط, אקסאט, à singul. קסט. at hoc loco pro eo habet اواني, *vasa.*

Vers. 8. ܟܕ ܫܒܩܬܘܢ ܓܝܪ ܦܘܩܕܢܐ ܕܐܠܗܐ : ܘܐܚܝܕܝܢ ܐܢܬܘܢ ܡܫܠܡܢܘܬܐ ܕܒܢܝܢܫܐ. Boder. in Reg. & Parif. *quum omittatis enim mandata Dei, & teneatis traditionem hominum*, &c. incompleto prorsus sensu. quia ܟܕ pro *quum* accepit. quod fateor tamen passim significare. Trem. *Dereliquistis enim mandata Dei, & retinetis traditiones filiorum hominũ.* ܟܕ pro redundante particula accepit. quod laudo. Sic enim & 2 Cor. 7. 1. usurpatur, ܟܕ ܢܕܟܐ ܢܦܫܢ ܡܢ ܟܠܗ ܛܢܦܘܬܐ ܕܒܣܪܐ ܘܕܪܘܚܐ ܘܢܓܡܘܪ ܩܕܝܫܘܬܐ. Regia, *purgemus nos ipsos ab omni immundicia carnis & spiritus, & operemur sanctimoniam.* cum Græco convenit. At in Parif. *quum purgaverimus &c. & operati fuerimus sanctimoniam.* nullo sensu. Trem. *quum purgaverimus* &c. *operemur sanctimoniam.* Vau in ܘܢܓܡܘܪ, non pro copulativo, sed, quod Hebræis usitatissimum, pro retributivo seu relativo accepit, quod Latinis redundat. quomodo si & hoc loco accipiamus, vertere liceret, *quum reliqueritis enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum.* Sed tale vau Syris, quod sciam, non est usitatum. Et in loco ad Corinthios, ܟܕ ܢܕܟܐ non rectè vertitur, *quum purgaverimus.* quia ܢܕܟܐ futurum est. itaque malim utroque in loco ܟܕ redundare. Ibidem apud Marcum, Καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε. Syrus non legit ποιεῖτε. Arabs & Vulgatus legerunt.

VERS. 18. ܗܟܢܐ ܐܦ ܐܢܬܘܢ ܥܛܝܪܝܢ ܐܢܬܘܢ. Boder. *itane & vos desipitis?* melius, ni fallor, Tremel. *sic etiam vos hebetes estis?* ܥܛܝܪܐ, *difficilis, impeditus.* ut cum dicunt, ܠܐ ܥܛܝܪ ܠܐܠܗܐ ܡܕܡ, *non est difficile Deo quicquam.* ܥܛܝܪ ܠܒܐ, *durus corde.* ܥܛܝܪ ܡܡܠܠܐ, *blæsus.* ܥܛܝܪ ܫܡܥܬܐ, *impeditus auditu.* est ab Hebræo עצל, *piger.* mutato צ in ט pro more.

VERS. 19. ܘܡܫܬܕܐ ܠܕܘܟܝܬܐ ܘܡܕܟܝܐ ܟܠܗ ܡܐܟܘܠܬܐ. Boder. in Reg. & Parif. *& egeratur per purgationem purgans omnem cibum.* ܘܡܕܟܝܐ retulit ad ܡܕܡ ܕܥܐܠ ܘܡܫܬܕܐ, *id quod intrat & ejicitur.* at tum masculino genere dicendum erat ܘܡܕܟܐ. at ܘܡܕܟܝܐ, hoc loco fœmininum est. etsi enim non negem, quin eadem forma possit esse masculina emphat. hîc tamen debet accipi pro fœminina simplici. Participia enim quum post se aliud nomen regunt, intelliguntur quasi posita in regimine genitivi, ubi forma emphatica locum non habet. Vertendum ergo, *& ejicitur per purgationem, purgantem omnem cibum,* vel *quæ purgat omnem cibum.* sic malim, quam ut Tremel. *& ejicitur in secessum, qui purgat omnem escam.* ܕܘܟܝܬܐ enim propriè *purgationem* denotat. In Græco tamen, καθαρίζον πάντα τὰ βρώματα, refertur ad id quod extrinsecus intrat & egeritur. sic & apud Arabem.

VERS. 20. Ἔλεγε δὲ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορευόμενον, ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. Beza, *Dicebat autem, quod ex homine egredi-*

egreditur, illud polluere hominem. Malim ὅτι redundare, & quæ sequuntur, per modum γνώμης reddi. Sicut Arabs habet, وقال الذى يخرج من فم الانسان هو الذي ينجس الانسان, *& dixit, Quod exit ex ore hominis, illud est quod polluit hominem.* Sicut enim apud Hebræos כִּי, & apud Syros ܕ, sic in Hellenismo ὅτι sæpe mimesi tantum servit, & post dicendi, scribendi, ac narrandi verba, id quod dictum, scriptum, ac narratum fuit, solummodo innuit, ut per *nempe, scilicet* verti queat. Vide Matth. 4.6. & 26.72, &c. Syrus autem ἔλεγε ἢ ὅτι prorsus omisit. Arabs pro ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, legit ἐκ τοῦ στόματος ἀνθρώπου. Matth. 15. 11, tantum est ἐκ τοῦ στόματος. hîc tantum ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. Ex his duabus una facta est lectio, ἐκ τοῦ στόματος ἀνθρώπου, quod quis explicationis gratia ex Matthæo in margine annotaverat, in textum irrepente.

VERS. 22. ܙܢܝܘܬܐ. Trem. *fætor.* ex Hebraismo, ubi זִמָּה, *putorem* significat. quæ interpretatio procul dubio Cl. Bezam impulit, ut Syrum interpretem ἀσέλγειαν pro οἰνοφλυγία accepisse putaret. At ܙܢܝܘܬܐ, non hîc tantum, sed & Gal. 5.19. 1 Pet. 4.3, pro ἀσέλγεια ponitur, & à Ferrario rectè vertitur, *impudicitia, lascivia, libido, salacitas.* ut & ܙܢܝܐ, *impudicus, lascivus, libidinosus, salax.* præterea *sordidus, contaminatus.* eum ergo designat, qui sordidam, putidam, & fœtidam vitam agit.

VERS. 24. ܕܐܢܫ ܢܕܥ ܒܗ. Tremel. *ut quisquam hoc sciret.* Boder. *ut quisquam ipsum sciret.* verto, *ut quisquam sciret de se.* In Græco simpliciter est οὐδένα ἤθελε γνῶναι, *neminem voluit scire.* Beza supplevit, hoc *scire.*

VERS. 26. Ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνίς, Συροφοίνισσα τῷ γένει. Optimè Syrus, Ἑλληνίς vertit ܚܢܦܬܐ, id est, ἐθνική, *gentilis,*

tilis. nam ܚܢܦܐ, passim ipsi dicuntur *οἱ ἐθνικοί, gentiles,* quasi profani. Ἕλληνες tamen, quando τοῖς Ἰουδαίοις opponuntur, dici ipsi solent ܐܪܡܝܐ, *Aramai.* quomodo & hoc loco Ἑλληνίς dici poterat ܐܪܡܝܬܐ, *Aramaa.* qua de re alibi. Arabs ad verbum vertit, يونانية, *Graca.* quod autem sequitur, Συροφοίνισσα τῷ γένει, in editione Romana vertitur, سورية وجنسها من فينقية, *Syra cujus genus ex Phœnicia.* In Erpeniana autem pro فينقية, legitur الغور, quod etiam Phœniciam denotat: propriè tamen κοιλότητα, *cavitatem, estque κοίλη Συρία, Cœlesyria,* quæ Libano & Antilibano inclusa Phœniciam continet. Syrus, ܡܢ ܦܘܢܝܩܐ ܕܣܘܪܝܐ, *ex Phœnicia Syriæ.* vnde discere est, cur Phœnices Punici etiam dicti sint, quia nempe Phœnicia פוניק, *Puniki,* Syris dicta est.

VERS. 31. Καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἦλθε πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων Δεκαπόλεως. Pro, *de finibus Tyri & Sidonis,* Vulgatus & duo Bezæ codices legerunt, *De finibus Tyri venit per Sidonem ad mare Galilææ.* Arabs, جاء الى صيدا وبحر الجليل, *venit ad Sidonem & mare Galilææ.* Syrus hîc cum Græco contextu convenit. At pro, ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων Δεκαπόλεως, habet, ܠܬܚܘܡܐ ܕܥܣܪܐ ܡܕܝܢܢ, *ad terminum Decapoleos.* Arabs autem, والى وسط التخمة عشر المدن, *& ad medium terminorum Decapoleos.* Variæ hæ lectiones nequaquam pugnant. quæ enim lectio habet, Christum per Sidonem profectum esse ad mare Galilææ, non intelligit ipsam urbem, ac si eam ingressus fuisset, sed regionem Sidonis, in quam ingressum fuisse Christum fateri etiam coguntur, qui legunt eum ex finibus Tyri & Sidonis egressum fuisse. Statuamus ergo, Christum

Christum ex Tyriorum regione ivisse Sidoniorum versus: inde per tribus Ascher & Naphthali versus Decapolin, atque ita per medium ejus ad mare Galilææ, eadem erit omnium mens. ex tribu enim Ascher, quę in confiniis est Tyri & Sidōnis, ad mare Galilææ pertingere non potuit, quin per mediam Decapolin transiret.

V e r s. 32. *Offerunt ei surdum*, μογιλάλον, Arabs, اصم, ut & Vulgatus, *mutum*. non improbo. nam & Exod. 4. 11, מִי יָשׂוּם אִלֵּם, *quis facit mutum?* Aquila, Symmachus, & Theodotio verterunt, τίς ἐποίησε μογιλάλον; & Esa. 35. 6, וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם, *& cantabit lingua muti*, LXX verterunt, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. Et hoc quidem miraculum hîc commendat. Si enim impeditam solummodo habuit linguam, surditatis vitium accidentale fuit, non naturale, aut per κωφὸν non surdus, sed, quod vult Cl. Beza, surdaster δύσκωφος intelligitur. adeoque utrumque vitium sanabile magis. Sed si surdus simul & plane mutus fuit, intelligitur natura fuisse surdus, illi enim semper muti. adeoque utrumque vitium non nisi divina virtute curabile. cum eo magis quadrat, quod ỷs. 37, occasione hujus miraculi turba dicit, καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀκούειν, καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν. ergo hic μογιλάλος fuit ἄλαλος. unde & ỷs. 35, vinculum ejus linguæ tribuitur, quod virtute Christi solvi debuit. Maluit tamen Cl. Beza vertere, *difficulter loquentem*, quem Hebræi כְּבַד פֶּה, *gravem ore*, vel כְּבַד לָשׁוֹן, *gravem lingua* dicunt. Syrus similiter ܦܩܘܐ. Tremel. *Balbutientem*. Ferrarius, *impeditum lingua, blæsum*. sed scribit ܦܩܘܐ. derivo ab Hebr. פוק, *titubare*. inde פקא, *titubans linguâ*.

V e r s. 36. Ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο. Vulgatus, *quanto autem eis præcipiebat*. Erasmus, *quo magis*. id est, ὅσῳ, cui respondet τοσούτῳ. Laudamus Bezam, qui absque com-

paratione vertit, *sed quantumcunque ipse eis interdixisset.* Idem de Syriaco ܘܟܡܐ ܕܗܘ ܡܦܩܕ ܗܘܐ ܠܗܘܢ dicimus. non rectè id Tremel. *& quo magis ipse admonebat eos,* neque Boder. *& quanto magis.* vertendum, *& quantum ipse, &c.* Belgicè. **Ende wat dat hy haer verboodt.** nam ܟܡܐ ܕ nihil est, nisi *quantum* & *quamdiu.*

CAP. VIII.

VERS. 2. Ὅτι ἤδη, *quia jam.* Syrus, ܕܗܐ, ὅτι ἰδοὺ, *quia ecce.* Vulgatus, *quia ecce jam.* ὅτι ἰδοὺ ἤδη. Arabs simpliciter لان, ὅτι, *quia.*

VERS. 3. Εἰς οἶκον αὐτῶν. Syrus & Arabs rectè οἶκον collectivè acceperunt, pro οἴκους. adeoque pluraliter verterunt.

VERS. 4. Καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. sic Vulgatus & Arabs. at Syrus, ܐܡܪܝܢ ܠܗ, *dicunt ei.*

VERS. 6. Καὶ εὐχαριστήσας. Syrus, ܘܒܪܟ, ut & Arabs, وبارك, *& benedixit.* unde liquet, in his scriptis εὐλογεῖν & εὐχαριστεῖν idem esse. quare ℣ s. seq. pro εὐχαριστήσας est εὐλογήσας.

VERS. 12. *Amen dico vobis,* εἰ δοθήσεται, *si dabitur.* Syrus & Arabs, *non dabitur,* οὐ δοθήσεται, quomodo in uno codice legebat Beza.

VERS. 13. Ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. Solus Syrus legit ἀπῆλθον, *abierunt.*

VERS. 14. Καὶ ἐπελάθοντο οἱ μαθηταὶ λαβεῖν ἄρτους. Vulg. Syrus & Arabs non legerunt οἱ μαθηταί.

VERS. 20. Ὅτι δὲ τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς τετρακισχιλίους. Solus Syrus præmittit ܐܡܪ ܠܗܘܢ, *dicit ipsis.*

VERS. 21. Πῶς οὐ συνίετε, *quomodo non intelligitis?* Syrus, ܐܝܟܢܐ ܠܐ ܥܕܡܐ ܠܗܫܐ ܡܣܬܟܠܝܢ ܐܢܬܘܢ, *quomodo non usque nunc intelligitis?* id est, ut Vulgatus habet, *quomodo nondum intelligitis?* nam & in uno codice Clar. Beza legit, πῶς οὔπω συνίετε. Fateor autem insolens mihi esse ܐܝܟܘ pro ܐܝܟܢܐ, *quomodo?* usitatè enim significat *ubi est?* vel simpliciter *ubi?* quæ hîc vix quadrant. Arabs habet, لماذا لا تفهمون, *quare non intelligitis?*

VERS. 22. Καὶ ἔρχεται. Syrus quoque in singulari. At Vulgatus & Arabs, *& veniunt*, in plurali.

VERS. 25. Καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι. Vetustissimus Bezæ codex habebat, καὶ ἤρξατο ἀναβλέψαι, *& cœpit videre*, ut habet Vulgatus. Arabs, وابصر جيدا, *& vidit benè.* quod propter sequentia superfluum est, adeoque à Syro prorsus omissum: sequitur enim, καὶ ἀποκατεστάθη, καὶ ἐνέβλεψε τηλαυγῶς ἅπαντας. ubi Syrus, Vulgatus & Arabs, ut & duo Bezæ codices legerunt ἅπαντα. τηλαυγῶς autem, quod Cl. Beza vertit *procul & dilucidè*, simpliciter verterunt iidem *clarè*. sicut Hesychius, τηλαυγῶς, λαμπρῶς. τηλαυγήσεως, λαμπρότητος. Gloss. τηλαυγὴς, *lucidus, præfulgens.* unde & LXX dixerunt τηλαυγὴς, pro בָּהִיר, *splendidus*, pro בַּר, *purus, lucidus.* item τηλαύγησις, pro נֹגַהּ, *splendor.*

VERS. 26. Μηδὲ εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδὲ εἴπῃς τινὶ ἐν τῇ κώμῃ. non aliter legerunt Syrus & Arabs. quantopere autem Vulgatus aliaque exemplaria hinc discrepent, vide apud Bezam.

VERS. 29. Σὺ εἶ ὁ Χριστός. Solus Syrus addit, ܒܪܗ ܕܐܠܗܐ ܚܝܐ. *Filius Dei viventis.* nisi quod in uno vet. exemplari additum repererit Cl. Beza, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

VERS. 31. Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν. Videntur

dentur Syrus & Arabs legisse ὅτι μέλλει. Quod autem sequitur, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι, Vulgatus ad verbum transtulit, *& post tres dies resurgere*. Beza, *& tribus post diebus*. Syrus, ܠܝܘܡܐ ܕܬܠܬܐ, *ad diem tertium*. Arabs, في اليوم الثالث, *in die tertio*. Id ipsum hîc μετὰ designare, doctissimè evincit Clar. Beza in eruditissimis suis notis. Quibus hoc tantum addo, *post tres dies* esse, *postquam tertius dies advenerit*. nam etsi dictum fuisset, *quum tres dies impleti erunt, resurget*, ne sic quidem quartus, sed tertius tantum dies denotatus fuisset. ut Luc. 2. 21; Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν. non intelliguntur octo dies exacti. tum enim nonus indicaretur, tanquam verum circumcidendi tempus. quum ex lege constet, intra octavum id fuisse faciendum. Sensus ergo est, *quum octavus dies advenisset*. Sic Act. 2. 1. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς. Vulgatus, *& quum complerentur dies Pentecostes*. Beza rectè, *quum autem advenisset dies Pentecostes*. Observa hîc Lector, quum impleri vel compleri dicuntur dies in Scriptura, non id intelligi de impletione horarum diei, sed numeri ipsorum dierum. Ex. gr. à Paschate ad Pentecosten numerandi erant dies 50. ubi ergo quinquagesimus advenisset, rectè dicuntur completi dies Pentecostes. A nato infante usque ad circumcisionem numerandi erant dies octo. quum ergo octavus dies advenisset, rectè dicuntur impleti octo dies. Sic à sepulto Christo usque ad ejus resurrectionem numerandi erant dies tres. quum ergo tertius dies advenisset, rectè dicuntur tres dies impleti. Itaque *post tres dies*, est post trium dierum numerum, non post trium dierum horas omnes exactas. ex Hebraismo id est, ubi מלא *impleri*, ita usurpatur ut diximus. Locus illustris est Gen 50.2, וַיִּמְלְאוּ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים, LXX. Καὶ ἐπλήρωσαν αὐτοῦ ἡμέρας τεσσαράκοντα. οὕτω γὰρ καταριθμοῦνται αἱ ἡμέραι

ἡμέραι τῆς ταφῆς. Vides מלא semel per πληροῦσθαι, semel per καταριθμεῖσθαι verti, ut intelligamus, impletos tum dici dies, quum numerum suum sunt consecuti.

Cap. IX.

Vers. 3. Γναφεύς. Arabs, مبيض, *dealbator*, i. fullo. Syrus pro eo habet, ܒܢܝ̈ܢܫܐ, *homines*. vertit enim, *quomodo homines dealbare in terra non possunt*.

Vers. 7. ܘܗܘܳܐ ܥܢܳܢܳܐ ܕܡܛܰܠܠܳܐ ܗܘܳܐ ܥܠܰܝܗܘܢ. *& fuit nubes quæ obumbrabat eos*. dubito an rectum sit illud ܕܡܛܰܠܠܳܐ. si enim, ut ̄ supra ܡ indicat, est benoni Aphel, ab ܐܛܶܠ, *obumbravit*, unde in eadem hac historia, Luc. 9.34. & Mat. 17.9. est præteritum, ܥܢܳܢܳܐ ܐܛܶܠܠ ܥܠܰܝܗܘܢ, *nubes obumbravit eos*, postulat Grammatica ut in Ben. inde fiat ܡܛܶܠ, fœmin. ܡܛܠܳܐ, unico tantum Lamed. At si est Benoni Pael, à ܛܰܠܶܠ, quod teste Ferrario idem significat, Grammatica postulat, ut Benoni ibi sit ܡܛܰܠܶܠ, fœmin. ܡܛܰܠܠܳܐ, & præposito ܕ, ܕܡܛܰܠܠܳܐ. quomodo hîc legendum existimo. idem judicium fiat de Hebr. 9.5, ܟܪܘܒܐ ܕܡܛܰܠܠܝܢ ܥܠ ܚܘܣܝܐ, *Cherubini obumbrantes propitiatorium*. Si secus est, dabitur eruditioribus occasio nos & alios erudiendi.

Vers. 10. Τί ἐστι τὸ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν. Arabs fere ad verbum, ما هي هذا القيام من بين الاموات, *quid esset hæc*

 resurre-

resurrectio ex mortuis. Syrus, ܡܢܐ ܗܘ ܗܢܐ ܡܠܬܐ ܕܡܐ ܕܩܡ ܡܢ ܒܝܬ ܡܝܬܐ, *quidnam esset hoc verbum, quum resurrexerit ex mortuis.* Sic & Vulgatus, nisi quod non habeat, *hoc verbum*.

VERS. 12. Ἠλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον ἀποκαθιστᾷ πάντα· καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. Existimat Cl. Beza, δεῖ, *oportet*, supplendum ante ἵνα. quod & Tremel. fecit in Syro. Sed laudo Vulgatum qui id non fecit. sic verto, *Elias quidem veniens primum constituet omnia, etiam quomodo scriptum est de filio hominis, quod multa patietur & pro nihilo habebitur.* ἀποκαθιστάνειν apud LXX Interpretes non solum pro הֵשִׁיב, *reddidit*, *restituit*, sed etiam pro הִצִּיג, *collocavit*, הוֹשִׁיב, *sedere & permanere fecit*, הֵקִים, *constituit*, סָמַךְ, *fulcivit*, *stabilivit* usurpatur. est enim efficere ut res sit in suo recto loco & statu. Ita hoc loco sensus est, Ioannis Baptistæ munus esse, ut omnia Dei promissa in suo jam statu & loco posita esse doceat. Deinde πῶς non sumo hîc pro ὡς vel ὅπως *sicut*, quod fecit Cl. Beza, etsi fateatur obscuram esse phrasim, nec usquam alibi sibi lectam: sed sicut Marc. 2.26, *An non legistis quid fecerit David*, πῶς εἰσῆλθεν, *quomodo intraverit*, id est, ὅτι εἰσῆλθεν, *quod intraverit*. neque enim de modo hîc agitur quo intravit, sed de re ipsa, quod intravit, ibique panes edit propositionis. adde Marc. 5.16, *Narraverunt ipsis qui viderant*, πῶς ἐγένετο, *quomodo factum fuerat*, id est, τὸ γενόμενον, *quod factum fuerat Dæmoniaco.* sicut & in familiari sermone dicimus, *audi quomodo loquatur*, id est, *quid loquatur.* Ita & hoc loco, πῶς γέγραπται est τὸ γεγραμμένον. Sensus est: Elias præcursor erit Messiæ, & omnia quæ promisit Deus stabiliet suoque in loco constituet, etiam hoc ipsum quod de filio hominis scriptum est, quod multa patietur, &c. quod sanè egregiè præstitit, ubi digito eum demonstrans dixit, *Ecce agnum Dei qui tollit peccata mundi.*

mundi. eorum enim verborum ſenſus eſt, Ecce eum qui peccata mundi inſtar agni portans, multa patietur, occidetur & pro nihilo habebitur. Accuratè tranſtulit Arabs, ثم قال لهم ان اليا قد جاء اولا واعدل كل شيء وما هو مكتوب على ابن الانسان انه يتوجع كثيرا ويرذل * *Tunc dixit eis, quod Elias jam venit primum, & rectificavit omnia, & quod ſcriptum fuit de filio hominis, quod patietur multa & reprobabitur.* id eſt, hoc etiam rectificavit, quod de paſſionibus filii hominis ſcriptum erat. quia nempe non rectè de ea rè judicabant Iudæi. atque eo ſenſu ἀποκαθιστᾷ rectè etiam vertitur *reſtituet.* Poteſt tamen πῶς γέγραπται etiam verti, *reſtituet omnia, & quomodo ſcriptum ſit de filio hominis.* id eſt, inter cætera hoc etiam reſtituet, quomodo de paſſionibus Chriſti ſcriptum ſit, id palam, clarè & rectè docebit. Id præfero, quia propriam & genuinam τοῦ πῶς ſignificationem retinet. ἵνα autem non ſemper τελικῶς, ſed & εἰδικῶς pro *quòd* ſæpè uſurpari, patet ex Ioan. 15. 8. 3 Ioan. 4. Apoc. 13. 13. & aliunde.

VERS. 15. Ἐξεθαμβήθη, *expavit.* conſentiunt Syrus & Arabs. At Vulgatus, *Stupefactus eſt & expaverunt.*

VERS. 16. *Et interrogavit* τοὺς γραμματεῖς, *ſcribas.* conſentiunt Syr. & Arab. Vulgatus, *eos.* Sequitur, *quid altercamini* πρὸς ἑαυτούς; Vulg. & Beza, *inter vos.* Frobeniana editio habet, πρὸς αὐτούς, *adverſus ipſos.* Syrus, ܥܡܗܘܢ, *cum ipſis.* Arabs, ماذا يطلبون منهم, *quid quæritis ab illis?*

VERS. 18. & 20. ܘܐܝܟܐ ܕܡܕܪܟ ܠܗ ܡܫܩܠܐ ܠܗ ܘܡܪܥܠ ܘܡܚܪܩ ܫܢܘܗܝ ܘܝܒܫ: Boder. in Reg. *& ubicunque conculcaverit eum, conterit eum, diſcerpit, ac frendet dentibus ſuis & exareſcit.* non rectè *conculcaverit eum.* melius in Pariſ. ut & Tremel. *ubi*

ubi apprehendit eum. At errant ambo, primum quod ܗܘ ܡܪܓܠ, & quæ ſequuntur, retulerint ad ܪܘܚܐ, *ſpiritum.* Sic enim dicendum fuerat ܗܘ ܡܪܓܠܐ, fœminino gen. ut ante de eo dixit ܪܘܚܐ ܕܡܪܘܚܐ & ܡܚܠܐ. eſt enim ܪܘܚܐ fœm. gen. Syrus ergo refert illud, ut & ܡܕܡܪܥ & ܡܚܩ, ad puerum ſpiritu correptum. deinde quod ܗܘ ܡܪܓܠ verterint, *& diſcerpit*, Trem. *& lacerat.* verte, *& ſpumat*, ἐ ἀφρίζει, nempe puer. Ferrarius ܐܪܓܠ, *ſpumavit.* ܪܓܠܬܐ, *ſpuma.* quare & Maſius errare videtur, qui ܪܓܠ dicit eſſe *palpitare*, ut moribundi. ter in N. Teſt. extat pro ἀφρίζειν. Scindlerus tradit, רְעַת Chald. & Syr. idem eſſe quod Hebr. רָעַד, *tremuit.* & citat 2 Reg. 25. 4. ubi pro וַתִּבָּקַע הָעִיר, *& diſrupta eſt civitas*, legeretur in Thar. וְאִתְּרְעַת קַרְתָּא, quod vertit, *& commota eſt civitas.* error eſt. legendum וְאִתְּרְעַת, *& diſrupta eſt.* non à רְעַת ſed à תְּרַע, *rupit.* unde eſt Ithpeel אִתְּרַע, fœmin. אִתְּרְעַת. & ſic convenit cum קַרְתָּא, quod fœmin. gen. eſt. Porro ܡܚܝܐ ܠܗ Boder. vertit, *conterit eum.* melius Tremel. *proſternit eum.* verto, *allidit eum*, nempe terræ. Ferrar. ܡܚܠ, *percuſſit virga, decuſſit, alliſit.* ܡܚܠܬܐ, *percuſſio quæ virga fit. decuſſio, alliſio.* Lex. Syr. Arab. ܡܚܡܨܝܢ, يزاحمون يضغطون, *colliduunt, comprimunt.* optimè videtur Syrus vertiſſe quod dicit Marcus ῥήσσει αὐτὸν. Vulgatus, *allidit illum.* melius meo judicio quam Beza, *lacerat eum.* ῥήσσειν enim Heſychius non tantum exponit τέμνειν, σχίζειν, ſed & τύπτειν, κροτεῖν. unde προσρήσσειν τῷ ἐδάφει, *allidere ſolo.* quomodo & Scaliger in notis ad proverbium Arab. 7. centur. 2. explicat ex Tertulliano

liano illud Matth. 7, μὴ ῥήξωσιν ὑμᾶς, *ne allidant vos.* Arabs quoq; eodem sensu locum nostrum vertit, وحيث ما ادركه صرعه, *& ubicumque apprehendit eum, prostravit eum.* صرع enim Arabibus est *prostravit.* quomodo usurpatur Ps. 36. 14. ut & passiv. انصرع *prosterni,* Ps. 6. 10. & Scaliger dicto loco docet, esse *allidere solo*, ut faciunt luctatores. nec celare possumus, quod sequitur hîc apud Marc. ℣. 20, τὸ πνεῦμα ἐσπάραξεν αὐτὸν, quod Beza vertit, *Spiritus discerpsit eum*, ab Arabe & Syro eodem modo verti quo ante ῥήσσει, ab illo صرعه, ab hoc ܡܫܢܩ ܠܗ *allisit, prostravit eum.* non hercle meo judicio malè. σπαράττειν enim non semper significat *dilaniare in partes & discerpere*, sed & simpliciter *commovere, concutere.* ut Galenus dixit, σπαράττειν τὸν στόμαχον ἤτοι δακτύλων ἢ πτερῶν καθέσει. *commovere stomachum sive digitorum sive pennarum immissione.* Sic & apud LXX: 2 Sam. 22. 8. ubi de cœlis dicitur, וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי חָרָה לוֹ, *& concussi sunt quia irascebatur,* verterunt, καὶ ἐσπαράχθησαν ὅτι ἐθυμώθη Κύριος. Sic Ier. 4. 19, הוֹמֶה־לִּי לִבִּי *perstrepit mihi cor meum*, σπαράσσεται ἡ καρδία μου. Hinc apud Hezychium σπαραττόμεθα, ξεόμεθα, ταραττόμεθα. *radimur, turbamur.* Vnde liquido constat, neque hîc malè vertisse Vulgatum, *Spiritus conturbavit illum.* id est, sic illum concussit, ut in terram concidere coactus fuerit. Sequitur deinde in fine ℣. 20, ܘܡܬܟܪܟܪ ܗܘܐ ܘܡܦܪܦܛ. Boder. *& volutabatur & discerpebat.* Trem. *& volvebat se, & lacerabat.* verbum ܟܪܟܪ non alibi in Nov. Test. extat. per conjecturam itaque ex Græco ἐκυλίετο verterunt. voluissem & ܡܦܪܦܛ per conjecturam vertissent è Græco ἀφρίζων. Masius in Pecul. tradit ܟܪܟܪ esse *palpitare,* hoc est ἀγωνιᾶν, ut illi qui sacro morbo correpti,

aut animi deliquium patientes palpitant. Addit tamen Iud. 9. poni pro ῥάσσω vel διαράσσω, *contundere, frangere, rumpere, dissipare.* non aliam significationem dat Ferrarius. ܪܨܘ *contudit.* ܪܨܘܨܐ *contusio ex casu.* quod huic loco apprimè convenit. quia enim præcedit, *& cecidit super terram*, rectè additur, *& contundebat se & spumabat.* optimè describitur gestus eorum qui comitiali morbo corripiuntur. ubi in terram conciderunt, volutant se, & inter volutandum contundunt se ad solum, & spumant. Sic & Arabs, وسقط على الارض متضربا مزبدا *& cecidit super terram verberando se*, vel contundendo se, *spumando.* quum enim id hominum genus se volutat, violenter se de latere in latus impellunt, quod non absque contusione contingere potest.

VERS. 21. Παιδιόθεν, Vulg. *ab infantia.* Servato quidem sensu, inquit Cl. Beza, sed non sine mutatione, quæ minime fuit necessaria. corrigit ergo, *ab infante.* malim tamen Vulgati vestigiis insistere. Gloss. παιδιόθεν *à pericia.* rectè, est enim παιδία *pueritia, infantia.* itaque παιδιόθεν potius *ab infantia*, quam *ab infante.* Syrus, ܡܢ ܛܠܝܘܬܗ *à pueritia ejus.* Arabs, من صباه. idem.

VERS. 23. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, τὸ εἰ δύνασαι πιστεῦσαι· πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. Vulgatus & Syrus *si potes credere.* Existimarunt vacare articulum τὸ, & solummodo indicare id quod dictum est. Sicut Luc. 22. 4, Καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτόν. Et ℣ſ. 23, Καὶ αὐτοὶ ἤρξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ τίς ἄρα εἴη &c. Vel non legerunt τὸ, ut nec vetustissimum Bezæ exemplar. Quia tamen maximo consensu in reliquis exemplaribus id invenit, vertit vir Cl. *si potes hoc credere.* τὸ pro τοῦτο. etsi id fateatur in soluta oratione durum esse. deinde situm verborum mutavit, ut facilior

lior ſit ſenſus. nam & in cæteris exemplaribus, τὸ cum verbo πιστεῦσαι conjunctum reperit. verum ſubjunctum ne an præmiſſum, non indicat. ſi enim legit, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι τὸ, procul dubio pro τοῦτο ponitur. at ſi, εἰ δύνασαι τὸ πιστεῦσαι, vertere licet ſimpliciter, *ſi potes credere*, ut τὸ nihil niſi ipſam credendi actionem denotet. Sicut Phil. 1.29, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. Arabs habet, فقال له يسوع ما هو قولك ما استطعت عليه كل شيء يستطاع للمومن, *Dixit ei Ieſus, quis hic ſermo tuus, quicquid potes? omnia poſſibilia ſunt credenti.* id eſt, quid hoc ſibi vult, quod dixiſti, ſi quid potes? dubitandum non eſt de mea potentia. videtur legiſſe, τί λέγεις, εἰ τὶ δύνασαι; πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι.

VERS. 26. *Adeo ut multi dicerent*, ὅτι ἀπέθανεν. Vulg. *quia mortuus eſt*. Beza, *certè mortuus eſt*. Syrus, ܕܡܺܝܬ ܗܘܳܐ. quod rectè Trem. *mortuus eſt*. nam poſt dicendi ac ſimilia verba ܕ apud Syros vacat, ut & ὅτι apud Helleniſtas. Hîc tamen verti etiam poſſet, ut ab Arabe factum, بانه قد مات, *quod mortuus eſſet*, id eſt, mortuum eum eſſe.

VERS. 27. Ἤγειρεν αὐτὸν, καὶ ἀνέστη. Syrus καὶ ἀνέστη non legit. Arabs pro eo habet فوقف *& ſtetit*. addit verò, ودخل الي بيته *& intravit in domum ſuam*. quod nulla alia exemplaria habent.

VERS. 28. Ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν &c. Syrus ܠܡܳܢܳܐ, ut & Vulgatus, *quare*. Beza *cur non potuimus?* ὅτι ergo eſt pro διὰ τί, ut loquitur in hac ſententia Matthæus, c. 17. ℣. 19. In uno Bezæ codice MS. legebatur διότι, *propterea quod*, non ſatis aptè. In alio τί ὅτι, *quid eſt quod?* optimè. Arabs, كيف لم نقدر *quomodo non potuimus?* id eſt, πῶς οὐκ ἠδυνήθημεν. Conſiderent eruditi, an non ὅτι hîc, ut ſæpe alibi,

vacare possit, & solummodo indicare id quod rogabant, scilicet, *an non potuimus nos ejicere illud dæmonium?* etsi enim res ipsa doceret eos non potuisse, quia tamen sæpe antehac potuerant, non abs re quærunt, an etiam hac vice nequaquam potuerint? respondet Christus, non nisi per jejunium & preces fieri potuisse. Simplicius tamen est ὅτι pro *quare* accipere. sicut supra ỷ. 11. ὅτι λέγουσιν οἱ Γραμματεῖς &c. *Cur dicunt scribæ, oportere ut Elias veniat primum?* Interrogationem enim esse patet, quia expresse dicitur, καὶ ἐπηρώτων. Et Matth. 17. 10. habetur, τί οὖν οἱ Γραμματεῖς &c. *quid ergo scribæ* &c. τί pro διὰ τί pro more. apud Homerum etiam ὅτι pro *quare* usurpatur. Citat locum Cl. Beza ad ỷ. 11. ex Odyss. τ. Καὶ ἐξερέεινον ἕκαστα Οὐλὴν ὅττι πάθοι. Addo alium ex Iliad. 1. Οὐκ εἴποι ὅτι τόσον ἐχώσατο Φοῖβος Ἀπόλλων.

VERS. 30. *Et inde egressi* παρεπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας. Vulgatus, *prætergrediebantur Galilæam.* aut non legit particulam διὰ, aut perperam vertit. Beza, *una iter faciebant per Galilæam.* Vtinam vir Doctiss. probasset, παραπορεύεσθαι usurpari interdum pro συμπορεύεσθαι. nam quod attinet ad Marc. 11. 20, Καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν, certum est συμπορευόμενοι ibi locum non habere. & quum Doctiss. Interpres in una editione verterit, *& manè adambulantes ficui, viderunt eam* &c. in altera, *& mane iter facientes prope ficum, viderunt eam* &c. mutato utrobique sine causa verborum situ, & ob eam mutationem addito *eam:* dubium nemini esse potest, quin melius longè Vulgatus, *& quum manè transirent, viderunt ficum* &c. Παραπορευόμενοι hîc vertit, *quum transirent*, ut & in hoc nostro quem tractamus loco Syrus, ܥܒܪܝܢ ܗܘܘ ܒܓܠܝܠܐ *transibant per Galilæam.* optimè. παραπορεύεσθαι enim apud LXX interpretes pro עבר *transire* passim usurpatur, & interdum significat *transire præter, secus, juxta,* quod

quod præterire & prætergredi dicimus, id est, sic transire, ut declines, ut Deut. 2. 18. אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת גְּבוּל מוֹאָב, σὺ παραπορεύῃ σήμερον τὰ ὅρια Μωάβ, *tu transis hodie terminos Moab*, id est, prætergrederis, per mediam enim regionem Moab non transierunt, sed secus eam, atque ita Marc. 11. 20. accipitur. Interdum vero, *transire per, pertransire.* ut Deut. 2. 13. עִבְרוּ לָכֶם אֶת נַחַל זֶרֶד, παραπορεύεσθε τὴν φάραγγα Ζαρέδ, *transite vallem Zared*, non secus sed per eam. unde non tantum hîc apud Marcum, sed & apud LXX cum διὰ construitur, ut Deut. 2. 3. אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו, ὑμεῖς παραπορεύεσθε διὰ τῶν ὁρίων τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν υἱῶν Ἡσαῦ, *Vos transitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau.* Quin & simpliciter pro הלך *ire, ambulare* sumitur, ut Deut. 2. 14. הַיָּמִים אֲשֶׁר הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ, ἡμέραι ἃς παρεπορεύθημεν ἀπὸ Κάδης Βαρνῆ, *dies quibus ivimus* (vel profecti sumus) *à Cadesch Barne.* & ℣. 8. וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים, καὶ οἱ μάχιμοι παραπορευέσθωσαν ἔμπροσθεν, *& bellicosi præcedant.* item pro בוא, *ire, incedere.* Prov. 2. 19, כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן, πάντες οἱ παραπορευόμενοι ἐν αὐτῇ, οὐκ ἀναστρέψουσι, *omnes qui ambulant in ea, non revertentur.* observetur παραπορευόμενοι constructum cum ἐν, quod idem est cum διὰ, *qui transeunt per eam.* Locum ergo nostrum verte, *& illinc egressi, transierunt per Galilæam.* Arabs, وخرج من هناك مجتازا بالجليل, *& exivit inde transiens per Galilæam*, in singulari legit quæ in Græco sunt pluralia. malè itaque Romana versio, *& exierunt inde transeuntes per Galilæam.* Etsi enim fatear, singulare præteritum خرج verti posse ex Arabismo per plurale, si sequens participium plurale esset, & legeretur مجتازين: hîc tamen non nisi verbum singulare esse potest, quia sequitur مجتازا in singulari.

VERS. 33. Καὶ ἦλθεν εἰς Καπερναούμ. & ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος &c. consentit Arabs. Syrus autem in plurali ἦλθον & γενόμενοι. Vulgatus prius in plurali, alterum in singulari. non

 laudo

laudo hîc rurſus verſionem Romanam, quæ وجاء vertit, *&* *venerunt*, per plurale. at quod ſtatim ſequitur, وكان في البيت *& erat domi*, per ſingulare. procul dubio, ut gratificaretur Vulgato. utrumque verbum ſingulare eſt, & convenit cum Græco. Sequitur ibidem, τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελογίζεσθε; Vulgatus & Arabs non legerunt πρὸς ἑαυτούς. Syrus legit, & vertit, ܒܝܢܬܟܘܢ *inter vos.*

VERS. 38. *Vidimus quendam in nomine tuo ejicientem dæmonia*, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν· καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Syrus & Arabs non legerunt ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Sed quod ſequitur, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, legerunt. quod Vulgatus non legit.

VERS. 41. Ἐν τῷ ὀνόματί μου, ὅτι Χριστοῦ ἐστέ. Vulg. *In nomine meo, quia Chriſti eſtis.* Beza, id eſt, *quia Chriſti eſtis.* Syrus & Arabs ſimpliciter, *In nomine, quia Chriſti eſtis.* μου non legerunt. Porro quod apud Syr. ſequitur, ܠܐ ܢܐܒܕ ܐܓܪܗ, Trem. & Boder. verterunt, *non perdet mercedem ſuam.* Senſus rectus eſt, modo ne tirones exiſtiment, ad verbum id verſum. ſonat enim, *non peribit merces ejus.* alterum dicitur ܠܐ ܢܘܒܕ ܐܓܪܗ.

VERS. 42. Λίθος μυλικός, *lapis molaris.* Arabs, حجر الرحي *lapis molæ.* at Syrus & Vulgatus, *mola aſinaria*, μύλος ὀνικός, ut eſt apud Matthæum.

VERS. 43. Εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον. Syrus hæc non legit, neque hîc neque ℣. 45. Arabs tantum εἰς τὸ πῦρ. omittit τὸ ἄσβεστον. ſed locò ejus tranſponit membra ſequentis verſus, & incipit ab, *ubi ignis eorum non extinguitur, & vermis eorum non moritur.* verſibus tamen 45 & 46, omnia cum Græco conveniunt.

VERS.

Vers. 49. Πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται. Syrus, ܟܠ ܓܝܪ
ܒܢܘܪܐ ܡܬܡܠܚ. Trem. *omnis enim* res *igne saliatur.* ad quæ Cl. Beza, *Syrus*, inquit, *interpres videtur particulam* כל *accepisse pro re omni, quasi Græcè πᾶν neutro genere sit scribendum, & sint hæc ipsius legis Mosaicæ verba.* Id nequaquam admittendum censeo. nam πᾶν, *omnis res*, כל מרם Syris dicitur. at כל simpliciter, est, πᾶς, *omnis* masculino genere. Arabem autem legisse πᾶν certum est. vertit enim, وكل شيء *& omnis res.* Etsi autem difficilem satis sensum hæc Evangelistæ verba habeant, quia tamen non solum Græca omnia exemplaria, sed & Vulgatus, Syrus & Arabs ita legerunt, non ausim Cl. Ios. Scaligeri conjecturam, quæ in Elencho Serrarii, & in Epistolarum libro p. 807. habetur, probare, legendum scilicet esse, πᾶσα πυρία ἁλισθήσεται. magis arridet, & nexum aptiorem habere videtur Vulgata lectio, quam adeo dextrè explicat, ut omnia, incomparabilis Theologus I. Calvinus, ut cui ea non sapiunt, delicatum nimis esse oporteat. Portentosum loquendi genus viro maximo videtur, πυρὶ ἁλίζεσθαι. non magis sanè portentosum, quam Matth. 3. πυρὶ βαπτίζεσθαι. Hîc significatur, spiritualem aquam qua baptizantur fideles, ibi spiritualem salem quo condiuntur, habere vim ignis, quo nisi affectus suos pravos expurgari patiantur, experiundum aliquando fore inextinguibilem gehennæ ignem, de quo versu præcedenti actum. omnem enim hominem igne saliendum: si non jam igne divinæ gratiæ, certè aliquando igne divinæ iræ. Quod si cum Cl. viro legas πᾶσα πυρία, non videtur apta causa dari posse, cur de ea dicatur tantum ἁλισθήσεται, at de θυσία, ἁλὶ ἁλισθήσεται. sed si legas πυρὶ, conferuntur inter se duo saliendi modi, quorum unus fit τῷ πυρὶ, alter τῷ ἁλί. Sicut Matt. 3. conferuntur duo baptizandi modi,

modi, unus τῷ ὕδατι, alter τῷ πυρί. Et ſicut ibi Baptiſta conjungi vult utrumque baptizandi modum, ita hîc Servator utrumque ſaliendi. Saliendum ſcilicet eſſe hominem & igne & ſale, ſi Deo acceptus eſſe, atque ignem æternum effugere velit. ſicut olim in ſacrificiis, quo grata Deo eſſent, & ignis & ſal adhiberi debebant.

CAP. X.

VERS. I. *Et inde exurgens venit in fines Iudææ*, διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Beza, *per oram Iordanis.* in medio relinquit, ulterior ne an citerior ora intelligatur. In notis videtur citeriorem intellexiſſe, quia per Peræam eum profectum negat, quæ ultra Iordanem procul dubio ſita erat, utpote, teſte Plinio, lib. 4. cap. 15, Arabiæ Ægyptoque proxima, & à reliquis Iudæis Iordane amne diſcreta. Vulgatus, *ultra Iordanem.* videtur legiſſe, ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ſicut in eadem hac hiſtoria loquitur Matth. 19. 1. ut ſenſus ſit, venit in ea Iudææ confinia quæ ſunt ultra Iordanem. ſic Syrus, ܠܥܒܪܐ ܕܝܘܪܕܢܢ *in adverſam ripam Iordanis.* Arabs, والي عبر الاردن *& in adverſam ripam Iordanis.* Capernaum, quò c. 9. ℣. 33. ingreſſus dicebatur, & unde jam digreſſus dicitur, ulteriori Iordanis ripæ proximè adjacebat. ita ut inde per eam ripam compendioſori longè itinere ad ulteriores Iudææ fines pervenire potuerit, quam per citeriorem oram. Adde quod Matt. 19. 1. dicatur Chriſtus *ſolviſſe ex Galilæa, & veniſſe in fines Iudææ trans Iordanem.* ſic enim malo cum Vulgato, quam cum Beza, *ſecus Iordanem.* nam ſi Capernaum profectus eſt in fines Iudææ per citeriorem Iordanis ripam, Samaria ad dextram relicta, non poteſt dici ſolviſſe ex Galilæa, quia univerſam Galilæam inferiorem, per tribus nempe Zabulon & Iſſachar, tranſire debuit, ut porro per tribus Manaſſe, Ephraim & Benjamin

in

in Judæam veniret. neque ſequitur ex verſione Vulgati, eum per Peræam trajecto Iordane ex Galilæa in Judæam veniſſe. quod fateor non admittendum, quia turba multa eum ſecuta dicitur. Sed ſenſus eſt, eum pedeſtri itinere, *διὰ τοῦ πέραν*, ut loquitur Marcus, per eam ripam quæ eſt ultra Iordanem, iter feciſſe Judæam verſus. nec opus fuit trajicere, quia Capernaum Perææ proximè adjacebat. & ſimulac diſceſſit Capernaumo Peræam verſus, ſtatim *μετῆρεν ἐκ τῆς Γαλιλαίας*.

VERS. 6. Ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως. Syrus & vetuſtiſſ. Bezæ codex non legerunt κτίσεως. Vulgatus & Arabs legerunt.

VERS. 11. Μοιχᾶται ἐπ' αὐτήν. Syrus non legit ἐπ' αὐτήν. Vulgatus & Arabs legerunt. vertit hic عليها *ſuper* vel *adverſus eam*.

VERS. 17. ܘܟܕ ܪܕܐ ܒܐܘܪܚܐ. Trem. & Boder. in Pariſ. *& quum deſcendiſſet in viam.* malè exiſtimarunt רדא Syris idem eſſe quod ירד Hebræis. Quamobrem in Regiis, *& quum iter faceret.* bene vertit ܘܟܕ ܪܕܐ, ſed non benè omiſit ܒܐܘܪܚܐ *in via.* vertendum ergo, *& quum iter faceret in via.* Similiter Arabs, وبينما هو ساير في الطريق *& dum ille ambularet in via.* In Græco tamen eſt, Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδὸν, *& egrediente ipſo ad viam*, vel *ad iter.* domi enim fuerat, ℣. 10. inde jam egreditur, ut ſe ad iter accingat.

VERS. 19. Μὴ ἀποστερήσῃς, Vulg. *ne fraudem feceris*, ut & Arabs, لا تجر *ne fraudaveris.* Beza, *ne damno afficito* quenquam. LXX interpretes utuntur ἀποστερεῖν pro עשק, *oppreſſit, injuria affecit*, ſive vi, ſive fraudibus, ſive calumnia. idem quod Syris ܛܠܡ, Arabibus ظلم.

VERS. 21. Jesus autem intuitus eum ἠγάπησεν αὐτὸν, *dilexit eum.* Sic quoque Syrus & Arabs. Origenes, inquit Cl. Casaubonus in notis, cum non satis concoqueret, cur diceretur Christus eum dilexisse, quem narrant Evangelistæ, auditis ipsius verbis λυπούμενον abiisse, videtur ἀγαπᾷν maluisse accipere pro *osculari* quam pro *diligere.* Addit deinde vir doctissimus: Sanè, quum illa vox significet interdum contentum esse, & acquiescere in aliquo, etsi merito insolens videbitur ἡ σύνταξις, non displiceret tamen mihi, si quis ita acciperet, ut intelligatur Christus signum approbationis dedisse isti juveni, qui legis præcepta se servasse dixerat: quasi dixerit Christus, Probo quod ais, laudoque, vel, Factum bene, aut aliud quid ejusmodi. Hactenus Casaubonus. Cui addimus, ex usu vocis ἀγαπᾷν apud LXX interpretes videri nobis majorem lucem huic loco adferri posse. ibi enim non semper pro *diligere*, sed & pro *amicis blandisque verbis compellare & laudare sumitur.* Vt Cant. 1. 14, נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן *commemorabimus, laudabimus, celebrabimus amores tuos præ vino,* LXX. ἀγαπήσωμεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον. 2 Paral. 18. 2, וַיְסִיתֵהוּ לַעֲלוֹת אֶל רָמוֹת *& incitavit eum ad ascendendum in Ramoth*, LXX. ἠγάπα αὐτὸν τοῦ ἀναβῆναι, *blandis verbis eum compellavit ut ascenderet.* diligendi significatio ibi locum habere non potest. Sed optimè explicuerunt, quomodo Achab Josaphatum incitaverit ad bellum adversus Ramoth, nempe amicis verbis eum de ea re compellando. Adde Ps. 78. 37, וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. describitur hypocrisis Israëlitarum, qui cum corde essent impii, ore tamen blandè cum Deo egerunt, amicè cum compellarunt & laudarunt. id enim est Hebræorum פִּתָּה, *blandis verbis conari aliquem illicere & inducere,* id LXX ἀγαπᾷν dixerunt. Similiter ergo & hoc loco intelligo, Servatorem nostrum, audita juvenis jactantia, qui se universam legem observasse gloriaretur, noluisse eum apertè mendacii

arguere,

arguere, severisque verbis objurgare, sed ἠγάπησεν αὐτὸν, ablanditus est ei, laudavit eum ac studium quod legi servandæ impenderat, amicisque eum super hac re verbis compellavit, ac dixit, ἕν σοι ὑστερεῖ, *Vnum tibi deest.* Annotat Cl. Beza, in duobus codicibus post ὑστερεῖ addi, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι. Arabs quoque ea habet, sed ante ἕν σοι ὑστερεῖ. Syrus & Vulgatus non legerunt. videturque ex Matthæo hîc irrepsisse. In fine autem versus, Vulgatus & Arabs non legerunt ἄρας τὸν σταυρόν. Syrus legit.

VERS. 24. ܟܡܐ ܥܛܝܠܐ. Sic legitur in Cothen. editione. ubi tollenda est ultima vocalis. nulla adscribitur in Vien. & Regia. legendum ܥܛܝܠܐ.

VERS. 27. Παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, ἀλλ' οὐ παρὰ τῷ θεῷ. Sic etiam Vulgatus legit. At Syrus & Arabs, παρὰ ἀνθρώποις οὐ δυνατὸν, ἀλλὰ παρὰ τῷ θεῷ, *apud homines non est possibile, sed apud Deum.* Sensus idem est.

VERS. 29. Ἢ γυναῖκα. Solus Vulgatus hoc non legit. Syrus & Arabs legerunt, ut & omnia Bezæ exemplaria.

VERS. 33. *Tradetur principibus sacerdotum & scribis.* Solus Vulgatus addidit, *& senioribus.* Syrus, Arabs, & Bezæ exemplaria non legerunt.

VERS. 40. *Non est meum dare,* ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται, Syrus, ܐܠܐ ܠܐܝܠܝܢ ܕܡܛܝܒܐ, optimè Trem. *nisi quibus paratum est.* ܐܠܐ enim non modo *sed*, sed & *nisi* significat. atque ita ἀλλὰ hîc sumo, pro ἀλλ' ἢ, vel εἰ μή. quomodo & apud Rabbinos אֶלָּא valet עם כל זה׳ אבל׳ אם לא׳ לבד׳ אך, *tamen, sed, nisi, tantum, præter*, teste David de Pomis. Ita Christus non negavit suum esse dare cœlestem gloriam, sed solummodo dare aliis quam quibus id paratum est. quod cum scopo convenit. Volebant enim discipuli coronam sibi dari,

 ante-

antequam legitimè certassent. negat Christus eam talibus paratam esse: negat & in potestate sua esse eam talibus dare. De ista significatione particulæ ἀλλὰ vide supra ad Marc. 4. ℣. 22.

VERS. 42. Οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν. Vulgatus, *Qui videntur principari gentibus*. Beza, *qui censentur imperare*, sicut Syrus, ܐܝܠܝܢ ܕܡܣܬܒܪܝܢ ܪ̈ܫܐ ܕܥܡ̈ܡܐ *qui putantur principes populorum*. Arabs, الذين يظنون انهم رؤساء للامم, quod ambiguum est ob absentiam vocalium. potest enim passivè verti, *qui putantur quod sint principes populorum*, & activè, *qui putant se esse principes populorum*. posterius elegit versio Romana, quod probo. Et fateor multum me dubitare, an οἱ δοκοῦντες verti queat, *qui censentur, qui putantur*. etsi enim δοκεῖν passivè sumatur pro *videri*, non tamen, quod sciam, pro *censeri, putari, existimari*. ea enim significatione activum est, *censere, putare, existimare*. adeo ut *qui censentur* vel *putantur imperare* dicendi potius sint οἱ δοκούμενοι ἄρχειν. Sunt qui οἱ δοκοῦντες ἄρχειν vertant, *quibus placet imperare*. quam valde insolentem esse locutionem, ait Cl. Casaubonus. Sed non est insolens, δοκεῖν sumere pro *statuere*. ut Matth. 3. 9, μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, *ne statuite dicere in vobis ipsis*. Ioan. 5. 39, *nam vos in iis* δοκεῖτε, *statuitis habere vitam æternam*. 1 Cor. 4. 9, δοκῶ γὰρ &c. *statuo enim Deum nos Apostolos ultimos ostendisse* &c. Sic hoc loco, *qui statuunt imperare gentibus*, qui capessunt gentium imperium, quibus certum & statutum est, οἷς δέδοκται, imperare gentibus, illi κατακυριεύουσιν αὐτῶν. Sed libet aliud etiam experiri. Οἱ δοκοῦντες mihi sunt οἱ ἐν δόξῃ ὄντες, *qui in gloria & honore sunt*, ac supra alios eminent. quo sensu bis usurpatur ab Apostolo ad Gal. cap. 2. nempe ℣. 2. & 6. ut & apud Euripidem οἱ δοκοῦντες, teste Stephano, opponuntur τοῖς ἀδόξοις. Hinc verto, *qui in honore sunt ad imperandum gentibus*.

Quod

Quod si quis *οἱ δοκοῦντες* eo sensu fateatur absolutè sumi, sed neget cum infinitivo posse construi, legat historiam Susannæ ꝟ. 6. *ἐξῆλθεν ἀνομία ἐκ Βαβυλῶνος ἐκ πρεσβυτέρων κριτῶν, οἳ ἐδόκουν κυβερνᾶν τὸν λαόν. exiit iniquitas è Babylone à senibus judicibus, qui in honore erant ad gubernandum populum.* eadem phrasis est quæ hîc occurrit.

VERS. 46. *Υἱὸς Τιμαίου Βαρτιμαῖος.* Sic quoque Vulg. & Arabs. nisi quod hic præposuerit برطماي *Bartimæus*, subjunxerit explicationis gratia ابن طما *filius Timai.* Syrus autem, ܛܝܡܝ ܒܪ ܛܝܡܝ *Timæus filius Timai.* Secundum quam lectionem filius fuisset patri cognominis. magis arridet Vulgata lectio, ut patri nomen fuerit Timæus, filio Bartimæus, sicut à patre Tholemæo, filius nominatus Bartholomæus.

VERS. 52. *Ὕπαγε, abi.* consentiunt Vulgatus & Arabs. At Syrus, ܚܙܝ *vide.* id est, visum recipe, restituatur tibi visus. prout ꝟ. præcedenti, *ἵνα ἀναβλέψω*, Syrus verterat, ܕܐܚܙܐ *ut videam.* Sequitur, *& statim visum recepit, καὶ ἠκολούθει τῷ Ἰησοῦ ἐν τῇ ὁδῷ.* Vulgatus & Arabs pro *τῷ Ἰησοῦ* legerunt *αὐτῷ*. Syrus neutrum. vertit enim simpliciter ܘܐܙܠ ܗܘܐ ܒܐܘܪܚܐ *& abibat in via.*

CAP. XI.

VERS. 1. *Καὶ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ, εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν* &c. Vulgatus, ut & Syrus, inquit Cl. Beza, solam Bethaniam commemorat. Circa Syrum lapsus est memoriæ. is enim, ut & Arabs, Bethphage adjungit, & cum Græco planè conveniunt ambo.

VERS. 2. Εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν. Solus Syrus legit ἡμῶν.

VERS. 4. *Invenietis pullum ligatum ad ostium foris*, ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου. Vulgatus & Beza, *in bivio*. Arabs simpliciter, على الطريق *juxta viam*. Syrus, ܒܫܘܩܐ *in platea*, vel *in vico*. id probo. Hesychius, Ἄμφοδα, αἱ ῥύμαι, ἀγυιαὶ, δίοδοι, *vici, plateæ, transitus*, per quos scilicet hinc intratur, inde exitur. Glossarium, *vicus*, ἄμφοδον, ῥύμη, κώμη, ἐπίκλα. nec video, quid aliud sit apud LXX interpretes Ier. 17.27, καὶ καταφάγεται ἄμφοδα Ἱερουσαλὴμ, quam, *devorabit plateas Hierosolymæ*. quid enim ibi esset, *bivia?*

VERS. 8. Ἄλλοι δὲ στοιβάδας ἔκοπτον. Vulgatus & Beza, *alii autem frondes cædebant*. Non improbat Cl. Casaubonus, quia additur, ἐκ τῶν δένδρων, *ab arboribus*. propriè tamen, inquit, id ea vox non significat. citat ex Glossar. vetere, στοιβὴ, *stipatio, stramentum*. στιβὰς, *stramentum*. Addimus, Syrum vertere ܣܘ̈ܟܐ *ramos*. Arabem, اغصانا. idem. Raphelengius, غصن *ramus, thyrsus, Lexic. Granat. virgultum, frutetum, Glossar.* Vbi dissimulare non possumus, στοιβὴ etiam pro נעצוץ *virgulto usurpari* Esa. 55. 13. quod pro Syro atque Arabe facit, & suadet vertere, *alii autem cædebant ramos*, sive *virgulta*. ut idem sit quod dixit Matthæus, ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους. malim tamen inter στοιβὴν & στοιβάδα distinguere. ut στοιβὴ sit *virgultum*, στοιβὰς vero *virgultisternium*, sive multitudo virgultorum stratorum aut sternendorum. Hesychius, στιβὰς, ἀπὸ ῥάβδων καὶ χλωρῶν χόρτων στρῶσις καὶ φύλλων, id est, *στιβὰς est stratura ex virgis, & viridi gramine, ac foliis*. vides στιβάδα etiam fieri ἀπὸ ῥάβδων, ex baculis, virgis, sive minoribus ramis ab arbore resectis. nec tamen ipsos istos baculos, sed στρῶσιν, *straturam* ex iis constantem significare. quia ergo baculos hîc cædebant, non quos manibus

aut

aut brachiis gestarent, sed quos per viam sternerent, (sequitur enim καὶ ἐστρώννυον εἰς τὴν ὁδόν) rectè dixit, ἔκοπτον στοιβάδας. quia nempe cædebant ramos, unde στοιβάδες fierent. sicut quis sertum legere dicitur, qui flores legit unde sertum faciat, per metonymiam.

VERS. 10. Εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι Κυρίου. Arabs consentit. Vulgatus & Syrus non legerunt ἐν ὀνόματι Κυρίου. Sequitur, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. negat Cl. Beza, Syrum addidisse ἐν τοῖς ὑψίστοις. Secutus nempe est interpretationem Tremellii, quæ tantum habet, *Huschaanah.* videtur exemplar, quo usus est, nihil habuisse præter ܐܘܫܥܢܐ. At Viennensis, Regia, Cothenienſis, & Plantiniana in 12, addunt ܒܡܪܘܡܐ *in excelsis.* Arabs quoque legit.

VERS. 11. *Et ingressus est Hierosolymam Dominus,* καὶ εἰς τὸ ἱερόν. Vulgatus, Syrus & Arabs non legerunt καί.

VERS. 12. Καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξελθόντων αὐτῶν. Syrus pro τῇ ἐπαύριον habet ܒܝܘܡܐ ܐܚܪܢܐ, ut & Vulgatus, *die alia.* & pro ἐξελθόντων αὐτῶν legit, ἐξελθόντος αὐτοῦ. Arabs cum Græco consentit.

VERS. 15. *Et ingressus Iesus* εἰς τὸ ἱερόν, *in templum.* Solus Syrus addidit, *Dei.*

VERS. 19. Ἐξεπορεύετο. Solus Syrus legit ἐξεπορεύοντο.

VERS. 20. Καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι. Beza, *& manè adambulantes ficui.* melius Syrus, ܟܕ ܥܒܪܝܢ *transeuntes.* Vulgatus, quum *transirent.* Arabs, جاؤا *venerunt.* nam apud LXX interpretes παραπορεύεσθαι pro עבר *transire,* הלך *iter facere,* בוא *venire,* usurpari, supra ad c. 9. 30. docuimus.

VERS. 25. Καὶ ὅταν στήκετε προσευχόμενοι. Beza, *& quum adstiteritis precantes.* id est, quum apparueritis coram altari Domini preces vestras fundentes, sive id stando, sive sedendo,

do, ſive jacendo fiat. At Vulgatus, Syrus & Arabs ſimpliciter, quum ſtabitis ad orandum. Druſius in Præter. ad Matth. c. 6. ỷ. 5. ubi dicuntur hypocritæ in angulis platearum ſtantes precari, Veteres, inquit, orabant ſtantes, non de geniculis, ut nunc: unde ſtationes, in quibus legebant in opere Breſith, & precabantur & jejunabant quater in hebdomada. R. Juda in libro muſar, *ſine ſtationibus non ſubſiſteret mundus.* Chriſtiani quoque ſuas ſtationes habebant, in quibus ſtantes orabant. autor Tertullianus. Hinc עמידה ſtatio, unum ex ſeptem nominibus orationis. Pheſicta, fol. 66. col. 3. Menahem Ebræus in Moſem, *non eſt ſtatio aliud quam precatio.* Scribit hoc fol. 52. col. 3. ad illud, *in loco ubi ſteterat Abraham ante Dominum*, quod explicat, ubi oraverat ſive precatus fuerat. Hæc ille.

VERS. 30. *Baptiſma Ioannis*, ἐξ οὐρανοῦ ἦν, *num ex cælo erat?* Syrus, ܡܢ ܐܝܟܐ ܗܘܐ *unde erat? ex cælo an ex hominibus?*

CAP. XII.

VERS. I. *Et ſodit* ὑπολήνιον, Vulgatus & Beza *lacum.* pro quo Matth. 21. 33. eſt ſimplex ληνόν. Hebræi vocant יקב, cavitas ubi uvæ vel olivæ prelo exprimuntur. LXX nunc ληνὸν, nunc ὑπολήνιον, nunc προλήνιον vertunt. ubi obſervandum, ληνὸν interdum eſſe alveum in quem liquor expreſſus diſtillat, ac tunc idem eſſe quod ὑπολήνιον. interdum vero eſſe ipſum torcular calcatorium in quo calcantur uvæ, ſub quo, vel ante quod eſt vas liquorem expreſſum recipiens, quod inde ὑπολήνιον vel προλήνιον dicitur. Syrus vertit ܡܥܨܪܬܐ. Arabs eadem voce معصرة, quod ſicut Græcum ληνὸς & *torcular* & *lacum* ſignificat. propriè tamen torcular ſive prelum. עצר enim Syris & Arabibus eſt *calcare*,

calcare, exprimere sive mustum ex uva, sive oleum ex oliva. Hebræi prelum גת dicunt, quod & Syri ܥܨܪܐ.

VERS. 2. ἵνα παρὰ τῶν γεωργῶν λάβῃ ἀπὸ τοῦ καρποῦ &c. Solus Syrus non legit παρὰ τῶν γεωργῶν. nam ex præcedentibus per se intelligitur.

VERS. 3. Οἱ δὲ λαβόντες ἔδειραν αὐτόν. Solus iterum Syrus non legit λαβόντες.

VERS. 4. Κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον. Vulgatus, & duo Bezæ vetusti codices non legerunt λιθοβολήσαντες. Syrus legit. Arabs pro eo habet وشجوه *& vulnerarunt eum*. Porro ἐκεφαλαίωσαν Syrus vertit ܦܨܥܘܗܝ *contuderunt eum*. Arabs, شجوه. Rom. versio *contumeliis affecerunt eum*. verte, *capite vulnerarunt eum*. id enim propria quadam voce est apud Arabes شج, unde & nomen شجة *capitis vulnus*. Sic Vulgatus, *illum in capite vulneraverunt*. Beza, *caput comminuerunt*. atque ita procul dubio rectè hîc verti tradit Cl. Casaubonus. etsi fateatur valdè esse insolens, & verè quod ajunt Grammat. τῶν ἅπαξ εἰρημένων. quod & Beza ante eum dixit. Theophylactus, quo usitatam significationem quodammodo retineret, ἐκεφαλαίωσαν vertit συνετέλεσαν καὶ ἐκορύφωσαν τὴν ὕβριν: id est, omni contumeliarum genere quasi in summam quandam redacto affecerunt, omnemque injuriam in eo veluti consumserunt. Sed durior est ellipsis, ἐκεφαλαίωσαν, supple τὴν ὕβριν, *in summam quasi redegerunt contumeliam*. Ego vero usitatam quoque significationem retinens, à qua nunquam, nisi summa cogente necessitate, est discedendum, verto, *& quum lapidassent eum, breviter* (vel summatim, compendiosè) *egerunt, & remiserunt inhonoratum*. id est, non diu

diſputarunt ſed omnibus ſcrupulis & difficultatibus in compendium contractis, breviter & ſummatim collegerunt, remittendum eum eſſe ignominioſè. *breviter egerunt & dimiſerunt*, id eſt, breviter dimiſerunt, κεφαλαιωδῶς ἀπέςειλαν. phraſi Hebræis uſitatiſſima. Porro pro καὶ ἀπέςειλαν αὐτὸν ἠτιμωμένον, Vulgatus tantum legit, καὶ ἠτίμωσαν, *& contumeliis affecerunt*, ſicut in duobus codicibus legi teſtatur Cl. Beza. Syrus & Arabs primam lectionem ſequuntur.

VERS. 14. Ἔξεςι κῆνσον Καίσαρι δοῦναι, ἢ οὔ; δῶμεν, ἢ μὴ δῶμεν; ita prorſus legit Syrus. At Vulgatus & Arabs non legerunt ἢ οὔ; δῶμεν.

VERS. 15. *Ipſe vero quum ſciret* αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν, Arabs, رياهم *ſimulationem ipſorum*. At Syrus, ܢܟܠܗܘܢ *dolum eorum*. ut & Vulgatus, *verſutiam eorum*. videntur legiſſe πανουργίαν ex Luca. quod rectè obſervavit Cl. Beza.

VERS. 23. Ἐν τῇ οὖν ἀναςάσει, ὅταν ἀναςῶσι. Repetitionem illam habent quoque Arabs, & Vulgatus. Syrus & duo Bezæ codices, ὅταν ἀναςῶσι omittunt.

VERS. 27. Οὐκ ἔςιν ὁ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ Θεὸς ζώντων. Sic & Arabs. Vulgatus autem & Syrus poſterius Θεὸς non legerunt. Vide etiam quæ de his ad Matt. 22. ỷſ. 32. notavimus.

VERS. 32. 33. ܐܡܪ ܠܗ ܗܘ ܤܦܪܐ. ܫܦܝܪ
ܪܒܝ ܒܩܘܫܬܐ ܐܡܪܬ: ܕܚܕ ܗܘ ܘܠܝܬ ܐܚܪܢ
ܠܒܪ ܡܢܗ. 33 ܘܕܢܪܚܡܝܘܗܝ ܐܢܫ
ܡܢ ܟܠܗ ܠܒܐ ܘܡܢ ܟܠܗ ܪܥܝܢܐ:
ܘܡܢ ܟܠܗ ܢܦܫܐ ܘܡܢ ܟܠܗ ܚܝܠܐ:
ܘܕܢܪܚܡ ܩܪܝܒܗ ܐܝܟ ܢܦܫܗ ܝܬܝܪܐ ܗܘ ܡܢ
ܟܠܗܘܢ ܝܩܕ̈ܐ ܘܕܒܚ̈ܐ. Boder. in Reg. *Dixit ei Scriba*

Scriba ille, Bene domine mi verumque dixisti, siquidem (in Paris. *quod*) *unus est Deus, nec est alius præter eum. quem si diligat homo* (in Paris. *& quem*) *ex toto corde, & ex tota mente, & ex tota anima, & ex tota virtute: diligatque proximum suum sicut seipsum, plus est quam omnia holocausta & sacrificia.* videtur laborasse circa constructionem Syriacam, ac propterea ܘܕܢܪܚܡܘܗܝ vertisse præter rationem, *quem si dilexerit.* nec Tremel. satis perspicuè: *Dixit ei ille legisperitus, Pulchre domine, & veritatem dixisti, quod unus est* (Syrus non legit Θεὸς) *& non est alius præter eum. Et quod diliget eum homo ex toto corde, & ex tota cogitatione, & ex tota anima, & ex tota virtute: &* quod *ut diligat proximum suum sicut seipsum, majus sit quam omnia holocausta & victimæ.* Nulla est in constructione Syriacâ difficultas nec obscuritas. sic ad verbum transfero, *Dicit ei iste scriba, Bene magister & veritatem dixisti, quod unus sit, & non sit alius præter eum: & ut diligat eum homo ex toto corde, & ex tota mente, & ex tota anima, & ex omni facultate, & ut diligat proximum sicut seipsum, majus sit omnibus holocaustis & sacrificiis.*

Vers. 37. Καὶ ὁ πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ ἡδέως. Vulgatus, Arabs, & Beza, *& multa turba* &c. videntur per multam turbam intelligere magnam, ut apud Hebræos גדול & רב inter se permutantur. malim, *& pleraque turba.* nam sicut aliud est πολλοὶ *multi*, aliud οἱ πολλοὶ, quod sæpe dicitur pro *plerique*, *bona pars*, ut & τὸ πολὺ vel τὰ πολλὰ pro *plerumque*, sic aliud est πολὺς ὄχλος, *multa turba*, aliud ὁ πολὺς ὄχλος, *pleraque turba.* Sed & οἱ πολλοὶ sæpius dicitur pro *multitudo*, *multitudo imperita, vulgus, plebs*, & pro eo, teste H. Stephano, aliquando ὁ πολὺς δῆμος, vel ὁ πολὺς λαός. Sic & hoc loco ὁ πολὺς ὄχλος nihil est nisi *multitudo, vulgus, plebs.* Sensus est, Pharisæos, Scribas, & primarios populi Christum contemptui habuisse, sed τὸν πολὺν ὄχλον, id est, plebem

Ee 2 libenter

libenter eum audivisse. Belgicè non malè exprimimus, **de menichte des volcks.** Syrus vertit, ܘܟܠܗ ܟܢܫܐ *& tota turba.*

VERS. 38. Τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς. Arabs, الذين يحبون يمشون بالحلل والسلم في الاسواق, plane ut Cl. Beza, *qui amant ambulare in stolis, & salutationes in foris.* θελόντων acceperunt pro φιλούντων. At Syrus θελόντων volendi significatione vertit, verum ante ἀσπασμοὺς legit φιλούντων, quod planum prorsus & perspicuum dat sensum. Vulgatus, *qui volunt in stolis ambulare, & salutari in foro,* id est, καὶ ἀσπάζεσθαι.

VERS. 39. Apud Syrum in editionibus Regia & Cothenensi legitur, ܘܪܝܫ ܡܣܡܟܐ ܒܚܫܡܝܬܐ *& primos accubitus in cœnis.* Observatur autem in variis lectionibus, Guidonem Boder. hæc ex M. S. Postelli restituisse. quod ergo in Cothen. hæc sint, est ex Regiis. Viennensis non habet, nec Trem. Vnde suspicor punctationem quoque nominis ܡܣܡܟܐ מְסַמְּכָא esse à Guidone. alibi enim legitur ܣܡܟܐ סְמָכָא. nec aliter legendum.

VERS. 42. ܘܐܪܡܝܬ ܬܪܝܢ ܡܢܝܢ ܕܐܝܬܝܗܘܢ ܬܡܢܝܐ. In Reg. *Injecit duo minuta, quod est octava pars.* malè, rectè vero in Paris. ut & Trem. *quæ sunt octava.* verto, *quæ sunt octantes.* De quibus vide quæ observavimus ad Matth. 5. 27. Hic tantum observamus, quod ܬܪܝܢ ܡܢܝܢ Trem. verterit, *duo manim* assires. Quum enim Syrus dicat, manim esse octavas, nullum ait inter Hebræorum numismatum nomina se invenire, quod præcise 8. minora numismata contineat præter assir, quod quartam partem drachmæ valet, distributumque in 8. partes, constituit

ſtituit minutulos nummos quos vocant פרוטות. videtur ergo, inquit, Euangeliſta, quum dicit mulierem duo manim injeciſſe,(quæ ſunt octava numiſmatis,cujus nomen retinet) neceſſario intelligere aſſir. Quum ergo dicit, *duo manim* aſſires, aut capiendum id in genit. ſingulari, ut ſenſus ſit, duo illa manim ſive λεπτὰ fuiſſe duo פרוטות, quorum unumquodque fuerit octava pars τῦ aſſir, duo autem κοδράντης, *quarta pars*. aut ſi aſſires in accuſ. plur. capias, non fuerint exigui nummuli, octavæ partes majoris, ſed majuſculi nummi, continentes ſinguli octo alios minores. quod cum re nequaquam convenit. Accipiendum puto in accuſat. plur. ut *manim* exponatur per *aſſires*, ſed erratum videtut in commentario, quod aſſir dixerit continere 8 פרוטות, quum potius aſſir & פרוטה idem fuerit. fatetur *aſſir* id ipſum eſſe quod Matth. 10. 29 ἀσσάριον dicitur. ubi procul dubio exiguus nummulus intelligitur, quum duo paſſerculi dicuntur venire aſſario. ἀσσάριον καὶ λεπτὸν, ἕν εἰσι, citâtur ex Heſychio à Scalig. de re nummaria. In Euang. Matthæi Hebræo vocatur כבע קטון *moneta parva*, vel *minima*. ubi טַבַע, quod alias *naturam* ſignificat, pro מַטְבֵּעַ *moneta* ponitur. Secundum Heſychium ergo, δύο λεπτὰ quæ mulier injecit fuere duo aſſaria.

Cap. XIII.

Vers. 2. Οὐ μὴ ἀφεθῇ. *non relinquetur*. Syrus & Arabs, ut & duo vetuſti Bezæ codices, addunt, ὧδε, *hîc*.

Vers. 3. *Et quum ſederet Ieſus in monte Olivarum*, ܠܘܩܒܠ ܗܝܟܠܐ *è regione templi*, κατέναντι τοῦ ἱεροῦ. Beza, *ex adverſo templi*. Vulgatus, *contra templum*. Arabs, قدام الهيكل *ante templum*. Cur autem in monte Oliveti potius quam alibi dicitur è regione templi ſediſſe, ejuſque ſtructuras conſpicuas habuiſſe? Cauſam tradit Cl. Con-

ſtantinus L'Empereur Middoth pag. 58. 59. 60. quia, quum muri templum circumdantis ſtructura verſus orientem, ubi mons Oliveti ſitus erat, eſſet humilior, interius templi ædificium inde magis fuit conſpicuum. cur autem verſus montem Oliveti murus depreſſior eſſet, cauſa ibidem redditur: quia, quum durante tabernaculo Deus Lev. 19. juſſiſſet, ut vaccæ rufæ ſanguis è regione tentorii conventus extra caſtra ſpargeretur, ædificato autem templo Salomonis id extra civitatem in monte Oliveti fieret, debuit ſacerdos, dum ſanguinem eum ſpargeret, in ſanctiora templi oculos intendere. quod fieri nequiviſſet, niſi, quæ inter montem & ipſam ædem interjecta eſſent, humilitate ſua viſus radios tranſmitterent. Vnde ſimul vir doctiſſ. piè colligit, non ſine myſterio factum, quod in monte Oliveti Dominus noſter grumos ſanguinis ſudarit, Luc. 22. v. 39. & 44. ubi ſanguis vaccæ ſpargi ſolitus fuerat.

VERS. 7. Δεῖ γὰρ γενέσθαι. Vulgatus, *oportet enim fieri.* Beza addit, *iſta.* nam in quodam codice, inquit, additur ταῦτα, & הו [Hu] apud Syrum interpretem. fateor Syrum habere ܥܬܝܕ ܗܘ ܓܝܪ ܕܢܗܘܐ, ſed ibi הו verbum ſubſtantivum valet, non demonſtrat. Itaque quum Tremel. vertit, *futurum eſt enim ut id fiat*, addidit *id*, quod in textu non eſt. & Boderianus, *ut hæc fiant*, perperam addidit *hæc*, & verbum ſingulare mutavit in plurale. Syrus tantum habet, *futurum eſt enim ut fiat*, id eſt, fiet enim, certò fiet, paratum eſt ut fiat. neque hîc tantum, ſed & alibi Syrus δεῖ, quod per ܘܠܐ verti ſolet, per ܥܬܝܕ vertit. ut Marc. 8. 31, ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, ܕܥܬܝܕ ܗܘ ܒܪܗ ܕܐܢܫܐ ܕܢܚܫ ܣܓܝܐܬܐ *quod futurum eſſet ut filius hominis pateretur multa*, id eſt, quod certo paſſurus eſſet. Idem infra fit ℣ſ. 10.

VERS.

VERS. 8. Καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ ταραχαί. Vulgatus & Arabs non legerunt καὶ ταραχαί. Syrus legit.

VERS. 11. Μὴ προμεριμνᾶτε τί λαλήσητε, μηδὲ μελετᾶτε. Syrus consentit. Vulgatus & Arabs non legerunt μηδὲ μελετᾶτε. pro eo Arabs addit καὶ τί ἀποκριθῆτε, *& quid respondeatis.* quod Luc. 12. 11, dicitur τί ἀπολογήσησθε.

VERS. 15. Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲ εἰσελθέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Vulgatus consentit. Syrus non legit εἰς τὴν οἰκίαν. Arabs legit, sed pro eo omittit ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. alterutrum certè convenienter abest.

VERS. 28. ܡܢ ܬܐܬܐ ܕܝܢ ܝܠܦܘ ܦܠܐܬܐ. ܕܡܐ ܕܪܟܝ ܣܘܟܝ̈ܗ. Boder. *A ficu autem discite parabolam. quum tenerescunt rami ejus.* at vero ܪܟܝ est singularis numeri, ܣܘܟܝ̈ܗ pluralis. Trem. *A ficu autem discite anigmata.* (verte *ænigma*) *quia quum tener est ramis suis.* at nē quidem latinum hoc est. dicendum enim erat de ficu, *quum tenera est.* quod idem vitium in Syriasmo est. ܬܐܬܐ enim, ut ex sequentibus affixis ejus constat, fœmin. est, at ܪܟܝ masculinum. Ferrarius ex ܪܟܝ facit verbum transitivum, *lenivit, extendit.* sensus ergo esset, *quia quando lenivit ramos suos.* ac ne sic quidem genus convenit. dicendum enim fuerat, ܡܐ ܕܪܟܝܐ. incertus hæreo an mendum sit. nisi forte ܪܟܝ ad Deum referendum sit, naturæ authorem, cujus nomen subticeatur. ut in *pluit, ningit, grandinat.* ut vertatur, *quia quum lenivit ramos ejus* &c. apud Matt. 24. 32, phrasis hæc sic se habet, ܘܡܐ ܕܣܘܟܝ̈ܗ ܪܟ̈ܝܢ. ubi nulla difficultas, quia & genus & numerus conveniunt. est enim ܪܟ̈ܝܢ plur. fœmin. in Benoni. ac plenè punctatur

tur ܦܪ̈ܥܢ. unde simul liquet, etiam ܛܪ̈ܦܝܗ̇ esse fœmininum. quum ergo Boderianus ܦܪܥ construxit cum ܛܪ̈ܦܗ̇, conjunxit regiminis convenientiâ quæ genere & numero discrepant. Observetur quoque, ܦܪ̈ܥܢ apud Matt. esse intransitivum. ut & verbum פָּרַח vel פָּרְחָה apud Hebræos. si & ita apud Syros, legendum videtur apud Marcum, ܕܡܐ ܕܦܪ̈ܥܢ ܛܪ̈ܦܝܗ̇. ubi ܦܪ̈ܥܢ est plur. fœm. præteriti. Expecto donec eruditiores nos erudiant. Arabs habet, اذا رايتم اغصانها لانت *quum vidistis ramos ejus teneres factos.*

V E R S. 29. Γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐπὶ θύραις. Beza, *agnoscite prope & ad fores* regnum Dei. At vero substantivum illud nusquam præcessit. Syrus, ܕܩܪܝܒܐ ܗܝ ܥܠ ܬܪܥܐ. ubi fœmininum ܩܪܝܒܐ ܗܝ referri posset ad ܡܠܟܘܬܐ ܕܐܠܗܐ *regnum Dei*, vel ܡܐܬܝܬܗ ܕܒܪܗ ܕܐܢܫܐ *adventus filii hominis*, si tale aliquod substantivum præcessisset. Sed quum neutrum præcesserit, fœmininum genus pro neutro positum est, & per modum proverbialis sententiæ verti potest, *scitote propinquum esse ad fores.* ut & Matt. 24. 33, ܕܡܛܬ ܠܗ̇ ܥܠ ܬܪܥܐ *perventum esse ad fores.* vel absolutè positum refertur ad negocium, de quo ante actum erat. *Scitote propinquum esse ad fores*, scilicet negocium de quo ante. vide quæ ad dictum Matt. locum observavimus.

V E R S. 32. Οὐδὲ ὁ υἱός. monemus tantum Syrum & Arabem quoque hæc legisse. prout omnia exemplaria Græca & Latina ea habent. itaque non ex Arrianorum corruptione irrepsisse id existimandum.

CAP.

Cap. XIV.

Vers. 1. Ἦν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα. Consentiunt Vulgatus & Arabs. At Syrus, ܦܨܚܐ ܕܦܛܝܪܐ *pascha azymorum.*

Vers. 3. Καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ. Vulgatus, *Bethania.* Syrus & Arabs, *in Bethania.* At Cl. Beza, *apud Bethaniam.* non enim, inquit, sentio Bethaniam vici, sed loci & tractus alicujus nomen fuisse. Cui sententiæ apertè repugnat Euangelista Iohannes cap. 11. ℣. 1. & 30. ubi expressè *κώμη vicus* dicitur. Eos enim, qui istum vicum alium à Bethania fuisse sentiunt, multum errare, doctissimè, ut omnia, demonstravit nobil. Heros & amicus noster Heynsius in Aristarcho Sacro ad dictum locum Iohannis. Supra c. 11. 1. dicitur Christus appropinquasse Hierosolymæ εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. duo memorantur vici in latere montis Oliveti.

Vers. 3. Νάρδου πιστικῆς. Syrus, ܕܢܪܕܝܢ ܪܫܝܫܐ. quidam *nardi capitatæ.* Melius Trem. *nardi præstantis.* Boder. *præstantissimæ.* Ferrarius, ܪܫܝܫܐ *eminens, primitivus, primus.* vertendum tamen potius censeo, *nardini præstantissimi.* nardus enim Syris dicitur ܢܪܕܐ, ut & Arabibus نرد, Hebræis נרד. at ܢܪܕܝܢ, Arabicè ناردين, quo ambo interpretes hîc usi sunt, est latinum *nardinum*, quod ex nardo confectum. ut sensus sit, *Alabastrum unguenti confecturæ nardinæ præstantissimæ.* Arabs πιστικῆς hoc loco planè omisit. At Ioan. 12. 3. pro eo habet ناردين خالص *nardini boni.* Syrus & Arabs πιστικῆς deduxerunt ἀπὸ τῆς πίστεως, quasi dicas, *nardinum fidum*, fide dignum, ἄδολον, ut vertit Theophylactus, germanum, non adulteratum. Idem videtur

voluiſſe Vulgatus, quum vertit *nardi ſpicati.* optimam enim eſſe nardi ſpeciem, quæ in ariſtas ſeu ſpicas aſſurgit, teſtis eſt Plinius. Beza tamen *nardi liquidæ.* Caſaubonus *potabilis.* πιστικῆς. τὸ πιεῖν. vide eorum notas. nos potius cum Syro facimus. Ibidem, καὶ συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον. agnovit id Vulgatus. Arabs non legit. Syrus pro eo habet, ܘܦܬܚܬܗ *& aperuit illud.* ubi affixum maſcul. generis, ſicut & in ſequenti, ܘܐܫܦܟܬܗ *& effudit illud*, non refertur ad ܫܛܝܦܬܐ *alabaſtrum*, quod fœminini gen. eſt, ſed ad ܒܣܡܐ *unguentum.* Aperiſſe autem unguentum rectè dicitur, quum clauſo viam emanandi fecit. quod hîc fracto alabaſtri orificio factum videtur. ſi enim ipſa lagenula confracta fuiſſet, aut unguentum in terram, aut una cum unguento fragmenta vaſculi in caput Chriſti concidiſſent.

VERS. 4. Ἦσαν δέ τινες. Solus Syrus addit ܡܢ ܬܠܡܝܕܘܗܝ *ex diſcipulis.*

VERS. 5. ܘܡܬܚܪܝܢ ܗܘܘ ܒܗ̇. Trem. *Et iraſcebantur adverſus eam.* Boder. *& murmurantes erant in eam.* verterunt ac ſi ſcriptum eſſet ܒܗ̇ *in eam.* quum omnes editiones habeant ܒܗ *in eum.* videtur Syrus legiſſe ἐνεβριμῶντο αὐτῷ, ut ad Chriſtum referatur, qui paſſus ſit ſe unguento iſto perfundi. pro quo codices noſtri habent αὐτῇ. Arabs, وانتهروها *& objurgarunt eam.*

VERS. 8. ܗܝ ܕܐܝܬ ܗܘܐ ܠܗ̇ ܠܗܕܐ ܥܒܕܬ. Boder. in Pariſ. illud Lamed in ܠܗܕܐ ſumit pro præpoſitione: vertit enim, *quod exiſtens erat ei ad hoc, fecit.* at longe melius, ſi Lamed hîc vel Dat. vel Accuſ. caſus eſſe dicamus. Priori modo pertinet ad præcedens ܠܗ̇, ut ܠܗ̇ ܕܗܘܐ ſit

ſit ſimpliciter *huic*, pleonaſmo Syris uſitatiſſimo. quomodo in Reg. rectè vertit, *hæc quod habuit, egit.* & Trem. *id quod erat huic, fecit.* poſteriori modo pertinet ad ſequens verbum, & vertetur, *quod erat ei, hoc fecit.* Sic Arabs, والذي كان لها فعلته *& quod fuit ei, hoc fecit.* Sequitur in eodem verſu, ܘܩܕܡܬ ܐܝܟ ܕܠܩܒܘܪܐ ܒܣܡܬ ܦܓܪܝ, Boder. *& praeoccupavit, tanquam ad ſepulturam aromate condiit corpus meum.* Trem. *& antevertit, adeo ut ad ſepulturam aromate condiret corpus meum.* verto, *& prævenit tanquam ad ſepulturam aromatibus condire corpus meum.* ܩܕܡܬ ܒܣܡܬ *prævenit unxit*, id eſt, prævenit ungere, præunxit. ſicut ܩܕܡ ܐܡܪ *prævenit dixit*, id eſt, prædixit, & ſimilia ſexcenta. porro ܐܝܟ ܕ hîc non *adeo ut*, ſed *tanquam* vertendum. ſicut in eadem hac materia Matt. 26. 12. ܐܝܟ ܕܠܡܩܒܪܢܝ ܥܒܕܬ ipſe Trem. vertit, *tanquam ad ſepeliendum me fecit.* Matthæus dixit, πρὸς τὸ ἐνταφιάζειν με. Marcus, πρὸς τὸν ἐνταφιασμόν. aliud eſt θάπτειν *ſepelire*. aliud ἐνταφιάζειν *funerare*, id eſt, lavando, condiendo, involvendo corpus ad ſepeliendum parare. Rectè ergo Syrus, *tanquam ad ſepeliendum*, id eſt ad funerandum, ut me ad ſepulturam pararet. Mulier enim hæc, non quod τοῦ ταφέως, *buſtuarii* erat, hîc fecit, ſed quod τοῦ ἐνταφιαστοῦ, *pollinctoris*.

Vers. 14. ܐܝܟܘ ܒܝܬ ܡܫܪܝܐ. Boder. & Trem. *Vbi eſt domus convivii.* ܡܫܪܝܐ non ſignificat *convivium*. id ܫܪܘܬܐ dicitur, vel ܡܫܬܝܐ. Ferrarius, ܡܫܪܝܐ *habitatio*. propriè meo judicio *ſolutio*. à ܫܪܐ. quod prima ſua ſignificatione eſt *ſolvere*. deinde ſolvere

ſarcinas & impedimenta, ad alicubi commorandum, adeoque *diverti*, *commorari*, *habitare*. plane ut apud Græcos καταλύειν. itaque ܒܝܬ ܡܫܪܝܐ propriè eſt quod hîc Marcus κατάλυμα, *diverſorium*, locus ſolutionis, ubi ad commorandum ſolvuntur impedimenta, & jumentorum vincula, ob quæ dicuntur ad iter חָבַשׁ *ligari, conſtringi*, deinde rurſus הִתִּיר *aperiri & ſolvi*.

VERS. 19. ܗܢܘܢ ܕܝܢ ܫܪܝܘ ܠܡܬܟܪܝܘ. ܘܐܡܪܝܢ ܠܗ. Trem. *Ipſi vero cœperunt triſtitia affici, & dixerunt ei.* Boder. *Illi vero cæperunt angi, & dicunt ei.* verte, *& dicere ei.* nam ܘܐܡܪܝܢ per ſuam copulam conſtruitur cum ܫܪܝܘ eodem modo ſicut antecedens ܠܡܬܟܪܝܘ. ἤρξαντο λυπεῖσθαι, καὶ λέγειν αὐτῷ. Quod autem ſequitur, Καὶ ἄλλος, Μήτι ἐγώ; Vulgatus, Syrus, Arabs, & duo Bezæ codices non legerunt.

VERS. 22. λάβετε, φάγετε. Vulgatus, Syrus & Arabs non legerunt φάγετε.

VERS. 31. Οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. Solus Syrus addit ܡܪܝ κύριε, vel κύριέ μου. & in ſequenti, ὡσαύτως δὲ καὶ πάντες ἔλεγον, legit πάντες οἱ διδάσκαλοι.

VERS. 35. Καὶ προελθὼν μικρόν. Syrus, ܘܩܪܒ ܩܠܝܠ *& acceſſit paululum*. legiſſe videtur καὶ προσελθών. quod hîc parum quadrat.

VERS. 37. ܫܡܥܘܢ ܕܡܟܬ ܠܟ. *Simeon dormiviſti tibi?* omnes editiones legunt ܕܡܟܬ, quod tamen legendum puto ܕܡܟܬ. thema enim eſt ܕܡܟ *dormivit*.

VERS.

VERS. 38. τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον. Syrus, ܪܘܚܐ ܨܒܝܐ ܘܡܛܝܒܐ *Spiritus volens & paratus est.*

VERS. 41. ܡܛܐ ܫܘܠܡܐ ܘܐܬܬ ܫܥܬܐ. Trem. *appropinquat finis, & venit hora.* Boder. *prope est finis, & venit hora.* malim, *advênit finis, & venit hora.* sunt enim duo præterita. Sic Arabs, قد حضرت الغاية وجاءت, *jam adest* vel *advênit finis & venit hora.* miror ܡܛܐ ܫܘܠܡܐ à D. Beza in notis verti, *inclinans finis*, sicut inclinata dies ad finem vergens dicitur. nam neque ܡܛܐ participium est, neque ܡܛܐ est *inclinare*, ut apud Hebræos נטה, unde מטה, quod forte respexit, sed *pervenisse*, diciturque de re quæ terminum suum attigit. Observetur ergo quomodo Syrus & Arabs interpretentur τὸ ἀπέχει. ut idem sit quod eadem omnino phrasi Belgicè dicimus, **het heeft het wech**. id est, nihil inter nos amplius agendum restat, finis nostrarum rerum est. ecce traditur filius hominis &c. ἀπέχειν sæpe dicitur is, qui nactus est quod ipsi debetur, nec habet quod plus postulet. Zuidas, ἀπέχω ἀντὶ τοῦ ἀπέλαβον. ὡς ἀπέχομέν γε τὴν χάριν, εἰ δή τις ὀφείλεται. καὶ αὖθις ἐν ἐπιγράμματι. τὸ χρέος ἀπέχεις ἀσκληπιὲ τὸ πρὸς γυναικὸς δημοδίκης. καὶ ἀπέχω τὰ τροφεῖα. Sic Matth. 6. ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Ita & hoc loco, Christus conversationem suam cum discipulis finiturus, dicit impersonaliter, ἀπέχει, id est, res nostra finem suum nacta est, quicquid conversationi nostræ debebatur, datum est. vòs porro dormite & quiescite. ego abeo & trador. Vulgatus & Beza, *sufficit.* malim, *peractum est.* quod Syrus dixit, *advênit finis.* optimè & divinè meo judicio.

VERS. 43. Παραγίνεται Ἰούδας. Vulgatus, Syrus & Arabs, & quidam codex addunt Ἰσκαριώτης.

VERS. 44. ܘܝܗܒ ܗܘܐ ܠܗܘܢ ܐܬܐ ܡܫܠܡܢܐ ܗܘ ܕܡܫܠܡ. Boder. in Reg. *Dederat autem eis signum proditionis proditor ille.* Peccavit primum, quod ܡܫܠܡܢܐ in Genit. verterit. sic enim ܕ præponendum erat. Deinde quod acceperit pro *proditione.* ea enim ܡܫܠܡܢܘܬܐ dicitur. at ܡܫܠܡܢܐ *proditor.* Id quum in Paris. corrigere vellet, vertit, *Et dedit eis signum proditor ille proditionis.* At neque ܡܫܠܡ *proditionem* significat. est enim Benoni Aphel. Rectè ergo Trem. *Et dedit ipsis signum proditor ille qui prodebat.* Fateor autem illud *qui prodebat*, non extare in Græco, neque à Vulgato aut Arabe lectum, & verè redundare. Græcus textus habet, Δεδώκει δὲ ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν σύσσημον αὐτοῖς. Beza, σύσσημον ex Erasmo vertit, *commune inter ipsos signum*, id est, inquit, de quo una convenerant. Vulgatus simpliciter vertit *signum.* ut & Syrus ܐܬܐ, & Arabs علامة. id probo. Marcus enim σύσσημον vocat, quod alii Euangelistæ σημεῖον dixere. Et LXX interpretes נס *signum*, *vexillum*, nunc σημεῖον, nunc σύσσημον vertunt. ut Esa. 5. 26. & 49. 22. & 62. 10. ubi נס *signum* aut *vexillum* quod inter gentes Deus elevaturus dicitur, σύσσημον vocatur. quis ibi signum intelligat, de quo Deus & gentes ante convenerint? quin & Jud. 20. 40. הַמַּשְׂאֵת *ista elevatio fumi* quæ ex incensa Gibea sursum ascendebat, vocatur σύσσημον, quia *signum* erat Israëlitis Gibeam obsidentibus captæ urbis, de quo sane signo cum Gibeonitis non convenerat. Invitis enim ipsis & dolentibus id ortum, tantum abest ut de composito datum fuerit. Hesychius, σύσσημον, σημεῖον. propriè est *consignificans.* & de tali signo dici primario videtur, quod una cum significatione confirmat. συσσημαίνειν enim, teste Stephano, est *consignare.*

ſignare. ea ſignificatione qua tabulas aut epiſtolas conſignare dicimur. unde *σύσσημον*, *ſignum conſignans*, ſive id ex compoſito datum ſit, ſive non.

Vers. 45. *Καὶ ἐλθὼν, εὐθέως προσελθὼν* &c. Syrus non legit *ἐλθών*. Vulg. & Arabs legerunt. Sequitur, *Ῥαββὶ, ῥαββί.* repetit quoque Syrus. At Vulg. Arabs, & duo Bezæ exemplaria ſemel tantum efferunt.

Vers. 49. *Ἀλλ' ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί.* Beza ſubintelligit *δεῖ*, *oportet*. Syrus & Arabs, *ἐγένετο τοῦτο*, *factum eſt hoc.*

Vers. 50. *Καὶ ἀφέντες αὐτὸν, πάντες ἔφυγον.* Vulgatus & Arabs addunt, *οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ*, *diſcipuli ejus.* Syrus idem habet, ſed loco *πάντες*, quod non legit.

Vers. 51. *Καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι.* Syrus, Vulgatus & Arabs non legerunt *οἱ νεανίσκοι.*

Vers. 52. *Γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν.* Syrus & Arabs non legerunt *ἀπ' αὐτῶν.*

Vers. 68. *Οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπίσταμαι, τί σὺ λέγεις.* Conveniunt Vulgatus & Arabs. At Syrus *οὐδὲ ἐπίσταμαι* non legit.

Vers. 70. *Καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει.* Vulgatus non habet. Syrus & Arabs legerunt. quin & explicationis gratia Arabs vertit, وكلامك يشبه كلامهم, *& ſermo tuus ſimilis eſt ſermoni eorum*, nempe Galilæorum.

Vers. 72. *Καὶ ἐκ δευτέρου ἀλέκτωρ ἐφώνησε.* Vulgatus, Syrus & Arabs legerunt, *καὶ εὐθὺς ἐκ δευτέρου*, *& ſtatim ſecundò*, vel *iterum*. quod & in quodam codice legit Cl. Beza.

Ibid. *Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε.* Arabs, فتحول يبكي *& vertit ſe ad flendum.* vel, *& vertit ſe (diſceſſit) flens.* utramque enim interpretationem fert phraſis Arabica. quod Hebraicè diceretur וַיִּסֹּב לִבְכּוֹת vel בּוֹכֶה. Beza, *& quum ſe proripuiſſet, flevit.* In notis addit, poſſe aliquem interpretari

ἐπιβα-

ἐπιβαλὼν, *quum hoc animadvertisset, re animadversa.* quam sententiam omnibus aliis præfert Cl. Casaubonus, quia ἐπιβολὴ interdum est ἔννοια. vel alteram hanc, qua ἐπιβαλὼν sumatur pro eo quod Græci auctores dicere solent ἐγκαλυψάμενος. videtur accepisse pro, ἐπιβαλὼν κάλυμμα τῇ ὄψει, *injecto faciei velamine flevit.* Solebant enim antiqui in luctu velare caput, ut Est. 6. 12. & alibi videre est. Bezæ tamen prima interpretatio magis arridet. ἐπιβάλλειν enim pro ὁρμᾶν, *ruere, cum impetu & citato cursu ferri*, usurpatur 1 Maccab. 4. 2. 2 Maccab. 12. 9. 13. & 13. 15. & 15. 1. ut & apud Hesychium ἐπιβολὴ, ὁρμὴ vertitur. Potest autem impetus ille dupliciter sumi. vel pro subito motu de loco in locum, ex atrio foras: quæ sententia Bezæ est. vel pro subita mutatione animi sedati in commotum & tristem. quæ Erasmi mens fuit, vertentis, *& prorupit in fletum.* quod minimè fastidiendum. ἐπιβάλλειν enim is rectè dicitur, qui festinanter aliquid aggreditur, & in negocium quasi ruit. ut verbotenus magis vertere queas, *& ruens flevit*, vel, *& festinans* aut *cum impetu flevit.* quod minus emphaticè Syrus & Vulgatus dixerunt, *& cœpit flere.* Hebraicè ἐμφαντικώτερον dico, וְדָחוּף בָּכָה *& impulsus flevit.* sicut Est. 3. ℣ſ. 15, הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים *cursores exiverunt impulsi*, id est, festini, sine ulla mora. Nondum finio. ἐπιβάλλειν etiam est *adjicere, addere, augere.* an non verti possit, *& augens*, id est, *abundè flevit?* ut idem sit quod apud Matt. καὶ πικρῶς ἔκλαυσε. non affirmo. Hebræi id dicerent, וְהִגְדִּיל לִבְכּוֹת *& magnificavit* (vel multiplicavit) *flere.* quod de Davide dicitur 1 Sam. 20. 41.

CAP. XV.

VERS. I. Καὶ παρέδωκαν τῷ Πιλάτῳ. Syrus addit ἡγεμόνι.

VERS. II. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον. Meus vetustissimus codex, inquit Cl. Beza, habet ἔπεισαν τῷ ὄχλῳ, *persuaserunt*

suaserunt turbæ. atque id, inquit, videtur sequutus Syrus interpres. Quod ego non concesserim. nec dubito quin legerit ἀνέσεισαν. habet enim ܚܦܛܘ. Trem. *sollicitaverunt*. Regia, *concitarunt*. rectè. nam Lex. Syr. Arab. ܚܦܛ vertit, يحثّ ويحرّض ويبعث *concitat, & studiosum reddit, & excitat.* ܚܦܝܛܘܬܐ est *studium, diligentia.* hinc ܚܦܛ *studium & diligentiam excitavit, studiosum reddidit.* Arabs quoque sic legit. vertit enim حركت *commoverunt.*

Vers. 12. Τί οὖν θέλετε ποιήσω ὃν λέγετε βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; Consentiunt Syrus & Arabs. Vulgatus legit, ποιήσω τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰουδαίων.

Vers. 25. ܐܝܬܝܗ̇ ܗܘܬ ܕܝܢ ܫܥܐ ܬܠܬ ܟܕ ܙܩܦܘܗܝ. *Erat autem hora tertia, quando crucifixerunt eum.* ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν, dixit Marcus. Rectè obsérvavit Syrus, καὶ hîc idem valere, quod sæpe vau apud Hebræos, frequentissimè autem apud Arabes, nempe *quando.* non possum autem non addere interpretationem Arabis in difficillimum hunc locum. Sic habet, وذلك في ثلث ساعات وصلب, *Et illud in tertia hora quum crucifixus esset.* Conjungit cum versu præcedenti, ubi de divisione vestium Christi actum. id factum, inquit, tertia hora à crucifixione. Non intelligit ergo tertiam fuisse horam quum Christus crucifigeretur. sed quum milites partirentur ipsius vestes, tum tertiam fuisse horam quod crucifixus fuisset. Ad eum sensum ἐσταύρωσαν per plusquamperfectum vertendum esset, hoc modo, *erat autem hora tertia, quum crucifixerant eum.* quod lingua Græca facile admittit. nec

 repu-

repugnat Syriaca, ut ܟܕ ܙܩܦܘܗܝ vertamus, *quum crucifixissent eum.* melius sane, quam ut Tremel. hîc vertit, *quum crucifigerent eum*, quod dicerent potius ܟܕ ܙܩܦܝܢ ܗܘܘ ܠܗ. nec tamen hoc attulimus, quod Arabis sententia probetur nobis. existimamus tertiam diei potius hîc intelligi, quam tertiam crucifixionis. & placet nobis eorum sententia, qui sextam horam, Ioannis 19. 14, accipiunt Romanorum more. tertiam vero apud Marc. Iudæorum. nam & de resurrectione Christi agens Ioannes cap. 20. 19. dicit Christum primo die hebdomadis quum vespera esset comparuisse in cœtu discipulorum. ubi vespera intelligi nequit, quæ occasum solis antecedit. quum enim discipuli cum Christo venissent Emmauntem, jam tum dicebant ei, πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. exinde accubuerunt, cœnati sunt, reversi sunt Hierosolymam, quæ sexaginta stadiis inde distabat, Luc. 24. 13. accesserunt discipulos, narrarunt quæ contigerant, ibi demum Christus apparuit. vespera ergo fuit post occasum solis. quæ si Hebræorum more accipiatur, ad secundum septimanæ diem referenda erat, non ad primum. at Romanorum more, qui naturalem diem à media nocte incipiunt, & rursus eadem terminant, pars erat primi diei. Atque inde expediunt nonnulli, quod apud Euangelistas parasceve, in qua discipuli pararunt pascha, vocetur primus azymorum. Si enim vespera qua Agnum edebant, quæque Judæorum more initium erat diei decimæ quintæ, accipiatur Romanorum more pro parte diei decimæ quartæ, rectè is dies primus azymorum dicitur. Ita & hîc tempus passionis Christi sic accipio. nocte versatus est in aula Pontificis. ibi sub gallicinium à Petro abnegatur. mane traditur Pilato. Matthæus ait factum πρωΐας γενομένης. Marcus, ὀψίας ἐπὶ

τὸ

τὸ πρωΐ. Lucas, ὡς ἐγένετο ἡμέρα. Ioannes, ἦν δὲ πρωΐα. Ab eo tempore accuſationes inſtituerunt coram Pilato, donec eſſet ὥρα ὡσεὶ ἕκτη, inquit Joannes. ubi ſi intelligitur ſexta Hebræorum, duraverit concertatio Sacerdotum cum Pilato à ſummo mane uſque ad meridiem. quod parum eſt veriſimile. neque videtur cum reliquis Euangeliſtis conciliari poſſe, qui conſtanter aſſerunt, à ſexta uſque ad nonam fuiſſe tenebras. Si ergo ſexta Ioannis eadem eſt cum ea qua ortæ ſunt tenebræ, qui fieri potuit ut tam exiguo intervallo omnia contigerint quæ narrantur? ſcilicet Pilatum denuo conſediſſe in tribunali. conatum iterum fuiſſe dimittere Jeſum. obnitentibus ſacerdotibus ſententiam tuliſſe. militibus tradidiſſe. omnia quæ ad ſupplicium requirebantur parata fuiſſe. itum eſſe ad locum ſupplicii. ibi acetum felle miſtum ipſi propinatum. deinde crucifixum fuiſſe. veſtimenta ſorte diviſa. prætereuntes convicia dixiſſe. Chriſtum pro ipſis oraſſe. matrem ſuam Ioanni commendaſſe. Poſt hæc omnia demùm tenebræ ortæ ſunt. Exiſtimamus ergo, accuſationes ſacerdotum duraſſe à ſummo mane uſque ad horam fere Romanorum ſextam, quæ Judæorum prima erat. Inde uſque ad Judæorum tertiam, quæ Romanorum nona erat, contigiſſe quæ narravimus crucifixionem anteceſſiſſe. ipſa tertia fuiſſe crucifixum. inde uſque ad ſextam, quæ Romanorum duodecima eſt, contigiſſe quæ poſt crucifixionem tenebras diximus anteceſſiſſe. inde fuiſſe tenebras uſque ad nonam. confirmatur id ipſorum Judæorum teſtimonio, quorum verba ſunt, וקיימה לן דישו בבקר נתלה כי כל דיני ישראל אלא בבקר עד עת אכילה:, *conſtat nobis, Ieſum mane ſuſpenſum fuiſſe, quia omnia judicia Iſraëlis tantum manè fiunt, uſque ad tempus ſumendi cibi.* verè ergo manè, ſi hora diei tertia. verba ea habes in notis Munſteri ad cap. 26. Evangelii Hebr. Matthæi.

Vers. 34. Ἐλωῒ Ἐλωΐ. Sic quoque legit Vulgatus &

Arabs. Plerique volunt esse Syriacum ܐܠܗܝ. quod mihi non videtur. Sic enim potius Α'λαΐ scribendum fuerat. Aleph enim apud Syros notatur vocali prima, quæ per *a* potius quam per *e* efferenda. Lamed habet vocalem quartam: quæ etsi Syris per *o* efferatur, respondet tamen τῷ Camets Hebræorum, & per *a* reddi solet, ut in ἀββᾶ, ϑαλιϑᾶ, γαββαϑᾶ, & similibus apparet, quæ Syriacè terminantur vocali quarta. malim ergo esse Hebræorum אֱלֹהַי, cujus vocales efficiunt illud ipsum ἐλωΐ quod habemus. Syrus hîc rursus habet ܐܝܠ ܐܝܠ, ut apud Matthæum, pro ἠλὶ, ἠλί. quod factum videtur, ut deinde interpretari posset per ܐܠܗܝ ܐܠܗܝ.

VERS. 36. Ε'πότιζεν αὐτὸν, λέγων, Α'φετε. Solus Syrus in plurali, ἢ ἔλεγον, pro λέγων.

VERS. 42. Καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης, ἐπεὶ ἦν παρασκευή, ὅ ἐστι προσάββατον. Consentiunt Vulgatus & Arabs. At Syrus, Καὶ γενομένης ὀψίας τῆς παρασκευῆς &c. Porro Arabs pro παρασκευή habet الجمعة. quod non propriè *parasceuen*, sed *conventum*, *congregationem* significat, atque inde pro die Veneris seu sexta hebdomadis feria usurpatur, quia hebdomadatim eo die solenniter conveniunt Mahometistæ, sicut Judæi septimo, Christiani primo, ut & à Judæis & à Christianis differant. Quandoquidem ergo sextus dies est Hebræorum προσάββατον seu parasceve, الجمعة pro parasceve usurpatur.

VERS. 43. Εὐσχήμων βουλευτής. Vulgatus, *nobilis decurio*. Εὐσχήμων pro *nobili* non legimus. Beza, *honoratus Senator*. Honoratus in Glossario τιμημένος, ἔνδοξος, ἐπίσημος dicitur. at εὐσχήμων *honestus* vertitur, proculdubio rectius. dicitur enim tum de eo qui decenti ac speciosa forma est, tum de eo qui se decenter, compositè & honestè gerit.

quod

quod hujus loci est. inde *εὐσχημόνως decenter, honestè. εὐσχημονέω honestè me contineo.* Syrus, ܡܝܩܪܐ ܒܘܠܘܛܐ *honorabilis senator.* retinuit Græcam vocem *βουλευτής*, quam & Beza vertit *Senator*, unus ex eorum qui Sanhedrin dicebantur. cui favet quod Luc. 23. 51, dicitur, *ὅτι οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν.* Videtur ergo fuisse in eodem cum ipsis *βουλευτηρίῳ.* David de Pomis, בוליטס, יועץ *consiliarius.* Mavult tamen Cl. Casaubonus Vulgato accedere, cujus hæc sunt verba: *Nusquam alibi fit, opinor, mentio ullius βουλευτοῦ Hierosolymitani: præterea certum est, Curiales & Decuriones Græcè dici βουλευτὰς, eorumque consessum βουλήν, ut in* l. 10. *D. De pollicitationibus. Gloss. βουλευτής, Decurio, Curialis. Quare hîc quoque suam significationem ei voci censeo cum veteri interprete retinendam: ita ut Decurio Arimathææ Iosephus hic fuisse intelligatur.* Hactenus ille. Vbi non libenter viro Cl. largimur, nusquam *βουλευτοῦ* Hierosolymitani mentionem fieri. Nam in initio Gemaræ codicis Ioma, conclave summi sacerdotis vocatur, לשכת בלווטי, *conclave βουλευτῶν*, alias לשכת פרהדרין *conclave προέδρων.* teste Cl. L'Empereur, Middoth pag. 178. Vnde liquidius etiam constat, fuisse Josephum nostrum ex eorum numero, qui in conclavi summi sacerdotis tanquam *βουλευταὶ* & *πρόεδροι* comparebant, & sententiam dicebant. Arabs vertit, وكان حسن الزي مهابا دا راي. versio Romana, *& erat nobilis Decurio gravis, aspectu regio.* quorum nihil est apud Arabem. ad verbum sic verto, *& erat pulcher specie, reverendus, præditus consilio.* حسن est *bonus, pulcher.* زي est illud Danieli usitatissimum זִו *splendor faciei, species, cultus corporis.* هاب est *timere, revereri.* inde مهاب *timendus, reverendus.* راي est *consilium.* دو راي (accus. دا) *præditus consilio*, id est consiliarius. Vnde apparet Arabem illud *εὐσχήμων* duobus

modis vertisse, primo *pulcher specie*, ratione corporis habitus, deinde *reverendus*, ratione dignitatis. ad innuendum, utrumque id ea voce contineri.

VERS. 46. Καὶ ἀγοράσας σινδόνα. Vulgatus & Syrus hîc rursus Josephi nomen exprimunt. Arabs non item.

CAP. XVI.

VERS. 1. Καὶ διαγενομένου τοῦ σαββάτου. Vulgatus & Syrus, *quum transisset sabbathum*. Beza, *exacto intercedente sabbatho*. miror hîc Arabem, qui habet, فلما كان السبت *& quum esset sabbathum*. διαγενομένου accepit pro γενομένου. reclamante Luca, qui disertè ait, eas sabbatho non emisse, sed quievisse secundum legem. nisi forte vertendum, *& quum fuisset*. quod autem sequens ἠγόρασαν Cl. Beza vertit *emerant*, ut cum Luca conciliet, opus non esse docemus in notis nostris ad Matt. 28. 1. Non est quoque omittendum, quod ait Euangelista, venisse eas ἵνα ἀλείψωσιν αὐτόν, vertisse Arabem, ليطيبن القبر *ut ungerent sepulchrum*. non ut ipsum Christi corpus ungerent, quod jam à Josepho & Nicodemo aromatibus conditum, linteis erat involutum, sed ut sepulchrum, in quo jacebat, aromatibus condirent. Editio tamen Romana habet, ليطيبن يسوع *ut ungerent Iesum*.

VERS. 2. Ἀνατείλαντος ἡλίου. Aoristus hic, quem etiam Vulgatus, Syrus & Arabs per præteritum verterunt, non exiguum eruditis negocium facessit, quo cum reliquis Euangelistis concilient. non repeto quæ hac de re eruditissimè à Cl. Beza, & Doct. Casaubono Exerc. XVI. num. CLXX. disseruntur. Addo tantum, aoristum primum sæpe usurpari pro temp. præsenti. ut Marc. 17. ꝟs. 7. ἐγέρθητε *surgite*, pro ἐγείρεσθε. ꝟs. 16. *non potuerunt eum* θεραπεῦσαι, pro θεραπεύειν *sanare*, ꝟs. 17. ἀποκριθεὶς *respondens*. ita passim.

nihil

nihil impedit ergo, cur non & hoc loco ἀνατείλαντος ἡλίου vertamus, *oriente sole.* cujus initium est, quum primum auroræ jubar, multis adhuc mixtum tenebris, apparere incipit. atque hanc Euangelistæ mentem esse, ipse aperit, quum adventum hunc mulierum contigisse dicit, non tantum πρωῒ *manè*, sed λίαν πρωῒ *valde manè*, quum primum solis lumen apparere inciperet.

Vers. 8. Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἔφυγον. Syrus & Arabs præmittunt ἀκούσασαι *quum audivissent.* ταχὺ autem non legerunt. ut nec Vulgatus.

Vers. 11. Κἀκεῖνοι ἀκούσαντες ὅτι ζῇ, καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν. Consentiunt Vulgatus & Arabs. At Syrus videtur legisse, Κἀκεῖνοι ἀκούσαντες λεγουσῶν ὅτι ζῇ, καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῶν, ἠπίστησαν αὐταῖς. etsi enim de sola Maria Magdalena actum fuerat v. præced. non vult tamen solam hanc, sed & cæteras cum ea fœminas resurrectionem Christi discipulis annunciasse, quod mandatum ipsis à Christo fuisse, Matthæus narrat c. 28. ℣s. 10.

Vers. 14. Ὕστερον δὲ, ἀνακειμένοις &c. Vulgatus *novissimè*, Beza, *postremò*. Syrus, ܠܚܪܬܐ *tandem, ultimo.* Certum tamen est ex reliquis Euangelistis, quod & in doctissimo ad hunc locum commentario Cl. Beza agnoscit, non fuisse hanc ultimam Christi apparitionem. Maluit ergo Erasmus vertere *postea.* ut & Arabs, بعد ذلك *post illud.* optimè. ὕστερον enim non semper *postremò*, sed & sæpe *deinde*, *postea*, significat. ut Matth. 21.32. οὐ μετεμελήθητε ὕστερον, *non conversi estis deinde*, postquam nempe vidistis publicanos & meretrices Johanni Baptistæ credere. Sic Joh. 13.36. ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι, *posthac me sequeris*. vide & Heb. 12. 11. Matth. 4.2. & alibi.

Vers. 19. Ὁ μὲν οὖν Κύριος. Vulgatus, Syrus & Arabs addunt Ἰησοῦς.

VERS. 20. Διὰ τῶν ἐπακολουθούντων σημείων. Syrus, ܒܐܬܘܬܐ ܕܥܒܕܝܢ ܗܘܘ *per signa quæ faciebant.*

Evangelium Marci Syrus finit his verbis, ܫܠܡ ܐܘܢܓܠܝܘܢ ܩܕܝܫܐ ܣܒܪܬܐ ܕܡܪܩܘܣ ܕܡܠܠ ܘܣܒܪ ܪܗܘܡܐܝܬ ܒܪܗܘܡܐ. *Absolutum est Euangelium sanctum, Euangelium Marci, qui locutus est & euangelizavit Romanè (Latinè) Romæ.* Arabs his verbis, كملت نسخ بسارة مرقس وكان كتبها بالرومي الفرنجي بمدينة رومية بعد صعود ربنا يسوع المسيح بالجسد الي السماء باثنتى عشرة سنة في السنة الرابعة لاقلوديوس قيصر. Id est, *Finitum est exemplar Euangelii Marci, quod scripsit in ditione Romana occidentali, in urbe Roma, duodecimo anno postquam Dominus noster I. Christus carne in cœlos ascendit, quarto anno Claudii Cæsaris.* Vbi tenendum, الرومي comprehendere universam ditionem Imperii Romani, tam orientis quam occidentis. Et speciatim de orientis ditione dici, Græciamque tum Asiaticam tum Europæam denotare, quo Constantinus sedem Imperii transtulit. unde Constantinopolis nova Roma, ejusque territorium Romania dicta fuit. Ab hac ut occidentis ditio distingueretur, الرومي الفرنجي dicta est, id est propriè, *Romania Francica.* Ex quo enim ingenti exercitu, ex Francis sive Gallis maximam partem conflato, duce præsertim Godefrido Bouillioneo, anno 1096, & deinceps, expeditio in Saracenos suscepta fuit, atque Hierosolyma ipsis erepta, omnes Europæi, exceptis Græcis, فرنج *Franci* dicti fuere, & universa regio quæ ad occidentem imperio Romano paruerat, *Romania Francica.* Vnde simul de antiquitate hujus clausulæ judicium facile fieri potest.

S. LU-

S. LUCÆ

Cap. I.

Vers. I. Ἐπεχείρησαν. Vulgatus, *conati ſunt*. Beza *aggreſſi ſunt*. Syrus, ܨܒܘ *voluerunt*. Arabs, راموا *exploraruut, conati ſunt*. ἀνατάξασθαι, Syrus, ܕܢܟܬܒܘܢ *ſcribere*, Vulgatus, *ordinare*. Arabs, ترتيب *idem*. quod propriè eſt διατάξασθαι. Beza, *componere*, συντάξασθαι. At Heſychius & Suidas ἀνατάξασθαι, διηγεῖσθαι, id eſt, *apparare*, *adaptare*, *concinnare*. id maximè placet.

Vers. 3. ܐܬܚܙܝ ܐܦ ܠܝ ܡܛܠ ܕܩܪܝܒ ܗܘܝܬ ܒܚܦܝܛܐܝܬ ܠܟܠܗܘܢ. *Viſum fuit etiam mihi, propterea quod propinquus fui curioſè omnibus illis*. conſideranda hîc mens Syri. apud Lucam eſt, ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς. Τὸ πᾶσιν non videtur retuliſſe ad res quas tractandas ſuſcepit, ſed ad perſonas illas quas ỷſ. præced. Lucas vocavit αὐτόπτας καὶ ὑπηρέτας τοῦ λόγου. alioqui dixiſſet, ܩܪܝܒ ܗܘܝܬ ܠܟܠܗܝܢ ܨܒܘܬܐ. at jam ܠܟܠܗܘܢ affixo ſuo plur. maſc. referri videtur ad illos quos dixi. Quare & τὸ παρηκολουθηκότι non accepit metaphoricè, pro aſſequi mente ea quæ facta & dicta fuerint, ſed propriè pro aſſectari aliquem, quod, teſte Beza, Græci dicunt κατὰ πόδας ἀκολουθεῖν καὶ συμπαρομαρτεῖν. mentem Syri ſic capio. quandoquidem curioſè operam dedi, ut omnibus illis qui ſpectatores Domini noſtri fuerunt adeſſem, eoſque aſſectatus ſum individuus comes, & illis ſemper propinquus, viſum mihi fuit ordine omnia perſcribere, &c. Omiſit ἄνωθεν· ut & Arabs. Sed hic τὸ πᾶσιν ad rem retulit, quum

vertit, ورايت انا ايضا اذ كنت تابعا لكل شي بتحقيق. *visum fuit mihi etiam, quum fuerim assecutus omnem rem in certitudine*, &c. Verbum παρηκολουθεῖν accepit Syrus, sicut in illo Josephi adversus Appionem, δεῖ τὸν ἄλλοις παράδοσιν πράξεων ἀληθινῶν ὑπισχνούμενον, αὐτὸν ἐπίστασθαι ταύτας πρότερον ἀκριβῶς, ἢ παρηκολουθηκότα τοῖς γεγονόσιν, ἢ παρὰ τῶν εἰδότων πυνθανόμενον. *Qui res gestas tradere aliis promittit, eum eas primum accuratè oportet cognovisse, sive quod factis adfuerit, sive quod ab iis qui viderunt resciverit.*

VERS. 6. ܘܡܗܠܟܝܢ ܗܘܘ ܒܟܠܗܘܢ ܦܘܩܕܢܘܗܝ ܘܒܟܐܢܘܬܗ ܕܡܪܝܐ ܕܠܐ ܪܫܝܢ. *Et ambulantes in omnibus mandatis ejus, & in justitia Domini inculpatè.* ܟܐܢܘܬܐ dixit Syrus, quod Lucas dixit δικαιώματα. longè melius id vertit Arabs, حقوق, Hebr. חֻקִּים. Sic enim LXX pro מצות solent dicere ἐντολάς. pro חוקים δικαιώματα. pro משפטים κρίματα. ubi per δικαιώματα rectè intelliguntur ritus sacri legum ceremonialium. sicut per ἐντολὰς leges morales. per κρίματα forenses. Quod autem illud ܦܘܩܕܢܘܗܝ Trem. & Guido verterint, *mandatis ejus*, non opus erat addere *ejus*, quum in Græco non sit, & usitatum sit Syris substantivo construenti per pleonasmum addere affixum, quod ad sequens substantivum constructum referatur, etiam aliis dictionibus intercedentibus. ut Luc. 2. 4. ܡܢ ܒܝܬܗ ܘܡܫܪܒܬܗ ܕܕܘܝܕ *ex domo & familia Davidis.*

VERS. 15. *Et implebitur Spiritu Sancto*, ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ. Beza, *etiam à ventre matris suæ*. Vulgatus, *adhuc ex utero* &c. quam interpretationem Cl. Beza convenire negat, nisi pro ἐκ κοιλίας *ab utero*, legas ἐν κοιλίᾳ *in utero*. At vero ἐκ κοιλίας non significat tempus quo infans ex utero prodit,

prodit, ſed quo in eo concipitur. quod hoc loco neceſſarium eſſe, vir doctiſſ. poſtmodum rectè agnoſcit. ſed & alibi hæc phraſis eodem modo accipienda. ut Act. 3. 2. agitur de claudo *ἐκ κοιλίας μητρὸς*, id eſt, ab ipſo conceptu, quo membra in utero ſic formata fuere. Gal. 1. 15, ait Paulus ſe à Deo ſeparatum eſſe ad Apoſtolatum *ἐκ κοιλίας μητρὸς*, id eſt, ab ipſo conceptu, ex quo mater cœpiſſet *ἐν γαστρὶ ἔχειν*. eodem ſcilicet ſenſu, quo Jer. 1. 6, Deus Prophetæ dicit, בְּטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ, *antequam exires ex utero, ſanctificavi te.* ergo dum adhuc eſſet in utero, à primo conceptu. Ex Hebraiſmo hoc eſt, ubi *à conceptu* non aliter dicitur, quam, מִבֶּטֶן, & מֵרֶחֶם. ut Pſal. 22. ℣ſ. 10. *Tu fuiſti Deus meus* מִבֶּטֶן אִמִּי. LXX, *ἀπὸ γαστρὸς μητρός μου*. Pſ. 51. 3. זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן, LXX, *ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρός*. quæ ad primum conceptum neceſſario ſunt referenda. Quod quum probè intelligerent Syrus & Arabs, verterunt, ille, ܟܕ ܗܘ ܒܟܪܣܐ ܕܐܡܗ, hic, وهو في بطن امه, id eſt, *dum adhuc eſt in ventre matris ſuæ.*

VERS. 17. *Vt convertat cor patrum* ܥܠ ܒܢܝܐ, Regia *in filios*. rectius in Pariſ. & Tremel. *ſuper filios*. nam non dixit ܠܘܬ *ad, in.* ſed ܥܠ *ſuper*, aut potius hoc loco *ſupra*. Sic & apud Prophetam Malach. c. 4. ℣ſ. ultimo. וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם, quæ verto, *& convertet cor patrum ſupra filios, & cor filiorum ſupra patres ipſorum. ubi* עַל *ſupra*, accipio pro עִם *cum*. ut Exod. 35. 22. וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים *& venerunt viri cum mulieribus*. Deut. 22. ℣ſ. 6. לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים *non capies matrem cum pullis*. Exod. 12. 8. מַצּוֹת עַל מְרֹרִים *infermentatos panes cum amaris*. Ibid. verſ. 9. רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ *caput ejus cum cruribus ejus & cum inteſtinis ejus.* 1 Sam. 14. 33. *edit populus* עַל הַדָּם *cum ſanguine*. Ita & hoc loco capio, convertet corda, non filiorum tantum, ſed

ſupra filios etiam patrum: nec patrum tantum, ſed ſupra patres etiam filiorum, id eſt, filiorum cum patribus, & patrum cum filiis. nec impedit quo minus verba etiam Lucæ ſic accipiamus, *ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα*. *ἐπὶ*, etiam ſignificat *ſupra*, quod Syrus optimè vertit per עַל. & ſicut עַל pro *cum*, ita & *ἐπὶ*. ut Exod. 12. 8. *καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδονται*. *& azyma cum amaris edent*. *ἐπὶ* præſertim cum Dativo apud probatos etiam authores ſæpe *cum* denotare, vide in Theſauro H. Stephani. In loco Exodi habes cum Genitivo. quidni & hîc apud Lucam cum accuſat. eadem ſignificatione accipiamus? Jam cauſa reddi poteſt, cur ex Prophetia Malachiæ Lucas omiſerit וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם, *καὶ καρδίας τέκνων ἐπὶ πατέρας αὐτῶν*. Si enim præcedentis membri ſenſus eſt, *Convertet corda patrum in filios:* addendum fuiſſet & alterum, *& corda filiorum in patres ſuos*. alioqui patres tantum, non filios convertiſſet. ſed quando עַל & *ἐπὶ* ſumuntur pro *cum*, prius membrum ſufficiebat. converſis enim patribus cum filiis, & hi & illi converſi ſunt. alterumque membrum amplificationis tantum gratia additum. Deinde, quid quæſo eſt convertere corda patrum in filios, & filiorum in patres? ſiccine alibi Scriptura loquitur? & ſi loqueretur, aliudne eſt, quam quinti præcepti obſervatio? qua univerſam converſionem deſcribere, cui Joanni incumbendum erat, non ſatis aptum videtur. Quod ſi tamen ſententia noſtra doctis non probatur, laudo Doctiſſ. Camerarium, qui vulgatam ſententiam ſecutus ait, diſciplinæ diligentiam hîc indicari, quæ reſpectu potiſſimum paterno ad liberos continetur. non verto autem, *Et convertet*, ſed, *& reducet corda patrum ad* (vel ſuper) *filios*. id eſt, corda patrum à recta filiorum diſciplina & inſtitutione averſa, reducet, ut filiorum piæ educationi incumbant. Sic & in altero Prophetæ membro, *Et corda filiorum ad* (vel ſuper) *patres eorum*. id eſt, averſa filiorum corda à patrum reve-

reverentia & obedientia, eò redire faciet. Sequitur in Græco, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων. Syrus, Arabs, Vulgatus & Beza, ἐν pro εἰς rectè acceperunt. id non est insolens. φρονήσει verterunt ܠܡܕܥܐ, بعلم *scientiam*. nam & LXX usurpant pro דעת. alibi pro חכמה *sapientia*. pro בינה *intelligentia*. pro ערמה *solertia*. pro שכל *prudentia*. quod Vulg. & Beza elegerunt. Additur, *ut paret Domino* λαὸν κατεσκευασμένον, Vulg. *plebem perfectam*, ut & Syrus, ܥܡܐ ܓܡܝܪܐ. quod non sine ratione rejecit Erasmus, & substituit *instructam*, vel *adornatam*, vel *apparatam*. Arabs, شعبا مستقيما *populum rectum*.

Vers. 18. Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο; Vulgatus, *unde*. Beza, *quo argumento*. Malim cum Syro & Arabe, ܐܝܟܢܐ, كيف *quomodo?* nam κατὰ τί est *secundum quid*, id est, *quomodo?*

Vers. 24. Καὶ περιέκρυβεν ἑαυτήν. *Et occultabat seipsam*. ita & Syrus. At Arabs, وكتمت حبلها *& occultavit graviditatem suam*. ne existimaremus eam per integros quinque menses non fuisse conspectam ullis mortalibus, sed quod celaverit se gravidam. primis enim quinque mensibus non adeo gravidis intumescit uterus, quin, si ipsæ taceant, latere queat etiam intuentes, præsertim si ob gravem ætatem suspicio non facile suboriatur.

Vers. 25. Ἐπεῖδεν ἀφελεῖν. Vulg. *respexit auferre*. Syrus, ܚܪ ܒܝ ܠܡܥܒܪ, ut & Arabs, نظر الي لنزع *respexit ad me ut auferret*. Suppleverunt ellipsin.

Vers. 28. Κεχαριτωμένη. Vulgatus, Syrus & Arabs, *Gratiâ plena*. Beza, *gratis dilecta*, vel *gratiam consecuta*. Hujus activum est Eph. 1. 6. ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς. Vulgatus, *in qua gratificavit nos*. hinc ergo κεχαριτωμένη est *gratificata*. Beza,

in qua gratis nos acceptos reddidit. puto omitti posse *gratis.* est enim χαριτοῦν, facere ut quis inveniat gratiam, adeoque acceptum & gratum reddere. hinc κεχαριτωμένη est *accepta reddita.* Hebraicè אֵשֶׁת חֵן vel אֵשֶׁת חֶסֶד, vel אֵשֶׁת רַחַם, vel אֵשֶׁת רָצוֹן. nam hæc omnia nomina per χάριν redduntur à LXX interpretibus. posset & una dictione חֲסִידָה dici. etsi enim חָסִיד à LXX verti soleat ὅσιος, *pius, sanctus*, quatenus tamen passivè refertur ad חֶסֶד הָאֵל *gratiam Dei*, qua omnes pios ac sanctos dignatur, rectè vertitur κεχαριτωμένος. ut quum Psal. 4. 4. dicitur הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ, non dubito quin sensus sit, ἀφώρισεν ὁ Κύριος κεχαριτωμένον ἑαυτῷ, *separavit Dominus sibi quem acceptum reddidit*, quem gratia sua dignatus est. à priori sic describitur vir pius, sanctus & fidelis. nec aliter capienda ea vox Sirach 18. 17. οὐκ ἰδοὺ λόγος ὑπὲρ δόμα ἀγαθόν; καὶ ἀμφότερα παρ' ἀνδρὶ κεχαριτωμένῳ. *Non ecce sermo dono melior est? & ambo sunt apud hominem gratiosum.* Sic Vetus interpres. id est, Deo gratum, qui Dei gratiam nactus pius est, adeoque charus. Sensus ergo est: Salve tu gratiosa, quæ jam dudum gratiam nacta es, ut Deo chara sis, & jam insignem hanc atque incomparabilem gratiam es consecuta, ut servatoris mater dicenda sis. quæ gratia sequentibus describitur, *Dominus tecum*, &c.

VERS. 29. ܘܡܬܚܫܒܐ ܗܘܬ ܕܡܢܘ ܫܠܡܐ ܗܢܐ. Tremellius, *& cogitabat, cujusnam esset pax ista.* ܕ in ܕܡܢܘ accepit pro nota gen. casus. quum post dicendi & cogitandi verba per pleonasmum abundare soleat, & simpliciter indicare rem cogitatam aut dictam, ut & כִּי apud Hebræos, & ὅτι passim in N. T. Guido Fabricius Boder. *& meditabatur qualis esset pax ista.* malim, *& cogitabat, quid esset salutatio ista.* ܡܢܘ enim est quasi

ܡܢ

ܗܘ ܡܢܐ. significat autem ܡܢܐ & ܡܕܡ *quid.* Sic & Arabs vertit, وفكرت قايلة ما هذا السلم *& cogitavit, dicens, Quid est hæc salutatio?*

VERS. 35. Ἐπελεύσεται ἐπὶ σε. Pro ἐπελεύσεται Syrus habet ܬܐܬܐ ἐλεύσεται. & ἐπὶ σε non legit. Arabs, يحل عليك *descendet* (vel residebit, quiescet) *super te.* Sequitur, Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. Vulgatus & Erasmus non legunt ἐκ σοῦ. Syrus & Arabs legerunt. Vide porro Bezam in hunc locum. διὸ, Arabs vertit, لان *quia, propterea quod.* at Syrus, ܡܛܠ ܗܢܐ *propter hoc.* ut & Vulgatus, *ideoque.* Beza, *propterea.* Addo Syrum & Arabem sic distinxisse, διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ, ἅγιον, καὶ υἱὸς Θεοῦ κληθήσεται. & neutrum τὸ γεννώμενον mutarunt in masculinum personæ. Sic enim ambo verterunt, *qui ex te nascitur, sanctus est, & filius Dei vocabitur.*

VERS. 36. *Quia non est apud Deum impossibile* πᾶν ῥῆμα, Vulgatus, *omne*, Beza, *ullum verbum.* Syrus rectè, ܡܕܡ *quicquam.*

VERS. 39. Εἰς τὴν ὀρεινὴν, εἰς πόλιν Ἰούδα. Non assentior Cl. Camerario, qui per civitatem Judæ intelligit Hierosolymam, quod ejus situs in monte esset. Bezam laudo, qui Hebron intelligit, quæ Josuæ 21. 9. sacerdotibus assignata, & בְּהַר יְהוּדָה *in monte Iudæ* sita fuisse dicitur. qua de causa fortassis hoc loco Syrus & Arabs, pro εἰς τὴν ὀρεινὴν habent ܠܛܘܪܐ, الى الجبل *ad montem.* ad celebrem scilicet eum montem Judæ in quo Hebron sita erat. Vt & infra ℣ſ. 65. ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ τῆς Ἰουδαίας, Syrus, ܒܟܠܗ ܛܘܪܐ ܕܝܗܘܕ *in toto monte Iudææ.*

VERS. 41. Καὶ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου ἡ Ἐλισάβετ. Syrus hîc.

hîc nomen proprium non habet. quia ex initio verſus ſatis intelligebatur. Arabs tamen & Vulgatus habent.

VERS. 42. Ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου. Vulgatus & Arabs κατὰ πόδα. At Syrus, ܦܐܪܐ ܕܒܟܪ̈ܣܟܝ *fructus qui eſt in ventre tuo.* non laudandum. nam non idem eſt fructus ventris, & qui eſt in ventre. prius Anabaptiſtarum errorem clarè refutat. alterum non item. quod quum Tremellius videret, Syrum ex Græco vertit. nec hoc laudandum.

VERS. 51. Ἐποίησε κράτος. Arabs, القوة, ut Vulgatus, *potentiam.* Beza, *forte facinus.* Syrus, ܙܟܘܬܐ *victoriam.* κράτος enim poteſt hîc eſſe Hebræorum חזק, quod non *robur* tantum, ſed, ut ita dicam, *prævalentiam* etiam ſignificat. ut verbum חָזַק non tantum *fortis fuit*, ſed & *prævaluit.* ὑπερκρατεῖν & ὑπερισχύειν LXX vertunt. unde & Deus חָזָק κραταιὸς dicitur, id eſt, ita potens ut ſemper prævaleat, ejuſque יָד הַחֲזָקָה eſt manus omnia vincens. Eodem ſenſu apud Arabes dicitur Deus القهار, *potens iſte qui vincit.* eſt enim قهر ſic potentem eſſe ut tibi ſubjicias.

VERS. 53. *Et divites ablegavit* κενοὺς, *inanes.* Syrus, ܣܦܝܩܐܝܬ, ut & Arabs, فرغا *vacuè.* quaſi κενῶς. nam & Hebraicè non רֵיקִים ſed רֵיקָם diceretur. ut Job. 22. ℣ſ. 9. אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם *viduas dimiſiſti vacuè.* ubi tamen LXX κενὰς *vacuas.*

VERS. 54. Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ. Vulgatus & Beza, *ſuſcepit Iſraël puerum ſuum.* Apud LXX interpretes uſurpatur ἀντιλαμβάνεσθαι pro החזיק ſequente ב, *apprehendit*, erigendi aut firmandi gratia. pro תמך *idem.* pro נצר *cuſtodivit.* pro סמך *ſuſtentavit.* pro סער *fulcivit.* pro עזר *adjuvit.* poſtremum ſecutus eſt Syrus, qui vertit, ܥܕܪ ܠܐܝܣܪܝܠ ܥܒܕܗ

ܥܒܕܗ *Adjuvit Iſraël ſervum ſuum.* Arabs quoque, عضد اسرايل فتاه *adjuvit Iſraëlem puerum ſuum.* παῖς, ut & puer Latinis, ambiguum eſt de filio & ſervo. ambiguitatem ſuſtulit Syrus. Sequitur, μνησθῆναι ἐλέους. Vulgatus, *memorari miſericordiæ ſuæ.* obſcuriſſimè. Beza, *ut memor eſſet miſericordiæ ſuæ.* At non ut eſſet, ſed quia erat memor ſuæ miſericordiæ, adjuvit Iſraëlem, & miſit Servatorem. adeo ut Infinitivus μνησθῆναι vertendus videatur *recordando*, quod Hebræi dicunt per Infinit. לזכר. Syrus & Arabs verterunt, *& recordatus eſt.* ubi *&* valet *quia.* ac tum idem eſt quod *recordando.* Quod ſi tamen per ἔλεος, *miſericordiam*, hîc intelligimus gratuitam promiſſionem, Abrahamo & ſemini ejus ex mera miſericordia factam, quod ſequens verſus evincit, commodè μνησθῆναι ſumetur pro ἕνεκα τοῦ μνησθῆναι, & hoc pro ἕνεκα τοῦ πληροῦν, *ad implendum.* nam recordari promiſſionum ſuarum Deus dicitur, quum eas implet. eodem prorſus ſenſu, quo 2 Paral. 6. 42, dicitur, μνήσθητι τὰ ἐλέη Δαβὶδ τοῦ δούλου σου, *memor ſis miſericordiarum Davidis ſervi tui.* id eſt, imple, ſeu præſta gratuitas promiſſiones, Davidi ſervo tuo ex mera miſericordia factas. locus eſt noſtro plane parallelus. Et eodem modo exponendum infra verſu 72, μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ.

VERS. 62. ܘܪܡܙܘ ܠܐܒܘܗܝ ܕܐܝܟܢܐ ܨܒܐ ܕܢܫܡܗܝܘܗܝ. Tremell. & Boderian. in interlineari verſione, *& innuerunt patri ejus, quomodo vellet, ut nominarent eum.* Id Syriacè dicendum erat, ܕܢܫܡܗܘܢܝܗܝ. Ideo in Regiis dixit, *quomodo vellet, nomen ei imponi.* Sed & hoc ambiguum eſt, quum paſſivum illud *imponi*, referri poſſet etiam ad eos qui innuebant patri. Syrus autem voce uſus eſt activa, quæ ad patrem refertur. transfer, *quomodo*

vellet nominare eum. ad literam, *quomodo vellet, ut nominaret eum.* id est, *nominare eum,* phrasi Syris familiarissima.

VERS. 66. Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; Vulgatus, *Quis, putas, puer iste erit?* Beza, *Quisnam puerulus hic erit?* τί retulerunt ad παιδίον. At Syrus absolutè accepit, ܡܢܐ ܟܝ ܢܗܘܐ ܛܠܝܐ ܗܢܐ *quidnam erit puer hic?* Sic Arabs, ماذا ترى يكون من هذا الصبي *quid, putas, erit de hoc puero?* id præfero. quasi dicerent, stupendum quid hic puer futurus videtur.

VERS. 72. μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ. Syrus, ܩܝܡ̈ܘܗܝ ܩܕ̈ܝܫܐ *fœderum suorum sanctorum.* Addit deinde ℣. seq. ܘܡܘܡܬܐ ܕܝܡܐ ܠܐܒܪܗܡ *& juramenti quod juravit Abrahamo.* In Græco est, ὅρκον ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραάμ. quod Beza eodem modo vertit, *Et jurisjurandi quod juravit* &c. Asyndeton vult esse, ubi copula subintelligatur, & ὅρκον poni pro ὅρκου, Hebraicâ constructionis mutatione. Monemus, usitatum esse LXX interpretibus, μνησθῆναι indifferenter cum Genit. vel Accus. construere. ut Gen. 9. 15. cum Genit. at ℣. 16. cum Accus. vide & de Accusativo Exod. 20. 8. Num. 11. 5. Deut. 8. 2. & 16. 3. & 32. 7. & passim. Camerarius vero accepit pro καθ' ὅρκον. neutrum repudiandum. prius tamen simplicius.

VERS. 77. τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας. Ambiguum est, ad Deumne hæc Zacharias referat, an ad filium suum Joannem, de quo dixerat, Præibis ante faciem Domini, ut pares vias ejus. Vulgatus, relicta ambiguitate, *ad dandam scientiam.* Beza ad Joannem refert, *Et des cognitionem salutis.* Syrus & Arabs ad Deum, ܕܢܬܠ ܝܕܥܬܐ ܕܚܝܐ, ليعطي علم الخلاص *ut det scientiam salutis.* utrumque congruum est.

VERS.

Vers. 78. *Per viscera gratiæ Dei nostri*, ܕܐܠܗܢ ܕܒܗܘܢ ܢܣܥܘܪܢ ܕܢܚܐ ܡܢ ܪܘܡܐ. Trem. & Boder. *quibus visitavit nos oriens ex alto.* verte per futurum, *visitabit.* Explicare voluit Syrus, ἀποσκέψαλο prophetico more præteritum esse pro futuro, & respicere Christum jam jam adfuturum. ܕܢܚܐ autem non est proprie *Oriens*, qui ܡܕܢܚܐ dicitur, plaga scilicet cœli, ubi sol oritur. Sed est ipse *ortus*. In Græco est ἀνατολὴ ἐξ ὕψους. Vulgatus, *Oriens ex alto.* non usque adeo probo. magis tamen quam Bezæ versionem, *qui prodit ex alto.* id potius est ὁ ἀνατέλλων, quam ἀνατολή. malim cum Syro, *ortus ex alto.* ἀνατολὴ enim non tantum orientem, sed & ipsum exortum substantivè significat. ponitur & pro נֹגַהּ *splendore* Esa. 60. 19. ut vertere queas, *splendor ex alto.* plura vide ad Heb. 1. 3.

Vers. 79. Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει &c. Beza, *ut appareat.* Syrus, ἐμφαντικώτερον & luculentius ܠܡܢܗܪܘ *ad lucendum*, & Arabs, ليضي *ut luceat.* Id barbarè voluit Vulgatus, *illuminare iis qui in tenebris* &c. illuminare dixit intransitivè pro illucescere. Inde ἐπιφανής, *illustris*, qui inter cæteros elucet.

Cap. II.

Vers. 1. ܕܢܬܟܬܒ ܟܠܗ ܥܡܐ ܕܐܘܚܕܢܗ. Trem. & Boder. *ut describeretur universus populus possessionis ejus.* ܐܘܚܕܢܐ acceperunt ut Hebræum אֲחֻזָּה *possessio*, unde illud derivatur, mutato pro more ז in ד. at Syris significat *potentiam, potestatem, imperium.* ut 1 Pet. 5. 11. ܕܠܗ ܫܘܒܚܐ ܘܐܘܚܕܢܐ ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος. & ܐܚܝܕ ܟܠ

est παιδοκράτωρ. itaque vertatur hoc loco, *universus populus imperii ejus*. possessio ܩܢܝܢܐ dicitur. Arabs habet, جميع السلكوة, id est ad verbum, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

VERS. 7. *Non erat ipsis locus* ܐܬܪܐ ܕܢܫܪܘܢ ܗܘܘ. malè Guido in Regiis, *ubi habitarent*. & in interlinearibus; *ubi habitantes essent*. id Syri dicerent, ܐܬܪܐ ܕܢܫܪܘܢ, per futurum. Melius ergo Tremellius, *ubi habitabant*. malim tamen, *ubi divertebant*, id est, in ædibus istis ad quas diverterant non alius ipsis locus erat quam in præsepi. Ad verbum est, *ubi soluti erant*, sicut in Græco est, ἐν τῷ καταλύματι. sic enim Græcis diversorium dicitur, quia ibi jumenta & sarcinæ solvebantur. id propriè Syris est ܫܪܐ, quod generaliter λύειν, *solvere* significat, deinde specialiter καταλύειν, *dissolvere impedimenta*, *diverti*. *habitare* autem ܥܡܪ est. quamvis non negem pro eo interdum ܫܪܐ usurpari. Sed hîc minus quadrat, & propriè id est quod dixi. unde & ܒܝܬ ܡܫܪܝܐ *domus solutionis* aut *diversionis*, pro *diversorio*. Arabs dixit, حيث نزلوا *ubi diverterunt*, vel *in hospitium se receperunt*. Præteritum est. itaque sic malo vertere, quam ut est in versione interlineari Romana, *in quo diversarentur*. verbum نزل primò *descendere* significat, deinde *de jumento descendere ad divertendum*, *diverti*, *in hospitium se recipere*.

VERS. 8. Dicuntur pastores fuisse in eadem regione, ܕܫܪܝܢ ܗܘܘ ܬܡܢ, Trem. *qui habitabant illic*. Boder. *qui degebant*. malim, *qui commorabantur illic*, ut solent qui aliquo solum divertunt. In Græco est ἀγραυλοῦντες. Vulgatus & Erasmus, *vigilantes*. quasi ἀγρυπνοῦντες. Beza non dissimili multum sensu, *excubantes*. malim, *in agris commorantes*.
Hesy-

Hesychius, ἀγραυλεῖ, οἱ ἐν ἀγρῷ νυκτερεύοντες. Ἀγραύλοιο, ἐν ἀγροῖς αὐλιζομένου. Ἄγραυλον, ὕπαιθρον. sunt ergo, qui in agris sub dio degunt. Arabs vertit, يرعون في الحقل *pascentes in agro*. quæ sequuntur, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν, vertit, ويسهرون حراسة الليل نوبا على مراعيهم *& vigilantes custodiam noctis per vices super greges suos*.

Vers. 11. Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ. Beza, nempe *natum esse vobis hodie servatorem*; ὅτι accepit εἰδικῶς. At Syrus vertit, per ܓܝܪ *enim*. Arabs, per لانه *eo quod*. αἰτιολογικῶς acceperunt. Sic & Vulgatus, *quia natus est vobis*. Sæpe tamen *quia* ipsi est *quòd*, ut sensus quoque ejus esse possit, quod natus est vobis, id est, natum esse vobis. Sensus fere eodem redit.

Vers. 14. Καὶ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Syrus vertit, ܘܣܒܪܐ ܛܒܐ ܠܒܢܝ̈ܢܫܐ. quod Trem. & Boder. in Paris. verterunt, *& nuncium bonum erga homines*. nuncium ܣܒܪܬܐ dicitur, non ܣܒܪܐ. itaque Boder. in Reg. *& voluntas bona hominibus*. id magis etiam à Syro recedit. ܣܒܪܐ Syris, ut & Arabibus صَبْر, *spes* dicitur. vide 1 Thess. 2. 16. Tit. 2. 13. Act. 24. 15. 1. Tim. 5. 5. nec aliam ejus interpretationem dat Ferrarius. à ܣܒܪ, quod nunc *annunciare*, nunc *sperare, confidere* significat. posterior significatio est ab Hebr. שִׂבֵּר *speravit*. prior à בִּשֵּׂר *annunciavit*, transpositis literis. vertendum itaque, *& spes bona hominibus*. pacem enim cum Deo sequitur spes. Videtur Syrus εὐδοκία derivasse non à δοκέω, sed à δοκάω, *exspecto, spero*. unde προσδοκία *exspectatio*. Quod autem Tremel. observat, posse verba Syriaca etiam accipi de interno animi sensu & cogitatione, quæ idem plane sit quod Græcum εὐδοκία, *bona voluntas*: ad quæ F. Junius addit, se hoc malle,

quòd ܣܒܪ; etiam *meditari & deliberare* ſit: non exiſtimo id rectum. etſi enim in Kal ſignificet *putare*, *arbitrari*, *opinari*, (pro *meditari* aut *deliberare* non meminimus occurrere, nec in lexicis reperimus) unde nomen ܣܒܪܐ *exiſtimatio, opinio:* nomen tamen ܣܒܪܐ *ſpem* tantum ſignificat, à piel, ubi hoc verbũ *ſperare* ſignificat. Arabs vertit, وفي الناس المسرة. quod Romana verſio tranſtulit, *& in hominibus hilaritas*. malim, *beneplacitum* vel *delectatio*. verbum enim سر non tantum *gaudere*, ſed & *acceptum habere*, *delectari* ſignificat. ut Matth. 3. ἐν ᾧ εὐδόκησα, الذي سررت به *in quo bene mihi placui, acquievi, delectatus ſum.*

VERS. 15. ܢܪܕܐ ܥܕܡܐ ܠܒܝܬ ܠܚܡ. Trem. & Boder. in Pariſ. *deſcendamus uſque in Bethlehem.* reſpexerunt Hebræorum ירד *deſcendit*. at ܢܪܕܐ eſt à ܪܕܐ רדא, quod *erudire, fluere, navigare, iter facere* ſignificat. poſterior ſignificatio eſt hujus loci. laudo itaque Boder. in Reg. *proficiſcamur uſque in Bethlehem.* unde nomen ܡܪܕܐ ܕܝܘܡܐ ܚܕ *iter diei unius*, infra ✠ſ. 44. Sequitur hîc, *Et videamus verbum hoc quod factum eſt*, ὃ ὁ Κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν. Arabs prorſus concordat. Syrus pro ὃ habet ܐܝܟ ܕ, id eſt, ὡς, *ſicut*. Vulgatus autem, *quod fecit Dominus & oſtendit nobis. fecit &* non eſt in Græco. neque à Syro & Arabe agnoſcitur.

VERS. 21. ܘܟܕ ܡܠܘ ܬܡܢܝܐ ܝܘܡܝܢ. Ita ſcribitur in omnibus editionibus Syriacis. nec videtur aliter quam intranſitive verti poſſe, *& quum impleti eſſent octo dies.* καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτώ. tamen ܡܠܝ in pael non niſi tranſitivè in aliis locis ſumitur. nec alia ſignificatione

tione citatur à Ferrario. In Kal autem ܡܠܐ intransitivè & transitivè sumitur, pro *impleri* & *implere*. suspicor mendum hîc esse pro ܡܠܘ. nam & hic ipse locus citatur à Ferrario in ܡܠܐ pro *compleri*, de tempore.

VERS. 22. *Et quum impleti essent dies* τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς. Consentiunt Vulgatus & Arabs. At Syrus legit αὐτῶν. nec mirum, quum plerosque codices & Originem ita legisse fateatur Cl. Beza. nec video cur errorem hîc statuerint viri docti. Etsi enim purificationis lex ad solam matrem expresse pertineret, dubitari tamen nequit quin & infans ea fuerit comprehensus. quum enim etiam qui immundum contrectaret, immundus haberetur, quamdiu immunda erat mater, erat & infans, qui in sinu ejus gestabatur, & lacte ejus alebatur. hinc factum, ut, sicut mater toto immunditiei suæ tempore, 40 scilicet diebus, si marem peperisset, à sacrario arcebatur, filius quoque primogenitus non nisi elapsis istis diebus tanquam Deo sacer sisteretur, eodem scilicet tempore quo purificationis munus offerebatur. Nec prætereunda sunt verba Mosis Lev. 12. ℣s. 6. וּבִמְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ, *& quum impleti sunt dies purificationis ejus pro filio aut filia, adferet agnum* &c. unde manifesto liquet, tempus purificationis respectum habuisse ad infantem, & pro ratione filii aut filiæ minus magisve fuisse dilatum. Quum ergo Servator quoque noster legi divinæ fuerit subjectus, nullum impietatis crimen est, si eum una cum matre sua ad quadragesimum usque diem juxta legem ceremonialem immundum fuisse habitum dicamus. quin & mirificè id nos impuros peccatores solatur.

VERS. 24. Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν. Beza, *& ut darent oblationem*. Hebraicè inquit מִנְחָה. non nego quin LXX interpretes τὸ מנחה plerumque vertant θυσίαν. fatendum tamen,

θυσίαν

θυσίαν propriè esse זֶבַח vel מִנְחָה, victimam quæ mactatur cum sanguinis effusione. Atque ita hoc loco accipiendum, liquet ex Levit. 12. 6. 8. ubi puerpera pro purificatione & expiatione sua jubetur offerre agnum agniculum לעלה *in holocaustum*, & pullum columbæ aut turturem לחטאת *in hostiam pro peccato*. Quod si pauperior fuerit, duos turtures, aut duos pullos columbarum, unum לעולה, alterum לחטאת. at vero מנחה neque עולה erat, neque חטאת, sed sacrificiorum appendix, ut & נסכים *libamina*. vide Num. 15. ℣ſ. 3. 4. 5. &c. Vnde & מנחה admovebatur solum altari, ejusque odor adolebatur in altari, sed ipsum מנחה altari non imponebatur. Lev. 2. 8. 9. 12. secus quam in sacrificiis fiebat. Melius ergo hoc loco Vulgatus, *& ut darent hostiam*. Syrus quoque, ܕܒܚܬܐ *sacrificium* vertit. Arabs simpliciter, ويقرب عنه *& offerretur pro eo*. observa *pro eo*, id est pro Christo. nam & ℣ſ. 22, quædam exemplaria legunt τοῦ καθαρισμοῦ αὐτοῦ. ut ex codice apud Eustathium Vignon edito an. 1587, cui notæ Cl. Casauboni in fine sunt adjectæ, apparet.

VERS. 26. Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἁγίου. Beza, *fueratque ipsi divinitus nunciatum à Spiritu Sancto*. non videtur hîc *divinitus* admodum necessarium, quia additur, à Spiritu Sancto. Vulgatus, *& responsum acceperat à Spiritu Sancto*. ubi *responsum* non est, quod datur interroganti, sed simpliciter *dictum, compellatio, indicatio*, ut apud Hebræos מענה. Syrus, ܘܡܬܡܠܠ ܗܘܐ ܠܗ *& dictum erat illi*. Arabs, وكان قد اوحي اليه, *& indicatum fuerat ei*. Simplicius id est, & non rejiciendum. Hesychius, χρηματίζει, ἀποκρίνεται, λέγει, *respondet, dicit*. Vnde Vulgatus, Hebr. 12. 25. τὸν ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζοντα, vertit, *eum qui super terram loquebatur*. Beza, *divinitus admonentem in terra*. Syrus, ܡܢ ܕܡܡܠܠ ܗܘܐ ܥܡܗܘܢ ܥܠ ܐܪܥܐ *qui loquebatur cum ipsis in terra*.

VERS.

VERS. 27. Κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου. Vulgatus, *secundum consuetudinem legis.* Beza, *quod ex lege consuetum erat.* verto, *secundum ritum* vel *statutum legis.* est enim quod Hebræi dicunt כמשפט התורה, *secundum jus, requisitum, ordinationem, morem legis.* hæc enim omnia משפט significat. LXX vertunt κρίμα, δικαίωμα, ἐντολὴ, πρόσταγμα, διάταξις, ἐθισμὸς, quod idem est quod τὸ εἰθισμένον. hæc omnia in Hellenismo sunt synonyma, quia in una dictione משפט continentur. Ita 2 Macch. 4.11, dicitur de Antiocho Epiphane, quod παρανόμους ἐθισμοὺς ἐκαίνισεν, *illegitimos ritus* (seu constitutiones, statuta, ordinationes) *de novo instituerit.* Rectè ergo hoc loco Syrus, ܐܰܝܟ ܕܦܩܺܝܕ ܒܢܳܡܽܘܣܳܐ *sicut præceptum est in lege.* Et Arabs, كما يجب في الناموس *sicut convenit in lege.* Rectè dicit Suidas, νόμον esse ἔθος ἔγγραφον. quum igitur ἔθος sive εἰθισμένον jungitur cum lege, intelligitur hoc ipsum quod lege præscriptum est.

VERS. 29. ܡܶܟܺܝܠ ܫܪܺܝ ܐܢ̱ܬ *deinceps dimitte.* ܫܪܺܝ Imperativus est. consentiuntque in eo editiones. sed insolens est, nisi nos memoria fallat, subjici ei pronomen secundæ personæ. eo ipso enim quod Imperativus est, secundæ personæ esse intelligitur. Legendum fortasse ܫܳܪܶܐ ܐܢ̱ܬ *dimittis.* ibi jam pronomen necessarium est. & convenit cum Græco ἀπολύεις. Sed non urgeo id. quia & Arabs in Imperativo habet اطلق *dimitte.* Moneo interim Syriasmi studiosos, ut, an alibi Imperativum cum expresso pronomine secundæ personæ inventuri sint, observent. hactenus enim accuratè id observare in mentem non venit. Quod autem Cl. Beza tradit, posse hîc Imperativum pro Indicativo præteriti usurpatum dici, idque in hoc idiomate interdum accidere, hactenus non didicimus, nec

facile admittimus. præteritum pro Imperativo usurpari, præsertim in verbo ܗܘܐ, docemus Grammat. nostræ pag. 179. sed vice versa id fieri, nondum scimus.

VERS. 30. *Quia viderunt oculi mei* τὸ σωτήριόν σου. Vulgatus, *salutare tuum*. Arabs, خلاصك *salutem tuam*, ut & Beza. Est Hebræorum ישע, ישועה & תשועה, quæ LXX nunc σωτηρίαν, nunc σωτήριον transferunt. miror hoc loco Syrum, qui pro eo habet ܚܢܢܟ. Tremel. *gratiosum tuum*. Boder. *misericordem tuum*. ambo hallucinati, quod ܚܢܢܐ per concretam vocem reddiderint, quum sit abstracta. *gratiam* significat, vel potius *misericordiam*, *miserationem*. per totum enim, ni fallor, N. T. pro ἔλεος ponitur. nescio cur hoc loco σωτήριον per id reddiderit. Invenio tamen & apud LXX interpretes ישע redditum per ἔλεος, Esa. 45. 8. תפתח ארץ ויפרו ישע, ἀνατειλάτω ἡ γῆ, καὶ βλαστησάτω ἔλεος. quia nempe ex Dei misericordia salus fluit, illamque hæc necessario sequitur. Tamen Lucæ 3. 6, τὸ σωτήριον vertit per ܚܝܐ. Act. 28. 28, & Eph. 6. 17, per ܦܘܪܩܢܐ.

VERS. 32. Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν. Beza, *lumen patefaciendum gentibus*. ἀποκάλυψιν passivè accepit, pro re revelanda & apparitura. ut & Arabs, نورا استعلن للامم *lumen quod apparuit gentibus*. Malim activè sumere pro re revelationem & illuminationem datura. ut Eph. 1. 17, πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως est Spiritus sapientiam & revelationem sive illuminationem conferens. Ita hoc loco φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, lux ad dandam revelationem & illuminationem gentibus. Sic intelligo Syrum, ܠܓܠܝܢܐ ܕܥܡܡܐ *ad revelationem gentium*, quomodo & Vulgatus transtulit.

VERS. 33. Καὶ ἦν Ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες. Ita legi in vetustis codicibus omnibus, testatur Cl. Beza. consentiunt

ſentiunt Syrus & Arabs. ſic in vetere ſuo libro legit Camerarius. In reliquis tamen habebatur, καὶ ἦν ὁ πατὴρ &c. quam lectionem Vulgatus ſecutus eſt, ut & Eraſmus; cujus hîc videantur notæ.

VERS. 35. *Et tuam ipſius animam pertranſibit* ῥομφαία, Vulg. & Beza *gladius*. Syrus, ܪܘܡܚܐ, & eadem voce Arabs, رمح *haſta* vel *lancea*. eſt Hebræorum רמח, quod David de Pomis vertit חנית כידון, *haſta, lancea*. Sed addit, quoſdam *pugionem, gladiolum* interpretari. LXX ſane δόρυ *haſtam*, λόγχην *lanceam*, σιρομάστην *pugionem* interpretantur. Vtrumvis ſumas, ſive gladium, ſive haſtam, convenit cum ῥομφαία. nam & hac voce LXX utuntur pro חנית *haſta*. 1 Par. 11. 11. Pſ. 35. 3. ſed ſæpius pro חרב *gladio*. Heſychius: Ῥομφαία, ἱεράκιον, ἀμυντήριον, (lege, Θεράκιον ἀμυντήριον, autore Cl. Dan. Heinſio) *Thracium tutamentum*, μάχαιρα, *machæra*, ξίφος, *gladius*, ἢ ἀκόντιον μακρὸν, *aut ſpiculum longum*. Quod ῥομφαίαν, Thraciam armaturam eſſe dicit, laudatur etiam à Gellio lib. 10. c. 25, *Romphæa, genus teli eſt Thracæ nationis*. quod me monuit idem Cl. Heinſius, quum hunc Heſychii locum feliciſſimè emendaret. atque addebat, ἀμυντήριον dici, quod eo ictus non inferrent modo, ſed & exciperent, ac ſe tuerentur. Addo Gloſſar. vetus: Ῥομφαία, *framia*, *gladius*. Quid framia, vel ut alii, framea ſit, ex Tacito de Germ. optimè intelliges: *Rari*, inquit, *gladiis aut majoribus lanceis utuntur: haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas, gerunt anguſto & brevi ferro, ſed ita acri & ad uſum habili, ut eodem telo, prout ratio poſcit, vel cominus vel eminus pugnent: & eques quidem ſcuto frameaque contentus eſt.*

VERS. 38. Ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ. Vulgatus, *Confitebatur Domino*. Sic Syrus, ܘܐܘܕܝܬ *confeſſa eſt*. Arabs, معترفة *confitens*. Eraſmus tamen negat eſſe ſimpliciter

 confi-

confiteri, ſed confeſſione reſpondere. quam ſententiam ſecutus Beza vertit, *viciſſim confitebatur*. ſtatuerunt id, ut vim præpoſitionis ἀντὶ quodammodo exprimerent. Sed is non eſt hujus vocis uſus apud Helleniſtas, qui hîc præcipue ſpectandus. LXX interp. enim pro הודה ſimpliciter utuntur. ut Pſal. 79. 14. נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם, ἀνθομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. quem locum Suidas explicans, dicit eſſe ἀντὶ τοῦ εὐχαριστήσομεν. & ſenſum eſſe, ὑπὲρ τῆς εὐεργεσίας ὁμολογοῦμεν χάριτας. Sic Eſd. 3. 11, וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה, καὶ ἀπεκρίθησαν ἐν αἴνῳ καὶ ἀνθομολογήσει. Adde, 3 Eſdr. 8. 93. Προσευχόμενος Ἔσδρας ἀνθωμολογεῖτο κλαίων, *precans Eſdras confitebatur flens*. Sirach 20. 2, ὁ ἀνθομολογούμενος, ἀπὸ ἐλαττώσεως κωλυθήσεται. *qui confitetur* (ſcilicet peccatum) *à damno prohibebitur*. Sirach 17. 21. Ὕψιστον τίς αἰνέσει ἐν ᾅδου, ἀντὶ ζώντων καὶ διδόντων ἀνθομολόγησιν; *Altiſſimum quis laudabit in inferno, loco viventium & eorum qui dant confeſſionem?* Et ſtatim ſubjungit, Ἀπὸ νεκροῦ, ὡς μηδὲ ὄντος, ἀπόλλυται ἐξομολόγησις. *à mortuo, utpote qui non eſt, perit confeſſio*, id eſt gratiarum actio. vides idem eſſe ἀνθομολόγησιν & ἐξομολόγησιν. laudamus ergo Syrum & Vulgatum. Sequitur in eodem verſu, *qui exſpectabant redemtionem* ἐν Ἱερουσαλήμ. Syrus legit, τῆς Ἱερουσαλήμ. Arabs, τοῦ Ἰσραήλ. Veteris interpretis editiones hîc variant. Camerarius ait, in libris Latinis eſſe, *Redemtionem Iſrael*. nec aliter legit Lucas Brugenſis. ſic habet editio Roberti Stephani ann. 1545. At in margine annotatur alia lectio, *Redemtionem Ieruſalem*. ſic Hieronymus legit. atque ita vetuſtiſſimos habere codices, teſtatur Eraſmus, qui addit, divum quoque Irenæum ita legiſſe. Item Auguſtinum de conſenſu Euangeliſtarum libro ſecundo capit. 5. nec aliter legiſſe Bedam. In ea autem editione quam Beza cum notis ſuis majoribus edidit ann. 1589. legitur, *in Ieruſalem*.

VERS. 42. *Aſcendentibus illis Hieroſolymam* κατὰ τὸ ἔθος

τῆς

τῆς ἑορτῆς, *secundum consuetudinem festi.* Syrus, ܣܠܩܘ ܐܝܟ ܕܡܥܝܕܝܢ ܗܘܘ ܠܥܐܕܐ, *ascenderunt, sicut soliti erant, ad festum.* non legit εἰς Ἱεροσόλυμα. Sed pro τῆς ἑορτῆς legit εἰς τὴν ἑορτήν. Arabs, مضوا الى يروشليم في العيد كالعادة *iverunt Hierosolymam ad festum secundum consuetudinem.*

VERS. 43. ܘܟܕ ܫܠܡܘ ܝܘܡܬܐ. Trem. & Boder. *Et cum impleti essent dies.* verte, *& quum implevissent dies.* καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας.

VERS. 44. ܣܒܪܝܢ ܗܘܘ ܓܝܪ ܕܥܡ ܒܢܝ ܠܘܝܬܗܘܢ ܗܘ. Trem. *Existimabant enim quod cum comitibus eorum esset.* Boderianus, *quod cum filiis societatis ipsorum esset.* Si Hebraicam vocis significationem sequi velimus, ad verbum erit, *quod cum filiis adhæsionis eorum esset.* id est, cum iis qui in itinere ipsis adhærebant. לָוָה enim est *adhærere.* לִוְיָה *adhæsio.* at apud Syros, ܠܘܝ est *comitari, deducere.* ut Act. 20. 38. ܘܡܠܘܝܢ ܗܘܘ ܠܗ ܥܕܡܐ ܠܐܠܦܐ *& deduxerunt* (vel *comitati sunt eum*) *usque ad navim.* hinc ܠܘܝܬܐ *comitatus,* apud Ferrarium. propriè ergo sonat, *cum filiis comitatus eorum.* Arabs, مع السايرين في الطريق *cum ambulantibus in via.* ambo, ἐν τῇ συνοδίᾳ acceperunt pro *in comitatu.* Sicut quoque Beza & Vulgatus. At dissimulandum non est quod me nuper docuit (nunquam enim ad eum virum accedo, quin semper abeam doctior) Nobil. & Clar. Heinsius, συνοδίαν apud Hellenistas esse Hebræorum עַם *familia, cognatio.* quia id apud gentem eam moris erat, ut qui ejusdem familiæ ac sanguinis essent simul iter facerent. Liquet id ex Nehem. 7. 5. ubi quum Nehemias dicit se coëgisse populum לְהִתְיַחֵשׂ *ut per familias recenseretur,* LXX

 habent,

habent, *συνῆξα τὸν λαὸν εἰς συνοδίας.* quumque dicit se invenisse ספר היחש *librum genealogiarum*, LXX habent *βιβλίον τῆς συνοδίας*. vide & ψ. 64. Ex hac interpretatione sensus erit, *existimabant enim eum in cognatione esse.* quod optimè convenit cum sequentibus, *καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς.* Quæ Syrus vertit, *quæsiverunt eum* ܠܘܳܬ ܐ̱ܢܳܫܰܝ̈ܗܽܘܢ *apud homines suos,* ܘܰܠܘܳܬ ܡܰܢ ܕܝܳܕܰܥ ܠܗܽܘܢ. sic habent editiones Vien. & Cothen. & verto, *& apud unumquemq; qui noscebat ipsos.* At in Regiis scribitur ܕܝܺܕܰܥ. ubi secundum Jud procul dubio vitiosum est. nam punctum supra Jud, & ܶ supra Dolath Benoni, denotant, quod punctandum est ܕܝܳܕܰܥ. Si autem posterius Jud rectum est, vitiosa sunt punctum supra prius Jud, & ܶ supra Dolath. erit enim Peil. quod punctandum est ܕܝܺܕܺܝܥ. quam formam secuti Trem. & Boder. verterunt, *& apud quemque qui notus esset eis.* Porro, ܠܘܳܬ ܐ̱ܢܳܫܰܝ̈ܗܽܘܢ *apud homines suos,* ponitur pro *ἐν τοῖς συγγενέσι.* at supra ψ. 41, ܐ̱ܢܳܫܰܘ̈ܗܝ *homines ejus,* pro *οἱ γονεῖς αὐτοῦ.* nam אנשי cum affixo significat omnes qui sive proxima sive remotiori cognatione, sive singulari amicitia cum aliquo sunt conjuncti. ut in מבחר הפנינים, id est, libro selectarum Gemmarum, מצאתי הענוה שהיא עוזרת לי מכל אנשי:, *inveni humilitatem, quod ea juvet me magis quam omnes homines mei,* id est, omnes cognati & amici mei.

VERS. 49. *Οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με;* Syrus, ܠܳܐ ܝܳܕ݂ܥܺܝܢ ܐܢ̱ܬܽܘܢ ܕܰܒ݂ܒܶܝܬ ܐܳܒ݂ܝ ܘܳܠܶܐ ܠܝ ܕܶܐܗ̱ܘܶܐ *nescitis vos quod in domo patris mei oportet me esse?* Observetur Syrum per *τὰ τοῦ πατρός* non intellexisse negocia pa[...] sed domum patri[...] [...] videat[...]

dita differtatio Nicolai Fulleri Mifcell. Sacr. lib. 4. cap. 17. Arabis interpretatio ambigua eft, ينبغي ان اكون في الذي لابي *neceffe eft ut fim in eo quod patris mei eft.*

CAP. III.

VERS. 2. Ἐπ' ἀρχιερέων Ἄννα καὶ Καϊάφα. non quod fimul ambo Pontificatum eodem tempore adminiftrarent, fed quod per vices annuatim. Nam Joan. 11. 49. Caiphas dicitur pontifex illius anni. At Act. 4. 6. Annas dicitur ἀρχιερεὺς, eique poftponitur Kaiphas. In initio Gemaræ codicis Joma, ratio redditur cur לשכת בלווטי *conclave* βουλευτῶν dictum fuerit לשכת פרהדרין *conclave* προέδρων: Quia pofterioribus temporibus, cum pecunia redimerent fummum facerdotium, id quandoque annuum faciebant, ut fingulis annis novi facerdotes crearentur. citante id Cl. Conftant. L'Empereur Middoth p. 179. qui & ex 2 Macchab. 4 rectè docet, jam pridem ante cœptum fuiffe Pontificatum pecunia redimi. Jafon enim pulfo fratre Onia, deinde Menelaus pulfo Jafone Pontificatum ab Antiocho Epiphane muneribus impetrarunt. vide & alia quæ ibi à doct. viro adduntur. Sequitur in eodem verfu, *factum eft verbum Domini* ἐπὶ Ἰωάννην, Syrus, ܥܠ ܝܘܚܢܢ. Beza Græcum, Trem. & Boder. Syrum exponunt, *ad Ioannem*, πρὸς Ἰωάννην. malim & Græcum cum Vulgato, & Syrum interpretari *fuper Ioannem*, ad indicandum, defuper verbum Dei ad eum factum, eique quafi incubuiffe. quod emphaticè admodum expreffit Arabs, حلت كلمة الله على يوحنا *defcendit* (vel *refedit*. utrumque enim حل fignificat) *verbum Dei fuper Ioannem*. Fateor tamen, phrafim hanc, היה דבר יי על הנביא, r[illegible]ר Vet. Teft. reperiri, fed femper אל הנביא, [illegible]eddunt per πρός. Invenio tamen Ier. 1. 1.

Τὸ

Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ὃ ἐγένετο ἐπὶ Ἱερεμίαν τὸν προφήτην. ubi an ἐπὶ pro על *super*, an pro אל *ad* positum sit, incertum. quia aut aliter legerunt LXX, aut paraphrasticè reddiderunt quod in Hebræo est דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ *verba Jeremiæ*, à qua lectione nec Vulgatus nec Jonathan recedunt.

VERS. 4. Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Vulg. & Ar. consentiunt. Syrus, ܘܬܪܨܘ ܒܦܩܥܬܐ ܫܒܝ̈ܠܐ ܠܐܠܗܢ *& rectificate in planitie semitas Deo nostro*, textum Prophetæ transtulit, יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ. Observetur obiter vox Syriaca; ܦܩܥܬܐ, *planities, vallis*, בִּקְעָה Hebræorum est, permutatis literis labialibus ב & פ. radicem dat Ferrarius, ܦܩܥ *scissus est*, ab Hebræorum בקע *scidit*. inde planities dicitur, quasi vallis inter discissos montes.

VERS. 5. ܘܢܗܘܐ ܥܪܡܐ ܠܡܫܦܝܐ. Tremellius, *& erit tumulus in humilem locum*. Bodèrianus, *& erit tumulus humilis*. In Græco est, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν. Itaque vertere malo Syriaca, *& erit tortuosum in rectum*, sive *æquale*. Nam quod attinet ad primam vocem ܥܪܡܐ, docti illi viri secuti sunt Hebraicam significationem vocis עֲרֵמָה *acervus*. At D. Masius in Peculio Syro docet, ܥܪܡܐ apud Bar Cepha poni pro *inviis & inexplicabilibus locis*. unde procul dubio apud Hebræos עָרוּם significat *callidum, versutum*, qui cor habet tortuosum & sinibus inexplicabilibus. Itaque ܥܪܡܐ verè est τὸ σκολιόν. Quod attinet ad alteram vocem ܡܫܦܝܐ, nescio cur eam *humilem* verterint, nisi quia præcedentem verterant *tumulum*. Syrus posuit pro Græco εὐθεῖαν. Masius docet, verbum ܫܦܐ esse *polire, levigare*. Et David de Pomis

in

in Dictionario suo tradit apud Rabbinos שָׁפָה esse קלקל *levigavit*. Et שפוי esse שוה *æquale*. Hinc etiam emenda translationem ℣ſ. 15. cap. 8. Lucæ, ܐܝܠܝܢ ܕܒܠܒܐ ܫܦܝܐ ܘܛܒܐ ܫܡܥܝܢ ܡܠܬܐ. verterunt, *qui corde humili & bono audiunt sermonem*. in Græco est, οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον. Syrus memorat cor rectum, quasi politum, lævigatum, ac æquale redditum, sive purum & γνήσιον. id enim ܫܦܐ (lege ܫܦܐ nam Emphaticum ܫܦܝܐ est à simplici ܫܦܐ) quoque significare, docet Masius in Peculio. optimè ergo expressit καρδίαν καλήν. Apud Arabes, شفى est *sanare, in integrum restituere*. ex qua significatione ܠܒܐ ܫܦܝܐ esset *cor sanum, integrum & benè constitutum*. Amira Grammaticæ suæ pag. 446. vertit verba Lucæ cap. 3, *Et erit aspretum in mundum*. Addo Ferrarium, qui ܥܪܘܡܐ vertit quoque *aspretum*. ac citat locum Esa. 40. 4. qui idem est quem hîc producit Lucas. at ibi adhibetur à Syro pro Hebr. עָקֹב *perversum, tortuosum*. dixit enim Propheta, וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר. deinde ܫܦܝܐ vertit, *purus, sincerus, planus*. quod bene explicat τὸ מִישׁוֹר apud Proph. & τὸ εὐθεῖαν apud Lucam. addit; ܫܦܝ *æquavit, complanavit*. ܫܦܝܐ *planities*. ܫܦܝܘܬܐ *puritas, sinceritas, planities*. videntur esse ab Hebr. שָׁוָה permutatis literis affinibus Vau & Pe.

Vers. 14. ܠܐ ܠܐܢܫ ܬܬܥܠܠܘܢ. Tremel. *ne contra quenquam insolescatis*. sic & Boder. in Paris. At in Reg. *neminem concusseritis*. μηδένα διασείσητε, dixit Lucas. Ferrarius: ܐܬܥܠܠ *contendit, incommodavit, ægrè fecit*

 alicui,

alicui, vexavit. Masius, *vexare, negocium facessere, molestum esse.* Arabs, لا تعنتوا احدا *ne molestiam exhibeatis cuipiam.* Sequitur in eodem versu, ܘܠܐܢܫ ܠܐ ܬܥܫܩܘܢ. Boder. in Reg. *& ne quemquam calumniemini.* At in Paris. ut & Tremel. *& ne quemquam opprimatis.* non occurrit verbum ܥܫܩ alibi in N. T. nec reperio apud Ferrarium, aut in Lex. Syr. Arab. sed quia vox Hebræa est, vera ejus interpretatio inde peti potest. R. D. K. in lib. Rad. ad locum Levit. 19, לֹא תַעֲשֹׁק אֶת רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל, negat ibi idem repeti. ac memoratu digna sunt ejus verba, quibus discrimen ostendit: פירוש לא תעשוק את רעך אם בא ממון רעך לידך בפקדון או בהלואה או נתחייבת לו שכרו כשישאלנו ממך לא תכבוש הממון ותאמר לא אחזירנו לך ופירוש ולא תגזול שחוטף ממנו או לוקח ממונו בחזקה: Id est, *quum dicit,* לא תעשוק את רעך, *sensus est, si venerint bona proximi tui in manus tuas per depositum aut per commodatum, aut debeas ipsi mercedem suam, quum petet illa à te, ne detineas bona, nec dicas, non reddam ea tibi. At quum dicit,* לא תגזול, *sensus est de eo qui rapit ab eo aut capit bona ejus vi.* עשק ergo ad fraudem pertinet. גזל ad vim. sicut & Levit. 5. אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת עֲמִיתוֹ. optime ergo Syrus, διασείσητε exposuit per ܬܐܢܣܘܢ. συκοφαντήσητε vero per ܥܫܩ. illud ad vim, hoc ad fraudem pertinet. verterem ergo, *ne fraudetis*, vel *opprimatis fraude quemquam.*

VERS. 15. ܟܕ ܕܝܢ ܡܣܟܐ ܗܘܐ ܥܡܐ ܠܝܘ
ܚܢܢ ܘܟܠܗܘܢ ܡܬܚܫܒܝܢ ܗܘܘ
ܒܠܒܗܘܢ ܕܠܡܐ ܗܘܝܘ ܡܫܝܚܐ:

Tremel. *Quum autem spes poneret populus in Iuchanan, & omnes cogitarent in cordibus suis quod forte ipse esset Christus.* Boder. *Quum autem exspectaret populus de Iuchanon* &c. reliqua

qua enim conveniunt. ܐܣܒܪ in Aphel usurpatur primo pro *δοκεῖν* & *οἴεσθαι*, *putare*. 2 Cor. 11. 16. Ioan. 16. 2. Iac. 1. 7. secundò transitivè pro *facere putare*. Luc. 24. 28. quas duas significationes habet Ferrarius, adeo ut secundum eum hîc vertendum esset, *quum autem putaret populus de Ioanne, & cogitarent* &c. Sic Vulg. *existimante autem populo*. Sed tertio ponitur etiam pro *ἐλπίζειν*, *sperare*. Luc. 23. 8. & hoc loco pro *προσδοκᾷν*. ut alias in Pael. adeo ut rectè Boder. *quum autem exspectaret*, vel *speraret populus de Ioanne*. quod autem ܕܕܠܡܐ verterint, *quòd forsan*, non recte factum. nam primo ܕ post dicendi & cogitandi verba pleonasticum est, faciens solummodo narrationis initium, quando, quod dictum aut cogitatum fuit, referri incipit. ut Mat. 22. 44. cum narratur ex Ps. 110. ܕܐܡܪ ܡܪܝܐ ܠܡܪܝ ܕܬܒ ܠܟ *Dixit Dominus domino meo, Sede tibi* &c. bis ibi ܕ pleonasticum. deinde ܕܠܡܐ nunquam significat absolutè *forsan*. sed idem est quod Græcum *μήποτε*, & primo significat *numquid*, *num forte*. deinde, *ne*, *ne forte*. semel reperi pro *εἴπω*, *si forte*. Rom. 11. 14. vertendum ergo, *num forte hic esset Messias*. *μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός*.

VERS. 16. *Respondit Ioannes ἅπασι, omnibus*. Consentiunt Vulg. & Arabs. Syrus, ܠܗܘܢ, *αὐτοῖς* pro *ἅπασι*. Deinde, *ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου*. Solus Syrus, *ἔρχεται ὀπίσω μου*.

VERS. 19. *Ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ*. Syrus & Arabs loco pronominis, exprimunt nomen Ioannis.

VERS. 22. *Σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ περιστεράν*. Syrus & Arabs, *similitudine corporis columbæ*.

VERS. 23. *Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, ὢν (ὡς ἐνομίζετο) υἱὸς Ἰωσήφ*. Persuadent rationes Cl. Josephi Scal. lib. 3. Can. Isag. conjungenda esse, *ἦν ἀρχόμενος*

μενος ὢν, ac vertenda, *incipiebat esse*. Inde colligit, non incepisse tum Christum annum trigesimum, sed complevisse. nam revera aliud est incipere annum trigesimum, aliud incipere esse annorum triginta. prius dicitur de eo qui init, alterum de eo qui nuper complevit. esse enim annorum triginta dicitur, qui tamdiu natus trigesimum absolvit. incepit esse, qui nuper absolvit. Quia autem particula ὡσεὶ completionem negare videtur, respondet lib. 6 de Emend. temp. ὡσεὶ, ad modum Hebraici Caph servilis, sæpe affirmanter usurpari, de re de qua minime dubitari debeat. ut Joan. 1, δόξαν ὡς μονογενοῦς: ubi μονογενῆ affirmanter vocat. Cum venia doctiss. viri dicam, non tam videri in dicto loco Joannis particulam ὡς affirmare, quam proportionem designare inter personam unigeniti filii Dei, & gloriam ipsi convenientem. δόξα ὡς μονογενοῦς est talis gloria, qualis personæ filii Dei unigeniti quadrat. Deinde, non tam latè patet ὡσεὶ atque ὡς: ut quamvis ὡς ad modum Caph interdum affirmaret, non tamen idem ὡσεὶ faceret. Usus certe docuit, quum ὡσεὶ numero jungitur, denotare *circiter*, *quasi*. ut Matth. 14. 21. ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι, *viri circiter quinquies mille*. Joan. 19. 14. ὥρα ὡσεὶ ἕκτη, *hora quasi sexta*. ita hîc, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα. Vulg. & Beza rectè, *quasi annorum triginta*. ut & Syrus, ܐܝܟ ܒܪ ܫ̈ܢܝܢ ܬܠܬܝܢ, *quasi filius annorum triginta*. & pro ἦν ἀρχόμενος ὢν, habet simpliciter, ܐܝܬܘܗܝ ܗܘܐ *erat*. quod non sperno. nam verbum ἄρχομαι alteri verbo junctum sæpe πλεονάζει, nec aliud significat quam id ipsum quod per sequens verbum dicitur. ut supra ℣. 8. μὴ ἄρξησθε λέγειν, *ne incipite dicere*, id est, ne dicite. antiqua enim erat jactantia, se patre natos esse Abrahamo, eoque nomine omnibus anteire. quamobrem nihil attinebat monere, ne inciperent dicere, quod jam diu dixerant. Sed sensus est, Nolite dicere. Sic Act. 1. 1. *Primum*

librum

librum fecimus de omnibus quæ cœpit Iesus facere & docere. nec tamen Euangelium Lucæ initium solum factorum & dictorum Christi continet, sed plenam historiam. sensus ergo est, *quæ fecit Iesus & docuit.* Ita hoc loco, ἦν ἀρχόμενος ὢν, sive, ἤρχετο ὢν, *incipiebat esse*, id est simpliciter, *erat autem ipse Iesus quasi annorum triginta.* quod neque ad inchoatum annum trigesimum, neque ad completum, sed ad fere completum referendum. nec quicquam turbat chronologiam, quam Cl. Scaliger instituit. nam inter nuper completum & fere completum pauci tantum dies intersunt.

VERS. 24. Syrus, ܡܛܬ, מַטַּת. Arabs, مطيث, מטית. At ẏs. 29. Arabs, مطاه, מטאה. Syrus, ܡܛܝܬܐ, מַטִּיתָא. Ibid. Ἰαννά. Syrus, ܝܐܢܝ, יַאנִי. Arabs, ينا, ינא. Sicut Matt. 16. 17, qui βὰρ Ἰωνᾶ dicitur, βὰρ Ἰωαννᾶ in quibusdam exemplaribus dicitur. idem enim est Jona, Janna, & Joanna.

VERS. 25. Ματταθίου. Syrus, ܡܛܝܬܐ, מַטִּיתָא. similiter ẏs. seq.

VERS. 26. Σεμεΐ. Syrus, ܫܡܥܝ, שִׁמְעִי. Ar. سيمان, סימאן.

VERS. 27. Ἰωαννᾶ. Syrus, ܝܘܚܢܢ, יוֹחַנָן, id est, *Ioannes.* pro quo Arabs & hîc & alibi semper habet يوحنا, יוחנא, Ἰωαννᾶ. Idem ergo sunt Ἰωνᾶ, Ἰωαννᾶ, Ἰαννᾶ, Ἰωάννης.

VERS. 28. Ἐλμωδάμ. Arabs, الماضان, אלמאצ'אן *Elmadan.* Syrus, ܐܠܡܘܕܕ *Elmodad.* Ibid. Ἤρ. Syrus, ܥܝܪ, עִיר. Arabs, ايل, איל. mutato Ain in Aleph, & Resch in Lamed. quorum neutrum insolens.

VERS. 29. Ἐλιέζερ. Syrus, ܐܠܝܥܙܪ Ἐλιάζαρ. ut

& Arabs, البعاثر, אליעזר. Ibidem, Ἰωρείμ. Syrus, ܝܘܪܡ, ut & Arabs, يورام יורם Ἰωράμ. Id latinè ſonat, inquit Druſius in Præter. *Dominus altus.* fateor, ſi prima litera Jod denotat יהוה *Dominus.* at id plane eſt inſolens. ירם eſt, *exaltabitur.* ut יָרִים, quod ex Syriaca pronunciatione legitur Ἰωρείμ, *exaltabit.*

VERS. 30. Ἰωνάν. Sic Arabs, يونان, יונאן. Vulgatus, *Iona.* Beza, *Ionam.* ut & Syrus, ܝܘܢܡ, יונָם. facile Nun & Mem permutantur. ut חֶצְרוֹן, Ἐσρώμ, infra ỷſ. 33.

VERS. 31. Μελεᾶ. Sic fere Syrus & Arabs, מליא. At Vulg. *Melcha.* Deinde Μαϊνάν. Sic Arabs, مينان, מינאן. At Syrus, ܡܐܢܝ, מָאנִי. Vulgatus *Menna.*

VERS. 33. τοῦ Ἀράμ, τοῦ Ἐσρώμ. Vulgatus & Syrus conſentiunt. At Arabs inter Aram & Eſrom ponit يورام *Ioram.* Hunc hiſtoria ſacra hoc loco prorſus ignorat. Nam Ruth 4.19. חֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת רָם, *Eſrom genuit Ram*, qui hîc Aram dicitur. miror hîc Arabem diſſentire, quandoquidem Matt. 1.3. concordat.

VERS. 35. Ῥαγαῦ. Hebraicè eſt רְעוּ. inde fit Ῥαγαῦ, ſicut ex רְעוּאֵל *Raguel.* Ex Græco autem fit Arabicum, راعو, ראעו. Ex Hebræo Syriacum, ܐܪܥܘ, אַרְעוּ. nam ante literam initialem Schevatam præfigunt ſæpe Aleph. ut pro יָדָא, אִידָא *manus.* pro שִׁתִּין, אֶשְׁתִּין *ſexaginta.* &c. Sequitur τοῦ Φαλέκ. inde Arabs, فالق, פאלק. At Syr. per Gimel, ܦܠܓ, ut & Vulg. *Phaleg.* Hebraicè enim eſt פֶּלֶג. at ג & ק, quippe literæ ejuſdem organi, palati nempe, facile permutantur. ut דואג Δωήκ, 1 Sam. 21.7.

VERS. 36. Τοῦ Καϊνάν. Expunxit id in interpretatione ſua Beza, quia Moſes hunc non memorat Gen. 11.12. nec in

in vetustissimo suo codice id legebat. Quia tamen non modo reliqua omnia exemplaria, sed & Vulgatus, Syrus & Arabs id legerunt, & apud LXX interpretes dicto loco invenitur, relinquendum censeo, & alia ratione conciliationem instituendam. quod multi eruditorum tentarunt, & præ cæteris felicissime Cl. Franciscus Gomarus in libello de Genealogia Christi. Inexplicabile autem hactenus fuit, unde in dicto versu Gen. 11.12. tantopere discrepent LXX à textu Hebræo. Nam quum Arphaxad dicatur vixisse חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, *triginta quinque annos*, LXX habent ἑκατὸν τριάκοντα πέντε ἔτη. Monemus id cum Samaritano Pentateucho convenire, ubi legimus, חמש ושלשים ומאת שנה. At quod addunt, καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνᾶν, non est in Samaritano. est enim ibi שלח, ut in Hebræo. Magna autem in ætatibus patrum, non in isto tantum capite, sed & in quinto, discrepantia inter Hebræum, Samaritanum textum, & LXX, quam alias volente Deo (nisi alius nos antevertat) ostendemus. si quid inde forsan lucis ad tollendos scrupulos adferri queat.

VERS. 38. Τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Θεοῦ. Beza, filii *Adam, qui fuit Dei.* nihil impedit, quo minus & ultimum τοῦ accipiatur pro τοῦ υἱοῦ, & vertatur *filii Dei.* quia tamen superiores dicti fuere filii per generationem, solus Adam per creationem, maluit Syrus τοῦ Θεοῦ vertere, ܕܡܢ ܐܠܗܐ, ut & Arabs, الذي من الله, *qui à Deo.*

CAP. IV.

VERS. 2. Ἡμέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Vulg. *Dies quadraginta, & tentabatur à Diabolo.* Syrus, ܕܢܬܢܣܐ *ut tentaretur.* ἡμέρας τεσσαράκοντα non construxerunt cum sequenti πειραζόμενος, sed cum antecedente ἤγετο in superiore versu. Deinde præsens πειραζόμενος acce-

accepit Syrus in significatione futuri, quod ex Hebræorum, & præsertim Syrorum more frequens est in Hellenismo. ut sensus sit, *Ducebatur à spiritu in desertum, quadraginta diebus, tentandus à Diabolo.* non video cur spernatur. Beza, *quadraginta diebus tentante eum Diabolo.* An ergo XL dies duravit Diaboli tentatio? è contra exactis demum diebus XL, aggressus est tentationem, cujus primam è fame Christi, quæ post XL dies orta, occasionem cepit. Aptum magis videtur, si dicamus, describere Euangelistam, primò à quo actus fuerit in desertum? à spiritu. deinde, quamdiu? XL diebus. tertio quorsum? ut tentaretur. cui deinde ipsæ tentationes subjiciuntur. est ergo πειραζόμενος, quod Matthæus dixit πειρασθῆναι.

VERS. 8. Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ. Vulgatus, Syrus, ut & tres vetusti Bezæ codices, ejusque vetustissimus hæc non legerunt. Arabs legit.

VERS. 11. Καὶ ὅτι ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσι. Syrus explicationis gratia habet, ܥܠ ܕܪ̈ܥܝܗܘܢ *super brachia sua.* non enim parva manus intelligitur, sed magna, quæ ad cubitum se extendit, & brachium complectitur, estque verum gestandi pueri instrumentum.

VERS. 18. *Spiritus Domini est super me,* οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με. Vulgatus, *propter quòd.* Beza, *propterea quod unxit me.* At Syrus, ܡܛܠ ܗܢܐ, & Arabs, من اجل هذا *propter hoc.* sicut in Hebræo non est יַעַן אֲשֶׁר, sed יַעַן *propterea.* ubi & LXX, οὗ εἵνεκεν. fortasse οὗ pro τούτου positum est. quod non esse inusitatum docuimus Matth. 26.50. vel potius, οὗ ἕνεκεν est ad verbum *cujus rei gratia.* quod ad præcedentia relatum non significat *propterea quod,* sed *propterea.* ut si dicam, Tradidit se Christus pro suis in mortem, cujus rei gratia amat eos Pater. sensus est, propterea amat eos Pater. Ita hoc loco, *Spiritus Dei est super me, cujus rei gratia unxit me,* id est, pro-

propterea unxit me. Sensus est, quia Spiritu suo me donavit Deus, propterea unxit, id est, ordinavit, vocavit, instruxit me, & misit ad euangelizandum. certum hujus rei documentum est, quod Spiritus ejus sit super me. Sequitur, *εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ad euangelizandum pauperibus misit me.* Syrus hoc modo distinxit, *ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς, καὶ ἀπέσταλκέ με ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν.* id cum textu Hebræo convenit, qui sic habet, יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ. ubi accentus Reviah super עֲנָוִים divellit ea à sequentibus, conjungit cum præcedentibus. In fine versus apud Syrum est, ܘܠܡܫܪܪܘ ܠܬܒܝܪ̈ܐ ܒܫܘܒܩܢܐ. sic habent omnes editiones. Tremellius tamen & Boder. transtulerunt, *& ad dimittendum confractos in libertatem*, ac si scriptum esset ܘܠܡܫܕܪܘ, à ܫܕܪ *misit*, quum sit à ܫܪܪ *confirmavit*. vertendum itaque, *& ad confirmandum confractos in remissione*, id est, *remissione* vel *per remissionem.* videtur explicare voluisse, quid sit *ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει.* Arabs habet, وارسل الى الموثقين بالاطلاق; versio Rom. *& mitterem vinctos in remissionem.* puto ad verbum verti, *& mitterem ad vinctos de dimissione*, id est, *vinctis dimissionem.* Quomodo autem factum fuerit, quod hic versus ab Hebræo nonnihil in fine discrepet, doctissimè pertractavit Clar. Beza.

VERS. 19. *κηρύξαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν.* Syrus & Arabs videntur legisse *δεκτὸν κυρίῳ, acceptum Domino.* In Hebræo est, לִקְרֹא שְׁנַת רָצוֹן לַיהוָה, *ad prædicandum annum beneplaciti Domini.* quæ tripliciter accipi possunt. vel, annum Domini beneplacentem: vel, annum beneplacentem Domino: vel, annum in quo רצון, beneplacitum sive *εὐδοκία* Domini palam profertur & publicatur. LXX verterunt, *ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν.*

Alii Κυρίῳ. Vulgatus hîc ex Hebræo addit, *& diem retributionis*, וְיוֹם נָקָם. quod in nullis Græcis codicibus reperit Beza. nec in Syro & Arabe (editionis certe Erpenianæ) legitur. Romana editio habet. fortaſſis ex Vulgato.

VERS. 21. *Hodie impleta eſt Scriptura hæc* ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν, *in auribus veſtris*. At Syrus, ܕܒܐܕܢܝܟܘܢ ἣ ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν, *quæ eſt in auribus veſtris*, id eſt, quam auditis. optimo ſane & commodiſſimo ſenſu. nec inuſitatum eſt Hebræis ſubintelligere אֲשֶׁר.

VERS. 23. *Fac etiam hîc* ἐν τῇ πατρίδι σου. Syrus, ܒܡܕܝܢܬܟ *in civitate tua*. neque hîc tantum, ſed ubique Syrus πατρίδα vertit per *civitatem*, verum addito affixo *meam, tuam, ſuam*. exiſtimavit enim, non intelligi in genere πατρίδα γαῖαν, ut loqui ſolet Homerus, ſed πατρίδα πόλιν, ut ex Matth. 13. 54. & alibi apparet. Etiam Hebr. 11. 14. ἐμφανίζουσι ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι, Syrus, *oſtendunt quod civitatem ſuam quærunt*. πατρὶς enim hîc eſt iſta πόλις τοὺς θεμελίους ἔχουσα, cujus ibid. ℣ſ. 10. facta fuerat mentio.

VERS. 36. Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει; Syrus ἐπιτάσσει non vertit maſculino genere, ܗܘ, ad Chriſtum referendo, ſed fœminino, ܗܝ, ad ܡܠܬܐ *verbum*. quamobrem Trem. vertit, *Quiſnam eſt ſermo iſte, qui cum virtute & poteſtate præcipit?* ac ſi pro ὅτι Syrus legiſſet ὃς. nihil neceſſe eſt. legerit Syrus ὅτι, modo obſervetur quod monui, eum ἐπιτάσσει retuliſſe ad λόγος.

VERS. 39. ܘܟܐܐ ܒܐܫܬܗ *& objurgavit febrim ejus*. Trem. & Boder. omiſerunt affixum, quia in Græco non eſt, ut nec in Vulg. neque Arabe. Quod autem ad ℣ſ. 38. annotat Trem. ܒܐܫܬܐ ܪܒܬܐ ad verbum eſſe *igni magno*, ſciendum, Syris ܐܫܬܐ non ſignificare *ignem*,

qui

qui ܢܘܪܐ ipsis dicitur, sed *febrim*, ab Hebr. אֵשׁ *ignis* sic dictam, sicut *πυρετὸς* Græcis à *πῦρ*. fieri tamen potest, ut Syris *ignis* etiam dicatur ܐܫܬܐ, אֶשָּׁתָא, quod in Targum ea significatione est usitatum. differt tamen ab eo ܐܫܬܐ, אֶשָּׁתָא, quod *igneum morbum, febrim* significat.

CAP. V.

VERS. I. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ. Syrus & Arabs simpliciter, *Factum est autem quum turba congregaretur ad eum.* Sensum, non vim vocis expresserunt. Beza, *immineret ei.* Vulgatus, *quum turbæ irruerent in eum.* id non displicet. vel *inciderent in eum.* sicut Esth. 9. 3. נָפַל פַּחַד מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם, *incidit pavor Mardochai super eos*, LXX, φόβος Μαρδοχαίου ἐπέκειτο αὐτοῖς. Marci 3. 10. explicatur per ἐπιπίπτειν αὐτῷ. vel ἐπικεῖσθαι est *vim facere, violenter premere & urgere.* sicut Job. 21. 27. תַּחְמֹסוּ עָלָי *vim facitis mihi*, LXX ἐπίκεισθέ μοι. nec aliter capio Job. 19. 3. οὐκ αἰσχυνόμενοί με ἐπίκεισθέ μοι, *absque ulla mei reverentia vim facitis mihi.* In Hebræo est, לֹא תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי. quo pertinet illud Act. 27. 20. χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, *& tempestas non parva urgeret*, vim faceret in navim, adeo ut spes omnis abjiceretur.

VERS. 2. ܘܚܙܐ ܣܦܝܢ̈ܬܐ ܬܪܬܝܢ ܕܩܝܡ̈ܢ ܥܠ ܓܢܒ ܝܡܬܐ ܘܨܝ̈ܕܐ ܕܣܠܩܘ ܡܢܗܘܢ. Boder. in utraque versione, *& vidit duas naves stantes super crepidinem maris, & piscatores qui descenderant ex iis.* quia nempe in Græco est, οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα. at contra ܣܠܩ Syris est *ascendere.* unde Trem. *qui ascenderant ex iis.* ego verto, *qui ascenderant ab iis.* non intellexit Boderianus, quo sensu piscatores dici

 potue-

potuerint aſcendiſſe à navibus. Arabs habet eos aſcendiſſe ſuper ipſum littus. ſic enim habet, وراي سفينتين موقوفتين على شاطي البحيرة والصيادين قد طلعوا عليها ليغسلوا شباكهم. *& vidit duas naves conſtitutas ſuper littus lacus, & piſcatores adſcenderant ſuper illud ut lavarent retia ſua.* pro *ab iis*, nempe navibus, habet *ſuper illud*, nempe littus. non tam perſpicuo ſenſu quam Syrus. qui clarum eſt quid voluerit. nam adſcendere ab aliquo loco, non eſt ſemper ex depreſſiori in altiorem conſcendere, ſed ſimpliciter digredi ex loco & alio diſcedere. ut Gen. 33. ℣ſ. 1. *vade, aſcende de loco iſto.* Gen. 35. 1. *ſurge & aſcende Bethel* id eſt, abi. Gen. 45. ℣ſ. 9. *aſcendite ad patrem meum*, id eſt, abite. quod liquido conſtat ex Gen. 46. 29. comparato cum 31. quum enim Joſeph exiturus eſſet ex Aegypto verſus Jacobum venientem, dicitur, *aſcendit obviam patri ſuo.* quumque à patre rediturus eſſet in Aegyptum verſus Pharaonem, rurſus dicit, *aſcendam & nunciabo Pharaoni:* Talia ſunt in Nov. Teſt. *aſcendit Hieroſolymam. adſcendit Ioſeph ex Galilaa in Iudaam*, & ſimilia. ita hoc loco mens Syri eſt, Chriſtum vidiſſe duas naves in litore poſitas, piſcatores autem ab iis digreſſos retia laviſſe in mari. nec aliter capienda ſunt verba Lucæ, οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα. Beza vertit, *quum deſcendiſſent ex iis*, id eſt, καταβάντες ἐξ αὐτῶν. malim vertere, *quum digreſſi eſſent ab iis*. id enim propriè eſt ἀποβαίνειν. Gloſſarium: ἀποβαίνων, *digrediens.*

VERS. 7. Ὥστε παρά τι βυθίζεσθαι. Pleraque exemplaria ignorant illud παρά τι. negat Eraſmus in Græcis addi. Vulgatus non habet. quod enim in quibuſdam latinis codicibus additum ſit *pene*, id rectè factum negat Eraſmus, quia antiqua exemplaria reclamant. Beza ſe παρά τι adjeciſſe ait Græco contextui, quod in vetuſtiſſ. ſuo codice, & in altero M. S. id invenerit, & Syrus id expreſſerit. rectè.

Syrus enim habet, ܐܝܟ ܕܩܪ̈ܝܒܝܢ ܗܘܘ ܠܡܛܒܥܘ *sic ut propinquæ essent ad mergendum.* Addo Arabem, حتي بدانا تغرقان *adeo ut inceperint mergi.*

VERS. 10. *Ab hoc tempore homines* ἔσῃ ζωγρῶν, Beza, *vivos capies*, Syrus, ܗܘܝܬ ܨܐܕ ܠܚ̈ܝܐ, Trem. & Boder. *piscaberis ad vitam.* licet etiam vertere, *piscaberis vivos.* ut lomad sit accusativi casus. ܚ̈ܝܐ enim, & *vitam*, & *vivos* significat. ut cum Luc. 20. ℣. 38. Deus dicitur Deus ܕܚ̈ܝܐ *vivorum.* Apud LXX interp. ζωγρεῖν sæpe ponitur pro הַחֲיָה, *in vita conservare, non occidere.* ut & καταλείπειν ζωγρείαν pro הִשְׁאִיר שָׂרִיד *residuos aliquos relinquere.* Id hujus loci non est. Interdum vero pro *vivos capere & abducere.* ut 2 Paral. 25. 12. חַיִּים שָׁבוּ *vivos in captivitatem abduxerunt.* LXX, ἐζώγρησαν. id propriè est hujus loci. Vulgatus tamen simpliciter vertit, *eris capiens.* Arabs, *piscaberis*, nulla facta vivorum mentione, quum aliter postulet ipsa vocis compositio. Hesychius: Ζωγρεῖ, ζῶντας λαμβάνει. Ζωγρεῖται, ζῶν πάζεται, λαμβάνεται.

VERS. 19. *Et quum non invenirent*, διὰ ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτὸν, Vulg. *qua parte eum inferrent.* Beza, *quâ*, id est, *qua via.* διὰ ποίας, sup. ὁδοῦ. at quia ὁδὸς דֶּרֶךְ *via* modum etiam & rationem significat, Syrus vertit, ܐܝܟܢܐ *quomodo.* per quam viam, id est, per quem modum & rationem. Arabs, فلما لم يقدروا علي الدنو منه *& quum non potuissent appropinquare ad ipsum.* sensum tenuit, non verba. Sequitur deinde, Demiserunt eum διὰ κεράμων, Vulg. *per tegulas.* Beza, *perfosso testaceo pavimento.* Arabs omisit. Syrus, ܡܢ ܐܓܪܐ, quod Trem. *è tecto.* tectum ܐܓܪܐ dicitur. malim igitur cum Boder. *è tabulato.* Marc. 2. ℣. 4. in eodem hoc argu-

mento pro στέγη ponitur. differunt ergo ܐܓܪܐ & ܛܠܠܐ, ut δῶμα & στέγη. δῶμα est suprema tecti planicies soli exposita, unde & solarium dicitur. στέγη est tecti contignatio & contabulatio, qua inferiora reguntur.

VERS. 20. *Et quum vidisset fidem eorum*, εἶπεν αὐτῷ, Vulgatus & Beza, *dixit*. neglecto pronomine αὐτῷ, quod bene expressit Arabs. Syrus, ܠܗܘ ܡܫܪܝܐ *illi paralytico*.

VERS. 26. *Vidimus* παράδοξα. Beza, *inopinata*. Erasmus, *incredibilia*. Vulgatus, Syrus & Arabs *mirabilia*. Gloss. παράδοξος, *mirus*, *excellens*. παράδοξον, *mirabile*. παραδόξως, *mirabiliter*. Hesychius: παράδοξον, θαυμαστὸν, ἀπροσδόκητον. *mirabile*, *inexpectatum*.

VERS. 30. Καὶ ἐγόγγυζον οἱ Γραμματεῖς αὐτῶν καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγοντες. Arabs, فتقمقم الفريسيون والكتبة على تلاميذه قايلين, *Et murmurarunt Pharisæi & Scribæ contra discipulos ejus*, *dicentes*. Sic & Erasmus legit, & vetustissimus Bezæ codex, expuncto αὐτῶν. Syrus quoque id non legit, sed πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ separavit ab ἐγόγγυζον, & construxit cum λέγοντες. quod & Vulgatus fecit, qui αὐτῶν tamen legit post οἱ Φαρισαῖοι. Beza αὐτῶν expungere noluit, quia magno consensu in Græcis codicibus legitur. Sed multum in eo interpretando laboravit. In prioribus editionibus verterat, *Qui autem ex eis erant Scribæ & Pharisæi* &c. verum monitus ab amico mutavit sententiam. quia alios convivas non reprehendissent, si una cum illis ipsi quoque accubuissent. vertit deinde, *Obmurmurabant autem eis Scribæ ac Pharisæi*, *dicentes ad discipulos ejus*. Vbi πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ construxit cum λέγοντες, αὐτῶν vero cum ἐγόγγυζον. quasi scriptum esset κατεγόγγυζον αὐτῶν. quod an docti probent nescio, qui fortassis γογγύζειν cum Genitivo personæ

non

non admittent. mihi hîc nulla difficultas videtur. simplicem enim verborum situm & significationem retinens, sic verto, *Et murmurabant Scribæ eorum & Pharisæi adversus discipulos ejus, dicentes.* Vbi *eorum* non refertur ad accumbentes, quasi Scribæ & Pharisæi accubuissent una, sed in genere ad Judæos seu ad populum. *οἱ γραμματεῖς αὐτῶν* sunt *οἱ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ*, quorum sæpe mentio in Evangelio. nam pronomen *αὐτοὶ* non semper demonstrat personas de quibus proximè actum sit, sed sæpe in genere & absolutè Judæos, seu populum circa quem historia versatur. Vt Matt. 11. 1. *Et factum est, quum finivisset Iesus præcipere discipulis suis, solvit inde ad docendum & prædicandum ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν, in urbibus eorum,* non utique discipulorum, sed Judæorum seu populi. Sic c. 12. 9. *Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν.* vide & Matt. 5. 23. & 8. 4. & alibi.

VERS. 34. ܠܐ ܡܫܟܚܝܢ ܐܢܬܘܢ ܠܒܢܝ̈ ܓܢܘܢܐ ܥܕܡܐ ܕܚܬܢܐ ܥܡܗܘܢ ܠܡܥܒܕ ܕܢܨܘܡܘܢ. Tremel. *Non potestis apud filios thalami, quum sponsus est cum eis, facere ut jejunent.* non probo quod ܠܒܢܝ̈ verterit, *apud filios.* quum Lomad ibi sit accusativi casus. ad verbum verto: *Non potestis filios thalami, quamdiu sponsus cum eis est, facere ut jejunent.* id est, ut Boderianus vertit, *facere ut filii thalami jejunent.* Syriasmus est, quem & S. Johannes sæpe expressit in Apocal. ut cap. 3. 9. *ποιήσω αὐτοὺς ἵνα ἥξωσι καὶ προσκυνήσωσι*, pro *ποιήσω ἵνα αὐτοὶ ἥξωσι.* Syrus dixit, ܗܐ ܐܢܐ ܠܗܘܢ ܐܥܒܕ ܕܢܐܬܘܢ ܘܢܣܓܕܘܢ. eandem locutionem habes c. 13. 12. 16.

VERS. 36. *Εἰ δὲ μή γε, καὶ τὸ καινὸν σχίζει.* Doctissimus Beza vult, *τὸ καινὸν* esse nominativi casus, ac subintelligi accusat. *παλαιόν.*

παλαιόν. vertit enim, *alioqui illud novum findit* vetus. Syrus autem τὸ καινὸν accepit in accuſ. quem per ܠ expreſſit, ܕܠܐ ܠܚܕܬܐ ܦܐܪܐ ; *ut non novum ſcindat*, ſcilicet ſartor, vel qui panniculum aſſuit. dixit enim, neminem abſcindere novum panniculum & aſſuere veteri. jam duas cauſas tradit, quare id nemo faciat, ut ne novum pannum lacerando findat, & deinde veteri cum novo non conveniat. optimè, ni fallor. duplex enim damnum facit. tum quod novum pannum ſcidit, tum quod vetus cum novo non conveniens ab eo magis laceratur. ſicut cum novum vinum infunditur vetuſtis utribus, eoſque dirumpit. duplex fit jactura, tum vini novi quod effunditur, tum utrium qui prorſus dilacerantur. Sequitur in eodem verſu apud Syrum, ܘܠܒܠܝܐ ܠܐ ܫܠܡ ܠܗ ܨܝܪܘܦܐ ܕܡܢ ܚܕܬܐ. Tremel. *Et vetus non impleat aſſumentum quod eſt ex novo.* Boderianus, *& attritum non repleat fruſtum è recenti.* Vterque procul dubio malè. Nam ܫܠܡ in peal paſſive ſumitur pro *impleri*, *compleri*, *abſolvi.* in pael autem ſignificat *implere*, *complere*, *abſolvere*. an per *replere* verti poſſit, valde dubito. Sed in peal ſæpe etiam neutraliter ſumitur pro *pacem habere cum aliquo*, *conſentire*, *convenire*, *quadrare*. pro συμφωνεῖν ponitur, Act. 15. 15. pro συγκατατίθεσθαι Luc. 23. 51. pro συνευδοκεῖν, Act. 22. 20. Dubium mihi non eſt, quin hoc ſenſu hîc vertendum ſit, *& veteri non conſentiat fruſtum*, vel *aſſumentum*, *quod eſt ex novo.* ita enim ad verbum reſpondet verbis Chriſti, τῷ παλαιῷ οὐ συμφωνεῖ ἐπίβλημα τὸ ἀπὸ τοῦ καινοῦ. Monendus eſt autem lector de partic. ܦܐܪܐ, cujus radicem Lexicographi noſtri faciunt ܦܘܪ. præter. ܦܪ, ex ordine quieſcentium ſecunda. quum ſit ex geminantibus ſecundam. Ferrarius: ܦܪ *abſcidit*, *ampu-*

amputavit. ܨܪܐ *scissura.* Addo, Marc. cap. 2. ℣ſ. 21. eſſe, *καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ, εἰ δὲ μὴ, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ παλαιοῦ.* ſic & apud Matth. c.9. ubi *τὸ πλήρωμα αὐτοῦ* ambiguum eſt. poteſt enim pronomen referri, vel ad *τὸν ἐπιῤῥάπτοντα*, quod Bezæ aliiſque viris doctis placet. vel ad *ἱμάτιον παλαιὸν*, cui hoc ſupplementum adaptatur. vel denique ad *ῥάκος ἄγναφον*, unde illud ſupplementum deſumtum eſt. poſtremo modo accepit Syrus. vertit enim, ܡܠܝܘܬܗ̇ *ſupplementum ejus*, affixo fœminino, quod neceſſario ad ܡܪܩܥܬܐ referendum. Monere id voluimus, quia ex verſione Trem. & Bod. nemo id colligere potuiſſet. Addimus quoque, mentem Syri eſſe, quod ſupplementum iſtius panni impexi detritæ veſti aſſutum, de illa aufert, magiſque lacerat. accepit ergo *τὸ πλήρωμα* caſu recto, ut & Beza. ſecus quam Vulgatus, qui pro accuſativo caſu habens, vertit, *tollit enim plenitudinem ejus de veſtimento.* nempe, is qui aſſuit, offenſus diſſimilitudine novi panni, poſtea detrahit, & fit ruptura deformior, ut Eraſmus explicat in notis. Arabs quoque in accuſativo accepit, ſed alio longe & novo, ni fallor, ſenſu. ſic enim Matth. 9. ℣ſ. 16. totum verſum eſt interpretatus, ليس احد ياخذ خرقة جديدة ويجعلها في ثوب بال لانها ياخذ ملاها من الثوب فيصير الخرق اكبر, *nemo capit laciniam novam, & ponit eam in veſtimento veteri: quia illa capit plenitudinem ſuam de veſte, & fit ruptura major.* capit lacinia plenitudinem ſuam, id eſt, quantum poteſt aufert de veſte veteri cui aſſuta eſt, undiquaque omni ſua plenitudine, quaquaverſum patet, dilacerat magis veſtem illam tritam. phraſis Hebræa eſt, omnibus quoque Orientalibus familiaris, ארץ ומלאו *terra & plenitudo ejus*, pro, & quicquid in eo eſt. videtur legiſſe, *αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ.* quæ ſane lectio

illum ſenſum non reſpuit. ſic enim πλήρωμα ſumitur 1 Cor. 10. 26. τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

VERS. 39. Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν. Vulg. *Vetus melius eſt.* Beza, *utilius eſt.* Syrus, ܒܣܝܡ *ſuavius eſt.* Gloſſ. χρηστὸς, *frugalis, ſuavis, utilis, jucundus.* Etſi enim vina nova plerumque ſint dulciora, unde muſtum γλεῦκος dicitur, adeoque guloſis gratiora, prudentibus tamen magis arridet vetus, quia & defæcatius eſt & generoſius, nec modo palatum magis afficit, linguamque gratius vellicat, ſed & ſtomachum benignius juvat, omneſque ſpiritus magis reſtaurat & reficit. Hinc & in ſententiis Hebræorum præfertur vinum vetus novo. Pirke Aboth cap. 4. אל תסתכל בקנקן אלא במא שיש בו יש קנקן חדש כלא ישן וישן אפילו חדש אין בו:, *ne attende ad cantharum, ſed ad id quod in eo eſt. datur enim cantharus novus in quo vinum vetus erit: & vetus, in quo ne quidem novum erit.* Ibidem paulo ante dicit Rabbi Joſeph filius Judæ, הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קיהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן׃ *Qui diſcit à junioribus, cui rei is ſimilis eſt? edenti uvas acerbas, & bibenti vinum è torculari. At qui diſcit à ſenibus, cui rei is ſimilis eſt? edenti uvas maturas, & bibenti vinum vetus.*

CAP. VI.

VERS. 1. *Factum eſt autem in ſabbatho* δευτεροπρώτῳ. Syrus tantum, *in ſabbatho.* Arabs *in ſabbatho* الثاني *ſecundo.* quod nempe proximè erat poſt ſolemne paſchatis. quum enim ſpicarum eſui maturarum hîc fiat mentio, dubium non eſt, quin in paſcha hoc tempus inciderit, cujus ſecundo die falx in meſſem mittebatur, quæ ad feſtum uſque Pentecoſtes durabat. Habebat autem feſtum paſchatis duo ſabbatha, primum nempe Azymorum diem, & ſeptimum.

mum. Hunc ſeptimum Cl. Beza intelligi exiſtimat per ſabbathum δευτερόπρωτον. Quod mihi parum veriſimile videtur. niſi forte conſtet, primum azymorum eo tempore in diem ſabbathi incidiſſe. tum enim ſeptimus azymorum in diem ſubſequentem Veneris incidebat, non interveniente ſabbatho ordinario ſive hebdomadali. Aut ſi in primum ſeptimanæ incidit primus Azymorum, ſeptimus feſti incidit in ipſum ſabbathum ordinarium, ac tum etiam δευτερόπρωτον vocari potuit. Sed ſi in aliam ſeptimanæ feriam primus feſti paſchatis incidit, inter eum & ſeptimum non potuit non ordinarium ſabbathum intervenire. Atque illud ipſum δευτερόπρωτον vocatum puto, quia inter duo alia ſabbatha, primum nempe Azymorum & ſeptimum, interjacens, proximum erat primo, illudque ſtatim excipiebat. Hoc dico: primus paſchatis erat πρῶτον σάββατον. Quod deinde ſequebatur hebdomadale ſabbathum, erat δευτερόπρωτον. ſeptimus tum feſti dies erat τρίτον σάββατον.

VERS. 8. Στῆθι εἰς τὸ μέσον. Syrus, ܬܐ ܠܟ ܠܡܨܥܬܐ ܕܟܢܘܫܬܐ. Trem. *Veni in medium turbæ*, id eſt, ܟܢܫܐ. Melius Regia, *in medium ſynagogæ*. addit ergo Syrus τῆς συναγωγῆς.

VERS. 9. ܐܫܐܠܟܘܢ ܡܢܐ ܫܠܝܛ ܒܫܒܬܐ ܠܡܥܒܕ. ܕܛܒ ܐܘ ܕܒܝܫ. *Interrogabo vos: Quid licet facere in ſabbatho, bonum an malum?* diſtinxit hoc modo, Ἐπερωτήσω ὑμᾶς· Τί ἔξεστι τοῖς σάββασιν; ἀγαθοποιῆσαι; eodem prorſus modo Arabs. confer cum verſione Bezæ, ejuſque notis.

VERS. 11. *Ipſi autem repleti ſunt* ἀνοίας, Vulg. *inſipientia.* ut & Arabs, جهلا *ſtultitia.* Beza melius, *amentia.* uſurpatur pro inſania, furore, & rabie qua feruntur impii in pro-

bos. vide 2 Machab. 4. 6. & 14. 5. & 15. 33. Syrus tamen pro eo habet ܚܣܡܐ *invidia.*

VERS. 12. ܘܐܦܩ ܐܒ݂ܝܬ ܗܘ݂ܐ. Bodedrianus ſcribit אבית in Kal. at Buxtorf. jun. vult eſſe Aphel, à verbo בית, quod apud Talmudicos *morari* & *tardare* ſignificat, optimè. Nam & Ferrarius ſcribit ܐܒ݂ܝܬ ܗܘ݂ pernoctavit. Aleph cum prima vocali notat Aphel. punctum ſupra ܒ݂ notat eſſe ex defectivis prima Nun, ob cujus defectum ſequens litera Bgadkphat induratur, ſicut apud Hebræos ob eandem cauſam dageſſatur.

VERS. 17. Ἐν τόπῳ πεδινῷ. Vulg. & Beza, *in loco campeſtri.* ut & Arabs, في موضع مرج *in loco campi.* Syrus, ܒܦܩܥܬܐ *in planicie.* Hebræi dicerent, בשפלה. nam locis montoſis opponunt שפלה, LXX πεδινήν. In eodem verſu, Καὶ τῆς παραλίου Τύρου. Syrus, ܘܡܢ ܣܦܪ ܝܡܐ ܕܨܘܪ. Boder. *& è portu maris Tſour.* Trem. *& è tractu maris Tſur.* verto, *& è littore maris Tyri.* ܣܦܪ enim pro αἰγιαλὸς ponitur Matth. 13. 2. 48. ubi ipſi hi doctiſſimi viri per *littus* verterunt.

VERS. 22. *Et ejecerint nomen veſtrum* ὡς πονηρὸν *tanquam malum.* Syrus, ܐܝܟ ܒܝܫܐ, & Arabs, مثل الاشرار, ὡς πονηρῶν *tanquam malorum.*

VERS. 24. Ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Vulg. & Eraſ. *habetis.* Beza, *perceptum habetis.* Syrus, ܩܒܠܬܘܢ, ut & Arabs, اخذتم *accepiſtis.* neſcio an ἀπέχειν melius verti queat, quam per *accepiſſe*, vel *recepiſſe.*

VERS. 26. *Væ vobis quum benedixerint vobis* πάντες οἱ ἄνθρωποι. Vulg. & Arabs legerunt πάντες. Syrus non legit. nec

nec mirum. deesse enim hanc particulam in vetustis codicibus omnibus testatur Cl. Beza.

VERS. 29. ܘܠܡܡܚܝܢܐ ܠܟ *& percutienti te.* sic legitur in omnibus exemplaribus Syriacis. miror, si non pro ܘܠܡܡܚܝܢܐ legendum ܘܠܡܚܝܢܐ in Benoni Kal. videtur certe Grammat. id postulare. juvabit erudiri.

VERS. 32. Ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; Rectè observavit Cl. Beza, idem esse quod in eadem hac materia Matth. 5. 46. dicitur, τίνα μισθὸν ἔχετε; vidit id Arabs, quum vertit, فاي اجر لكم *quæ merces est vobis?* χάριν vocat اجر *mercedem.*

VERS. 35. ܘܐܘܙܦܘ ܘܠܐ ܬܦܣܩܘܢ ܣܒܪܐ ܕܐܢܫ. Boder. in Reg. *mutuumque date, neque repromittatis vobis hominis exspectationem.* verbum ܦܣܩ interdum apud Syros metaphoricè significat, *determinare, decidere, definire, præcisè statuere.* nihil tamen ibi est, quod ad eum sensum, quem hîc finxit, facere queat. Itaque melius in Parif. ut & Tremel. *& mutuo date, & ne præscindatis spem hominis,* id est, spem ullius. sensus est, si quis commodato opus habeat, ne adeo in eum sitis rigidi, ut omnem dandi beneficii præscindatis spem, sed faciles potius in commodando vos præbeatis. Lucas dixit, ἐ δανείζητε, μηδὲν ἀπελπίζοντες. quæ Vulgatus, Erasmus & Beza vertunt, *& mutuum date, nihil inde sperantes.* fatetur tamen D. Beza, se nunquam alibi ἀπελπίζειν ea significatione legisse. non mirum ergo Syrum eam non secutum esse. addit, propriè declarare τὸ ἀπογινώσκειν, *desperare.* & ita Syrum interpretem locum intellexisse. corrigimus, non intransitivè, sed transitivè Syrum hoc verbũ intellexisse. & addimus, ἀπελπίζειν nonnunquam ita apud Græcos usurpari, pro *desperare facere, in desperationem adducere, spem alicui auferre.* cujus exemplum apud Steph. datur, ἀπελπίζων τὰς

γονεῦσι τὴν ἐπάνοδον, id eſt, inquit, ἀπελπισμὸν διδοὺς τῆς ἐπανόδου. ſicut & contrarium ejus ἐπελπίζω, *in ſpem adduco, ſpe erigo.* videtur autem Syrus legiſſe μηδέν' ἀπελπίζοντες, cum apoſtrophe perſonam indicante, *nemini ſpem auferentes.* noſtra exemplaria habent abſque apoſtrophe, μηδὲν ἀπελπίζοντες, quod ad rem refertur, *nullius rei ſpem auferentes*, ſcilicet, τῷ πλησίον, *proximo.* vel τὸν πλησίον. poſſet enim, ni fallor, hoc verbum geminum accuſativum regere, ſicut oppoſitum ejus ἐπελπίζω. cujus exemplum apud Suidam, τὰ μὲν αὐτοὺς ἐπελπίζων ταῖς ὑποσχέσεσι, *horum quidem ipſis ſpem faciens promiſſionibus.* Non nego hanc Syri ſententiam adeo arridere, ut pene divinam ſentiam. Nec parum confirmatur uſu Helleniſtarum. Nam Sirach 22. 22. legitur, Ἐπὶ φίλον ἐὰν σπάσῃς ῥομφαίαν, μὴ ἀπελπίσῃς. *In amicum ſi eduxeris gladium, noli ad deſperationem redigere.* rurſus c. 27.21. Τραῦμά ἐστι καταδῆσαι, καὶ λοιδορίας ἐστὶ διαλλαγή· ὁ δὲ ἀποκαλύψας μυστήρια, ἀπήλπισε. *Vulnus poteſt obligari, & obtrectationis datur reconciliatio: ſed qui arcana revelavit, deſperationem induxit*, vel deſperatam rem reddidit. unde & Eſa. 25.4. אֶבְיוֹנֵי אָדָם *pauperrimi hominum*, LXX, ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων, *homines quorum res deſperatæ ſunt.* ut & Judith 9. 12. Deus dicitur ἀπηλπισμένων σωτὴρ, *ſervator eorum qui ſpe deſtituuntur.* Arabs tamen Vulgatum ſecutus vertit, واقرضوا ولا ترجوا شيا من هذا, *& mutuo date, & ne ſperate quicquam ex eo.*

VERS. 38. ܟܝܠܐ ܡܪܘܚܐ ܘܡܫܦܥܐ. Trem. vertit *menſuram ſpatioſam.* Boder. *expanſam.* ambo reſpexerunt Hebræorum רָקַע, quod *expandere* vertunt. ut & רָקִיעַ *expanſum.* at LXX verterunt στερέωμα, *firmamentum.* & Pſ. 135. ſecundum Græcos & Syros, at 136. 6. ſecundum Hebræos, לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם, LXX verterunt τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων. ubi Syrus ſervata voce Hebræa, ܠܡܪܩܥ ܐܪܥܐ ܥܠ ܡܝܐ, quæ Cl. Gabr. Sionita vertit, *qui firmavit*

terram

terram super aquas. sic & Ferrarius, ܟܒܫ *firmavit.* videtur propriè tam apud Hebræos quam Syros denotare *premere, premendo constipare & firmare.* unde Ezech. 6. ℣ſ. 11. הַכֵּה בְכַפְּךָ וּרְקַע בְּרַגְלְךָ *percute manu tua, & preme pede tuo.* itaque hoc loco ܟܝܠܬܐ ܘܟܒܝܫܬܐ *est mensura firmata, firmiter compressa & constipata.* propriè ergo eſt quod Lucas dixit μέτρον πεπιεσμένον. Arabs vertit, ملو *plenam.* Ambo autem & Syrus & Arabs prætereunt καὶ σεσαλευμένον.

VERS. 40. *Non est discipulus supra magistrum suum.* κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Vulgatus, *perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus.* Illud *si sit* non eſt in Græco. Beza ergo, *sed quisquis* erit *perfectus* discipulus, *erit ut magister.* Syrus, ܟܠܢܫ ܓܝܪ ܕܡܫܡܠܝ ܢܗܘܐ ܐܝܟ ܪܒܗ. ubi Trem. ܓܝܪ exposuit *autem*, Boder. in Reg. *enimvero.* quia in Græco eſt δὲ. verto, *Omnis enim qui perfectus est, erit* (vel ſit) *sicut magister suus.* Arabs ſane futurum ἔσται more orientalium accepit pro Imperat. ἔστω. vertit enim, ليكن كل احد مستقيما مثل معلمه, *sit unusquisque rectus sicut magister ejus.* quod planam omnino reddit ſententiam, mihique valdè arridet. cum ſuperioribus ſic cohæret: Date operam ut ſitis miſericordes, non proni ad judicandum condemnandumque alios. Etſi enim hi ſapere multum ſibi videantur, revera cœci ſunt, neque aliis ducendis idonei. Si enim cœcus cœcum ducat, ambo in foveam incident. Vos me magiſtrum veſtrum ſpectate. non eſt enim diſcipulus ſupra magiſtrum, ſed quiſque veſtrum κατηρτισμένος ἔσται, conſtitutus, comparatus, adaptatus ſit ſicut magiſter ſuus. καταρτίζειν non ſemper eſt *perficere*, ſed & ſimpliciter *componere, construere, adaptare.* ut Rom. 9. 22. Heb. 10. 5. &c.

VERS.

VERS. 41. τί δὲ βλέπεις. Syrus pro δὲ habet ܓܝܪ *enim*. Arabs nullam particulam.

VERS. 43. Οὐ γάρ ἐστι δένδρον καλὸν &c. Cl. Beza expunxit γὰρ, fretus Syri interpretis, & vetustissimi sui codicis autoritate. addo, & Arabem non legere. Non videtur tamen ratio postulare, ut à recepta lectione discedamus. Dixerat, non debere eos, trabem in suo oculo gestantes, festuca fratris offendi. causam dat: nulla enim arbor bona dici debet quæ malos fructus fert. pessimi illi fructus sunt. unde certo cognosci potest, vos malas esse arbores.

VERS. 44. Οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα. *Non enim de spinis colligunt ficus.* consentiunt Vulgatus & Arabs. At Syrus interrogative, ܠܡܐ ܓܝܪ ܠܩܛܝܢ ܡܢ ܟܘܒܐ ܬܐܢܐ *num enim colligunt ex spinis ficus?* sensus idem est. nam interrogatio affirmans negat.

VERS. 45. *Ex abundantia cordis* λαλεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ. Vulgatus, Syrus, Arabs non legerunt αὐτοῦ. & pro στόμα, Syrus habet, ܣܦܘܬܐ χείλη, *labia*.

VERS. 47. *Indicabo vobis*, τίνι ἐστὶν ὅμοιος. Ambiguum est, τίνι, ad personam, an ad rem referatur. Syrus & Arabs ad rem retulerunt. non enim dixerunt, ܠܡܢ, لمن, *cui persona*, sed ܠܡܢܐ, لما, *cui rei*.

VERS. 48. ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε. Beza, *qui fodit & excavavit*. præfero Syrum & Arabem, ܘܚܦܪ ܘܥܡܩ, وحفر وعمق, *& fodit & profundavit*, id est, ex phrasi Hebr. *& fodit profunde*. quod Vulgatus dixit, *& fodit in altum*.

VERS. 49. *Qui ædificavit domum* ἐπὶ τὴν γῆν. Beza, *super solum*. malim cum Vulgato, *super terram*. Solum enim dicitur omne id quod quid sustinet, & rei alicui velut fundamentum

damentum ſubjicitur. De ſuperficie aquæ dixit Virg. lib. 5. *Subtrahiturque ſolum.* De cœlo Ovid. 1. Metamorph. *Aſtra tenet cæleſte ſolum.* adeoque etiam ſuperficies petræ ſolum dici poteſt. At hîc terra petræ opponitur, intelligiturque per eam arena aut pulvis. unde Matth. 7. ἄμμος dicitur, quod hîc γῆ. Syrus hoc loco rectè, ܥܦܪܐ *pulverulenta terra.* עָפָר Hebræis *pulvis* eſt. item *terra*, quæ pulvere conſtat.

Cap. VII.

Vers. 6. Μὴ σκύλλου. Vulgatus, *noli vexari.* Beza, *ne vexator.* Syrus, ܠܐ ܬܬܥܡܠ, & Arabs, لا تتعب *ne fatigator.* nam ܥܡܠ Syris, & تعب Arabibus eſt *laborare, fatigari.* σκύλλεσθαι quoque non tantum eſt *vexari*, ſed & *fatigari.* Gloſſ. σκύλλω, *fatigo, vexo.* σκυλμὸς, *vexatio, fatigatio.* vide & de eo verbo ad Matth. 9. 35. Senſus eſt, Hîc ſubſiſte Domine, neque pergendo ulterius ad meas ædes fatiga te. nam neque ego eo honore ſum dignus, nec tu eo labore opus habes, quia verbulo ſanare potes.

Vers. 7. Οὐκ ἠξίωσα ἐμαυτόν. *non arbitratus ſum me dignum.* Syrus, ܐܢܐ ܠܐ ܫܘܐ, & Arabs, لا استحق, *non fui dignus*, οὐκ ἐγενόμην ἄξιος.

Vers. 11. Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἑξῆς, ſup. ἡμέρᾳ. Sic Syrus, ܒܝܘܡܐ ܕܒܬܪܗ, *die qui eſt poſt eum*, id eſt, poſtridie. Et Arabs, في غد *in craſtino.* At Vulg. & Eraſmus, *deinceps*, ſequuti exemplaria quæ legunt ἐν τῷ ἑξῆς, ſup. χρόνῳ. ſequitur, quod *proficiſcebantur cum Chriſto diſcipuli ejus* ἱκανοί, *multi.* Hæc vox, inquit Cl. Beza, deeſt in uno exemplari, neque extat in editione Vulgata. Addo, neque in Syro. Arabs autem habet, تلاميذه اجمعون, *diſcipuli ejus omnes.* ἱκανὸς enim non tantum eſt *multus*, ſed & *ſufficiens.* ubi

autem numero deest aliquid, non est sufficiens. itaque *discipuli ejus sufficientes*, sunt omnes. neque fortassis satis dextrè dici putavit, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοί. si sensus sit, *discipulorum ejus multi*, quod dicendum fuerat, τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἱκανοί.

VERS. 12. *Et turba multa* τῆς πόλεως, *civitatis*. Syrus; ܕܒܢ̈ܝ ܡܕܝܢܬܐ, *filiorum civitatis*, & Arabs, من اهل المدينة, *ex populo civitatis*, id est, τῶν πολιτῶν, *civium*.

VERS. 24. Ἀπελθόντων δὲ τῶν ἀγγέλων Ἰωάννου. Syrus & Arabs legerunt, τῶν μαθητῶν Ἰωάννου.

VERS. 30. *Pharisæi autem* καὶ οἱ νομικοὶ, Vulg. *& legisperiti*. Beza, *& legis interpretes*. Syrus, ܘܣܦܪ̈ܐ *& scribæ*. ne intellige scribas populi, qui publici erant Actuarii, sed scribas legis, γραμματεῖς τοῦ νόμου, qui legem interpretabantur, qualis erat Esdras, qui Esdr. 7. 5, dicitur סופר מהיר בתורת יהוה *scriba peritus in lege Domini*. Hi quoque νομικοὶ & νομοδιδάσκαλοι dicebantur. Sequitur, τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς, μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ. Βουλὴν Vulg. & Beza *consilium*. Syrus, ܨܶܒܝܳܢܳܐ *voluntatem*. ἠθέτησαν Syrus, ܐܛܠܡܘ, quod Regia vertunt *calumniati sunt*, quæ verbi hujus significatio videtur 1 Pet. 3. 16. malim cum Tremel. *rejecerunt*, ut 1 Tim. 5. 12. Marc. 7. 9. Gal. 2. 21. Luc. 10. 16. Ioh. 12. 48. 1 Thess. 4. 8. Εἰς ἑαυτοὺς, Vulgatus, *in seipsos*. Beza, *adversus seipsos*. Syrus, ܒܢܦܫܗܘܢ, quod non rectè Trem. *contra seipsos*. Melius Regia *apud seipsos*. propriè *in seipsis*. εἰς pro ἐν accepit, sicut Matt. 2. 23. & 4. 13. & 5. 35. & 10. 9. 41. & 13. 33. Marc. 1. 39. &c. quod hoc quidem loco non malè convenit. quia non palam adversati sunt Joanni, Matt. 21. 26. sed in seipsis aspernati sunt eum. quod testati sunt, μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ, Syrus, ܕܠܐ ܐܬܥܡܕܘ ܡܢܗ, *quia non fuerunt baptizati ab eo*. Arabs totum versum sic

reddi-

reddidit, فاما الفريسيون والكتاب علموا انهم رفضوا امر الاله لهم اذ لم يعمدوا منه, *verum Pharisæi & Scribæ cognoverunt se ſpreviſſe quod mandaverat ipſis Deus, quando non fuerunt baptizati ab eo.* Rectè intellexit per βȣλὴν hîc non denotari voluntatem conſilii ſeu decreti, ſed mandati ſeu præcepti. Et εἰς ἑαυτοὺς retulit ad βȣλὴν, *rejecerunt voluntatem Dei ad ſe.* id eſt, mandatum Dei ſibi factum.

VERS. 31. Τίνι οὖν ὁμοιώσω &c. καὶ τίνι ὅμοιοι εἰσίν; Syrus utrumque τίνι ad perſonam retulit, ܠܡܢ *cui*, ſcilicet perſonæ. Arabs prius reddidit per لمن *cui*, ſcilicet perſonæ. alterum per لماذا *cui rei.* quod moneo, quia ex latina interpretatione diſcerni non poteſt.

VERS. 37. Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἦν ἁμαρτωλός. Vulgatus, *Et ecce, mulier quæ erat in civitate peccatrix.* Similiter Beza, niſi quod pro *erat* dixit *fuerat.* malim retento verborum ſitu, *Et ecce, mulier in ea civitate, quæ erat peccatrix.* Sic Syrus, ܘܐܢܬܬܐ ܚܛܝܬܐ ܐܝܬ ܗܘܬ ܒܡܕܝܢܬܐ ܗܝ, *& mulier peccatrix erat in civitate ea.* intelligitur Naim. hæc enim in ipſa urbe contigerunt, in domo Phariſæi iſthic loci degentis.

VERS. 39. Τίς ϗ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἅπτεται αὐτοῦ· ὅτι ἁμαρτωλός ἐστι. Syrus, ܡܢܐ ܗܝ ܘܡܢܐ ܛܒܗ̇: ܕܚܛܝܬܐ ܗܝ ܐܢܬܬܐ ܗܝ ܕܩܪܒܬ ܠܗ, *quæ ſit & quæ fama ejus: quia peccatrix eſt mulier quæ tetigit ipſum.* Vulgatus & Arabs cum Græco conveniunt.

VERS. 41. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν &c. Syrus præmittit, ܐܡܪ ܠܗ ܝܫܘܥ, *dicit ei Ieſus.* Arabs, فقال *tum dixit*, quia hæc in Græco ſubaudiuntur.

VERS. 44. Καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξε.

Consentit Arabs. At Syrus & Vulgatus non legerunt τῆς κεφαλῆς.

VERS. 45. Αὕτη δὲ, ἀφ' ἧς εἰσῆλθεν &c. Restituit Beza εἰσῆλθεν, *ingressa est*, pro εἰσῆλθον, *ingressus sum*, poscente sic sententia, & Syri interpretis autoritate fretus. apud eum, consentientibus editionibus, legitur ܥܠܬ. ubi duo puncta, intra quæ Lamed collocatur, tertiam fœminini generis indicant. dubitari tamen posset, an recta sint ea puncta, quia deest punctum ad sinistrum latus literæ Thau, quod ad tertiam præteriti fœminini gen. designandam adhiberi solet, hoc modo ܥܠܬ݂. quod si demto inferiori puncto scribatur ܥܠܬ, jam primæ personæ est, *ingressus sum*. Arabs quoque ambiguus est, ob absentiam vocalium. nam دخلت, si legas دَخَلْتُ, est *ingressus sum*, si دَخَلَتْ, *ingressa est*. Plerique Græci codices legunt εἰσῆλθον. vnde Vulgatus & Erasmus, *intravi*. Hieronymus tamen habet *intravit*.

CAP. VIII.

VERS. 1. Διώδευε. Vulgat. & Beza, *iter faciebat*, ut & Arabs, يسير *proficiscebatur*. malim ob præpositionem διὰ vertere *peragrabat*, *permeabat*. quod non male Syrus, ܡܚܕܪ ܗܘܐ *circuibat*. significat pertransire ab uno termino ad alium. Hesychius: διοδεύων, περῶν, *transi*. Gloss. διοδεύω, *commeo*. est autem *commeare*, ultro citroque ire.

VERS. 3. Καὶ Ἰωάννα. Pro eo in Cothenensi editione Syri est, ܘܝܘܚܢܢ, cum duplici Nun. mendum est. sic enim viri nomen Johannes effertur. Viennensis & Regia habent ܘܝܘܚܢ, item Parisiensis & Plantiniana יוחן, unico

unico Nun. Inde per duplex Nun, addito in fine *a*, fit ἰωάννα, ſicut eodem hoc verſu, à ܫܘܫܢ, שׁוּשַׁן, Σουσάννα. dicitur autem fuiſſe *uxor Chuzæ τοῦ ἐπιτρόπου Ἡρώδου, Procuratoris Herodis.* quo nomine intelligi volunt eum, qui quaſi vicarius Herodis in ipſius Tetrarchia, ſummæ rerum adminiſtrandæ præfuerit. Syrus vertit, ܪܒܝܬܗ ܕܗܪܘܕܣ, quo nomine τὸ οἰκονόμον interpretari ſolet, cum qui familiæ adminiſtrandæ præeſt. Arabs, خازن *theſaurarii.* malim & ego facultatum præfectum, quam provinciæ præſidem hîc intelligere. Heſychius, ἐπίτροπος, ὁ προεστῶν χωρίων καὶ ὅλης τῆς οὐσίας καὶ ὀρφανῶν, *pradiorum, & univerſæ ſubſtantiæ & pupillorum curator.* Sequitur, αἵτινες διηκόνουν αὐτῷ. ſic Vulgatus quoque & Arabs legerunt. Syrus vero & 4 vetuſti Bezæ codices, αὐτοῖς.

VERS. 4. Συνιόντος δὲ ὄχλου πολλοῦ, καὶ τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτόν. Vulgatus & Syrus, *Quum autem turba multa conveniret, & de civitatibus* (Syrus *de omnibus civitatibus*) *properarent* (Syrus *venirent*) *ad eum.* Laudarem interpretationem, ſi abeſſet à Græco articulus τῶν, qui Cl. Bezam induxit, ut τῶν κατὰ πόλιν verteret, *qui in ſingulis urbibus erant,* ſubaudiens ὄντων. quod neceſſarium non eſſe, rectè intellexit Arabs, qui τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων jungens per copulam καὶ cum præcedente participio συνιόντος, vertit, فاجتمع اليه جمع كبير والذين اتوا اليه من كل مدينة, *& congregata eſt ad eum turba multa, & qui venerunt ad eum ex omnibus urbibus.* Ad verbum ergo Græca ſic verti poſſunt, *Conveniente autem turba multa, &* (ſubaudi, convenientibus) *qui oppidatim proficiſcebantur ad eum.*

VERS. 6. *Exaruit, quia non habebat* ἰκμάδα, *humorem.* conſentiunt Vulgatus & Syrus. Arabs autem habet, تربة *terram.* ſicut Matth. 13. 5. habetur βάθος γῆς. Syrus hîc

utitur voce, ܛܠܝܠܘܬܐ, quam Ferrarius exponit *humor, humectatio.* ܛܠܝܠܬܐ *humidus.*

VERS. 8. *Et aliud cecidit in terram* ἀγαθὴν, *bonam.* Syrus, ܛܒܬܐ ܘܫܦܝܪܬܐ *bonam & pulchram*, id est, ἀγαθὴν καὶ καλήν. fortassis ex Matth. 13. 8. annotaverat quis ad marginem καλὴν, quod deinde in textum irrepserat.

VERS. 9. *Interrogabant autem eum discipuli ejus,* λέγοντες Τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη. Vulgatus, duo vetusti Bezæ codices, & Syrus non legerunt λέγοντες. Et rectè observat Cl. Beza non bene convenire, nisi pro εἴη legas ἐστι, ut sit recta oratio. Id fecit Arabs, ثم سأله تلاميذه قايلين ما هذا المثل, *tunc interrogarunt eum discipuli ejus, dicentes, Quæ est hæc parabola?*

VERS. 12. Εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος. Consentiunt Vulg. & Ar. Syrus, ܒܥܠܕܒܒܐ, id est, ὁ ἐχθρὸς, *inimicus.*

VERS. 13. Οἳ πρὸς καιρὸν πιστεύουσι. Syrus, ܐܠܐ ܕܙܒܢܐ ܗܝ ܗܝܡܢܘܬܗܘܢ, *sed temporaria est fides eorum.* Arabs, وهم انما يومنون الي زمن التجربة, *& illi tantum credunt ad tempus tentationis.* Sequitur, *& tempore tentationis* ἀφίστανται, *abscedunt.* Syrus, ܡܬܟܫܠܝܢ, *offenduntur.* ex Matthæo. Sic & Arabs, يشكون. ubi non bene Rom. versio *dubitant.* verte *offenduntur.* utrumque enim vox Arabica significat. posterius est hujus loci.

VERS. 14. Ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου πορευόμενοι συμπνίγονται, καὶ οὐ τελεσφοροῦσι. Syrus pro καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου habet, ܘܒܪܓܝܓܬܗ ܕܥܠܡܐ, id est, καὶ ἐπιθυμιῶν τοῦ κόσμου. non legit autem πορευόμενοι. in qua voce, quantopere & quam perperam se torserit Erasmus, vide apud Bezam. Οὐ τελεσφοροῦσι, Vulgatus, *fructum non referunt.*

runt. Sic & Syrus, ܦܐܪ̈ܐ ܠܐ ܡܫܟܚܝܢ *fructus non dant*. Magis tamen placet Cl. Bezæ interpretatio, *fructum non perferunt*, id est, perfectum & ad maturitatem perductum fructum non ferunt. Hesychius, τελεσφόρος, ὁ πλεσφορῶν καθ' ὥραν τὸν καρπὸς, ἢ ὁ τελείως αὐτὸς φέρων. Arabs ex editione Rom. totum locum sic reddidit, من اجل الغني وشهوات معيشتهم الذاهبين فيها تخنقهم فلاياتون بثمرة. Romana versio, *propter divitias & voluptates vitæ eorum ambulantes in iis, suffocantur & non adferunt fructum.* vertendum censeo, *propter divitias & libidines vitæ suæ, quæ ambulantes in iis suffocant, non ferunt fructum.* Pro ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου legit tantum ὑπὸ πλούτου. In Erpeniana tamen editione legitur من اجل هم الغني, id est, ὑπὸ μεριμνῶν πλούτου. Hinc ita legisse videri posset Arabs, ὑπὸ μεριμνῶν πλούτου καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου, ἐν αἷς πορευόμενοι συμπνίγονται, οὐ τελεσφοροῦσι.

VERS. 15. Ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ. Syrus, ܒܠܒܐ ܫܦܝܐ ܘܛܒܐ, Trem. & Boder. *in corde humili & bono.* verte, *puro & bono.* vide quæ de voce ܫܦܝܐ annotavimus ad Luc. 3. 5. Arabs καλῇ καὶ ἀγαθῇ pro uno eodemque accepit. quare dixit solum, بقلب جيد *in corde bono.* Vulgatus, *bono & optimo.* Beza, *honesto & bono.*

VERS. 19. Καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον. Vulgatus, *Et non poterant adire eum præ turba*, Beza, *convenire*, id est, inquit, συνέρχεσθαι. At *convenire aliquem* Latinis etiam est *alloqui*, *colloqui*. idem sæpe apud Græcos συντυχεῖν vel συντυγχάνειν. unde συντυχία & σύντευξις *colloquium.* Ita hoc loco accepit Syrus, qui vertit, ܘܠܐ ܡܫܟܚܝܢ ܗܘܘ ܕܢܡܠܠܘܢ ܥܡܗ, *& non poterant loqui cum eo.* similiter Arabs, فلم يستطيعوا ان يكلموه, *& non potue-*

potuerunt alloqui eum. Matthæi 12. 46. dicuntur ſtetiſſe foris, ζητοῦντες λαλῆσαι αὐτῷ. Hîc negat Lucas, potuiſſe id ipſis contingere. Itaque λαλῆσαι αὐτῷ, & συντυχεῖν αὐτῷ idem.

VERS. 20. Καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ, λεγόντων. *Et annunciatum eſt ei, dicentibus* nonnullis. Sic Beza, qui rarum hoc dicendi genus eſſe fatetur. Vulgatus omittit λεγόντων. Syrus & Arabs ſimpliciter, ܘܐܡܪܘ ܠܗ, فقالوا له, *& dixerunt ei.*

VERS. 22. Καὶ ἀνήχθησαν. Vulg. *& aſcenderant.* Beza, *& provecti ſunt.* Eraſmus, *& ſolverunt.* Arabs, وساروا *& iverunt.* Syrus non legit.

VERS. 23. Καὶ συνεπληροῦντο, καὶ ἐκινδύνευον, *& complebantur & periclitabantur.* Syrus, ܘܡܬܡܠܝܐ ܗܘܬ ܘܩܪܝܒܐ ܐܠܦܐ ܠܡܛܒܥ, *& propinqua erat navis ad mergendum.* Arabs, واحاطت بهم وكانوا في شدة, *& circumdedit eos* (nempe procella) *& fuerunt in periculo.*

VERS. 25. Ὅτι καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι. Conſentit Arabs. At Vulgatus pro τῷ ὕδατι legit τῇ θαλάσσῃ, *mari.* Similiter Syrus, qui porro inter τοῖς ἀνέμοις & τῇ θαλάσσῃ interſerit ܘܠܓܠܠܝ̈ ܡܝܐ καὶ τῷ κλύδωνι, *& fluctibus.* quod ex verſu præcedenti huc tranſlatum videtur. Ex Matthæo autem fortaſſis τῇ θαλάσσῃ in margine annotatum fuerat pro τῷ ὕδατι, quod deinde in hujus locum ſubſtitutum.

VERS. 27. Ὃς εἶχε δαιμόνια. In omnibus Græcis codicibus legit Beza *per plurale.* Vulgatus tamen *dæmonium*, ut & Syrus, ܕܝܘܐ. & Arabs, شيطان *diabolus.* Sicut infra dicitur actus fuiſſe in deſerta ὑπὸ τοῦ δαίμονος. Sequitur, καὶ ἐν οἰκίᾳ οὐκ ἔμενεν. Vulg. & Beza, *manebat.* At Syrus, ܥܡܪ ܗܘܐ, & Arabs, ياوي *habitabat.* utrumque eſt μένειν. ſed poſte-

posterius fortassis hîc magis quadrat, quia additur, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασι. constat enim ex ẏ. 29. eum non perpetuo in monumentis mansisse, sed à dæmone agitari solitum in deserta. habitasse tamen in monumentis rectè dicitur, quia ubi quis domicilium habet, ibi habitare rectè dicitur, etsi non semper isthic maneat, sed sæpe exeat. Est ergo quod Marcus c. 5. 3. dixit, κατοίκησιν εἶχεν ἐν τοῖς μνημείοις. Sensus est, eum non in ulla domo, sed in sepulchris domicilium habuisse. ideo dicitur ἐν οἰκίᾳ sine articulo.

VERS. 28. Τί ἐμοὶ καὶ σοί; Consentiunt Vulg. & Arabs. Syrus, ܡܢܐ ܠܝ ܘܠܟ, τί ἡμῖν καὶ σοί;

VERS. 29. Πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνηρπάκει αὐτόν. Vulgatus, *multis enim temporibus arripiebat eum.* sensus est, *sæpe*, vel *frequenter*, ut habet Erasmus. maluit tamen Beza, *à multo enim tempore corripuerat eum.* id est, jam pridem, cum quo Syrus & Arabs consentiunt. συνηρπάκει autem Syrus vertit, ܫܒܐ ܗܘܐ ܠܗ, Trem. & Boder. *captivum habebat*, vel *detinebat eum.* malim passivè, *captivus erat ei.* alioqui sensus idem.

VERS. 30. ܡܢ ܫܡܟ. Trem. & Boder. *quodnam est nomen tuum?* punctum illud supra ܡܢ solet indicare pronomen interrogativum personæ, ut distinguatur à præpositione ܡܢ *ex*, quod punctum infra scriptum habet. eo sensu legendum esset ܡܢ. ac vertendum, *quis est nomen tuum?* fieri tamen potest, ut indicet quoque pronomen interrogativum rei ܡܢ *quid?* quod idem esse quod ܡܢܐ testatur Amira pag. 437. & hoc ipsum exemplum citat, ܡܢ ܫܡܟ *quodnam est nomen tuum?* semper tamen scri-

 bit

bit illud absque superimposito puncto. ܡܢ verò semper cum eo. pag. autem 433, post ܡܢ *quis?* vel *quæ?* ܡܢܘ *quis est?* addit ܡܢ *quæ* vel *qui*. quod an ad res, an ad personas relatum velit, dubito. certè si ܡܢ idem significat quod ܡܢܐ, ut modo dixit, ad res refertur. at Ferrarius, ܡܢ vel ܡܢ *quis, quæ*. pronomen, inquit, nominibus interrogativis respondens, & fere ad personam solum refertur. suspendo fidem donec exempla id probent, aut à doctioribus erudiar.

VERS. 33. ܘܢܦܠܘ ܒܝܡܬܐ. Trem. & Boder. *& ceciderunt in mare.* verte, *in lacum.* εἰς τὴν λίμνην est apud Lucam. neque enim putandum est, idem esse apud Syros ܝܡܬܐ quod ܝܡܐ. latius patet ܝܡܐ, & θάλασσα, *mare* significat, sive eo lacus sive mare magnum denotetur. at ܝܡܬܐ de minori tantum aquarum collectione dicitur, veluti lacus, stagni & piscinæ, habetque in simplici forma ܝܡܬ. fateor quidem in his libris sæpe ubi θάλασσα est, reddi per Syrum ܝܡܬܐ. Sed id explicationis gratia fit, ut intelligamus per θάλασσαν ibi non nisi *stagnum* intelligi.

VERS. 34. Ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν. Solus Syrus, ܒܡܕܝܢܬܐ *in civitates*, per plurale.

VERS. 36. Πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς. Consentiunt Syrus & Arabs. miror unde Vulgatus habeat, *quomodo sanus factus esset à legione.*

VERS. 39. ܐܫܬܥܐ *narra*. sic scribitur in omnibus editionibus. certum tamen est, Thau postulare vocalem

lem primam, hoc modo, ܐܬܬܟܠܐ, in Imperativo Ethpaal.

VERS. 40. Ἦσαν γὰρ πάντες προσδοκῶντες αὐτόν. Syrus, ܟܠܗܘܢ ܓܝܪ ܡܣܟܝܢ ܗܘܘ ܠܗ. Boder. in Reg. *omnes enim conspicabantur eum.* In Parif. *aspicientes erant.* malim cum Trem. *intenti erant in eum*, id est, spectabant, oculis suis observabant eum, id est, exspectabant. nam qui exspectat, oculis suis spectat & observat rem venturam. unde & apud Arabes à نظر *vidit, spectavit, intuitus est*, fit انتظر *exspectavit.*

VERS. 47. ܟܕ ܚܙܬ ܕܠܐ ܛܥܬܗ. Tremellius & Boderianus, *Quum videret quod non fefellisset eum.* Malim, *quod non latuisset eum.* ut in Græco est, ὅτι οὐκ ἔλαθε. verbum enim hoc in Aphel significat *fallere.* At in Cal refertur vel ad personam quam quid latet, significatque *oblivisci* aut *errare:* vel ad ipsam rem quæ oblivioni est, aut latet. Quomodo & Luc. 12. ℣ſ. 6. de passerculis dicit Syrus, ܘܚܕ ܡܢܗܘܢ ܠܐ ܛܥܝܐ ܩܕܡ ܐܠܗܐ. quæ à Tremellio non rectè videntur versa, *Et unus ex illis non fallit conspectum Dei.* præstat, *Et unus ex illis non est in oblivione coram Deo.* Sicut & apud Hebr. verbum חסר ad personam relatum significat *egere*, ad rem relatum *deesse* & *deficere.*

VERS. 50. Ἀπεκρίθη αὐτῷ. Arabs, اجاب وقال, *respondit & dixit*, non expressa persona cui respondit. Vulgatus, *respondit patri puellæ.* ut & Syrus, ܐܡܪ ܠܐܒܘܗ ܕܛܠܝܬܐ, *dixit patri puellæ.* sæpe enim Syrus pro ἀπεκρίθη habet ܐܡܪ, ad explicandum, *respondere* ex Hebraismo sæpe nihil esse nisi *dicere.*

CAP. IX.

VERS. I. Τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ. Syrus tantum τοὺς δώδεκα αὐτοῦ. Vulgatus & Arabs, & unus Bezæ codex, τοὺς δώδεκα ἀποστόλους.

VERS. 3. Ῥάβδους. Vnum Bezæ exemplar ῥάβδον. quod Vulg. Syrus & Arabs secuti sunt.

VERS. 6. Ἐξερχόμενοι δὲ διήρχοντο κατὰ τὰς κώμας. Solus Syrus post ἐξερχόμενοι addit ܫܠܝ̈ܚܐ οἱ ἀπόστολοι. & post κώμας, ܘܒܡ̈ܕܝܢܬܐ id est, καὶ κατὰ πόλεις.

VERS. 10. Εἰς τόπον ἔρημον πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδά. Vulg. *ad locum desertum qui est Bethsaida.* Syrus, *ad locum desertum Bethsaidæ.* Arabs, *ad locum desertum, ad urbem quæ vocatur Bethsaida.*

VERS. 12. Οἱ δώδεκα. Vulgatus & Arabs consentiunt. pro eo Syrus habet, ܬܠܡ̈ܝܕܘܗܝ *discipuli ejus.* Sequitur, εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ ἀγρούς, Syrus, ܠܩܘܪ̈ܝܐ ܕܚܕܪܝܢ ܘܠܟܦܪ̈ܢܐ, ubi Tremellius, *in agros qui circa nos sunt & in pagos.* Boder. *in pagos qui circa nos sunt & in oppida.* Velim & ego cum Boderiano, ܩܘܪ̈ܝܐ verti *pagos.* ponitur enim hîc, ut alibi passim, pro κώμας. sed ܟܦܪ̈ܢܐ non sunt *oppida.* Ferrarius, ܟܦܪܢܐ *armarium.* nescio an rectè. Diminutivum est à ܟܦܪܐ *vicus.* inde ܟܦܪܢܐ *viculus, villa.* sicut à ܓܒܪܐ *vir,* ܓܒܪܢܐ *viruncul us.* à ܛܠܝܐ *puer,* ܛܠܝܘܢܐ *puellus.* Lex. Syr. Arab. ܟܦܪܢܐ exponit الدسكرة قري صغار دساكر فيها قباب الاخر, id est, *villa, pagi exigui, villæ in*

in quibus sunt conclavia exterorum. rectè ergo Syrus ἀγροὺς vertit per ܩܘܪܝܐ. quum enim volunt discipuli turbas ad pagos & agros dimitti, ἵνα καταλύσωσι, καὶ εὕρωσιν ἐπισιτισμὸν, non intelligitur ipsum agrorum solum; isthic enim nec divertendi, nec cibi inveniendi locus est: sed villæ in agris, ubi in conclavia recipi, & ali possunt exteri. quare & Vulgatus, non hîc tantum, sed & Marc. 6.36. ἀγροὺς vertit *villas.*

VERS. 15. Καὶ ἀνέκλιναν ἅπαντας, *& discumbere fecerunt omnes.* sic pleraque habent Græca exemplaria. sic legit Syrus. Maluit tamen Cl. Beza legere ἅπαντες, & vertere, *discubuerunt* illi *omnes.* Sic Hieronymus habet, & quædam veteris editionis exemplaria. alia autem habent, *& discumbere fecerunt.* Variant enim hîc, teste Luca Brugensi, codices Latini.

VERS. 26. Ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πατρός. Conveniunt Vulgat. & Arabs. At Syrus, ܒܫܘܒܚܐ ܕܐܒܘܗܝ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Additur καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Syrus & Arabs, μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων αὐτοῦ.

VERS. 34. Ἐφοβήθησαν δὲ ἐν τῷ ἐκείνους (intellige Mosem & Eliam) εἰσελθεῖν εἰς τὴν νεφέλην. Ideo Syrus, ܘܕܚܠܘ ܟܕ ܚܙܘ ܠܡܘܫܐ ܘܠܐܠܝܐ ܕܥܠܘ ܒܥܢܢܐ, *& timuerunt quum viderunt Mosem & Eliam ingressos in nubem.*

VERS. 35. ܗܢܘ ܒܪܝ *hic est filius meus.* Sic scribitur in Vienn. & Cothen. At in Reg. melius ܗܢܘ, quod contractum est ex ܗܢܐ ܗܘ, idque factum ex ܗܢܐ & ܗܘ, secundum regulam Grammat. nostræ pag. 137.

VERS. 38. ܒܥܐ ܐܢܐ ܡܢܟ ܐܬܦܢܝ ܥܠܝ. ܒܪܝ ܕܝܚܝܕܝܐ ܗܘ ܠܝ. Duplex hîc lectio est. una in Vienn. & Cothen. quæ post ܥܠܝ punctum habet, commatis notam. altera in Regiis, quæ puncto illo destituitur. secundum priorem lectionem Boderianus in Paris. vertit, *peto ego abs te, convertere ad me, filius meus qui unicus est mihi.* absque ullo sensu. nihil enim sequitur quo compleatur. Tremellius eandem lectionem secutus, sic supplevit, *filius meus* hic est, *qui unicus est mihi.* usitatè quidem verbum substantivum subintelligitur, sed præterea etiam pronomen demonstrativum subaudire, durius est. Ideo Boderianus in Regiis alteram lectionem amplexus vertit, *respice in me pro filio meo, qui unicus est mihi.* at nec ita rectè. quia illud *pro* non est in Syro. Si posterior hæc lectio recta est, dispiciatur an Jod in ܥܠܝ sit habendum pro affixo, an pro nota formæ pluralium masculinorum constructæ. sicut enim apud Hebræos, ita & apud Syros על ex iis est præpositionibus, quæ imitantur nomina plur. masc. sicut ergo Hebræi non tantum utuntur על, sed & eadem significatione עֲלֵי, forma plurali constructa, sic & apud Syros fortassis usurpatur ܥܠ & ܥܠܝ eodem sensu. ut hoc loco ܥܠܝ ܒܪܝ idem sit quod ܥܠ ܒܪܝ *super filium meum.* atque ita idem erit quod in Græco dicitur, *oro te, respice super filium meum, qui unicus mihi est*, vel *quia unicus mihi est.* ܕ enim tam est conjunctio causalis, quam pronomen. atque ita ܥܠܝ, habebit se sicut ܡܚܕܪܝ *circum me.* & interdum *circum* simpliciter. ܒܝܢܝ *inter me*, & simpliciter *inter.* sic ܥܠܝ *supra me*, & simpliciter *supra.*

Arabs,

Arabs, اضرع اليك ان تنظر الى ابني وحيدي, *supplex oro te, ut respicias ad filium meum, unicum meum.* Sed quia ܚܘܪ ea significatione hactenus alibi nobis non occurrit, amplectimur priorem lectionem, & vertimus, *Converte te ad me, filius meus quia unigenitus est mihi, & spiritus transit super eum* &c. aut habito ܕ pleonastico, *Filius meus unigenitus est mihi.* vide observat. nostram in Matt. 17. 15. ubi in eadem hac historia eadem hæc phrasis occurrit.

VERS. 39. Καὶ σπαράσσει αὐτὸν μετὰ ἀφροῦ. Syrus pro ἐ σπαράσσει αὐτὸν habet, ܘܡܚܪܩ ܫܢܘܗܝ, id est, καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ. quod apud Marc. legitur cap. 9. ℣. 18. Vulgatus ante καὶ σπαράσσει legit ἐ ῥήσσει, *& elidit.* quod ibidem quoque est apud Marcum.

VERS. 42. Ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ. Syrus, ܘܟܕ ܡܩܪܒ ܠܗ, *& quum adduceret eum.* sensus idem est.. Sequitur, *allisit eum dæmonium* καὶ συνεσπάραξεν. Syrus, ܘܡܥܟܣ ܗܘ, Trem. *& frendere fecit eum.* Boder. *stridere fecit.* Bodericanus, Trostius, Buxtorfius, aliique volunt esse Benoni Aphel ab עכס, unde in Pael apud Chald. עַכֵּס *fremuit, frenduit, stridit.* at tum analogia Grammatices postulat, ut cum affixo sit ܡܥܟܣ ܠܗ. sine aff. ܡܥܟܣ ܐ. Melius ergo Scindlerus voluit esse Præteritum, & thema facit כעס, quod vertit *discerpsit, dilaniavit.* Lucas συνεσπάραξε. Liberat nos omni dubio Ferrarius, qui hunc ipsum locum citans, thema dat ܥܟܣ *vexavit, allisit.* ܥܟܣܐ *pleuritis, dolor lateris.* Arabs vertit, واقلقه, *& concussit, conturbavit eum.*

VERS. 62. ܠܐ ܐ̱ܢܫ ܕܪܡܐ ܐܝܕܗ ܥܠ ܢܝܪܐ ܕܦܕܢܐ. Trem. & Boder. *nemo admovet manum suam ad aratrum*

aratrum paris boum. Ferrarius hunc ipsum locum citans, ܣܟܬܐ ܕܦܕܢܐ vertit *vomerem.* rectè. ܣܟܬܐ *gladius* est vel *culter.* deinde *vomer* qui instar cultri & gladii terram scindit. ܦܕܢܐ quoque vertit *par boum.* sicut in Thargum פדנא usurpatur pro צֶמֶד. dubito autem an non idem pro *aratro* sumatur, 1 Sam. 13. 20. ubi quisque Israëlitarum dicitur ivisse ad Philistæos, ut acueret ית ספת פַּדְנֵיה, quod Guido vertit *paxillum jugi sui.* ego verto, *vomerem aratri sui.* nam סִכְּתָא *vomerem* significare non tantum Chaldæis sed & Sýris, patet ex Psal. 140. 7. ܐܝܟ ܣܟܬܐ ܕܦܠܚܐ ܐܪܥܐ. ubi Gabriel Sionita, *ut vomer findens terram.* ita non gravatè hoc loco ܣܟܬܐ ܕܦܕܢܐ verterem *vomerem aratri.*

VERS. 45. *Ipsi vero ignorabant dictum hoc,* καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, *& erat occultum ipsis.* Syrus, ܡܛܠ ܕܡܟܣܝܐ ܗܘܬ, *quia occultum erat ab ipsis.*

VERS. 46. Εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς. Beza, *incidit autem disceptatio inter eos.* Vulgatus, Syrus & Arabs, *intravit autem cogitatio in eos.* quod & simplicius verbis respondet; & sequenti versu confirmatur, ubi Christus non dicitur vidisse disceptationem qua inter se disputabant (etsi & hoc verum esse, ex Marc. 9,34. liquet) sed τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν. ubi διαλογισμὸς, ipso viro doctissimo fatente, nihil est nisi *cogitatio.*

VERS. 48. *Quicunque exceperit* τοῦτο τὸ παιδίον, *istum puerulum.* Consentiunt Vulg. & Arabs. At Syrus, ܛܠܝܐ ܐܝܟ ܗܢܐ, id est, παιδίον τοιοῦτον, *puerulum ejusmodi,* ut est Matth. 18. 5.

VERS. 49. Prohibuimus eum, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν.

Syrus

Syrus existimavit subaudiri σοί. vertit enim, ܡܛܠ ܕܠܐ ܐܬܐ ܥܡܢ ܒܬܪܟ, *quia non venit nobiscum post te.* Sic Cl. Beza, *quia* te *non sequitur nobiscum.* Vulgatus ad verbum, *quia non sequitur nobiscum.* quod ambiguum est. Arabs, لانه لم يتبعنا, *quia non secutus est nos.* ut idem sit quod Marc. 9. 38. ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Id rectum est. ἀκολουθεῖν enim tripliciter construitur. I. cum Dativo. quod passim obvium. II. cum ὀπίσω, *post.* ut Matt. 10. 38. ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, *qui non sequitur post me,* id est, me. III. cum μετὰ, *cum.* ut Apoc. 14. 13. τὰ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, *opera ipsorum sequuntur cum ipsis,* id est, ipsos.

VERS. 50. In Syro textu scribitur, ܚܠܦܝܢ consentientibus editionibus. legendū tamen ܚܠܦܝܟܘܢ *pro vobis.* ubi simul observamus, Græca exemplaria habere, ὃς γὰρ οὐκ ἐστὶ καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν. & hanc lectionem à Vulgato confirmari. Syrum tamen & Arabem legisse καθ' ὑμῶν, & ὑπὲρ ὑμῶν. quomodo Marci 9. 40. in plerisque Græcis exemplaribus, & apud Vulgatum legitur.

VERS. 51. *Factum est autem, quum complerentur dies* τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ. Vulgatus, *assumtionis ejus.* Beza, *quo sursum reciperetur.* vide doctas ejus notas. Syrus & Arabs simplicissimè & clarissimè, ܕܣܘܠܩܗ, صعوده, *ascensionis ejus.* sicut 2 Reg. 2. 11. וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם, *& ascendit Elias in turbine in cælum,* LXX, καὶ ἀνελήφθη Ἠλιοὺ ἐν συσσεισμῷ εἰς τὸν οὐρανόν. vides עָלָה *ascendit* exponi per ἀνελήφθη. ergo & מַעֲלָה *ascensus* verti potest per ἀνάληψις. Sequitur, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. Vulgatus, *firmavit faciem suam.* Beza, *direxit.* utrumque Hebraicè dicitur הֵכִין פָּנָיו. LXX enim הכין nunc κατευθύνειν, *dirigere,* nunc ἐπιστηρίζειν & στερεοῦν, *firmare* vertunt. sæpius autem ἑτοιμάζειν,

parare. ut in hac ipsa phrasi Ezech. 4. 3. וַהֲכִינֹתָה אֶת פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ. LXX, καὶ ἑτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου ἐπ᾽ αὐτήν. item ŷ ſ. 7. Ita hoc loco Syrus, ܐܬܩܢ ܦܪ̈ܨܘܦܗ, *paravit, aptavit, firmavit vultum ſuum*. hæc enim vox Syriaca valet, potius quam *direxit*, quod habet Tremel.

VERS. 53. Ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς Ἱερουσαλήμ. Syrus, ܡܛܠ ܕܦܪ̈ܨܘܦܗ ܠܐܘܪܫܠܡ ܣܝܡ ܗܘܐ ܠܡܐܙܠ, Boder. in Reg. *quod ſpeciem præ ſe ferret proficiſcentis ad Ouriſchlem*. In Pariſ. autem ad verbum, *Quia faciem ſuam verſus Ieruſalem erat ponens* (Trem. *ponebat*) *ad eundum*. ܣܐܡ ܗܘܐ eſt *ponebat*. at ܣܝܡ ܗܘܐ *poſitus erat*. verto ergo, *Quia facies ejus poſita erat verſus Ieruſalem ad abeundum*. Phraſis eſt Hebræa, qua Jeremias utitur c. 42. 15. אִם אַתֶּם שׂוֹם תְּשִׂמוּן פְּנֵיכֶם לָבֹא מִצְרַיִם, *ſi vos poſueritis faciem veſtram ad eundum in Aegyptum*. Lucas tamen eam phraſim hîc non adhibuit. Durum autem & inſolens videtur Cl. Bezæ dicendi genus, quo uſus eſt Euangeliſta. quocirca pro πορευόμενον ſcribendum putat πορευομένου. unde vertit, *quod facies ejus eſſet proficiſcentis Hieroſolymam*. ſicut Vulgatus, *euntis in Ieruſalem*. Laudo tamen Arabem, qui ad verbum vertit, لان وجهه كان ماضيا الي يروشليم, *quia facies ejus erat proficiſcens Hieroſolymam*. Vſitata phraſis eſt Hebræis, cujus illuſtre exemplum 2 Sam. 17. 11. ubi Chuſai dicit Abſalomo, וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְּרָב, LXX, καὶ τὸ πρόσωπόν σου πορευόμενον ἐν μέσῳ αὐτῶν. ſenſus eſt, *Tu ipſe proficiſcaris in prælium*. Nam פנים πρόσωπον pro ipſa perſona ſæpe ſumitur. unde, *fugit à facie ejus*, id eſt, ab eo. & ſæpe apud LXX, ἐδεήθη τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου, *oravit faciem Dei*, id eſt, Deum ipſum. Ita hoc loco, *quod facies ejus eſſet proficiſcens Hieroſolymam*, id eſt, quod ipſe proficiſceretur.

VERS. 56. *Filius enim hominis non venit* ψυχὰς ἀνθρώπων

πων ἀπολέσαι. Vulgatus & Syrus non legerunt ἀνθρώπων. Arabs legit.

VERS. 57. Ἐγένετο δὲ πορευομένων αὐτῶν, ἐν τῇ ὁδῷ εἶπέ τις πρὸς αὐτόν. Syrus & Arabs, ἐν τῇ ὁδῷ junxerunt cum præcedentibus, non cum sequentibus. videtur & Vulgatus.

VERS. 58. Πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου. Syrus in fine addit, ܘܐܬܐ *& veniam*, καὶ ἐλεύσομαι.

CAP. X.

VERS. 1. Ἀνέδειξεν ὁ Κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα. Syrus ἀνέδειξεν vertit, ܦܪܫ ܡܢ ܬܠܡܝܕܘܗܝ. Trem. *separavit*. Boder. *secrevit ex discipulis suis*. Malim, *designavit*, vel *expresse definivit & determinavit*. sic sumitur Act. 11. 29. & Act. 10. 42. ubi pro ὁρίζειν ponitur. atque ita benè exprimit τὸ ἀνέδειξεν, quod Vulg & Beza, *designavit*. Arabs, أظهر, *ostendit, manifestavit*. Addidit ergo Syrus, *ex discipulis suis*.

VERS. 2. Ἔλεγεν οὖν πρὸς αὐτούς, *Dicebat igitur eis*. Vulg. Syr. & Ar. *& dicebat eis*.

VERS. 4. Μὴ βαστάζετε βαλάντιον. Vulgatus, *sacculum*. Beza, *crumenam*. Syrus & Arabs in plurali, ܟܝ̈ܣܐ, هميانات, *loculos*. ubi obiter observandum, Arabicum هميان, Targumicum הִמְיָן, proprie *baltheum, cingulum*, ζώνην denotare, atque etiam de sacerdotali baltheo, qui אַבְנֵט dicebatur, usurpari. Hinc Josephus Antiqu. lib. 3. cap. 8, Ταύτην, inquit, τὴν ζώνην Μωϋσῆς μὲν ἀβανὴθ ἐκάλεσεν. ἡμεῖς δὲ παρὰ Βαβυλωνίων μεμαθηκότες, ἐμίαν αὐτὴν καλοῦμεν, οὕτως γὰρ προσαγορεύεται παρ' αὐτοῖς. atque inde liquet ζώνην Marc. 6. 8. & βαλάντιον hoc loco idem esse. quia cingulum crumenæ usum præstabat. Additur, μὴ πήραν. Vulg. & Arabs quoque in singulari.

gulari. At Syrus iterum in plur. ܐܘܪܚܬܐ *peras.* Porro, καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε. Syrus, ܘܫܠܡܐ ܕܐܢܫ ܒܐܘܪܚܐ ܠܐ ܬܫܐܠܘܢ, *& de pace cujusquam in via ne rogate.* phrasis est Hebræa. Arabs autem, ولا تقبلوا احدا, *& ne osculemini quenquam.* id enim quoque est ἀσπάζεσθαι. significat autem & *amplecti, complecti.* ut vertere etiam liceat, *& quenquam per viam ne amplectamini.* Hinc ratio hujus præcepti facile intelligitur. non enim bene precando tantũ salutationes fiebant, quod vel in transitu fieri potest, nec moram requirit, sed, ut sunt Orientales illi civilitate morum & ceremoniis luxuriantes, de salute amici interrogabant, osculabantur, amplexabantur. quod non nisi cum mora & temporis dispendio fieri poterat.

VERS. 7. *Edentes & bibentes* τὰ παρ' αὐτῶν. Vulgatus, *quæ apud illos sunt.* ut & Arabs, من عندهم, *ex iis quæ apud ipsos sunt.* non malè quoad sensum. nisi quod παρὰ cum Dativo potius quam cum Genitivo *apud* significet. Optimè Syrus, ܡܢ ܕܝܠܗܘܢ, *ex ipsorum*, sup. bonis. vel ut Trem. *ex iis quæ ipsorum sunt.* Nam sicut Marc. 3. 21. οἱ παρ' αὐτοῦ sunt ii qui ipsius erant, ipsius propinqui, ita hîc τὰ παρ' αὐτῶν sunt ea quæ ipsorum sunt, ipsorum bona. Adfertur etiam τὰ παρ' αὐτοῦ ex Chrysostomo, inquit H. Stephanus, pro *quæ ad eum attinent*, quæ ipsius sunt. Et rectè idem observat, παρὰ cum Genit. interdum sic usurpari, ut omittatur in interpretatione. ut apud Isocr. αἱ παρ' αὐτῶν δεήσεις, *ipsorum preces.* apud Xenoph. ἡ παρ' αὐτῶν εὔνοια, *ipsorum benevolentia.* Ita hoc loco τὰ παρ' αὐτῶν, sup. ὑπάρχοντα, *ipsorum bona.* Minus ergo placet, quod Cl. Beza verterit, *quæ ab ipsis* apposita fuerint. Subaudi, inquit, παρατιθέμενα, quod participium exprimitur sequente versiculo. At non idem hîc sensus qui ibi. Nam in seq. versu occurrit partim

gulæ,

gulæ, ne lautiores menſas ſectantes, de domo in domum diſcurrant, ſed contenti ſint iis quæ apponuntur, etſi viliſſimis. partim ſcrupulo animi, ne circa ciborum diſcrimen multum laborent, ſed quibuſvis appoſitis veſcantur. Hîc autem diffidentiæ occurrit & ſollicitudini, ne pereundum ſibi fame exiſtimarent, ſi à munere, quo vitam tolerare ſolebant, abſtinentes, Euangelio annunciando toti vacarent. Vos, inquit, deinceps veſtris impenſis vivere opus non habetis, edite & bibite quæ illorum ſunt. cauſa additur, Dignus eſt enim operarius mercede ſua.

VERS. 11. Καὶ τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα ἡμῖν &c. Arabs pro ἡμῖν legit τοῖς ποσὶν ἡμῶν. Syrus legit ἡμῖν, ſed addidit, ܒܪ̈ܓܠܝܢ ἐν τοῖς ποσὶν ἡμῶν.

VERS. 14. Πλὴν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι &c. Vulgatus & Eraſ. *veruntamen*. Beza, *ideo*. quod neſcio an πλὴν unquam ſignificet. Matt. 11. 22. verterat *quinetiam Tyro* &c. Syrus, ܒܪܡ, & Arabs, لكن, *verùm*. Id probo. nam præterquam quod πλὴν hoc paſſim ſignificet, ut Matth. 18. 7. & 26. 39. Luc. 6. 24. 35. &c. hoc loco optimè quadrat. ut ſenſus ſit, Vos Corazin & Betzaida Iſraëliticæ urbes, aſpernamini Tyrios & Sidonios utpote gentiles, veſtramque conditionem longe ſupra ipſorum iactatis. verum res aliter habet. Tyro & Sidoni longe tolerabilior erit ſors quam vobis.

VERS. 17. Ὑπέστρεψαν δὲ οἱ ἑβδομήκοντα. Solus Syrus addit, ܕܫܕܪ *quos miſerat*. & pro μετὰ χαρᾶς habet ܒܚܕܘܬܐ ܪܒܬܐ *cum gaudio magno*.

VERS. 21. Ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς. Syrus legit, τῷ πνεύματι ἁγίῳ. Similiter Hieronymus. & quum quidam codices Latini non habeant *ſancto*, Lucas Brugenſis monet non eſſe omittendum epitheton *ſancto*. Arabs non legit.

VERS. 22. Πάντα παρεδόθη μοι. Annotat Cl. Beza, in vetuſtis codicibus præmitti, καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, εἶπε. Addo Syrum quoque & Arabem ea verba legiſſe. etſi Vulgatus non legerit. Sequitur autem in eodem verſu apud Syrum, ܘܰܠܡܰܢ ܕܐܶܢ ܢܶܨܒܶܐ ܒܪܳܐ ܕܢܓܰܠܶܐ, Boder. in Pariſ. *& is cui ſi voluerit filius revelare*. defecto ſenſu, quem ſupplevit Tremellius, *& is cui ſi voluerit filius revelare*, revelabit. Sed fruſtra laborarunt. quia ܐܢ non eſt hîc particula conditionalis *ſi*. ſed completiva, ut Græcorum ἐάν. καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. vide Gram. noſtram p. 408. ubi duo ſimilia loca damus, Rom. 11. 24. Apoc. 3. 19. addatur & hic alius, Ioan. 7. ℣ſ. 49. rectè ergo Boder. in Reg. *& ſi cui filius voluerit revelare*. niſi forte illud *ſi* pronomini præmiſerit, ad exprimendum ܐܢ, quod ibi pronomini poſtponitur. id enim phraſis Syriaca non infert. ſed valet ſimpliciter, *& cuicunque voluerit filius revelare*.

VERS. 23. Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, κατ' ἰδίαν εἶπε. Vulgatus non legit κατ' ἰδίαν. Syrus & Arabs legerunt, ſed conſtruxerunt cum μαθητὰς, hoc modo, *& converſus eſt ad diſcipulos ſuos ſeorſim, & dixit*. Id melius quadrare videtur. quia alioqui dicendum fuerat, κατ' ἰδίαν εἶπε αὐτοῖς. ut & Cl. Beza perſpicuitatis ergo vertit, *privatim dixit* eis.

VERS. 30. Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν. Syrus & Arabs ὑπολαβὼν præterierunt. Vulgatus, *ſuſcipiens*. Beza, *excipiens*. Eraſm. *reſpondens*. id laudo. nam apud LXX Interpretes uſurpatur pro ענה. ut Job. 2. 4. וַיַּעַן הַשָּׂטָן וַיֹּאמַר, ὑπολαβὼν δὲ ὁ διάβολος, εἶπε. ſic c. 4. 1. & paſſim per univerſum Jobum. item Dan. 3. ℣ſ. 9. Sequitur, οἳ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν. Syrus, ܘܫܰܠܚܽܘܗܝ, *& exuerunt eum*. quod alibi ſignificat, *& miſerunt eum*. ſed hoc primæ conjug. eſt. iſtud ſecundæ.

nam

nam in Pael ܫܠܚ, & Aphel ܐܫܠܚ denotat *exuere*. In Kal autem ܫܠܚ, futur. ܢܫܠܘܚ *misit*. at ܫܠܚ, futur. ܢܫܠܚ *exutus est*.

VERS. 31. Ἀντιπαρῆλθεν. Vulgatus, Erasmus, Syrus & Arabs, *præteriit*, *transiit*, *pertransiit*. idem quod simplex παρῆλθεν. sicut Luc. 8. 26. ἀντιπέραν τῆς Γαλιλαίας idem est quod πέραν, *trans Galilæam*. & in Glossario ἀντιπέραν τοῦ ποταμοῦ redditur, *trans fluvium*. Beza, *ex adverso præteriit*, id est, sic ut non tantum non accesserit, sed etiam de via deflexerit. Malim cum Doctiss. Camerario, *coram illo præteriit*. nisi forte significantius sit, *contra illum præteriit*. quandoquidem enim jacentem eum videbat, accedere autem nollet, ita præteriit, ut ipse unum, alter alterum teneret latus, sibiq́ue invicem essent oppositi. quod absque deflexione à via contingere potuit. Aliter hoc verbum accipitur Sapient. c. 16. ℣ſ. 10. τοὺς δὲ υἱούς σου οὐδὲ ἰοβόλων δρακόντων ἐνίκησαν ὀδόντες· τὸ ἔλεος γάρ σου ἀντιπαρῆλθε, καὶ ἰάσατο αὐτούς. Id est, *Filios autem tuos ne quidem venena jaculantium draconum superarunt dentes. misericordia enim tua in adversum prodiit, & sanavit eos.* ubi ἀντιπαρέρχεσθαι est *in adversum ire*, *opponere se*.

VERS. 33. Ἦλθε κατ' αὐτόν. Beza, *venit ad eum*. fatetur tamen aliud esse κατ' αὐτόν, quam πρὸς αὐτόν. ideo Vulgatum vertisse *secus eum*. κατὰ cum Accusat. sæpe *juxta*, *apud* significat. sensus ergo est, *venit juxta eum*, *apud eum*. opponitur τῷ ἀντὶ, quod supra fuit in ἀντιπαρῆλθεν. illi manserunt ἀντὶ τοῦ τεθραυσμένου, *ex opposito vulnerati*, quia non accesserunt. hic accedens stetit κατ' αὐτόν, *juxta eum*. Syrus rectè, ܐܝܟ ܕܐܝܬܘܗܝ ܗܘܐ *ubi erat*.

VERS. 35. Ἐπὶ τὴν αὔριον, *postero die*. Syrus, ܘܠܨܦܪܗ ܕܝܘܡܐ

ܕܨܦܪܐ, *ad auroram diei.* idem est. nam sequens aurora posterum diem facit. Sic & apud Arabes, في الغد, quo hîc & alibi passim Arabs utitur, significat *in aurora*, & *postridie*. غد enim & *auroram* & *crastinum diem* denotat. Atque his respondere videtur Græcorum *αὔριον*. nam & Latinorum *aurora*, & Græcorum *αὔριον* derivari videntur ab *αὖρα*, *aura*, *ventus levior*, qui mane spirare solet. unde apud Homerum, *αὔρη δ' ψυχρὴ πνεῖ ἠῶθι πρό*. inde & *ἄγχαυρος*, *diluculum*, *crepusculum*. adeo ut *ἐπὶ τὴν αὔριον*, si etymologiam spectemus, sit quasi *ad matutinum crepusculum*, quo aura flare solet.

VERS. 40. ܡܪܬܐ ܕܝܢ ܥܢܝܐ ܗܘܬ. Boder. in Reg. *Martha vero distrahebatur.* In Paris. *anxia erat.* Tremel. *afflicta erat.* apud Hebr. עָנָה *affligi.* inde עִנְיָן *occupatio, negocium.* propriè molestum, quod hominem affligit. Inde apud Syros, ܥܢܐ, ut & Arabes, عنى, *occupari*, *sollicitum esse, curam adhibere.* ut 1 Thess. 4. 11. *date operam ut sitis quieti*, ܘܥܢܝܢ ܒܨܒܘܬܟܘܢ, *& occupati in negociis vestris*, *πράσσειν τὰ ἴδια*. Sic 2 Tim. 2. 16. ܕܥܢܝܢ ܒܗܘܢ, *qui occupati sunt in iis*, nempe vanis sermonibus. In fine versus, *ἵνα μοι συναντιλάβηται*, Vulgatus, Erasmus, Syrus & Arabs, *ut me adjuvet*, id est, *ἵνα μου ἀντιλάβηται*, neglecta præpositione *σύν*. cujus quum habendam esse rationem censeret Cl. Beza, vertit, *ut mihi vicissim opituletur.* in notis vero, & fortassis rectius, *ut una mecum manus admoveat* operi. metaphora, inquit, desumta ab oneribus, quæ utrinque admotis manibus sublevantur. Doctè sane. ita accipitur Exod. 18. 22. ubi de LXX judicibus Mosi adjunctis dicitur, וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ, *& portabunt tecum*, scilicet onus. LXX Interpretes, *καὶ συναντιλήψονταί σοι*. non semper tamen ita accipitur.

pitur. Nam Ps. 89.22. ipse Deus dicit, *ἡ χείρ μου συναντιλήψεται αὐτῷ.* ubi nec per *vicissim opitulari*, nec per *cum alio una manum admovere* verti potest, sed simpliciter per *adjuvare.*

CAP. XI.

VERS. 3. *Panem nostrum τὸν ἐπιούσιον da nobis τὸ καθ' ἡμέραν.* Beza, *in diem.* Syrus, ܒܟܠ ܝܘܡ, *in omni die,* id est, quotidie. Vulgatus, *hodie, σήμερον.* Arabs, في اليوم, *in die.* quomodo & τὸ σήμερον vertit Matth. 6. vide de his omnibus notas Bezæ. Non est dubium quin sit idem quod apud Hebr. דבר יום ביומו. quod non idem est quod יום יום *quotidie*, sed *quantum ad unumquemque diem pertinet seu requiritur.* LXX, interdum pro eo habent τὸ καθῆκον τὸ καθ' ἡμέραν. Interdum λόγος ἑκάστης ἡμέρας ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ. Interdum τὸ τῆς ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Interdum τὸ καθ' ἡμέραν εἰς ἡμέραν. Interdum ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Interdum τὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἡμέραν. postremum hoc extat Dan. 1. 5. & quia de cibi demenso dicitur, huc maxime quadrat. In Hebræo est, וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת בַּג הַמֶּלֶךְ, LXX, Καὶ διέταξεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς τὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἡμέραν, ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως. *Et ordinavit ipsis rex demensum uniuscujusque diei de mensa regis.* Ita hoc loco vertendum censeo, *panem nostrum necessarium da nobis, demensum uniuscujusque diei*, vel, *quantum quotidie opus est.* Vnde liquere arbitror, ἐπιούσιον non satis rectè verti *quotidianum.* alioqui idem bis dicitur. Sed rectè vertisse Syrum, ܕܣܘܢܩܢܢ, *necessitatis nostræ.* ubi libenter repetimus, quod & in Matthæo observavimus, τὸν ἐπιούσιον rectè à Suida explicari, τὸν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἁρμόζοντα, *qui essentiæ & naturæ nostræ aptus & necessarius est.*

VERS. 4. Ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Hæc Vulgatus non legit, testibus antiquissimis codicibus, etiam Hieronymi.

nymi. Vnde & Lucas Brugensis negat, fuisse à Luca id additum. Græca tamen exemplaria, Syrus item & Arabs id habent.

VERS. 8. Διὰ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ. Vulgatus, *propter improbitatem ejus.* improbat id Cl. Beza, qui mavult, *propter importunitatem ejus.* rectè tamen laudat Erasmus, idque ex Virgilio, apud quem *labor improbus*, id est, assiduus & importunus, omnia vincere dicitur. Quin imo per *improbitatem*, ipsam ἀναίδειαν, *impudentiam* intellexit. Glossarium, *improbus*, ἀναιδής. *Improbitas*, ἀναίδεια. Syrus, ܡܛܠ ܚܦܝܛܘܬܗ, Tremel. *propter instantiam.* Boder. *propter importunitatem.* ad verbum est, *propter sollicitudinem.* Lex. Syr. Arab. ܚܦܝܛܘܬܐ, العنايه التفقد الاهتمام, *occupatio, cura, sollicitudo.* thema est, ܚܦܛ *sollicitus fuit.* significat ergo hoc studium, quo quis magna sollicitudine occupatur in re agenda.

VERS. 13. Πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει Πνεῦμα ἅγιον &c. Quædam exemplaria legunt ὁ πατὴρ ὑμῶν. Sic Vulgatus, Syrus & Arabs. Porro ὁ ἐξ οὐρανοῦ à Vulgato, Beza & Arabe vertitur *cælestis.* Sed turbat nonnihil virum doctissimum, quod Patri tribuatur epitheton ὁ ἐξ οὐρανοῦ, quum potius dicatur ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ. putat ergo expuncto articulo ὁ legendum potius, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν, ἐξ οὐρανοῦ δώσει &c. *quanto magis pater vester, dabit è cælo* &c. Syrus, ܟܡܐ ܗܟܝܠ ܐܒܘܟܘܢ ܡܢ ܫܡܝܐ: ܢܬܠ ܪܘܚܐ ܕܩܘܕܫܐ, ubi ܡܢ ܫܡܝܐ *è cælo* posset jungi cum sequenti ܢܬܠ *dabit*, nisi interjacens distinctio cogeret addere præcedentibus. adeo ut vertendus sit Syrus, *quanto magis Pater vester è cælo, dabit Spiritum sanctum?*

Pater

Pater vester è cœlo, est pater vester cœlestis. quod observamus, quia Trem. & Boder. ob omissam distinctionem ambiguitate laborant. Idem autem est ὁ ἐξ οὐρανοῦ, quod ὁ ἐν οὐρανῷ & ἐπουράνιος. sic 1 Cor. 15. 47. Christus dicitur ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ. quod τῷ ſ. 48. 49. Apostolus explicat per ἐπουράνιος. Et 2 Cor. 5. 2. τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ, idem est quod superiore versiculo vocavit οἰκοδομὴν αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Galat. 1. 8. ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, est Angelus qui in cœlis domicilium habet. Matt. 16. 1. σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ non est signum quod è cœlo, sive cœlitus delapsa virtute, in terris sit edendum, sed cœleste, quod in ipsis cœlis edatur. Et quid est aliud Hebr. 12. 25. οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι, nisi qui aversantur τὸν ἐν οὐρανοῖς, sive τὸν ἐπουράνιον? opponitur enim τῷ ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζοντι. Observandum quoque, quod pro πνεῦμα ἅγιον, quomodo Syrus etiam & Arabs legerunt, duo Bezæ codices habebant ἀγαθόν. unde Vulgatus, *spiritum bonum.*

VERS. 15. Βεελζεβούλ. Septies hæc dictio occurrit. & quidem in Græcis codicibus per Lambda in fine. similiter apud Arabem. At apud Syrum & Vulgatum ubique Beelzebub.

VERS. 17. Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα ἐρημοῦται· καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει. Vltimum membrum difficultatem habet. Vulgatus & Eras. ad verbum, *& domus supra domum cadit.* At Cl. Beza post ἐπὶ οἶκον repetit διαμερισθεὶς, & ἐπὶ οἶκον accipit pro ἐφ' ἑαυτόν, Hebraica antecedentis pro relativo repetitione. vertit itaque, *& domus adversus sese dissidens cadit.* quod verbotenus idem est quod dixit Syrus, ܘܒܝܬܐ ܕܥܠ ܩܢܘܡܗ ܡܬܦܠܓ ܢܦܠ. quæ versio Matthæum & Marcum adstipulantes habet, ut rectè observavit vir doctissimus. Nec alio sensu accipiendus Arabs, qui utrumque membrum sic effert, كل مملكة

تنقسم تخرب او بيت على بيت فهو يسقط, *omne regnum, si dividatur, desolatur: aut domus contra domum, tum illa cadit.* Illud Phe in فهو illationem ex præcedenti membro significat, nempe, si domus adversus domum dividitur, tum & illa cadit. quod observavimus, quia ex Rom. versione nihil tale colligi potest.

VERS. 19. Οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; Ambiguum est ἐν τίνι. masculinone genere an neutro sit accipiendum. Vulgatus, *in quo ejiciunt?* reliquit ambiguitatem. Beza masculino gen. *per quem?* Syrus, ܒܡܢܐ, quod Trem. & Boder. verterunt etiam *per quem?* id est, ܒܡܢ. ego *per quid?* Etsi enim Ferrarius, ܡܢܐ, vertat *quisnam, quanam, quodnam*, addit tamen, fere ad res duntaxat referri. Ausim affirmare duntaxat ad res, non ad personas referri. Amira pag. 433. ܡܢܐ *quod* vel *quid.* Lex. Syr. Arab. ܡܢܐ, اي شي ماذا ما هو ما عسي, id est, *quæ res? quid? quid est? quidnam?* Addo Arabem interpretem, qui ἐν τίνι etiam vertit بماذا, *per quid?*

VERS. 24. Διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων. Beza, διέρχεται vertit *transit*, ut & Arabs, يجتاز. Vulgatus paulo efficacius, ni fallor, *perambulat.* Syrus, ܐܙܠ ܡܬܟܪܟܐ, *abit, circumit*, id est, abiens omnibus circumquaque finibus perambulat loca arida.

VERS. 29. Τῶν δὲ ὄχλων ἐπαθροιζομένων. Beza, *quum autem turba aggregaretur apud eum.* accepit pro ἀθροιζομένων ἐπ' αὐτόν. At Syrus simpliciter, ܟܕ ܡܬܟܢܫܝܢ ܗܘܘ ܟܢܫܐ, *quum congregarentur turbæ.* Arabs, وفيما كان الجمع متكاثرا, *quum esset turba multiplicata.* Vulgatus, *turbis*

autem

autem concurrentibus, id est, inquit Erasmus, coacervantibus, conglobantibus, sive condensantibus se, aut cum turbæ densius affluerent. acceperunt ergo pro ἀθροιζομένων ἐφ᾽ ἑαυτοὺς, vel ἐπ᾽ ἀλλήλους, quum alii ad alios confertim accurrerent & convenirent, & alii aliis adderentur. Horum sententiam magis amplector. Sequitur, γενεὰ αὕτη πονηρά ἐστι. Duo Bezæ codices habebant, γενεὰ αὕτη γενεὰ πονηρά ἐστι. Sic Vulgatus & Arabs legerunt. Syrus semel tantum γενεά. at omisso ἐστὶ, legit γενεὰ αὕτη πονηρὰ σημεῖον ἐπιζητεῖ. Sicut Matt. 16. 4. dicitur, γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ.

VERS. 34. Ὁ λύχνος τοῦ σώματος, ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός. Sic & Arabs. At Vulgatus & Syrus, *Lucerna corporis tui est oculus tuus.*

VERS. 35. Σκόπει οὖν μὴ τὸ φῶς ἐν σοὶ σκότος ἐστίν. Beza, *Considera ergo num lumen quod in te est tenebræ sint.* At Vulgatus, Syrus & Arabs μὴ verterunt *ne*. Sed tum, ut rectè observavit Cl. Beza, pro ἐστὶν legendum fuerat ᾖ.

VERS. 36. ܐܝܟ ܫܪܓܐ ܒܙܠܩܗ ܡܢܗܪ ܠܟ. Boder. in Reg. *Instar lucernæ quæ ardendo te illustrat.* illud *quæ* non est apud Syrum. In Paris. ergo, ut & Trem. *sicut lucerna, quum ardet, illuminat te.* acceperunt ܒܙܠܩܗ quasi ܒ esset litera bachlam juncta Infinitivo. at ܙܠܩܐ nomen est, significans *lucem, flammam*, teste Ferrario. vertendum ergo, *sicut candela flamma sua*, vel *luce sua illustrat te.* ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε. porro pro ܫܪܓܐ legendum censeo ex regulis Grammat. ܫܪܓܐ, etsi editiones in ista lectione concordent.

VERS. 38. Ὁ δὲ Φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν, ὅτι &c. Consentiunt Syrus & Arabs. Vulgatus aliter legit, de quo vide notas Bezæ.

VERS. 39. Τὸ ἢ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς &c. Syrus & Arabs ὑμῶν retulerunt ad τὸ ἔσωθεν, non ad ἁρπαγῆς per trajectionem. vide notas Bezæ.

VERS. 41. Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην. Syrus, ܒܪܡ ܡܕܡ ܕܐܝܬ ܗܒܘ ܒܙܕܩܬܐ, *verum quod est date in eleemosynam*. Optimè πλὴν exposuit per ܒܪܡ, *verum*. quod non rectè Trem. *veruntamen*. sensus enim est: Vos hypocritæ mundos vos putatis, quando externa patinæ & canthari mundastis. Verum, eleemosynam potius date, ut omnia vobis munda sint. Pro τὰ ἐνόντα non malè dixit ܡܕܡ ܕܐܝܬ, *id quod est*, vel *ea quæ sunt*, supple ܠܟܘܢ vobis, id est, quæ habetis, τὰ ὑπάρχοντα. nihil addimus ad ea quæ doctissimè Cl. Beza hîc annotavit. Miramur tantum quid Arabs viderit, quod πλὴν τὰ ἐνόντα, verterit, قبل كل شيء, *ante omnem rem, ante omnia*.

VERS. 42. *Sed væ vobis Pharisæis*, ὅτι ἀποδεκατοῦτε &c. In plerisque Vulgatæ editionis codicibus, inquit Cl. Beza, non legitur *Quia*, sed *Qui*. Hinc suspicatur germanam lectionem esse οἳ: depravatam autem ab iis qui compendium literarum ⓠ, id est, οἳ, ignorantes, pro eo legerunt ὅτι. nihil tamen, inquit, mutare volui contra veterum codicum fidem, quum præsertim legat & interpretetur ὅτι Syrus Interpres apud Matthæum. Syrus & hîc & apud Matthæum eadem usus est particula, nempe præfixo ܕ, quod utrobique tam per conjunctionem *quia*, quam per pronomen *qui* verti potest. utrumque enim valet. Sed Tremellio, quem hîc procul dubio vir doctiss. est secutus, visum est apud Matthæum vertere per *quia*, hîc per *qui*. cujus nullam præter ipsius arbitrium causam video. Apud Arabem nulla est ambiguitas, qui procul dubio & apud Matth. & hîc legit ὅτι.

vertit

vertit enim لأنكم, *quia vos.* Et quamvis verum ſit, quoſdam Vulgatæ editionis codices legere *qui*, ait tamen Brugenſis præferendam eſſe conjunctionem *quia* relativo *qui.* Adeo ut contra omnium Græcorum codicum fidem, pravum eſſe ὅτι, ne ſpecies quidem ſuſpicionis ſupereſſe queat. Hieronymus quoque legit *quia.* nec minus aptum eſt ſenſui quam *qui*, ne dicam aptius.

VERS. 45. Ταῦτα λέγων, καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις. Beza, *quum hæc dicis, etiam nos afficis injuria.* ὕβρις ſæpe eſt injuriæ ſpecies quædam, quam contumeliam dicimus. Et hanc præſertim hîc intelligi, res ipſa loquitur. Sentiebant enim famam ſuam lædi, eique dedecoris maculam à Chriſto affricari, quum vitia ſua in publicum proferrentur & taxarentur. Itaque rectè meo judicio Vulgatus, *ignominiam nobis facis.* quod idem dixit Syrus, ܐܢܬ ܡܨܥܪ ܐܦ ܠܢ. & Arabs, تشتمنا نحن.

VERS. 47. *Væ vobis, quia ædificatis monumenta Prophetarum*, οἱ δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς. Syrus, ܐܒܗ̈ܝܟܘܢ ܕܝܢ ܩܛܠܘ ܐܢܘܢ. & Arabs, الذين قتلهم اباوكم, *quos interfecerunt patres veſtri.* Rectè animadverterunt, Hebraiſmum hîc latere. Hebræi enim id tripliciter efferunt. Primo, אֲשֶׁר אֲבוֹתֵיכֶם הֲרָגוּם, οὓς οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς. quam phraſin non raro Euangeliſtæ imitantur. Deinde, pro אשר adhibito Vau, וַאֲבוֹתֵיכֶם הֲרָגוּם, quod hîc, Vau expoſito per δὲ, dicitur, οἱ δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς. Tertio, nec per אשר, nec per Vau, ſed per ſolum affixum loco pronominis relativi, אֲבוֹתֵיכֶם הֲרָגוּם, οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς, id eſt, οὓς ἀπέκτειναν.

VERS. 48. Ἄρα μαρτυρεῖτε καὶ συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις &c. Vulgatus, *Profectò teſtificamini quod conſentitis operibus* &c. Beza, *nempe teſtimonio veſtro comprobatis facta.*

Syrus

Syrus & Arabs κὴ ποδα, *utique testamini & delectamini* &c. μαρτυρεῖν hîc est, *laudare, commendare, prædicare.* sicut Luc. 4. 22. πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ. Ioan. 5. 33. μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ. Significat & *confirmare.* hinc Act. 14. 3. Deus dicitur μαρτυρεῖν τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ita hoc loco verti potest, *nempe laudatis* (vel *confirmatis*) *& comprobatis facta patrum vestrorum.*

VERS. 49. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν. Sic quoque Vulgatus & Arabs. At Syrus non legit τοῦ Θεοῦ.

VERS. 52. Τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως. Syrus & Arabs legerunt, τὰς κλεῖδας.

VERS. 53. ܫܪܝܘ ܣܦܪܐ ܘܦܪܝܫܐ ܡܬܚܡܬܝܢ ܒܗ ܘܡܬܚܡܬܝܢ ܗܘܘ. *Cœperunt Scribæ & Pharisæi ægrè habere, & indignabantur.* In Græco est, ἤρξαντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν. Regia habent, δεινῶς συνέχειν, quomodo & Beza ait legi in Complutensi, & alio quodam codice. addit, in vetustissimo suo codice legi δεινῶς ἔχειν. quomodo procul dubio legit Syrus, & vertit duabus phrasibus, *ægrè habere & indignari*, ut vim adverbii δεινῶς melius exprimeret. Arabs videtur legisse δεινῶς ἐνέχειν. vertit enim, بدا يتعلقون عليه بالردي. quod Romana editio vertit, *cœperunt imputare illi malum.* nescio an bene. ad verbum vertas, *cœperunt pendêre de illo in malum*, id est, undequaque imminere ipsi & incumbere, sicut qui de corpore alicujus pendet nec inde avelli potest, ut malum ipsi creet. hoc revera est δεινῶς ἐνέχειν. Sequitur eodem versu in Syro, ܘܡܟܠܝܢ ܡܠܘܗܝ. Tremel. & Fabricius, *& aucupabantur sermones ejus.* At vero, ܟܠܐ nihil aliud, quod sciam, significat quam *remorari, impedire.* vide Rom. 15. 22. 1 Cor. 9. 12. Jac. 3. 8. Itaque verto, *& impediebant sermones ejus.* id est, abrumpebant eos, quia

diutius

diutius præ ira ferre non poterant. ita Syrus intellexit verba Apoſtoli, καὶ ἀποστοματίζειν αὐτόν. Sequitur in Syro, ܘܢܟܠܝܢ ܠܗ ܒܣܘܓܐܐ, *& inſidiabantur ei in multis.* itaque verba Euangeliſtæ ſic diſtinxit, καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν, περὶ πλειόνων ἐνεδρεύοντες αὐτόν. aliter quam vulgo ſolet. Arabs tamen vulgatam ſecutus eſt diſtinctionem, & ἀποστοματίζειν περὶ πλειόνων, vertit, ويكلمونه في امور كثيرة, *loqui cum ipſo de rebus multis.* Poteſt tamen & vulgata diſtinctio cum Syri interpretatione conciliari. ut ſenſus Euangeliſtæ ſit: Quandoquidem libertatem Chriſti ferre non potuerunt, præſertim qua in carpendis ipſorum vitiis utebatur, cœperunt περὶ πλειόνων, *circa multa*, nempe quæ minus grata erant, ἀποστομίζειν αὐτὸν, *os ipſi obturare*, ſive ut Syrus, ſermones ejus impedire. nec tamen prorſus eum tacere voluerunt. Sed inde in alios eum ſermones conjicientes, cœperunt inſidioſè ipſius verba venari, ut quod carpi poſſet haberent. Nec aliter videtur Vulgatus quoque accepiſſe, quum vertit, *& os ejus opprimere de multis.* quædam exemplaria pro ἀποστοματίζειν legunt ἀποστομίζειν, quod Heſychius vertit, ἀπὸ μνήμης λέγειν, *memoriter dicere.* & φιμοῦν, *obturare.* id Vulgatus & Syrus ſecuti ſunt.

CAP. XII.

VERS. I. ܘܟܕ ܐܬܟܢܫܘ ܪܒܘܬܐ ܕܟܢܫܐ ܣܓܝܐܐ. Trem. *& quum congregatæ eſſent multitudines turbarum magnæ.* Melius Boder. in Reg. *cœtuum plurimorum.* Et in Pariſ. *turbarum multarum.* ſed non rectè convenit in reliquis. ܪܒܘܬܐ enim non abſolutè *multitudines*, ſed ſpeciatim *myriades* deſignat. ut apud Lucam eſt ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου. ܪܒܘܬܐ, & per apo-

copen ܪܶܒܘܳ, *myrias*, est Hebræorum רבוא & רְבָבָה. *multitudo* autem dicitur ܣܽܘܓܳܐܐ & ܣܘܽܓܳܐܬܳܐ. Porro Græca à Cl. Beza, Vallam secuto, vertuntur, *quum coacta esset permulta turba.* quam interpretationem Doctiss. Casaubonus tanquam admodum dilutam merito rejicit. quid enim aliud dicas, si solum ducenti aut trecenti adessent? rectè substituit, *quum coacta esset multorum millium turba.* Arabs, فلما اجتمع ربوات جموع. versio Rom. *quum autem congregatæ essent multitudines turbarum.* Eundem errorem erravit, quem Trem. & Boder. in translatione Syri. ربوات enim Arabibus ut & Syris sunt *myriades.*

VERS. 3. Ἀνθ᾽ ὧν. Beza, *propterea.* ut ὧν ponatur pro τούτων. sicut Matth. 26. 50. diximus ἐφ᾽ ᾧ poni pro ἐπὶ τούτῳ. Sed eò veniendum non est, nisi cogente necessitate, quæ hîc nulla videtur. Aptè enim hîc argumentum statuitur, quo nihil occultum fore probetur, quod non cognoscatur aliquando. *Quoniam*, inquit, *quæ in tenebris dixistis, in lumine audientur.* Rectè ergo Vulgatus ἀνθ᾽ ὧν, vertit, *quoniam.* Syrus, ܡܶܛܽܠ, *enim.* Arabs præteriit.

VERS. 5. Ὑποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα φοβηθῆτε. Vulgatus, *ostendam vobis.* Syrus, ܐܶܚܰܘܶܝܟܽܘܢ, *indicabo vobis.* Arabs, انا اعلمكم, *ego scire vos faciam*, vel *notum vobis reddam.* Beza non vult otiosam esse præpositionem, sed de impendentibus periculis monere, quoniam improvisa vehementius feriunt. Vertit ergo, *præmonstrabo vobis.* Vbi si *præmonstrare* sumitur pro *in antecessum monstrare id quod nondum est, vel quod imminet*, sicut *præ* sumitur in *prædicere, prænunciare* & similibus, non videtur præpositio ὑπὸ eam in compositione vim habere. Sed si *præmonstrare* sumitur pro *ob oculos ponere, oculis subjicere*, quod propriè est ὑποδεικνύειν, inde ὑπό-

ὑπόδειγμα, *exemplar*, quod aliquid ob oculos ponit, quomodo *præ* sumitur in *præscribere*, *præ se ferre* & similibus, tum *præmonstrare* idem est quod demonstrare & ostendere. Glossarium, ὑποδείκνυμι, *demonstro*.

VERS. 11. *Ne solliciti estote*, πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε. Syrus tantum πῶς, Arabs tantum τί habet.

VERS. 15. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. Consentiunt Vulg. & Arabs. at Syrus, ܘܐܡܪ ܠܬܠܡܝܕܘܗܝ, *& dixit discipulis suis*. Explicuit nempe, quinam per αὐτοὺς *illos* intelligantur. Sequitur, ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε. Consentiunt rursus Vulg. & Arabs. At Syrus tantum, ܐܙܕܗܪܘ, *cavete*. ἀπὸ τῆς πλεονεξίας, *ab avaritia*. Syrus, ܡܢ ܟܠܗ ܥܠܘܒܘܬܐ, & Arabs, من كل الشره, ut & Vulg. *ab omni avaritia*. In Rom. editione, Arabica non rectè vertuntur *ab omni malo*. sicut enim, الجود non tantum in genere *bonitatem*, sed passim in specie *beneficentiam & liberalitatem* significat, verbumque, جاد, *bonus, liberalis fuit*: ita contrarium ejus الشره, *malitia*, specialiter *avaritiam* passim denotat, & pro πλεονεξία non hîc tantum, sed & Marc. 7. 22. 1 Thess. 2. 5. & alibi usurpatur. Sequitur, ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ. Syrus, ܡܛܠ ܕܠܐ ܒܡܘܬܪܘܬܐ ܕܢܟܣܐ ܐܝܬ ܚܝܐ, *quia non in abundantia opum est vita*. Arabs, لانه ليس الحياة للانسان بكثرة ماله, *quia non est vita homini* (vel *cuiquam*) *in multitudine opum ejus*. ambo verterunt quasi legissent, ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ τὰ ὑπάρχοντα ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστίν. videtur & nonnihil Cl. Bezam turbasse constructio. vertit enim, *nec enim cujusquam vita ex iis quæ ipsi suppetunt, in eo sita est ut redundet*. Longius à verbis & eorum situ recessit. nec video cur non Vulgatum potius sit secutus, qui simplicius longè & magis

magis dilucidè vertit: *quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex iis quæ possidet.* Malim tamen ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ accipere ex Hebraismo pro, *in abundando cuiquam*, בְּהַיוֹת לְאִישׁ, *quum abundè est alicui.* ne tum quidem, inquit, vitam suam habet ex suis facultatibus. Id ipsum voluit Vulgatus. sed malo verbum adhibere quam nomen. quia ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ, *quum abunde est alicui*, majorem emphasim habet, quam ἐν τῇ περισσείᾳ τινὸς, *in abundantia cujusquam.*

VERS. 16. Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς λέγων. Syrus & Arabs omiserunt λέγων, absque ullo sensus dispendio. quia ex Hebraismo redundat.

VERS. 21. Καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν. Vulgatus, *in Deum.* Erasmus, *erga Deum.* Syrus, Arabs & Beza, *in Deo.* sæpe enim εἰς pro ἐν usurpatur, ut alibi monuimus. Quod autem Cl. Beza annotat, in quinque vetustis codicibus post πλουτῶν subjici, ταῦτα λέγων ἐφώνει, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω, Syrus, Arabs & Vulgatus nihil horum habent.

VERS. 24. Καταιοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν &c. Syrus, inquit Cl. Beza, videtur ut supra 11. 41. pro ὅτι legisse οἳ, idque (opinor) rectius. At ut supra, ita & hîc monemus, Doctissimum virum secutum esse Tremellium, cui ܕܠܐ ܙܪܥܝܢ, placuit vertere, *qui non serunt*, quum verti etiam possit, *quòd non serunt.* At Arabs habet, التي لا تزرع, οἳ οὐ σπείρουσι. in sensu minimum interest.

VERS. 29. ܘܠܐ ܢܗܘܐ ܪܥܝܢܟܘܢ ܒܗܠܝܢ. Regia, *nec immoretur mens vestra in istis.* Malim cum Tremellio, *& ne distrahatur cogitatio vestra in istis*, vel, *& ne vagetur mens vestra in istis*, aut, *ne oberret.* In Græco est, ϗ μὴ μετεωρίζεσθε, quod Beza vertit, *& ne suspenso animo estote.* Vulgat. & Eras. *& nolite in sublime tolli.* Malim, *& ne vagamini animo*, ut solent meteora in aëre, quæ nullam habent constantiam. Hesychius, μετέωρος, κοῦφος, *levis, vagus.*

Verbum

Verbum פהא duobus locis in Thargum invenitur, ex quibus huic loco, ut & illis ex hoc lux addi potest. Primus locus est Prov. 18. 1. רְתְּחָא בָּעֵי פָּהְיָא וּבְכָל מַלְכְּנָא מִצְטְרִי. quæ in Regiis transferuntur, *Desiderium quærit separatus, & omne consilium deridet.* Ego sic verto, *Desiderium quærit vagus, & in omni consilio desolatur.* Atque ita verbotenus & optime verba Hebræa translata puto, לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע. Vbi נִפְרָד est homo divisus, separatus, inconstans animo, qui in una re hærere non potest, sed mente sua hac illac oberrat & vagatur. Is desiderio suo non potitur, sed semper quod desiderat quærit, & quodcunque consilium ineat, desolatus est. Alter locus est versu sequenti, לָא צָבֵי סַכְלָא בְסוּכְלְתָנָא אֶלָּא בְשַׁטְיוּתָא פָּהֵי לִבֵּיהּ. Quæ in Regiis translata sunt, *non vult stultus intelligentiam, sed in stultitia immoratur ejus animus.* Ego sic verto, *non delectatur stultus intelligentiâ, sed in stultitia vagatur cor ejus.* Et sic bene explicantur verba Hebræa, לֹא יַחְפֹּץ כְּסִיל בִּתְבוּנָה כִּי אִם בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ. ubi בהתגלות non explico ut vulgo fieri solet, *cum revelatur cor ejus.* sed, *ut vagetur & huc illuc migret cor ejus.* גָּלָה enim etiam *migrare* significat. ut sensus sit, stultum non gaudere intelligentia, sed ut cor suum oberret, & quaquaversum vagetur & migret. Concludimus ergo, פהא Chald. & Syr. significare, *dividi, distrahi, incerta sede vagari & oberrare.* quod ad animum hominis inquieti & de cibo, potu ac vestibus nimium solliciti rectè applicuit Syrus: is enim nunquam sibi constat, sed perpetua inquietudine jactatus vagatur. In sententia nostra, nacti Ferrarium, plane confirmati sumus. is enim: ܦܗܐ, *aberravit, evagatus est.* refertur ad animum, inquit. & hunc ipsum locum citat. addit: ܦܗܝܐ, *evagatio mentis.* ܦܗܝܐ, *aberratio,* *evagatio.* ܦܗܝܐ, *aberrans animo.* ܦܗܝܘܬܐ, *evagationes mentis.* nec aliter capio illud Syrachidæ 26.10. Πορνεία

γυναικὸς ἐν μετεωρισμοῖς ὀφθαλμῶν γινώσκεται. *Scortatio mulieris in vagationibus oculorum cognoscitur.* Rectè ergo in hunc locum Lucæ Theophylactus, Μετεωρισμὸν λέγει τὸν περισπασμὸν, καὶ τὴν τοῦ λόγου ἄστατον περιφορὰν, ἄλλοτε ἄλλο ἐνθυμουμένου. Id est, *μετεωρισμὸν vocat distractionem, & instabilem rationis circumlationem, nunc hoc nunc illud cogitantis.* Arabs dixit, ولا تهتموا, *& ne solliciti estote.* rem dixit. phrasin non expressit.

VERS. 32. Μὴ φοβοῦ. Consentiunt Syrus & Arabs. Vulgatus, *nolite timere.* μὴ φοβεῖσθε.

VERS. 37. ܛܘܒܝܗܘܢ ܠܥܒܕܐ ܗܢܘܢ ܕܢܐܬܐ ܡܪܗܘܢ ܘܢܫܟܚ ܐܢܘܢ ܟܕ ܥܝܪܝܢ. Tremel. *Beati sunt servi illi, quos cum venerit dominus eorum, invenerit quoque vigilantes.* sic & Boder. in Reg. nisi quod rectè omiserit *quoque.* At in Paris. *Beati sunt servi illi, quos cum venerit Dominus eorum, & inveniet eos vigilantes.* quæ verba inter se nec sensu nec constructione conveniunt. Vtriusque lapsus inde ortus, quod ܐܢܘܢ putaverint esse Accusativi casus qui regatur à verbo ܘܢܫܟܚ, cum potius sit genitivi casus qui regitur à substantivo ܡܪܗܘܢ. nam ex phrasi Syrorum, ut & Hebræorum, ܐܢܘܢ ܕܡܪܗܘܢ est, *quorum dominus.* Itaque sententia & constructio Syra ad verbum sic habet, *Beati sunt servi illi, quorum dominus veniet, & inveniet eos vigilantes.* id est, quorum dominus veniens inveniet eos &c. Sic infra ℣. 43. ܛܘܒܘܗܝ ܠܥܒܕܐ ܗܘ ܕܢܐܬܐ ܡܪܗ ܢܫܟܚܝܘܗܝ. Tremel. *Beatus servus ille, quem veniens dominus ejus invenerit quod faciat ita.* Boderianus in interl. *quem cum venerit Dominus ejus inveniet eum* &c.

verte,

verte, *cujus veniet dominus, inveniet eum*, id eſt, veniens inveniet. ܕ Genitivi eſt, non accuſativi. hæc non ob rei pondus, ſed ad rectam linguæ Syræ intelligentiam obſervamus. Sequitur, in fine verſus, Καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. Vulgatus, *& tranſiens miniſtrabit eis.* ſic & Syrus. rejicit id Beza, niſi eò referas, quod eos qui miniſtrant convivis, ſubinde oporteat locum mutare. non ea mens eſt. ſed *tranſiens*, id eſt, in loco ubi eſt, non ſubſiſtens, ſed ad locum ubi menſa eſt, tranſiens miniſtrabit. Beza, *& accedens.* quomodo Luc. 17. ⅴſ. 7. Actor. 24. ⅴſ. 7. accipitur. Senſus idem eſt. ita fere & Arabs, ويقف يخدمهم, *& ſtans miniſtrabit eis.* id eſt, adſtans, adeoque accedens primum. vide infra 17. 6.

VERS. 42. ܘܢܬܠ ܦܪ̈ܣܐ ܒܙܒܢܗ. Omnes editiones legunt ܦܪ̈ܣܐ appoſita vocali ad ſecundam literam. qua forma à Ferrario exponitur, *integumentum, velamen, ſiparium.* at forma ܦܪܣܐ, *demenſum*, hoc eſt, menſura frumenti quam ſervis in ſingulos menſes ad menſtruum victum domini admetiebantur. eſt etiam, inquit, eſca, cibus, victus. & hunc ipſum locum citat. ponitur pro σιτομέτριον. quod Vulgatus, *tritici menſuram*, Beza, *demenſum*, Arabs, طعامهم, *cibum eorum* verterunt. Gen. 47. 12. Καὶ ἐσιτομέτρει Ἰωσὴφ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σῖτον κατὰ σῶμα, *& admenſus eſt Ioſeph patri ſuo* &c. *cibum pro numero corporum.* pro quo in Hebræo eſt, וַיְכַלְכֵּל יוסף את אָבִיו וְאֶת אֶחָיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף, *& ſuſtentavit Ioſeph patrem ſuum & fratres ſuos pane pro ratione parvulorum.* Gloſſ. σιτόμετρον, *cibarium, diarium.* unde colligi poſſet, σιτομέτριον eſſe cibi demenſum in diem, non, ut volebat Ferrarius, in menſem. Citat tamen & Cl. Beza ex Donato in Phormionem, ſervis quaternos frumenti modios

dari

dari solere in mensem, idque demensum dici. Suidas, *σιτομέτριον, ἡ σιτοδοσία, frumenti datio.*

VERS. 47. *Καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ.* Syrus, omisso *μηδὲ ποιήσας*, habet tantum, *καὶ μὴ ἑτοιμάσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ.* vertit autem hoc modo, ܘܠܐ ܛܝܒ ܠܗ ܐܝܟ ܨܒܝܢܗ. Trem. & Boder. in Paris. *neque parat se* (in Reg. *neque comparavit se*) *secundum voluntatem ejus.* Malè. sic enim non ܠܗ sed ܢܦܫܗ dicendum fuerat. vertendus Syrus, *& non paravit ipsi secundum voluntatem ejus.* Sensus est, servus qui voluntatem heri novit, nec tamen quæ injuncta sunt parat Domino secundum voluntatem ejus, is multis plagis cædetur. Optimè intellexit mentem Domini. Melius quam Arabs, qui *μὴ ἑτοιμάσας*, accepit pro *μὴ ἑτοιμάσας ἑαυτὸν*, adeoque vertit, ولا يستعد, *& non parat se.* ut & Beza, *neque se comparavit.* Præfero Vulgatum, *& non præparavit, & non fecit secundum voluntatem ejus.* id est, qui quamvis teneret voluntatem heri, tamen quæ officii sui erant nec præparavit, nec fecit secundum voluntatem ejus.

VERS. 49. ܢܘܪܐ ܐܬܝܬ ܕܐܪܡܐ ܒܐܪܥܐ. ܘܨܒܐ ܐܢܐ ܐܠܘ ܝܩܕܬ. Tremell. *Ignem veni ut mittam in terram, & cupio ut jam accensus sit.* Non rectè, meo judicio. quia ܐܠܘ semper significat *si*, nunquam, quod sciam, *ut*. Regia, *ignem veni projecturus in terram, & quid volo, si jam accensus sit?* nec hoc bene, quia illud *quid* non est apud Syrum. verto ad verbum, *Ignem veni injecturus in terram, & volo, si jam accensus est.* Mentem Syri hanc fuisse puto: Si omnia in terra pacatè se ac tranquillè haberent, ego ignem in terram injicere ne velle quidem possem. sed si ita se res habet, ut jam accensus sit, equidem

veni

veni ad hoc ut injiciam, & volo injicere. Textus habet, πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν. καὶ τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθη; quæ Syrus sic accepit, ac si dixisset, quid vellem aliud? siquidem jam accensus est. aut illud τί non legit. Arabs habet, وما اريد الا اضطرامها, *& quid volo, nisi accensionem ejus?* sicut Vulgatus, *nisi ut accendatur?* εἰ μὴ ἀνῆφθαι; Cl. Scaliger καὶ τί θέλω vertit, *& quid mea?* in notis id habes. utinam probasset. Ego τί θέλω accipio pro τί θέλω λέγειν; vel ipsum θέλω pro λέγω, quo sensu dicimus, *quid hic vult?* id est, *quid hic dicit?* ut sensus sit, quid dico me venisse missurum ignem in terram? si quidem jam accensus est.

VERS. 57. *Cur autem ex vobis ipsis non judicatis τὸ δίκαιον, quod justum est?* Syrus, ܩܘܫܬܐ, *veritatem.* Vbi sciendum, in linguis Orientalibus Hebræa, Syra atque Arabica verum & justum eadem notione contineri, & passim confundi. Sic צְדָקָה, *justitia*, quum de Deo dicitur, passim ejus *veritatem* denotat. unde apud Arabes, צדיק, *verus.* & verbum צדק, *verus fuit.* Item ab Hebræo, חק, *jus*, *statutum*, fit Arabicum חַק, & primo *id quod firmum est*, 2. *quod verum*, 3. *quod justum est* significat. Similiter apud Syros, ܩܘܫܬܐ non quod verum est modo, sed & quod justum est denotat. Quin & אֱמֶת, *veritas*, per δικαιοσύνην, *justitiam*, à LXX vertitur Gen. 24. ℣. 49. Esa. 38. 19. & alibi. adeo ut non peccaverit, qui etiam hîc apud Lucam τὸ δίκαιον verterit *verum.*

VERS. 58. *Quando abis cum eo quicum lis tibi est ad principem, dum adhuc in via es*, ܗܒ ܬܫܘܪܬܐ ܘܬܬܦܨܐ ܡܢܗ, Trem. *da mercedem, & liberaberis ab eo.* Regia, *da mercedem, ut libereris ab eo.* ܬܫܘܪܬܐ acceperunt pro ܐܓܪܐ, quod propriè *mercedem* significat. At ܬܫܘܪܬܐ

propriè *negociationem, mercaturam, quæstum* significat, idem quod Græcis ἐργασία. unde & pro ἐργασίᾳ quæstum significante, eadem hac voce Syrus utitur Act. 16. 16. 19. & c. 19. 24. 25. Eodem ergo modo, & hîc verto, *da quæstum, & liberaberis ab eo*, vel, *ut libereris ab eo*, Christus dixit, δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ. quod D. Beza ex Latinismo vertit, *da operam ut libereris ab eo*. addit in commentariis, Syrum interpretem non intellexisse. fateor, si δὸς ἐργασίαν vertendum est, *da operam*. at quum ipse D. Beza fateatur, se hoc dicendi genus alibi non legisse, ἐργασία autem pro quæstu passim occurrat, optimè videtur Syrus intellexisse. ut sensus sit, si ἀντίδικον habes, qui cum de quæstu tibi lis sit, ad quam disceptandam simul ad magistratum contendatis, dum in via es, da potius, largire potius quæstum adversario tuo, ut ab eo libereris. Addo, ܬܐܓܘܪܬܐ non tantum significare Syris *negociationem*, & *quæstum*, sed & generalius *negocium, opus*, in quo quis occupatur. Didicimus id ex præfatione Lexici Syro-Arabici, ubi author scribens ad quendam Abrahamum, à quo ad concinnandum Lexicum exstimulatus fuerat, ubi de usu Lexici egisset, hæc addit,

ܨܒܝܬ ܕܐܫܡܠܐ ܪܓܬܟ ܘܡܚܕܐ ܐܘܫܛܬ ܐܝܕܝ
ܠܬܐܓܘܪܬܐ ܗܕܐ, id est, ad verbum, *judicavi ut perficerem cupiditatem tuam, & statim extendi manum ad negocium* vel *ad opus hoc*. deinde paulo post rursus, ܐܢܬ ܕܝܢ ܐܘ

ܐܚܘܢ ܘܟܠܗܘܢ ܐܝܠܝܢ ܕܢܦܠܝܢ ܥܡܟ
ܒܬܐܓܘܪܬܐ ܗܕܐ ܒܝ ܒܡܠܬܐ ܕܒܡܠܠ
ܫܦܝܪܝܢ ܢܗܘܘܢ ܘܬܬܥܗܕܘܢ ܒܨܠܘܬܐ
ܦܪܘܩܢ ܘܡܘܕܝܢܘܬܐ ܒܟܠܗ ܙܒܢ ܡܫܬܟܚܝܢ:

id est, *tu autem ô frater noster, & omnes qui incident tecum in opus*

opus hoc, quum in labore quem præstiti pro vobis studebitis & egrediemini, precationem rependite & gratiarum actionem ei qui facit bona vestra. Sic & hoc loco, ܗܰܒ ܬ݁ܶܓ݂ܪܽܘܬ݂ܳܐ verti potest, *da negocium, & liberaberis ab eo.* id est, negocium quod cum adversario habes, in quo lis vestra versatur, da, cede ei; expeditissima ea ratio est qua libereris. nec video cur non eodem modo exponi queat, *δὸς ἐργασίαν, ἀπηλλάχθαι. trade negocium, ut libereris.* Arabs *ἐργασίαν* pro negociatione & quæstu accepit. vertit enim, فاعطا ما يجب عليك في الطريق تتخلص منه, *da quod debes in via, liberaberis ab eo*, vel, *ut libereris*, id est, lucrum illud quod tu ipsi debes, & unde lis orta est, da id in via, ut libereris antequam ad judicem ventum sit.

VERS. 59. *Λέγω σοι.* Solus Syrus legit, *ἀμὴν λέγω σοι.* fortassis *ἀμὴν* in margine annotatum erat ex Matt. 5.26.

CAP. XIII.

VERS. 7. *Ἵνα τί ϗ τὴν γῆν καταργεῖ;* Syrus, ܠܡܳܢܳܐ ܡܒܰܛܠܳܐ ܐܰܪܥܳܐ, *quare otiosam reddit terram?* Arabs, ليلا تبطل الارض, id est, ut in uno exemplari legebat Beza, *ἵνα μὴ ϗ τὴν γῆν καταργῇ, ne otiosam reddat terram.* Optimè vero Syrus & Arabs, *τὸ καταργεῖν* exposuerunt per בַּטֵל. utrumque enim significat, *otiosum reddere, cessare facere ab opere, usum adimere*, adeoque *cassum & irritum reddere.* Esr. 4. 21. שִׂימוּ טְעֵם לְבַטָּלָא גֻבְרַיָּא אִלֵּךְ, LXX, *θέτε γνώμην καταργῆσαι τοὺς ἄνδρας, date edictum ut cessare faciant viros istos*, ab opere scilicet quo restaurandæ Hierosolymæ incumbebant. Ita hoc loco: non tantum sterilis est hæc arbor, sed & terram hanc, quæ, si fertilem gestaret arborem, usum suum præberet, nunc otiosam reddit, efficitque ut ab usu suo & opere inuti-

 lis

lis cesset. Melius ergo Cl. Beza, *quorsum etiam terram inutilem reddit?* quam Vulgatus, *ut quid etiam terram occupat?*

VERS. 9. ܘܐܢ ܠܐ ܠܡܢܐ ܚܝܐ ܬܦܣܩܝܗ̇. Trem. & Boder. *& si non, quare viveret? exscindes eam.* ܠܡܢܐ est *quare.* At, ܠܡܢܐ usitate significat *ut ne, ne forte*, idem quod ܕܠܡܢܐ. item *an? nunquid?* alias significationes nec memoria suggerit, nec à Ferrario, Lexicoque Syr. Arab. adferuntur. verterem itaque, *si non: ut ne vivat, exscindes eam.* Sic videtur Syrus intellexisse verba Euangelistæ, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις. ut sensus sit, sic exscindes ut deinde in futurum non vivat. posses etiam vertere, *an viveret? exscinde eam.* Habet autem textus Græcus ellipsin, in verbis, κἂν μὲν ποιήσῃ καρπόν. sub. ἀφήσεις. Eadem ellipsis est in Syro, ܘܐܢ ܥܒܕܐ ܦܐܪ̈ܐ, *& si fecerit fructus.* Eadem in Arabico, فان هي أثمرت, quæ pessimè quoad sensum translata sunt in Romana editione, *ipsa namque attulit fructum.* conqueritur enim Dominus, & negat attulisse fructum. error ortus est ex homonymia particulæ فان, quæ pro diversa punctatione interdum significat *namque*, interdum *& si* quam posteriorem significationem omnino hîc postulat & sensus & textus Græcus. ut vertas, *& si fructum tulerit*, elliptica locutione. Sequitur, والا اقطعها, *& si non, exscinde eam.*

VERS. 25. Καὶ ἄρξησθε ἔξω ἑστάναι, *& cœperitis foris stare.* Syrus & Arabs, *& stabitis foris.* Rectè animadverterunt, incipiendi verbum hîc pleonasticum esse, sicut Luc. 3. ℣. 8. Act. 1. 1. & alibi. At pro λέγοντες quod sequitur, Syrus habet, *& incipietis dicere.* quod idem tamen est, atque *& dicetis.*

VERS. 27. Καὶ ἐρεῖ, Λέγω ὑμῖν. Syrus, Arabs & Vulgatus,

tus, tantum legerunt, Καὶ ἐρεῖ ὑμῖν, *& dicet vobis.* Sequitur, οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας. Syrus, ܦܠܚܝ̈ ܫܘܩܪܐ, *operatores mendacii.* Sunt iidem quos Hebræi vocant פֹּעֲלֵי אָוֶן, quod LXX solent vertere οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Syrus vero, ܥܒ̈ܕܝ ܫܘܩܪܐ. vide Ps. 5.6. & Ps. 6.8. Vbi observandum quod R. D. K. ad Psal. 7. ℣s. 14. ad verba Davidis, הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר : observat, hæc tria אָוֶן עָמָל שֶׁקֶר idem significare, & non esse nisi המלות שונות dictiones permutatas. Itaque & hoc loco apud Syrum, ܦܠܚܝ̈ ܫܘܩܪܐ idem est quod ἐργάται τῆς ἀδικίας.

Vers. 33. Πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι. Secundum hanc lectionem πορεύεσθαι est *ambulare, iter facere.* At Syrus & Arabs acceperunt pro *abire, discedere*, scilicet ex vita. Et post αὔριον Syrus quidem legit ἐργάζεσθαι, *operari*, quod cum Theophylacto, valde probat Casaubonus. Arabs vero μένειν, *manere.* Vt sensus sit, hodie solum & cras operabor & in vita permanebo, perendie moriendum mihi erit. Idem dixerat superiore versu, ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἐπιτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. Verum jam addit, δεῖ, oportet ita esse, nec poterit id Herodes aut quivis alius impedire. non video tamen cur hanc lectionem adeo necessariam esse velit Cl. Casaubonus, ut longè falli dicat qui priorem cum Vulgato & Beza sequuntur. optimè enim ea cum præcedentibus cohæret. operabor hodie & cras, tertio autem die consummabor. verum non ante tertium diem. oportet enim me hodiè & cras & perendie adhuc ambulare. cohærentia hujus planior videtur, quam alterius. Sequitur, οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι &c. Beza, *non contingit.* Vulgatus, *non capit.* Capit pro convenit, usitatum est, teste Erasmo, apud Tertullianum. sed quod addit, Matthæum dixisse, χωρεῖ, nus-

 quam

quam reperimus. nam neque hæc ſententia apud Matthæum extat, neque alibi apud eum *χωρεῖ* eo ſenſu. Syrus, ܠܐ ܡܫܟܚܐ, *non eſt poſſibile.* *οὐκ ἐνδέχεται* ipſi idem fuit, quod infra 17. 1. *ἀνένδεκτόν ἐστι μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα*, id eſt, *ἀδύνατόν ἐστι*, *impoſſibile eſt*, vel, *Res non fert ut non veniant ſcandala : Res non fert ut moriatur Propheta extra Ieruſalem.* ſicut 2 Machab. 11. 18. *ἃ ἦν ἐνδεχόμενα συνεχώρησε*, Vulgatus, *Quæ res permittebant, conceſſit.* Nova verſio, *Quæ fieri quidem potuerunt, conceſſa ſunt.* nec alienum hinc eſt illud 2 Mach. 13. 26. *ἀπελογίσατο ἐνδεχομένως*, *excuſavit rem quantum potuit, quantum res tulit.* Arabs, *οὐκ ἐνδέχεται ἀπολέσθαι*, ſenſum, non verba ſecutus, vertit, لا يهلك, *non perit.* Non contingit ut pereat, id eſt, non perit. non continget eum vivere, id eſt, non vivet. & ſimilia. Hoc quidem ſimpliciſſimum. ſed Syri verſio *ἐμφατικώτερος*. Gloſſ. *ἐνδέχεται*, *licet.* quod hîc minus convenit.

VERS. 34. *Καὶ οὐκ ἠθελήσατε*, *& noluiſtis*. in plurali. cum quo Syrus & Arabs conſentiunt. Vulgatus hîc & apud Matthæum, *noluiſti.*

CAP. XIV.

VERS. 1. ܘܗܘܐ ܕܟܕ ܥܠ ܠܒܝܬܐ ܕܚܕ ܡܢ
ܪ̈ܫܢܐ ܕܦ̈ܪܝܫܐ ܕܢܐܟܘܠ ܠܚܡܐ ܒܝܘܡܐ
ܕܫܒܬܐ : ܘܗܢܘܢ ܢܛܪܝܢ ܗܘܘ ܠܗ :
Trem. *Et factum eſt, quum ingrederetur in domum cujuſdam ex principibus Phariſæorum in die Sabbathi: & ipſi obſervabant eum.* non ſatis plenus ſenſus eſt. nec videtur legiſſe, ܕܢܐܟܘܠ ܠܚܡܐ. Boder. in Reg. *Et factum eſt quum ingreſſus fuiſſet domum unius ex primoribus Periſchais, ut ederet panem die Sabbathi, & ipſi obſervarent eum.* non recte

rectè eadem constructione junxit, *ut ederet, & ipsi observarent.* nam ܕ quod futuro ܕܢܐܟܘܠ præponitur, non influit in ܗܘܘ ܢܛܪܝܢ ܘܗܢܘܢ, quod alterius plane temporis est. deinde, omisit ܕ, quod est in ܕܟܕ. maxime placet Parisiensis, *Et fuit ut quum ingressus fuisset in domum unius ex primoribus Pharisæorum, ut ederet panem in die Sabbathi, & ipsi observantes erant eum.* bis adhibuit *ut*, quia bis in Syro est ܕ. nam ܕ in ܕܟܕ repetitur in ܘܕܢܐܟܘܠ, quia satis procul distat à ܘܗܘܐ unde regitur. Lucas dixit, Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς οἶκόν τινος τῶν ἀρχόντων τῶν Φαρισαίων σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτόν. D. Beza, τὸ φαγεῖν accepit τελικῶς, ut regatur ab ἐν τῷ ἐλθεῖν, *quum venisset ad capiendum cibum.* tum sequens καὶ non est copulativum, sed ex more Hebraismi retributivum, adeoque in Latinismo superfluum. quare & à doctiss. interprete omissum. non repudio. sic & Arabs. Tamen Syrus τὸ φαγεῖν accepit εἰδικῶς, ut regatur ab ἐγένετο. ἐγένετο φαγεῖν, *factum est edere*, vel ut habet Vulgatus, *manducare panem*, id est, ut manducaret. Sicut infra c. 16. 22. ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν. tum καὶ quod sequitur est copulativum, & in Latinismo retinendum, ut factum à Vulgato.

VERS. 2. Ὑδρωπικός. Syrus, ܕܟܢܝܫ ܗܘܐ ܡ̈ܝܐ, *qui congregaverat aquas.* Jam aliquoties observavimus, Participium Peil promiscuè passivam & activam significationem obtinere, ut & apud Arabes participia formæ نَصِير, נציר. atque ita ܟܢܝܫ est, *congregatus*, & *qui congregavit.*

VERS. 5. Τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς. Consentiunt Vulg. & Arabs.

Arabs. At Syrus pro ὄνος habet, ܒܪܗ, *filius ejus.* legit, υἱός. quod in minus accuratè ſcripto exemplari facile legitur pro ὄνος. Si enim Omicron ſuperne non prorſus coaleſcat, hoc modo υ, Ypſilon videtur. Similiter Nun & Omicron ſi adunentur, hoc modo ιο, Jota & Omicron videntur, fitque υιος.

VERS. 9. *Ne cum pudore incipias obtinere* τὸν ἔσχατον τόπον. Syrus, ܕܘܟܬܐ ܐܚܪܝܬܐ, ubi Trem. & Boder. non rectè, *locum alium.* vertè, *locum ultimum.* eſt enim ܐܚܪܝܬܐ, fœmininum à ܐܚܪܝܐ, *ultimus.* Sed *alius* dicitur ܐܚܪܢܐ, fœmin. ܐܚܪܬܐ.

VERS. 10. Προσανάβηθι ἀνώτερον. Vulgatus & Beza, *aſcende ſuperius.* Syrus, ܣܩ ܠܥܠ ܘܐܣܬܡܟ, *aſcende ſuperius & accumbe.* noluit otioſam eſſe præpoſitionem, ſed accipi quaſi, πρὸς τῇ τραπέζῃ ἀνάβηθι ἀνώτερον. quaſi dicas, *adaſcende ulterius.* non adeo malè. etſi enim προσαναβαίνειν apud LXX Interpretes ſæpe adhibeatur pro עלה, *aſcendere*, in iis tamen ſolummodo locis id fit, ubi ſimul *attingendi* ſignificatio includitur. ut Exod. 19. 23. οὐ δυνήσεται ὁ λαὸς προσαναβῆναι εἰς τὸ ὄρος. id non tantum eſt *aſcendere ad montem*, ſed *aſcendendo attingere montem.* ſic Joſ. 11. 17. & 15.3. & 18.12. & alibi, hic aut ille terminus dicitur προσαναβαίνειν ad alterum, id eſt, ſic eò aſcendere ut attingat. Fateor tamen Judith 13.12. & 2 Machab. 16. 36. ſimpliciter eſſe *aſcendere.*

VERS. 13. ܡܚܝܠܐ. Tremel. & Boder. *afflictos.* ponitur pro ἀναπήρους. verte ergo *mutilos.* ſic enim Ferrarius, ܡܚܝܠܐ, *mutilus.* ܡܚܝܠܘܬܐ, *mutilatio.* ܡܚܠ, *læſit, offendit.* rectè. ſic enim 1 Tim. 6. 9. pro

ἐπιθυ-

ἐπιθυμίας βλαβεράς, Syr. habet, ܘܪ̈ܓܝܬܐ ܕܡܚܣܪ̈ܢ.
& Act. 14. 8. pro ἀδύνατος τοῖς ποσὶ, habet, ܕܡܚܝܠ ܗܘܐ ܒܪ̈ܓܠܘܗܝ. ubi rursus Trem. & Boder. *qui afflictus erat pedibus suis*. majus est quod dicit Lucas, & quod vox Syriaca indicat. mutilus erat pedibus & mancus, ita læsus, ut pedum officio frui non posset. Vult porro Servator, invitari etiam πτωχούς. Beza, *mendicos*. Vulgatus, *pauperes*. sic & Syrus, ܠܡܣܟܢ̈ܐ, & Arabs, المساكين, *pauperes*. Mendici enim Syris ܡܚܕܪ̈ܐ, Arabibus متصدقون & سايلون, dicuntur. Etsi non negem, quin quæ in Græco πτωχὸς est ambiguitas, eadem quoque in Syra dictione atque Arabica esse queat. Apud Arabes sane *pauper* dicitur الفقير & المسكين, sed hoc discrimine, quod الفقير proprie talem pauperem denotet, qui quamvis nihil superfluum habeat, seipsum tamen sustentare adhuc potest. sed المسكين qui aliena ope eget.

VERS. 18. Ἀπὸ μιᾶς, idem esse quod Syriacè, ܡܢ ܚܕܐ & sæpius una dictione, ܡܚܕܐ, ac significare *statim*, *repente*, *extemplo*, & illic subintelligi substantivum ὥρας, hic ܫܥܬܐ, rectè docet & multis argumentis probat doctissimus Fullerus libro Miscell. primo, cap. 1. Cui simile fere addo ex Epistola ad Philem. ℣ſ. 22. ubi Apostolus, ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν. Syrus pro ἅμα habet ܟܚܕܐ, subintellige, ܫܥܬܐ, quasi ἐν μιᾷ, supple ὥρᾳ. Vult enim ut una hora, id est, uno eodemq; tempore, sive simul, & Onesimo reconcilietur, & sibi de hospitio prospiciat. Quod autem Marc. 6. ℣ſ. 25. pro ἐξ αὐτῆς D. Fullerus docet apud

Syrum legi, בחרא שעתא, *una hora*, error est. legitur enim, בהרא שעתא, *in hac hora*, hoc est, *hoc ipso tempore*, *jam statim*. in quem errorem facile fuit ex characteribus Hebræis incidere, ubi ח & ה parum differunt. at nequaquam ex Syriacis, ubi alterum, ܒܚܕܐ, alterum, ܒܗܕܐ scribitur, & prius legitur, בְּחָדָא, alterum, בְּהָדָא. Torquet autem non parum Doctiss. Fullerum lib. 4. c. 1. quod hoc ipso loco Syrus illud ἀπὸ μιᾶς non verterit per ܡܚܕܐ, neque per ܡܢ ܚܕܐ, sed per ܡܢ ܚܕ. & eò ipsum adigit, ut locum hunc non probè intellexisse eum crediderit. Quum enim, inquit, phrasi ἀπὸ μιᾶς, deesse autumaret vocem γνώμης, aut βουλῆς, aut etiam καρδίας, vertit, מן חד, quasi tu dicas, מן חד רעין, vel potius, מן חד לב. Nam מן חד שעא non potest dici sine fœdo solœcismo. Juvandus hîc est vir doctissimus. Etsi enim Syrus dixerit מַן חד, phrasi tamen ἀπὸ μιᾶς deesse putavit ὥρας, non βουλῆς. Potest enim masculino numerali חד aliud substantivum aptari quam רעין, *mens*, aut לב, *cor*: scilicet זמן, ܙܒܢ, *tempus*. atque ita ܡܢ ܚܕ, supp. ܙܒܢ, *ex eodem tempore*, idem erit quod ܡܢ ܚܕܐ, supp. ܫܥܬܐ, *ex eadem hora*. sæpe enim pro ὥρα Syrus dicit ܙܒܢܐ. ut hoc ipso cap. ℣s. præced. τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου, ܒܙܒܢܐ ܕܚܫܡܝܬܐ. sic Matth. 14. 15. Luc. 1. 10. & alibi passim. nec inusitatum Syris est, sicut ܫܥܬܐ, ita alibi ܙܒܢܐ vel quod idem est ܙܒܢܐ subaudire. ut Joan. 13. 33. ܩܠܝܠ ܐܚܪܝܢ ܥܡܟܘܢ ܐܢܐ. quod plene habes Joan. 12. ℣s. 35. ܩܠܝܠ ܐܚܪܝܢ ܙܒܢܐ ܢܘܗܪܐ ܥܡܟܘܢ ܗܘ. Quod si hæc doctis non placent, dicendum erit חד ad personas referri, quia additur כלהון. & מן חד כלהון esse *ex uno omnes*,

omnes, quod Latini dicunt *ad unum omnes*. atque ita ἀπὸ μιᾶς πάντες posset sumi pro ἀπὸ μιᾶς ὁδοῦ, una via, una ratione omnes, id est, *pariter*, vel ut habet Vulg. *simul omnes*. Arabs tantum, جميعهم, *omnes*.

VERS. 21. ܘܠܒܪ̈ܝܬܐ ܕܡܕܝܢܬܐ. Tremel. *& in pagos civitatis*. Boder. *in vicos*. καὶ ῥύμας τῆς πόλεως. Ferrarius scribit, ܒܪ̈ܝܬܐ, *platea, vici*. subjungit, ܒܝܪܬܐ, *arx, palatium, castrum*. Hebr. בִּירָה. ut & Lex. Syr. Arab. ܒܝܪܬܐ, حصن القصر مقصورة, id est, *palatium, aula, munitio*. Sed aliam quoque addit significationem, ܒܝܪܬܐ ܐܪܥܐ ܠܐ ܡܙܕܪܥܢܝܬܐ, id est, ܒܝܪܬܐ est *terra non seminabilis*. quod Arabicè sic explicat, الارض البايرة البور وهي التي لا تزرع, id est, *terra inculta, sterilis. estque quæ non seminatur*. tales sunt vici & plateæ civitatum. apud Chaldæos בָּרָה est *sylva, ager*, extra civitatem. nam בַּר *extra*. Sunt omnia originis Arabicæ, ubi בָּיַר significat *incultum locum*. Inde apud Rabbinos בור, *incultus homo, rusticus*. Elias in Thisbi, אדם שאין בו תורה ולא דרך ארץ נקרא בור, id est, *homo qui neque in lege Dei neque in civilibus rebus versatus est, dicitur* בור. Sint ergo ܒܪ̈ܝܬܐ ܕܡܕܝܢܬܐ non tam plateæ civitatis, (præcessit enim ܫܘ̈ܩܐ, quod *plateas* significat) quam agri inculti extra civitatem, vel in ipsa civitate, ubi deambulatur, aut alia exercitia fiunt. atque idem discrimen fortasse hîc statuendum inter πλατείας & ῥύμας τῆς πόλεως. Sequitur in eodem versu, ܘܡܟܐܒ̈ܐ, *& dolore affectos*. Ferrarius scribit, ܡܟܐܒܐ, *dolore affectus*. id rectum censeo. est enim, meo judicio, participium secundum conjugat. Aphel. à ܟܐܒ, *doluit*.

inde ܐܟܐܒ, *dolore affecit.* particip. primum, ܡܟܐܒ, *dolore afficiens.* secundum, ܡܬܟܐܒ, *dolore affectus.* sed forma Emphat. ܡܬܟܐܒܐ, מַכְאֵבָא pro מְכְאְבָא, forma מְפַקְדָא. quia apud Syros Aleph neque sub se neque ante se scheva patitur. fit ergo crasis, qua duplex scheva mutatur in tsere, & Aleph amittit suum motum. sicut ܬܫܐܠܘܢ, תְּשַׁאלוּן, *petetis*, pro תְּשְׁאלוּן, forma תִּפְקְדוּן. legendum ergo, ܡܬܟܐܒܢܐ.

CAP. XV.

VERS. I. *Accedebant autem ad eum* πάντες οἱ τελῶναι. Arabs consentit. Vulgatus & Syrus non legerunt πάντες.

VERS. II. Εἶπε δέ. Syrus vertit quasi legisset, εἶπε δὲ αὐτοῖς πάλιν ὁ Ἰησοῦς. addidit quæ subintelligebantur, explicationis gratia. Vulgatus & Arabs nihil addiderunt.

VERS. 12. Δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. Beza, *Da mihi partem substantiæ quæ* ad me *attinet.* Laudat autem Syrum Interpretem, quod non ineleganter verterit, *partem ad me redeuntem.* verba ejus sunt, ܗܒ ܠܝ ܦܠܓܘܬܐ ܕܡܛܝܐ ܠܝ ܡܢ ܒܝܬܟ. Trem. *Da mihi portionem quæ redit ad me ex domo tua.* Melius Boder. *quæ contingit mihi.* propriè *quæ pervenit ad me.* est enim ܡܛܐ, *pervenire, pertingere.* nec est aliud *portio quæ pervenit ad me*, quam *mea.* sicut & vers. sequenti, ܟܢܫ ܗܘ ܒܪܗ ܙܥܘܪܐ ܟܠ ܡܕܡ ܕܡܛܝܗ, *congregavit ille filius ejus minimus omnia quæ pervenerunt ad ipsum*, id est, *omnia sua.* quare dilucide admodum Arabs, اعطني نصيبي من مالك, *da mihi portionem meam ex opibus tuis.*

tuis. huc pertinent quæ de τὸ ἐπιβάλλον ex Arist. & Herod. doctissimè à Camerario adferuntur. quæ vide.

VERS. 15. Εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ. Vulgatus singulari num. *in villam suam.* cum quo Syrus & Arabs consentiunt.

VERS. 17. Ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι. *Ego autem fame pereo.* Vulgatus, Syrus & Arabs addunt ὧδε, *hic.*

VERS. 22. Ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην. Vulgatus, *Cito proferte stolam primam.* Rectè observavit Erasmus, *Cito* non addi in Græcis exemplaribus. addimus, neque in Syro, neque in Arabe. ἐμφατικώτερον autem dixit *proferte*, quam Beza, *afferte.* ἐξενέγκατε enim vi præpositionis est, è vestiario depromite & proferte stolam. unde Syrus, ܐܦܩܘ, *exire facite, educite.* Πρώτην, Vulg. *primam*, ut & Arabs, الاولي. Beza, *præcipuam*, ut & Syr. ܪܫܝܬܐ. nam *primam* dixisset ܩܕܡܝܬܐ.

VERS. 25. Ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν. Syrus, καὶ χορῶν non legit. Arabs & Vulg. legerunt. συμφωνίας autem Syrus vertit, ܩܠܐ ܙܡܪܐ ܕܣܓܝܐܐ. Tremel. & Boder. *vocem concentus multorum*, verto, *vocem cantus multorum.* quum enim unus canit, non est concentus, sed quum multi. quoniam ergo compositum συμφωνίας una dictione enarrare non potuit, dixit *cantus multorum*, id est, *concentus.* Arabs, اتفاق الاصوات, *convenientiam vocum.*

CAP. XVI.

VERS. 1. *Dixit autem etiam discipulis suis.* Syrus addit, ܡܬܠܐ, *parabolam.* Deinde οἰκονόμος à Vulg. vertitur *villicus.* doctè id rejicit Erasmus, cujus videantur notæ. Syrus, ܪܒ ܒܝܬܐ, *præfectus domus*, cui cura admini-

ſtrandæ domus tradita eſt. Arabs, وكيل, *adminiſtrator*, cujus fidei res commiſſæ ſunt. inde توكل, *fidere*, *confidere*.

VERS. 6. Ἑκατὸν βάτους ἐλαίου. Syrus, ܡܐܐ ܡܟܝܠܢ ܕܡܫܚܐ. Trem. *centum menſuras olei*. Malim cum Boder. *centum metretas*. Nam & Joan. 2. 6. Arabs μετρητὰς vertit, مطرين, מטרין. Atque ita rectè à Syro verti βάτους, patet ex LXX. qui pro בַּת habent μέτρον 2 Paral. 2. 10. & μετρητὰς 2 Paral. 4. 5. Ferrarius, ܡܟܝܠܬܐ, *metreta*, *cadus*. ejus plur. ܡܟܝܠܢ & ܡܟܝܠܬܐ.

VERS. 8. Καὶ ἐπῄνεσεν ὁ Κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας. Vulgatus, ὁ Κύριος, *Dominus*. relicta ambiguitate, ad Chriſtum ne, an ad herum diſpenſatoris iſtius referat. Beza, *dominus ille*, ut ad herum referatur. Contra Syrus, ܡܪܢ, *dominus noſter*, ad Chriſtum. Similiter Arabs, الرب, quod ſoli Deo tribuitur, adeoque Chriſto, quia Deus. de homine enim *dominus* dicitur السيد. Malim cum doctiſſ. Beza ad herum referre. non modo quia ſupra ℣ſ. 3. diſpenſator vocavit eum τὸν κύριον αὐτοῦ, ſed vel maxime, quia ſi hîc κύριον ad Chriſtum referas, totus verſus hîc continebit ſermonem Lucæ interrumpentis orationem Chriſti, quem ſtatim verſu proximo loquentem rurſus introducit. Dicendum foret, Chriſtum à ℣ſ. 1. ad 8. propoſuiſſe ſimilitudinem diſpenſatoris iniqui. Lucam vero ℣ſ. 8. narrare judicium Chriſti de iſto diſpenſatore. verſu deinde 9, Chriſtum continuare orationem, qua ſimilitudinis reddat apodoſin. Aptius longe videtur, ſi abſque ulla interruptione dicamus, etiam verſ. 8. continuari ſermonem Chriſti, narrantis laudaſſe herum iſtum ſervi ſui aſtutiam. idque merito,

merito, quia filii hujus seculi prudentiores sunt &c. atque ita statim, continuato eodem orationis cursu, subjici apodosin, qua & filii lucis officii sui monentur. Sive tamen ad herum, sive ad Christum referatur, à neutro laudatur actionis iniquitas, sed ὅτι φρονίμως ἐποίησεν, quod prudenter rebus suis afflictis consuluerit.

VERS. 9. *Facite vobis amicos*, ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας. Beza, ***ex mamona injusto.*** Non tamen, inquit, de opibus malè partis hîc agi, proposita similitudo manifestè declarat. Cur ergo opes injustæ vocantur? Respondet, vel in genere, quod esse soleant hominum vitio illecebræ ad peccandum: vel habita propositæ hypotheseos ratione, quibus aliquis sit antea contra Dei patrisfamilias voluntatem abusus. Hæc ille: Vbi miror, virum doctiss. non easdem habuisse cogitationes, quas mox infra ℣ſ. 11. ubi quum τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ videret opponi τὸ ἀληθινὸν, vertit, ***fallacem mamonam.*** Optimè sanè & divinè. Sed quia interpretationem suam non fulcit, nostrum erit ejus veritatem evincere. Diximus jam ad Luc. 12.57, in linguis Hebræa, Syra & Arab. una eademque notione justitiam & veritatem denotari. Item ad Luc. 13.27. mendacium & iniquitatem eodem nomine venire. videantur ista. Jam addimus, à LXX interpretibus non tantum אָוֶן verti ἀνομίαν & ἀδικίαν, sed & שֶׁקֶר, quod procul omni dubio *mendacium* significat, non minus sæpe per ἀδικίαν quam per ψεῦδος verti. etiam ubi nihil aliud quam falsitatem significare potest. ut Jer. 5.31, הַנְּבִיאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר, *Prophetæ prophetant in falsitate*, LXX, οἱ προφῆται προφητεύουσιν ἄδικα. Lev. 5. 22, וְנִשְׁבַּע עַל שָׁקֶר, *& juraverit falso*, καὶ ὀμόσῃ ἀδίκως. Deut. 19. 18, וְהִנֵּה עֵד שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו, *Et ecce testis falsus est testis ille, falsitatem testatus est in fratrem suum*, Καὶ ἰδοὺ μάρτυς ἄδικος ἐμαρτύρησεν ἀδικία. In quibus locis manifestum est, ἀδικίαν significare *falsitatem*. Hinc est quod & pro רְמִיָּה & מִרְמָה, id est, *dolo & fallacia* eadem voce utantur.

utantur. ut Job. 27. 4, וּלְשׁוֹנִי אִם יֶהְגֶּה רְמִיָּה, *lingua mea si meditatur fallaciam*, LXX, οὐδὲ ἡ ψυχή μου μελετήσει ἄδικα. Sic מאזני מִרְמָה, *statera fallax*, vertitur, ζυγὸς δόλιος, & ζυγὸς ἄδικος, & ἀδικίας, eadem significatione. ut Amos 8.5. Oseæ 12.7. nempe ut δικαιοσύνην usurpant pro אמת, *veritate*, ita ἀδικίαν pro מרמה & שקר, *mendacio* & *fallacia*. sicut ergo מָמוֹן אֱמֶת, quod hîc dicitur μαμωνᾶ ἀληθινὸν, Hellenisticè rectè dicitur μαμωνᾶ τῆς δικαιοσύνης, ita מָמוֹן שקר vel מָמוֹן מִרְמָה, μαμωνᾶ δόλιον, rectè dicitur μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας & ἄδικον, eadem significatione. Intelliguntur divitiæ quæ non sunt veræ, sed mendaces & fallaces. Fateor Syrum vertere, ܡܲܡܘܿܢܵܐ ܕܥܵܘܠܵܐ, *mamona iniquitatis*. Sed non abs re erit, si moneam, etiam עַוְלָה apud Hebræos pro *falsitate* & *fallacia* sumi. ut Malach. 2. 6. תּוֹרַת אֱמֶת בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא נִמְצָא בִשְׂפָתָיו, LXX, νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὑρέθη ἐν χείλεσιν αὐτοῦ. vides עַוְלָה, ἀδικίαν, opponi τῷ אֱמֶת, τῇ ἀληθείᾳ. Itaque עַוְלָה לֹא נִמְצָא בִשְׂפָתָיו, est quod de Christo dicitur 1 Pet. 2. 22. δόλος οὐχ εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. unde & אִישׁ עַוְלָה, vertitur ἀνὴρ δόλιος, Ps. 43. 1. Sequitur in eodem versu, ὅταν ἐκλίπητε, Vulg. & Beza, *quum defeceritis*. Syrus, ܡܵܐ ܕܢܸܫܠܘܿܢ, *quum defecerit*, mamona nimirum. Vbi annotat Cl. Beza, Syrum legisse ἐκλίπῃ, idque perperam, aut potius depravatum esse Syriacum contextum exscriptoris culpa. Liceat pace magni viri dicere, secus mihi videri. Oborta fuit illa suspicio, quia existimavit ἐκλίπητε hîc non aliter quam pro verbo neutro sumi posse, quum propriè sit transitivum, & significet *derelinquere, deserere*. ut ἐκλείπειν τὴν τάξιν, *deserere ordinem*. ἐκλείπειν τὸν βίον, *deserere vitam*. Ita hoc loco, *Facite vobis amicos de fallaci mamona, ut quando* ἐκλίπητε *deserueritis*, scilicet illum fallacem mamonam, *illi vos recipiant in æterna tabernacula*. vides jam, *quum deserueritis* mamonam, & quod dixit Syrus, *quum defecerit* mamona, unum idemque esse. Et quidem

adeo

adeo ea interpretatio placet, ut vix dubitem quin ſit recta. Qui vertunt, *quum defeceritis*, ſubaudiunt, ex hac vita, id eſt, quum moriemini. quod quia à præcedenti metaphora recedit, frigidum hîc eſt, & ſine emphaſi. Sed quoniam de mamona agitur, quem veluti ſummum amicum diligebant, monueratque ut alios ſibi inde amicos pararent, cauſam ſubjicit, quia deſerere aliquando mamonam oporteret, ejuſque loco oportunos tum fore amicos pauperes, qui eos in æterna recipiant tabernacula. Syrus dixit, *in æterna tabernacula ſua*, ad majorem emphaſin.

VERS. 10. Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος, καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν. Syrus, Arabs & Beza, ἐν ἐλαχίστῳ, quod propriè eſt *in minimo*, verterunt *in pauco*, quia ei opponitur ἐν πολλῷ, *in multo*. At Vulgatus, qui ἐν ἐλαχίστῳ ex primaria ſignificatione voluit vertere *in minimo*, ἐν πολλῷ, vertit *in majori*. Quod neutiquam eſt ſpernendum. Nam & apud probatos authores, Thucydidem, Homerum aliosque πολὺς pro *magnus*, *amplus*, *excellens*, *præſtans* uſurpatur, teſte Budæo. Apud LXX autem interpretes nihil uſitatius, idque ex Hebraiſmo, ubi רַב, *multus*, etiam eſt *magnus*, *præſtans*. Inde μισθὸς πολὺς, *merces magna*, Gen. 15. 1. πολλὴ ἄβυσσος, *magna abyſſus*, Pſ. 36. 6. θυμὸς πολὺς, *magna ira*, Dan. 11. 44. σοφία πολλὴ, *ſapientia magna*, ſive præſtans & excellens, 1 Reg. 4. 29. & hic quidem ſenſus huic Euangeliſtæ loco aptior videtur. confertur enim mamona, tanquam minimi pretii theſaurus, cum gratia Euangelica, præſtantiſſimo & ſummo theſauro, & hoc indignus declaratur, qui in illo fidus non fuerit. Quia qui non eſt fidelis in minimo, nec erit in maximo.

VERS. 11. *Si igitur in iniquo* (Beza rectè *fallaci*) *mamona fideles non fuiſtis*, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; Syrus, ܫܪܪܐ ܠܟܘܢ ܡܢܘ ܗܘ ܡܗܝܡܢ, Trem. *verum mamuna*

vobis

vobis quis credet? Boder. *verum vobis quis credet?* verte, *veritatem vobis quis credet?* ܫܪܪܐ, *veritas*, abstractum est. concretum ܫܪܝܪܐ, *verus, vera, verum.* Arabs ut Syrus, من يأمنكم في الحق, *quis credet vobis in veritate?* id est, *quis concredet vobis veritatem?* τὸ ἀληθινὸν acceperunt pro τὴν ἀλήθειαν. quod tamen non probo. nam ut versu 9 docuimus, μαμωνᾷ ἀδίκῳ & ἀληθινὸν opponuntur, tanquam divitiæ fallaces & veræ. Interim fateor, per veras divitias intelligi veritatem Euangelii.

VERS. 13. Ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται. Vulg. & Beza, *aut uni adhærebit.* Syrus, ܐܘ ܠܚܕ ܢܝܩܪ, *aut unum honorabit.* Arabs, ويطيع الواحد, *& obediet uni.* exposuerunt quid sit *adhærere*, nempe honore & obedientia adhærere. Possunt tamen Græca verti, *aut unum amplectetur.* nam דבק, *adhærere*, nunquam à LXX interpr. vertitur per ἀντέχεσθαι, sed החזיק. ut Prov.3.18. de Sapientia dicitur, עץ חיים היא למחזיקים בה, LXX, ξύλον ζωῆς ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς, *Lignum vitæ est iis qui amplectuntur eam.* & alibi. Qui amplexus quandoquidem honoris signum est, non male Syrus vertit, *honorabit.* præsertim quia τῷ ἀνθέξεται opponitur καταφρονήσει, *contemnet.* honor & contemtus opponuntur.

VERS. 16. Καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται. Beza, *& quivis in illud vi perrumpit.* Vulgatus simplicius, *in illud vim facit.* Syrus, ܡܬܚܒܨ ܠܗ ܕܢܥܘܠ, *premit illud ut intret.* optimè sensum expressit. Arabs alio sensu, يظلم ذاته لاجلها, *injuriam* (vel *vim*) *facit sibi ipsi propter illud.* βιάζεται passivè accepit. sicut Matt.11.12. ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, *regnum cælorum vim patitur.* Ita hoc loco, *& unusquisque propter illud vim patitur.* εἰς αὐτὴν accepit, sicut apud Arist. εἰς δικαιοσύνην ἐπαινεῖται, *ob justitiam laudatur.* apud Plut. εἰς δυσφημίαν λοιδο-

λοιδορεῖσθαι τινὶ, *ob ignobilitatem irridere aliquem*. vel ſicut Marc. 1. 38. εἰς τοῦτο ἐξελήλυθα, *hujus rei gratia exivi*. & 1 Tim. 4. 10. εἰς τοῦτο γὰρ κοπιῶμεν, *hujus enim rei gratia laboramus*. Ita hoc loco, *unuſquiſque ob regnum Dei, vel in gratiam ejus* vim patitur, tum à ſe, tum ab aliis. Non eſt hæc inepta ſententia. præfero tamen priorem, ut βιάζεται ſit mediæ conjugationis, & hîc activè acceptum, eundem reddat ſenſum qui eſt apud Matth. *Regnum Dei vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

Vers. 19. Εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. Beza, *& ſeſe exhilarabat quotidie ſplendidè*. Malim cum Vulgato, *& epulabatur*, &c. hilaritas enim conviviorum hîc procul dubio intelligitur. Gloſſarium, εὐφραίνω, *lætifico, epulor*. εὐφραίνομαι, *lætor*. (non dubium eſt quin *epulor* ponendum ſit poſt *lætor*, & referendum ad εὐφραίνομαι) εὐφρασία, *epulatio*. ita & Syriacè, ܐܬܒܣܡ, Arabice, تنعم, quæ propriè *hilariter agere* ſignificant, ſpecialiter *epulari* ſignificant.

Vers. 20. Λάζαρος. Syriacè, ܠܥܙܪ, quaſi ܠܐ ܥܙܪ ܠܗ, *cui non eſt auxiliator*, inops cui nemo opem fert. Sic Fullerus ſentit Miſcell. lib. 1. cap. 10.

Vers. 21. Καὶ ἐπιθυμῶν. Syrus, ܘܡܬܐܡܒ ܗܘܐ, *& cupiebat*, vel *deſiderabat*. Ferrarius ſine Aleph ſcribit ܐܬܡܒ, *concupivit, cupiditate flagravit, & concupitus eſt*. At in Lex. Syr. Arab. ſcribitur ܐܬܐܝܡܒ, & vertitur اشتاق, *deſideravit*. non dubium eſt quin ſit ab Hebræo, לְמִצְוֹתֶיךָ יָאַבְתִּי, *præceptorum tuorum cupidus fui*, Pſal. 119. v. 131.

Vers. 26. Χάσμα μέγα ἐστήρικται. Vulgatus, *Chaos magnum firmatum eſt*. Rectè reprehendit Eraſmus quod

χάσμα chaos verterit. Ipse, *hiatus magnus firmatus est*. Melius ni fallor Beza, *ἐστήρικται, constitutus est*, הוּכַן, quod & *firmari*, & simpliciter *constitui* significat. unde & Syrus, ܐܬܬܣܝܡ ܦܚܬܐ ܪܒܐ, *hiatus magnus positus est*. conferatur cum Luc. 9. 51. *τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, faciem suam posuit, vel constituit ut proficisceretur Hierosolymam*. הֵכִין פָּנָיו. Addantur hæc iis quæ ibi annotavimus.

VERS. 31. Πεισθήσονται. Vulg. & Erasf. *credent*. Syrus & Arabs, *credent ei*. Beza, *assentientur*. vel *persuadebuntur*.

CAP. XVII.

VERS. 6. *Diceretis τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ*. Syrus, ܠܬܘܬܐ ܗܕܐ. Trem. & Boder. in Parisf. *ficui huic*. id est, ܠܬܐܢܬܐ. at in Reg. *sicamino huic*. Ferrarius, ܬܘܬܐ, vertit *morum*. optimè. nam & apud Arabes, التوتة, quod hîc quoque interpres adhibet, procul dubio *morum* significat. Inde dicunt دود التوتة, *vermis mori*, id est, bombyx, quia foliis mori alitur. Quod confirmat sententiam Cl. Bezæ, qui ex Dioscoride, Athenæo & Galeno probat sicaminum esse morum. Syro sane alia arbor est quàm quæ infra 19. 4. *συκομωραία* dicitur. eam enim vertit, ܬܐܢܬܐ ܦܟܝܗܬܐ, *ficus fatua*. Arabs autem, جميزة, quæ arbor qualis sit, Leo Africanus Descriptionis Africæ lib. 9. his verbis docet, *Ficus Aegyptia, quæ Aegyptiis Giumeis, cæteras refert ficulneas tum arbore, tum foliis, verum sunt proceræ & altissimæ: fructus vero ramis inter folia non innascuntur, hoc est, in gemmarum extremitatibus, sed ipsius arboris trunco, ubi folia non nascuntur. Aliarum ficuum saporem retinent, multo crassiori cortice, & coloris punicei*. Hæc ille. vnde simul caussa liquet, cur

Zac-

Zacchæus videndi Christi cupidus, sycomorum magis, quam aliam arborem conscenderit, scilicet ob istius arboris proceritatem.

VERS. 7. Παρελθὼν ἀνάπεσε. Beza, *accede, & discumbe.* Syrus, ܥܒܰܪ ܐܶܣܬܰܡܰܟ݂, idem quod Vulg. *transi, recumbe.* Si mens Bezæ fuit, herum dicere servo, *accede*, scilicet, ad me: non ea Syro & Vulgato. At si mens fuit, accede, scilicet ad mensam, idem voluerunt illi. Est enim Hebræis עבר παρέρχεσθαι, non tantum *præterire*, sed etiam *ire* אֶל הָעֵבֶר, *in alterum latus*, in latus oppositum. Sensus est, Tu hinc ex loco ubi es transi in alterum latus ubi mensa est, ibique recumbe. quamobrem Arabs vertit, اصعد واجلس, *ascende & sede.* id est, hinc ad oppositum latus ascende. Confer cum iis quæ diximus supra 12. 37.

VERS. 11. Διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας. Syrus, ܒܰܝܬ݂ ܫܳܡܪܳܝܶܐ ܠܓ݂ܰܠܺܝܠܳܐ. Trem & Boder. *per Samaritanos in Galilæam.* Notum est, בית usurpari pro ביני *inter.* Sed & notus est Hebraismus, quando duæ res discernendæ conferuntur, priori præmitti בֵּין, alteri literam Lamed. ut, בֵּין אור לַחֹשֶׁךְ, *inter lucem & tenebras*, Genes. 1. ܒܶܝܬ݂ ܗܰܝܟ݁ܠܳܐ ܠܡܰܕ݂ܒ݁ܚܳܐ, *inter templum & altare*, Matt. 23. 35. Ita hoc loco non dubito, quin ܒܝܬ pro ܒܝܢܬ positum eandem imitetur constructionem, & sensus sit, *inter Samaritanos & Galilæam.* unde videre est, quomodo Syrus acceperit illud διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας. non quod per medios fines Samariæ, & per medios fines Galilææ iverit, sed quod μεταξὺ, inter Samariam & Galilæam profectus sit, Samaria ad dextram, Galilæa ad sinistram relictis. eodem modo Arabs, بين السامرة والجليل, *inter Samariam & Galilæam.* Intelligitur הגלילה הקדמונה

 Gali-

Galilaea Orientalis, quæ à mari Galilææ ſive lacu Genezareth circa ripas Jordanis ducebat ad tribum Ephraim, in cujus medio ſita erat Samaria. Non poſſe autem verti Syrum, *per Samaritanos in Galilaeam*, liquet, quia hoc fuiſſet abire à Jeruſalem, non eo proficiſci. Samaria enim inter Galilæam & Judæam interjacebat. Senſus ergo eſt, Chriſtum quum in Galilæa eſſet, contendiſſe Hieroſolymam, itinere facto inter Samariam & eam Orientalis Galilææ partem quæ Samariæ contermina eſt. Atque inde ſimul conſtare arbitror, non omnino rectè, διὰ μέσου τῆς Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας, à Vulgato & Beza verti, *Per mediam Samariam & Galilaeam.* ſed vertendum potius κατὰ μέσα, *per medium Samariae & Galilaeae*, id eſt, per locum inter Samariam & Galilæam medium.

VERS. 18. οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ· Syrus, ܠܡܐ ܦܪܫܘ ܕܢܐܬܘܢ ܢܬܠܘܢ ܬܫܒܘܚܬܐ ܠܐܠܗܐ. Locus eſt difficilis. Trem. *nunquid diſceſſerunt, quominus venientes darent gloriam Deo?* Adverbium negandi *minus* non continetur in ܕܢܐܬܘܢ, quod ſimpliciter valet *ut venirent*. Boder. in Reg. *Quare ſeparati ſunt, quin redierint daturi gloriam Deo?* At illud *quin* idem fere quod apud Trem. *quominus*. quod non eſt apud Syrum. Itaque in Pariſ. *Quare diſceſſerunt, ut venirent dare gloriam Deo?* quod quem ſenſum habeat, aut quomodo menti Chriſti reſpondeat, non video. Et *quare* ſolent Syri dicere ܠܡܢܐ potius quam ܠܡܐ, quod vel interrogativum eſt *an? num?* vel indefinitum *ut ne*. Hinc aliquando expoſui, *An determinarunt, ut venientes darent gloriam Deo?* Id eſt, non determinarunt, non tam grati fuerunt, ut id ſibi faciendum eſſe definirent? Interrogatio enim affirmativa negat apud Orientales. ܦܪܫ pro *determinare,*

minare, definire uſitatum eſt. vide Act. 11. 29. & Act. 10. 42. ſed non ſatis congruit, quia ſequitur, ܐܠܐ ܗܢܐ ܕܡܢ ܥܡܡܐ ܗܘ ܢܘܟܪܝܐ. Quis enim ſenſus eſſet, *An determinarunt, ut venientes darent gloriam Deo: niſi hic qui ex gente eſt peregrina?* Etſi ergo nec memoria, nec Ferrarius, nec Lex. Syr. Arab. alias particulæ ܠܡܐ. ſignificationes, præter duas allatas, ſuppeditent, quia tamen hîc pro interrogativo ἢ οὐχὶ *an non* ponitur, ea ſignificatione capiendum putamus. tum enim ſenſus planus eſt, *An non determinarunt, ut venientes darent gloriam Deo, niſi hic qui ex gente eſt aliena?* Atque ita Syrorum למא conveniet cum Arabico לם, quo & hîc interpres Arabs uſus eſt, לם יוגדוא, *an non inventi ſunt?*

VERS. 23. Μὴ ἀπέλθητε, μηδὲ διώξητε. Conſentiunt Vulg. & Arabs. At Syrus tantum habet, ܠܐ ܬܐܙܠܘܢ, *ne abite.* non legit μηδὲ διώξητε. Arabs pro eo habet, ولا تسرعوا, *neque feſtinate,* vel *feſtinanter accurrite.* id enim eſt τοῦ διώκοντος, *perſequentis.*

VERS. 24. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ᾽ οὐρανὸν, εἰς τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν λάμπει. Syrus, ܐܝܟܢܐ ܓܝܪ ܕܒܪܩܐ ܒܪܩ ܡܢ ܫܡܝܐ : ܘܟܠܗ ܬܚܝܬ ܫܡܝܐ ܡܢܗܪ, *ſicut enim fulmen fulgurat ex cælo, & omnia ſub cælo illuſtrat.* quaſi legiſſet, ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Arabs, quaſi legiſſet ἡ ἀστράπτουσα ἐν τῷ οὐρανῷ, vertit, *nam ſicut fulgur quod lucet in cælo, deinde lucet ſub cælo.* Si per ἐκ τῆς ὑπ᾽ οὐρανὸν intelligenda eſt regio nubium, per εἰς τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν autem regio terræ, non aberraverint Syrus & Arabs à recto ſenſu. Mens erit, *ſicut fulgur ex ea regione quæ eſt ſub cælo* (id eſt, nubibus) *coruſcans, in eam quæ*

eſt

ſtrandæ domus tradita eſt. Arabs, وكيل, *adminiſtrator*, cujus fidei res commiſſæ ſunt. inde توكل, *fidere*, *confidere*.

VERS. 6. *Ἑκατὸν βάτους ἐλαίου.* Syrus, ܡܐܐ ܡܟܝܠܢ ܕܡܫܚܐ. Trem. *centum menſuras olei.* Malim cum Boder. *centum metretas.* Nam & Joan. 2. 6. Arabs *μετρητὰς* vertit, مطرين, מטרין. Atque ita rectè à Syro verti *βάτους*, patet ex LXX. qui pro בַּת habent *μέτρον* 2 Paral. 2. 10. & *μετρητὰς* 2 Paral. 4. 5. Ferrarius, ܡܟܝܠܬܐ, *metreta*, *cadus*. ejus plur. ܡܟܝܠܢ & ܡܟܝܠܬܐ.

VERS. 8. *Καὶ ἐπῄνεσεν ὁ Κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας.* Vulgatus, *ὁ Κύριος*, *Dominus.* relicta ambiguitate, ad Chriſtum ne, an ad herum diſpenſatoris iſtius referat. Beza, *dominus ille*, ut ad herum referatur. Contra Syrus, ܡܪܢ, *dominus noſter*, ad Chriſtum. Similiter Arabs, الرب, quod ſoli Deo tribuitur, adeoque Chriſto, quia Deus. de homine enim *dominus* dicitur السيد. Malim cum doctiſſ. Beza ad herum referre. non modo quia ſupra ℣ſ. 3. diſpenſator vocavit eum *τὸν κύριον αὐτοῦ*, ſed vel maxime, quia ſi hîc *κύριον* ad Chriſtum referas, totus verſus hîc continebit ſermonem Lucæ interrumpentis orationem Chriſti, quem ſtatim verſu proximo loquentem rurſus introducit. Dicendum foret, Chriſtum à ℣ſ. 1. ad 8. propoſuiſſe ſimilitudinem diſpenſatoris iniqui. Lucam vero ℣ſ. 8. narrare judicium Chriſti de iſto diſpenſatore. verſu deinde 9, Chriſtum continuare orationem, qua ſimilitudinis reddat apodoſin. Aptius longe videtur, ſi abſque ulla interruptione dicamus, etiam verſ. 8. continuari ſermonem Chriſti, narrantis laudaſſe herum iſtum ſervi ſui aſtutiam. idque merito,

merito, quia filii hujus ſeculi prudentiores ſunt &c. atque ita ſtatim, continuato eodem orationis curſu, ſubjici apodoſin, qua & filii lucis officii ſui monentur. Sive tamen ad herum, ſive ad Chriſtum referatur, à neutro laudatur actionis iniquitas, ſed ὅτι φρονίμως ἐποίησεν, quod prudenter rebus ſuis afflictis conſuluerit.

VERS. 9. *Facite vobis amicos*, ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας. Beza, *ex mamona injuſto*. Non tamen, inquit, de opibus malè partis hîc agi, propoſita ſimilitudo manifeſtè declarat. Cur ergo opes injuſtæ vocantur? Reſpondet, vel in genere, quod eſſe ſoleant hominum vitio illecebræ ad peccandum: vel habita propoſitæ hypotheſeos ratione, quibus aliquis ſit antea contra Dei patrisfamilias voluntatem abuſus. Hæc ille. Vbi miror, virum doctiſſ. non eaſdem habuiſſe cogitationes, quas mox infra ℣ſ. 11. ubi quum τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ videret opponi τὸ ἀληθινὸν, vertit, *fallacem mamonam*. Optimè ſanè & divinè. Sed quia interpretationem ſuam non fulcit, noſtrum erit ejus veritatem evincere. Diximus jam ad Luc. 12.57, in linguis Hebræa, Syra & Arab. una eademque notione juſtitiam & veritatem denotari. Item ad Luc. 13.27. mendacium & iniquitatem eodem nomine venire. videantur iſta. Jam addimus, à LXX interpretibus non tantum אָוֶן verti ἀνομίαν & ἀδικίαν, ſed & שֶׁקֶר, quod procul omni dubio *mendacium* ſignificat, non minus ſæpe per ἀδικίαν quam per ψεῦδος verti. etiam ubi nihil aliud quam falſitatem ſignificare poteſt. ut Jer. 5.31, הַנְּבִיאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר, *Prophetæ prophetant in falſitate*, LXX, οἱ προφῆται προφητεύουσιν ἄδικα. Lev. 5. 22, וְנִשְׁבַּע עַל הַשֶּׁקֶר, *& juraverit falſo*, καὶ ὀμόσῃ ἀδίκως. Deut. 19. 18, וְהִנֵּה עֵד שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו, *Et ecce teſtis falſus eſt teſtis ille, falſitatem teſtatus eſt in fratrem ſuum*, Καὶ ἰδοὺ μάρτυς ἄδικος ἐμαρτύρησεν ἀδικία. In quibus locis manifeſtum eſt, ἀδικίαν ſignificare *falſitatem*. Hinc eſt quod & pro רְמִיָּה & מִרְמָה, id eſt, *dolo & fallacia* eadem voce utantur.

utantur. ut Job. 27. 4, וּלְשׁוֹנִי אִם יֶהְגֶּה רְמִיָּה, *lingua mea si meditatur fallaciam*, LXX, οὐδὲ ἡ ψυχή μου μελετήσει ἄδικα. Sic מֹאזְנֵי מִרְמָה, *statera fallax*, vertitur, ζυγὸς δόλιος, & ζυγὸς ἄδικος, & ἀδικίας, eadem significatione. ut Amos 8.5. Oseæ 12.7. nempe ut δικαιοσύνην usurpant pro אמת, *veritate*, ita ἀδικίαν pro שקר & מרמה, *mendacio* & *fallacia*. sicut ergo מָמוֹן אֱמֶת, quod hîc dicitur μαμωνᾶ ἀληθινὸν, Hellenisticè rectè dicitur μαμωνᾶ τῆς δικαιοσύνης, ita מָמוֹן שֶׁקֶר vel מָמוֹן מִרְמָה, μαμωνᾶ δόλιον, rectè dicitur μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας & ἄδικον, eadem significatione. Intelliguntur divitiæ quæ non sunt veræ, sed mendaces & fallaces. Fateor Syrum vertere, ܡܵܡܘܿܢܵܐ ܕܥܰܘܠܳܐ, *mamona iniquitatis*. Sed non abs re erit, si moneam, etiam עַוְלָה apud Hebræos pro *falsitate* & *fallacia* sumi. ut Malach. 2. 6. תּוֹרַת אֱמֶת בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא נִמְצָא בִשְׂפָתָיו, LXX, νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὑρέθη ἐν χείλεσιν αὐτοῦ. vides עַוְלָה, ἀδικίας, opponi τῷ אֱמֶת, τῇ ἀληθείᾳ. Itaque עַוְלָה לֹא נִמְצָא בִשְׂפָתָיו, est quod de Christo dicitur 1 Pet. 2. 22. δόλος οὐχ εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. unde & אִישׁ עַוְלָה, vertitur ἀνὴρ δόλιος, Ps. 43.1. Sequitur in eodem versu, ὅταν ἐκλίπητε, Vulg. & Beza, *quum defeceritis*. Syrus, ܡܳܐ ܕܢܶܚܣܰܪ, *quum defecerit*, mamona nimirum. Vbi annotat Cl. Beza, Syrum legisse ἐκλίπῃ, idque perperam, aut potius depravatum esse Syriacum contextum exscriptoris culpa. Liceat pace magni viri dicere, secus mihi videri. Oborta fuit illa suspicio, quia existimavit ἐκλίπητε hîc non aliter quam pro verbo neutro sumi posse, quum propriè sit transitivum, & significet *derelinquere, deserere*. ut ἐκλείπειν τὴν τάξιν, *deserere ordinem*. ἐκλείπειν τὸν βίον, *deserere vitam*. Ita hoc loco, *Facite vobis amicos de fallaci mamona, ut quando* ἐκλίπητε *deserueritis*, scilicet illum fallacem mamonam, *illi vos recipiant in æterna tabernacula*. vides jam, *quum deserueritis* mamonam, & quod dixit Syrus, *quum defecerit* mamona, unum idemque esse. Et quidem adeo

adeo ea interpretatio placet, ut vix dubitem quin sit recta. Qui vertunt, *quum defeceritis*, subaudiunt, ex hac vita, id est, quum moriemini. quod quia à præcedenti metaphora recedit, frigidum hîc est, & sine emphasi. Sed quoniam de mamona agitur, quem veluti summum amicum diligebant, monueratque ut alios sibi inde amicos pararent, causam subjicit, quia deserere aliquando mamonam oporteret, ejusque loco oportunos tum fore amicos pauperes, qui eos in æterna recipiant tabernacula. Syrus dixit, *in æterna tabernacula sua*, ad majorem emphasin.

VERS. 10. Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος, καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν. Syrus, Arabs & Beza, ἐν ἐλαχίστῳ, quod propriè est *in minimo*, verterunt *in pauco*, quia ei opponitur ἐν πολλῷ, *in multo*. At Vulgatus, qui ἐν ἐλαχίστῳ ex primaria significatione voluit vertere *in minimo*, ἐν πολλῷ, vertit *in majori*. Quod neutiquam est spernendum. Nam & apud probatos authores, Thucydidem, Homerum aliosque πολὺς pro *magnus*, *amplus*, *excellens*, *præstans* usurpatur, teste Budæo. Apud LXX autem interpretes nihil usitatius, idque ex Hebraismo, ubi רַב, *multus*, etiam est *magnus*, *præstans*. Inde μισθὸς πολὺς, *merces magna*, Gen. 15. 1. πολλὴ ἄβυσσος, *magna abyssus*, Ps. 36. 6. θυμὸς πολὺς, *magna ira*, Dan. 11. 44. σοφία πολλὴ, *sapientia magna*, sive præstans & excellens, 1 Reg. 4. 29. & hic quidem sensus huic Euangelistæ loco aptior videtur. confertur enim mamona, tanquam minimi pretii thesaurus, cum gratia Euangelica, præstantissimo & summo thesauro, & hoc indignus declaratur, qui in illo fidus non fuerit. Quia qui non est fidelis in minimo, nec erit in maximo.

VERS. 11. *Si igitur in iniquo* (Beza rectè *fallaci*) *mamona fideles non fuistis*, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; Syrus, ܫܪܪܐ ܠܟܘܢ ܡܢܘ ܢܗܝܡܢ, Trem. *verum mamuna*

vobis quis credet? Boder. *verum vobis quis credet?* verte, *veritatem vobis quis credet?* ܫܪܪܐ, *veritas*, abstractum est. concretum ܫܪܝܪܐ, *verus, vera, verum.* Arabs ut Syrus, من يأتمنكم في الحق, *quis credet vobis in veritate?* id est, *quis concredet vobis veritatem?* τὸ ἀληθινὸν acceperunt pro τὴν ἀλήθειαν. quod tamen non probo. nam ut versu 9 docuimus, μαμωνᾶ ἄδικον & ἀληθινὸν opponuntur, tanquam divitiæ fallaces & veræ. Interim fateor, per veras divitias intelligi veritatem Euangelii.

VERS. 13. Ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται. Vulg. & Beza, *aut uni adhærebit.* Syrus, ܐܘ ܠܚܕ ܢܝܩܪ, *aut unum honorabit.* Arabs, ويطيع الواحد, *& obediet uni.* exposuerunt quid sit *adhærere*, nempe honore & obedientia adhærere. Possunt tamen Græca verti, *aut unum amplectetur.* nam דָּבַק, *adhærere*, nunquam à LXX interpr. vertitur per ἀντέχεσθαι, sed הֶחֱזִיק. ut Prov.3.18. de Sapientia dicitur, עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ, LXX, ξύλον ζωῆς ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς, *Lignum vitæ est iis qui amplectuntur eam.* & alibi. Qui amplexus quandoquidem honoris signum est, non male Syrus vertit, *honorabit.* præsertim quia τῷ ἀνθέξεται opponitur καταφρονήσει, *contemnet.* honor & contemtus opponuntur.

VERS. 16. Καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται. Beza, *& quivis in illud vi perrumpit.* Vulgatus simplicius, *in illud vim facit.* Syrus, ܡܚܒܨ ܠܗ ܕܢܥܘܠ, *premit illud ut intret.* optimè sensum expressit. Arabs alio sensu, يظلم ذاته لاجلها, *injuriam (vel vim) facit sibi ipsi propter illud.* βιάζεται passivè accepit. sicut Matt.11.12. ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, *regnum cælorum vim patitur.* Ita hoc loco, *& unusquisque propter illud vim patitur.* εἰς αὐτὴν accepit, sicut apud Arist. εἰς δικαιοσύνην ἐπαινεῖται, *ob justitiam laudatur.* apud Plut. εἰς δυσγένειαν λοιδο-

λοιδορεῖσθαί τινι, *ob ignobilitatem irridere aliquem*. vel ſicut Marc. 1. 38. εἰς τοῦτο ἐξελήλυθα, *hujus rei gratia exivi*. & 1 Tim. 4. 10. εἰς τοῦτο γὰρ κοπιῶμεν, *hujus enim rei gratia laboramus*. Ita hoc loco, *unuſquiſque ob regnum Dei, vel in gratiam ejus* vim patitur, tum à ſe, tum ab aliis. Non eſt hæc inepta ſententia. præfero tamen priorem, ut βιάζεται ſit mediæ conjugationis, & hîc activè acceptum, eundem reddat ſenſum qui eſt apud Matth. *Regnum Dei vim patitur, & violenti rapiunt illud*.

VERS. 19. Εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. Beza, *& ſeſe exhilarabat quotidie ſplendidè*. Malim cum Vulgato, *& epulabatur*, &c. hilaritas enim conviviorum hîc procul dubio intelligitur. Gloſſarium, εὐφραίνω, *lætifico, epulor*. εὐφραίνομαι, *lætor*. (non dubium eſt quin *epulor* ponendum ſit poſt *lætor*, & referendum ad εὐφραίνομαι) εὐφρασία, *epulatio*. ita & Syriacè, ܐܬܒܣܡ, Arabice, تنعم, quæ propriè *hilariter agere* ſignificant, ſpecialiter *epulari* ſignificant.

VERS. 20. Λάζαρος. Syriacè, ܠܥܙܪ, quaſi ܠܐ ܥܕܘܪ ܠܗ, *cui non eſt auxiliator*, inops cui nemo opem fert. Sic Fullerus ſentit Miſcell. lib. 1. cap. 10.

VERS. 21. Καὶ ἐπιθυμῶν. Syrus, ܘܡܬܪܓܪܓ ܗܘܐ, *& cupiebat*, vel *deſiderabat*. Ferrarius ſine Aleph ſcribit ܬܪܓܪܓ, *concupivit, cupiditate flagravit, & concupitus eſt*. At in Lex. Syr. Arab. ſcribitur ܐܬܪܓܪܓ, & vertitur اشتاق, *deſideravit*. non dubium eſt quin ſit ab Hebræo, לְמִצְוֹתֶיךָ יָאַבְתִּי, *præceptorum tuorum cupidus fui*, Pſal. 119. v. 131.

VERS. 26. Χάσμα μέγα ἐστήρικται. Vulgatus, *Chaos magnum firmatum eſt*. Rectè reprehendit Eraſmus quod

χάσμα chaos verterit. Ipse, *hiatus magnus firmatus est*. Melius ni fallor Beza, ἐστήρικται, *constitutus est*, הוּכַן, quod & *firmari*, & simpliciter *constitui* significat. unde & Syrus, ܗܘܬܐ ܪܒܬܐ· ܣܝܡܐ, *hiatus magnus positus est*. conferatur cum Luc. 9. 51. *τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, faciem suam posuit, vel constituit ut proficisceretur Hierosolymam.* הֵכִין פָּנָיו. Addantur hæc iis quæ ibi annotavimus.

VERS. 31. πεισθήσονται. Vulg. & Eras. *credent*. Syrus & Arabs, *credent ei*. Beza, *assentientur*. vel *persuadebuntur*.

CAP. XVII.

VERS. 6. *Diceretis τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ*. Syrus, ܠܬܘܬܐ ܗܕܐ. Trem. & Boder. in Paris. *ficui huic*. id est, ܬܐܢܬܐ. at in Reg. *sicamino huic*. Ferrarius, ܬܘܬܐ, vertit *morum*. optimè. nam & apud Arabes, التوتة, quod hîc quoque interpres adhibet, procul dubio *morum* significat. Inde dicunt دود التوتة, *vermis mori*, id est, bombyx, quia foliis mori alitur. Quod confirmat sententiam Cl. Bezæ, qui ex Dioscoride, Athenæo & Galeno probat sicaminum esse morum. Syro sane alia arbor est quàm quæ infra 19. 4. *συκομωραία* dicitur. eam enim vertit, ܬܐܢܬܐ ܦܟܝܗܬܐ, *ficus fatua*. Arabs autem, جميزة, quæ arbor qualis sit, Leo Africanus Descriptionis Africæ lib. 9. his verbis docet, *Ficus Aegyptia, quæ Aegyptiis Giumeis, cæteras refert ficulneas tum arbore, tum foliis, verum sunt proceræ & altissimæ: fructus vero ramis inter folia non innascuntur, hoc est, in gemmarum extremitatibus, sed ipsius arboris trunco, ubi folia non nascuntur. Aliarum ficuum saporem retinent, multo crassiori cortice, & coloris punicei.* Hæc ille. vnde simul caussa liquet, cur Zac-

Zacchæus videndi Christi cupidus, sycomorum magis, quam aliam arborem conscenderit, scilicet ob istius arboris proceritatem.

VERS. 7. *Παρελθὼν ἀνάπεσαι.* Beza, *accede, & discumbe.* Syrus, ܥܒܘܪ ܐܣܬܡܟ, idem quod Vulg. *transi, recumbe.* Si mens Bezæ fuit, herum dicere servo, *accede*, scilicet, ad me: non ea Syro & Vulgato. At si mens fuit, accede, scilicet ad mensam, idem voluerunt illi. Est enim Hebræis עבר *περιέρχεσθαι*, non tantum *præterire*, sed etiam *ire* אֶל הָעֵבֶר, *in alterum latus*, in latus oppositum. Sensus est, Tu hinc ex loco ubi es transi in alterum latus ubi mensa est, ibique recumbe. quamobrem Arabs vertit, اصعد واجلس, *ascende & sede.* id est, hinc ad oppositum latus ascende. Confer cum iis quæ diximus supra 12. 37.

VERS. 11. *Διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας.* Syrus, ܒܝܬ ܫܡܪܝܐ ܠܓܠܝܠܐ. Trem & Boder. *per Samaritanos in Galilaeam.* Notum est, בית usurpari pro ביני *inter.* Sed & notus est Hebraismus, quando duæ res discernendæ conferuntur, priori præmitti בֵּין, alteri literam Lamed. ut, בֵּין אור לַחֹשֶׁךְ, *inter lucem & tenebras*, Genes. 1. ܒܝܢܝ ܗܝܟܠܐ ܠܡܕܒܚܐ, *inter templum & altare*, Matt. 23. 35. Ita hoc loco non dubito, quin ܒܝܬ pro ܒܝܢܝ positum eandem imitetur constructionem, & sensus sit, *inter Samaritanos & Galilaeam.* unde videre est, quomodo Syrus acceperit illud *διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας.* non quod per medios fines Samariæ, & per medios fines Galilææ iverit, sed quod *μεταξὺ*, inter Samariam & Galilæam profectus sit, Samaria ad dextram, Galilæa ad sinistram relictis. eodem modo Arabs, بين السامرة والجليل, *inter Samariam & Galilaeam.* Intelligitur הגלילה הקדמונה

 Gali-

minare, definire usitatum est. vide Act. 11. 29. & Act. 10. 42. sed non satis congruit, quia sequitur, ܐܠܐ ܗܢܐ ܕܡܢ ܥܡܡܐ ܗܘ ܢܘܟܪܝܐ. Quis enim sensus esset, *An determinarunt, ut venientes darent gloriam Deo: nisi hic qui ex gente est peregrina?* Etsi ergo nec memoria, nec Ferrarius, nec Lex. Syr. Arab. alias particulæ ܠܡܐ. significationes, præter duas allatas, suppeditent, quia tamen hîc pro interrogativo οὐχὶ *an non* ponitur, ea significatione capiendum putamus. tum enim sensus planus est, *An non determinarunt, ut venientes darent gloriam Deo, nisi hic qui ex gente est aliena?* Atque ita Syrorum למא conveniet cum Arabico לם, quo & hîc interpres Arabs usus est, לם יוגדוא, *an non inventi sunt?*

VERS. 23. Μὴ ἀπέλθητε, μηδὲ διώξητε. Consentiunt Vulg. & Arabs. At Syrus tantum habet, ܠܐ ܬܐܙܠܘܢ, *ne abite.* non legit μηδὲ διώξητε. Arabs pro eo habet, ولا تسرعوا, *neque festinate*, vel *festinanter accurrite.* id enim est τοῦ διώκοντος, *persequentis.*

VERS. 24. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν, εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει. Syrus, ܐܝܟܢܐ ܓܝܪ ܕܒܪܩܐ ܒܪܩ ܡܢ ܫܡܝܐ: ܘܟܠܗ ܠܬܚܬ ܫܡܝܐ ܡܢܗܪ, *sicut enim fulmen fulgurat ex cælo, & omnia sub cælo illustrat.* quasi legisset, ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Arabs, quasi legisset ἡ ἀστράπτουσα ἐν τῷ οὐρανῷ, vertit, *nam sicut fulgur quod lucet in cælo, deinde lucet sub cælo.* Si per ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν intelligenda est regio nubium, per εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν autem regio terræ, non aberraverint Syrus & Arabs à recto sensu. Mens erit, *sicut fulgur ex ea regione quæ est sub cælo* (id est, nubibus) *coruscans, in eam quæ est*

est sub cœlo, (id est, terram) *splendet, sic erit & filius hominis die suo.* subito è cœlo apparebit, & ubique in terra agnoscetur ejus adventus. Sed si, ab una regione quæ est sub cœlo ad alteram quæ est sub cœlo, significat universum aëris tractum, quem fulgur ab una parte in alteram subito pertransit, quod Matt. 24. 27. dicitur *ἀπ' ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν*, non videntur hîc vim phrasium satis percepisse.

VERS. 33. *Qui perdiderit animam suam, ζωογονήσει αὐτήν.* Vulgatus & Beza, *vivificabit eam.* Rectè. modo agnoscatur Hebraismus, ubi חִיָּה, ut & apud Syros, ܐܚܝ, & apud Arabes, احيا, *vivificavit*, non tam significat, *vitam de novo dedit*, quàm *acceptam conservavit.* quo sensu Gen. 6. 19. Noah jubetur adducere ad se omne genus animalia לְהַחֲיֹת, *ad vivificandum*, id est, ut in vita conservaret. Quod quum hîc apud Euangelistam non animadverteret Erasmus, *ζωογονήσει αὐτήν*, vertit, *vitam illi parabit.* quum sensus tantum sit, *conservabit eam.* nam hîc ἀπολέσει & ζωογονήσει inter se opponuntur. ,estque idem quod Matth. 16. *σώσει.* mens est, qui putabit se vitam suam conservare, amittet. qui vero videbitur mei causa amittere, conservabit. Quod eò libentius observare visum est, quia in eodem hoc verbo hallucinatus nobis videtur Cl. Beza, Act. 7. 19. ubi quum Pharao dicitur afflixisse patres, adeo ut exponerent infantes suos, *εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι*, Vulgatum ait malè & obscurè vertisse, *ne vivificarentur.* Erasmum vero perperam ad ipsos fœtus retulisse, quum interpretaretur, *ne vitales essent.* ipse ergo, *ne sobolescerent.* At mihi dubium non est, quin ad ἔκθετα βρέφη referendum, ac vertendum, *ne in vita servarentur.* Petita enim est historia ex Exod. c. 1. ubi ℣s. 17. LXX interpretes, *καὶ ἐζωογόνουν τὰ ἄρσενα, & in vita servabant mares.* Rursus ℣s. 18. *ἐζωογονεῖτε τὰ ἄρσενα, & in vita servastis mares.* Similiter ℣s. 22. *πᾶν θῆλυ ζωογονεῖτε αὐτό, omnem femellam in vita servate.* ubi sobolescere locum non habet.

VERS.

Vers. 37. Ποῦ Κύριε. Syrus, ܠܐܝܟܐ ܡܪܢ, Trem. & Boder. *Vbi Domine?* id Syri ܐܝܟܐ dicunt. prout legitur איכא in Parif. quod miror. quum reliquæ omnes editiones præponant Lamed. tum autem significat *quò?* ut & Arabs hîc habet, الى اين, *ad ubi? quo?* Sic ποῦ sæpe sumitur. ut Luc. 12. 16. Joan. 3. 8. & 7. 35. & 8. 14. & 12. 35. & 13. 36. & 16. 5. Hebr. 11. 8. 1 Joan. 2. 11. Is sensus & hîc optimè quadrat. Egerat servator de duobus in lecto, in mola, in agro, quorum unus assumendus, alter relinquendus esset. Discipuli de relinquendis non solliciti, sed de assumendis, rogant, ποῦ Κύριε; quò Domine, sup. assumentur? Respondet, ubi cadaver, illuc & aquilæ congregabuntur. Id est, ad me assumentur, ad quem fideles omnes tanquam aquilæ ad cadaver cogentur.

Cap. XVIII.

Vers. 1. *Dixit autem eis etiam parabolam*, *πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι.* Syrus & Arabs, *ut omni tempore precarentur.* non expresserunt verbum δεῖν. Vulgatus, *Quoniam oportet semper orare.* Πρὸς interdum *propter*, sive causam impulsivam significat. ut, *πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν*, *propter duritiem cordis vestri*, Matth. 19. *πρὸς ἀκροατὴν*, *propter auditorem*, apud Aristotelem. *πρὸς ἐπιστολάς*, *propter epistolas*, apud Thucydidem. Ita hoc loco, *πρὸς τὸ δεῖν*, *propter oportere semper precari*, id est, ut Vulg. habet, quoniam oportet semper precari, ideo dixit eis hanc parabolam. Sensus bonus est. Erasmus tamen mavult, *in hoc quod oportet semper precari.* Beza, *huc spectantem*, *quod oporteret ipsos semper precari.* voluerunt πρὸς causam finalem denotare, sive relationem parabolæ ad rem cujus gratia proponitur. Id tamen sensum habet satis difficilem, propter infinitivum δεῖν.

planius esset, si aut sine eo diceretur πρὸς τὸ πάντοτε προσεύχεσθαι, quod secuti sunt Syrus & Arabs, aut πρὸς τὸ διδάσκειν ὅτι δεῖ πάντοτε προσεύχεσθαι. Quocirca Vulgatum sequerer.

VERS. 5. ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπωπιάζῃ με. Vulg. *ne in novissimo veniens sugillet me*. Id merito tanquam obscurum rejiciens Beza vertit, *ne tandem veniens obtundat me*. Monet autem esse qui εἰς τέλος exponant *semper* sive *assiduè*, & conjungant cum ἐρχομένη, ut sit hæc sententia, ne assiduè ventitando me obtundat. Sed non approbat, quia εἰς τέλος nusquam sic legit. Syrus tamen doctissimus interpres sic accepit. verba ejus sunt, ܕܠܐ ܒܟܠ ܙܒܢ ܬܗܘܐ ܐܬܝܐ ܡܗܪܐ ܠܝ, *ne omni tempore sit veniens vexans me*. Addo Arabem, cujus verba sunt, لئلا تبر مني وتاتي الي في كل حين لتتعبني, versio Romana, *ne sit extranea à me, & veniat semper ad molestandum me*. verto, *ne sit inanis à me, & veniat ad me omni tempore ut mihi molestiam exhibeat*. Id est, ne si inanis & sine auxilio à me dimittatur, assiduè & perpetuo redeat, mihique molestiam creet. Nemo non videt emphaticam hanc esse interpretationem, & valde ad rem facientem: adeo & necessariam. quid enim esset, *ne tandem veniens obtundat me*, nisi addas, ne assiduè & indesinenter veniendo tandem obtundat me. At inquit, εἰς τέλος non legitur pro *semper*, *assiduè*. Imo inquam frequentissime. tale est, ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, *qui perseveraverit ad finem*, id est, continuo & constanter. Apud LXX autem interpretes pro לָנֶצַח, *semper*, *perpetuo*, ita usitatum ut nihil magis. οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχὸς, *non semper oblivioni erit pauper*, Ps. 9. 19. ἕως πότε Κύριε ἐπιλήσῃ μου εἰς τέλος; *quamdiu Domine oblivisceris mei semper?* Ps. 13. 1. οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, *non perpetuo irascetur*, Ps. 103. 9. & alia sexcenta, ubi *tandem* locum non habet.

VERS.

VERS. 7. ܐܠܗܐ ܕܝܢ ܠܐ ܡܝܬܪܐܝܬ ܢܥܒܕ
ܬܒܥܬܐ ܠܓܒܝܘܗܝ ܕܩܥܝܢ ܠܗ ܒܐܝܡܡܐ
ܘܒܠܠܝܐ : ܘܡܓܪܓ ܪܘܚܗ ܥܠܝܗܘܢ :

Trem. *Deus autem non potius faciet vindictam pro electis suis, qui clamant ad se die ac nocte, & protrahet spiritum suum contra illos?* Boder. in Reg. & Paris. eodem fere modo, eodem certe sensu. At repugnat hoc consolationi fidelium, adeoque menti Christi, quum promittitur ipsis vindicta de adversariis, promitti simul longanimitatem Dei, id est, vindictæ istius dilationem. præsertim quum ℣s. sequenti promittatur vindicta *ἐν τάχει*. non arbitror promitti longanimitatem, sed postquam Deus ea usus fuerit, celerem vindictam. Itaque sic verto, *Deus autem non magis faciet vindictam electis suis, qui clamant ad ipsum die ac nocte, & super quos longanimis est?* pronomen relativum ܕ in ܕܩܥܝܢ, *qui clamant*, influit per sequentem copulam ܘ in ܘܡܓܪܓ ܪܘܚܗ ܥܠܝܗܘܢ. ut ܥܠܝܗܘܢ, *super eos*, ponatur pro ܕܥܠܝܗܘܢ, *super quos*. nihil eo in linguis Orientalibus usitatius. Ex. gr. Ps. 1. *Beatus vir qui* &c. *& in lege Dei voluntas ejus*, id est, & cujus voluntas est in lege Dei. אֲשֶׁר enim, quod præcessit in præeuntibus membris, influit in חֶפְצוֹ, adeo ut valeat אֲשֶׁר חֶפְצוֹ. Hebraismum retinuerunt LXX, *ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ.* pro *ἀλλ' οὗ τὸ θέλημα.* nec dubito quin idem Hebraismus observatus hîc sit apud Lucam, *ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς*; pro *καὶ ἐφ' οἷς μακροθυμῶν* supp. *ἐστί*. Ita non est opus, quod facit D. Beza, *καὶ* vertere per *etiamsi*. Exprimamus Lucam Hebraicè, ut phrasis melius pateat, ואלהים לא יַעֲשֶׂה נְקָמָה לִבְחִירָיו

אֲשֶׁר צֹעֲקִים אֵלָיו יוֹמָם וָלַיְלָה וְאֶרֶךְ אַפַּיִם הוּא עֲלֵיהֶם. ipſa phraſis & linguæ Hebrææ genius indicant, עֲלֵיהֶם poni pro אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם. quia enim illud אֲשֶׁר modo præceſſerat, inelegantiæ fuiſſet id de iiſdem perſonis mox repetere. ſic & Arabs habet, الذين يدعونه نهارا وليلا ويتاني عليهم, quæ aliter verti nec debent nec poſſunt, quam, *qui invocant eum die ac nocte, & ſuper quos moram trahit*. affixum poſterioris membri valet pronomen relativum, propter الذين prioris membri, quod repeti non debuit, quia de iiſdem perſonis agitur.

VERS. II. Ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο. Vulg. *Phariſæus ſtans hæc apud ſe orabat*. Sic & Arabs. At Cl. Beza, poſita poſt πρὸς ἑαυτὸν diſtinctione, quomodo Syrus & vetus Codex Camer. legebant, vertit, *Phariſæus autem ſtans ſeorſim, hæc precatus eſt*. Per לְבַדּוֹ id Hebræi efferrent, quod jam valet μόνος, *ſolus*, jam ἰδίᾳ vel κατ' ἰδίαν, *privatim, ſeorſim*. An autem πρὸς ἑαυτὸν id unquam ſignificet, neſcio. Annotat Cl. Beza, vetuſtiſſimum ſuum codicem habere καθ' ἑαυτόν. Ita ſane loqui ſolent LXX interpretes. ut Gen. 30. 41. *διεχώρισεν ἑαυτῷ τὰ ποίμνια καθ' ἑαυτὸν, ſeparavit ſibi greges ſeorſim*. Gen. 43. ℣ſ. 32. *Παρέθηκαν αὐτῷ μόνῳ, καὶ αὐτοῖς καθ' ἑαυτοὺς, καὶ Αἰγυπτίοις τοῖς συνδειπνοῦσι μετ' αὐτοῦ καθ' ἑαυτούς. Appoſuerunt ipſi ſoli, & illis ſeorſim, & Aegyptiis una cum ipſo cœnantibus ſeorſim*. Sic Act. 28. 16. *permiſſum eſt Paulo μένειν καθ' ἑαυτὸν, habitare ſeorſim*. At πρὸς ἑαυτὸν uſitatum eſt pro παρ' ἑαυτῷ & ἐν ἑαυτῷ, *apud ſeipſum, intra ſeipſum*. vide Marc. 9. 10. 33. & 10. 26. & 14. 4. & 16. 3. & alibi. Tuetur tamen interpretationem ſuam vir doctiſſ. autoritate Syri interpretis, cujus verba ſunt, ܘܗܘ ܦܪܝܫܐ ܩܐܡ ܗܘܐ ܒܝܢܘܗܝ ܠܢܦܫܗ ܘܗܠܝܢ ܡܨܠܐ ܗܘܐ, Trem. *& ipſe Phariſæus ſtabat ſolus, & hæc orabat*. Vbi non placet viro doctiſſ. quod ܒܝܢܘܗܝ ܠܢܦܫܗ,

verte-

verterit simpliciter *solus*. mavult *seorsim*, & publicano velut impuro procul in extima porticu relicto. Mihi neutrum videtur Syrus voluisse, sed id ipsum quod πρὸς ἑαυτὸν usitatè significare jam diximus, nempe *apud se ipsum, intra seipsum*. Id enim phrasis hæc valet 1 Cor. 11.13. ubi ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, *in vobis ipsis judicate*, vel intra vos ipsos, in propriis mentibus vestris, Syrus vertit, ܕܘܢܘ ܒܝܢܝܟܘܢ ܠܒܝܬ ܢܦܫܟܘܢ, *judicate inter vos & animam vestram*. ubi *seorsim* locum non habet. Syrum ergo verto, *& Pharisæus ille stabat apud se*, id est, totus in seipsum versus, sibi ipsi tantum intentus, & nihil nisi seipsum spectans. Et aut sic vertendum puto σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, aut cum Vulg. & Arabe πρὸς ἑαυτὸν jungendum est cum προσηύχετο. quod malo. nisi forte probetur, id interdum significare idem quod καθ' ἑαυτόν.

VERS. 32. Καὶ ἐμπαιχθήσεται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται. Syrus hoc versu non legit καὶ ὑβρισθήσεται. Sed ẏ f. sequenti pro καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, habet ܘܢܢܓܕܘܢܗ ܘܢܨܥܪܘܢܗ ܘܢܩܛܠܘܢܗ, *& flagellabunt eum, & contumeliis afficient eum, & occident eum*. Vulgatus pro καὶ ὑβρισθήσεται habet, *& flagellabitur*, id est, καὶ μαστιγώσεται. Arabs cum Græco prorsus convenit.

VERS. 36. *Percontabatur* τί εἴη τοῦτο. Consentiunt Vulg. & Arabs. at Syrus, ܡܢܘ ܗܘ ܗܢܐ, τίς εἴη οὗτος.

CAP. XIX.

VERS. 3. Ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν. Syrus addit, ܙܟܝ, *Zacchæus*. ad ambiguitatem tollendam, quia de Christo intelligi poterat.

VERS. 4. Ὅτι δι' ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι. Erasmus &

 Beza

Beza, δι' ἐκείνης, *illac.* ſubaudiunt enim ὁδῷ. Vulgatus *inde,* ἐκεῖθεν. Arabs, بها. quod verſio Rom. perperam tranſtulit *inde,* procul dubio in gratiam Vulgati. من هناك, eſt *inde.* at بها, *per eam.* ubi poteſt quidem ſubaudiri الطريق, *via.* eſt enim & id fœmin. generis. Sed, niſi fallor, commodè etiam ſubauditur جميزة, *ſycomorus.* ut ſenſus ſit, conſcendit ſycomorum, quia per eam vel ad eam tranſiturus erat. Syrus dixit, ܗܟܢܐ, pro quo Boder. in Reg. *illac,* ſignificatione hactenus mihi non viſa. In Pariſ. autem, & Trem. *ſimiliter,* ſignificatione uſitata. reſpondent enim ſibi ܐܝܟܢܐ & ܗܟܢܐ. prius eſt *tanquam, ſicut.* alterum *ſic, ſimiliter.* Senſus videtur eſſe, quia ſicut ipſe ſycomorum conſcendebat, ſic Chriſtus tranſiturus eſſet, id eſt, eodem momento. videtur Syrus ad δι' ἐκείνης ſubaudiviſſe ὥρας.

VERS. 5. Ἀναβλέψας ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτόν. Significat ἀναβλέπειν, I. *viſum recipere.* ut τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, Matt. 11. 5. II. *Surſum oculos attollere.* ut ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, Matth. 14. 19. Ita hoc loco Vulg. Eraſ. & Beza, *ſuſpiciens Ieſus vidit eum,* id eſt, oculum ad ſycomorum attollens. III. *Intueri, conſpicere, vel oculos aperire* ſimpliciter. & tum, ſi altero videndi verbo jungatur, pleonaſmum habet Hebraicum. ut Marc. 16. 4. Καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος, *& intuitæ vident,* vel, *& aperientes oculos vident,* id eſt ſimpliciter, *& vident.* ſicut alibi, *& aperiens os, dixit,* id eſt ſimpliciter, *& dixit.* ſic phraſin hanc hoc loco acceperunt Syrus & Arabs, qui ἀναβλέψας εἶδεν αὐτόν, ſimpliciter verterunt, *vidit eum.* ut & infra 21. 1. Sequitur deinde, *quia hodie in domo tua oportet me* μεῖναι, Vulg. Eraſ. & Beza, *manere.* Syrus & Arabs ſimpliciter *eſſe.* Nolim præferre priori, quia ꝟ ſ. 7. dicitur intraſſe eò ad divertendum. Sed tamen ſperni non debet. ſæpe enim μένειν tantum eſt *eſſe.* ut Joan. 14. 17.

vos

vos cognoscitis spiritum, *quia* ἐν ὑμῖν μένει, ἐ ἐν ὑμῖν ἔσται, *in vobis est, & in vobis erit.* si vertas *manet in vobis*, frustra videtur addi, *& erit*, quia hoc in *manere* comprehenditur. Sic 1 Joan. 2. 6. ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, *qui dicit se in eo esse*. Nam ѷſ. præcedenti dixerat, *in hoc scimus*, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμέν, *nos in eo esse.* & 3. 15. *non habet vitam æternam*, ἐν αὐτῷ μένουσαν, *in se existentem.* & ѷſ. 17. *quomodo charitas Dei* μένει ἐν αὐτῷ, *est in ipso?*

VERS. 12. Ἄνθρωπός τις εὐγενής. *vir quidam nobilis.* Syrus, ܡܢ ܫܪܒܬܐ ܪܒܬܐ, *ex familia magna*, aut *magno stemmate*. Arabs, ذو جنس شريف, *qui est generis nobilis.* Qui hîc genus Christi respici prædicant, quod ex Patre duxit, æternam nempe ejus generationem qua omnes nobiles antecedat, περιεργῶν videntur, & non satis solida tractare. Εὐγενὴς enim, nulla habita stemmatis ratione, est vir eximiæ & supereminentis potestatis, quem Hebræi גדול, *magnum* vocant. Ut Job. 1. 3. וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי קֶדֶם, LXX, καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν. ubi εὐγενὴς est *maximus*, *potentissimus*. Et sæpe eum qui generosi animi est significat, quocunque tandem genere sit ortus.

VERS. 20. *Ecce mina tua quam habui sepositam* ἐν σουδαρίῳ, *in sudario.* Syrus, ܒܣܘܕܪܐ, *in linteo.* Arabs, في منديل, *in mantili.* Apud Hellenistas enim σουδάριον latius patet quam sudarium apud Latinos. In Targum pro מִטְפַּחַת, *peplum*, & מַסְוֶה, *velamen*, est סודרא. Elias in Methurgeman exponit צעיף או מין בגד בלא טוך, id est, *peplum aut species vestis, in lingua Germanica* tuch, quod Belgicè doeck dicimus. Id ipsum est quod *linteum* dixit Syrus. Notum illud Rabbinorum קִנְיַן סודר, *acquisitio quæ fit per linteum.* de qua vide Thisbi Eliæ in voce קנין.

VERS. 26. Λέγω γὰρ ὑμῖν. Syrus & Arabs verterunt, ac

ac si legissent, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, λέγω ὑμῖν &c. Beza similiter, At ille, *Nam*, inquit, *dico vobis*. Addiderunt quædam per quæ Christus rursus loquens introducatur, ut versus hic cum superiori cohæreat. quæ tamen adeo necessaria non sunt, quin, si omittantur, sensus capi queat. Quare Vulgatus, *dico autem vobis*. Erasmus, *dico enim vobis*. Particula γὰρ cum versu 24. optimè cohæreret, si versus 25. abesset. ut factum in vetustissimo Bezæ codice. At eo interveniente, superesse videtur, aut meram emphasim denotare. Sicut Matth. 1. 18. τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ γέννησις οὕτως ἦν. μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ &c. & Marc. 15. 14. Ὁ δὲ Πιλάτος ἔλεγεν αὐτοῖς, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν, 2 Tim. 2. 7. Νόει ἃ λέγω· δώη γὰρ σοι ὁ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι. Tale est illud apud Syrum interpretem Luc. 8. 10. ܗܘ ܕܝܢ ܐܡܪ ܠܗܘܢ. ܠܟܘܢ
ܗܘ ܓܝܪ ܝܗܝܒ ܠܡܕܥ. *Ipse autem dixit ipsis, Vobis enim datum est nosse* &c. *Enim* superfluum est, nec est in Græco. Emphasin insignem continet, quæ per *scilicet* vel *utique* exponi posset. Ita hoc loco, *Dico utique vobis, Omni habenti dabitur* &c.

V E R S. 27. πλὴν τοὺς ἐχθρούς μου ἐκείνους. Vulgat. *Veruntamen*. Erasm. *Quin*. Beza. *Quinetiam*. Syrus, ܒܪܡ, *verùm*. Arabs, فاما idem. Id præfero, quia non tantum πλὴν id passim significat, sed quia hoc loco apprimè quadrat. Tollite ab inutili servo quam dedi minam. Verum inimici illi mei, qui me oderunt, & imperium meum detrectarunt, pejus habendi sunt. adducite eos & jugulate coram me.

V E R S. 28. Ἐπορεύετο ἔμπροσθεν, ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα. Vulgatus, *Præcedebat ascendens Ierosolymam*. Beza, *antegrediebatur*, scilicet discipulos suos, præ animi nempe fervore, quo ad salutem generis humani ferebatur. de quo vide doctis-

doctissimas Bezæ notas. Syrus autem vertit, ܢܦܩ ܠܩܘܕܡܘܗܝ ܕܢܐܙܠ ܠܐܘܪܫܠܡ, Tremell. & Reg. *Progressus est ut proficisceretur Vrischlem.* propriè, *exivit in anterius sui,* ἐπορεύετο εἰς τὸ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, quod Apostolus dixit Philip. 3. 14. τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος. Nam & ut monet Cl. Beza, εἰς τὸ ἔμπροσθεν προϊέναι accipitur pro προκόπτειν, *progredi.* Vnde Erasmus quoque, *ibat pergens ascendere Hierosolymam.* Arabs, مضي صاعدا, *ivit ascendens,* eodem sensu, sed minus efficaci. Laudo tamen Vulgati & Bezæ interpretationem, ob locum Marc. 10. 32. ubi de eodem hoc itinere dicitur, καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς.

VERS. 40. Οἱ λίθοι κεκράξονται. Eras. & Beza, *mox lapides clamabunt.* addunt *mox,* ut emphasin exprimant temporis paulo post futuri, quod Vulg. Syr. & Arab. non observarunt.

VERS. 42. Εἰ ἔγνως καὶ σύ. Vulg. & Erasm. *Si nosses & tu.* Non displicet ratio, ob quam Cl. Beza copulativam *&* hîc convenire negat. nec improbo quod verterit, *si vel tu nosses.* ut sensus sit, Quum aliæ urbes gratiam Euangelii spreverint, utinam tu saltem, quæ maximè debebas, eam nosses. Addo tamen, καὶ sic quoque sumi posse, ut non tam pronomini σὺ, quam verbo ἔγνως emphasin addat, & vertatur, *Si etiam* (aut *saltem,* aut *vel*) *nosses tu.* Id est, hactenus gratiam meam & tuam pacem sprevisti: non postulo ut jam amplectaris, sed optarem ut saltem nosses, ut ostenderes te jam vel cognitionem aliquam ejus habere. Ita Syrus accepisse videtur, qui pro καὶ adhibuit ante ἔγνως particulam expletivam ܟܝ, quæ interrogationibus, admirationibus, & optationibus serviens emphasin iis addit, & hoc loco verti potest, *Si quidem nosses tu ea quæ pacis tuæ sunt.* Porro

τὰ πρὸς εἰρήνην σου, Arabs vertit, ما لك فيه من السلامة, versio Rom. *quantum est tibi in ea pacis.* in ea, nempe die. retulit فيه ad اليوم, quod ego ad ما referendum puto. مافيه est *in quo.* & verto, *in quo tibi pax sit.* ad verbum, *de pace,* id est. *pax,* usitata phrasi. sensus est, utinam scires hac tua die, qua in re sit tibi pax. Sequitur, καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ. Syrus optimè, ܐܦܠܐ ܒܗܢܐ ܝܘܡܟ, ut Beza, *saltem in hoc tuo die.*

VERS. 43. Ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σε. Vulg. & Eras. *Quia,* Beza, *nam venient* &c. vide notas Bezæ. Syrus pro ὅτι ܘܡ, *autem.* Considerent eruditi, an non, sicut passim Hebræorum כי, hoc loco ὅτι sit particula affirmativa *certè, utique,* ὄντως. Quemadmodum 1 Joan. 3. 20. *Si condemnat nos cor,* ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν. *utique major est Deus corde nostro.* Sic Arabs, وسوف ياتي. quod non male versio Rom. *profectò venient.* Etsi enim سوف fere tantum futurum, quod alioqui pro præsenti usurpatur, futuri significationem habere doceat, sæpe tamen emphasin addit & certitudinem denotat. Sequitur, Καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι. Hæc Syrus non habet. Vulgatus & Arabs habent. Diverso tamen sensu Arabs, cujus hæc sunt verba, تلقي اعداوك معالمك ويحيطا بك فيها, quæ author versionis Rom. non intellexit, quum transtulit, *Projicient inimici tui vexilla tua, & circumdabunt te in iis.* verte, *accedent hostes tui ad valla tua, & obsidebunt te in iis.* Nam teste Camusio, المعلم est المسكنة وما يستر به, *munimentum & sepimentum*, seu ἀπόφραγμα, *obthuramentum.* Id amico nostro Golio debetur, cujus hîc opera usi sumus.

VERS. 44. Καὶ ἐδαφιοῦσί σε καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί. Erasm. & Beza, *& solo æquabunt te, & filios tuos in te.* Aequare est com-

complanare. ſolo æquare eſt ſic deſtruere, ut ad ſoli planitiem redigas. id de urbe, ſive ejus muris & ædificiis rectè dicitur. de habitatoribus autem, qui hîc filii dicuntur, non item. Quod quum Vulgatus videret, vertit, *& ad terram proſternent te, & filios tuos qui in te ſunt.* id utrique convenit. Vrbs proſternitur, quum muri & ædificia diruuntur. Filii urbis proſternuntur, quum occiduntur vel ſolo alliduntur. Sagax hæc eſt Vulgati verſio, & ex uſu LXX interpretum, apud quos ἐδαφίζειν eſt *ad terram proſternere & ſolo allidere.* ut Eſa. 3. 25. וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב, LXX, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ, *& in terram proſterneris.* Ezech. 31. 12. וַיִּטְּשֻׁהוּ, καὶ ἠδάφισαν αὐτὸν, *& ad terram proſtraverunt eum.* Pſ. 137. 8. וְנִפֵּץ אֶת עֹלָלַיִךְ אֶל הַסָּלַע, καὶ ἐδαφιεῖ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν, *& allidet infantes tuos petra.* Oſeæ 10. 14. אֵם עַל בָּנִים רֻטָּשָׁה, μητέρα ἐπὶ τέκνοις ἠδάφισαν, *matrem ſupra liberos alliſerunt.* Item 14. 1. & Nahum 3. 10. Quibus in locis ſolo æquandi ſignificatio non quadrat. Syrus, ܘܢܣܚܦܘܢܟܝ, *& ſubvertent te.* propriè, *& detrahent te deorſum*, ſicut Luc. 1. 52. ܣܚܦ ܐܚܝ̈ܕܐ ܡܢ ܟܘܪ̈ܣܘܬܐ, *detraxit potentes de thronis.*

VERS. 48. *Et non inveniebant* τὸ τί ποιήσωσιν, *quid facerent.* Vulgatus, Syrus & vetuſtiſſ. Bezæ codex addiderunt αὐτῷ, *illi.* Arabs non addidit.

CAP. XX.

VERS. 1. Ἐπέστησαν οἱ Ἀρχιερεῖς. Vulg. & Eraſ. *convenerunt.* Malim cum Beza, *ſupervenerunt*, aut ſicut Arabs, وقف, *adſtiterunt.* Sicut Luc. 2. 9. 38. & 21. 34. & 24. 4. & paſſim. Syrus, ܩܡܘ ܥܠܘܗܝ ܪ̈ܒܝ ܟܗܢܐ, Trem. *ſurrexerunt adverſus eum.* Regia, *Inſurrexerunt in*

eum

eum summi sacerdotes. non nego quin phrasis Syra id interdum significet. potest & id ferre Græca. est enim ἐφίστημι interdum *insto, urgeo, adorior.* ut Act. 17. 5. ἐπιστάντες τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος, *adorti domum Iasonis.* & 1 Tim. 4. 2. ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως, *insta tempestivè, intempestivè.* Quod impulit Erasmum in notis, ut hoc loco ἐπέστησαν verti mallet, *adorti sunt.* non tamen eam hîc Syri mentem fuisse arbitror. Sed quia ܩܳܡ non tantum est *surrexit*, sed etiam *stetit.*, & ܥܰܠ non tantum *adversus*, sed etiam *supra*, ut ܩܳܡ ܥܰܠ ܕܰܪ̈ܓܳܐ, *stetit super gradus*, Act. 21. 40. vertendum censeo, *steterunt super eum*, quod κατὰ πόδα est ἐπέστησαν αὐτῷ, & sensus est, *supervenerunt ei.* sicut Act. 4.1. Loquentibus ipsis ad populum, ἐπέστησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς, Syrus, ܩܳܡܘ ܥܠܰܝܗܽܘܢ ܟܳܗܢ̈ܐ, *steterunt super eos sacerdotes*, id est, *supervenerunt.*

VERS. 13. Ἴσως. Beza, *utique.* Vulgatus, *forsitan*, Arabs, لعلهم, *forsitan illi.* Syrus, ܟܒܰܪ. quod Tremel. quidem vertit *jam*, ex Hebraismo, ubi כבר *jam*. sed vertendum *forsitan.* Ferrarius, ܟܒܰܪ, *forsan, fortasse.*

VERS. 14. Διελογίζοντο πρὸς ἑαυτούς. Beza, *collocuti sunt inter se.* Sic fere Arabs, تشاوروا بينهم, *consultarunt inter se.* At Vulg. & Erasm. *cogitarunt intra se.* id enim πρὸς ἑαυτοὺς frequentissime significat, ut supra ad 18, 11. diximus. quare & Syrus, ܡܶܬܚܰܫܒܺܝܢ ܗܘܰܘ ܒܢܰܦܫܗܽܘܢ, *cogitabant in seipsis.*

VERS. 20. Παρατηρήσαντες, *observantes.* Syrus non legit. Ar. & Vulg. legerunt. Deinde, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ. Syrus, ܘܢܰܫܠܡܽܘܢܳܝܗܝ ܠܕܺܝܢܳܐ, Trem. & Boder. *& ut traderent eum judicio.* verte, *judici.*

nam

nam prima vocalis supra Daleth indicat legendum ܠܕܝܢܐ. at ut viri docti verterunt, legendum ܠܕܝܢܐ. Lucas dixit, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ, Vulgatus rectè *principatui*. pro quo non malè Syrus *judici*, qui in judicio principatum tenet.

Vers. 28. Ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ ἔχων γυναῖκα, καὶ οὗτος ἄτεκνος ἀποθάνῃ. Syrus & Vulg. non legerunt posterius ἀποθάνῃ. & sine dispendio abesse potest. Arabs habet, وليس للميت ولد, *& non sit mortuo proles.*

Vers. 37. Καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου. Consentiunt Vulg. & Arabs. At Syrus, ܐܦ ܡܘܫܐ ܚܘܝ. ܐܕܟܪ ܓܝܪ ܒܣܢܝܐ, *etiam Moses declaravit. commemoravit enim in rubo.*

Vers. 41. Πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι; *Quomodo dicunt* &c. Arabs, كيف يقال, *quomodo dicitur*. docet, λέγουσι impersonaliter sumi. Syrus, ܐܝܟܢܐ ܐܡܪܝܢ ܣܦܪܐ, *quomodo dicunt Scribæ.*

Vers. 47. Καὶ προφάσει μακρὰ προσεύχονται. Pleraque exemplaria legunt μακρᾶ, quod ad verbum esset, *& prætextu longo precantur*. Vide de hoc Eras. & Bezæ annotationes. Vulgatus, *simulantes longam orationem*, id est, προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, ut est Matth. 23. 14. Sic & Syrus legisse videtur, qui vertit, *prætextu quod prolongant preces suas.* Arabs simpliciter, بتطويل صلواتهم, *prolongando preces suas.*

Cap. XXI.

Vers. 4. *Omnes enim hi ex eo quod sibi redundat conjecerunt*, εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, Beza, *quæ donarent Deo.* sicut Arabs, قرابينهم لله, *dona sua Deo.* Melius Vulgatus, *in munera*

Dei, id eſt, in theſaurum ſacrum muneribus Deo dicatis conſtantem. idem quod εἰς τὸν κορβανᾶν, Matth. 27. 6. quod & Syrus ſenſit, qui ibi τὸν κορβανᾶν, & hîc τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ vertit, ܒܝܬ ܩܘܪܒܢܐ, *locum oblationis*, id eſt, gazophylacium. vide de his plura ad dictum locum Matthæi.

VERS. 6. *Ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι* &c. Beza interrogativè vertit, *haccine ſpectatis? venient dies* &c. Sic Syriaca, ܗܠܝܢ ܕܚܙܝܢ ܐܢܬܘܢ܆ ܢܐܬܘܢ ܝܘܡܬܐ, Tremell. interrogativè, *hæc ſunt quæ ſpectatis? venient dies* &c. At Regia, *in his quæ ſpectatis, venient dies*. præpoſitio *in* non eſt apud Syrum. ut nec in Græco præpoſitio *ex* quam adhibuit Eraſmus, *ex his quæ videtis, venient dies*. Eadem phraſis eſt in Græco quæ in Syro. utrobique Hebraiſmum habet, quem Vulgatus retinuit, *hæc quæ videtis, venient dies.* ubi *hæc* eſt nominativus abſolutus, qui Latinè exponitur per, *quod attinet ad hæc quæ videtis, venient dies.* ſicut Pſ. 73. 28. וַאֲנִי קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב, *& ego, appropinquare Deo mihi bonum eſt*. Id eſt, ad me quod attinet. Sic Eſt. 6. 7. Dicebat Haman Regi, אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ, *vir cujus honorem cupit Rex.* additur, *producant veſtem regiam & equum* &c. nullo ſequente verbo, cui nominativus אִישׁ conſtructione reſpondeat. exponitur, *quod attinet ad virum quem Rex cupit honorare*. Tale eſt apud Syrum illud Luc. 23. 41. ܗܢܐ ܕܝܢ ܡܕܡ ܕܒܝܫ ܠܐ ܥܒܝܕ ܒܗ, *Hic autem, quicquam quod malum ſit non eſt factum ab eo.* & ſimilia multa.

VERS. 7. *Quando hæc erunt? & quod ſignum*, ὅταν μέλλῃ ταῦτα γίνεσθαι; Eraſ. *quando iſta futura ſunt?* Beza, *quando futurum eſt ut iſta fiant?* At Syrus, ܐܡܬܝ ܕܢܬܩܪܒܢ ܗܠܝܢ ܕܢܗܘܝܢ, & Arabs, اذا قربت هذه الامور ان تكون, *quando appropinquaverint hæc ut fiant*. quod Vulgatus

gatus dixit, *quum fieri incipient.* non hercle improbandum. nam τὸ μέλλειν propriè est quod Hebræi עתיד, *paratum* vocant, & de eo dicitur sæpe quod non tantum futurum, sed proximè futurum est. Vnde ex Thucyd. affertur, μέλλω ῥήγνυσθαι, *eruptioni proximus sum.* & μετὰ τὸν μέλλοντα μῆνα, *post mensem proximè futurum.* Sensus iste hîc bene quadrat, *quando hæc erunt? & quodnam signum, quum proximè ista futura sunt?*

VERS. 8. *Multi venient in nomine meo, dicentes*, ὅτι ἐγώ εἰμι, *ego sum.* Syrus addidit, ܡܫܝܚܐ ὁ Χριστός. Arabs, هو, ἐκεῖνος, *ille.*

VERS. 9. Ἀλλ' οὐκ εὐθέως τὸ τέλος. *sed non statim finis.* Vulgatus, *nondum statim*, οὔπω εὐθέως. Syrus, ܠܐ ܥܕܟܝܠ, οὔπω, *nondum.* non legit εὐθέως, ut nec Arabs. neque extat Matt. 23. 6. & sicut apud Matthæum sequitur, Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, ita & hoc loco vertit Syrus. quum hîc in Græco sit, Τότε ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος. cum qua lectione Vulg. & Arabs consentiunt.

VERS. 11. ܘܢܗܘܘܢ ܕܚ̈ܠܬܐ ܘܣܘܪ̈ܕܐ. Trem. *& erunt terrores & propulsationes.* Boder. *eruntque terriculamenta & expulsiones.* respexerunt סַרְדָּא, quod in Tharg. *cribrum* significat, instrumentum agitationis & expulsionis. sed aliud est in Targ. Jonath. Gen. 36. 39. לָעֵי בְּמַטְרְדָה וּבְסַרְדִיתָא, *laborabat cum molestia & trepidatione.* convenit cum ܣܘܪ̈ܕܐ, quod Ferrar. vertit, *timor, tremor.* ܣܪܕ, *trepidavit, timuit.* sic & Masius docet poni pro δειλιᾶν, Deut 31. Jud. 7. Deest autem hæc vox apud Lucam, ut & quæ sequuntur, ܘܣܬܘ̈ܐ ܪܘܪ̈ܒܐ ܢܗܘܘܢ, *& tempestates magnæ erunt.* neque Arabs ista legit.

VERS. 14. Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν. Syrus pro οὖν habet, ܕܝܢ, *autem.* Sequitur, μὴ προμελετᾷν ἀπολογηθῆναι. Syrus,

Syrus, ܕܠܐ ܬܗܘܘܢ ܡܬܠܡܕܝܢ ܠܡܦܩܘ ܪܘܚܐ. Trem. *ut non ſitis inſtructi ad proferendum defenſionem.* Bod. in Reg. *vos non eſſe inſtruendos ad depromendum ſpiritum.* In Pariſ. *ut non ſitis edocti ad depromendum ſpiritum.* id dicerent, ܠܡܦܩܘ ܪܘܚܐ, in Infinit. Aphel. At ܡܦܩ ܪܘܚܐ nomen eſt ſignificans ἀπολογίαν, *defenſionem.* verto ſimpliciter, *ut non ſitis diſcentes apologiam*, ſive *defenſionem.* μελετᾷν eſt *meditari, ſtudere, diſcere*, vel *operam dare ut diſcas.* Arabs habet, الا تبدوا فتتعلموا ما تحتجون به, *ut non incipiatis & diſcatis quo defendatis vos*, id eſt, ut non ante diſcatis.

VERS. 15. ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι. Syrus non legit ἀντειπεῖν. Vulg. & Ar. legerunt.

VERS. 20. *Quum autem videritis cingi Hieroſolymam* ὑπὸ στρατοπέδων *ab exercitibus.* Vulg. in ſingul. *ab exercitu.* Sic & Syrus, ܡܢ ܡܫܪܝܬܐ. Arabs in plur.

VERS. 25. ܘܥܠ ܐܪܥܐ ܐܘܠܨܢܐ ܕܥܡܡܐ
ܘܦܘܫܟ ܐܝܕܝܐ ܡܢ ܬܘܗܪܐ ܕܩܠܐ ܕܝܡܐ.
Tremel & Boder. *& in terra anguſtia gentium & comploſio manuum præ ſtupore ſonitus maris.* פֹּשֶׁךְ & פּוּשְׁךְ in Tharg. *palmus.* idem Syris ܦܫܟ, teſte Ferrario. qui & inde verbum dat ܦܫܟ, *menſus eſt palmo*, item *tepuit.* in Pael ܦܫܟ, *dubitavit, ſuſpicatus eſt.* ܦܘܫܟܐ, *ambiguitas, dubitatio, ſuſpicio.* & hunc ipſum locum citans ܦܘܫܟ ܐܝܕܝܐ vertit, *comploſio manuum.* ego ficta voce verto, *palmatio manuum*, ut non tam palmorum comploſio, quam eorundem compreſſio deſignetur, quando, ut ἐν τῇ ἀπορίᾳ fieri ſolet, palmus palmum conſtringit, premit & quaſi metitur. neque ſentio cum

cum Clariss. Trostio, hæc verba in textu Græco non legi. Lucas dixit, ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ. pro συνοχὴ, Syrus habet, ܐܘܠܨܢܐ, *angustia*. pro ἀπορίᾳ ܩܘܦܚ ܐܝܕܝܐ. quum enim desperatis rebus mera est consilii inopia, jam comploduntur manus, jam compressis digitis constringuntur. nescio an mens Euangelistæ, & τῆς ἀπορίας natura melius & efficacius exprimi potuisset. nec assentior Cl. Bezæ, qui Vulgatum, Erasmum & Syrum culpat, quod ἐν ἀπορίᾳ conjunxerint cum ἠχούσης. Vulgatus fateor id fecit. non Erasmus, neque Syrus. Nam pro ἠχούσης θαλάσσης (καὶ σάλου non legit) dixit, ܡܢ ܬܘܗܝܐ ܕܩܠܐ ܕܝܡܐ, *ex stupore sonitus maris*. ubi ܡܢ ܬܘܗܝܐ non ponitur pro ἐν ἀπορίᾳ. jam enim demonstravimus, per ܩܘܦܚ ܐܝܕܝܐ id fuisse explicatum. sed adhibetur ad ostendendum, per ἠχούσης hîc non quemvis, sed stupendum sonitum denotari. est enim *ex stupore sonitus*, idem quod *ex stupendo sonitu*. Porro Arabs ἐν ἀπορίᾳ vertit, بغتة, *repente, subito, celeriter*, sic ut consilii ineundi tempore & ratione destituantur, angustia nimia & inexpectata oppressi. Post θαλάσσης sequitur καὶ σάλου, quod Syrus non legit. Beza vertit, *& salo*. Vulg. & Erasm. *& fluctu*. Arabs ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου vertit, من صوت البحر والزلازل, versio Rom. *præ voce maris & terræ motus*. verto, *præ sonitu maris & commotionum*, id est, commotorum fluctuum. Vbi obiter notetur, זלזל Arabibus esse *agitare, movere*. זל *moveri*. inde σαλεύω, *agito*. & σάλον, *maris agitatio*. non ab ἅλς, *sal*.

VERS. 21. Καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις. Vulg. & Eras. *& qui in regionibus*. Beza, *& qui in agris*. Contra Luc. 12. 16. Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα, Beza, *hominis cujusdam divitis exuberarat regio*. Vulgatus autem & Erasmus, *ager*.

In utroque loco significantur *agri* vel *arva*. Glossarium, *χώρα, arvum, regio.* vel ἐν ταῖς χώραις idem est quod ἐν τοῖς χωρίοις. Gloss. *χωρίον, Rus, villa, possessio, fundus.* Syrus dixit, ܒܩܘܪܝܐ, Trem. & Boder. *in agris.* posses quoque vertere, *in villis, in pagis, in oppidulis.* hæc enim omnia vox Syra denotat. Belgicè etiam dicimus, **op 't landt zijn**, pro *ruri esse.* quum vox ipsa regionem significet. vide & Joan. 4. 35.

VERS. 23. *Erit enim necessitas magna* ἐπὶ τῆς γῆς, Beza, *in ea regione.* Vulg Eras. Syrus & Arabs, *super terram.* id malo: tùm quia usitatior ea significatio est, tum quia ἐμφατικώτερον est, angustiam istius populi non isti modo regioni, sed indefinitè terræ molestam fore, & calamitatem istius gentis, mundi fore calamitatem.

VERS. 24. *Et captivi ducentur* εἰς πάντα τὰ ἔθνη, *in omnes gentes.* Consentiunt Vulg. & Arabs. At Syrus, ܒܟܠ ܐܬܪ, *in omnem locum,* εἰς πάντα τόπον.

VERS. 26. Ἀποψυχόντων ἀνθρώπων. Vulg. *Arescentibus hominibus.* Eras. *extabescentibus.* Beza, *exanimatis.* Sic Syrus, ܘܙܘܥܐ ܕܡܦܩܐ ܢܦܫܬܐ ܕܒܢܝܢܫܐ, *& commotio extrudens animas hominum*, Arabs, وتخرج نفوس اناس منهم, *& exibunt animæ hominum ex ipsis.* Sequitur, ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας. Consentiunt Vulg. & Arabs. Syrus non legit καὶ προσδοκίας.

VERS. 28. Ἀνακύψατε. Vulg. *Respicite.* Eras. & Beza rectius, *suspicite.* ut & Arabs, انظروا الى فوق, *videte sursum.* Malim tamen, *sursum erigimini.* suspicere enim ἀναβλέπειν dicitur, & ad oculos pertinet. at ἀνακύπτειν ad dorsum potius vel universum corpus, quod ubi terram versus incurvatur & contrahitur συγκύπτειν dicitur. ubi vero denuo in rectum erigitur, ἀνακύπτειν. ut Luc. 13. 11. & Joan. 8. 6. 7.

Refer-

Refertur autem ἀνακύπτειν etiam ad animum, & significat *spe erigi, animo recreari.* cujus varia apud Budæum sunt exempla. Sic hoc loco Syrus accepit, qui vertit, ܐܬܠܒܒܘ, *animum sumite.*

VERS. 30. Ὅταν προβάλωσιν ἤδη, βλέποντες, ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε &c. Vulg. & Arabs non legerunt βλέποντες. Syrus pro βλέποντες γινώσκετε, habet, ܡܚܕܐ ܡܫܬܘܕܥܝܢ ܐܢܬܘܢ, *statim cognoscitis.* sensum enim esse putavit, statim atque hoc videtis, quod arbores progerminent, agnoscitis &c. quod non est ἄπτον. verum pro ἀφ' ἑαυτῶν, *ex vobis ipsis*, Syrus & Arabs legerunt ἀπ' αὐτῶν, *ex illis*, scilicet arboribus cognoscitis. Vulgatus legit quidem ἀφ' ἑαυτῶν, sed sic ut ad arbores quoque retulerit. adeoque construens non cum γινώσκετε sed cum προβάλωσιν vertit, *quum producunt jam ex se fructum*, ὅταν προβάλωσιν ἤδη ἀφ' ἑαυτῶν. Variè autem vertitur προβάλωσιν. Vulg. *producunt* fructum. Eras. *protrudunt* gemmas. Beza, *emiserint* folia. Syrus simplicissimè, ܡܦܪܥܝܢ, *germinant*. Hebraismus est, ubi שִׁלַּח, προβάλλειν, *emittere*, de arboribus dicitur, quando ramos, propagines & frondes emittunt. vide Ezech. 17. ℣s. 6. 7. Psal. 79. 13. Inde שְׁלֻחוֹת, *propagines*, quasi *emissiones*, προβολάς, dicas.

VERS. 35. ܐܝܟ ܦܚܡܬܐ ܓܝܪ ܢܦܚܘܣ ܥܠ ܟܠܗܘܢ. *Sicut laqueus illaqueabit omnes.* Clariss. Masius docet ܦܚܣ esse *integere*, *opprimere*, sicut muscipula quæ murem tegit & opprimit. apud Arabes certe, صفح à Raphel. vertitur, *obducere*, *tegere lamina*. At Ferrarius, ܦܚܣ, *fulminavit, illaqueavit.* ܦܚܘܣܐ, *fulminans*, *illa-*

illaquears. ܦܚܳܐ, *casus repentinus, fulmen, laqueus.* adeo ut hoc loco vertere queas, *sicut laqueus enim repentino casu veniet super omnes*, ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας. addit, ܦܚܬܳܐ, *patina, scutella.* procul dubio à tegendo. adeo ut verbum videatur propriè esse *obtegere*, ut patina cibum, ut fulmen terram, ut laqueus aves.

CAP. XXII.

VERS. 4. Καὶ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς Ἀρχιερεῦσι. Solus Syrus addit, ܘܣܳܦܪ̈ܐ, τοῖς γραμματεῦσι. Sequitur, καὶ στρατηγοῖς. Syrus explicationis gratia addit, ܕܗܰܝܟܠܐ, τοῦ ἱεροῦ, ex ℣ſ. 52. Arabs habet, فمضى فكلم رؤساء الكهنة والجند, versio Rom. *& abiit, & locutus est cum principibus sacerdotum & cohorte.* verto in Genit. *& cohortis*, vel *& militiæ*, sic ut *principibus* ad utrumque substantivum referatur. tum enim cum Græco convenit. Deinde, τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς, Syrus, ܐܝܟܢܐ ܕܢܫܰܠܡܝܘܗܝ ܠܗܘܢ, Trem. *quomodo traderet eum ipsis.* Id Syri dicerent, ܐܝܟ ܕܢܫܰܠܡܝܘܗܝ ܠܗܘܢ. verte, *ut traderet eum ipsis.* sicut & Arabs, ليسلمه اليهم. Πῶς pro ἵνα acceperunt, & non tam tradendi modum, quam ipsam traditionis actionem ea particula indicari arbitrati sunt. Sic & Belgicè hoe dat, id est, *quomodo* usurpamus. ut quum dicitur, *narravit quomodo heri huc aut illuc iverit*, id est, *se ivisse.* non modus itionis, sed ipsa itio significatur. atque ita πῶς non raro usurpari docuimus Marc. 9. 12. Sensus est, Judam locutum esse cum Sacerdotibus de tradendo Christo.

VERS. 6. Quum primores populi pacti essent cum Juda, se daturos ei argentum, sequitur, καὶ ἐξωμολόγησε. quod Syrus

Syrus vertit, ܘܐܫܬܘܕܝ ܠܗܘܢ , *& promisit ipsis.* Vulgatus & Beza, *& spopondit.* At Arabs vertit, وشكر , *& gratias egit*, quasi lætus oblatam sibi pecuniam, qua avaritiam suam expleret. sane ἐξομολογεῖν, ut & apud Hebr. הודה pro *gratias agere* sæpe accipi, in confesso est, an autem pro *spondere* accipiatur, nescio. in novo certe Test non arbitror eo sensu alibi extare. nec omittendum, ܐܫܬܘܕܝ, teste Ferrario, non tantum esse *polliceri*, sed & *confiteri*. idem ergo quod ἐξομολογεῖν. ut & hoc loco Syrum vertere possimus, *& confessus est illis*, id est, *gratias egit*. quo sensu sæpe ܐܫܬܘܕܝ usurpatur. ut Matt. 11. 26. ܡܘܕܐ ܐܢܐ ܠܟ ܐܒܐ , ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ, *confiteor tibi pater*, id est, gratias ago.

VERS. 10. Κεράμιον ὕδατος. Syrus, ܓܪܒܐ ܕܡܝܐ , *hydriam aquæ.* Ferrar. ܓܪܒܐ , *hydria, lagena, uter.* Arab. جراب teste Raphel. *vas ex corio sive pelle.* hoc loco Arabs vertit, جرة , *hydriam.* quod pro Hebr. כד usurpari solet. Sequitur, ἀκολουθήσατε αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν οὗ εἰσπορεύεται. Consentiunt Vulg. & Arabs. Syrus hoc modo distinxit, Ἀκολουθήσατε αὐτῷ. Καὶ εἰς ἣν οἰκίαν εἰσπορεύεται, ἐρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ &c. partem versus decimi adjunxit undecimo.

VERS. 13. *Profecti autem invenerunt omnia prout dixerat eis.* Versio Bezæ est. ex qua delendum illud *omnia*, quia neque Græcus textus, neque Vulg. neque Syr. neque Arabs agnoscunt.

VERS. 14. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα. Vulg. *& quum facta esset hora.* Eras. *& quum jam esset tempestivum.* Beza, *quum igitur adesset* constitutum *illud tempus.* Syrus simplicissimè, ܘܡܐ ܕܗܘܐ ܙܒܢܐ , *& quum esset tempus.* quo sensu dicimus,

mus, omnia facienda quum tempus est, id est, suo tempore, eo tempore quo oportet. Ita hoc loco, *quum tempus esset, accubuit*, id est, suo tempore, quo oportebat scilicet ex lege pascha edere.

VERS. 20. Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Etsi τὸ ἐκχυνόμενον casu differat à τῷ αἵματι, dubium tamen non est, quin cum eo sit construendum, consentientibus Vulgato, Syro atque Arabe. neque ullus hîc propterea solœcismus statuendus. Obliquus enim casus absque solœcismo verti potest interdum in nominativum. quia cum hic initium sit & fons reliquorum casuum, adeoque in lingua Hebræa, ubi nulla est casuum variatio, omnium locum tenet, hæc ei prærogativa conceditur, certe apud Hellenistas, ut reliquorum casuum vicem interdum suppleat. Tale illud Apostoli Eph. 3. 17. Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι. pro ἐρριζωμένων καὶ τεθεμελιωμένων. Adde Apoc. 1. 4. Χάρις ὑμῖν ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. pro ἀπὸ τοῦ ὄντος, καὶ τοῦ γενομένου, καὶ τοῦ ἐρχομένου. & ỷs. 5. Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων, &c. pro τοῦ μάρτυρος τοῦ πιστοῦ, τοῦ πρωτοτόκου καὶ τοῦ ἄρχοντος. Item Joan. 1. 14. Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. pro πλήρους, id est, ὃς ἦν πλήρης. Atque ita non opus erit parenthesi quæ hîc vulgo ponitur; quam asperius intervenire, merito notavit Cl. Heinsius Arist. Sac. p. 299. sed aliter, quam nos, medetur. quod vide. Ita & hoc loco τὸ ἐκχυνόμενον pro τῷ ἐκχυνομένῳ. Cl. Scaliger in notis ait esse Accusativum pro Dativo. non dubito, quin dicendum fuerit, Nominativum.

VERS. 21. Μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης. Solus Syrus non legit μετ' ἐμοῦ.

VERS. 24. Τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων. Vulg. Eras. & Beza, *quis ipsorum videretur esse major*, vel *maximus*. Syrus

&

& Arabs, *quis ipsorum esset maximus.* Fortassis non malè vertatur, *quis ipsorum putaret esse maximus.* Neque enim tam quid externa specie videretur, quam quid quisque de se sentiret & putaret, disputatum fuit. Dumque unus diceret, ego me puto maximum, alter, ego vero me, rectè dicuntur disputasse, quis putaret maximus esse.

VERS. 29. Κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν. Vulg. & Eras. *ego dispono vobis sicut disposuit* &c. Beza, *ego paciscor vobis prout pactus est* &c. Syrus, ܐܢܐ ܡܫܠܡܢܐ ܐܢܐ ܠܟܘܢ ܐܝܟ ܕܐܫܠܡ ܠܝ, *Ego polliceor vobis, sicut pollicitus est mihi.* Arabs, انا اعد لكم كما وعدني. In Romana editione malè scribitur اعدّ cum Tesdid supra Dal, ut sit Futurum surdum ab عدّ, *paravit, præparavit*, quum procul dubio sit Futurum simile à verbo وعد, quod sequitur, abjecto Vau prima radicali, quod in futuro primæ conjugationis verborum istius ordinis semper fit. Et significat وعد, non ut habet Rom. versio *tradidit*, sed *promisit*, *condixit*, *pactus est*. adeoque idem quod διατίθεμαι, quod apud LXX interpretes usurpatur pro Hebr. כרת, & sequente ברית διαθήκη significet *pangere*, *pacisci*: alias autem *promittere & condicere*. de quo locus insignis 2 Paral. 7. 18. Vbi Deus dicit Salomoni, *Confirmabo solium regni tui*, כַּאֲשֶׁר כָּרַתִּי לְדָוִיד אָבִיךָ, LXX, ὡς διεθέμην Δαβὶδ τῷ πατρί σου, *sicut promisi*, vel *condixi Davidi patri tuo.* qui locus favet interpretationi Syri & Arabis.

VERS. 30. *Vt edatis & bibatis*, ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. Syrus, ܥܠ ܦܬܘܪܐ ܕܡܠܟܘܬܐ ܕܝܠܝ, id est, ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς βασιλείας μου.

VERS. 31. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Σίμων, Σίμων. Consentiunt Vulgatus & Arabs. At Syrus pro priori Σίμων legit in Dat.

τῷ

τῷ Σίμωνι. deinde femel tantum in vocativo. Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι &c. Syrus & Arabs, ἐξῃτήσατο τοῦ σινιάσαι ὑμᾶς. Porro σινιάσαι, Beza, *ventilare*. Vulgatus, *cribrare*. Hefychius, σεῖσαι, κοσκινεῦσαι, *concutere*, *cribrare*. σινιατήριον & σινίον, κόσκινον, *cribrum*. Eodem modo Syrus, ܕܢܪܒܠܟܘܢ, & Arabs, ان يغربلكم: *ut cribraret vos*. ערב propriè Hebræis eft *mifcere*. inde de occafu folis, quum lux tenebris mifcetur. Item de fidejuffione dicitur, quum quis fe fuaque alterius negociis immifcens fpondet & fidejubet. quæ duæ hujus verbi fignificationes Syris cum Hebræis funt communes. Sed tertia inde Syris propria oritur, *cribrare*, quum agitando frumentum inter fe permifcetur. unde & Arabes, adjecto Lamed, fecerunt ערבל ejufdem fignificationis. Sed pro more fuo Ain mutato in Gain, pronunciant Garbel.

VERS. 32. Καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου. Syrus, ܘܐܦ ܐܢܬ ܒܙܒܢ ܐܬܦܢܐ ܣܥܘܕ ܠܐܚܝܟ. Boder. in Reg. *quin & tu quo tempore converfus fueris, tum confirma fratres tuos*. In Parif. *& etiam tu in tempore converfus, & confirma fratres tuos.* hîc fenfum non invenio. non poteft ܐܬܦܢܐ haberi nifi pro Imperativo. Laudanda itaque interpretatio Tremellii, *etiam tu in tempore convertere, & confirma fratres tuos*. Arabs quoque Imperat. وانت ايضا فارجع وثبت اخوتك, *& tu etiam convertere, & confirma* &c. voluerunt in Participio ἐπιστρέψας mandatum latere, quia cum Imperat. στήριξον conftruitur. ficut Matth. 28. 19. *Baptizate docentes*, Syrus, *baptizate & docete*. Sic hoc loco, *Converfus confirma*, id eft, *convertitor & confirma*.

VERS. 33. Μετὰ σοῦ ἕτοιμός εἰμι καὶ εἰς φυλακὴν, καὶ εἰς θάνατον πορεύεσθαι. Conveniunt Vulg. & Arabs. At Syrus quafi per-

per ἀποσιώπησιν omiſit προσθεῖναι. quod valde emphaticum eſt.

VERS. 36. Ἀλλὰ νῦν. *ſed nunc.* ſic quoque Vulgat. & Arabs. Sed Syrus, ܡܢ ܗܫܐ, ἀπὸ τοῦ νῦν. Sequitur, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, ὁμοίως καὶ πήραν· Καὶ ὁ μὴ ἔχων, πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν. Vulg. Eraſ. & Beza ad verbum verterunt. In quo quum obſcuritatem magnam deprehenderet Cl. Piſcator, quia poſt, *qui habet crumenam, tollat, ſimiliter & peram,* ſequitur, *& qui non habet,* ubi putare quis potuiſſet, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda eſſe *crumenam & peram:* id quod ſermonis conſecutio prima fronte ſuggerit: voluit trajectionem Hebraicam eſſe in nomine μάχαιραν, idque collocari poſt ὁ μὴ ἔχων. quamobrem in juſtum ordinem omnia redigens vertit, *& qui non habet gladium, vendat pallium ſuum, & emat.* Eodem modo locum hunc acceperunt Syrus & Arabs, ſed ad vitandam trajectionem, bis dixerunt *gladium*, hoc modo, *& qui non habet gladium, vendat veſtem ſuam & emat gladium.* Quæ ſententia mihi non placet. Si quis enim opulentus ſatis eſſet, ut & pallium retinere, & gladium emere poſſet, quid attinebat ei dicere, ſi non habes gladium, vende pallium? Itaque mihi, ὁ μὴ ἔχων, eſt ὁ οὐδὲν ἔχων, *qui nihil habet*, qui pauper eſt, cui tantum pecuniæ non ſuppetit ut gladium emere queat, is vendat pallium ſuum, ut habeat quo emat. ſicut 1 Cor. 11. 22. Καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας, *pudefacitis eos qui non habent*, id eſt, pauperes. Et Hebræi quidem, quum propriè quo dicant *nihil* non habeant, dicere ſolent אֲשֶׁר אֵין לוֹ, *cui non eſt*, id eſt, *cui nihil eſt.* quod plenè dicerent אֲשֶׁר אֵין לוֹ דָּבָר, *cui non eſt verbum*, id eſt, quicquam.

VERS. 37. Καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει. Syrus, ܟܠܗܘܢ ܓܝܪ ܕܥܠܝ ܫܘܠܡܐ ܐܝܬ ܠܗܘܢ. Trem. *Omnia enim quæ ſunt de me, complementum accipient.* non rectè Præteri-

tum ܐܫܬܠܡ per fut. vertit. Regia, *nam omnia quæ de me* ſcripta ſunt *finem habent.* Ibi autem legitur ܐܫܬܠܡܘ in plurali, ut & in Plant. אשתלמו. At in Vienn. & Cothen. ܐܫܬܠܡ in ſingulari, ut & in Pariſ. אשתלם. Vtramque lectionem tolerari poſſe arbitror. Quum enim ܟܠ ſignificationem habeat plurium, præſertim addito affixo plur. ܟܠܗܘܢ, rectè ei reſpondet verbum plurale. Quia vero ܟܠ formâ ſuâ & propriâ ſignificatione eſt ſingulare (eſt enim hîc, ut & in lingua Arabica, ſubſtantivum, & propriè ſignificat *omneitatem* vel *univerſitatem*) rectè ei reſpondet verbum ſingulare. Et verti poteſt hic locus ad verbum, *univerſitas enim eorum quæ ſunt de me completa eſt.*

VERS. 42. Εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ! Beza, *Si velles transferre poculum hoc à me!* Optantis eſt. At Vulg. & Eraſm. *ſi vis, transfer* &c. Id eſt, παρένεγκαι, quomodo in ſuo vetere codice ſe legiſſe teſtatur Doctiſſ. Camerarius. vel Infinitivum pro Imperativo acceperunt, quod ſæpe fit. Syrus, ܐܢ ܨܒܐ ܐܢܬ ܬܥܒܪ ܡܢܝ, *ſi vis, tranſeat me*, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ, ut hunc locum citat Epiphanius adverſus Arrianos. Arabs, ان كنت تشاء فلتعبر عني, quæ ambigua ſunt ob vocalium abſentiam. ſi enim legas فَلْتَعْبُرْ in prima Conjug. convenit cum Syro. ſin فَلْتُعْبِرْ in quarta, convenit cum Vulgato. prius elegit verſio Rom. nec improbo.

VERS. 44. Καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ. Syrus, ܒܕܚܠܬܐ, ut Arabs, بمخافة, *in timore.* ἐκτενέστερον προσηύχετο. Vulg. & Eraſm. *prolixius orabat.* Melius Beza, *intenſius*, quod idem dixit

dixit Arabs, متواترا. eſt enim وتر, *tendit, intendit.* unde apud Hebræos יֶתֶר & מֵיתָר, *funis*, qui tenditur. Syrus, ܚܦܝܛܐܝܬ, *inſtanter.* ſicut infra 23. 13. ܚܦܝܛܝܢ ܗܘܘ, *inſtabant.* Ferrarius, ܚܦܛ, *inſtavit, incubuit magno ſtudio, urſit.* ܚܦܛܐ, *commotio, perſeverantia, velocitas, ſtudium, diligentia.* ܚܦܝܛܐܝܬ, *perturbatè, ſolicitè, diligenter, ſtudioſè, perſeveranter.* Sequitur, ἐγένετο δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν. Alii codices, teſte Eraſmo, legunt καταβαίνοντος. Sic Vulgatus. *ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram.* nec aliter Syrus, cujus verba ſunt, ܘܗܘܬ ܕܘܥܬܗ ܐܝܟ ܩܛܪ̈ܐ ܕܕܡܐ. ܘܢܦܠ ܥܠ ܐܪܥܐ, *& fuit ſudor ejus ſicut grumi ſanguinis, & cecidit ſuper terram.* ubi obſervandum (nam ex latina verſione id diſcerni nequit) ܢܦܠ, *cecidit*, quia maſcul. eſt, pertinere ad ܕܡܐ, *ſanguinem*, non ad ܕܘܥܬܐ, *ſudorem*, quod fœmininum eſt. Arabs, وصار عرقه كالدم العبيط نازلا على الارض, verſio Rom. *& factus eſt ſudor ejus veluti ſanguis diſtillans deſcendens in terram.* عبيط non eſt *diſtillans*, ſed *concretus.* & نازلا non pertinet ad ſanguinem, ſed ad ſudorem, poſtulante id conſtructione. verto itaque, *& fuit ſudor ejus inſtar ſanguinis concreti deſcendens ſuper terram.*

VERS. 47. ܗܕܐ ܕܝܢ ܐܬܐ ܝܗܒ ܗܘܐ ܠܗܘܢ. ܕܐܝܢܐ ܕܢܫܩ ܐܢܐ ܗܘܝܘ, *Hoc ſignum dederat ipſis, Quem oſculabor, is eſt.* non extant hæc in ullis Græcis exemplaribus, nec in Vulgato, nec apud Arabem. Sunt ergo ex Matt. 26. 48. aut Marc. 14. 44. huc tranſlata.

VERS. 51. Ἐᾶτε ἕως τούτου. Vulg. Eras. & Beza, *finite huc usque*. Syrus, ܥܕܡܐ ܠܗܕܐ, *usque ad hoc*, usque ad hanc rem, vel usque ad hoc factum, ἕως τούτου πράγματος. Arabs subaudivit χρόνου. vertit enim, الى الآن, *usque nunc*. verum addit quod nusquam alibi reperitur, امسكوا هاهنا, versio Rom. *adducite huc*, ut sint verba Christi ad milites, jubentis adduci ad se Malchum, ut amputatam ejus aurem restituat. Sed phrasis Arabica id nequaquam fert. Etsi enim fortassis هاهنا interdum possit *huc* significare, quod per الى هاهنا vel الى هنا efferre passim solent, tamen امسكوا non potest verti per plurale, quum sit singulare. nec significat *adducere*, sed *tenere*, *apprehendere*, *continere*. Puto ergo verba Christi esse ad Petrum, *contine hîc*, vel *contine te hîc*. ita enim in 4 conjug. hoc verbum aliquando reciproca significatione usurpatur. Vt sensus sit, Primo vos milites, finite huc usque, nec ulciscimini quod peccatum est. Tum tu Petre, contine te hîc, nec perge lædere. At ut dixi, nulla exemplaria id habent. Notandum autem, Syrum pro ἐᾶτε habere ܣܦܩ. Trem. & Boder. *satis est*. Id vox Syriaca significat 2 Cor. 2. 6. & alibi. Secundum quam interpretationem, ἐᾶτε non significaret *finite*, id est, *permittite*, nec dirigeretur ad milites, sed ad discipulos, & significaret *desinite*. Vt sensus sit, huc usque à vobis progressum est, desinite, satis est huc usque vos processisse. Sed notat Ferrarius, varium esse particulæ ܣܦܩ usum, & significare etiam *age, agite, finite*. Cui fidem non habemus, donec loca manifesta cogant. Præsertim quum Lex. Syr. Arab. explicet ܣܦܩ per ܡܣܬܦܩ, *sufficit*. & Arabicè per حسب قط كفي, quæ tria significant *sufficit*. nec quicquam addit,

dit, quod *age, agite, finite* denotet. nisi quatenus *finite*, sit desinite, cessate, adeoque, sufficit.

VERS. 52. Ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρους. Arabs στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ vertit, جند الهيكل, quod Romana versio transtulit *magistratum templi*, procul dubio in gratiam Vulgati, qui στρατηγοὺς vertit *magistratus*. vertendus Arabs, *exercitum templi*, στρατὸν τοῦ ἱεροῦ. quod nullum tamen exemplar habet. Syrus, ܪ̈ܝܫܝ ܚܝܠܘܬܐ ܕܗܝܟܠܐ, *principes exercituum templi*. Nec tamen existimandum, hîc militares viros, seu militiæ præfectos memorari. Distinguendi enim hi sunt ab eo, qui Act. 4. 1. & 5. 24. στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ dicitur. Is unus erat, & militibus, qui in arce Antonia ad custodiendum templum præsidium tenebant, præerat, cujus σπεῖραν, *cohortem*, Judas secum adducebat, Joan. 18. 3. sed quum hîc plurium στρατηγῶν fiat mentio, tenendum, ea voce non semper, quos Hebræi שרי הצבא, *præfectos exercitus* vocant, designari, sed sæpe quosvis præfectos sive politicos sive Ecclesiasticos, quos Hebræi סגנים dicunt. quam vocem LXX interpretes, nunc per φυλάσσοντας, nunc per στρατηγοὺς, nunc per ἄρχοντας transferunt. Vnde & 1 Reg. 4. 6. duodecim illi הַנִּצָּבִים, quos Rex Salomon alendæ familiæ Regiæ præfecit, à Jonathane, אסטרטגיא, στρατηγοὶ dicuntur. Elias in methurgeman פקידים *præfectos*, *præpositos* vertit. Videntur ergo hi στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ fuisse è numero illorum quindecim, qui muneribus in sacro loco obeundis præpositi erant. quos enumerat, eorumque officia describit Cl. Const. L'Empereur Middoth pag. 138. 139. פְּקִידֵי הַבַּיִת Hebræis dici possunt. vel etiam שָׂרֵי צְבָא הַבַּיִת, *præfecti militiæ templi*. ubi tamen צָבָא, *militia*, non militarem exercitum, sed λειτουργίαν significat. sicut Num. 8. ℣. 24. Levita natus 25 annos dicitur intrare לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד, LXX, λειτουργεῖν λειτουργίαν ἐν ἔργοις ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. natus vero 50 annos, dicitur exire מִצְּבָא הָעֲבֹדָה,

ἀπὸ τῆς λειτουργίας, καὶ οὐκ ἐργάται ἔτι. Ita & hoc loco, שרי צבא הבית, & ut Syrus locutus est, ܪ̈ܒܝ ܚܝܠܐ ܕܗܝܟܠܐ, videntur esse οἱ ἄρχοντες τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ. Distinguuntur autem hîc ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων, qui erant præfecti 24 ἐφημεριῶν sive Classium, in quas genus sacerdotale erat distributum. Distinguuntur etiam ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, *à senioribus*, qui erant ἄρχοντες τοῦ λαοῦ. quod moneo, quia non nemo ex doctissimis existimavit, στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ eosdem esse cum senioribus, sive præfectis populi. Sequitur, ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξεληλύθατε. Syrus addit, ܥܠܝ, ἐπ' ἐμὲ, *contra me*. Deinde post μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων addit ex Matth. 26. 55. ܕܬܐܚܕܘܢܢܝ, συλλαβεῖν με, *ut capiatis me*.

VERS. 54. Συλλαβόντες δὲ αὐτὸν ἤγαγον, καὶ εἰσήγαγον αὐτόν. Vulg. Syr. & Arabs non legerunt καὶ εἰσήγαγον αὐτόν. nec videntur necessaria.

VERS. 55. *Accenso autem igne in medio atrii*, καὶ συγκαθισάντων αὐτῶν, *& consedentibus illis*. Vulgatus, *& circumsedentibus illis*. Sic & Syrus, ܘܝܬܒܝܢ ܗܘܘ ܚܕܪܘܗܝ, *& sedebant circum eum*, scilicet ignem. Arabs simpliciter, وجلسوا, *& sederunt*, vel *assederunt*.

VERS. 57. Ὁ δὲ ἠρνήσατο αὐτόν. Syrus & Arabs non legerunt αὐτόν. certè non exprimunt.

VERS. 58. Ἄνθρωπε οὐκ εἰμί. Consentiunt Vulgat. & Arabs. Syrus non legit ἄνθρωπε.

VERS. 59. Καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρας μιᾶς. Vulg. consentit. Arabs, وبعد ساعة, *& post horam*. Syrus, ܘܡܢ ܒܬܪ ܫܥܬܐ ܚܕܐ, *& post horam unam*. non legerunt ὡσεί.

VERS. 63. Καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέχοντες τὸν Ἰησοῦν &c. Beza, *At ii qui una tenebant Iesum*. Vulg. Eras. Syrus & Arabs simpliciter *qui tenebant*. Id præfero. est enim συνέχω, *constringo*, *con-*

constrictum teneo. neque refertur præpositio σὺν ad plures qui simul una tenent, sed ad rem quæ cum alia tenetur & stringitur. unde & una res dicitur συνέχειν. ut 2 Cor. 5. 14. ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, *Charitas Christi tenet*, vel *constringit nos.* Et socrus Petri dicitur συνεχομένη πυρετῷ, *detenta febri.* ubi *unà* locum non habet. Sequitur, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες. Solus Syrus non habet δέροντες.

VERS. 64. Καὶ ἐπηρώτων αὐτόν. Solus Syrus hæc non habet. Absunt autem sine dispendio.

VERS. 67. *Si dixero vobis*, οὐ μὴ πιστεύσητε, *non credetis.* Vulg. & Syrus addunt μοὶ, *mihi.* Arabs non addit.

VERS. 70. Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμί. Sumitur ὅτι interdum εἰδικῶς, interdum αἰτιολογικῶς. Priori modo Eras. vertit, *vos dicitis me esse.* Altero Beza, *nam ego sum.* Vulgatus, *Quia ego sum.* ambiguum est. utroque enim modo *quia* apud istum interpretem usurpatur. Eadem ambiguitas est in Syriaco ܕ. At non apud Arabem, qui dixit, اني انا هو, *quòd ego sum*, εἰδικῶς, id est, *me esse.* nam αἰτιολογικῶς diceretur لاني.

CAP. XXIII.

VERS. 2. Διαστρέφοντα τὸ ἔθνος. Syrus, Vulg. Arabs & tres M. S. Bezæ codices addiderunt ἡμῶν. Sequitur, *Prohibentem dare tributa Cæsari, dicendo* ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι, *se Christum regem esse.* Id est, se non vulgarem regem, sed Christum regem esse, adeoque sibi potius quam Cæsari danda tributa, quia Christo regi omnes reges, ipse etiam Cæsar, utpote universi mundi domino ex sententia Judæorum cedere debebant. Hanc emphasin videtur enervasse Cl. Beza, quum interposito commate vertit, *se Christum*, id est, *regem esse.* quasi *Rex* hîc sit interpretamentum *Christi.* quod apud Syrum certe locum non habet, qui transpositis.

positis dictionibus dixit, ܘܐܡܪ: ܥܠ ܢܦܫܗ ܕܡܠܟܐ ܗܘ ܡܫܝܚܐ ; *& dicit de se ipso, se regem Christum esse.* optimè. nam *Rex* non interpretatur *Christum*, sed *Rex Christus* est supremus ille rex, qui secundum vaticinia Prophetarum המשיח ὁ Χριστὸς diceretur.

Vers. 5. Οἱ δὲ ἐπίσχυον, *Illi autem invalescebant*, scilicet clamore. unde Syrus, ܗܘܘ ܡܐܟܝܢ, *vociferabantur*. Monet autem Cl. Beza, ἐπίσχυον verti etiam posse *contra nitebantur*. Addo, vel *vehementer instabant*, vel *validè urgebant*. nec dubito quin id ipsum sit, quod Exod. 12. 33. dicitur, וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם, *& invaluerunt Aegyptii super populum, festinando dimittere eos.* quod non malè Tremellius & Junius, *vehementer instabant apud populum.* vel potius, *validè urgebant populum.*

Vers. 10. *Accusantes eum* εὐτόνως. Vulg. *Constanter.* Eras. *Acriter.* Beza, *magna contentione.* Syrus, ܚܝܠܐܝܬ, pro quo Trem. *constanter.* Boder. *Pertinaciter.* nos, *fortiter.* est enim ܚܝܠܐ, *fortis, validus, robustus.* idem quod Hebræis עז. Hesychius: εὐτόνως, ἰσχυρῶς, *fortiter.* Arabs, جدا, *valde.*

Vers. 11. *Quum autem sprevisset eum Herodes,* σὺν τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ. Vulg. *cum exercitu suo.* Eras. *cum exercitibus suis.* Beza, *cum militibus suis.* atque id in notis persuadet. Syrus, ܘܦܠܚ̈ܘܗܝ, ubi non rectè Trem. *& ministri ejus.* rectè Boder. *& milites ejus.* Hoc enim sensu passim usurpatur. Sequitur, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, Vulg. *indutum veste alba.* Eras. & Beza, *splendidâ.* ut & Arabs, ثيابا بريقا, id est, *vestibus resplendentibus* instar fulguris. At Syrus, ܢܚ̈ܬܐ ܕܙܚܘܪܝܬܐ, *vestibus coccineis.* Sunt enim

&

& illæ fulgentes admodum: ac fortaſſis inde וחוריתא Syris dicitur, ab Hebr. זֹהַר, *ſplendor*, permutatis gutturalibus ה & ח. verum coloris rubri eſt coccineum, ut ex Eſa. 1. 19. apparet. Quod Act. 10. 30. quadrare nequit, ubi Angelus Cornelio apparuiſſe dicitur ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, non utique *coccineâ*, ſed, ut rectè Vulgatus, *candidâ*. hoc enim colore, utpote Angeli lucis, apparere ſolent. unde ἔνδυμα λευκὸν Angelo tribuitur Matth. 28. 3. Sic ἐσθὴς λαμπρὰ, *veſtis candida* divitum ac nobilium opponitur τῇ ῥυπαρᾷ *ſordidæ*, pauperum & abjectorum, Jac. 2. 2. olim enim nobiles candidis veſtibus induti ibant, ac inde חורים, *candidi*, à חור, *candidum eſſe*, dicebantur. Itaque nolim ſpernere Vulgatum, qui & hîc, & in Actis, & apud Jacobum λαμπρὰ vertit *alba* vel *candida*.

VERS. 13. Καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τὸν λαόν. Conveniunt Arabs & Vulg. At Syrus legit ἄρχοντας τοῦ λαοῦ.

VERS. 15. Ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτόν. Convenit Vulgatus. At Syrus, ܫܕܪܬܗ ܓܝܪ ܠܘܬܗ, *miſi enim eum ad ipſum*, nempe Chriſtum ad Herodem. pro ὑμᾶς legit αὐτόν. Arabs vero, لأنه ارسله الينا, *quia ipſe miſit* (vel *remiſit*) *eum ad nos*. ut in tribus codicibus ſcriptum legit Beza, ἀνέπεμψε γὰρ αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς. quæ lectio viro doctiſſimo valde arridet. Sequitur, καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον αὐτῷ. Ambiguum eſt αὐτῷ. vel enim accipi poteſt pro ἀπ' αὐτοῦ. Ita Beza, *nihil dignum morte factum eſt ab eo*, id eſt, Chriſtus nihil fecit quod dignum ſit morte. Eo ſenſu Arabs quoque vertit, ليس له عمل يستحق به الموت, *non eſt ei opus, per quod mereatur mortem*. vel accipi poteſt pro Dativo. Sic Vulg. & Eraſm. *nihil dignum morte actum eſt ei*. Vbi quamvis *ei* ſumi quoque poſſet pro *ab eo*, mens tamen eorum potius eſſe videtur, nihil ab Herode factum eſſe Chriſto, quod morte dignum ſit. Tum ἄξιον θανάτου non ſigni-

 ficat,

ficat, ut aliàs, quod mortem mereatur, ſed quod morti reſpondeat, quod cum morte convenientiam habeat. ut *καρπὺς ἀξίυς τῆς μετανοίας, fructus convenientes reſipiſcentiæ*, Mat. 3. Παθήματα οὐκ ἄξια πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν, *paſſiones non reſpondentes futuræ gloriæ*. Sic hoc loco, nihil ipſi ab Herode factum, quod ad mortem referatur, quod morti reſpondeat, veluti ſententiam mortis ferre, & virgis cædere, quod ex Romano more ante mortis ſupplicium fieri ſolet, Matt. 27. ℣ſ. 26. Syrus habet, ܠܐ ܡܕܡ ܕܫܘܐ ܠܡܘܬܐ ܥܒܝܕ ܠܗ, quæ eandem ambiguitatem habent cum Græco textu. nam ܠܗ ex uſu Syro verti poteſt *ei*, & *ab eo*. Item דְשָׁוֵא non tantum *dignum*, ſed etiam *par*, *æquale*, *conveniens* eſt: & hoc quidem, ut ex Hebraiſmo liquet, propriè ſignificat. mihi & Græci textus & Syriaci mens eſſe videtur, *nihil quod ad mortem faciat factum eſt ei*. non ab Herode factum eſt, ergo nec à me fieri debet.

VERS. 17. Ἀνάγκην δὲ εἶχεν ἀπολύειν &c. *neceſſe autem habebat dimittere* &c. Syrus, ܥܝܕܐ ܓܝܪ ܐܝܬ ܗܘܐ, *conſuetudo enim erat*. Explicare voluit, non ex lege ſed ex conſuetudine ortam fuiſſe eam neceſſitatem. Deinde cauſam hîc adferri putavit, cur ſuperiore verſu dixiſſet Pilatus, *caſtigatum eum dimittam*. Quia nempe neceſſe habebat, aut moris erat in feſto unum captivum dimittere. Ideo pro δὲ, *autem*, adhibuit ܓܝܪ, *enim*. Arabs, وكانت لهم عادة, *& fuit ipſis conſuetudo*.

VERS. 24. *Tum Pilatus* ἐπέκρινε. Beza, *ſecundum eos judicavit*. Vulg. & Eraſ. *adjudicavit*. ſicut 1 Mach. 4. 47. τούτοις θάνατον ἐπέκρινε, *his mortem adjudicavit*. Arabs, حكم, *judicavit*. Syrus, ܦܩܕ, *præcepit*. Gloſſarium: ἐπικρίνω, *decerno*. Tum Pilatus decrevit ut fieret petitio eorum.

VERS.

VERS. 41. οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε. Syrus, ܗܢܐ ܕܝܢ ܡܕܡ ܕܣܢܝܐ ܠܐ ܐܬܥܒܕ ܠܗ. Tremel. *Hic vero quod sit detestabile non fecit.* Fabricius, *iste vero nihil odiosum egit.* Ambo quoad sensum benè. ad verbum autem sic vertitur, *hic vero, quicquam quod odiosum sit, non factum est ei.* Vbi primum observandum illud, *hic vero*, pro *ad hunc vero quod attinet*, phrasi Syris usitatissima, qualem habes etiam Luc. 21. 6. Deinde *factum est ei*, pro *ab eo.* quæ phrasis ut Latinis & Græcis, sic & Syris satis usitata est. vide Matth. 14. 8. 1 Tim. 4. 4.

VERS. 44. *Factæ sunt tenebræ*, ἐφ᾽ ὅλην τὴν γῆν, Beza, *super totam regionem.* Malim cum Vulg. Eras. Syro & Arabe vertere *terram*, ne in re dubia cujuspiam opinioni, & fortassis rei veritati præjudicium fiat. præsertim quum proximo versu addatur, obtenebratum fuisse solem. non ergo huic solum regioni, sed universæ terræ ademta videtur fuisse lux, obtenebrato sole, qui unicus lucis fons est.

VERS. 46. ܗܕܐ ܐܡܪ ܘܫܠܡ. Tremel. *Hoc dixit, & reddidit* spiritum. Boder. *& tradidit spiritum.* rem dixerunt, sed vim vocis non expresserunt. habet enim hoc verbum in Aphel *tradendi* significationem, absolutè tamen pro *tradere spiritum* nunquam sumitur. at in Peal intransitivè sumitur, pro *finiri, compleri.* interdum & pro *consentire*, quod hîc locum non habet. ad verbum ergo ܘܫܠܡ, vertitur, *& finitus est*, id est, *vitam finiit, exspiravit.*

VERS. 50. *Et ecce vir nomine Ioseph, senator.* Hîc Syrus addit, *ex Arimathæa civitate Iudæ*, quæ in Græcis exemplaribus, item Vulgato & Arabe, in medio sequentis versus reperiuntur. Nemo negabit, quin Syri lectio admodum sit apta.

VERS. 53. *Et quum detraxisset illud, involvit illud* σινδόνι,

ſindone. Syrus, ܒܣܘܫܦܐ ܕܟܬܢܐ, Trem. *in ſindone linea.* Boder. *in linteo lineo.* ܣܘܫܦܐ propriè *involucrum, faſciam* ſignificat, cui quid involvitur. à verbo ܣܝܦ, *cinxit, involvit.* Act. 27. 17. ܡܣܝܦܝܢ ܗܘܝܢ ܠܐܠܦܐ, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον *ſubcingebamus navem.* ܟܬܢܐ autem interdum pro σινδὼν ponitur, interdum pro ὀθόνη, ut Act. 10. 11. & in plur. ܟܬܢ̈ܐ, ὀθόνια. Luc. 24. 12. ad verbum ergo vertendum, *& depoſuit illud, & involvit illud involucro lintei*, id eſt, lineo. quomodo & Arabs vertit, وانزله ولفه في لفافة كتان, *& depoſuit illud & involvit illud in involucro lintei.* ad verbum tranſtulit verba Syriaca.

VERS. 54. ܘܝܘܡܐ ܥܪܘܒܬܐ ܗܘܐ. Trem. & Bod. *& dies paraſceves erat.* quaſi ſcriptum eſſet ܕܥܪܘܒܬܐ. Syrus autem tranſtulit per appoſitionem, *& dies paraſceve erat.* ut & in Græco eſt, Καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευή, quæ cur D. Beza Vulgatum ſecutus verterit, *& dies erat paraſceves*, non video, quum & Latinus ſermo & ſententia non repugnent, quo minus retenta conſtructione Græci textus vertas, *& dies erat paraſceve.* erat enim paraſceve ipſius diei nomenclatura. **De dagh was de voorbereydinge.** Arabs totum verſum ſic tranſtulit, وكان يوم جمعة الذي يكون صباحه السبت, *& fuit dies paraſceve, qui eſt aurora ſabbathi.* poſterioribus verbis explicat, quid ſit, καὶ τὸ σάββατον ἐπέφωσκε. Syrus, ܘܫܒܬܐ ܢܓܗ ܗܘܐ, *& ſabbathum illuxit.* Obſerventur phraſes Lucæ, Syri, & Arabis, quibus initium veſperæ, qua ſabbathum inchoabatur, deſcribunt. idem enim de veſpera poſt ſabbathum, qua primus dies ſeptimanæ

manæ inchoabatur, ſentiendum putamus Matt. 28. 1. Quod enim Cl. Beza ἐπὶ in ἐπίφωσκε pro *poſt* accipiendum exiſtimet, adeoque vertat, *& ſabbathum ſuccedebat*, veriſimile non videtur. Gloſſarium: ἐπιφώσκω, *inluceſco*. & Matt. 28. 1. τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, vir hic doctiſſ. ipſe vertit, *quum luceſceret in primum diem ſeptimanæ*, non *quum ſuccederet*. Deinde quod addit, Lucam verbo ἐπιφώσκειν uſum, habita potius ratione ſequuturi diei, quam imminentis noctis, inter paraſceven & diem ſabbathi intercedentis, neſcio an & hoc probari debeat. videtur enim imminentis potius noctis ratio hîc haberi. cauſa enim datur, cur feſtinanter admodum, durante adhuc paraſceve, corpus Chriſti à Joſepho ſepulchro fuerit conditum, quia imminente veſpera ſabbathum incipiebat. veſpera reſpicitur, non ſequuturus dies. At inquies, cur de veſpera uſurpatur ἐπιφώσκειν? Fuit quum phraſin hanc ſoli ſabbatho peculiarem eſſe exiſtimarem. Et primum quidem de veſpera quæ inchoat ſabbathum dici ἐπιφώσκειν, quia, ut teſtatur Cl. Buxtorfius in Synag. Jud. ſolent Judæi ſabbathi initium luminibus illuſtrare. Simul ac enim ſol montium & arborum cacuminibus incumbens occaſui vicinus eſt, mulieres Judaicæ lumina ſabbataria accendunt, verſus ea manus expandunt, & durante ſabbatho ardentia relinquunt. Deinde etiam de veſpera quæ claudit ſabbathum dici ἐπιφώσκειν, quia, teſte eodem Buxtorfio, candela magna faci non abſimilis tum accenditur, quæ נר ההבדלה, *luminare diſcriminationis* dicitur, qua ſabbathum finientes ab ineunte jam profano die diſcriminant. Sed rem penitius introſpicienti, videtur quivis dies naturalis rectè dici illuceſcere, quando initium capit, ſive id ſit à veſpera, ut apud Judæos, ſive ab intempeſta nocte, ut apud Romanos. *Dies* enim denominatione ſua *lucem* denotat, ab Arabico, ضي di *lucere*, & ضِيَاءٌ dia *lux*.

quamobrem propriè ea temporis pars quæ luce prædita nocti opponitur, dies dicitur. Deinde generalius extenditur, ad illud 24 horarum ſpatium, quo nox & dies continentur, denotandum, quod à principaliori ſui parte dies etiam appellatur. Vnde Gen. 1. *& fuit veſpera, & fuit mane, dies unus.* Quo ergo jure veſpera diei nomen ſortitur, eodem illuceſcere rectè dicitur, quum ab ea dies initium capit. Ex. gr. Paraſceve incidebat in diem decimum quartum. Sequens veſpera initium erat diei decimi quinti. Ea veſpera appetente, dies decimus quintus, eo ipſo quod dies dicebatur, rectè dicebatur illuceſcere, adeoque & ſabbathum illuceſcere, quod in diem iſtum incidebat. Ita nihil neceſſe erit ad Heſperi aut Lunæ aliorumq; ſiderum exortum id referre. quod fecit Cl. Caſaubonus Exerc. XVI. Num. XXIII contra Baronium, ubi ϗ τὸ σάββατον ἐπίφωσκε vult idem eſſe atque, καὶ ἐπέφωσκεν ἡ σελήνη, ἡ ἄγουσα τὸ σάββατον. Verum per accidens fuit, quod tum, tempore plenilunii, Luna eodem tempore oriretur quo Sol occumberet. ſed quid fiet, ſi media demum nocte oriatur? tum non poterit dici ἄγειν τὸ σάββατον: ergo nec tum poterit dici ſabbathum ἐπιφώσκειν.

CAP. XXIV.

VERS. I. Ὄρθρου βαθέος. Syrus, ܒܨܦܪܐ ܟܕ ܚܫܘܟ, *manè quum adhuc tenebræ eſſent.* quæ ipſiſſima verba ſunt Joannis, & phraſim Lucæ optimè explicant. Sequitur ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα. Beza, *iverunt ad monumentum.* ἦλθον pro ἐπορεύοντο. non enim, inquit, tempus hîc notatur quo ad ipſum ſepulchrum pervenerunt, ſed quo ex urbe profectæ ſunt ut eò venirent. Secus nos ſentimus Matth. 28. ℣ſ. 1. Itaque cum Vulg. Eraſ. Syro & Arabe vertendum cenſemus, *venerunt ad monumentum.* id enim propriè verbum ſignificat. Additur, καί τινες σὺν αὐταῖς. Deſunt hæc in Vulgato,

ut

ut & in uno vetere Bezæ exemplari. non desunt in Syro & Arabe.

VERS. 4. *Ecce duo viri ἐπέστησαν αὐταῖς.* Syrus, ܩܡܘ ܠܥܠ ܡܢܗܝܢ. Trem. & Boder. in Paris. *steterunt juxta eas.* In Reg. *astiterunt super eis.* verte, *steterunt super eas*, id est, *supervenerunt eis.* nam ܠܥܠ ܡܢ nihil aliud est quam *super, supra.* Idem quod ܩܡܘ ܥܠܝܗܝܢ, qua phrasi Græcam istam explicat Luc. 20. 1. Act. 4. 1. & alibi. vide quæ ad Luc. 20. 1. annotavimus.

VERS. 11. Τὰ ῥήματα αὐτῶν. *verba illarum.* Vulg. Syrus & Arabs legerunt τὰ ῥήματα ταῦτα, *verba ista.*

VERS. 12. Ὁ δὲ Πέτρος. Sic Vulg. quoque & Arabs. At Syrus, ܫܡܥܘܢ ܕܝܢ, *Simeon autem.* Persona eadem.

VERS. 13. *Distantem ab Hierusalem sexaginta stadiis.* In numero hoc consentiunt etiam Syrus & Arabs.

VERS. 16. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο. Syrus interpres, inquit Cl. Beza, *clausos* interpretatur. Fefellit virum doctissimum Tremellius, qui sic verterat. Syri verba sunt ܘܥܝܢܝܗܘܢ ܐܚܝܕܢ ܗܘܝ, quæ Boder. in Reg. rectè vertit, *& oculi eorum tenebantur.* Fefellit Tremellium, quod ܐܚܕ ambiguum sit, & interdum pro *claudere*, interdum pro *capere, tenere, retinere* sumatur. In libris accuratè scriptis, ubi puncta diacritica adsunt, ut in Lexico Ferrarii, significatio facile discernitur. nam pro *claudere*, Daleth præter essentiale suum punctum habet aliud adscititium infra scriptum hoc modo ܐܚܕ, & derivatur ab Hebræo אחד, *unire.* nam quæ clauduntur uniuntur, sicut quæ aperiuntur separantur. At pro *capere*, & *tenere*, Daleth punctum supra gestat,

geſtat, hoc modo ܐܡܝ , & derivatur ab Hebræo אחז ejuſdem ſignificationis. prorſus ſicut apud Arabes idem hoc verbum ſcribitur اخذ per dſal. ut omnia fere quæ ex Hebræorum Zain oriuntur.

VERS. 18. Σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ. Vulgat. & Eraſm. *Tu ſolus peregrinus es in Ieruſalem?* Idem voluit Syrus, ܐܢܬ ܗܘ ܒܠܚܘܕ ܬܘܬܒܐ ܐܢܬ ܡܢ ܐܘܪܫܠܡ, *Tu ſolus alienigena es à Ieruſalem?* & Arabs, انت وحدك غريب عن يروشليم, *tu ſolus hoſpes es à Ieruſalem?* Beza, *tu ſolus commoraris in Ieruſalem.* παροικεῖν à LXX interp. interdum pro ישב & שכן, *habitare, commorari:* ſæpius autem pro גור, *peregrinari* uſurpatur. ut & πάροικος pro גר, *peregrinus.*

VERS. 20. Ὅπως τε παρέδωκαν αὐτὸν οἱ Ἀρχιερεῖς &c. *Et quomodo tradiderint eum* &c. Syrus & Arabs omiſerunt ὅπως, ſine ullo ſenſus diſpendio aut variatione. nam quod antehac de πῶς aliquoties diximus, idem hîc de ὅπως dicendum, non denotari eo modum quo tradiderunt, ſed ipſam tradendi actionem. narrant enim ſolummodo quod tradiderint eum morti. Poſt ἀρχιερεῖς ſequitur καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν. Vulg. & Eraſm. *& principes noſtri.* Beza, *& magiſtratus noſtri.* Syrus, ܘܩܫܝܫܐ, *& ſeniores.* res eadem eſt. Seniores enim erant ἄρχοντες τοῦ λαοῦ. ut ex his libris paſſim apparet.

VERS. 21. Ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις. Arabs ad verbum, لكن مع هذا كله, *ſed cum his omnibus.* Vulg. *& nunc ſuper hæc omnia,* id eſt, καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Syrus tantum, ܘܗܐ, *& ecce.*

VERS. 23. Ἦλθον λέγουσαι καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι. Syrus, ܐܬܝ ܐܡܪܢ ܠܢ ܕܡܠܐܟܐ ܚܙܝ ܬܡܢ. Trem. & Boder. in Pariſ. *venientes dixerunt nobis, Angelos vidi-*

vidimus illic. legerunt ܚܙܝܢ in prima plurali. quod mihi quidem valde arridet. Sic enim Syri ipſas perſonas loquentes facere ſolent. ut de Simone Mago Act. 8. 9. *λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν*, Syrus, ܟܕ ܐܡܪ ܕܐܢܐ ܐܢܐ ܪܒܐ, *dicens, Ego ſum magnus.* Tamen duo iſta puncta, ſi modo recta ſunt, indicant tertiam pluralem fœmininam, legendumque ܚܙ̈ܝܢ, ac vertendum, *venerunt dicentes nobis quòd Angelos viderunt illic*, vel ut eſt in Reg. *ſe angelos vidiſſe.*

VERS. 25. *Βραδεῖς τῇ καρδίᾳ.* Syrus, ܝܩܝܪܝ ܠܒܐ, *graves corde*, id eſt, *βαρεῖς τῇ καρδίᾳ.* & Arabs, ثقيلي القلوب, *graves cordibus.* Quod tamen Græca exemplaria & Vulgatus non agnoſcunt.

VERS. 26. *Καὶ εἰσελθεῖν, & intrare.* Vulg. *& ita intrare.* Syrus & Arabs illud *ita* non agnoſcunt. ut nec Græca exemplária.

VERS. 31. *Καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν.* Vulgatus, *& ipſe evanuit ex oculis eorum.* Eraſmum vertiſſe ait Cl. Beza, *ſubduxit ſe ab oculis eorum.* quod in mea editione, quæ apud Frobenium eſt An. 1522, tertio recognitâ, non reperio. ibi enim Vulgatam verſionem, niſi quod pro *ex oculis* dixit à *conſpectu*, retinuit. quod miror. quia in notis ſuis doctè reprehendit illud *evanuit*, & optimè ait, magis hîc congruere, *Deſiit ipſis eſſe conſpicuus.* Beza, *ablatus eſt ex eorum conſpectu.* Syrus, ܐܫܬܩܠ ܠܗ ܡܢܗܘܢ, *ſublatus eſt ab ipſis.* Arabs, خفي عنهما, *occultatus eſt ab iis.*

VERS. 36. *Λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν.* Vulgatus addit, *Ego ſum, nolite timere.* Ad quæ Eraſmus, (Beza enim hîc nihil annotat) in Græcis exemplaribus tantum eſſe, *Pax vobis.* cætera videri adjecta, nec admodum cohærere cum

ſequentibus, licet apud Ambroſium addantur, ſed ex alio Euangeliſta, ut opinatur, admixta. Syrus & Arabs eadem legerunt.

VERS. 42. ܡܢ ܢܘܢܐ ܕܛܘܝܐ, viri doctiſſimi rectè, *ex piſce aſſato*, vel *aſſo*. ad verbum, *ex piſce aſſationis*. eſt enim ܛܘܝܐ ſubſtantivum, teſte Ferrario, & ipſa forma id exigente. dicitur & ܛܘܘܝܐ, *aſſatio*. adjectivum eſt ܛܘܐ & ܛܘܝܐ, *aſſus*. ܛܘܝܐ, *aſſator*. ܛܘܐ & ܛܘܝ, *aſſavit*. Sequitur in eodem verſu, ܘܡܢ ܟܟܪܝܬܐ ܕܕܒܫܐ, *& è favo mellis*. ܟܟܪܝܬܐ per Beth ſcribitur in editionibus Reg. Pariſ. & Cothen. cujus fœdi mendi, in Lexico quoque Munſteri commiſſi, quum lectorem fideliter monuerit Cl. Nicol. Fuller. Miſcell. lib. 6. cap. 16. non tamen ab eo abſtinuerunt Lexicographorum multi. ut ex Scindlero, Troſtio, aliiſque videre eſt. quumque in Viennenſi ſcribatur per duplex Caph ܟܟܪܝܬܐ, ut & in Plantiniana in 16 ככריתא, carpit id non nemo, quaſi procul dubio mendoſum. noli fidem habere benevole lector. rectum eſt geminum Caph, teſtibus Maſio, Ferrario, & Lex. noſtro Syro-Arabico. nec diſplicet ſententia Cl. Fulleri, qui id ab Hebræo כִּכַּר derivat, quod propriè maſſam in latum deductam ſignificat. inde de auro *talentum*, Syris ܟܟܪܐ. de farina, *placentam*, quæ alias חַלָּה. unde & de melle, חַלַּת הַדְּבַשׁ, *placenta mellis*, id eſt, favus, apud Kimchium. quod eodem ſenſu כִּכַּר הַדְּבַשׁ dici poſſet, ut Syris כַּכְּרִיתָא דְדִבְשָׁא.

VERS. 47. *Et prædicari in nomine ejus* &c. ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. Vulgatus, *incipientibus ab Ieroſolyma*, id eſt, ἀρξαμένων, ſupple ὑμῶν, *vobis*. ſic Arabs, وتبدون, *& incipiatis*.

piatis. Syrus, ܘܢܗܘܐ ܫܘܪܝܐ, *& fieret initium.* quod Beza dixit, *incipiendo.* Insolens visa est viris doctis constructio. Germanam lectionem esse ἀρξαμένων arbitratur Erasmus. sed quia constanter repugnant exemplaria, Cl. Camerarius vult ἀρξάμενον accipi absolutè, nimirum τὸ κηρυχθῆναι vel τὸ κήρυγμα. Si absolutè, ponitur pro ἀρξαμένου τοῦ κηρυχθῆναι vel τοῦ κηρύγματος. quod mihi quidem non videtur, sed Accusativum esse arbitror, qui regitur ab ἔδει κηρυχθῆναι. quod liquebit, si, quod idem est, κηρυχθῆναι mutetur in γενέσθαι κήρυξιν. tum enim rectè dicetur, ἔδει γενέσθαι κήρυξιν μετανοίας &c. ἀρξαμένην ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, *oportebat fieri prædicationem resipiscentiæ &c. quæ inciperet à Ierusalem.* Sic ἔδει κηρυχθῆναι μετάνοιαν &c. ἀρξάμενον &c. *oportebat prædicari resipiscentiam &c. quod inciperet à Ierusalem.*

VERS. 49. *Vos autem manete* ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλήμ. Conveniunt Syrus & Arabs. At Vulgatus non legit Ἱερουσαλήμ.

Addo hîc coronidis loco, Syrum & Arabem testari Lucam Euangelium suum scripsisse Græcè. Syrus porro ait scriptum esse, ܒܐܠܟܣܢܕܪܝܐ ܪܒܬܐ, *Alexandriæ magnæ.* Arabs vero, بمدينة مقدونية, *in civitate Macedoniæ.* quæ multum differunt. illa enim Aegypti, hæc Græciæ urbs fuit. Cl. Beza ex M. S. codice citat, editum fuisse hoc Euangelium μετὰ χρόνους δεκαπέντε τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναλήψεως, *post quindecim annos à Christi ascensione.* nec id cum Arabe concordat, qui factum ait بعد صعود ربنا المسيح الي السماء باثنين وعشرين سنة في السنة الرابعة عشر لاقلوديس قيصر, *vigesimo secundo anno post ascensionem Domini nostri Christi in cælum, decimoquarto anno Claudii Cæsaris.*

S. JOHANNIS

CAP. I.

VERS. I. Καὶ ὁ λόγος. Syrus, ܘܗܘ ܡܠܬܐ. Trem. *& ille ſermo*. Boder. *& illud verbum.* verto, *& ille verbum erat apud Deum, & Deus erat ille verbum.* Etſi enim ܡܠܬܐ apud Syros ſit fœm. hîc tamen maſculinè conſtruitur, quia perſonaliter accipitur. nam non dixit ܘܗܝ, ſed ܘܗܘ. neque ܐܝܬܝܗ̇ ܗܘܬ, ſed ܐܝܬܘܗܝ ܗܘܐ. ſic & apud Arabem *Verbum* dicitur, الكلمة, quod per ſe fœmininum, hîc tamen conſtruitur maſculinè.

VERS. II. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Vulg. *In propria venit.* Beza, *ad ſua.* id eſt, tum ad populum ſuum, tum ad terram ſuam. Fatetur tamen Cl. Beza, utramque hanc interpretationem in Latino ſermone videri ſubobſcuram. verum id eſt. nam per ἴδια intelligere aut *populum* ex quo oriundus, *aut terram* ex qua natus eſt, duriuſculum eſt. at nihil durum, ſi intelligatur ſors aut poſſeſſio. ut Joan. 16.32. *hora venit*, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, *ut diſpergamini quiſque in ſuam poſſeſſionem.* & Act. 21.6. *Illi autem reverſi ſunt* εἰς τὰ ἴδια, *in ſuam poſſeſſionem.* Sic hoc loco, *venit ad ſua, & ſui non receperunt eum*, id eſt, venit ad poſſeſſionem ſuam, & qui poſſeſſionis ipſius erant, eum non receperunt. quod explicatur Matth. 21. ubi filius dicitur miſſus ad Eccleſiam Judaicam ὡς κληρονόμος εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ergo ἦλθεν εἰς τὰ ἴδια, idem eſt, quod ἦλθεν εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Vnde ſimul colligitur, huic vere competere quod dixerat, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν ὁ Θεός. De ſolo enim vero Deo paſſim dicitur, quod Iſraël ſit ejus סְגֻלָּה תַּחֲלָה, *pecu-*

peculium & hæreditas. Nec aliud eſt ἦλθεν εἰς τὰ ἴδια quam לְנַחֲלָתוֹ aut בָּא לִסְגֻלָּתוֹ.

VERS. 14. Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Quomodo hîc nominativus πλήρης cum præcedentibus conſtruatur, vide in obſervatione noſtra ad Luc. 22. 20. ubi plura ſimilia exempla proferuntur.

VERS. 15. Ἔμπροσθέν μου γέγονεν. Vulgatus, *ante me factus eſt.* Melius Eraſmus, *anteceſſit me.* Bene Syrus, ܗܘܐ ܩܕܡܝ, & Arabs, كان قبلي, *fuit ante me.* ἔμπροσθεν ad tempus retulerunt. Beza autem, *antepoſitus eſt mihi.* etſi enim fateatur de tempore etiam dici, in his tamen libris nuſquam aliter quam de ſitu loci uſurpari, rectè obſervavit. veruntamen apud LXX interpretes de tempore ſæpe dicitur. ut Jud. 1. 23. ὄνομα τῆς πόλεως ἦν ἔμπροσθεν Λουζά. & 1 Reg. 3. 12. ὡς σὺ οὐ γέγονεν ἀνὴρ ἔμπροσθέν σου. ubi ſimul obſervetur γέγονε pro *fuit,* non *factus eſt.* Itaque laudo priores editiones Bezæ, ubi verterat, *ante me fuit.* nam *antepoſitus eſt mihi,* neque tempus, neque ſitum loci, ſed gradum dignitatis excellentiorem indicat. quo ſenſu ἔμπροσθεν uſurpari, nec à doctiſſimo viro probatur, nec mihi, etſi diligenter inquirenti, invenire datum eſt. Idem eſt quod Hebræorum לִפְנֵי. quod tempus vel locum anteriorem denotat, non autem, quod ſciam, præcellentem dignitatem. Dubium movere poſſit illud Gen. 48. 20. וַיָּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה, LXX, καὶ ἔθηκε τὸν Ἐφραὶμ ἔμπροσθεν τοῦ Μανασσῆ. *Et antepoſuit Ephraimum Manaſſi.* Attamen primarius ſenſus ibi non eſt metaphoricus ſed proprius. præcedit enim Jacobum dixiſſe Joſepho, *Benedicat per te Iſraël, dicendo, Ponat te Deus ſicut Ephraim & ſicut Manaſſe.* In ea enunciatione commemoravit Ephraimum ante Manaſſem. adeo ut *ante* temporis ibi rationem habeat, aut certè loci quem in eo effato occupavit Ephraim ante Manaſſem. Inde ſecundario colligitur dignitas.

VERS. 16. Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Vulg. Eraſ. & Beza, *& gratiam pro gratia.* Probat autem Cl. Beza ſententiam Chryſoſtomi, Cyrilli, Theophylacti & Auguſtini, ſtatuentium ἀντὶ hîc ſignificare *vice, loco*, & ſenſum eſſe, Accepimus gratiam novi fœderis loco gratiæ veteris, vel gratiam Euangelii pro gratia legis. idque confirmari exiſtimat verſu ſequenti, ubi lex Moſis & gratia Chriſti ſic conferuntur, ut hæc in illius locum ſubſtituatur. Idem ſentit Cl. Scal. cujus hæc ſunt verba: Χάριν ἀντὶ χάριτος, verſu ſeq. explicatur. χάρις prior eſt ἡ παλαιὰ διαθήκη. χάρις poſterior ἡ καινὴ διαθήκη. ἡ παλαιὰ διὰ Μωσέως, ἡ καινὴ διὰ Χριστοῦ. atque eadem videtur fuiſſe mens Syri & Arabis, quorum ille pro ἀντὶ habet ܚܠܦ, hic بدل, quæ particulæ commutationem ſignificant, qua unum in alterius locum ſubrogatur. non poſſum tamen huic ſententiæ accedere, vel ob verſum ſequentem, ubi equidem non gratia legis gratiæ Euangelii, ſed lex gratiæ opponitur: adeo ut legi nulla, Chriſto ſoli omnis gratia tribuatur. Etſi enim gratiæ fuiſſe fatear, quod tam perfecta lege, tam ſanctis, bonis ac juſtis præceptis refertâ, Deus populum Iſraëliticum ſupra omnes alios ornavit, gratiam tamen nullam lex ipſa exhibuit, ſed eam Chriſto totam tanquam fini ſuo reliquit. Id probat Johannes, quia per Moſen nihil niſi Lex data eſt, non Gratia: at in Chriſto, & gratia & veritas conceſſa eſt. Cl. Camerarius ſic interpretatur: Χάριν ἀντὶ χάριτος, nimirum favorem Dei erga nos, propter favorem Dei Patris erga filium. Id nobis durum & longè petitum videtur. Quod tamen ἀντὶ verterit *propter*, non eſt inſolens. vide Luc. 1. 20. & 19. 44. Act. 12. 23. Eph. 5. 31. Hinc vertimus, *gratiam ob gratiam*, id eſt, gratiam unam ob alteram, poſteriorem ob priorem. Quum enim memoraſſet plenitudinem Chriſti, dicit hauriri inde, non unam ſed plures gratias, quarum prima ſit cauſa ſecundæ,

dæ, iſta tertiæ, hæc quartæ, & ſic deinceps ſemper poſterior detur ob priorem, donec completis omnibus gratiæ donis perficiatur tandem beatitudo. neque tamen hîc rectum gratiæ uſum ſpectari arbitror, quaſi ob eum ſecunda detur gratia. id enim eſt mentem à Chriſto ad nos revocare, quum ſcopus Apoſtoli ſit, nos totos in Chriſto defigere. Sed ipſam ſalutaris gratiæ conditionem ſpectari volo, quæ ea eſt, ut prima trahat alteram, & ob datam priorem detur & poſterior. in qua gratiæ continuatione rectum uſum, ex ipſa gratia proficiſcentem, contineri libenter concedo.

Vers. 17. Ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια. *Gratia & veritas.* Gratiam opponi volunt condemnationi legis, veritatem figuris legis. non repugno. Sed tamen phraſin eam cum Hebraiſmo conferre lubet, ubi חֶסֶד וֶאֱמֶת, *gratia & veritas* peculiari phraſi conjunguntur, quam LXX ſemper vertunt ἔλεος καὶ ἀλήθεια. alibi tamen חסד etiam χάριν vertunt, ut Eſth. 2. 9. & Symmachus Pſal. 40. 11. Porro חסד ajunt eſſe bonitatem quæ gratuitò promittit, אמת fidelitatem quæ promiſſis ſtat. Talia ſunt, *Omnes viæ Domini ſunt gratia & veritas*, Pſ. 25. 11. *Gratia tua & veritas tua ſemper cuſtodiant me*, Pſ. 40. 12. *Gratia & veritas eunt ante faciem tuam.* Pſ. 89. 15. Omnibus autem locis ritè expenſis, videtur phraſis *gratia & veritas*, ſive de Deo dicatur ſive de hominibus, (utriſq; enim tribuitur) mera eſſe periphraſis veræ beneficentiæ, quæ duabus partibus abſolvitur, interno nempe animi favore ac gratuita propenſione, quæ Gratia dicitur, & externa favoris iſtius comprobatione per opera & actus, quæ Veritas dicitur. unde ἀγαπᾶν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ, ſicut conjunguntur 1 Joan. 3. 18. ita ſynonyma ſunt. Tale eſt illud Gen. 47. 29. quum Jacobus, à Joſepho, ut ſe mortuum in terra Canaan ſepeliret, poſtulaturus, dicit, *Fac mecum gratiam ac veritatem.* ſic Jud. 2. 14. Exploratores dicunt Rachabæ, *faciemus tecum gratiam & veritatem.* 2 Sam. 2. 6. *faciat vobiſcum Deus gratiam & veritatem.*

tem. id est, Faveat vobis Deus, idque beneficiorum actibus verè ac reipsa demonstret. An non & hoc loco idem sensus esse queat? Lex per Mosen data est, quæ in peccatores non est benefica, sed per Christum gratia & veritas, id est, vera gratia, vera beneficentia vobis contingit. In eo enim Deus & favore suo nos complectitur, quod Gratiæ est, & reipsa id beneficiis suis probat, quod Veritatis est. Sic quoque capio, quod supra ℣ſ. 14. dictus fuit Christus *plenus gratia & veritate*, id est, plenus non tantum favore Dei erga nos, sed & donis ac beneficiis, quæ favoris istius veritatem abundè nobis testentur. nec debet quempiam offendere, quod διὰ Μωσέως Syrus verterit, ܒܝܕ ܡܘܫܐ, *per manum Mosis*, & διὰ Ἰησοῦ similiter ܒܝܕ ܝܫܘܥ, *per manum Iesu*. nam διὰ *per* Syris est ביד, sive eo instrumentalis ac ministerialis causa significetur, sive principalis & primaria. ut Joan. 1. 2. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ubi διὰ procul dubio principalem causam denotat, Syrus, ܒܐܝܕܗ, *per manum ejus*. & Rom. 11. 36. ubi de Deo dicitur, *omnia esse* δι' αὐτοῦ, Syrus dixit, ܒܐܝܕܗ, *per manum ejus*. Itaque discrimen inter Mosem servum & Christum Dominum, neque ex διὰ in Græco, neque ex ביד in Syro, peti potest aut debet, sed ex adjunctis verbis ἐδόθη & ἐγένετο. Lex per Mosem tanquam servum data est. Gratia per Christum non est tanquam per servum data, sed tanquam per Dominum facta.

VERS. 18. ܝܚܝܕܝܐ ܐܠܗܐ ܗܘ ܕܐܝܬܘܗܝ ܒܥܘܒܐ ܕܐܒܘܗܝ ܗܘ ܐܫܬܥܝ: Boder. *unigenitus Deus ille qui est in sinu patris sui ipse annunciavit.* Insitata phrasis est & dura in theologia, *unigenitus Deus*. adde quod Syri id dicerent, ܐܠܗܐ ܝܚܝܕܝܐ, substantivo

tivo

tivo præpoſito, ut mos eſt linguis Orientalibus. Tremellius itaque vertit, *Vnigenitus Dei, qui* &c. At in regimine genitivi Syri dicerent, ܝܚܝܕܝܗ ܕܐܠܗܐ, vel ܝܚܝܕܝܐ ܕܐܠܗܐ. quum enim duo ſubſtantiva formæ Emphaticæ junguntur per regimen genitivi, ſemper ܕ nota genitivi intercedit. Itaque perſuaſus ſum hæc duo non conſtrui per modum adjectivi & ſubſtantivi, quod voluit Boder. nec per modum ſubſtantivorum in regimine genitivi, quod Trem. ſed per appoſitionem, hoc modo: *Nemo unquam vidit Deum: unigenitus, Deus qui eſt in ſinu patris ſui, is enarravit.* explicat, quis unigenitus ſit; eſt Deus ille qui eſt in ſinu patris, ac ſi legiſſet, ὁ μονογενὴς, ὁ Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. pro eo legimus, ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν &c. quod Arabs ad unguem ſequitur. Porro ἐξηγήσατο Vulg. & Eraſ. vertunt *enarravit*. Beza, *expoſuit*. nihil hîc doctius nec ſolidius dici potuit, quam quod magnus Heynſius in Ariſtarcho ſuo ſacro docet & evincit, enarrationem hanc non tam ſermone & prædicatione, quam expreſſione & repræſentatione factam. Sicut cœli enarrant gloriam Dei, quam ſibi impreſſam & inſculptam exhibent, ita Chriſtus filius Dei unigenitus, Deum Patrem, cujus ipſe character eſt, ita enarravit, ut eum in ſe expreſſum exhibuerit & repræſentaverit. quod nec Syrus ſuo ܐܫܬܥܝ, *narravit*, nec Arabs ſuo خبر, *denunciavit*, aſſequi potuerunt. Malim dixiſſe Syriacè, ܦܪܣ, Arabice, اظهر, *manifeſtavit, clarum ac conſpicuum effecit.* Id propriè eſt ἐξηγήσατο, *eduxit*, ſcilicet Deum quem nemo vidit, cujus cognitio quaſi in tenebris latuerat. ab ἐξ, & ἡγέομαι, *duco*. Inde metaphorice eſt *enarrare*. nam qui narrat, educit quæ alium latebant.

VERS. 23. Εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. Beza, *complanate*

viam Domini. Sic Syrus, ܫܘܘ, *æqualem facite.* & Arabs, سهلوا, *facilem reddite.* Malim tamen cum Vulg. & Eras. *dirigite*, vel potius *rectificate*, sicut Matthæus dixit, εὐθείας ποιεῖτε, *rectas facite.* non enim εὐθὺ opponitur τῷ τραχεῖ, sed τῷ σκολιῷ. At τῷ τραχεῖ opponitur λεῖον. ut ex Luc. 3. 5. apparet, Καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, ϰ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας. Propheta dixit, וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה. vides מִישׁוֹר, *rectitudinem*, opponi τῷ עָקֹב, *tortuoso.* Quum ergo paulo ante dixisset, יַשְּׁרוּ מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, sensus non est, ablata asperitate planam reddite viam Domini, sed ablata tortuositate rectam eam facite, ne per circumflexus & ambages populo meo in patriam sit redeundum. At quomodo rectum iter institui potest, quum hîc valles, illic montes obstent? Compleatur omnis vallis, & deprimatur omnis collis. Sic breve erit & compendiosum iter populo meo. nam & rectam habebit viam, & planam. rectam, nam σκολιὰ ἔσται εἰς εὐθεῖαν. planam, nam τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας.

VERS. 26. Μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν. Vulg. *Medius autem vestrum stetit.* Melius Eras. & Beza, *stat.* Sic Syrus, ܩܐܡ, Arabs, قايم, *stat.*

VERS. 28. Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾶ ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Beza, *Hæc in Bethabara facta sunt secus Iordanem.* Reprehendit Erasmum, qui vertit *trans Iordanem.* Quia, inquit, Bethabaræ, sic dictæ quod ibi trajiceretur Jordanis, mentio fit Jud. 7. 24. sed in tribu Ephraim, ac proinde cis Jordanem. Si rectum est etymon, quod vir doctiss. profert, Βηθαβαρὰ dicetur Hebraicè בית עברה, *domus* vel *locus trajectus*, qui non est cis sed trans Jordanem, non in tribu Ephraim, sed Ruben, è regione tribus Benjamin, si Mappæ Judaicæ creditur. Alius plane locus est, qui Jud. 7. memoratur. dicitur ibi בית בָּרָה, *domus munda*, vel *domus agri* sive *sylvæ.* estque cis Jordanem, non procul à fluvio, verum non in tribu Ephraim,

Ephraim, ſed Manaſſes. At turbat non parum, quod Syrus, Vulg. & Arabs pro Bethabara legant Bethaniam. & antiquam eam eſſe lectionem, ex Cyrillo, Epiphanio, Chryſoſtomo, Nonno aliiſque apparet. Mónet tamen Chryſoſtomus, emendatiora quæque exemplaria legere Bethabara, quia Bethania neque ultra Jordanem, neque in deſerto Judææ ſit, ſed vicina Hieroſolymæ. addo, neque ad aquas ſita, ut commoda ibi baptizandi opportunitas haberetur. niſi forte ad torrentem Cedron excurſum fuerit, qui non procul admodum inde erat diſſitus. Sed neque tam prope Hieroſolymam verſatum fuiſſe Joannem ex hiſtoria liquet, neque torrens iſte, qui vado tranſiri poterat, mergendis baptizandorum corporibus ſatis aptus videbatur. Fit hîc mentio loci qui in uſum baptiſmi fuerit *πέραν τοῦ Ἰορδάνου*. Ergo ad oram Jordanis, ſive citeriorem ſive ulteriorem. quemadmodum juxta iſtum fluvium Baptiſtam potiſſimum fuiſſe verſatum, hiſtoria paſſim confirmat. & Joan. 3. 26. expreſſè dicitur teſtimonium Chriſto datum fuiſſe à Johanne *πέραν τοῦ Ἰορδάνου*, *trans Iordanem*, vel ut habet Beza, *apud trajectum Iordanis*. Itaque aut mendum ea lectio habere videtur, aut alia fuit Bethania prope Jordanem. de quo vide notas Eraſmi.

VERS. 29. *Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.* Vulg. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Secundum *ecce* diſſentit à Græco, Syriaco & Arabico contextu. *Peccata* in plurali, conſentit cum Arabe, non cum Syro, nec cum Græcis exemplaribus. Eſt autem *αἴρειν ἁμαρτίαν* peccatum in ſe ſuſcipere, & portare. ſicut Matt. 16. *ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ*, *portet crucem ſuam*. Chriſtus, quâ Deus, *αἴρει*, *aufert* peccatum remittendo. ſed qua agnus Dei & victima piacularis, de qua hîc procul dubio agitur, *αἴρει portat* peccatum, portando expiat, expiando aufert, efficitque ut remittatur. eſt ergo hîc *αἴρειν*, tum נשא, tum סבל, Eſa. 53. ubi quoque שה

agnus vocatur, & dicitur correctio pacis nostræ fuisse עליו, *super ipsum*. & Deus הפגיע בו, *injecit in eum* peccata omnium nostrum.

VERS. 35. Τῇ ἐπαύριον πάλιν εἱστήκει. Consentit Vulgatus. Syrus & Arabs non legerunt πάλιν.

VERS. 39. Ῥαββὶ (ὃ λέγεται ἑρμηνευόμενον, Διδάσκαλε) ποῦ μένεις; Drusius in Præter. annotat, Syrum dixisse *Rabban*, & id plus esse quam Rabbi. Fateor apud magistros, qui inter רב, רבי, & רבן distinguunt. Sed id hîc apud Syrum locum non habet, qui non aliam ob causam, addito affixo plurali, dixit רבן, *magister noster*, quam quia plures eum alloquebantur. quod clarè liquet ex Joan. 13. 13. ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος. Syrus, ܐܢܬܘܢ ܩܪܝܢ ܠܝ ܪܒܢ ܘܡܪܢ, *vos vocatis me, Magister noster, &, Domine noster*. non est majus ܡܪܢ quam ܡܪܝܐ. sic nec ܪܒܢ quam ܪܒ. vide & Joan. 3. 26. sed accessit utrique affixum plurale ob causam allatam. Porro totam parenthesin, quæ in Græco textu est, item apud Vulg. & Arabem, omisit Syrus. Causam esse puto, quia διδάσκαλον ubique fere reddit per ܪܒ, quam dictionem si & hîc adhibuisset, eandem per eandem interpretatus fuisset. Interdum tamen pro διδάσκαλος habet ܡܠܦܢܐ, ut Matth. 12. 38. potuit ergo & hîc dixisse, ܗܘ ܕܐܡܪܝܢ ܠܗ ܪܒܝ ܕܡܬܦܫܩ ܡܠܦܢܐ.

VERS. 42. Εὑρίσκει οὗτος πρῶτος. In duobus vetustis codicibus & Theophylacto Rom. Beza legit πρῶτον. Sic Vulgatus *primùm*. Syrus, ܠܘܩܕܡ, Arabs, اولا, *primùm*. Sequitur, Εὑρήκαμεν Μεσσίαν, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, ὁ Χριστός. Syrus interpretamentum omittit, quia משיח, *messias*, vox Syriaca

Syriaca eſt, quæ ibi interpretatione non eget. Arabs autem, ne quicquam omittat, dictionem Μεσσίαν corruptè ſcribit, ut eſt in Græco, nempe مسيا, quam deinde interpretatur per integrum ſive incorruptum المسيح. Idem fit ✝ſ. ſequenti, Σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος. Syrus non interpretatur, quia ܟܐܦܐ κηφᾶς Syriacum eſt. At Arabs, انت تدعي الصفا الذي تاويله بطرس, *Tu vocaberis Petra, cujus interpretamentum eſt Petrus.* Vbi obſervandum, τὸ Πέτρος fuiſſe Arabi nomen proprium. ut & Vulgato, qui vertit, *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.* Eraſmo autem vertenti, *Quod ſonat, ſi interpreteris, lapis*: & Bezæ, *quod declaratur petra*, appellativum fuit. ſcribendum ergo *petra*, minori *p*. An non Vulgatus & Arabs laudandi, judicent eruditiores. Nam præterquam quod Πέτρος majori Π ſcriptum id indicet, ſenſus eſſe videtur, Tu vocaberis Cephas. quod ipſum ſibi vult cum Græcè vocatur Πέτρος.

VERS. 52. *Videbitis Angelos Dei aſcendentes & deſcendentes ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.* Vulgatus, Eraſmus, Beza & Arabs ἐπὶ vertunt *ſuper*, vel *ſupra*. At Syrus, ܠܘܬ, *ad*, ut tam ad adſcendentes quam deſcendentes referri queat. nam deſcenſus Angelorum quum referatur ad Chriſtum in terris verſantem, rectè dicuntur ſuper eum deſcendere. Sed aſcenſus eorum quum referatur ad Chriſtum in cœlis degentem, non rectè dicuntur aſcendere ſuper ipſum. Sed ad ipſum & aſcendere & deſcendere, rectè dicuntur. ἐπὶ cum accuſ. pro πρὸς, *ad*, habes Luc. 2.3. & 10. 9.

CAP. II.

VERS. I. Ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας. Arabs quoque ſcribit قانا. Eraſmus ait, Hieronymum indicare, duas eſſe Canas, majorem juxta Sidonem, & minorem in tribu Aſer.

non rectè intellexit Hieronymum. Sic enim ex Eusebio habet in locis Ebraicis, *Cana usque ad Sidonem majorem.* (legendum videtur major. sequitur enim) *est quippe & altera mino r, ad cujus distinctionem major hac dicitur. Fuit autem Cana in tribu Aser, ubi Dominus noster aquam convertit in vinum. Vnde & Nathanael verus Israëlita Salvatoris testimonio comprobatur, & est hodiè in Galilæa gentium oppidum.* Hæc ille. ubi minoris Canæ situm non indicat. forsitan quia paulo superius dixerat, *Cana, in tribu Ephraim.* ubi nos tamen nullam Canam invenimus. Sed majorem ait esse sitam in tribu Aser ad Sidonem, ibique factum hoc miraculum. Dissentit Masius in Josuam p. 294. cujus verba memoratu digna. קָנָה *duarum urbium nomen est. Altera apud Zabulonios extabat in Galilæa inferiore, quatuor circiter horarum itinere à Ptolemaide, versus Euroaustrum, supra vallem Carmeli. ea minor dicebatur. celebris in Euangelio, de aqua in vinum mutata. Altera, quæ nunc agitur, posita erat in Galilæa superiore, sive Gentium, non procul à Sidone, atque hæc majoris cognomentum habuit.* Hactenus Masius, qui non in majore, de qua Josuæ 19. 18, sed in minore Cana miraculum hoc factum ait. Quod magis verisimile. Quum enim superiori cap. narratum sit, Christum Joanni adfuisse in Bethabara trans Jordanem, aut, ut alia lectio habet, in Bethania in tribu Judæ, certè extra Galilæam, (nam ℣ f. 44. dicitur Christus voluisse abire in Galilæam) probabile non est eum triduo post, peragrata universa Galilæa inferiore & superiore, fuisse in extremis oris terræ Canaan ad Sidonem. Sed scrupulus relinquitur, quod neque S. Scriptura, neque Mappa Judaica ejusmodi urbem in tribu Sabulon exhibeant, quæ, ut vult Masius, קָנָה dicta fuerit. Scrupulum tollit Syrus, qui hunc nuptiarum locum non קָנָה, sed ܩܛܢܐ, קטנא, vocat, quem in Mappa Judaica reperimus, eodem in loco ubi Canam

Canam minorem Maſius collocavit, nempe in tribu Zabulon, ſupra vallem Carmeli, non procul à Ptolemaide. addimus, & non procul à Nazareth patria Chriſti. & ſicut hîc vocatur Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, ita in Mappa, קטנא בגליל, *Catna in Galilæa.* unde liquet, non niſi addito nomine Galilææ hanc urbem expreſſam fuiſſe. A *Catna* autem, eliſo *t* facilioris pronunciationis gratia, facta eſt Cana, ſicut pro ἔθφαθα, ἔφφαθα. nec videtur hæc Cana minor dicta, ut ab altera in tribu Aſer diſtingueretur. nam Hebraicè קנה & קטנא ipſis literis differunt. neque hæc iſti, ſi Mappæ credimus, magnitudine cedit. ſed quia קטנא *parvum* ſignificat, ab Hebræo קטן *parvus.* Syriacè, ܥܩܢ, *anguſtari.*

VERS. 6. *Erant autem hydriæ poſitæ*, κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων, *ſecundum purificationem Iudæorum.* Syrus & Arabs, *ad purificationem.* κατὰ pro εἰς. quod non eſt inſolens. Heſychius, Κατὰ, ἀντὶ τοῦ Ἐξ, καὶ ἀντὶ τοῦ Ἀπό. Καὶ ἀντὶ τοῦ Ἐν, καὶ ἀντὶ τοῦ Εἰς. Poteſt & verti, *ob purificationem.* ſicut καθ᾽ ὑστέρησιν, *ob defectum.* Phil. 4. 11. Dicitur porro unaquæque iſtarum hydriarum cepiſſe μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς. Quantum μετρητὴς ceperit, non uſque adeo notum. volunt æqualem eſſe menſuræ cadi, ut ex Eraſmo, Beza, Camerario, Druſio aliiſque videre eſt. LXX interpretes tamen כַּד nunquam per μετρητὴν, ſed per ὑδρίαν verterunt. nec dubito quin ſex hæ hydriæ Hebraicè כדים ſint dicendæ, & metreta ſit minor menſura. LXX interdum eo utuntur pro בַּת *batho*, quæ in liquidis menſura eadem quæ in aridis epha. Interdum pro סאה *ſato*, quæ tertia pars bathi. adeo ut nec hinc quicquam certi. Syrus vertit, ܪܒܥܝܢ, *quadrantalia.* Eſt autem, inquit Tremellius, quadrantal octava pars cadi, ſive modii. Contra Druſius in Præter. Quadrantal, inquit, eadem menſura eſt cum amphora, quæ & cadus, & eodem redit cum metreta. Addit, Cadum à Syro alibi מטרתא reddi.

Vti-

Vtinam locum nominasset. nos enim prorsus latet, nec scimus Cadi uspiam in N. T. fieri mentionem. nisi quod Luc. 16 6. apud Vulgatum sit, *Centum Cados olei.* quem locum fortasse respexit. habet enim ibi Syrus, ܡܐܐ ܡܬܪ̈ܝܢ ܡܫܚܐ, *centum metretas olei.* cujus singulare non est מטרתא, sed מטרא. nec est in Græco *κάδους*, sed *βάτους.* quod si ibi apud Lucam Syriacum מטרין idem est, ut procul dubio est, quod hîc apud Joannem Arabicum מטרין, permutatis tantum ת & ט, dicendum erit bathum & metretam ejusdem esse mensuræ. ut & supra ex LXX probavimus, unum per alterum reddi. מַטַּרְתָא Syris *custodia* est. atque inde fortassis in Talmud מטרתא, quod Drusius aliquando metretam putavit significare, *saccus* est, in quo aliquid custoditur, & tanquam carceri includitur. nam & Hebræis מטרה *carcer.* Nonnus pro *μετρητὰς* dixit *μέτρα.* idque ex usu LXX interpretum, apud quos *μέτρον*, etiamsi proprie generale sit nomen omnis mensuræ, specialiter usurpatur pro בת *metreta.* ut 2 Paral. 2. 10. *Καὶ οἴνου μέτρων εἴκοσι χιλιάδας, καὶ ἐλαίου μέτρων εἴκοσι χιλιάδας.* Ex addito numero certæ mensuræ colligi debent, nempe בַּתִּים, *bathi, metretæ.*

VERS. 9. Ministri autem sciebant, ܘܗܢܘܢ ܡܠܘ ܐܢܘܢ ܠܡ̈ܝܐ. Tremel. *qui ipsi impleverant aquis.* Regia, *quippe qui implevissent eas aqua.* ad verbum verte, *qui impleverant eas aquas*, id est, *hauserant*, *οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ*, inquit Johannes. *Implere* enim *aquas* est Syris *haurire.* ut Joan. 4. 6. *ἔρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ*, Syrus vertit, ܕܬܡܠܐ ܡ̈ܝܐ, *ut impleret aquas.* ubi Tremel. *ut impleret* vas *aquis.* rectè autem Regia, *ut hauriret aquam.* Ferrarius, ܡܠܐ, *implevit. impletus est. hausit.* Arabs eadem omnino phrasi, لانهم ملوا الماء, *quia ipsi impleverant aquas,*

aquas, id eſt, hauſerant. ubi ſimul annoto, Syriacum ܘܗܢܘܢ, quod vertimus *qui*, verti etiam poſſe *quia ipſi*. ut ſit idem quod لانهم.

VERS. 10. Καὶ ὅταν μεθυσθῶσι. Vulg. & Eraſ. *& quum inebriati fuerint*. Beza, *& poſtquam affatim biberunt*. rectè enim obſervat, verbum שכר non ſemper in vitio poni, ſed interdum liberalem tantum vini uſum declarare, qui tamen modum non excedat. ut Gen. 43. 34. Tamen non tam verbum שכר quam רוה hîc reſpici arbitror, quod *abundè irrigari* ſignificat, & à LXX paſſim per μεθύειν redditur. ut Pſ. 22. 7. καὶ τὸ ποτήριόν μου μεθύσκον, *& poculum meum ebrium*, id eſt, רְוָיָה, *irriguum*. Sic Pſ. 65. 11. תְּלָמֶיהָ רַוֵּה, *ſulcos ejus irriga*, τὰς αὔλακας αὐτῆς μέθυσον. Eſa. 58. 11. גַּן רָוֶה, *hortus irriguus*, κῆπος μεθύων. ſic paſſim.

VERS. 15. *Omnes ejecit ex templo, & boves & oves, & numulariorum effudit æs*. Sic Græca. ſic Vulg. & Arabs. At Syrus poſt boves & oves, etiam numularios ait ejectos, ac tum eorum æs effuſum.

VERS. 18. *Quodnam ſignum oſtendis nobis*, ὅτι ταῦτα ποιεῖς. Idem eſt quod dixit Syrus, ܕܗܠܝܢ ܥܒܕ ܐܢܬ, *quod hæc facis*. Trem. tamen, *qui hæc facis*. Boder. *ut iſta facias*. quas interpretationes non nego Syriaſmum admittere. ܕ enim ſæpe eſt *ut*, plerumque quidem cum futuro, interdum tamen etiam cum Benoni. Sic Arabs, حتي تفعل هذه الافعال, *ut facias hæc opera*. Laudo autem Cl. Bezam, qui ὅτι hîc non εἰδικῶς ſed αἰτιολογικῶς accepit pro *quandoquidem*. ut ſenſus ſit, quandoquidem tu hæc, quæ magnæ ſunt poteſtatis & imperii, facis, quodnam ſignum das hujus autoritatis? Sicut Joan. 9. 17. Τί σὺ λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Id eſt, Quandoquidem oculos tuos aperuit, quæ jam tua de eo eſt ſententia?

VERS. 22. *Recordati sunt discipuli ejus*, ὅτι τοῦτο ἔλεγεν αὐτοῖς, *quod hoc dixisset eis.* Syrus, Vulg. & Arabs non legerunt αὐτοῖς. nec quicquam interest.

CAP. III.

VERS. 3. Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν. Beza, *nisi quis fuerit genitus denuo.* Malim cum Vulg. & Eras. *natus.* ut & Syrus usus est verbo ܐܬܝܠܕ, *nasci*, non ܐܬܬܘܠܕ, *gigni.* Certè versu seq. mihi quidem duriusculum videtur, *Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in uterum matris suæ secundo introire, ac gigni?* simplicius videtur *nasci.* hoc enim vult, eam esse uteri materni conditionem, ut infans inde nasci queat, non senex. nec obstat quod hîc de nova hominis creatione agatur. Ea enim est inter gigni & nasci relatio, ut qui natus dicitur, genitus quoque intelligatur. quum enim nemo ex sese nascatur, qui ex Spiritu natus dicitur, generante Spiritu natus indicatur.

VERS. 17. ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Eras. & Beza, *ut condemnet mundum.* Vulgatus ad verbum, *ut judicet mundum.* quod non immerito Syrus & Arabs sunt secuti. etsi enim amphiboliam habeat, quia tamen eadem est in Hebraico דין, visumque est Spiritui S. eandem retinere in Hellenismo, non hîc tantum sed & per omnes hosce libros, existimo in interpretatione retinendam, ut quæ vel per oppositum verbum, ut hoc loco, vel per subjectam materiam facile tollitur. quin & ἐμφατικώτερον videtur, damnationem sic innuere, ut simul etiam Dei judicis actio nominetur. Vt quum 1 Cor. 11. ii qui indignè edunt in Cœna dicuntur edere κρίμα, judicium, damnatio intelligitur, sed quæ à justo judice, re ipsa judicium ferente, infligenda est.

VERS. 18. ܘܠܐ ܗܝܡܢ ܒܫܡܗ ܕܝܚܝܕܝܐ
ܒܪܗ

ܒܪܗ ܕܐܠܗܐ. Trem. & Boder. *quia non credidit in nomen unigeniti,* vel *unici filii Dei.* Non ſunt hæc apud Syrum accipienda conſtructione adjectivi & ſubſtantivi, ſed per appoſitionem, *quia non credidit in nomen unigeniti, filii Dei.* alioqui dicendum fuerat, ܒܫܡܗ ܕܒܪܗ ܝܚܝܕܝܐ ܕܐܠܗܐ, poſtpoſito adjectivo. quemadmodum Arabs, quum adjectivi & ſubſtantivi conſtructionem adhibere vellet, dixit, باسم ابن الله الوحيد, *in nomen filii Dei unigeniti.* poſtpoſito adjectivo more Orientalium.

VERS. 21. ὁ δὲ ποιῶν ἀλήθειαν. Tota phraſis Hebraiſmum habet, etiam vox ἀληθείας. itaque qui veritatis vocem retinet, rectius etiam cum Vulgato faciendi verbum retinet, ut totus Hebraiſmus maneat, quam ſi vertat, *Qui dat operam veritati.* אמת, ἀλήθειαν, LXX ſeniores etiam vertunt δικαιοσύνην, Gen. 24, 49. Eſa. 38. 19. & 39. 8. & ὁσιότητα, Joſ. 24. 14. adeo ut ἀλήθεια, δικαιοσύνη, ὁσιότης ipſis ſint ſynonyma. Inde eſt quod Eſa. 45. 19. pro מֵישָׁרִים, *rectitudines,* dicunt ἀλήθεια. ſed nullus locus illuſtrior, quam qui eſt Eſa. 26. 10. *Impius* יְעַוֵּל *perverſè agit.* LXX, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσῃ, *veritatem non facit.* adde Prov. 28. 6. *ubi pauper ambulans* בְּתֻמּוֹ *in integritate ſua,* LXX, ἐν ἀληθείᾳ, *in veritate.* & 8. 20. pro נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט, *ſemitarum juris,* dicunt τρίβων ἀληθείας. Quid ergo eſt, ὁ ποιῶν ἀλήθειαν? מִי שֶׁלֹּא יְעַוֵּל, *qui non perverſè agit.* הָעֹשֶׂה מֵישָׁרִים וְתֹם מִשְׁפָּט, *qui facit rectitudinem, integritatem, & jus.* Hæc Nonnum non intellexiſſe, eruditiſſimè docet Nob. Heynſius, in Ariſtar. p. 213. 219. Quod autem in eodem hoc verſu apud Syrum legitur, ܕܢܸܬܝܲܕܥܘܢ, *ut cognoſcantur,* etſi editiones omnes in ea punctatione conſentiant, legendum tamen ex analogia Grammatices ܕܢܸܬܝܲܕܥܘܢ. ὅτι ἐν Θεῷ ἐστιν εἰργασμένα. Eraſm. *Quod per*

Deum sint facta. Id est, Deo operante velle & perficere. Beza, *secundum Deum.* id est, ex Dei præscripto. Malim verbotenus cum Vulgato, Syro & Arabe, *in Deo.* id enim & per Deum, & secundum Deum, &, si amplius vis, ad Dei gloriam comprehendit. Nam in Deo facta dicuntur opera, quæ in ipso bonitatem suam ac laudem habent, quæ ipsum tanquam causam, objectum, & finem respiciunt, adeoque ipsius virtute, ad ipsius voluntatem, in ipsius gloriam sunt edita.

VERS. 22. *Postea venit Iesus*, εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν. Vulgatus, *in Iudæam terram.* Eras. *in terram Iudæam.* est enim, inquit Cl. Beza, mollior collocatio, si totum præcedat, pars sequatur. Existimasse videtur, Vulgatum & Erasmum Ἰουδαίαν γῆν habuisse pro duobus substantivis per appositionem constructis, ubi prius sit pars, alterum totum. Arbitror potius pro adjectivo & substantivo ea habuisse, aut certe habenda esse, ut *in Iudæam terram*, vel *in terram Iudæam*, sit *in Iudaicam terram.* Etsi enim Ἰουδαίαν substantivè passim usurpari fatear, fit id tamen quia substantivum γῆν in se comprehendit. alioqui per se adjectivum est, & tale iterum fit, quum γῆ exprimitur. Sed quomodo Dominus venit in terram Judaicam, quum ex cap. præced. constet, jam pridem in ea fuisse? Optimè Cl. Beza vidit, γῆν hîc non indefinitè sumi, sed speciatim pro territorio Judææ, quatenus ab ejus metropoli Hierosolyma distinguitur, eique circumjectum erat. Quandoquidem enim durante festo in urbe fuerat, jam inde exiens dicitur venisse εἰς γῆν, *in terram*, id est, territorium Judææ. Novum tamen hoc doctissimo viro, & fortassis ἅπαξ λεγόμενον videtur. moneo itaque apud Hebræos ארץ non raro sumi pro שדה, *agro.* ut, quod sæpe occurrit, תִּזְרַע אַרְצְךָ, *conseres terram tuam*, pro שָׂדְךָ, *agrum tuum.* quin & contradistinguitur urbi, Jos. 8.1. *Dedi in manum tuam Regem Ai*, וְאֶת עִירוֹ וְאֶת אַרְצוֹ, LXX, καὶ τὴν πόλιν αὐτοῦ,

αὐτοῦ, ἐ τὴν γῆν αὐτοῦ, & urbem ejus, & terram ejus, id est, & totum territorium ad urbem ejus pertinens. Notum est γῆν & χώρας sæpe confundi. Χώρας quoque urbi interdum contradistingui. ut Luc. 21. 21. Joan. 4. 35. ubi χώραι, Syrus ܐܪ̈ܥܬܐ, *terræ* dicuntur λευκαὶ, *albæ*. intelliguntur arva extra urbes sita, quæ maturas jam segetes tulerunt. Sequitur autem, Καὶ ἐκεῖ διέτριβε μετ' αὐτῶν. Vulgatus, *demorabatur*. Eras. *morabatur*. Beza, *degebat*. non malè Syrus, ܡܬܗܦܟ ܗܘܐ, & Arabs, يتردد, *conversabatur*. quia enim additur *cum illis*, non mera commoratio, sed conversatio indicari videtur, qua una cum illis ultro citroque isthic loci commeans occupatus erat, seque exercebat. Id enim sæpe est διατρίβειν, præsertim cum additur μετά τινος, *occupatum esse, versari, exercere se cum aliquo*. inde διατριβαὶ, *congressus, disputationes, dissertationes, exercitia & occupationes*.

VERS. 23. *Etiam Ioannes baptizabat* ܒܥܝܢ ܝܘܢ ܕܒܓܢܒ ܫܠܝܡ, ἐν Αἰνὼν, ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ. Syrus pro Αἰνὼν, habet, ܥܝܢ ܝܘܢ, עין יון. Arabs, عين نون, עין נון. Cl. Sculteτus lib. 1. Exercit. Euang. p. 83. mendum statuit in lectione Syriaca, eamque eandem esse vult cum Arabica. neque assentiendum dicit doctissimo interpreti, qui non animadversâ librarii mendâ, exponit Syriacam scripturam *oculus columbæ*. at hin non est *oculus piscis*. quem interpretem dicat nescio; ego sane ei potius quam Sculteto hîc assentiar. neque enim veram modo, sed & rectissimam Syri lectionem esse arbitror. si modo fides habenda Mappæ terræ Sanctæ, quæ ab ipsis Judæis Amstelodami nuper edita est. ubi prope Jordanem in finibus tribus Manasse, ubi ea tribui Issachar est contermina, datur שלם, & juxta eam עין יון, quod Clar. Junius, in notis ad versionem

Tremellii, rectè meo judicio vertit, *fons columbi.* quod autẽ addit Junius, Schalim per syncopen dici Syrè pro Schaalim, eumque locum fuisse in finibus Benjaminis, de quo 1 Sam. 9. 4, non probo. Ex Mappa enim constat, Hebraicè scribi שָׁלֵם, quod rectè Syrè, ܫܠܝܡ, non autem שַׁעֲלִים, de quo 1 Sam. 9. 4, ac fuisse in tribu Manasses, non Benjaminis. Audiatur Hieronymus in locis Hebra. *Aenon*, inquit, *juxta Salim, ubi baptizabat Iohannes, & ostenditur nunc usque locus in octavo lapide Scytopoleos ad meridiem juxta Salim ad Iordanem.* Consentit prorsus Mappa Judaica, ubi cis Jordanem est בית שאן, quæ Scytopolis dicta est, urbs ad tribum Manassis pertinens, sed tribui Issachar inclusa, habens ad meridiem שלם & עין יון. Scytopolin autem esse Bethsan testatur etiam Hieronymus in locis Hebr. Cur autem ibi dicuntur fuisse ὕδατα πολλά? *non*, inquit Cl. Beza, *quod Iordanis ibi inundaret, sed quod multi ibi rivi essent, quorum etiam in eo tractu circa Aroer fit mentio in libris Mosis.* Nescio quid viderit vir doctiss. cur hunc tractum collocarit circa Aroer, Hebraicè עֲרֹעֵר, quæ civitas erat procul satis ultra Jordanem sita ad ipsum fluvium Arnon, ubi neque τῆς Σαλεὶμ, neque τῆς Αἰνὼν ulla mentio. Loca fuerunt cis Jordanem, juxta fluvium, rivis ex Jordane derivatis irrigua. Imo fons in Aenon fuisse videtur, unde nomen loco עֵין יון, *fons columbi.*

VERS. 25. Ἐγένετο οὖν ζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίων. Vulg. & Erasm. *Facta est* (vel *orta*) *autem quæstio ex discipulis Ioannis.* nihil subintellecto. At Beza subintelligit τινὸς, *quibusdam ex discipulis.* Syrus τινὶ, ܠܚܕ ܡܢ ܬܠܡܝܕܘܗܝ ܕܝܘܚܢܢ, *uni ex discipulis Iohannis.* ut & pro μετὰ Ἰουδαίων habet ܥܡ ܝܗܘܕܝܐ ܚܕ, *cum Iudæo uno.* Quemadmodum Cl. Camerarius in quibusdam libris & vetere suo codice legi ait μετὰ Ἰουδαίου. Arabs,

بين

بين تلاميذ يوحنا واليهود, *inter discipulos Iohannis & Iudaeos.*

VERS. 26. Καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. Syrus pro πάντες, ܣܓܝܐܐ, *multi.* explicat, *omnes* hyperbolicè dici pro *plurimi.*

VERS. 27. *Non potest homo recipere quicquam.* Solus Syrus addit, ܡܢ ܨܒܘܬ ܢܦܫܗ, quod Trem. & Boder. in Paris. verterunt *ex voluntate sui ipsius.* In Reg. *ex animi sui voluntate.* Syris, *voluntas,* ܨܒܝܢܐ dicitur. at ܨܒܘܬܐ, *res* est. ad verbum itaque verte, *ex re animae suae,* id est, ex seipso, ex ulla re quam in se habet. nam Joan. 5. 19. ponitur eadem phrasis pro ἀφ' ἑαυτοῦ.

VERS. 31. Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. Beza, *qui è terra est, terrenus est, & terrena loquitur.* At Vulg. & Syrus maluerunt κατὰ πόδα vertere, *qui de terra est, de terra est, & de terra loquitur.* quod mihi valdè emphaticum videtur, & ambiguum quidem, sed non tautologum. imo quia non tautologum, ne ambiguum quidem. Nam aut fœda hîc est tautologia, aut res ipsa indicat prius ὢν significare generationem vel productionem, alterum ἐστί constitutionem. similiter prius ἐκ materiam generationis, alterum materiam constitutionis, ut loquuntur Philosophi. Sensus est, qui ex terra originem traxit, totus terra constat, non aliam naturam quam terrenam habet. sequitur, *& de terra loquitur.* quod sane non idem est cum, καὶ τὰ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ, *& quae ex terra sunt* sive *terrena loquitur.* nam *terrena loquitur,* indicat quales res loquatur, nempe quae ex terra sive terrenae sunt. at *ex terra loquitur,* indicat qua virtute & facultate loquatur, nempe quae merè terrena sit, quam ex terra haurire potuit, qua constat & ex qua ortum duxit.

Arabs

Arabs, ἐκ τῆς γῆς ἐστι, quoque vertit ut Beza, هو ارضي, *est terrenus.* præcessit in eo Bezæ Erasmus, & fateor parum in eo situm esse. Sed alterum ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ, Arabs & Erasmus prudenter ad verbum transtulerunt. Etsi hic in notis dicat, dilucidius futurum, si extremæ particulæ addidisset articulum, τὰ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. quod mihi secus videtur.

VERS. 34. οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα. Arabs, Eras. & Beza suppleruut τούτῳ vel αὐτῷ, *huic.* Vulg. & Syrus non item.

VERS. 36. Ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ. Vulgatus, *qui incredulus est filio.* Eras. *qui non credit.* Beza, *qui non obtemperat.* Syrus, ܡܢ ܕܠܐ ܡܬܛܦܝܣ ܠܒܪܐ, quod Trem. & Boder. in Paris. *qui non acquiescit filio.* pejus multo in Reg. *qui non satisfactus est de filio.* cujus rationem non capio. est enim usitata Syris vox, ܐܬܛܦܝܣ, pro *obedire.* verte ergo, *& qui non obedit filio.* Sic Arabs, من لا يطع الابن, *qui non paret filio.*

CAP. IV.

VERS. 4. Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι. Syrus, ܡܥܒܕܐ ܗܘܬ ܠܗ ܕܝܢ ܕܢܐܬܐ ܢܥܒܪ, Trem. & Boder. *Opus autem ei erat ut veniens transiret.* ab ܥܒܕ, *fecit*, fit Aphel, ܐܥܒܕ, *operatus est*, 2 Cor. 7.11. Inde primum participium ܡܥܒܕ, *operans*, 1 Cor. 12.6. Secundum partic. ܡܥܒܕ, *factus.* fœmininum ܡܥܒܕܐ, *facta.* & neutraliter *factum.* Ad verbum itaque sonat, *factum erat ipsi autem, ut veniens transiret.* id est, res ita facta, ita comparata & constituta erat, ut è Judæa in Galilæam abiturus, per

per Samariam transeundum esset. Ferrarius, ܡܚܒܠ̈ܐ, *effectus*, adjectivè. addit etiam, *veneficum*, *præstigiatorem*, *magum* designare; quod non est hujus loci.

VERS. 6. Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. Syrus & Arabs, πηγὴ ὕδατος, *fons aquæ Iacobi.* Sequitur, ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ, *sedebat sic ad fontem.* Consentiunt Vulg. & Arabs. Syrus aut non legit, aut tanquam expletivam solummodo emphaticamque particulam præteriit οὕτως. Idque optimè. nihil enim est nisi illativa particula, consequens ex antecedenti inferens. quod Hebræi per Vau, Arabes per Fe, Belgæ per **soo** efficiunt. quæ particula Belgis etiam propriè valet *sic*, sed quando illativa est, non redditur Latinè, ut nec Hebræorum Vau, nec Arabum Fe. hoc loco Belgicè dicas, **Jesus dan/ dewijle hy vermoeyt was van de reyse / soo sat hy aen de fonteyne.** nec aliter οὕτως accipitur Act. 20. 11. ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρις αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. *Et quum diu disseruisset usque ad auroram, sic exivit*, id est, simpliciter, *exivit*, **soo is hy uytghegaen.** infert tantum consequens. quocirca Syrus ibi pro οὕτως dixit, ܗܝܕܝܢ, *tunc exivit.* ut & Latinè, si qua particula illativa uti velis, optimè dixeris, *quum diu disseruisset, tum exivit.* Et hoc nostro loco, quum lassus esset Jesus ab itinere, tum sedit ad fontem. sed elegantius sive *sic*, sive *tum* omittitur. At Belgicè particula **soo**, id est, *sic*, tam est in istis locis necessaria, ut inelegantiæ sit omittere. Additur, ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. Syrus & Arabs omittunt ὡσεί.

VERS. 27. Καὶ ἐπὶ τούτῳ. Arabs ad verbum, وفي هذا, *& in hoc.* Vulg. & Eras. *continuo.* Beza; *interea.* Syrus, ܘܟܕ ܡܡܠܠ, *& ipso loquente.* Sensus enim est, eo ipso tempore quo hæc diceret.

VERS. 28. Καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις. Arabs, للناس, *hominibus.*

nibus. Vulg. & Eras. *illis hominibus*. Beza, *ejus loci hominibus*. Syrus non legit τοῖς ἀνθρώποις.

VERS. 31. Ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταί. *rogabant eum discipuli*. id est, orabant, postulabant ab eo. Sic infra ℣s. 47. & 14. 16. & sæpe alibi in Euangeliis. Inusitata hæc significatio apud probatos autores Græcos, ubi tantum pro *interrogare, sciscitari* usurpatur, opponiturque ei ἀποκρίνεσθαι, *respondere*. Hellenisticæ hoc linguæ est. Nam שאל Hebræis & *interrogare*, & *orare*, *postulare*, *petere* significat. Hinc Ps. 122. 6. שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם, *postulate*, *optate*, *precibus impetrate pacem Hierosolymæ*, LXX, ἐρωτήσατε τὰ πρὸς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ. vide & Ps. 35. 13.

VERS. 35. Οὐχ' ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; Beza, *Nonne vos dicitis, Adhuc quadrimestre spatium superest, & messis aderit?* Quorum verborum sensus non alius esse videtur, quam qui fuit Syri & Arabis, vertentium, *post quatuor menses venit messis*. Quod vulgo capi solet, ac si ab eo tempore quo hæc contigerunt, quadrimestre adhuc reliquum fuerit ante messem. Quam sententiam merito rejicit magnus Heynsius, quia ex æstu qui fatigavit Servatorem æstatem fuisse constat, & messem, quia jam albas ad messem regiones spectari jubet, quorum neutrum quadrimestri ante messem convenit. Observatu autem dignissima est maximi viri in Aristarcho suo sententia, statuentis τετράμηνον dici eam partem anni, in qua duo Regalim, Pascha & Pentecoste, concurrerent. quorum altero initium, altero finem sumebat messis. ut sensus sit, τετράμηνός ἐστιν, ἐν ᾧ θερισμὸς, *quadrimestre spatium est, in quo messis*. adeo ut hoc quindecim, aut circiter, ante Pascha diebus dicatur. decimo quinto enim mensis nisan primus erat festi dies. postridiè, id est, decimo sexto mittebatur falx in messem, ut apparet ex Deut. 16. 9. & novarum frugum manipulus offerebatur, Levit. 23. 11. Egregium hoc est

est inventum. cui nihil deest, nisi ut liqueat solere Judæorum annos in ejusmodi quadrimestrium trientes dividi, aut certe primos quatuor anni menses, in quos duo illa festa incidebant, peculiari privilegio τετράμηνον fuisse nuncupatos. Addamus sententiam Camerarii, qui ad versionem Vulgati, *Quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit*, Τετράμηνον, inquit, *intelligitur tempus 4 mensium. Id est, restare adhuc 4 menses de illo anno, quod incidit scilicet tempus in messem, siquidem ducitur initium anni ab ingressu solis in signum libræ. quod haud scio an non sit factum adhuc templo & re Hierosolymitana utcunque stante.* Hactenus ille. Quæ sententia valde arrideret, si conveniret computus. Inchoabatur politicus Judæorum annus mense Tisri, cujus initium à novilunio quod proximè præcedit aut sequitur Aequinoctium autumale, sive ingressum solis in Libram. Inde usque ad primum mensis Nisan (circa id enim fere tempus hæc à Christo dicta fuere, utpote ante messem dicta, quæ decimo sexto ejus mensis initium capiebat) erant menses tantummodo sex. restabant ergo adhuc de illo anno, non quatuor solummodo, sed sex alii menses. Libet itaque hîc nostram etiam asscribere conjecturam. Laudo Syrum & Arabem, qui verterunt, *An non dicitis vos, post quatuor menses venit messis?* sed alio sensu, quam vulgo capi solet. *An non dicitis vos?* id est, an non dicere soletis? an non tritus hic inter vos sermo est, post quadrimestre erit messis? Id vulgatum apud vos dictum est, sed cujus jam nullus usus. Ecce enim dico vobis, elevate oculos vestros & spectate regiones: nam albæ jam sunt ad messem. Vt autem, quid velimus, intelligatur, sciendum, apud Judæos inter sationis & messis tempus quadrimestre fere intercessisse. Nam mense Tisri, qui partim Septembri, partim Octobri nostro respondet, colligebant fruges fructusque ex agris in horrea; unde eo mense חַג הָאָסִיף festum collectionis. Sequenti mense Mar-

chesvan, qui partim Octobri, partim Novembri respondebat, fiebat aratio. Mense Cisleu, qui parte una Novembri, altera Decembri respondebat, quo tempore fere היורא, *pluvia tempestiva* cadebat, fiebat satio. Inde autem, nempe à medio Cisleu, usque ad medium Nisan, quo initium erat messis, quadrimestre est. Hinc jam, jacto in terram semine, consolatoria hæc sententia, Ἔτι τετράμηνόν ἐστι, ϗ ἔρχεται θερισμός. Hic vester sermo esse solet, inquit Christus. Jam aliter loquendum. neque enim jam quadrimestris spatii mora opus est, ut exspectetur messis. attollite oculos vestros, videbitis albas ad messem regiones. non misi vos ad serendum, sed ad metendum. alii ante vos severunt, & laborarunt: vos intratis in ipsorum labores. restat tantum, ut sine mora maturas fruges demetatis.

VERS. 37. Ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ἀληθινός. Beza, *In hoc enim dictum illud verum est.* τούτῳ refert ad id quod versu superiore dictum est, cui aptetur γνώμη, quam hîc λόγον dici vult. doctè sanè & non ineleganter. ideo ὁ λόγος, vertit *illud dictum.* Vulgatus tamen, *in hoc enim est verbum verum.* Erasmus, *sermo verus.* Syrus, ܡܠܬܐ ܕܫܪܪܐ, *sermo veritatis.* Arabs, لانه في هذا توجد كلمة الحق, *nam in hoc invenitur verbum veritatis.* videntur *in hoc* retulisse ad sequens dictum, *Alius est qui seminat, alius qui metit.* Vt sensus sit, In hoc enim dicto invenitur sermo verus, id est, verissimum est quod hoc dicto dicitur. Res tamen eodem redit.

VERS. 41. Καὶ πολλῷ πλείους ἐπίστευσαν. Syrus tantum, ܣܓܝܐܐ, *multi,* Arabs, جمع كبير, *turba magna.*

VERS. 43. & 44. Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, ϗ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Αὐτὸς γὰρ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει. Multum exercuit viros doctos hic locus. Alii præsidium quærunt in ἐμαρτύρησεν,

quod

quod vertunt per plusquamperfectum, *testatus fuerat*. alii in ἀπῆλθον, quod vertunt, *digressus est*. Syrus & Arabs aliud præsidium subministrant, quum ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι vertunt *in civitate sua*. Si enim Galilæa hîc opponitur civitati alicui, puta Nazareth, quæ & ipsa in Galilæa sita erat, non sumenda est vox Galilææ indefinitè, quomodo & ipsam Nazareth comprehendit, sed strictè pro territorio Galilææ extra urbem Nazareth sito. Plane sicut supra 3. 22. Christus quum in urbe Hierusalem fuisset, dicitur venisse εἰς Ἰουδαίαν γῆν, *in territorium Iudææ*. Quid? an Jerusalem non erat in Judæa? erat, si indefinitè sumas. at si strictè, distinguitur territorium Judææ ab urbe Hierusalem, utpote extra eam situm. Sicut ergo ἡ Ἰουδαία γῆ opponitur τῇ Ἱερουσαλήμ, sic ἡ Γαλιλαία, sup. γῆ, opponitur τῇ Ναζαρέθ. Sensus est, Christum Samaria exeuntem, non recepisse se in patriam urbem Nazareth, sed abiisse in territorium Galilææ. quia dicebat, non esse Prophetam acceptum in patria civitate.

VERS. 46. Καὶ ἦν τις βασιλικὸς, οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν Καπερναούμ. Beza trajecit ἐν Καπερναούμ, & connexuit cum verbo ἦν, *Erat Regius quidam in Capernaum*. Idem fecerunt Syrus & Arabs. Porro βασιλικὸς Vulg. & Eras. vetterunt *Regulus*. putat enim Erasm. legendum βασιλίσκος. Sed quia constanter exemplaria habent βασιλικὸς, in notis vertit *Regalis*, aut *Regius*. quod postremum elegit Beza. Sic Arabs, انسان ملكي, *vir regius*. At Syrus, ܥܒܕܐ ܕܡܠܟܐ, *servus regis*. id est, quidam qui ad aulam Regis Herodis pertineret, vel Præfectus regius. quod doctissimè pertractatur in Aristarcho maximi Heynsii.

CAP. V.

VERS. 2. Ἐπὶ τῇ προβατικῇ. Syrus ea non legit. Κολυμβήθρα, Vulgatus, Eras. & Beza, *piscina*. rectè. LXX enim

utuntur pro Hebr. בְּרֵכָה. quod interdum etiam *κρήνην*, interdum *λίμνην*, sed frequentius *κολυμβήθραν* vertunt. Syrus, ܕܘܟܬܐ ܕܡܥܡܘܕܝܬܐ, *locus baptismi vel lavacri.* at ẏſ. 4. ſimpliciter ܡܥܡܘܕܝܬܐ, ut & Arabs, صبغة, *baptiſmum, lavacrum, intinctionem.* Ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδά. Vulgatus perperam *Bethſaida*. vide Bezam. Syrus optimè, ܒܝܬ ܚܣܕܐ, *domus miſericordiæ,* aut *pietatis*, aut *beneficentiæ*. Erat enim quaſi *νοσοδόχειον*, ubi ægri & valetudinarii decumbentes miraculo ſanabantur. Alia tamen eſt ſententia doctiſſimi viri Caninii, ita ſcribentis, *Eſt autem Betheſda domus effuſionis, ab* אשד *verbo Syriaco, effudit, à ſanguine victimarum effuſo. Hinc Græcè dicitur* προβατική, *quaſi victimarum dicas.* Non abs re id rejicit Cl. Beza, quod non ibi ſed apud altare mactarentur victimæ. Sed addo, non malè tamen dici בית אשדא, *domum effuſionis*, quod ibi funderetur aqua in oves, ad eas à ſordibus abluendas, quo ad victimam aptarentur. quam ob cauſam Syrus *domum ablutionis* dixit. Non omittenda hîc verſio Arabis, quæ ſic habet, وكان هناك بيروشليم البروباتيكي قولمبثرة تسمي بالعبرانية بيت الرحمة تاويله بركة الضان, *& erat ibi Hieroſolymis probatiki columbathra, quæ nominatur Hebraicè domus miſericordiæ, & eſt interpretatio ejus, piſcina ovium.* Vbi primum notandum, quod non legerit, *ἦν* ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, *erat ad probaticam*, ſupple portam, *piſcina.* ſed *ἦν* προβατικὴ κολυμβήθρα, prout etiam Chryſoſtomi & Theophylacti editiones habent. quod interpretatur ad verbum, بركة الضان, *piſcina ovium.* Convenit id cum Hieronymo in locis Hebr. *Betheſda*, inquit, *piſcina in Ieruſalem, quæ vocatur* προβατική, *& à nobis interpretari poteſt pecualis. Hæc quinque quondam porticus habuit, oſtenduntúrque gemini lacus: quorum unus hybernis pluviis adimpleri ſolet: alter mirum in modum*

modum rubens, quasi cruentis aquis, antiqui in se operis signa testatur. Nam hostias in eo lavari à sacerdotibus ferunt: unde & nomen accepit. Ipsa ergo piscina dicebatur probatica. etiam in plerisque Latinis codicibus Vulgatæ versionis. Et quamvis quidam legant *super probática*, non judicarunt tamen Romani correctores, inquit Brugensis, præpositionem eam præponendam. Deinde apud Arabem observandum, quod Bethesda verterit, بيت الرحمة, quod idem valet cum Syriaco בית חסדא, *domus misericordiæ.* in Romana tamen editione legitur, بيت صايدا, *Bethsaida.* procul dubio in gratiam Vulgati. Per στοὰς autem non tam porticus, quam distincta conclavia & ταμεῖα intelligi, eruditissimè pertractavit magnus Heynsius.

Vers. 4. Ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν. Consentiunt prorsus Syrus & Arabs. At Vulgatus, *Angelus autem Domini* &c. pro γὰρ legit δέ. & addidit Κυρίου, quod & in duobus codicibus additum legit Beza. Κατὰ καιρὸν, Vulg. *secundum tempus.* Erasm. *certo tempore.* Beza, *certo momento.* Syrus, ܒܙܒܢ ܙܒܢ, ut & Arabs, في حين حين, *in tempore tempore.* Κατὰ distributivè acceperunt. quod dupliciter intelligi potest. nam ut ad Matt. 24.7. monuimus, ubi κατὰ τόπους Syrus repetito nomine vertit בדוכא דוכא, repetitio illa interdum universalem distributionem denotat. atque ita *in tempore tempore* esset singulis temporibus. ubi si per tempus intelligatur annus, sicut Apoc. 12.14, καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ, sensus erit, Angelum descendisse singulis annis. scilicet hoc ipso festo Pentecostis, quo jam Hierosolymam venerat Christus. quam Cyrilli sententiam fuisse, ex eo adfert Cl. Heynsius. interdum vero particularem distributionem, sicut בלשן לשן, *in lingua lingua*, id est, *variis linguis.* אנשין אנשין, *viri viri*, id est, *quidam, varii.* ita hoc loco, *in tempore tempore*, id est, variis temporibus. Latine, *per tem-*

tempora. ſicut *συμπόσια συμπόσια, per convivia. πρασιαὶ πρασιαί, per areolas.* Helleniſticum eſt. quod Græcè dicitur *κατὰ συμπόσια, κατὰ πρασιάς.* Ita hoc loco *κατὰ καιρὸν, per tempora*, id eſt, diſtributis & variis temporibus. ſumto *καιρὸν* collectivè. ſicut alibi *κατὰ ἑορτὴν* Cl. Beza vertit *ſingulis feſtis.* ἑορτὴν ſumto collectivè. Sequitur, *καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ.* Syrus, ܘܡܙܝܥ ܗܘܐ ܠܗܘܢ ܠܡ̈ܝܐ, *& commovebat illas aquas.* notat Eraſmus quoſdam codices legere *καὶ ἐταράσσετο ὕδωρ.* Sic Vulgatus, *& movebatur aqua.* Arabs, وكان يحرك الماء. quod ambiguum eſt ob abſentiam vocalium. ſi enim legas, يُحَرِّك, eſt, *movebat.* ſi يُحَرَّك, *movebatur.* prius elegit Rom. verſio. Sequitur, *καὶ ὁ πρῶτος ἐμβάς, & qui primus ingreſſus eſſet.* Syrus, ܢܚܬ ܗܘܐ, & Arabs, كان ينزل, & Vulg. *deſcendebat.* videntur legiſſe *καταβάς.*

VERS. 6. *Hunc vidit Ieſus, & cognovit*, ὅτι ἤδη πολὺν χρόνον ἔχει. Syrus, ܘܝܕܥ ܕܙܒܢܐ ܣܓܝܐ ܐܝܬ ܠܗ. Boder. in Pariſ. *Quod tempore multo fuiſſet ei.* quid fuiſſet? Trem. ſupplet, *infirmitas ejus.* Regia, *Eum multo tempore egiſſe in morbo.* verte, *quod multum tempus eſſet ei*, ſive *haberet.* *κατὰ πόδα* tranſtulit, ὅτι πολὺν χρόνον ἔχει, ſicut & Vulgatus, *quia jam multum tempus haberet.* Ambiguum id eſt. Poteſt enim tempus intelligi vel morbi, quo diu detentus fuerit, vel ætatis in qua provectus eſſet. ad morbum retulit Eraſm. *Quod jam multum temporis morbo teneretur.* & Beza, *eum jam multum temporis egiſſe* in morbo. Ad ætatem vero Arabs, ان له سنين كثيرة, *quod annos multos haberet*, id eſt, quod jam ſatis magnæ ætatis eſſet, ὅτι ἤδη πολυχρόνιος εἴη. Nec dubito quin eadem Syro & Vulgato mens fuerit. nam *multum tempus habere*, quum ita abſolutè dicitur, grandem potius ætate denotat, quam eum qui cum diuturno morbo confli-

conflictatus est. Fuerat jam annos 38 morbo detentus, & mediocris forsitan fuerat ætatis quum eo corriperetur. jam ergo ad senectutem vergebat. Duo hîc & morbum difficilem, & miraculum illustre reddebant. primum quod diuturno laborasset morbo. alterum quod πολλὼ ἤδη χρόνον ἔχῃ, *grandævus jam esset*. Fere huc delabor, ut verissimam hanc credam esse interpretationem.

VERS. 7. *Respondit ei ægrotus ille*, Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, *Domine, hominem non habeo* &c. Syrus & Arabs, *Ita Domine, sed hominem non habeo.*

VERS. 13. Ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ. Vulgatus, *Iesus enim declinavit à turba constituta in loco*. Beza, *evaserat è turba quæ erat in illo loco*. Syrus, ܐܬܓܢܒ ܗܘܐ ܠܗ ܒܟܢܫܐ ܣܓܝܐܐ ܕܐܝܬ ܗܘܐ ܒܗܘ ܐܬܪܐ, *subduxerat se per turbam multam quæ erat in illo loco*. ὄχλου ὄντος accepit pro Ablativis absolutis, *subduxerat se, turbâ existente in illo loco*, id est, ut habet Erasmus, *quòd turba esset in eo loco*. rectè observat, non dici ἐξένευσεν ὄχλου τοῦ ὄντος ἐν τῷ τόπῳ, sed absolutè ὄχλου ὄντος. Indicatur, nihil mirum esse quod se subduxerit, quum inter plurimos facile sit unum aliquem latere, quem non agnoscas. Non laudo autem quod ἐξένευσεν maluerit à ξενίζειν, *peregrinum & ignotum fieri*, deducere, quam ab ἐκνεύειν. Rarum enim prius verbum est. alterum, quod propriè *enatare* significat, usitatum est LXX interpretibus pro סור *recedere, secedere, declinare*. ut Jud. 4. 18. סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי, ἔκνευσον κύριέ μου, ἔκνευσον πρός με. *declina Domine mi, declina ad me*. Item pro פָּנָה significante etiam *declinare*. vide Jud. 18. 26. 2 Sam. 2. 24. & 23. 16.

VERS. 19. Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. Beza; *non potest Filius à semetipso*

operari, id eſt, *niſi viderit Patrem operantem.* ποιεῖν accepit pro ἐργάζεσθαι. & ne ſenſus eſſe videatur, Filium à ſemetipſo facere, quod vidit Patrem facientem, quod particula *niſi* innuere videtur, & tamen eſt ἀσύςατον, voluit, *non à ſeipſo*, exponi per, *niſi viderit Patrem operantem.* ideo interpoſuit *id eſt.* Syrus hanc difficultatem expedit, quum vertit, ܐܠܐ ܡܕܡ ܕܚܙܐ ܠܐܒܐ ܕܥܒܕ, *ſed quod videt Patrem operantem.* & Arabs, الا انه يعمل ما يري الاب يعمله, *niſi quòd facit id quod videt Patrem facientem.* ubi *niſi quòd facit* non aliud ſignificare poteſt quam *ſed facit.* Ἐὰν μὴ pro ἀλλὰ, *ſed*, etiam alibi uſurpatur. ut Gal. 2.16. ſicut & εἰ μὴ Matt. 24.36. Joan. 17.12. Eſt enim ἐὰν μὴ & εἰ μὴ idem quod Syris אן לא, unde per craſin אלא, ἀλλὰ, *ſed.*

VERS. 27. Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐςί. Syrus, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐςὶ, conjungit cum ſeq. verſu. De quo vide Bezam. Arabs & Vulgatus cum Græco conſentiunt, & ὅτι vertunt *quia.* quod cur improbet Cl. Beza, in notis vide. vult ὅτι poni pro καθὸ vel καθὼς, & verti *quatenus.* ut ſenſus ſit, Chriſtum, non tantum quatenus Deus eſt, judicem eſſe mundi, ſed poteſtatem illam accepiſſe etiam qua homo eſt. Atque ita καὶ *etiam* non pertinebit ad κρίσιν ποιεῖν, ſed ad ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐςὶ, hoc modo, *dedit ipſi poteſtatem judicium exercendi, etiam quatenus filius hominis eſt.* vix poſſum doctiſſimo viro aſſentiri, tum quia ὅτι pro *quatenus* inſolens eſt, tum quia καὶ ſuo loco relinqui malim. Laudo Syrum & Vulgatum, qui omnia κατὰ πόδα tranſtulerunt. Sed aliter capio, quam à pleriſque capi ſolet, qui Auguſtinum & Cyrillum ſecuti, ὅτι referunt ad ἔδωκεν, ut cauſa afferatur, cur, quum Deus judicandi poteſtatem per ſe habeat, datam ſibi eam eſſe dicat: quia nempe filius hominis ſit, adeoque creatura, quæ à ſe nihil habet, ſed aliunde accipere debet. Malim ὅτι referre ad καὶ κρίσιν ποιεῖν.

Dixe-

Dixerat versu superiori, *datum sibi esse habere vitam in seipso*. Id ipsi competit, quia Filius Dei est, ab æterno ab eo genitus. Jam addit, etiam judicandi potestatem sibi esse datam. quare? quia qui filius Dei est, idem quoque filius hominis est, adeoque aptus judicio ferendo. nam ut *vitam habeat in seipso*, sufficit Filius Dei sit. Sed ut *judicium exerceat*, non id sufficit, sed requiritur ut porro Filius hominis, id est, homo sit. Qui enim omnes homines ad se est coacturus, qui se visibilem judicem ipsis est exhibiturus, eos allocuturus, & sententiam laturus, non alia id in natura rectius, quam in humana peragere potest. Quamobrem Apostolus Act. 17. 31. dicit Deum judicaturum mundum *ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε*, *per virum*, vel *hominem quem definivit*. Est enim judicare vivos & mortuos pars muneris mediatorii, quod non nisi ab homine præstari potuisse Apostolus docet 1 Tim. 2. 5. Quare & in symbolo non alius dicitur venturus ad judicandum vivos & mortuos, quam qui natus est ex virgine, passus, mortuus &c.

VERS: 30. *Sed voluntatem τοῦ πέμψαντός με πατρός.* Syrus, Vulgatus & Arabs, ut & duo Bezæ codices, non legebant *πατρός*.

VERS. 31. *Ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής.* Rectè observavit Cl. Beza, *ἀληθὴς* idem esse quod Hebræis נאמן, & Syris שרירא, non modo *verum*, sed & *firmum*, ac *validum*. est enim ܐܫܬܪܪ Syris *confirmari*, *stabiliri*. ܫܪܝܪܐ quicquid firmum est & stabile, adeoque verum, quia nihil veritate firmius, sicut nihil mendacio vanius & instabilius. Idem est Arabibus الحق, *firmum*, *stabile*, *verum*. opponitur τῷ البطل, quod quamvis rem instabilem, infirmam, vanam, facile evanescentem significat, atque inde etiam mendacium. Idem esse Hebræis אמת & אמונה, vel ex Exod. 17. 12. liquet, ubi de Mose, וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה, *& erant manus ejus veritas*

vel *fides*, LXX, ἐγένοντο αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐστηριγμέναι, *erant manus ejus firmæ*. vide & 2 Reg. 18. 16. & 2 Sam. 20. 19.

VERS. 35. Ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. verti solet ἀγαλλιασθῆναι, *exultare*. At Syrus, ܕܢܫܬܒܗܪܘܢ, & Arabs, ان تتهللوا, *gloriari*. nam & apud LXX interpretes התהלל, *gloriari*, vertitur per ἀγαλλιᾶσθαι, Esa. 41. 16. Jer. 49. 4. Hesychius: Ἀγαλλίαμα, δόξασμα, *gloriatio*. Ἀγάλλεται, τέρπεται, γαυριᾷ, *delectatur*, *gloriatur*. Πρὸς ὥραν, Syrus, ܕܫܥܬܐ, Tremel. & Boder. *ad horam*. proprie, *horæ*, sup. spatio. ܕ format genitivum, pro ܒܥܕܢܐ ܕܫܥܬܐ, *in tempore horæ*. vel ܕ format adjectivum, ut Matt. 13. ܕܙܒܢܐ ܐܢܘܢ, *temporarii sunt*. sic ܕܫܥܬܐ, *horarii*, qui tantum ad horam aliquid faciunt. sensus idem est. exprobratur levis eorum inconstantia, quod super Johanne gestierint & gloriati sint, sed momentaneo tantum gaudio, in quo præter impetum nihil solidi, nihil firmi fuerit. Simplicissimus hic videtur sensus, à doctissimis interpretibus receptus, nec alius quærendus.

VERS. 41. *Gloriam ab hominibus* οὐ λαμβάνω, Beza, *non capto*. Malim cum Vulg. Eras. Syro & Arabe, *non capio*, vel *non accipio*. Captat enim qui venatur, operamque dat ut accipiat. at mens Christi latius patet. Sensus enim est, se gloriam hominum nec captare, nec oblatam arripere.

VERS. 45. Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα. Vulg. & Arabs μὴ acceperunt pro *ne* particula prohibendi. Syrus pro interrogandi *num*. vertit enim ܠܡܐ, *num putatis, quod ego accusabo vos coram patre?*

CAP. VI.

VERS. 11. Διέδωκε τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις. Consentit Arabs. At Vulg. & Syrus tantum legerunt Διέδωκε τοῖς ἀνακειμένοις. vide porro Bezæ notas.

VERS. 12. Apud Syrum scribitur, ܕܠܐ ܢܐܒܕ, *ut non pereat.* quod passim alibi scribitur, ܢܐܒܕ, & regulis Grammatices convenientius est. sed parum aut nihil interest. etsi enim per vocalem primam scribatur, pronunciatur per secundam, plane ut Arabum Phatah, quando sequitur litera schevata, id est, quum syllabæ compositæ inservit.

VERS. 19. Ἐληλακότες. Vulg. & Eras. *Quum remigassent.* Syrus, ܘܕܒܪܘ, *& duxerunt,* vel *egerunt,* sup. navim. Melius Arabs, ومضوا, *& profecti sunt.* vel ut Cl. Beza, *provecti.* Optimè enim Cl. Heynsius hîc observavit, ἐλαύνειν, quoties adjunctum habet spatium, aut terminum, nihil quam progressum notare. Idem hoc volebamus in observatione nostra ad Marc. 6. 48. καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν.

VERS. 21. Ἤθελον οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον. Vulg. Eras. Syr. & Arabs ad verbum, *voluerunt ergo eum recipere.* Id est, parati fuerunt id facere, sed non fecerunt, quia protinus appulerunt. Beza contra, *Cupidè ergo receperunt eum.* Quia Matt. 14. 32. & Marc. 6. 51. omnino apparet eum esse ingressum navigium. Cui sententiæ adstipulatur etiam Piscator. Hallucinari vero mihi videtur vir doctiss. quod has historias easdem arbitretur. Nam Marci sexto recedunt à Capernaum. jubet enim Christus ℣s. 45. ut trajiciant versus Bethsaidam. & ℣s. 53. dicuntur trajecisse in terram Genesareth, quæ inter Bethsaidam & Tiberiadem sita est, abiens

à Capernaum. At hîc apud Joannem, dicuntur ℣ſ. 17. iviſſe navi Capernaum, & ℣ſ. 21. dicitur navis perveniſſe in regionem in quam ibant, ergo in Capernaum. & ℣ſ. 24. dicuntur turbæ iviſſe Capernaum, quærentes Jeſum, eumque inveniſſe. Fatetur Cl. Piſcator ad ℣ſ. 22. locum miraculi fuiſſe prope urbem Bethſaidam, ubi diſcipuli navim fuerant ingreſſi & vecti Capernaumum. Si poſt cibationem factam vecti ſunt Bethſaidâ Capernaumum, ergo non, quod ait Marcus, Bethſaidam. Quum itaque diverſæ ſint hiſtoriæ, nihil cogit ut ἦλθον λαβεῖν aliter accipiamus, quam uſitata phraſis poſtulat.

VERS. 22. *Τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς θαλάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐκεῖ εἰ μὴ ἓν ἐκεῖνο. εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνεισῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πλοιάριον, ἀλλὰ μόνοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον.* Vulgatus & Arabs, *ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ* non legerunt. At quæ illi legerunt, *ἀλλὰ μόνοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον*, Syrus non legit. Vult autem Cl. Beza, hiare hujus verſus conſtructionem, quæ, interveniente parentheſi verſus 23, expleatur per Epanalepſin verſu 24. Aliam tamen conjecturam, qua hiatus curetur, habet in notis, ut nempe diſtinctio poſt *αὐτοῦ* apponatur, & *ἀπῆλθον*, quod referri ſolet ad *μαθηταὶ*, referatur ad *ὄχλος*. Quod maximopere arridet Cl. Caſaubono, minus vero ipſi autori. Vulgatus pro *ἰδὼν* legit *εἶδεν*, *vidit*. Syrus & Arabs, *εἶδον*, *viderunt*. vel *ἰδὼν* acceperunt pro *ἰδὼν ἦν*, *videbat*, ſubintellecto verbo ſubſtantivo. ſicut Rom. 9.28. *λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων*, pro *συντελεῖ καὶ συντέμνει*. Ita hiatui omni obviam itur. Porro *ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς θαλάσσης*, Beza, *turba quæ ſubſtiterat cis mare*. Malim cum Vulg. & Syro, *quæ ſtabat trans mare*. Etſi enim locus ille erat cis mare reſpectu Galilææ, erat tamen trans mare reſpectu diſcipulorum Capernaumum profectorum. quò hîc Euangeliſta procul dubio reſpicit. Sinus enim inter Bethſaidam & Caper-

Capernaum interjectus efficiebat, ut discipuli relinquentes Bethsaidam rectè dicerentur versu 17 ivisse trans mare versus Capernaum. Et rursus existentes Capernaumi, rectè dicerentur reliquisse turbam trans mare, Bethsaidæ. Quid autem turba videbat? ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐκεῖ. Beza, *non fuisse aliud navigiolum illic*, vel *quod non fuerat.* quum videlicet ederetur illud miraculum. Malim cum Vulgat. Eras. Syro & Arabe, *quod non erat*, vel *non esset.* ἦν enim imperfectum est, non plusquamperfectum. & sensus esse videtur, non tantum non fuisse aliud quum miraculum ederetur, sed & postero mane vidisse turbam, non adesse aliud, εἰ μὴ, *nisi*, id est, præter vel supra illud quod conscenderant discipuli. Quum enim superiori vespera vidissent, solos discipulos sine Domino trajecisse, substiterunt tota nocte isthic loci, exspectantes ut alio navigio, quod forsitan ea nocte appelleret, Dominus suos sequeretur. At quum ne postero quidem die viderent ullum adesse navigium, & nec ipsum Dominum adesse, ac commodè interea Tiberiade naves appellerent, conscensis iis Dominum quæsiverunt.

VERS. 27. Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν &c. Beza, *operemini non cibo.* Sic & Arabs vertendus quum dixit, اعلموا لا للطعام, Romana versio, *operemini non ob cibum.* propriè *cibo.* Vulgatus, Syrus & Erasmus retinuerunt phrasin Hellenisticam, *operemini non cibum.* Doctissimorum quidam existimant, ἐργάζεσθαι hîc respondere verbo Hebræo עבד. alii verbo פעל. Ego verbo עשה, & quidem constructo cum ב, quod Hellenistæ, peculiari sane Hellenismo, exprimunt per ἐργάζεσθαι sequente accusativo. Locus illustris Exod. 31. 4. ubi Deus dicitur Bezaleeli dedisse sapientiam, ἐργάζεσθαι τὸ χρυσίον, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν χαλκὸν, καὶ τὰ τεκτονικὰ τῶν ξύλων ἐργάζεσθαι &c. ubi sane ἐργάζεσθαι τὸ χρυσίον non est *facere ut aurum sit*, sed *operari in auro*, vel *circa aurum*, quod Moses dixit

לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת. Ita hoc loco, ἐργάζεσθαι τὴν βρῶσιν, non est facere ut cibus sit, imo ne quidem parare eum, (etsi id enim de cibo corporali quodammodo dici queat, nequaquam tamen de spirituali, quem & Christus paravit & dat, ut hoc ipso loco dicitur) sed est לַעֲשׂוֹת בְּמַאֲכָל, *operari in cibo*, vel *circa cibum*. etsi enim Christus eum paraverit, nostrum tamen est operari circa eum, ut noster fiat. Tale est illud 1 Cor. 9. 13. Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, Beza, *qui sacris operantur*. Eras. *in sacris*. Vulg. *in sacrario*. Tale illud Apoc. 18. 17. ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται, *qui in mari operantur, & circa illud versantur*. vel est ἐργάζεσθαι idem quod עשה cum accusativo, pro *acquirere, comparare, facere ut possideas*. ut Gen. 31. 1. *Iacob ex iis quæ patris nostri sunt* עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבוֹד הַזֶּה, LXX, πεποίηκε πᾶσαν τὴν δόξαν ταύτην, (quod etiam per εἰργάσατο rectè & eodem sensu reddidissent) *fecit omnem gloriam hanc*. Onkelus, קנא ית כל נכסיא האלין, *acquisivit omnes opes hasce*. Sic Deut. 8. 17. *Recordare Domini Dei tui, quod is dedit tibi* כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל, *robur ad faciendum*, vel *operandum potentiam*. Onkelus, עצה למקני נכסין, *consilium ad acquirendum opes*. Adde Ezech. 28. 4. עָשִׂיתָ לְּךָ חַיִל וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ, *fecisti tibi potentiam, & fecisti aurum & argentum in thesauris tuis*. Jonathan, קניתא לך נכסין וכנשתא דהבא וכספא באוצרך, *acquisivisti tibi opes, & collegisti aurum & argentum in thesauris tuis*. Sic quoque operari vel facere cibum, est acquirere cibum. Atque inde ἐργάζεσθαι usurpatur etiam pro *negociari, & negociando acquirere*. ut Luc. 19. 16. ἡ μνᾶ σου προσειργάσατο δέκα μνᾶς, *mina tua adacquisivit decem minas*. Idem est quod vſ. 18. ἡ μνᾶ σου ἐποίησε πέντε μνᾶς. vides hîc ἐργάζεσθαι & ποιεῖν esse ipsissimum Hebræorum עשה pro קנה *acquisivit*. Sequitur porro, ὃν ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν. Syrus & Arabs utuntur Hebræo verbo חתם, quod nihil aliud est, quam sigillum imprimere, & per illud firmitatem atque autoritatem addere. Sensus ergo est, Pater filium veluti sigillo suo munivit, confirmavit, &, ut barbarè

loquar;

loquar, autorizavit. Quod tam præclarè tractavit Beza, ut vix quicquam addi posse videatur.

VERS. 40. Τοῦτο δέ ἐστι. Hæc autem est &c. Syrus pro δὲ habet ܓܝܪ, *enim.* & Arabs, لأن, *quia, nam.* Dat hîc enim causam Servator, cur Patris voluntas sit, ut de dato sibi nihil amittat. Quia nempe ejusdem voluntas est, ut omnis in filium credens habeat vitam æternam. Itaque δὲ pro γὰρ acceperunt. quod non est insolens. nam & Rom. 8. 11. & 1 Cor. 10. 11. & alibi, δὲ causalis particula est, non adversativa. Aut forsitan legerunt γάρ, ut Camerarius. Sic enim habet, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλ. repetita superiore sententia αἰτιολογικῶς.

VERS. 41. Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Syrus, Vulgatus & Eras. ὁ καταβὰς acceperunt in prima persona; *Qui descendi.* Arabs & Beza in tertia, *Qui descendit.* . primæ interpretationi favet versus sequens, ubi Judæi ægrè ferunt quod dixisset, ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα. etsi fatear minimum interesse.

VERS. 45. Ἔστι γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις. Consentiunt Vulg. & Arabs. At Syrus primo addit, ܓܝܪ, *enim.* deinde in singulari ܒܢܒܝܐ, consentientibus editionibus. quod ideo malè vertunt Trem. & Boder. *In prophetis.* verte *in propheta*, scilicet Esaia, apud quem solum hic locus qui citatur extat. Quia tamen Esaias ea Bibliorum parte continetur, quam *Prophetas* dicebant, rectè etiam dicitur *in Prophetis.* ut Cl. Beza doctè explicat.

VERS. 52. Ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι. Eras. *Decertabant ergo Iudæi inter se.* Beza, *pugnabant.* Vulgatus, *litigabant.* Sic Syrus, ܢܝܨܝܢ ܗܘܘ, *contendebant.* Arabs, خاصموا, *jurgarunt.* rectè. Gloss. μάχομαι, *jurgo.* μάχη, ἡ διὰ χειρῶν, *rixa.* μάχη, ἡ διὰ λόγων, *litigatio, jurgium.* μάχη, ἡ ἐν

πολέμῳ, Prælium, Pugna. Hîc intelligitur *μάχη ἡ διὰ λόγων.* Sic Gen. 31. 36. de Jacobo dicitur, *καὶ ἐμαχήσατο Λάβαν, & litigavit adversus Labanem.* ponitur pro Hebræo ריב. ut & Nehem. 13. 11. וָאָרִיבָה אֶת הַסְּגָנִים, *& litigavi cum Antistitibus,* LXX, *καὶ ἐμαχεσάμην τοῖς στρατηγοῖς.* Sequitur porro, *Quomodo hic potest nobis dare τὴν σάρκα φαγεῖν;* Syrus, Vulg. & Arabs, *carnem suam edere.* legerunt *τὴν σάρκα αὐτοῦ.* aut addiderunt, sensu id postulante.

VERS. 53. *Οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.* Vulg. *non habebitis.* Sed optimè observavit Cl. Beza, insignem hîc esse temporis præsentis emphasin, quam Syrus quoque & Arabs accuratè servarunt.

VERS. 57. *Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα· καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ.* Etsi fateatur Cl. Beza διὰ cum Accusat. rarius usurpari pro *per*, hîc tamen id amplecti maluit, quia *propter* magis propriè Impellentem aut Finalem quam Efficientem causam declaret. Nolim tamen Vulgatum & Erasmum sperni, qui ex consueto usu verterunt *propter.* sic enim & Syrus, ܡܛܠ, & Arabs, من اجل, *propter.* Sæpe hæc particula Efficientem causam denotat. ut Marc. 2. 4. *Quum non possent accedere ad eum, διὰ τὸν ὄχλον, propter turbam.* Turba nec Impellens nec Finalis, sed Efficiens causa erat impedimenti cur accedere non possent. sic Marc. 12. 24. *Οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, an non propter hoc erratis* &c. Ignorantia Scripturæ & potentiæ Dei causa Efficiens est erroris. Addo illud Thucydidis, *καὶ τὴν νῦν ἐρημίαν δι' ἑαυτοὺς ἔχουσι: & præsentem desolationem propter se habent*, id est, sua causa, sua culpa, se authoribus. Sic hoc loco, *ego vivo propter Patrem*, id est, patre authore. *Et qui me ederit, vivet propter me*, id est, me authore.

VERS. 63. *Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν.* Beza, *Spiritus est id quod vivificat.* τὸ absolutè accepit. At Syrus, Vulg. & Eras. rela-

relativè ad *πνεῦμα, spiritus est qui vivificat.* res eodem redit. ut & quod Arabs habet, الروح يحيي انما, *utique spiritus vivificat.* Sequitur, *τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, verba quæ ego loquor vobiscum.* Vulgatus, *quæ ego locutus sum.* sic Syrus, ܕܡܠܠܬ. & Arabs, كلمتكم. legerunt ἐλάλησα.

VERS. 66. Ἐκ τούτου πολλοὶ ἀπῆλθον. Vulgatus, *ex hoc abierunt multi.* Ambiguum est. Erasmus & Beza, *ex eo tempore.* subaudiverunt χρόνου. At Syrus, ܡܛܠ ܗܕܐ ܡܠܬܐ, *propter hoc verbum.* Et Arabs, من اجل هذا, *propter hoc*, scilicet quod dixerat. subaudiverunt ῥήματος. & præpositionem ἐκ voluerunt causam denotare. Vt & Joan. 19. 12. ἐκ τούτου ἐζήτει ὁ Πιλάτος ἀπολῦσαι αὐτόν. Erasmus ambiguè, *ex eo quærebat* &c. Vulgatus, *exinde.* Beza, *ex eo* tempore. At Syrus, ܡܛܠ ܗܕܐ, & Arabs, من اجل هذا, *propter hoc.* Vtrique sane loco accommodatissimè. Nam ut à posteriori incipiam, dixerat Christus Pilato, *non haberes potestatem ullam in me, nisi tibi data esset supernè. propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.* Terruit hoc Pilatum, & ἐκ τούτου, *ex hoc*, ob hanc causam quæsivit eum dimittere. Ita hoc priori loco, quum offendisset eos durus ille, ut ajebant, sermo de manducanda Christi carne: Præsertim quum addidisset, quosdam eorum non credere, nec posse quemquam venire ad se, nisi datum sit à Patre, ἐκ τούτου, *hinc*, ob hanc causam multi abierunt. Sæpe autem ἐκ pro διὰ, *propter* usurpari, ex Thucydide, Demosthene, Xenophonte & Gregorio probat H. Stephanus. Significat enim originem ex qua res fluit & emanat. ut quum 2 Cor. 13. 4. dicitur, Ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, sensus est, ex infirmitate ejus ortum est quod sit crucifixus, ex virtute autem Dei quod vivat. Sic hoc loco, ἐκ τούτου ἀπῆλθον, ex hoc ortum est quod abierunt.

CAP. VII.

VERS. I. Οὐ γὰρ ἤθελεν, *non enim volebat.* Sic quoque Syrus & Arabs legerunt. & Vulgatus. mirum ergo unde Chrysostomus οὐκ ἠδύνατο. de quo videatur Erasmus. Nonnus quoque οὐκ ἤθελεν.

VERS. 4. Οὐδεὶς γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι. Hebraismus est καὶ ζητεῖ, pro ὁ ζητῶν, *qui quærit.* ו pro אשר, usitatum est. vide Drus. in Moscheh Vecaleb. Ἐν παῤῥησίᾳ, Syrus, ܒܓܠܝܐ, *in aperto.* sicut infra 11. 54. οὐκ ἔτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει, Syrus, ܓܠܝܐܝܬ, *apertè.* Et Col. 2. 15. καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, Syrus, ܓܠܝܐܝܬ, *apertè.* In tribus hisce locis παῤῥησία opponitur τῷ κρυπτῷ, *rei latenti*, & significat id quod palam & apertum est. In reliquis fere locis significat loquendi libertatem, animi fiduciam, & ut sic dicam, animi erectionē. quod valde emphaticè dixit Moses Levit. 26. 14. וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת, *& feci vos incedere erectè*, LXX, μετὰ παῤῥησίας. Neque sane ineptier, qui hujus loci sensum esse dixerit, Tu hoc operam das, ut libere, sine metu & erecto animo loquaris & agas. Hoc qui quærit & affectat, non debet in occulto sua patrare. In hanc sententiam verba Joannis sic Hebraicè effero, כִּי אֵין אִישׁ עֹשֶׂה דָבָר בַּסֵּתֶר וְהוּא חָפֵץ לִהְיוֹת קוֹמְמִיּוּת. Fateor tamen priorem sententiam magis arridere. Etsi non Græcia, sed Oriens significationem eam nobis det, ubi teste Elia in Thisbi בפרהסיא est בפרסום, *in propatulo*, & opponitur τῷ בצנעה, *clanculum.*

VERS. 8. Ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην. Nihil addo ad ea quæ Beza in hunc locum annotavit, nisi Arabem cum Syro pro οὔπω legisse οὐ νῦν, *non nunc.* ambo legerunt ταύτην.

VERS.

VERS. 22. ܡܛܠ ܗܢܐ ܡܘܫܐ ܝܗܒ ܠܟܘܢ ܓܙܘܪܬܐ. Trem. *Propter hoc Musche dedit vobis circumcisionem.* Boder. *propterea.* &c. Joannes, διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομήν. Exercuit multos hic locus, dum quærunt cujus rei adferatur ratio. vide eruditissimas Cl. Bezæ in hunc locum conjecturas. quibus nos nostram quoque addimus. certum est, ܡܛܠ Syris non tantum esse *propter*, sed & *de.* ut Marc. 7. 25. *statim enim audivit mulier quædam* ܡܛܠܬܗ, *de ipso.* Phil. 2. 19. *ut mihi etiam sit quies, quum didicero* ܡܛܠܬܟܘܢ, *de vobis.* Sic apud Hebræos עַל *propter.* item *de*, vel *super* pro *de.* quomodo & apud Syros usurpatur. quod adeo usitatum, ut probatione non egeat. idem dico de בַּעֲבוּר. explicaturi enim Hebræi, ל interdum valere *de*, ut Ps. 91. 11. יְצַוֶּה לָךְ, *præcipiet de te*, Gen. 20. אִמְרִי לִי, *dic de me*, & similia multa, enarrant illud per בעבור. quod tamen propriè significat *propter*. sic accipio quoque לְמַעַן, Gen. 18. 19. כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו; *quia novi eum, de eo quod præcipiet liberis suis.* quasi dicas, super hac re me non fallet, probè de hac re eum cognitum habeo. Sed maximè hîc ad rem nostram facit examinare quid Hebræis sit לָכֵן. constat ל ibi usitatissimè valere *propter*, adeoque verti *propterea.* ad verbum *propter sic.* Sed certum est multa dari loca, ubi ea significatio non quadrat. Doctiss. Beza duo profert loca, Gen. 4. 15. & Oseæ 2. 14. in quibus exponit per *atqui*, vel *attamen.* quod neque cum ל, neque cum כֵּן convenientiam habet. Ego ל ibi sumo pro *de*, quod usitatum esse supra exemplis probavimus. & sicut לִי diximus Gen. 20. enarrari ab Hebr. בעבורי, *de me*, ita לָכֵן enarramus בַּעֲבוּר כֵּן, *de sic*, id est, de ea re, quod ad hanc rem attinet, quantum ad hanc rem. atque ita non raro ל valere *quantum ad*, rectè docet Drusius in Mosche Vecaleb. ubi inter alia exempla

citat illud Ps. 18.4. (lege Ps. 17.) לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ, *quantum ad opera hominis, per verbum labiorum tuorum ego cavi vias latronis.* quum ergo Gen. 4. Cain desperabundus conquereretur se nusquam tutum fore, sed ab omnibus obviis occisum iri, Deus quodammodo consolatur eum, dicens, לָכֵן, *quantum ad hoc*, si ullus occiderit Kainum, septuplo vindicabitur. Sic Hos. 2. ubi Deus Israëlitis exprobrasset spiritualem scortationem cum Baalim, eoque nomine pœnas esset comminatus, addit consolationis gratia, לָכֵן, *de hac re* ego pelliciam eam, & deducam eam in desertum, & loquar ad cor ejus. Eodem modo hîc apud Syrum expono, ܡܛܠ ܗܢܐ, *de hac re*, & apud Joannem διὰ τοῦτο, *quantum ad hoc.* potius quam cum D. Beza, *attamen.* Sensus est, Vnum opus edidi, & omnes miramini, quod nempe sabbatho sanaverim ægrum, de quo supra c. 5. non est quod miremini. nam quod ad hanc rem, de hac re Moses vos docebit. is enim dedit vobis circumcisionem: & vos sabbatho circumciditis. διὰ τοῦτο ergo hîc est לָכֵן, vel בַּעֲבוּר זאת, vel לְמַעַן זאת, vel עַל זאת, quæ omnia verti possunt, *de hac re.* Quia tamen id forsitan durius alicui videbitur, libet aliud experiri, quod nescio an aliis perinde atque mihi sit arrisurum. Nemo, opinor, negabit, διὰ τοῦτο idem esse quod על כן. At id non tantum significat *propterea*, sed etiam *propterea quod.* ut Gen. 38. 26. Juda dicit de nuru sua Thamar, *Iustior est me*, כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי, *nam propterea quod non dedi eam Selæ filio meo*, sup. fecit hoc. Rabbi S. Jarchi exponit per על אשר. LXX per οὗ εἵνεκεν. Sic multi Ps. 42.7. *Deus mi, anima mea tumultuatur in me*, עַל כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן, *propterea quod recordor tui à terra Iordanis.* Nec aliter capio illud Gen. 33. 10. כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי. *Nam propterea quod vidi faciem tuam quasi viderem faciem Dei; & acceptum me habuisti, accipe quæso munus meum.* LXX, εἵνεκεν

τούτου,

τύτυ, pro ὃ ἕνεκεν. Dubitari nequit de Num. 10. 30. ubi Moses dicit Hobabo, כִּי עַל כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם. *Nam propterea quod nosti castrametari nos in deserto, eris nobis pro oculis.* & Num. 14. 43. כִּי עַל כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם. *Nam quia aversi estis à Domino, Dominus non erit vobiscùm.* Ita hoc loco διὰ τῦτο, idem quod δι' ὃ. Sensus est, Propterea quod Moses dedit vobis circumcisionem, (etsi non Moses primus autor sit, sed Patres) id honoris tamen Mosi tribuitis, ut propterea quod is vobis eam repetiit, etiam sabbatho circumcidatis. Si ergo circumcisionem accipit homo sabbatho, ne solvatur lex Mosis, an mihi indignamini? &c. Nemo non videt sensum optimè fluere, & fere extorquere hanc expositionem. Sicut ergo Matt. 26. 50. diximus ὃ interdum usurpari pro τῦτο, ita & τῦτο pro ὃ. זה pro אשר, usitatum Hebræis. vide Job. 19. 19. Ps. 74. 2. & alibi sæpe.

VERS. 24. Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν. Vulg. *nolite judicare secundum faciem.* Erasm. *secundum aspectum.* Beza, *secundum speciem.* Syrus, ܒܡܣܒ ܒܐܦܐ, & Arabs, بالمحاباة, id est, κατὰ προσωποληψίαν, *sic ut personas accipiatis.* Ne in me damnate, quod in Mose laudatis. in pari causa pariter judicate. Si circumcidi hominem sabbatho fertis, quia Moses instituit: sanari autem hominem sabbatho non fertis, quia à me id fit, personas respicitis, non causam. hoc est, κατ' ὄψιν, ὐ δικαίαν κρίσιν κρίνετε. non judicare באמת, sed במשא פנים, ut loquuntur Hebræi. Eruditissimè hunc locum pertractat maximus Heinsius in Aristarcho.

VERS. 25. Ἔλεγον οὖν τινὲς ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν. *Ex Hierosolymitanis*, Vulgatus, *ex Hierosolymis.* id est, ἐξ Ἱεροσολύμων. Sic Syrus quoque & Arabs. nihil interest.

VERS. 26. Μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι ὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός; Syrus non legit prius ἀληθῶς. Vulgatus & Arabs non legerunt posterius. Nonnus neutrum expressit.

VERS.

VERS. 34. Καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. Vulgatus, Eraſ. & Syrus, *Vbi ego ſum*. Beza, *ero*. Placet tamen viris doctiſſimis, Bezæ & Caſaubono, conjectura Henrici Stephani, legendum eſſe *εἶμι, eo*. Sic Nonnus & Theophylactus legerunt. Addo, & Arabs, cujus hæc ſunt verba, والمكان الذي انا امضي اليه انتم لا تصلون اليه, *& ad quem locum ego vado, vos non pervenietis*. ὅπου enim non tantum *ubi*, ſed & *quò* ſignificat. ut Matt. 8. 19. Joan. 8. 21. 22. & alibi.

VERS. 35. Μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας; Placet doctis per Ἕλληνας hîc intelligere Helleniſtas, id eſt, qui origine & natione Judæi, lingua autem Græci erant, utpote inter Græcos diſperſi. quales etiam intelligi videntur Joan. 12. 20. Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ. Niſi forte intelligantur ibi origine Græci, qui Proſelyti facti eſſent. Alibi autem in hiſce libris Ἕλληνες opponuntur Judæis, & ſignificantur quos גוים & חנפים Judæi indigetant, & generali nomine ἐθνικοὶ, *gentiles* vocantur. Hoc ſenſu Vulg. & Eraſm. verterunt, *nunquid in diſperſionem gentium iturus eſt, & docturus gentes?* Sic Syrus, ܠܡܐ ܗܘ ܠܐܬܪ̈ܘܬܐ ܕܥܡ̈ܡܐ ܥܬܝܕ ܕܢܐܙܠ ܘܢܠܦ ܠܚܢ̈ܦܐ, *num ad regiones gentium iturus eſt & docturus profanos*, ſive gentiles? ܥܡ̈ܡܐ ſunt ἔθνη. ܚܢ̈ܦܐ, ἐθνικοί. Præfero tamen priorem ſententiam.

VERS. 37. Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς. Octavus erat dies feſti Tabernaculorum, qui חג עצרת, *feſtus dies cohibitionis* dicebatur, quia tum populus ab omni labore cohibitus ſolenni cœtu conveniebat. vocabatur & שבת הגדול, *ſabbathum magnum*. item שמחת התורה, *lætitia legis*, quia eo die ultimam Pentateuchi פרשה ſive ſectionem legebant, &

magno

magno cum gaudio legem abſolvebant. unde & ſequens ſabbathum שבת בראשית dicebatur, quo rurſus Pentateuchi lectionem ordiebantur. Eodem illo magno feſti die tres legebantur הפטרות ſive lectiones propheticæ. Prima ex 1 Reg. 8. incipiens ab illis verbis, ויהי ככלות שלמה, *& fuit quum abſolviſſet Salomon* &c. Vbi Rex Salomon, abſoluta eximia illa ad Deum precatione, erigit ſe, & alta voce populum compellans, benedicit ei & hortatur. Quod imitatus hic verus Eccleſiæ Salomo Chriſtus, *εἱςήκει καὶ ἔκραξε*. Altera Haphtara erat initium Joſuæ. Quum enim liber Joſuæ ſit primus Prophetarum, finientes Legem, Prophetas inchoarunt. Tertia erat ultima ſectio Malachiæ, cujus initium eſt, וערבה, *& placebit Deo munus Iudæ & Ieruſalem*. Finis autem, *ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam*. Atque ita ultimam ſectionem legis cum ultima prophetarum conjungebant. Opportunè itaque hoc tempore exſurgit Servator, verus Salomo, verus Joſua, finis Legis, finis Prophetarum. Et quum ſe hoc ipſo die hilariſſimis conviviis & compotationibus oblectare ſolerent, commodè ſitientes ad ſe vocat, vivaſque ipſis aquas pollicetur.

VERS. 38. Ὁ *πιςεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσωσιν ὕδατος ζῶντος*. Chryſoſtomus diſtinguit poſt *καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ*, eaque præcedentibus jungit. Quem ſecutus Cl. Heynſius, locum ſic enarrat, *Qui in me credit, ut Scriptura dixit*, hoc eſt, *juſſit*, *is illuſtre illud Spiritus, quod toties promitto, munus accepturus eſt*. videatur locus. eſt enim, ut omnia, eruditus. Addo tantum, eandem quoque eſſe Syri ſententiam. ſic enim legit, ܟܠ ܡܢ ܕܡܗܝܡܢ ܒܝ ܐܝܟ ܕܐܡܪܘ ܟܬܒܐ. Nullam adhibet diſtinctionem niſi poſt ܟܬܒܐ. ut hæc ſimul jungantur, *quicunque credit in me ſicut dixerunt Scriptura*.

ptura. & quæ deinde ſequuntur, ſint verba ipſius Chriſti, non alicujus Scripturæ loci. Notetur autem, quod pro εἶπεν ἡ γραφὴ, non tantum Syrus, ſed & Arabs habeant, *dixerunt Scriptura.* ἡ γραφὴ acceperunt collectivè. Indefinitè enim Scripturam, non hunc aut illum Scripturæ locum indicari exiſtimarunt. quia totius paſſim Scripturæ ſcopus eſt, & mandatum, ut in Chriſtum credamus. Rectè vir maximus, εἶπεν, *dixit*, id eſt, *juſſit*. Eſt enim Hebræorum אמר. quod apud Hebræos ſæpe, apud Arabes ſemper *jubere* denotat.

VERS. 39. οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον. Syrus pro ἦν, *erat*, ܐܬܝܗܒܬ, *datus erat.* Arabs, لم يكن اتي, *non venerat.*

VERS. 42. Ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβίδ Syrus ſimpliciter, *ex Bethleem vico Davidis.* vel oppido. קריתא dixit Syrus, quod & vicum ſive pagum, & oppidum ſignificat, ut & utrumque κώμη. Porro ἦν, *erat*, ſignificat *habitabat*, ex uſu Syro. Joan. I. 39. ποῦ μένεις, *ubi habitas?* Syrus, ܐܝܟܐ ܗܘܝܬ ܐܢܬ, *ubi es tu?* Et ℣ſ. ſeq. εἶδον ποῦ μένει, *viderunt ubi habitaret*, ܚܙܘ ܐܝܟܐ ܕܗܘܐ, *viderunt ubi eſſet.* & alibi ſæpe. Habitabat ibi David in familia paterna, antequam ad regnum vocaretur. Sic patria ejus & natale ſolum indicatur. non quod, ubicunque quis habitat, inde natus ſit. ſed quia hæc hiſtoria nota erat. quivis enim ſciebat, habitaſſe Davidem Bethleemi tanquam in patria ſua civitate. quippe quæ propterea civitas Davidis diceretur.

VERS. 45. Καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖνοι. Solus Syrus pro ἐκεῖνοι habet ܟܗ̈ܢܐ, *ſacerdotes.*

VERS. 46. Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Supple λαλεῖ. Id Vulgatus, Syrus & Arabs ſuppleverunt, vel additum legerunt.

VERS.

VERS. 49. Ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος &c. Syrus, ܐܠܐ ܥܡܐ ܗܢܐ, propriè, *nisi populus hic.* id enim est ܐܢ ܠܐ. Sed hîc usurpatur pro simplici ܐܠܐ, *sed.* ut & alibi ܐܠܐ pro ܐܢ ܠܐ, *nisi.* Vnde liquet, quod antehac non semel observavimus, & rursus observandum alibi veniet, ex usu Syro esse, quod ἀλλὰ, & εἰ μὴ sive ἐὰν μὴ promiscue usurpentur nunc pro *sed*, nunc pro *nisi.*

VERS. 53. Καὶ ἐπορεύθη &c. Totus hic versus, ut & undecim priores sequentis cap. quibus historia adulteræ continetur, desunt in Syro. vide notas Bezæ. omnia vero habentur apud Arabem. Syrum autem quum dicimus, eam intelligimus interpretationem, quæ Viennæ, Antverpiæ alibique typis edita lucem vidit, ubi non hæc tantum historia, sed & secunda Epistola Petri, secunda ac tertia Johannis, Epistola Judæ, & Apocalypsis desunt. Quæ omnia ex luculenta sua & Orientalibus libris instructissima bibliotheca Amplissimus Præsul Jacobus Usserius Archiepiscopus Armachanus nuper admodum ad nos misit. Ibi hæc historia sic habet:

ܦܢܝܬܐ ܕܝܠܗ ܗܝ ܐܢܬܬܐ ܚܛܝܬܐ
ܕܠܐ ܐܝܬܘܗܝ ܒܦܫܝܛܬܐ

ܐܙܠ ܗܟܝܠ ܟܠܢܫ ܠܒܝܬܗ ܝܫܘܥ
ܕܝܢ ܐܙܠ ܠܛܘܪܐ ܕܙܝܬܐ. ܒܨܦܪܐ ܕܝܢ ܬܘܒ ܐܬܐ
ܠܗܝܟܠܐ ܘܟܠܗ ܥܡܐ ܐܬܐ ܗܘܐ ܠܘܬܗ.
ܘܟܕ ܝܬܒ ܡܠܦ ܗܘܐ ܠܗܘܢ. ܐܝܬܝܘ ܕܝܢ
ܣܦܪܐ

ܣܦ̈ܪܐ ܘܦܪ̈ܝܫܐ ܠܐܢܬܬܐ ܕܐܬܬܚܕܬ܆ ܥܠ ܓܘܪܐ. ܘܟܕ
ܐܩܝܡܘܗ̇ ܒܡܨܥܬܐ ܐܡܪܝܢ ܠܗ. ܡܠܦܢܐ.
ܗܕܐ ܐܢܬܬܐ ܐܬܬܚܕܬ܆ ܓܠܝܐܝܬ ܒܗ ܒܣܘܥܪܢܐ
ܕܓܘܪܐ܆ ܘܒܢܡܘܣܐ ܕܝܢ ܕܡܘܫܐ ܦܩܕ
ܕܐܝܟ ܗܠܝܢ ܢܪܓܘܡ. ܐܢܬ ܗܟܝܠ
ܡܢܐ ܐܡܪ ܐܢܬ. ܗܕܐ ܐܡܪܘ ܕܝܢ ܡܢܣܝܢ
ܠܗ. ܐܝܟܢܐ ܕܬܗܘܐ ܠܗܘܢ ܕܢܩܛܪܓܘܢܝܗܝ:
ܝܫܘܥ ܕܝܢ ܟܕ ܡܟܝܟ ܠܬܚܬ. ܡܟܬܒ ܗܘܐ
ܥܠ ܐܪܥܐ. ܟܕ ܕܝܢ ܟܬܪܘ ܟܕ ܡܫܐܠܝܢ
ܠܗ. ܐܬܦܫܛ ܘܐܡܪ ܠܗܘܢ. ܐܝܢܐ ܡܢܟܘܢ
ܕܐܝܬܘܗܝ ܕܠܐ ܚܛܗܐ. ܩܕܡܝܐ ܢܫܕܐ ܥܠܝܗ̇
ܟܐܦܐ. ܘܬܘܒ ܟܕ ܐܬܟܢܢ ܟܬܒ ܗܘܐ ܥܠ
ܐܪܥܐ. ܗܢܘܢ ܕܝܢ ܟܕ ܫܡܥܘ. ܢܦܩܝܢ
ܗܘܘ ܚܕ ܚܕ ܟܕ ܫܪܝܘ ܡܢ ܩܫܝܫܐ.
ܘܐܫܬܒܩܬ܆ ܐܢܬܬܐ ܠܚܘܕܝܗ̇: ܟܕ ܐܝܬܝܗ̇
ܒܡܨܥܬܐ. ܟܕ ܕܝܢ ܐܬܦܫܛ ܝܫܘܥ ܐܡܪ ܠܗ̇
ܠܐܢܬܬܐ. ܐܝܟܐ ܐܝܬܝܗܘܢ ܠܐ ܐܢܫ ܚܝܒܟܝ.
ܗܝ ܕܝܢ ܐܡܪܬ܆ ܘܠܐ ܐܢܫ ܡܪܝ. ܐܡܪ ܕܝܢ
ܝܫܘܥ. ܐܦܠܐ ܐܢܐ ܡܚܝܒ ܐܢܐ ܠܟܝ.
ܐܙܠܝ ܘܡܢ ܗܫܐ ܬܘܒ [ܠܐ] ܬܚܛܝܢ ܡܢ
ܗܕܡܫܝܚܐ ܐܬܦܢܝܘ. ܬܘܒ ܡܠܠ ܝܫܘܥ ܟܕ ܐܡܪ:
ܐܢܐ ܐܢܐ ܢܘܗܪܗ ܕܥܠܡܐ : ܘܡܪܕܝܐ

Hacte-

Hactenus textus Syriacus. Vbi sub finem apposuimus [ܠܝܬ], quod in MS. deerat, sensu id omnino postulante, & amanuensis incuriam arguente. Sonat autem, *Lectio quæ est de illa muliere peccatrice: quæ* (lectio) *non est in simplici.* Id est; nisi fallor, quæ non est in vulgo recepto, & simpliciter sine controversia apud omnes Ecclesias Syriacas admisso exemplari. *Ivit ergo unusquisque domum suam. Iesus autem ivit in montem Olivarum. Mane autem iterum venit in templum, & totus populus venit ad eum. & sedens docebat eos. Adduxerunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem, quæ deprehensa erat in adulterio. Et quum constituissent eam in medio, dicunt ei: Magister, hæc mulier deprehensa est apertè in ipso facto adulterii. Et in lege autem Mosis praecepit* (supple, Deus. vel, *& in lege autem* est, *quod Moses praecepit*) *ut tales lapidemus. Tu igitur quid dicis? Hoc dixerunt tentantes eum, ut haberent ut accusarent eum. Iesus autem quum deorsum incurvasset se, scribebat super terram. Quum autem permanerent interrogantes eum, erexit se & dixit ipsis: Qui ex vobis est sine peccato, primus jaciat in eam lapidem. Et rursus quum incurvasset se, scribebat super terram. Hi autem quum audivissent, exibant sigillatim, quum incepissent à senioribus, & relicta est mulier sola, existens in medio. Quum autem erexisset se Iesus, dixit mulieri, ubi sunt illi? nemo condemnavit te? Illa autem dixit, Nemo Domine. Dixit autem Iesus, Neque ego condemno te; abi, & à nunc amplius ne pecca. Quum igitur congregati essent, locutus est Iesus, dicens, ego sum lux mundi* &c. Hactenus Fragmentum illud Syriacum.

CAP. VIII.

VERS. 4. *Αὕτη ἡ γυνὴ κατελήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη.* Arabs, هذه المراة وجدناها في زناء, id est, *ταύτην τὴν γυναῖκα εὕρομεν μοιχευομένην.* conferatur cum notis Bezæ. Fragmen-

tum Syriacum, *hæc mulier deprehensa est apertè in ipso opere adulterii.* Vulgatus, *modo in adulterio.*

VERS. 5. Ἐν δὲ τῷ νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι. Arabs omittit ἡμῖν. tum sequitur, يوصي ان ترجم, *jubet ut lapidetur.* vide quomodo supra Syriacum fragmentum verterimus.

VERS. 6. Τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτὸν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ. Arabs non legit πειράζοντες αὐτόν. Sequitur, δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν. Fragmentum Syriacum non legit δακτύλῳ. Vulg. & Arabs legerunt.

VERS. 9. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, *& à conscientia redarguti.* Vulgatus nihil horum legit. nec fragm. Syriacum. Arabs habet, متفهمين التبكيت, Romana versio, *intelligentes ignominiam.* verte *redargutionem.* est enim بكت, *reprehendit, redarguit.* Sequitur, ἐξήρχοντο εἷς καθ' εἷς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἕως τῶν ἐσχάτων. Vulgatus non legit, ἕως τῶν ἐσχάτων. nec fragm. Syriacum. Arabs, بدوا يخرجون واحدا واحدا الي ان خرج الشيوخ الي اخرهم, *Inceperunt exire sigillatim usque dum exivissent senes ad ultimum eorum.* Deinde, καὶ κατελείφθη μόνος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ ἑστῶσα. Vulg. & Ar. consentiunt. At fragm. Syriacum, *& relicta est mulier sola, existens in medio.* Id est, καὶ κατελείφθη μόνη ἡ γυνὴ, ἐν μέσῳ οὖσα.

VERS. 10. Καὶ μηδένα θεασάμενος πλὴν τῆς γυναικός. Vulgatus & Arabs hæc non legerunt, nec fragm. Syriacum. Sequitur, εἶπεν αὐτῇ, Ἡ γυνὴ, ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; Notat Beza in 4 exemplaribus deesse ἡ γυνή. apud Vulg. & Arabem legitur. Fragmentum Syr. legit, εἶπε τῇ γυναικί. non legit autem οἱ κατήγοροί σου. ut nec Arabs. Vulgatus legit.

VERS. 12. Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε. Consentiunt Syrus, Arabs & Vulgatus. At fragmentum Syr. quod supra

ſupra produximus, *Quum igitur congregati eſſent, locutus eſt Ieſus.* Quandoquidem enim ℣ſ. 9. dicti fuerunt omnes Phariſæi exiviſſe, congregari rurſus neceſſe fuit, priuſquam eos alloqui poſſet. Phariſæos enim eum allocutum patet ex ℣ſ. ſeq. ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Syrus pro ἕξει, *habebit*, habet ܢܫܟܚ ܠܗ, *inveniet ſibi.* pleonaſticum eſt *ſibi* ex uſu Syro. Arabs, يجد, *inveniet*, εὑρήσει.

VERS. 21. Καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Beza, *& in hoc peccato veſtro moriemini.* Syrus & Arabs, *& in peccatis veſtris.* τῇ ἁμαρτίᾳ collectivè acceperunt. ita enim explicatur ℣ſ. 24. ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. habet ſe ergo, ſicut ſupra 1. 29. ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, *qui tollit peccatum*, id eſt, peccata *mundi.* Additur, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω &c. Syrus & Arabs καὶ ὅπου. quod magis eſt perſpicuum.

VERS. 25. Τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Vexavit hic locus viros eruditiſſimos. Joſephi Scalig. viri incomparabilis hæc ſunt verba: Τὴν ἀρχὴν, *eſt adverbium, id eſt, primo, in primis, principio. Deinde* ὅτι, *non* ὅ, τι, *Principio mihi multa dicenda ſunt, multa ſunt præfanda de veſtra contumacia & incredulitate, priuſquam vobis reſpondeam quis ego ſim. Quod & melius exponitur* c. 10. ℣ſ. 25. *ſciſcitantibus enim* τίς εἶ, *reſpondit*, εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε. Hactenus ille. Quod quomodo verbis reſpondeat, velim vir maximus plenius edocuiſſet. Alias aliorum ſententias vide apud Eraſmum & Bezam. Placet maximè viris doctis ſententia quam expreſſit Cl. Beza, *id quod à principio dico vobis.* Non repugno admodum, quia commodum habet ſenſum. Nec tamen, quid incommodi habeat, tacendum. Primo, quod τὴν ἀρχὴν durè ſatis initium ſententiæ occupat, & per trajectionem conſtruitur cum λαλῶ. Deinde quod per ὑποδιαστολὴν legatur ὅ,τι, *quod*, pronomen; quum, fatente Eraſmo, Græci codices conſtanter habeant ὅτι. Tertio quod particulo καὶ inutilis ſit. quare

&

& Beza eam non expressit. Denique quod λαλῶ, *loquor*, accipiatur pro λέγω, *dico*. Juvat ergo videre quid Syrus & Arabs dicant. Syrus sic habet, ܐܦܢ ܕܫܪܝܬ ܕܐܡܠܠ ܥܡܟܘܢ, Trem. *etiam quem incepi ut loquerer vobiscum.* Regia, *etiam id quod incepi loqui vobiscum.* Quis non videt hæc parum convenire? quorsum enim illud *etiam?* & quorsum *quod incæpi loqui vobiscum?* quum dicendum esset, *quod incæpi dicere vobis.* ܕܫܪܝܬ ܠܡܐܡܪ ܠܟܘܢ, non ܕܐܡܠܠ ܥܡܟܘܢ. Dicimus ergo, ܐܦܢ non esse *etiam* (id enim ܐܦ dicitur) sed *etiamsi.* Adeoque vertimus, *etiamsi* esset *quòd incepissem loqui vobiscum.* Nec aliter Arabs editionis Erpenianæ, اني وان كنت قد بدات أخاطبكم, *etiamsi ego incepissem jam loqui vobiscum.* Sensus est, Rogatis me, quis sim? Etsi jam demum incœpissem vobiscum sermones conferre, indigna vobis hæc esset quæstio. tantam mei proditis ignorantiam, ac si jam demum vos alloqui ordirer. Sensus non est incommodus. Sed quid in Græco viderunt, unde is elici queat? videntur pro ὅτι καὶ legisse εἰ καὶ, *etsi.* verum operæ pretium est inquirere, an non textus Græcus alium etiam admittat sensum. ὅτι est Hebræorum כִּי. hoc autem interrogationi non raro inservire fatentur omnes Hebraicè docti. ut Esa. 29. 16. כִּי יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ, *an dicet opus factori suo?* Ita si ὅτι hoc loco sumatur, interrogativa erit oratio, *Primùm ne etiam loquor vobis?* vos me interrogatis quis sim, quasi nunquam antehac id à me edocti essetis. primane etiam vice vos nunc alloquor, ut jam id quærere opus habeatis? Quod si quis neget ὅτι alibi ita usurpari, fatebitur credo, sicut כִּי apud Hebræos, ita ὅτι apud Hellenistas non semper esse causalem particulam, sed interdum significare ὄντως, *revera, certè, utique, equidem.*

ut

ut 1 Joan. 3. 20. ὅτι μείζων ἐςὶν ὁ Θεὸς τ̃ καρδίας ἡμῶν, *utique major est Deus corde nostro.* Ita hoc loco, *Primùm ne utique etiam vos alloquor?* Quod si articulum τὴν emphasin habere dicimus, ad verbum exponere licebat, *hoc ne principio utique etiam loquor vobis?* Id est, An jam primum? Nihil hîc coactum est, nec phrasis, nec verba. modo signum addatur interrogationis. & sensus, ni fallor, convenientissimus. Dedi autem lectionem Arabis ex editione Erpeniana. Romana enim aliter legit, nempe, بدو الذي واتكلم لكم. *Principium qui & loquor vobis.* Sic Græca verterat Vulgatus. & vereor ne in gratiam Vulgati audaces homines, quique passim in hac versione se Arabismi imperitos ostendunt, textum Arabis pro arbitrio interverterint, nam primum الذي واتكلم, pro, *qui & loquor*, minus rectè dicitur. Quùm enim & non copulat, sed, ut hoc loco, pro *etiam* usurpatur, Arabes copulam Vau verbis non præfigunt, sed particulam ايضا. deinde verbum تكلم non construitur cum Lam sive dativo personæ, sed cum accusativo, qui ipsi verbo affigitur. dicendum fuerat اتكلمكم, non اتكلم لكم.

VERS. 26. Ταῦτα λέγω εἰς τ̃ κόσμον. Beza, *hæc loquor mundo.* εἰς cum Cl. Camerario accepit pro πρὸς, *ad.* ad mundum, id est, mundo. Syrus, Arabs, Vulg. & Erasmus, *in mundo.* εἰς pro ἐν, ut sæpe.

VERS. 37. Ὁ λόγος ὁ ἐμὸς ἐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. Vulgatus barbarè, *sermo meus non capit in vobis.* Eras. & Beza, *non habet locum in vobis.* Χωρεῖ, id est, χώραν ἔχει, inquit Cl. Camerarius. Inusitata plane hæc est phrasis, ut χωρεῖ dicatur intransitivè de re quæ capitur sive continetur. At transitivè de persona aut loco aliud capiente vel capiendo sufficiente crebro usurpatur. Vt Matt. 19. 11. ἐ πάντες χωρῦσι τ̃ λόγον τῦτον, *non omnes capiunt sermonem hunc.* sic hoc loco dici poterat, ὑμεῖς ἐ χωρεῖτε τ̃ λόγον μυ, *vos non capitis sermonem meum.*

Ll 4 quod

quod Syrus dixit, ܒܡܠܬܝ ܠܐ ܡܣܦܩܝܢ ܐܢܬܘܢ.
Trem. non rectè, *sermoni meo non acquiescitis.* verte, *sermoni meo non sufficitis*, scilicet capiendo, id est, capaces ejus non estis. sicut Matt. 19.11. ܠܐ ܟܠܢܫ ܡܣܦܩ ܠܗ ܠܡܠܬܐ ܗܕܐ, *non unusquisque sufficit sermoni huic.* Propriè ergo ipse homo dicitur χωρεῖν τὸν λόγον. quid igitur est quod hic λόγος dicitur χωρεῖν? Intransitivè sumitur hoc verbum pro *ire, abire, tendere, proficisci.* Tale est illud Matt. 15. ℣. 17. εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, *in ventrem tendit*, vel abit. & 2 Pet. 3. 9. εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι, *ad resipiscentiam tendere.* Significat & *ingredi, penetrare.* ut Sapient. 7. 23. Spiritus Sapientiæ dicitur esse διὰ πάντων χωρεῖν πνευμάτων, *per omnes penetrans spiritus.* & ℣. seq. de ipsa Sapientia dicitur, quod διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα, *permeat & penetrat per omnia ob puritatem.* Ita hoc loco, *sermo meus* οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, *non penetrat in vobis.* auditis quidem eum, sed non penetrat. habet quidem sermo meus suam καθαρότητα, *puritatem*, quæ debebat χωρεῖν διὰ πάντων, *penetrare per omnia*, sed quia in vobis nimiæ sunt sordes, nimia durities, οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, *non penetrat in vobis.*

VERS. 43. Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε, ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν; Sic distinguit Beza, adeoque vertit, *Quare locutionem istam meam non agnoscitis, quòd non potestis audire sermonem meum?* Ibi ὅτι, *quod*, εἰδικῶς sumitur. Alii vero notam interrogationis collocant post γινώσκετε. altero autem membro responsum ad interrogationem contineri volunt. Cur vos locutionem meam non cognoscitis? causa est, quia sermonem meum non potestis audire. ὅτι ibi αἰτιολογικῶς sumitur. *Audire* ex Hebraismo est morigero animo amplecti. ut Esa. 1. 19. *Si volueritis audire, bonum terræ comedetis.* id vos ob summam animi pervicaciam non potestis. ideo barbarus vobis videor, nec idioma meum intelligitis.

gitis. Sic distinxerunt Syrus, Vulgatus, Erasmus, Camerarius & alii. Arabs quoque, sed mutata interrogativa oratione in absolutam, *Propterea vos non intelligitis loquelam meam, quia* &c. Hanc distinctionem probo. ut sensu conveniat cum illis c. 7. ℣. 17. *Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit.* vos ergo doctrinam meam ex Deo esse non cognoscitis, quia sermonem meum audire (id est, voluntatem Dei, quæ unicum sermonis mei argumentum est, facere) nec vultis nec potestis.

VERS. 44. Ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ᾽ ἕστηκεν. Vulgatus, Eras. & Beza, *in veritate non stetit.* quod ergò sequitur, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, non ostendit causam cur in veritate non steterit, sed consequutionem, ex qua rectè colligit Dominus à consequenti, illum à sua origine defecisse. cui simile exemplum occurrit Luc. 7. 47. Quamobrem Cl. Beza vertere maluit, *non est enim veritas in eo*, quam cum Vulgato, *quia non est* &c. Syrus autem existimavit, ὅτι denotare causam à priori. quare ἕστηκεν vertit, ܩܳܐܶܡ, *stat.* non rectè Trem. *stetit*; nec Boder. *perstitit.* est enim præsens. cujus præteritum ܩܳܡ. Similiter Arabs, لن يثبت. quod non verto cum Romanis, *non permansit*, sed *nequaquam permanet.* futurum enim apud Arabes valet præsens. nisi præcedat particula لم, quæ id mutat in præteritum. quod لن non facit. Sensum ergo esse voluerunt, Diabolum semper sui esse similem. Homicidam fuisse à principio. ab eo tempore eum non stare in veritate, quia, ex quo defecit, nulla est in eo veritas. ἕστηκα & ἑστηκώς, etsi præterita sint, sæpe tamen præsentis vicem supplent. ut Matt. 12. 47. & 16. 28. & alibi sæpe. ut & plusquamperfectum εἱστήκειν passim pro imperf. *stabam* venit. Sequitur, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Syrus, ܐܳܦ ܐܰܒܽܘܗܝ,

Trem. *etiam pater ejus* mendacii. Rectè addidit *mendacii.* quia ambiguum est Latinum *ejus* ob generis communitatem. In Syro nulla ambiguitas. Affixum enim fœminini generis non aliò quam ad ܟܕܒܘܬܐ, *mendacium*, referri potest. de Diabolo dicendum fuisset ܟܕܒܘܬܗ. nec obstat quod hoc modo ὁ πατὴρ prædicatum fiat, quum articulus ὁ subjectum denotare soleat. Etsi enim id plerumque fiat, non tamen semper. Vt Joan. 1. 4. ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς. Jac. 3. 6. ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας. & alibi. Apud Hebræos enim He demonstrativum promiscuè prædicato & subjecto præfigitur. Et ex allato Jacobi loco apparet, nequidem necesse esse, ut ὁ πατὴρ vertatur *ille pater*. quia ὁ sæpe sine ulla emphasi usurpatur. plane ut ה הידיעה apud Hebræos, quod sæpe nihil notificat. Porro αὐτοῦ ad ψεῦδος, quod in superiori membro est, commodè refertur. Sed & quamvis id substantivum in tota oratione non extaret, aptè tamen, ut Cl. Casaubonus doctissimè observavit, ex ipsa voce ψεύστης intelligitur. Id enim, inquit, novum non est. Sic Numer. 23. 24. *Et benedixi, nec revocabo illam*, benedictionem scilicet: quæ vox ex præcedenti voce benedixi facile intelligitur. Sic quoque apud summum vatem, δικάσω, ἰθεῖα γὰρ ἔσται. nimirum ἡ δίκη. Atque hoc loquendi genus ab Eustathio annotatum est, primo in Odysseam commentario. Hactenùs ille.

VERS. 45. Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι. Trajectionem hîc esse volunt viri doctissimi. pro ὅτι δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐγὼ λέγω. Secus judicarunt Syrus & Vulgatus, qui in ordine verborum nihil mutarunt. Laudo. Est enim purus putus Hebraismus & Syriasmus, ubi in initio sententiæ nominativus ponitur absolutè, qui deinde, aliis dictionibus intervenientibus, mutatur per affixum in obliquum. Elegantiæ id est in istis linguis. Hebraicè dicas, וַאֲנִי כִּי הָאֱמֶת אָמַרְתִּי אִתְּכֶם

וְלִי אֵינְכֶם מַאֲמִינִים לִי, quod aliud nihil ſignificat quàm, *mihi autem, quia veritatem dico, non creditis.* Id minus eleganter diceres, וְלִי כִּי הָאֱמֶת אָמַרְתִּי אֵינְכֶם מַאֲמִינִים. Simile habes Pſ. 73.28. וַאֲנִי קִרְבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב, id eſt, ad verbum, Ἐγὼ δὲ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθόν μοι. quod LXX, Græciſmum, non Hebraiſmum exprimentes, vertunt, Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθόν.

VERS. 53. *Num tu major es patre noſtro Abraham, qui mortuus eſt?* Καὶ οἱ Προφῆται ἀπέθανον, *Et Prophetæ mortui ſunt.* Syrus & Arabs, *Et Prophetis qui mortui ſunt?*

VERS. 58. Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι. Græcum γενέσθαι, Hebræum היה, Syrum ܗܘܐ, Arabicum كان, ambigua ſunt. Significant enim *eſſe*, & *incipere eſſe*, id eſt, fieri. Hîc malim, *antequam Abraham eſſet.* Vulgatus & Beza, *fieret.* Eraſ. *naſceretur.* nihil refert.

VERS. 59. Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν. καὶ παρῆγεν οὕτως. Non legit hæc Vulgatus. de quo vide Eraſmum & Bezam. Syrus, Arabs, & Nonnus legerunt. Nec videntur mihi cum præcedentibus malè cohærere. Præceſſit, Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. quomodo id factum? exeundo è templo. additur enim, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. Significat ergo ἐκρύβη, non quod inter abeundum à nemine conſpectus fuerit, ſed quod ſubduxerit ſe à conſpectu eorum qui eum lapidabant. quod rectè dixit Arabs, فتواري, *& tergum vertit, retroceſſit, ſubduxit ſe.* quomodo & Job conqueritur c. 19. ỳſ. 8. רָאוּנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ, LXX, ἰδόντες με νεανίσκοι ἐκρύβησαν, *Quum viderent me juvenes, ſubduxerunt ſe,* retroceſſerunt à me, mihique terga verterunt. Sic & Chriſtus abdidit ſe ab iis qui lapides in eum jaciebant, & exivit è templo, tranſiens per medium eorum, non qui lapides jaciebant (ab iis enim ſe ſubduxit) ſed præſentis reliquæ turbæ. atque ita evaſit.

CAP. IX.

VERS. 6. ܘܓܒܠ ܛܝܢܐ ܡܢ ܪܘܩܗ ܗܘ. Trem. *& subegit lutum* factum *ex sputo suo.* nihil opus fuit addere illud *factum.* Boder. *& pinsuit lutum ex sputo suo.* respexerunt significationem nominis ܓܒܝܠܬܐ, quod interdum significat *φύραμα*, *massam panis quæ subigitur.* at ܓܒܠ potius significat *formare, fingere.* valet Hebræorum יצר potius quam לוש. unde & de figulo dicitur Rom. 9. 20. verto ergo, *& formavit lutum è sputo suo.*

VERS. 7. *Lava in piscina τοῦ Σιλωάμ.* Vulgatus, *Siloë.* videtur legisse Σιλωὲ, vel Σιλωά. ut Syrus & Arabs, שילוחא. Esa. 8. 6. legitur מֵי הַשִּׁלֹחַ. quod etiam punctari posset הַשִּׁלַּח. sicut Nehem. 3. 15. בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח. Quod autem sequitur, *ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος*, Syrus prorsus omisit. quum tamen explicationis gratia dicere potuisset, ܗܘ ܕܡܬܦܫܩ ܡܫܬܠܚܢܐ. Sed Syris id necesse non erat, qui ex ipsa radice facile intelligebant, mittendi significationem ea voce contineri. Rectè ergo conjecit Cl. Beza, id omissum, quia Græcis non scribebat, in quorum procul dubio gratiam Euangelista Syriacam vel Hebræam vocem Græcè interpretari voluit. Arabs vertit, التي تاويلها مبعوثة, versio Rom. *cujus interpretatio est missus.* id مبعوث dicitur. at مبعوثة fœminini generis est, vertendumque *missa.* vel substantivè *missio* passivè sumta. Sæpe enim participia ista in nomina substantiva degenerant. tum idem est quod apud Nehemiam בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח, *piscina missionis*, vel missa.

VERS. 8. *Οἱ οὖν γείτονες. vicini ergo.* qui scilicet Hebræis שכנים, Syris ܫܒܒܐ, שְׁבָבָא, Arabibus جيران, גיראן

גיראן dicuntur. Quare Syrus & Arabs non aliis hîc nominibus usi sunt. ut sciamus, intelligi eos qui prope cæci, aut certe parentum ejus ædes habitarent, quibusque adeo à longo tempore notus fuerat. habitasse enim istic loci parentes ejus, ex ℣ſ. 18. satis probabiliter colligitur.

VERS. 9. Ἄλλοι δὲ, ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Testatur Cl. Beza, in uno codice legi, οὐχὶ, ἀλλ' ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Sic Vulgatus, Syrus & Arabs legerunt.

VERS. 11. Ἀνέβλεψα. Erasmus, *visum recepi*. At nunquam antea viderat. erat enim cœcus natus. Vulgatus ergo, *video*. Beza, *vidi*. Impropriè, inquit, pro ἔβλεψα. quum propriè significet deperditum videndi usum rursus obtinere, quod cœco nato non convenit. vide quæ de hac voce observavimus ad Luc. 19.5. ubi tria ejus significata damus, & pro simplici videndi actione sæpe usurpari ostendimus. Syrus, ܘܐܬܚܙܝ ܠܝ. ubi Trem. *& visus restitutus est mihi*. Boder. *& visum recepi*. Beza in notis, *& factum est mihi videre*. verto ad verbum, *& visum est mihi*, id est, à me, id est, simpliciter, *& vidi*. hinc eadem phrasi vertitur, καὶ βλέπω, ℣ſ. 15. Sicut Matt. 6. 1. ܕܬܬܚܙܘܢ ܠܗܘܢ, *ut videamini illis*, id est, *ab illis*, id est, *ut videant vos*. Frequens ea phrasis est Syris, qualis Matt. 7.5. ܢܬܚܙܐ ܠܟ, *considerabitur tibi*, id est, *à te*, id est, *considerabis*, διαβλέψεις. & ex ℣ſ. 15. apparet, ܚܙܐ, *vidit*, & ܐܬܚܙܝ ܠܗ, *visum est ei*, pro eodem sumi. utrumque pro ἀνέβλεψε. Fateor tamen *videre* hîc esse *videndi facultatem adipisci*. prout versu decimoquinto optimè transtulit Cl. Beza, ex usu linguarum Hebrææ, Syræ & Arabicæ, ubi quæcunque verba esse significant, etiam significant incipere esse. adeoque idem verbum *videre* & *incipere videre*. atque id propriè hîc est ἀνέβλεψα. non *visum recepi*, sed *videre incepi*. atque ita

per

per universum Euangelium, ubi de cœcis agitur, accipi potest.

VERS. 21. Αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει. Vulg. Erasm. & Beza, *ipse de se loquetur*. Arabs, فهو يتكلم عن نفسه, versio Rom. *ipse loquetur à seipso*. non nego quin عن significet *à*: sed significat etiam *de* & *pro*. quorum alterutrum est hujus loci. Syrus posterius elegit. vertit enim ܡܛܠ ܢܦܫܗ, *pro se ipso*. Videbant nempe parentes, hoc agi à Pharisæis, ut crimen aliquod intentarent. metuentes itaque apologiam filii in se suscipere, totum negocium filio relinquunt. ipse, inquiunt, pro se ipso loquetur. ætatem enim habet, ut ipse se tueri queat. Περὶ sæpe idem quod ὑπὲρ, *pro*. Vt προσευχόμενοι περὶ ἡμῶν, Col. 4. 3. Τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, Matt. 26. 28. Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, Joan. 17. 9.

VERS. 27. Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε. Vulgatus non legit οὐκ. Syrus & Arabs legerunt. Contradictoria sunt, *audistis*, & *non audistis*. Vtrumque tamen diverso respectu verum. Audiverant auribus corporis. non audiverant auribus animi. Audire enim sæpe est animo amplecti. ut diximus supra 8. 43. Est & *auscultare*, *attendere*. quod huic loco bene quadrat. *Iam dixi vobis, & non attendistis*. τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; Syrus & Arabs non legerunt πάλιν. Sic sensus esset, quum primum narravi vobis, non attendistis. Inde colligo noluisse vos audire. cur jam vultis audire?

VERS. 28. Σὺ εἶ μαθητὴς αὐτοῦ. Vulgatus & Erasmus εἶ pro Imperativo habent. Syrus, Arabs & Beza pro Indicativo. quod laudo. quum enim conviciati ei dicantur, in hoc convicium fuit, quod jam defecisse eum à Mose dicant, & hujus discipulum factum. Id autem colligebant tum ex beneficio ipsi à Christo collato, tum quod supra ℣ſ. 17. professus esset, Christum prophetam esse. Sensus ergo est, Nosne discipuli ejus fieremus? hoc apostatarum est,

est, in quorum numero te censemus. nos Mosis discipuli sumus, primi doctoris.

Vers. 33. *Nisi hic esset à Deò, non posset facere οὐδὲν quicquam.* Consentiunt Vulgat. & Arabs. At Syrus, ܗܕܐ, *hoc.*

Vers. 38. *Προσεκύνησεν αὐτῷ, adoravit eum.* Vulgatus, *Procidens adoravit eum.* Sic & Syrus, ܘܢܦܠ ܣܓܕ ܠܗ, *& cecidit adoravit eum.* videntur ritum adorationis exprimere voluisse. concidebant enim adorantes, sic ut fronte terram contingerent. quod נפל על פנים ארצה, *cadere in faciem ad terram* in Scriptura dicitur. & una voce השתחוה Hebræis, Syris autem & Arabibus סגד dicitur. Erat autem honos iste non religiosus tantum, sed & politicus. ut ex Ruth. 2. 10. & 1 Sam. 20. 41. & aliunde apparet. Abrogavit id in lege sua Mahomed, qui jussit ut السجود, id est, honos iste, de quo nunc agimus, soli Deo tribueretur.

Vers. 39. *Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον.* videtur Syrus legisse, *εἰς κρίμα ἐγὼ τοῦ κόσμου τούτου ἦλθον.* vertit enim, *ad judicium mundi hujus veni.* Et Arabs, *veni ut judicarem hunc mundum.*

Cap. X.

Vers. 6. *Ταύτην τὴν παροιμίαν.* Vulg. & Eras. *Hoc proverbium.* Beza, *hanc similitudinem*, rectè observat esse Hebræorum משל. unde & Arabs vertit, هذا مثل. In Hebræa enim & Arabica lingua significat similitudinem, parabolam, proverbium, quodvis acutum & elegans dictum. Syrus vertit, ܦܠܐܬܐ. eadem scilicet dictione, qua παραβολὴν passim vertere solet. Derivatur ab Hebræo פלא, *admirandum esse & difficile, latere.* Inde פלאתא oratio admiranda & difficilis, ubi acumen latet, & per similitudinem aliud in-

telligitur, quod non adeo facile eruitur. Vnde Joh. 16. 29. λαλεῖν παῤῥησίᾳ, καὶ παροιμίαν λέγειν opponuntur. Sequitur, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς. Vulg. Syr. & Arabs, videntur legisse τί ἐλάλει. nihil refert.

VERS. 8. Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον &c. Notat Cl. Beza, πρὸ ἐμοῦ deesse in Latina Vulgata & apud Syrum interpretem, & in septem exemplaribus. Addo igitur, neque interpretationes istas, neque ullum istorum exemplarium secutum esse Arabem. habet enim قبلي, *ante me.*

VERS. 10. *Ego veni ut vitam habeant*, καὶ περισσὸν ἔχωσιν. Vulgatus, Erasm. & Arabs, *& abundantius habeant.* id est, περισσότερον. Syrus, ܘܡܕܡ ܕܡܝܬܪ ܢܗܘܐ ܠܗܘܢ, *& aliquid abundantius habeant.* id est, περισσότερόν τι. At neque τι est in textu, neque περισσότερον. Sed simpliciter περισσὸν, quod nos adverbialiter sumimus, pro κατὰ περισσὸν, *secundum abundantiam, abundanter.* Vt sensus sit, Fur venit ut furetur mactet & perdat. Ego, ut vitam habeant oves. nec tantum habeant, sed abundanter habeant. Frustra itaque videtur se hîc fatigasse Chrysostomus, quum quærit, καὶ τί ζωῆς περισσότερον; εἰπέ μοι. ac respondet, βασιλεία οὐρανῶν. quasi sensus sit, veni ut non tantum hîc vivant, sed, quod majus longè est, regno cœlorum aliquando fruantur. non existimamus, comparationem hîc institui inter vitam; & aliud quid eâ excellentius, sed abundantem promitti vitam. περισσὸν idem quod περισσῶς. sicut κομψότερον ἔσχε, Joan. 4. 52. pro κομψοτέρως.

VERS. 16. Καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. Vulgatus, Syrus & Beza addiderunt copulam, *& unus pastor.* Laudo Erasmum, qui relicta oratione ἀσυνδέτῳ, vertit, *& fiet unum ovile, unus pastor.* Miram habet elegantiam absentia copulæ. proverbium enim imitatur hæc sententia, *unus Grex, unus Pastor.* Sensus est, uni pastori unus debetur grex. Sicut ergo

ergo ego unicus ſum paſtor, ita & quos deinceps cogam, etſi alterius ſint ovilis, in unum tamen cogentur gregem, ut unius paſtoris unum ſit ovile. quod rectè expreſſit Arabs, وتكون الرعية واحدة لراع واحد, *& erit grex unus paſtori uni.*

VERS. 18. *Depono eam ἀπ' ἐμαυτοῦ.* Syrus & Arabs, *per voluntatem meam.* Deinde, *Hoc mandatum accepi* &c. Syrus & Arabs, *quia hoc mandatum accepi* &c.

VERS. 24. Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; Eraſ. & Beza, *quouſque animam noſtram ſuſpendis?* Camerarius, *peculiari phraſi hoc dictum, hac, ut opinor, ſententia: Quamdiu ſuſpenſum tenes animum noſtrum?* Vulgatus, quia peculiarem phraſin agnoſcebat, ad verbum transferre voluit, *quouſque animam noſtram tollis?* Syrus, ܢܦܫܢ ܫܩܠ, *capis.* Videndum an peculiarem hanc phraſin ex Hebraiſmo eruere poſſimus. Nemo, opinor, diffitebitur, quin גנב & αἴρειν ſint ſynonyma. nam & LXX interpretes id non tantum per κλέπτειν, *furari,* ſed & per ὑφαιρεῖν, *tollere, auferre* vertunt. Qui furatur, aufert. nec diffitebitur לב non minus rectè per ψυχὴν quam per καρδίαν verti. ſic enim ſolent iidem interpretes. Eſt ergo αἴρειν ψυχὴν, גנב לב, *furari* vel *auferre cor* ſive *animam alicujus.* quod de eo dicitur, qui clam alio agit, cumque res ſuas celat. ut Gen. 31. 20. וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת לֵב לָבָן, *& furatus eſt Iacob cor Labanis.* & ℣ſ. 26. מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי, *quid feciſti, quod furatus ſis cor meum?* id eſt, quod clam aufugeris, mihique non indicaveris. ut ℣ſ. 27. explicatur. Onkelos vertit כסי מן לבן, *obtexit à Labane.* ut & LXX, ἔκρυψε Λάβαν, *celavit Labanem.* R. David in lib. Rad. & R. Salomoh in Comment. ajunt לבבו eſſe דעתו, *ſcientiam ejus.* Sic Aben Eſra, לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב, *non furatus eſt Iacob niſi ſcientiam ejus. nam fundamentum ſcientiæ in corde.* Auferre vero ſcientiam alicujus, eſt ſciendi occaſionem illi eripere, dum ita te geris,

ut quid agas dicasve, scientia sua & corde assequi nequeat. Fugam Jacob ita clam adornaverat, ut sciendæ ejus rationem Labani non reliquisset. quamobrem dicitur furatus ipsius cor, id est, scientiam. Ita & hoc loco queruntur Judæi, Christum animam suam auferre & quasi furto capere. prætexebant enim, Christum hactenus non *παῤῥησίᾳ*, *palam & apertè*, de seipso locutum esse, sed ita tectè, ut quid de ipso statuendum esset ignorarent, istaque scientia ipsis quasi eriperetur & auferretur. Ἕως πότε, ergo inquiunt, τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; עַד מָתַי תְּגַנֵּב אֶת־לִבֵּנוּ. εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν παῤῥησίᾳ. vides *αἴρειν ψυχὴν* & *εἰπεῖν παῤῥησίᾳ* opponi. Est ergo, non apertè dicere, quod alius scire cupiat, sed scientiam ejus celare & dissimulare. Nolo id cuiquam persuadere. Non tamen adeo ineptum judicavi, quin id doctis expendendum dare auderem. Arabs vertit, حتي متي تعذب نفوسنا, *usque quando affligis animas nostras?*

VERS. 30. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Syrus, ܐܢܐ ܘܐܒܝ ܚܕ ܚܢܢ. Trem. & Boder. *Ego & Pater unum sumus.* Fuit quum existimarem, vertendum esse *unus sumus.* quia dixit mascul. genere ܚܕ non ܚܕܐ. Sed mutavi sententiam, postquam vidi Joan. 17. 21. 22. 23. non tantum filium & Patrem, sed & fideles dici ܚܕ, *unum.*

VERS. 35. *Si illos dixit Deos*, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Vulg. Eras. & Beza, *ad quos sermo Dei factus est.* Sic ut ratio ibi occultetur, cur Dii vocentur, quia nempe à Deo imperandi munus ipsis sit demandatum. Ita Syrus accepit, qui vertit, ܐܢ ܠܗܘܢ ܐܡܪ ܐܠܗܐ ܡܛܠ ܕܠܘܬܗܘܢ ܗܘܬ ܡܠܬܗ ܕܐܠܗܐ, *si eos dixit Deos, propterea quod ad eos factus est sermo Dei* &c. Magis arridet maximi viri D. Heinsii sententia, qui πρὸς pro κατὰ,

con-

contra, *adversus* accipiens vertit, *adversus quos sermo Dei factus est.* Id est, qui in Psalmo 82. ex quo locus petitur, graviter à Deo increpantur. Non est tamen silentio prætereundum, ambiguitatem latere apud Syrum: quippe qui verti etiam possit, *propterea quod apud eos fuit verbum Dei.* Nam sicut πρὸς regens accusativum sæpe valet *apud* Græcis, ita ܠܘܬ Syris. Arabs certè ita accipiendus, cujus verba sunt, لان كلمة الاه كانت عندهم, *quia verbum Dei fuit apud eos.* non dicit اليهم, *ad eos.* sed عندهم, *apud eos.* Sensus est, magistratus dici Deos, non quod naturam Dei apud se habeant, sed eo tantum nomine, quod verbum, id est, mandatum Dei penes se habeant, quippe cujus jussu & imperio imperent. Si ergo, inquit, eos Deos dixit, apud quos solummodo verbum ac mandatum Dei fuit, mene dicitis blasphemare, quod me Filium Dei dixerim? apud quem non tantum verbum & mandatum Dei est, sed quem etiam Pater tanquam unigenitum suum filium ad salutem mundo conciliandam sanctificavit, & de cœlo in mundum misit. Quod si quis primæ interpretationi, quæ πρὸς pro *ad* accipiebat, inhærere velit, dispiciat, an non, *ad quos verbum Dei factum est*, descriptio sit ministrorum, qui quantacunque sint authoritate prædici, non sint tamen αὐθένται, sed infra Dei verbum, quod ad eos fit, ut ipsis imperet & jura præscribat. Tale illud est, quod Jud 3. vers. 20. Ehud dicebat Egloni Moabitarum Regi. דְּבַר אֱלֹהִים לִי אֵלֶיךָ, *verbum Dei mihi est ad te.* Quo audito, Rex, αὐθεντίαν verbi Dei reveritus, protinus surrexit. Aliter se res in Christo habet. Ad eum verbum Dei non est, tanquam ad ministrum, factum, sed ab eo tanquam à Domino profectum. Quum enim essentialis sit Dei λόγος, non est infra λόγον προφορικὸν, sed ejus potius Dominus & author. Ostendit id Pater, quum unicum hunc sanctificavit, id est,

ab aliis omnibus ſegregavit, & muneri mediatorio deſtinatum, è cœlo in mundum miſit, ut tanquam cœli Dominus ſalutem mundo daret. Senſus ergo eſt, ſi ſcriptura Deos dixit, ad quos verbum Dei, tanquam ad miniſtros, factum eſt, qui imperanti verbo aures præbere & corda ſubjicere debuerunt, mihine blaſphemiæ crimen impingitis, quod me filium Dei dixerim, quem Pater tam præclaro operi ſanctificavit, quod non niſi à cœli Domino peragi poteſt, ideoque me è cœlo in mundum miſit, ut mundi Servator apparerem? Hinc ſe & Deum & cœli Dominum una cum patre eſſe demonſtrare pergit ℣ſ. ſequ. quia opera Patris faciat.

VERS. 38. *Patrem in me eſſe, & me ἐν αὐτῷ in eo.* Vnum Bezæ exemplar habebat ἐν τῷ πατρὶ, *in patre.* Sic Vulgatus, Syrus & Arabs legerunt.

CAP. XI.

VERS. I. Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος ἀπὸ Βηθανίας, ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς. Conſentiunt in hac lectione Vulgatus & Arabs. nec quiſquam annotavit, variare hîc Græca ulla exemplaria. Solus Syrus variat, qui legit, ܐܝܬ ܗܘܐ ܕܝܢ ܚܕ ܕܟܪܝܗ: ܠܥܙܪ ܡܢ ܒܝܬ ܥܢܝܐ ܩܪܝܬܐ. ܐܚܘܗ ܕܡܪܝܡ ܘܕܡܪܬܐ: *Erat autem quidam æger, Lazarus è Bethania vico, frater Mariæ & Marthæ.* Deinde addit ℣ſ. 2. ܡܪܝܡ ܕܝܢ ܗܝ ܐܝܬܝܗ, *Maria vero hæc eſt*, &c. Commoda quidem ea lectio eſt. Sed non video tamen, cur à vulgata, & tanto conſenſu comprobata lectione abeundum ſit. Neque enim ex ea ſequitur, Bethaniam non fuiſſe iſtum vicum Mariæ & Marthæ, qui hîc memoratur, quod Cl. Beza voluit. contra, eundem fuiſſe locum ex toto contextu apparet. nec quicquam

quam reclamare particulam ἐκ quivis videt. Vt nec absurdum videtur, eximiæ id pietati sororum Lazari Mariæ & Marthæ dari, quod ab ipsis Bethania vicus Mariæ & Marthæ nominetur, Lazarusque eo nomine commendetur, quod piissimarum matronarum frater ex eodem loco cum ipsis esset oriundus.

Vers. 17. Ἐλθὼν οὖν Ἰησοῦς. videntur quædam exemplaria addidisse εἰς Βηθανίαν. Syrus enim, Arabs & Nonnus hæc legerunt. aut certè ipsi addiderunt, ad explicandum quò venerit, nempe Bethaniam. quia versu seq. additur, *erat autem Bethania prope Hierosolymam* &c. At quomodo hoc versu dici potest venisse Bethaniam, quum infra ℣ſ. 30. dicatur nondum eò venisse? Respondeo, sicut hîc dicitur invenisse Lazarum quatuor jam dies in monumento agentem, quum infra demum ℣ſ. 38. & 39. ex Martha id intelligat, & ad sepulchrum ab ea deducatur. Dicemus ergo, versu 17. breviter & summatim narrari, quæ deinde altius repetuntur, insertis iis, quæ ante adventum ejus ad sepulchrum & Bethaniam contigerunt. Fateor tamen, rectius hîc εἰς Βηθανίαν omitti. Neque enim satis commodè jungi videntur, *venit in Bethaniam, & invenit Lazarum jam quatriduo* &c. Id enim non in vico, sed extra eum ad ipsum monimentum deprehendit, quod, pro more Orientalium, extra vicum fuisse ex vers. 31. apparet.

Vers. 19. *Iudæorum multi venerunt ad Martham & Mariam*, ܘܢܡܠܠܘܢ ܥܡ ܠܒܗܝܢ, Tremell. & Boder. in Paris. *ut loquerentur cum corde earum*. & 1 Thess. 2.11. *nos expetebamus*, ܘܡܡܠܠܝܢ ܗܘܝܢ ܥܠ ܠܒܟܘܢ, Tremel. *& loquebamur super cor vestrum*. in quibus duobus locis Lexicographi nostri docent, verbum ܡܠܠ idem valere quod ܡܠܠ, *loqui, dicere*. sic Scindlerus. sic quoque Trostius.

Troſtius. addo Phil. 2. 1. Εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, Syriacè, ܐܢ ܡܡܠܠܐ ܥܠ ܠܒܐ ܒܚܘܒܐ, quod Tremellius vertit. *ſi eſt locutio ſuper cor in charitate.* Alius quidam doctiſſ. Lexicographus, ܡܡܠܠܐ ܥܠ ܠܒܐ, *locutio in corde*, id eſt, conſolatio. An id rectè, dubitandum jure cenſeo. quum ܡܠܐ ut & apud Hebræos מָלֵא, *implere* ſignificet. nec aliis fortaſſe locis probari poſſet, unquam pro *loqui* ſumi. Ad hæc loca quod attinet, fateor apud Orientales *loqui ad cor* uſitatum eſſe pro blandiri & conſolari, ſed eo ſenſu non ſolent dicere בלֵב, *in corde*, ſed עַל לֵב, *juxta cor.* ut Judic. 19. 3. וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ לְדַבֵּר עַל לִבָּהּ. ubi Jonathan לְמַלָּלָא עַל לִבַּהּ, non לְמַלָּלִי בְּלִבַּהּ. nec congruum videtur, ut *loqui in corde*, vel ſicut Tremel. *ſuper cor*, aut *cum corde* dicatur pro *conſolari.* Act. 5. 3. eadem omnino occurrit phraſis, ubi Petrus ad Ananiam, ܡܢܘ ܕܗܟܢܐ ܡܠܐ ܣܛܢܐ ܠܒܟ. quæ ſane nemo vertet, *quid eſt quod ſic locutus ſit Satanas in corde tuo*, vel *ſuper cor tuum*, vel *cum corde tuo?* ſed quod in Græco eſt, τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, Syrus vertit, τί ἐπλήρωσεν ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Exiſtimo itaque in omnibus iſtis locis, ܡܠܐ genuina ſua ſignificatione ſumi pro *implere*, aut *replere.* & *implere in corde*, phraſim eſſe Syriacam, pro animum alicujus erigere, quod fit, quando in corde ſpiritibus quaſi vacuo, plenitudo novorum gignitur ſpirituum. idque in bonam partem ſumptum idem eſſe quod *conſolari*, ut Ioan. 11. 19. Phil. 2. 1. 1 Theſſ. 2. 11. quod alias una voce dicunt ܠܒܒ, *cor addere.* 1 Theſſ. 5. 14. In malum vero, idem quod *audacem reddere.* ut Act. 5. 3. nam & in audaciæ præſumptione repletur cor ſpiritibus. quò pertinet phraſis, quâ Rex Aſſuerus utitur Eſt. 7. 5. מִי הוּא זֶה אֲשֶׁר מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, *quis eſt ille, quem implevit cor ejus, ut faceret ſic?*

vel

vel (si dicamus מְלָאוֹ habere affixum nominis sequentis per pleonasmum, more Chaldæorum & Syrorum) *quis ille est qui implevit cor suum, ut* &c. Sensus est, quis tantos spiritus sumpsit, & tam audax evasit, ut? &c. qui locus verus commentarius est in illa verba Petri, τί ὁ Σατανᾶς ἐπλήρωσε τὴν καρδίαν σου. Boder. in Reg. non male vertit locum Johannis, *ut lenirent corda earum.* Ferrarius, ܡܠܐ ܠܒܒܐ, *leniit, demulsit, consolatus est.* Lex. Syr. Ar. ܡܠܐ ܠܒܗ, يعزيه يطيب نفسه, *consolatur eum, bonam reddit animam ejus.* Sed ut ex allato Act. 5. loco liquet, latius patet. significat corroborare animum, sive spiritu consolationis, sive spiritu audaciæ & præsumtionis.

VERS. 24. Ἐν τῇ ἀναστάσει. Syrus vertit, ܒܢܘܚܡܐ. Trem. & Boder. *in consolatione.* similiter ℣f. sequente. Vnde conjicit Cl. Beza, Syrum legisse ἐν παρακλήσει. eamque lectionem suspectam sibi esse ait, quod in his libris ubique vertit alia voce τὴν ἀνάστασιν, nempe per ܩܝܡܬܐ. At nulla hîc suspicionis causa. Etsi enim apud Hebræos נחם, unde procul dubio Syriacum נוחמא derivatum est, significet *consolari*, apud Syros tamen ea radix, ni fallor, ignoratur. *consolari* ipsis ܒܝܐ dicitur. *consolatio*, ܒܘܝܐܐ. at ܢܘܚܡܐ tantum est ἀνάστασις, *resurrectio.* non aliam ejus significationem dat Ferrarius. nec Lex. Syro Arab. ubi sex nominibus Arabicis id explicatur, sed quæ omnia *resurrectionem*, *suscitationem*, aut *vivificationem* denotant. sunt autem hæc البعث والانبعاث والنشور والنشر والانتشار والانتعاش.

VERS. 31. *Secuti sunt eam, dicentes, vadit ad sepulchrum* &c. Dicentes, nempe intra se, id est, cogitantes, putan-

tes. Vnde Syrus, ܣܒܪܝܢ ܗܘܘ ܓܝܪ ܕܥܠ ܫܢܬܐ ܡܡܟܢܐ, *putabant enim.*

VERS. 33. Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. Vulg. Eras. & Beza, *infremuit Spiritu.* rectè. Et hanc quidem primam, propriamque hujus verbi significationem esse puto. Inde secundariam fluere, quæ est *increpare & acriter minitari*, sequente scilicet dativo personæ. quasi dicas, fremere & commoveri in aliquem. Derivari videtur à βρέμω, *fremo*, & eam animi commotionem significare, quæ est in ira cum fremitu & horrore. Certè Thren. 2. 6. pro זעם אף, *commotio iræ*, dixerunt LXX ἐμβριμήματι ὀργῆς. nec aliud videtur illud Xenoph. Pæd. 4. Ἐνταῦθα δὲ ἐνεβριμᾶτο τῷ τε Κύρῳ καὶ τοῖς Μήδοις, quam, ut vertit Budæus, *excandescebat, fremebat ira in Cyrum.* Syrus vertit, ܐܬܥܙܙ ܒܪܘܚܗ, quod bene Trem. *vehementer commotus est in spiritu suo.* non simplicem commotionem, sed fortem & vehementem significat. ab Hebræo עז, *fortem esse.* sicut & à βριμὴ, *robur, fortitudo* (ut explicatur à Stephano) fit ἐμβριμᾶσθαι, *fortiter commoveri.*

VERS. 38. Ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. Vulg. *Erat autem spelunca, & lapis superimpositus erat ei.* non rectè. neque enim erat qualia nostra sepulchra, quibus, sic excavatis ut sursum pateant, cippus superimponitur. Sepulchra Judæorum speluncæ erant, ante se fossam habentes, in quam primum descendebatur, deinde per ostium in antrum speluncæ intrabatur. Ante illud ostium ponebatur lapis, vel ipsi ostio imponebatur. Ideo Eras. & Beza, *& lapis erat ei impositus.* Id laudarem, si ostii mentio fuisset facta. Sed quia tantum facta est speluncæ, non videtur satis aptè dici, lapidem impositum fuisse ipsi speluncæ. Malim ergo, *& lapis appositus erat ad eam.* quod Syrus optimè dixit, ܘܟܐܦܐ ܣܝܡܐ ܗܘܬ ܥܠ ܬܪܥܗ, *& lapis positus erat ad ostium ejus.*

VERS.

VERS. 41. Ἦραν οὖν τὸν λίθον οὗ ἦν ὁ τεθνηκὼς κείμενος. Consentit Arabs in hac lectione. verum Syrus & Vulgatus non legerunt οὗ ἦν ὁ τεθνηκὼς κείμενος.

VERS. 55. *Et ascenderunt multi Hierosolymam* ἐκ τῆς χώρας. Vulg. *de regione*. Eras. *è regione*. Beza, *ex illa regione*. Syrus, ܡܢ ܩܘܪܝܐ, *ex agris*. vel *ex pagis*. χώρα enim urbibus sæpe opponitur, & agros sive rus denotat. ut Luc. 12. 16. & 21. 21. Joan. 4. 35.

CAP. XII.

VERS. 1. Πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα. Vulgatus, Eras. & Syrus ad verbum verterunt, *Ante sex dies Pascha*. Beza autem, *sex ante pascha diebus*, per trajectionem particulæ πρὸ, ac si scriptum esset, ἓξ ἡμέρας πρὸ τοῦ πάσχα. Improbat enim Vulgati versionem, quod festum pascha non esset sex, sed septem dierum. Accepit ergo Vulgatum, ac si mens ejus esset, *ante pascha quod sex diebus constat*. Nec aliter mentem Vulgati accepit Cl. Drusius in Præteritis, ubi sententiam Bezæ rejiciens, Vulgatum his verbis tuetur. *Sex*, inquit, *ante pascha diebus*, coactum videtur. Pascha septem dies habuit, & sex. Septem incluso termino, sex excluso eodem. Sic hebdomada Josepho dierum octo fuit, incluso videlicet utroque termino. nam etiam parte aliqua diei octavi cessabant ab opere. quod vocabant תוספת השבת additamentum Sabbathi. Hæc ille. Vbi laudo, quod coactam dicat versionem Bezæ. tum ob trajectionem præpositionis πρὸ, tum ob mutationem constructionis ἓξ ἡμερῶν in ἓξ ἡμέρας. Verum quod festum paschatis, quod ex lege divina erat dierum septem, velit dici etiam posse sex, non probo. nec quicquam simile habet, quod de septimana profert. neque enim septimus paschatis dies terminus erat festi, sicut octavus dies terminus septimanæ. hic enim ex Iudæorum su-

perſtitione ſeptimanæ additus reſcindi poterat abſque ſeptimanæ detrimento, quippe cujus pars nequaquam eſſet. at ſeptimus paſchatis pars erat feſti, nec omitti poterat ſine ejus detrimento. comparatio ergo inſtituenda erat inter ſeptimum paſchatis, & ſeptimum hebdomadis. ibi terminus utrobique ſe eodem modo habet. Jam quæro, an ſeptimana dici poſſit dierum ſeptem, & ſex. ſeptem incluſo termino, ſex excluſo eodem. quod neminem admiſſurum ſcio. Vt ergo meam quoq; ſententiam aperiam, ad verbum vertendum cenſeo, *ante ſex dies paſchatis*. vel *ante ſextum diem*, poſito cardinali numero pro ordinali. ut *μία σαββάτων*, pro *πρώτῃ*, quo nihil uſitatius. Paſchatis autem, non præſentis vel inchoati, ſed futuri. quod ex ſequenti hiſtoria, ubi Chriſtus, celebrato paſchali convivio, ipſo paſchatis primo die crucifixus narratur, adeo erat clarum, ut hîc addi non eſſet opus. Senſus erit, quum adhuc plus quam ſex dies ad paſcha reſtarent. nam quum ſex dies futuri paſchatis, ſint ſex dies ad paſcha, ante iſtos ſex dies declarat tempus quod proximè anteceſſit. Sic Arabs, قبل ستة ايام من الفصح, *Ante ſex dies* (vel ſextum diem) *à paſchate*. Id eſt, antequam ſextus à futuro paſchate dies veniſſet. Liberum hîc ſit judicium. nihil enim definimus, ſed diſquirimus. Porro quod additur, *ὅπου ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκώς*, monemus ſolum Syrum non legiſſe *ὁ τεθνηκώς*.

VERS. 3. *Λίτραν, libram.* Solus Syrus habet, ܠܩܘܠܩܐ, quo nomine *τὸ ἀλάβαστρον* vertit apud reliquos Euangeliſtas. Fortaſſis unumquodque alabaſtrum ſive vaſculum unguentarium libram continebat.

VERS. 4. *Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτης.* Syrus & Vulgatus non legerunt *Σίμωνος*. Arabs legit.

VERS. 13. *Ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων.* Non poſſum non addere verba magni Caſauboni in hunc locum. *Fuit*, inquit,

quit, *hic mos gentium Orientis, ut in hujusmodi pompis, palmæ ramos manibus gestarent: quos propriè αἰσάκους nuncupabant. Annotatum est hoc à Doctiss. Grammatico Hesychio, in cujus Glossis ita scribitur,* Αἴσακος, ὁ τῆς δάφνης κλάδος, ὃν κατέχοντες ὕμνουν τὸν Θεούς. *Est autem ea vox Syrorum, non Græcorum.* Hæc ille. Syrus hoc loco τὰ βαΐα, vertit, ܣܘ̈ܟܐ, סוּכָא, *ramos.* à qua voce nisi αἴσακος derivetur, nescio quomodo vox Syra sit. ut à סוּכָא fiat σάκος, quæ parum differunt, deinde addito αἰ, αἴσακος. At Syrorum סוכא, non hujus aut illius arboris ramum, sed quemvis generatim significat. Palmarum rami speciali voce ܢܘܠܐ dicuntur, si Ferrario credimus. Hesychius autem αἴσακον, non τῆς φοίνικος, *palmæ,* sed τῆς δάφνης, *lauri* ramum esse dicit. Apollini ea sacra erat. An autem ejus ramis aliis etiam Diis sacra fieri solerent, inquirendum. Hebræi sane, quum festo Tabernaculorum sacra sua facerent, & illum suum fasciculum, quem הושענא & לולב vocabant, circumferrent, atque eadem, quæ hîc Christo, ex Ps. 118. acclamarent, non alios adhibebant ramos, quam ex תמרים, *palmis,* עצי עבות, *arboribus densis,* id est, ut habet Chaldæus, הדסין, *myrtis,* & ערבים, *salicibus.* Laurorum nullus hîc usus. itaque nec αἰσάκων. si modo rectè eos Hesychius descripsit.

VERS. 16. *Hæc autem non cognoverunt discipuli ejus* τὸ πρῶτον *primùm.* Syrus, ܒܗܘ ܙܒܢܐ *eo tempore.* Erat enim id tempus primum.

VERS. 19. Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; *videtis vos nihil proficere?* Sic quoque Syrus & Arabs. At Vulgatus, *quia nihil proficimus.* id est, ὠφελοῦμεν. De qua variante lectione miror Erasmum & Bezam nihil observasse. Duarum editionum Bezæ, quas habeo, altera in octavo legit *vos,* altera in Fol. *nos.* & hoc quidem, vitio, ut arbitror, typographi.

VERS. 20. Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες. Syrus, ܚܢܦܐ, *Gentiles.* ut vertit Vulgatus, qui nempe ex Gentilibus proselyti erant facti. Alii intelligunt Judæos Græcanicos. vide supra c. 7. 35.

VERS. 32. Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς. Vulg. & Eras. *Et ego si exaltatus fuero à terra.* Beza, *sublatus fuero.* Syrus, ܐܢ ܐܬܬܪܝܡܬ, *exaltatus fuero*, vel *sublatus fuero.* utrumque enim significat ܠܡܬܬܪܝܡܘ, *efferri*, Rom. 11. 20. *Auferri* Luc. 5. 35. cujus causam damus Gramm. nostræ p. 304. Est & apud Hebræos הרים non tantum *exaltare*, sed & *tollere, auferre.* ut Lev. 6. 10. Ezech. 21. 26. Esa. 57. 14. non dubito tamen, quin ἐὰν ὑψωθῶ vertendum hîc sit, *si exaltatus fuero.* nam *sublatus fuero* mortem quidem denotat, at non mortis genus. alterum vero etiam qua morte moriturus esset, nempe crucifixione, qua reus à terra sursum elevabatur. ut ℣. sequenti explicatur. Atque hinc sponte nascebatur Judæis objiciendi occasio, Quomodo tu dicis, oportere filium hominis exaltari, id est, crucifigi, quum ex lege audiverimus, Christum manere in æternum?

VERS. 40. Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν. *Excæcavit eorum oculos, & obduravit corda eorum.* Syrus, *Excæcarunt oculos suos, & obtenebrarunt corda sua.* Sic & Arabs, nisi quod pro *obtenebrarunt* dixerit *obdurarunt.* Id Græcè est, τυφλώκασι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπωρώκασι αὐτῶν τὴν καρδίαν. At nullis hæc lectio nititur Græcis exemplaribus, cum quibus & Vulgatus convenit. Quod autem Vulgato Cl. Beza tribuat, quod πεπώρωκεν verterit *excæcavit*, Erasmo tribuendum erat. qui cum apud Vulgatum inveniret, *& induravit cor eorum*, interpretem, ait, videri legisse ἐσκλήρωκεν. Græci autem contextus sensum esse, *& excæcavit cor eorum.* nec tamen in versione sua id expressit, sed Vulgatum secutus est.

VERS.

Vers. 47. *Et si quis audierit mea verba*, καὶ μὴ πιστεύσῃ *& non crediderit*. Non notatur hîc ulla Græcorum exemplarium discrepantia ab Erasmo, Camerario aut Beza. nec dissentit Arabs. Vulgatus tamen habet, *& non custodierit*. ut & Syrus, ܘܠܐ ܢܛܰܪ ܠܗܶܝܢ, *& non custodit ea*. videntur legisse, καὶ μὴ τηρήσῃ.

Cap. XIII.

Vers. 2. Καὶ δείπνου γενομένου. Vulg. & Erasmus, *& cœnâ factâ*. ambiguum est. Beza, *& cœna peractâ*. sicut & illa Syri, ܘܟܰܕ ܗܘܳܬ ܚܫܰܡܺܝܬܳܐ, Tremel. vertit, *& cum peracta esset cœna*. ܗܘܐ non significat *peragi*. itaque malim simpliciter, *& cum esset cœna*. sicut Matt. 8. 16. Ὀψίας δὲ γενομένης, Syrus, ܘܟܰܕ ܗܘܳܐ ܪܰܡܫܳܐ, *& quum esset vespera*. Sæpe enim γενόμενος de præsenti dicitur. ut Matt. 26. 6. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ, *quum autem Iesus esset in Bethania*. Ita sane hoc loco accepit Arabs, quum vertit, فلما حضر العشاء, *& quum advenisset*. Sequitur eodem hoc versu apud Syrum, ܘܪܡܐ ܗܘܐ ܠܣܛܢܐ ܒܠܒܗ ܕܝܗܘܕܐ ܕܢܫܠܡܝܘܗܝ. Tremel. & Regia, *Injecerat se Satanas in cor Iehudæ, ut proderet eum*. Hanc interpretationem nec ܪܡܐ fert, quod participium est passivum, nec ܠܣܛܢܐ, quod propter Lomad Dativi est vel Accusativi casus, Nominativi esse non potest. Ad verbum sic vertendum, *injectum erat Satanæ (*id est, à Satana*) in cor Iehudæ ut traderet eum*. Freqens ea est Syris constructio, ut Dativus ponatur pro Ablativo cum præpositione ab. vide Matt. 14. 8. Luc. 23. 41. 1 Tim. 4. 4. & jam sæpe à nobis observata.

Vers.

VERS. 4. Τίθησι τὰ ἱμάτια. Beza, *deponit pallium*. id est, summam vestem. nequis somniet, Dominum nudo corpore suis discipulis pedes abluisse. Vulgatus tamen, Erasmus, Syrus & Arabs, ἱμάτια, verterunt, *vestimenta*. Rectè. nam etsi τὸ ἱμάτιον interdum pallium denotet, non tamen, quod sciam, τὰ ἱμάτια in plurali unum pallium denotat. Nec periculum est de nuditate. Quum enim in calidis istis regionibus tenuissima materia induerentur, plures vestes aliis superinjiciebant, ne radiorum solarium vis facile penetraret. quas tamen facile abjiciebant, quum id opportunitas ferret. proximè corpus erat כתנת, *tunica*. super eam מכנסים, *femoralia*. supra eam אסטלא, *stola*, vestis talaris cui addebatur חגור, *cingulum*, quo succingebatur, ne gressum impediret. supra hæc omnia מעיל sive מרשם, *pallium*. Fac ergo pallium & stolam deposuerit Dominus, rectè dicitur in plur. ἱμάτια exuisse, nec tamen nudus fuerit. Quin etiam nudus rectè dicitur fuisse Dominus, ex phrasi orientalibus usitata, ubi nudus dicitur, qui stolam abjecit, etsi tunica & femorali adhuc indutus sit. Sic Rex Saul nudus cecidit coram Samuele, 1 Sam. 19. 24. Sic Petrus nudus in navigio, Joan. 21. 7. qui propterea dicitur accinxisse τὸν ἐπενδύτην. non utique infimam vestem, sive indusium, sed quæ, ut nomen indicat, alii superinduebatur, stolam nempe, quæ, ut diximus, cinctura astringebatur. unde etiam dicitur, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο. Sequitur apud Syrum, ܘܫܩܠ ܣܘܕܪܐ ܡܚܐ ܒܚܨܘܗܝ. Tremel. *& sublata sindone, cinxit ad lumbos suos.* Regia, *præcinxit lumbos suos.* ad verbum est, *percussit in lumbos suos*, ut Belgicè dicimus, hy smeet het om syn lijf. sic ỷs. 5. ܘܡܫܘܐ ܗܘܐ ܒܣܘܕܪܐ ܕܡܚܝܐ ܒܚܨܘܗܝ. Tremel. *& tergebat sindone quam cinxerat ad lumbos suos.* Regia, *qua præcinctus erat lumbos*, ad verbum,

quæ

quæ percussa erat in lumbos ejus. Arabs ℣ſ. 4. habet شد بوسطه. Romana verſio, *præcinxit ſe eo.* ad verbum, *ligavit eo medium ſuum.* In Græco eſt, καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν. Rectè obſervavit Cl. Druſius, λέντιον eſſe Helleniſtarum vocem, à Latinis acceptam. eaque & Talmudiſtas uti, ubi eſt לנטית & לינטית & לונטית, teſte David de Pomis, qui hæc interpretatur סדין. Dubitat Cl. Druſius, an bene. quia סדין eſt σινδών. optimè inquam interpretatur. nam & hoc loco pro λέντιον Syrus habet סדונא. qua voce interpretatur etiam σουδάριον, Luc. 19. 20. quod apud Helleniſtas linteum deſignare, jam pridem à doctis eſt demonſtratum. David de Pomis, סדין, *linteum, veſtis, velamen.* Et σινδόνα quidem Syrus promiſcuè per סדונא interpretatur, ut Marc. 14. 51. 52. & per כתנא, ut Marc. 15. 46. & alibi. quorum poſtremum procul dubio *linteum* ſignificat. Sunt ergo λέντιον & σινδὼν ſynonyma.

VERS. 26. Τὸ ψωμίον, Beza vertit *offulam.* Vulgatus bis hoc verſu *panem.* at ℣ſ. ſeq. *buccellam.* Syrus & Arabs ubique *panem.* Ne mireris. nam & Job. 22. 7. pro וּמֵרָעֵב תִּמְנַע לָחֶם, *& à famelico cohibebas panem,* LXX, ἀλλὰ πεινώντων ἐστέρησας ψωμόν. Sæpius tamen eo interpretantur פַּת.

VERS. 30. Ἦν δὲ νύξ. Deinde incipit verſus 31. ὅτε οὖν ἐξῆλθε, λέγει ὁ Ἰησοῦς, &c. Syrus & Arabs ſic diſtinxerunt, ἦν δὲ νὺξ, ὅτε ἐξῆλθε. Deinde verſus alter, καὶ λέγει ὁ Ἰησοῦς.

VERS. 36. Ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. Vulg. Eraſ. & Beza vertunt *poſtea.* Id Syrus ſolet dicere ܒܬܪܟܢ. At hîc non ſine cauſa videtur dixiſſe ܠܚܪܬܐ, *in fine, tandem.* ut & Arabs, اخيرا, *poſtremò, in ultimo. Poſtea* enim de quovis, etiam brevi ſecuturo tempore, & mox inſtanti dicitur. hîc autem finis vitæ indicatur. eſtque ὕστερον propriè *poſtremo, tandem.*

VERS. 37. Διὰ τί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπέρ σου θήσω. Syrus & Arabs distinctionem ponunt post ἀκολουθῆσαι. ἄρτι autem jungunt sequentibus.

CAP. XIV.

VERS. 1. Πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. De amphibologia hujus sententiæ, vide Erasmum & Bezam. Syrus & Arabs utrumque πιστεύετε pro Imperativo habuerunt.

VERS. 2. Εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν· πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. Vulgatus, *Si quo minus, dixissem vobis: quia vado parare vobis locum.* Apparet Vulgatum legisse ὅτι πορεύομαι. Ad quam lectionem Erasmus annotat, ὅτι non esse in quibusdam codicibus Græcis. Fatetur ergo in quibusdam esse. Syrus & Arabs id quoque exprimunt. Sensum autem habet ambiguum. potest enim ὅτι vel ex usu Hellenistarum redundare, vel, quod tamen eundem hîc sensum exhibet, sumi εἰδικῶς, ut mens sit, *dixissem vobis, me ire paratum vobis locum.* quod amplexus est Erasmus, & Arabs, rejecit Beza. quos vide. vel αἰτιολογικῶς, *nam vado parare vobis locum.* Eadem ambiguitas in particula *quia*, prout ea quidem usurpatur à Vulgato. eadem apud Syrum, qui dixit, ܘܐܠܐ ܐܡܪ ܗܘܝܬ ܠܟܘܢ ܂ ܕܐܙܠ ܐܢܐ ܕܐܛܝܒ ܠܟܘܢ ܐܬܪܐ, quæ verti possunt, *& si non, dixissem vobis, vado ut parem vobis locum.* Sic Regia. vel, *quòd vado* id est, me vadere) *ut parem vobis locum.* vel denique, *nam vado, ut parem vobis locum.* Sic Tremellius. Atque id maximè sequendum arbitror. Ut sensus sit, nisi multæ in domo Patris mei mansiones essent, dixissem vobis. Nam quum abeam parare vobis locum, frustra id facerem, nisi multæ ibi extarent mansiones: & vos ea de re monendi essetis. Cl. Beza posterius membrum πορεύομαι ἑτοιμάσαι ita distin-

diſtingui voluit à priori, ut etiam diſtinctum inde verſum fecerit. quod an laudandum ſit, neſcio. quandoquidem cum præcedentibus optimè cohæret. præſertim ſi præmittatur ὅτι, quam particulam & Nonnus legit. Sed & ſine ὅτι. Tum enim ſenſus eſt, tantum abeſt ut dicam vobis, non eſſe multas in domo patris mei manſiones, ut contra abeam parare vobis locum.

VERS. 3. Καὶ ἐὰν πορευθῶ. Beza, *& quum profectus fuero.* ἐὰν accipit pro ὅταν. quod hîc laudat magnus Caſaubonus. neque eſſe, ait, quod quiſquam de fideliſſima hujus loci interpretatione dubitet. At tamen Vulgatus, Syrus & Arabs ἐὰν per *ſi* vertunt. quibus aſſentior, non tantum quia ea uſitatior eſt hujus particulæ ſignificatio, ſed vel maximè, quia id magis emphaticum videtur. Sic enim affirmat, nihil eſſe cur dubitent, quin ſecum in cæleſtes iſtas manſiones aliquando ſint aſſumendi, quia illud à ſua ad patrem profectione, tanquam à certa conditione pendeat. Si, inquit, ego profectus fuero, & locum vobis paravero, certum eſt me reverſurum, & vos ad me aſſumpturum. poſito illo antecedenti, neceſſario ſequetur hoc conſequens.

VERS. 9. Καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρακώς με, &c. Syrus Φίλιππε junxit præcedentibus, hoc modo, *& non noſti me Philippe?* Sic & Nonnus legit. De Arabe res dubia eſt, quia nullæ adſunt diſtinctionum notæ.

VERS. 10. Οὐ πιστεύεις. Conſentiunt Syrus & Arabs. At Vulgatus, *non creditis*, in plurali.

VERS. 11. Πιστεύετε μοί, ὅτι ἐγὼ &c. Conſentiunt rurſus Syrus & Arabs. niſi quod non legant μοί. At Vulgatus, *non creditis quia ego* &c. Legit μὴ πιστεύετε. nec legit μοί.

VERS. 14. Ἐάν τι αἰτήσητέ με ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. Syrus, ܘܐܢ ܬܫܐܠܘܢܢܝ ܒܫܡܝ ܐܢܐ ܥܒܕ ܐܢܐ. *Et, ſi petieritis me in nomine meo, ego faciam.*

 Sic

Sic & Arabs, وان سالتموني باسمي, *& si rogaveritis me in nomine meo.* habet & Vulgatus illud *me.* ac testatur Cl. Beza, se in duobus codicibus Graecis insertum invenisse pronomen με. Sed rectè observat, alterum certè videri redundare. Addo, certè apud Vulgatum qui legit Encliticum τὶ. quid enim est, *si quid rogaveritis me in nomine meo.* Sed non adeo apud Syrum & Arabem, qui τὶ non legerunt. apud eos enim sensus esse potest, *si petieritis me*, id est, si à Patre petieritis, ut me vobis det, ut me nunc abeuntem vobis aliquando reddat, idque in nomine meo petieritis, ego efficiam, ut id consequamini.

VERS. 16. Ἄλλον παράκλητον. Syrus, פַּרַקְלִיטָא. Arabs, פארקליט, retenta voce Graeca, quippe quae jam in familiam Orientis ascita erat. unde & Rabbinis ac Talmudicis usitatissima: sed non nisi *patroni* atque *advocati* significatione. ut doctè Cl. Drusius probat in Praeteritis. Itaque laudandus Beza, qui hîc non *consolatorem*, sed *advocatum* vertit. Verum nescio, an explicatio ejus petenda sit ex Rom. 8. 26. ubi Spiritus dicitur in precibus ὑπερεντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν, an potius ex Matth. 10. 19. 20. & Luc. 12. 11. 12. Μὴ μεριμνᾶτε, πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε, ἢ τί εἴπητε. τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ἃ δεῖ εἰπεῖν. Verè Spiritus S. patronus est & advocatus, quia adversus omnes mundi criminationes & tyrannidem ipse est qui ἀπολογεῖ ὑπὲρ ἡμῶν. Atque ita ipse Dominus hoc explicat Joh. 16. ubi, quum rursus Paracletum hunc promitteret, docet, quomodo Advocati munere functurus sit, nempe coarguendo mundum de peccato, de justitia, & de judicio: Fideles autem ducendo in omnem veritatem, ut habeant quo se tueantur. Inde liquido apparet, alio prorsus sensu hîc Spiritum sanctum, alio Christum 1 Joan. 2. παράκλητον dici.

VERS. 17. Ὅτι παρ' ὑμῖν μένει. Vulg. *Quia apud vos manebit.*

nebit. Eraſ. Beza & Arabs, *manet.* Syrus, ܥܡܪ, *habitat.* Hoc præfero. quia additur, ὲ ἐν ὑμῖν ἔσται. nam qui dicit, *Spiritus manet in vobis*, non dicit tantum jam eſſe, ſed & in poſterum futurum. adeoque non opus habet addere, *& erit in vobis.* ſi enim diſcederet, non maneret. At qui dicit, jam habitat in vobis, & deinceps etiam erit, plus addit. μένειν autem pro *habitare* uſitatiſſimum, ut πȣ̃ μένεις, *ubi habitas?* Joan. 1. 38. 39.

VERS. 18. Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Tum verſu ſeq. ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος &c. Syrus ἔτι μικρὸν junxit præcedentibus. vertit enim, ܐܢܐ ܐܢܐ ܓܝܪ ܠܘܬܟܘܢ ܩܠܝܠ ܒܬܪ ܙܒܢ, *venio enim ad vos paulo poſt.* id eſt, brevi ad vos veniam. ſecus autem Vulgatus & Arabs.

VERS. 22. Τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτόν. Vulg. & Eraſm. *Quid factum eſt, quod* &c. Beza, *quid eſt cur.* Arabs, ما معنى قولك انك, *quid indicat ſermo tuus, quod.* Syrus, ܡܢܘ ܠܢ ܕܠܢ ܥܬܝܕ ܐܢܬ ܠܡܚܘܝܘ ܢܦܫܟ. Tremell. *Quid eſt, nobis te oſtenſurum eſſe teipſum?* Fateor, ܡܢܘ, quod ex ܡܢܐ & ܗܘ componitur, interdum valere *quid eſt?* quum nempe ܗܘ valet verbum ſubſtantivum. at quum tantum eſt particula completiva, ut ſæpe, ܡܢܘ tantum ſignificat *quid? quare?* Itaque rectè Regia, *quare nobis oſtenſurus es te ipſum?* Optimè Syrus intellexit, τί γέγονεν ὅτι ſimpliciter eſſe *quare?* Hebraicè diceres, מה היה כי תתחוה לנו, *quid fuit quod oſtendes te nobis?* quod aliter dicunt מה ראית כי, *quid vidiſti quod* &c. id eſt, למה vel מדוע, *quare?*

VERS. 28. Ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα. Vulg. Syrus & Arabs legerunt ὅτι πορεύομαι. omiſſo εἶπον.

CAP. XV.

VERS. 6. *Ejicitur foras*, ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη, *ſicut palmes, & exareſcit.* Syrus & Arabs, *ſicut palmes qui areſcit.* Deinde καὶ συνάγουσιν αὐτά. Vulgatus, Syrus & Arabs in ſingulari αὐτὸ, ſcilicet κλῆμα quod anteceſſit.

VERS. 7. Ὃ ἐὰν θέλητε, αἰτήσεσθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. Syrus, ܟܠ ܡܐ ܕܬܨܒܘܢ ܠܡܫܐܠ ܢܗܘܐ ܠܟܘܢ, id eſt, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτεῖν, γενήσεται ὑμῖν. Eundem ſenſum habent illa Nonni, Ὅσσα λαβεῖν ἐθέλητε, καὶ αἰτίζητε τοκῆα, τ' ὑμῖν εἰν ἑνὶ πάντα τελείεται. quaſi legiſſet, ὃ ἐὰν θέλητε, καὶ αἰτήσησθε. quod ex Hebraiſmo idem atque ὃ ἐὰν θέλητε αἰτεῖν. Arabs habet, كان لكم كلما تريدون, id eſt, ὃ ἐὰν θέλητε, γενήσεται ὑμῖν.

VERS. 8. Καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί. Beza, *& eritis mei diſcipuli.* Vulg. & Eraſm. *& efficiamini mei diſcipuli.* id eſt, καὶ γένησθε, prout in tribus codicibus legebat Beza. Syri & Arabis lectio ambigua. verti enim poſſunt, *& eritis.* vel *& ſitis* aut *fiatis.*

VERS. 11. Ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μείνῃ. Vulgatus, Syrus & Arabs, μείνῃ vertunt *ſit.* quod non eſt ſpernendum. μένειν enim non tantum eſt *manere*, ſed etiam, ut nuper diximus, *habitare.* & quum metaphoricam inhabitationem ſignificat, de qua hîc agitur, valet certam ac veram rei poſſeſſionem. ut Joan. 5. 39. τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν. Non culpat quod ſermonem Dei in ſe habuerint quidem, ſed permanentem non retinuerint. non enim habuiſſe in ſe patet ex ſequente αἰτιολογίᾳ, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Sed culpat, quod ſermonem Dei jactent, ejus autem veram poſſeſſionem non habeant. ſic 1 Joan. 3. 15. οἴδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν.

id eſt,

id eſt, non habet ejus veram poſſeſſionem, etſi jactet. non habet vitam æternam in ſe habitantem.

VERS. 25. Ἀλλ᾽ ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος. Ellipſis eſt verbi δεῖ, *oportet*. quod Cl. Beza rectè ſupplevit. Syrus autem & Arabs aut non legerunt, aut ad medendum ellipſi omiſerunt particulam ἀλλὰ, & cum præcedentibus hoc modo connectunt. *Oderunt me & patrem, ut impleretur ſermo* &c.

CAP. XVI.

VERS. 2. *Venit hora, ut quiſquis occiderit vos, arbitretur*, λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. Vulgatus, *obſequium*, Eraſ. & Beza, *cultum ſe præſtare Deo*. Syrus, ܕܩܘܪܒܢܐ ܡܩܪܒ ܠܐܠܗܐ, *quod oblationem offerat Deo*. eodem modo Arabs. per λατρείαν intellexerunt θυσίαν, *ſacrificium*. optimè. Sic enim apud Hebræos עבר, λατρεύειν, ſæpe uſurpatur pro זבח, *ſacrificare*. Vt quum Exod. 8. 16. Deus juſſiſſet dici Pharaoni, *dimitte populum meum*, וְיַעַבְדֻנִי, LXX, ἵνα μοι λατρεύσωσι, Pharao reſpondet ℣ſ. 21. לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ, ἐλθόντες θύσατε τῷ Κυρίῳ. vides λατρεύειν exponi per θύειν, atque hæc promiſcuè uſurpari. ideoque quod hîc dixerat ἐλθόντες θύσατε, infra cap. 10. 24 rurſus dicit ἐλθόντες λατρεύσατε. Sed quum non permitteret Judæis, ut ſuos boves ſecum adducerent, ſuaſque oves, quærit Moſes, ἀλλὰ καὶ σὺ δώσεις ἡμῖν ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίας, ἃ ποιήσομεν τῷ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν; vides τὴν λατρείαν referri ad ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίας. Imo verſu 7, ipſum verbum עבר, quod alias per λατρεύειν vertunt, per θύειν transferunt. Senſus ergo eſt, Adeſt tempus, quo qui vos interimet, ſacrificare ſe Deo arbitretur. atque ob hanc cauſam verbo προσφέρειν uſus eſt, quod eſt Hebræorum הקריב, ac de victimis, quæ in altari Deo ſiſtebantur, uſurpari ſolet.

VERS.

VERS. 12. *Sed non poteſtis nunc βαστάζειν portare.* Syrus, ܠܡܣܒܠܘ, *capere, tenere, continere, χωρεῖν.*

VERS. 17. Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους. Eraſ. Beza, & Arabs, *Dixerunt ergo quidam ex diſcipulis ejus alii ad alios.* Vulgatus autem & Syrus, *Dixerunt ergo diſcipuli ejus ad invicem.* ἐκ τῶν μαθητῶν, quaſi οἱ ἐκ τῶν μαθητῶν, *qui erant ex diſcipulis*, id eſt, *diſcipuli.* non ſperno. ſic enim & Hebræi loquuntur. vide quod ex Jud. 10. 11. 12. attulimus ad Matth. 27. 8.

VERS. 21. ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς. Explicat Syrus quæ hora intelligatur, dicens, *quia venit hora partus ejus.*

VERS. 31. Ἄρτι πιστεύετε; *nunc creditis?* Syrus, ܗܝܡܢܘ, *credite.* ἄρτι non legit. πιστεύετε non pro Indicativo, ſed Imperativo habuit, abſque interrogatione. Similiter Arabs, etſi legerit ἄρτι. الان امنوا, *nunc credite.* Et notandum porro in Syro interprete, quod ſequenti verſu ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, legat ὅτι ἰδοὺ, *nam ecce.* ut ſenſus ſit. Vos dicitis, vos jam credere. bene habet. opus tamen habetis, ut iterum moneam, & dicam, credite. nam ecce hora veniet & jam venit, quum diſpergemini &c. uterque ſenſus commodus. prior tamen, qui per interrogationem legitur, ſimplicior.

VERS. 32. *Diſpergemini quiſque* εἰς τὰ ἴδια. Vulg. *in propria.* Eraſ. *in ſua.* Beza, *ad ſua.* Syrus, ܠܐܬܪܗ, *in locum ſuum.* quod idem dixit Arabs, الى موضعه. Poteſt tamen Syrus etiam verti, *in regionem ſuam.* ܐܬܪܐ enim ſæpe eſt *regio.*

CAP. XVII.

VERS. 2. ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. Rectè obſervat Cl. Beza, ab Hebræis deſumptum eſſe hoc dicendi genus. quod autem addit, manifeſtum hîc eſſe ἀνακό-

ἀνακόλουθον & Solœcophanes, dictum putetur respectu elegantioris linguæ Græcæ, non linguæ Hellenisticæ, in qua Nominativus absolutus, qui deinde per pronomen in obliquum mutatur, elegantiam habet. Neque aliter Hebræi, Syri & Arabes loquuntur. Tale illud Joan. 6. 39. *ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ. Πᾶν ἐξ αὐτοῦ*, id est, *ἐκ παντός*.

VERS. 3. *Hæc autem est vita æterna*, ܕܢܕܥܘܢܟ ܕܐܢܬ ܗܘ ܐܠܗܐ ܕܫܪܪܐ ܒܠܚܘܕܘܗܝ. Trem. *ut agnoscant te, qui es Deus verus solus.* ambiguum est, pertineat ne *solus* ad patrem, ut sensus sit, *te qui solus es verus Deus*, an ad Deum, ut sensus sit, *te qui es solus verus Deus*. Boderianus ܕ non accepit pro pronomine *qui*, sed pro conjunctione *quòd* vel *quia*. vertit enim in Paris. *ut cognoscant te, quia tu es Deus veritatis solus*, id est, ut habet in Reg. *te esse Deum veritatis solum*. Utrumque admittit Syra phrasis. sed velim sublatam ambiguitatem, quæ in Syro nulla est. & tollitur, si *κατὰ πόδα* vertas, *ut cognoscant te, quod tu sis Deus veritatis solus tu*. id est, quod tu solus sis verus Deus. sic habet & Arabs. fateor tamen id cum Græca constructione non congruere, *ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*. ubi *μόνον* non determinat Patrem, sed Deum. & Syriacè efferri debebat, ܘܢܕܥܘܢܟ ܕܐܢܬ ܐܢܬ ܗܘ ܐܠܗܐ ܕܫܪܪܐ ܒܠܚܘܕܘܗܝ ܗܘ *ut cognoscant te quod tu sis Deus veritatis solus ille.*

VERS. 7. *Νῦν ἔγνωκαν*. Consentiunt Vulgatus & Arabs, Syrus, ܝܕܥܬ, *ἔγνωκα*. vide Bezam.

VERS. 11. *Serva eos in nomine tuo, οὓς δέδωκάς μοι.* Solus Syrus legit *ὃ δέδωκάς μοι*, *quod* sup. nomen *dedisti mihi*. prior lectio melior. Porro *τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου*, Eras. & Beza verterunt serva eos *per nomen tuum*. ut & ℣ s. seq. Bez. *servavi eos per nomen tuum*. At Erasm. *servavi eos nomine*

tuo. Malim utroque in loco κατὰ πόδα cum Vulg. Syro & Arabe, *in nomine tuo*. id est, in doctrina tua, in communione tua, in te ipso. Nam ut loquuntur Hebræi, שם הוא והוא שם, nomen est ipse Deus. nomen autem pro doctrina usurpatur Act. 4. 17. & 5. 28. 41. & 9. 15.

VERS. 12. ܐܠܐ ܒܪܗ ܕܐܒܕܢܐ. Trem. & Boder. *nisi filius perditionis*. non nego quin ܐܠܐ interdum significet *nisi*, usitatius tamen solet eo sensu sequi ܐܢ. absque quo usitatius ponitur pro ἀλλὰ, *sed*. Sic hoc loco verterem *sed filius perditionis*. existimavit Syrus εἰ μὴ hoc loco non esse exceptivum, quasi Judas exciperetur è numero eorum quos Pater dederat filio, sed esse adversativum, quo illis opponatur. sic enim & alibi εἰ μὴ valet *sed*. ut 1 Cor. 7. 17. *εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, sed ut unicuique partitus est Deus*. Gal. 1. 7. ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο· εἰ μή τινές εἰσιν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς. *quod non est aliud: sed sunt quidam qui turbant vos*. sic & ἐὰν μὴ sumitur pro *sed*. Gal. 2. 16. nec mirum. nam Syrorum, ܐܠܐ, *sed*, componitur ex ܐܢ, εἰ vel ἐὰν, & ܠܐ, μή. idem est quod Hebræorum אם לא, quod pro *sed* ponitur, & à LXX per ἀλλὰ vertitur Gen. 24. 38. plura de his vide in notis Cl. Bezæ ad locum Gal. 2. 16.

VERS. 17. Ἁγίασον αὐτούς. Solus Syrus præponit, ܐܒܐ, *Pater*. ut & sequenti, ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι, Syrus & Arabs præponunt particulam causalem ὅτι.

VERS. 23. ܘܕܐܚܒܬ ܐܢܘܢ ܐܝܟܢܐ ܕܐܦ ܠܝ ܐܚܒܬ. sic legitur in Vienn. & Cothen. ac vertendum, *& quod dilexi eos sicut etiam me dilexisti*. In Reg. vero legitur ܘܕܐܚܒܬ, *& quod dilexisti eos*, in secunda persona. quomodo & Tremel. legit, vertit enim & ipse per secun-

secundam. sicut in Græco est, καὶ ὅτι ἠγάπησας αὐτούς. At Arabs etiam per primam, واني احببتهم, *& quod ego dilexi eos.*

VERS. 25. Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω. Vulgatus & Beza illud καὶ non exprimunt. nec nego ex more Hebraismi interdum posse παρέλκειν. Hîc tamen Syrus, Arabs & Erasmus illud expresserunt. & insignem emphasim habere videtur, sive id jungas cum οὐκ ἔγνω, ut sensus sit, Pater, etsi tua justitia quaquaversum pateat, quamobrem jam te justum indigeto, tamen etiam non novit te mundus. Sive cum σε conjungas, ut sensus sit, non me tantum non novit, quod non adeo mirum videri possit, quippe qui humanæ hujus naturæ infirmitate divinam gloriam obtexi, sed te etiam pater juste non novit mundus.

CAP. XVIII.

VERS. 1. ܠܡܥܒܪܐ ܕܢܚܠܐ. Boder. in Paris. *ad transitum pedis Cedron.* at aliud est ܢܚܠܐ, aliud ܢܚܠ. itaque melius in Reg. *trans vadum.* Trem. non tam bene *ad vadum.* verto *trans torrentem.* id enim Syris est, ܢܚܠܐ. sic ipsis dicitur χείμαῤῥος, quia pedibus transiri potest ob exiguam aquæ profunditatem, quæ ex pluviis aquis nata, hyeme fluere, æstate exsiccari solet.

VERS. 12. ὁ χιλίαρχος. Solus Syrus legit in plurali.

VERS. 13. Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον· ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν Ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. His addidit in ipso textu suo Latino Cl. Beza: *is vero misit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.* Sola Cyrilli autoritate nixus, apud quem hæc inveniuntur, καὶ ἀπέστειλαν αὐτὸν δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. non debet tamen unius

Cyrilli autoritas esse tanti, ut contra omnium Græcorum, Latinorum, Syriaci & Arabici codicum fidem tota periodus sacro textui apponatur. Præsertim quum is non ita legisse, sed commentatorem agens, ea explicationis gratia ex ℣s. 24. huc transtulisse videatur, ut narrationis series liquius pateret. Prævivit hîc Bezæ Erasmus. Vtrumque potissimum movit, tum quod absque illa additione narratio non cohæreat, tum quod contra reliquorum Euangelistarum consensum, prima Petri negatio apud Annam, non apud Caiapham contigisse dicenda esset. At neutiquam hîc viris doctissimis assentior. Nam versu 15. Petrus dicitur cum alio discipulo Jesum secutus, non ad Annam, sed ad Caiapham. narratur enim, discipulum illum una cum Jesu introiisse in aulam Pontificis maximi, & per eum Petrum. At quis ille Pontifex maximus? Cavit Euangelista, ne intelligatur Annas. dixit enim ℣s. 13. Caiapham fuisse istius anni Pontificem. Conjungatur jam hæc narratio, *Abduxerunt eum ad Annam primum: quia erat socer Caiaphæ, qui summus sacerdos erat illius anni. Secuti sunt Iesum duo discipuli, qui una cum eo introierunt in aulam summi sacerdotis.* Quis non videt, hîc apertè satis duplex iter Christi narrari? Vnum ad Annam, in cujus ædes non videtur intrasse. alterum ad aulam summi sacerdotis, qui nominatus ante fuit Caiaphas, in quam cum duobus discipulis intravit. Contigit hîc prima negatio, ubi Petrus servis ac ministris, qui ob frigus prunas accenderant, astans, sese calefaciebat. ut narratur ℣s. 17. 18. Et ne alibi quam in eodem hoc loco secundam ac tertiam contigisse vel suspicio oboriretur, repetit Euangelista ℣s. 25. secundam negationem aggressurus, Petrum adstitisse & se calefecisse. Ac ne ullus prorsus hæsitandi locus esset, quin hæc apud Caiapham gesta essent, interserit inter primam & secundam negationem, nempe ℣s. 24. *Ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν*

Ἀρχιε-

Α'ρχιερία. Quod quum Cl. Beza per plusquamperfectum vertit, *miserat igitur eum Annas* &c. omnem difficultatem ademit. Sic enim apertè explicatur, quod ℣ſ.15. fuerat tantum indicatum. Ibi dicebatur introiisse in aulam summi sacerdotis. hîc dicitur eò ab Anna missus, & quidem vinctus. omnia bene inter se cohærent, & cum reliquis Euangelistis conveniunt. Nec video, cur se hîc adeo torserit in suis ad hunc locum notis Cl. Casaubonus. quasi omnino postulare videretur series orationis, ut quæcunque ante versum 24. narrantur, ea intelligantur omnia gesta esse apud Annam. quum apertè repugnet versus 15. deinde decimus octavus, collatus cum vigesimo quinto, clarè arguat, eodem in loco contigisse primam negationem, in quo secunda. Adeoque nec necessaria videtur Cl. viri conjectura, de iisdem Annæ, & Caiaphæ, aut certè contiguis ædibus. Sive enim contiguæ fuerint, sive separatæ ædes, constat narrationi & veritas & ordo. Quum enim dicitur deductus primum ad Annam, vox *primum* indicat ibi non mansisse, sed aliò deinde deductum. quo? indicatur id quum subjicitur, eum intrasse in aulam summi sacerdotis. qui quum non fuerit Annas, sed Caiaphas, satis apparet eum ab Anna ad Caiapham deductum. Quia id tamen apertè non fuerat dictum, sed ex ℣ſ. 15. & deinceps colligi poterat, colligitur apertè per particulam *igitur* v. 24. *Fuerat igitur missus ab Anna ad Caiapham vinctus.* ea sequela mihi longè convenientior videtur, quam si cum Cl. Beza ex Cyrillo idem bis dicatur. Si enim versu 13. apertè dicitur, Annam misisse Christum vinctum ad Caiapham, quid opus erat idem rursus per οὖν colligere & apertè dicere vers. 24? Sed si id prius indicatum, deinde ex obscuriori narratione apertè collectum dicamus, omnia rectè conveniunt.

VERS. 15. Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. Syrus, *& unus ex aliis discipulis.*

VERS. 20. *Ego palam locutus sum*, τῷ κόσμῳ, *mundo*. Syrus, ܥܡ ܥܡܐ, *cum populo.* quia non cum aliis gentibus, quam cum populo Judaico Dominus noster egit. Melius tamen Arabs mundi notionem retinuit, ut quæ efficacissimè exprimit, quibusvis indefinitè locutum esse Dominum. quod optimè observavit Cl. Beza. Sequitur, ὅπου πάντοθεν οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται. Vulgatus, Syrus & Arabs legerunt πάντες.

VERS. 28. *Ut non pollUerentur*, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα, *sed ut ederent pascha.* Syrus, ܥܕ ܐܟܠܝܢ ܦܨܚܐ, *donec comederent pascha*, id est, ut vertit Arabs, قبل ان ياكلوا الفصح, *antequam comederent pascha.* res eodem redit.

CAP. XIX.

VERS. 1. Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε. Solus Syrus legit, τότε ὁ Πιλάτος ἐμαστίγωσε τὸν Ἰησοῦν.

VERS. 2. Καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν. Vulgatus & Eras. ἱμάτιον generaliter accipiunt pro *veste*. Beza specialiter pro *pallio.* Syrus & Arabs collectivè pro *vestibus.* quocirca pluraliter verterunt. ut & infra ℣ſ. 5. Marcus dixit simpliciter ἐνδύουσιν αὐτὸν πορφύραν, *induunt eum purpura.* At Matthæus, χλαμύδα κοκκίνην, *chlamyde coccinea.* Quod non aliter conciliavit Cl. Beza, quam quod parvum discrimen fuisse dicat inter coccinum & purpureum colorem, quamvis pretiosior esset & suavius luberet purpura. At, inquam, si parvum discrimen, discrimen tamen est. Purpura enim ex liquore pisciculi sive conchæ, coccinum autem ex grano fruticis nascitur. Addo etiam, inter chlamydem & pallium discrimen fuisse. Plautus, *Puer cape chlamydem, & da pallium.* Pallium omnium virorum vestis erat. Chlamys militum propriè. unde & hîc à militibus Christo injicitur. eratque pallio brevior multo ac strictior. Existimamus ergo aliud

aliud dicere Matthæum, aliud Marcum & Joannem. Apud Marcum c. 15. v. 20. habetur, *ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν πορφύραν, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια.* pluribus ergo veſtibus eum exuerant quam pallio. fac pallio & ſtola. tum enim nudus quis dicebatur. memorat ideo Marcus *τὰ ἱμάτια.* pro his induerint eum, ut ajunt Syrus & Arabs, veſtibus purpureis. His circumjecerint chlamydem coccineam. Detur venia conjecturæ.

VERS. 3. *Καὶ ἔλεγον, & dicebant.* Vulgatus præmittit, *& veniebant ad eum.* reperit enim Cl. Beza in tribus exemplaribus M. S. *καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον.* Addo, etiam Arabem ſic legiſſe, non autem Syrum.

VERS. 12. *Ἐκ τούτου ἐζήτει ὁ Πιλάτος.* Vulg. *exinde.* Eraſ. *ex eo.* Beza, *ex eo* tempore. Syrus & Arabs *propterea.* quod non malè quadrat. De eo autem antehac egimus.

VERS. 15. *Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν.* Solus Syrus bis legit non tantum *ἆρον*, ſed & *σταύρωσον.*

VERS. 16. *Tunc tradidit eum ipſis, ἵνα σταυρωθῇ, ut crucifigeretur.* Syrus & Arabs, *ut crucifigerent eum.* nec malè. Additur enim, *Aſſumpſerunt autem Ieſum, & abduxerunt.* rectè id Judæis tribuitur. ut & Luc. 23. 25. ubi dicitur traditus ipſorum voluntati. quumque abduxiſſent eum, apprehendiſſe Simonem quendam &c. Etſi enim hæc à Matthæo militibus Præſidis tribuantur, & Johannes noſter infra v. 23. eum à militibus crucifixum teſtetur, rectè id tamen Judæis etiam aſſcribitur, quorum non tantum poſtulato, ſed & auxilio hæc facta ſunt. vide Act. 2. 23. Porro, *Aſſumſerunt autem Ieſum, καὶ ἀπήγαγον*, Eraſ. & Beza, *& abduxerunt.* Syrus & Vulgatus, *& eduxerunt eum.* utraque ſententia quadrat. Quum enim in Lithoſtroto, ubi tribunal erat, damnatus eſſet, abduxerunt eum in Prætorium, teſte Matthæo c. 27. 27. Inde eduxerunt eum ut crucifigeretur. Arabs tantum habet, ومضوا, *& abierunt.* καὶ ἀπῆλθον. Sed notandum, id

quod

quod versu seq. additur, *καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον*, quod Vulgatus ad verbum expressit, à Syro ita jungi præcedentibus, ut verbum *ἐξῆλθεν* non legerit, hoc modo, *καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν, βαστάζοντα τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, εἰς τὸν λεγόμενον* &c.

VERS. 20. ܘܠܗܢܐ ܕܦܐ ܤܓܝܐܐ ܡܢ ܝܗܘܕܝܐ ܩܪܘܗܝ. Tremell. & Boderianus, *& hunc titulum multi è Iudæis legerunt.* malim *& hunc asserem*, vel *hanc tabulam.* quod enim Johannes dixit *τίτλον*, Syrus v. 19. dixit, ܠܘܚܐ, *tabulam.* hîc v. 20. dicit ܕܦܐ quod idem significat. ut & apud Rabbinos דף, *tabula, asser, folium libri. τίτλος* enim erat tabula causam mortis continens & exhibens, unde & Arabs in utroque versu habet, لوحا, *tabulam.* Hesychius, *τίτλος, πτυχίον ἐπίγραμμα ἔχων*, *codicillus inscriptionem continens.* non ergo est ipsa inscriptio, sed id quod eam exhibet.

VERS. 21. Οἱ Ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων. Syrus & Arabs non legerunt τῶν Ἰουδαίων.

VERS. 23. Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ (καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος) καὶ τὸν χιτῶνα. Syrus καὶ τὸν χιτῶνα non habet. Arabs habet, sed ante parenthesin post *τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.* quod in hoc pariter & in Nonno jure culpat Cl. Casaubonus Exerc. XVI. c. 84. præsertim quia, quum dixisset, *ceperunt vestimenta ejus & tunicam ejus*, addit, وجعلوها اربعة اجزا, *& fecerunt ea quatuor partes.* pro *ἐποίησαν* legit *ἐποίησαν αὐτά.* unde sequitur, tunicam quoque inter 4 istas fuisse partes quas inter se diviserunt. quum ex vers. seq. liquido constet, fuisse eam inde distinctam, & peculiari sorte uni assignatam. non possum hîc omittere, Cl. Casaubonum ex hoc Joannis loco colligere, unicam tantum hic contigisse sortitionem, eamque circa tunicam, non circa

circa reliquas vestes. quod duplici probat argumento. Vno, quod Joannes alterius mentionem non faciat. Altero, quod sortitio de una tantum veste, non de altera prædicta fuerit. quia David dixit Psal. 22. Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Non possum tamen hîc viro Doctiss. assentiri. Etsi enim Joannes unius tantum faciat mentionem, non negat alteram, cujus expressa apud alios tres Euangelistas fit mentio. Hi enim, nulla tunicæ facta mentione, quam solus Joannes à reliquis vestibus distinxit, dicunt *milites divisisse inter se vestimenta*, *βάλλοντες κλῆρον*, *jacta sorte*, & quidem *ἐπ' αὐτὰ*, inquit Marcus, *super ea*. At inquit vir Doctiss. *ἐπ' αὐτὰ* ponitur pro *ἐφ' ἓν αὐτῶν*, figura quæ *κοινότης* Rhetoribus, Syllepsis multis Theologis dicitur, quum pluribus tribuitur, quod est quorundam proprium: sicut latrones dicuntur convitia dixisse Christo, id est, alter latronum. discipuli dicuntur murmurasse Matt. 26. 8. id est, unus eorum, Judas. Agnosco figuram, sed quæ hîc locum non habet, quia Marcus addit *τίς τί ἄρῃ*, *quis quid tolleret*. Controversia non erat, quis aliquid haberet, sed quid quisque. non ergo de una tunica, sed de pluribus vestibus lis erat, quæ sortitione dirimi debuit. nec stringit, quod adfert vir Doctiss. non opus ibi fuisse sortitione, quia partes ita æquari potuerunt, ut non esset una optabilior altera. Respondeo, rarissimè & difficillimè id in ejusmodi divisionibus contingere posse, neque melius quam sortilegio querelarum ansam præscindi. Ad locum Psalmi quod attinet, nulla adferri potest causa, cur לְבוּשׁ ibi *tunicam* significet, quam Hebræi כְּתֹנֶת, Hellenistæ *χιτῶνα* vocant. generale nomen est ad omnes vestes. quamobrem & interpretes, prudenter admodum, generalibus nominibus expresserunt, Syrus, ܠܒܘܫܐ. Arabs, لباس. Euangelistæ ex LXX *ἱματισμόν*. quam vocem omnes complecti vestes dubitare nemo potest, qui consideraverit illud Apost.

Act. 20. 33. ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα. Quod si strictius interdum sumi debeat, exteriorem potius quam interiorem vestem denotat. ut quum, qui sunt ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ, dicuntur esse in aulis regum. quum ἱματισμὸς Christi dicitur fuisse instar nivis. quum vetantur mulieres ornare se ἐν ἱματισμῷ πολυτελεῖ. quæ ad supremam magis vestem, qua publicè conspicui sumus, referenda. sicut & notum est ἱμάτιον nonnunquam specialiter *pallium* supremam vestem denotare, nunquam sane *tunicam* quæ infima erat. nihil. ergo impedit, quo minus loci sensus sit, diviserunt vestimenta mea, & super omne indumentum meum jecerunt sortem. impleta est prophetia in duplici sortitione, quarum una facta de vestibus in 4 partes distributis, quam Matt. Marc. & Luc. narrant, & ad quam probandam Matthæus locum istum Psalmi adducit. Altera de sola tunica, quam narrat Johannes, qui & ad hanc probandam eundem Psalmi locum profert.

VERS. 25. Καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ. Solus Syrus Mariam hanc distinguit à sorore matris Christi. præmittit enim copulam, ܘܡܪܝܡ, *& Maria.* Porro pro Κλωπᾶ, Syrus habet, ܩܠܝܘܦܐ, *Cliopa.* Vulgatus, *Cleopa.* Arabs, اكلاوبا, quod est *Cleopa.* Verum ἡ τοῦ Κλωπᾶ ab Arabe vertitur, ابنة اكلاوبا, *filia Cleopa.* Beza, *uxor Cleopa.* causam dat, quia magis usitatum est mulieres ex maritis cognominari. Utrumque usitatum. nam & Luc. 2. 36. Anna prophetissa dicitur filia Phanuelis, occultato nomine mariti, cum quo tamen septem annos vixisse dicitur.

VERS. 29. Καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες. Notum est, ὕσσωπον esse Hebræorum אזוב. quod Syri זופא. Hoc loco Syrus, ܘܣܡܘ ܥܠ ܐܙܘܦܐ. Tremel. *& posuerunt supra hyssopum.* Reg.

& im-

& impoſuerunt hyſſopo. Malim, *& appoſuerunt.* ܥܠ enim non tantum eſt *ſupra*, ſed etiam *juxta*, *ad*, *apud*. amplius eſt περιθεῖναι. nempe, ſic apponere, ut cingat. Arabes τὸ ὕσσωπον eodem modo dicunt quo Syri, زوفا, זוף. Hic tamen interpres dixit ووضعوها على قصبة, *& poſuerunt eam ſuper* (vel *ad*) *arundinem*. quia nempe Matt. & Marc. dixerunt περιθεὶς τῷ καλάμῳ. quod quum quis forſitan in margine annotaſſet, nec aliter poſſet κάλαμον & ὕσσωπον inter ſe conciliare interpres, pro ὑσσώπῳ, in cujus lectione Syrus, Vulgatus & omnia Græca exemplaria conveniunt, ſubſtituit καλάμῳ. Jam dudum locus hic doctiſſimos quoſque exercuit, quum explicatu difficile fuerit, quem uſum hîc herba, quæ hyſſopus dicitur, habuerit. Adeo ut doctiſſimus Camerarius conjectaverit ὑσσώπῳ mendosè ſcriptum pro ὑσσῷ, quod *miſſile telum* ſignificat. Idemque eſſe poſſit quod κάλαμος, *haſta*. merito id rejicit Cl. Caſaubonus. At magnus noſter amicus Dan. Heinſius, cui felix ſemper & fœcundum ingenium, ut ubique obvia ei ſint, quæ invia aliis, novum quid & memoria dignum excogitavit. Docet in Ariſtarcho ſuo Sacro, ὕσσωπον, corruptè quidem, apud probatos tamen Græcorum medicos uſurpari pro οἴσυπον, ibique ſignificare *lanam ſuccidam*, cujus in molliendis curandiſque vulneribus uſum fuiſſe, ex Plinio evincit. Quin & Arabum Medicos, ſuum זוף, quod ὕσσωπον procul dubio ſignificat, non pro herba tantum, ſed & pro œſypo adhibere. Gratias agimus Cl. viro, quod hujus rei penitius paulo examinandæ occaſionem dederit. Tres ex Oriente attulit ſimplicium Lexicographos Arabes Academiæ noſtræ lumen, & ſummus amicus noſter Jacobus Golius. quos cum ſuper hac re conſuleremus, verum id deprehendimus, id quod Dioſcoridi dicitur οἴσυπον, Arabum medicis dici אזוף, ὕσσωπον, verum addito epitheto אלרטב, ὑγρὸν, ut diſcernatur ab ipſa herba,

 quæ

quæ ipsis אלזוף אליאבש, ὕσσωπον ξηρόν dicitur. Sed notandum, τὸ οἴσυπον Dioscoridis, & Arabum אלזוף אלרטב, non esse ipsam lanam succidam, quæ ἔριον οἰσυπηρόν dicitur, sed pinguedinem ab abluta lana separatam, & ad pharmacum adaptatam. id œsypum dicebatur. cujus conficiendi, ut & lanæ abluendæ, modum tradit Dioscorides lib. 2. cap. 67. ac docet, vires ejus esse, excalfacere, explere ulcera, & emollire. Vbi annotat Andreas Matthiolus, œsypum ab officinarum vulgo vocari *Isopum humidam*, Hispanicè, *Isopilho humido.* Apud Paulum Aeginetam certè confundi videas οἴσυπον ὑγρὸν, quod pharmacum vocat, ejusdemque conficiendi modum tradit, editionis Basileensis p. 290. & ὕσσωπον ὑγρὸν, cujus meminit p. 286. lin. 31. quod & ὕσσωπον φάρμακον vocat pag. 285. l. 41. meminit & ὑσσώπου κηρωτῆς, p. 289. l. 36. quum enim vim haberet μαλακτικὴν, etiam cerotum inde fiebat, ad leniendos vulnerum dolores. Quod & περὶ τοῦ οἰσύπου tradit Galenus l. 14. c. 7. de methodo medendi. Verba ejus sunt, Α'ττικὸς οἴσυπος ἀμείνων ἄλλου παντός. καὶ ἡ δι' αὐτοῦ κηρωτὴ, τῶν ἅπασι γινωσκομένων ἐστὶ φαρμάκων. cujus loci antecedentia si inspexeris, manifestè videbis, Galenum distinguere οἴσυπον à lana succidâ, tanquam aliquid è lana succida extractum, unde deinde fit cerotum. facit & ἀττικοῦ οἰσύπου eodem sensu mentionem lib. 13. c. 15. ubi tamen Interpres latinus dixit *Atticum hyssopum.* quia nempe οἴσυπον & ὕσσωπον viderat alibi, etsi non apud Galenum, confundi. Facile hinc colligere est, si in Christi crucifixione adhibitum fuit ὕσσωπον, ad leniendos vulnerum dolores, intelligendum ὕσσωπον κηρωτὴν, quippe cui spongia acetosa alligari commodius potuit, quam liquidæ pinguedini. Libet autem & eorum sententiam expendere, qui idem esse ὕσσωπον apud Johannem, quod κάλαμον apud Matthæum & Marcum, statuentes, volunt plantam hyssopum in Palæstina quodammodo arborescere, ut baculi inde fieri potuerint. Idque probari

probari existimant, quia in historia Salomonis, אזוב refertur inter עצים, eamque historiam referens Josephus lib. 8. c. 11. dixit, *καθ᾽ ἕκαστον εἶδος δένδρου παραβολὴν εἶπεν, ἀπὸ ὑσσώπου ἕως κέδρου*. Hyssopus עץ & *δένδρον* dicitur, ergo arbor est. Respondeo, עץ propriè quodvis *lignum* significare. deinde *arborem*, quia lignum est. Vt ergo hyssopus dicatur עץ, sufficere, quòd planta sit ligneis ramis, etsi propriè non sit arbor. Lexicographi Arabum, quos supra memoravi, constanter dicunt, אלזוף אליאבש esse herbam fragrantis odoris, in montibus Hierosolymitanis abundè crescentem, humi repentem, ramusculis ad longitudinem ferè cubiti. Vnde certe baculi, arundinis instar oblongi, fieri non potuerunt. An non vero suspicari ex hac descriptione possemus, quum in monte Hierosolymitano crucifigeretur Christus, & jam se sitire exclamasset, milites non spongiam tantum aceto tinctam, sed & manipulum obviæ in monte hyssopi arripuisse, eique spongiam circumposuisse, ut, sive ex tincta spongia, sive ex madefactis hyssopi ramusculis haurire acetum commodius esset, pro arbitrio id faceret? Vt autem in re tam dubia, & tanta sententiarum varietate, nihil inexpertum relinquamus, dispiciant eruditi, an non apud Matt. & Marcum *κάλαμος* possit esse, quod Exod. 30. 23. קְנֵה בֹשֶׂם, LXX, *κάλαμος εὐώδης*, *calamus odoratus* dicitur. Non enim rejicienda eorum sententia, qui aceti vas ad crucem collocatum fuisse ex more ajunt, ad reficiendos miseros, quos exanimaret pavor supplicii, aut doloris vehementia. Quid ni igitur calamum etiam odoratum, & hyssopum herbam ad eundem usum adhibita fuisse dicamus? Sicut enim inter liquida acetum, sic inter aromata calamus, & inter herbas hyssopus maximè sensus reficiunt, cerebrum roborant, spiritus restaurant, adeoque animi deliquium patientibus prosunt. Hæc quum ad officia miseris præstanda pii homines ad manum haberent, improbi milites ad ludibrium converterunt.

runt. quum enim Chriſtum de ſiti querentem audirent, non quæ bibere poſſet, ſed quæ odorari, non quæ ſitim reſtinguerent, ſed quæ ſpiritus reficerent, exhibuerunt. quod verè erat, ut loquitur Lucas, ἐμπαίζειν, *illudere*. At inquies, ſi κάλαμος hîc non eſt arundo, aut haſta, non patebit, quomodo ſpongia ori Chriſti fuerit admota. Reſpondeo, nihil opus fuiſſe inſtrumentum exprimere, quippe quod ad rem ipſam nihil faceret. Si enim in ſublimi pendenti admota fuit ſpongia, per ſe quivis intelligit, non niſi arundine, aut haſta militari, aut baculo, aut ſcalis conſcendendo crucem fieri potuiſſe. Inſtas. ſi calamus intelligitur odoratus, quomodo milites dicuntur περιτεθηκέναι τὸν σπόγγον τῷ καλάμῳ? Reſpondeo, non intelligendum hîc calamum odoratum fractum, aut contuſum, ſed integrum, qui adhuc arundinis inſtar ſe habeat, & verè ſit קָנֶה, *calamus*. Huic, ſimul & herbæ hyſſopo facile circumponi & circumvolvi potuit flexilis ſpongia, adeo ut ſimul & aceti, & calami odorati, & hyſſopi vires haurire miſer potuerit, quum & calamum & herbam ſpongia circumpoſita in medio contineret. Sit venia conjecturæ, quam rejiciet, qui meliora habet.

VERS. 31. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ &c. Ad hæc verba talis Syri eſt paraphraſis, ܝܗܘܕܝܐ ܕܝܢ ܡܛܠ ܕܥܪܘܒܬܐ ܗܘܬ ܐܡܪܝܢ ܠܐ ܢܒܘܬܘܢ ܦܓܪܐ ܗܠܝܢ ܥܠ ܙܩܝܦܐ ܡܛܠ ܕܫܒܬܐ ܢܓܗ ܗܘܐ. *Iudæi autem, quia paraſceve erat, dicunt, ne pernoctent corpora hæc ſuper crucem, quia ſabbathum illuceſcit.* videtur cum Johanne conjunxiſſe Lucam, qui c. 23. 54. dixit, καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευὴ, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε. Cur autem apud Judæos veſpera dicatur illuceſcere, declaravimus ad Matth. 28. 1. Nemini id mirum

mirum videbitur, qui intellexerit, quod nos diem dicimus, ſcilicet naturalem, Arabibus noctem dici. quo nihil frequentius in hiſtoria Saracenica à Cl. Erpenio edita. Exempli gratia. de ſecundo prælio Bedrenſi, in quo ſingularem victoriam reportavit Mahomed, dicit, وكانت ليلة الجمعة لسبع عشر ليلة خلت من شهر رمضان, ad verbum, *& erat nox congregationis, decima ſeptima nocte quæ præterierat ex menſe Ramadan.* Senſus eſt, prælium contigiſſe die Veneris, ſive ſexto die ſeptimanæ (qui congregationis dicitur, quia tum Sabbathum ſuum celebrant Muhammedani) decimo ſeptimo die menſis Rhamedani. nox diem naturalem ſignificat, quia à nocte initium apud eos, ut & in creatione, dies naturalis capiebat. Quid ni ergo nox apud eos illuceſcere dicatur, ut apud nos dies, quum nox diem naturalem ſignificet? Apparet autem, Syrum illud *ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ* legiſſe poſt *οἱ οὖν Ἰουδαῖοι.* Sic quoque Vulgatus & Arabs. Additur per parentheſin, *ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου.* Sic & Syrus. At Vulgatus & Eraſmus, *erat enim magnus dies ille ſabbati.* id eſt, *ἐκείνη.* ſic & Arabs.

Vers. 34. *λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε.* Syrus, ܡܚܝܗܝ ܒܦܝܗ ܒܠܘܟܡܐ, *percuſſit eum in latere ejus haſta.* Ferrarius ſcribit etiam ܠܘܟܡܐ, at Lex. Syr. Arab. ܠܘܟܡܐ. vertitque, الحربة والرمح العريض, *lancea & haſta lata.*

Vers. 36. *Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ.* Conſentiunt Syrus & Arabs. Vulgatus tamen & Eraſmus, *os non comminuetis ex eo.* quod cum Hebræo textu prorſus convenit. Editio ſane Baſileenſis habet; *ὀστοῦν οὐ συντριβήσετε αὐτοῦ.* alia etiam exemplaria *ἀπ' αὐτοῦ.* Ad ſenſum nihil intereſt.

Vers. 37. *Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.* Vulg. ad verbum, *videbunt in quem transfixerunt.* Eraſmus, *videbunt in quem pupu-*

pupugerunt. Beza, *videbunt quem transfixerunt.* Optimè animadvertit vir doctiss. præpositionem εἰς non pertinere ad ἐξεκέντησαν, sed ad ὄψονται, ex phrasi Hebræorum. ut ad verbum sit, *videbunt ad* (vel *in*) *eum quem transfixerunt.* Apud Zachariam enim c. 12. ℣. 10. legitur, וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר דָּקָרוּ, *& respicient ad me quem transfixerunt.* dici idem poterat וְיִרְאוּ בִי, *& videbunt in me,* id est, me. Hebræorum enim ראה, ut & Syrorum ܚܙܐ, quo hîc interpres usus est, construitur cum ב *in.* Miror Arabem, qui vertit, سينظروا الذين طعنوا, *videbunt qui confoderunt.*

VERS. 38. Dicitur Joseph Arimathæensis fuisse discipulus Jesu, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Id Syrus vertit, ܘܡܟܣܐ ܗܘܐ ܡܢ ܕܚܠܬܐ ܕܝܗܘܕܝܐ. ubi Trem. & Boderianus, ܡܟܣܐ vertunt passivè *occultus erat.* vertendum activè, *& occultabat,* nempe se esse discipulum Christi. est enim participium activum Pael, *occultans.* at *occultus*, id est, participium passivum ejusdem conjugationis est ܡܟܣܝܐ. Arabs similiter habet, وكان يخفي ذلك, *& erat occultans hoc.*

VERS. 39. Μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης, *mixturam myrrhæ & aloës.* Syrus μίγμα vertit, ܡܫܘܚܬܐ, ut & Arabs, حنوط, *condituram.* Optimè intellexerunt μίγμα esse Hebræorum חנט. Peculiariter enim μίγματα dicuntur medicamentorum misturæ. Vnde apud Galenum μιγματοπώλης dicitur, qui medicamentorum misturas vendit.

VERS. 42. *Ibi ergo posuerunt Iesum,* διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων. Syrus, ܡܛܠ ܕܥܪܘܒܬܐ ܥܠܬ ܗܘܬ, *quia sabbathum intrabat.* Arabs, لانه اخر الجمعة لليهود, *quia postremum erat parasceves Iudæorum.* Sensum rectè expresserunt.

runt. Parasceve enim hîc non accipitur ut supra, pro toto die qui Pascha antecedebat: sed pro ea diei parte, quæ propriè parasceve erat, & à qua toti diei id nomen dabatur, nempe pro tribus postremis diei horis, quæ vesperam paschatis antecedebant, quibus mactandus erat agnus, auferendum erat omne fermentum, & reliqua ad festum necessaria paranda.

Cap. XX.

Vers. 2. Καὶ οὐκ οἴδαμεν, *& nescimus ubi posuerint eum.* Consentit Vulgatus. at Syrus, ܘܠܐ ܝܕܥܐ ܐܢܐ, *& nescio.* Arabs similiter, ولا اعلم, id est, καὶ οὐκ οἶδα.

Vers. 4. Προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου. Syrus, ܘܪܗܛ ܩܕܡܗ ܠܫܡܥܘܢ. Tremel. *cucurrit ante Schemeum.* mentem Syri bene expressit. Sed quia Boderianus in interlineari Parisiensi, ubi verbotenus omnia exponit, eodem modo est interpretatus, videntur existimasse ܩܕܡܗ esse præpositionem *ante*, quum revera verbum sit. κατὰ πόδα, *cucurrit antevertit Simeonem.* id est, currens antevertit. At cum præpositione dicendum fuerat ܘܪܗܛ ܩܕܡܘܗܝ ܕܫܡܥܘܢ. Hæc solummodo in gratiam φιλοσύρων.

Vers. 10. Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί. Vulgatus & Erasm. πρὸς ἑαυτοὺς, vertunt *ad semetipsos.* Beza, *ad suos.* nempe ad reliquos discipulos. Optimè tamen tradit, idem esse quod Hebraicè, אל מקומו, *in locum suum.* Sic enim Syrus, ܠܕܘܟܬܗܘܢ, & Arabs, الى موضعهم, *in locum suum.* non intelligitur locus ubi quisque habitabat, sed ubi simul pro tempore Hierosolymis conveniebant. Itaque & πρὸς ἑαυτοὺς fortassis melius vertitur *ad se*, quam *ad suos.* re-

vertebantur ad se, id est, ad sedem suam ubi simul commorabantur.

VERS. 11. *Maria vero stabat ad monumentum*, κλαίουσα ἔξω. Syrus & Arabs non legerunt ἔξω.

VERS. 16. Λέγει αὐτῷ ῥαββουνί. Syrus interserit, ܒܥܒܪܐܝܬ, & Arabs, بالعبرانية, *Hebraicè.* videntur legisse ἑβραϊστί. Syri enim tantum dicunt רב. at Magistri Hebræorum רבון. unde tritum illud רבונו של עולם, *Dominus mundi*, de vero Deo. Inde cum affixo רבוני, ῥαββουνί, *Domine mi.* ob frequentem vero usum perit vis affixi, sicut etiam in רבי, ῥαββί. itaque redditur hîc simpliciter per διδάσκαλε.

VERS. 25. Εἰ μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων. Eras. & Beza τὸν τύπον utrobique vertunt *vestigium.* Arabs, رسم, *impressionem*, *significationem.* Vulgatus priori loco *figuram*, altero *locum.* ibi enim fortassis legit τόπον. Syrus vertit, quasi legisset, εἰ μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ σὺν πτύπους τῶν ἥλων, καὶ βάλω σὺν δακτύλους μου εἰς αὐτούς.

VERS. 29. Ὅτι ἑώρακάς με Θωμᾶ, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. Syrus & Arabs non legerunt Θωμᾶ. certè omiserunt. ad μὴ ἰδόντες autem addunt μέ.

CAP. XXI.

VERS. 3. Ἀνέβησαν εἰς πλοῖον εὐθύς. Syrus & Vulgatus non legunt εὐθύς. Arabs legit.

VERS. 5. Μή τι προσφάγιον ἔχετε; Vulg. *nunquid pulmentarium habetis?* Perstringit id Cl. Beza, qui cum Erasmo vertit, *num quid obsonii.* Glossarium tamen προσφάγιον, *pulmentum.* Syrus & Arabs simpliciter, *numquid habetis ad edendum?*

VERS. 6. *Et non poterant amplius trahere præ multitudine piscium.* Syrus & Arabs addunt, *quos ceperat*, supple rete.

VERS.

Vers. 7. Τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο. Vulgatus & Erasm. *Tunica succinxit se.* Id est, inquit Erasmus, Pallio sive penula aut toga. Nam, inquit, tunica vestis est interior, Ependytes dicta quod supernè induatur. Et verisimile ait esse, piscatoribus tunicam fuisse summam vestem. Est & in ea sententia vir doctiss. Nicolaus Fullerus, intelligi hac voce superiorem vestem, quæ stola aliàs dicitur. vide Miscell. lib. 2. c. XI. Mihi hîc nec pallio nec stolæ locus ullus videtur, quippe quæ natanti omnino sunt molesta & incommoda. Arabs vertit, اخذ قميصه وشده على حقويه, *accepit indusium suum, & ligavit illud ad lumbos suos.* Quod enim Cl. Fullerus Arabicum קמיץ vult fuisse superiorem vestem laxioremque, quæ cinctura opus haberet, ac interiorem vestitum ambitu suo coërceret, probandum non arbitror. Infima erat vestis, quæ indusium dicitur, & voce ex Arabica desumta *camisia*, Gallicè *chemise.* Sed neque hæc natanti apta, tum ob laxitatem, tum quia talaris erat. Neque cum compositione vocis ἐπενδύτης convenit, quam à superinduendo dictam fuisse constat. Syrus dixit, ܟܘܬܝܢܐ. quod idem cum Hebræo כתנת, & infimam plerumque vestem significat, quæ cuti proxima. quamvis etiam pro מעיל, *pallio* sumi videatur 2 Sam. 13.17. ut observavit R. David in libro Rad. Beza vertit *amiculum.* Mihi nec suprema vestis fuisse videtur, nec infima, sed inter indusium & stolam media. Hic enim erat vestium ordo. Primum indusium. tum subucula cum subligaculis seu femoralibus. tertio stola. quarto pallium. Fuit Petrus dum piscationi in calido isto climate incumberet, prorsus nudus. tectis solummodo, quod & inter Barbaros Indos solent qui nudi incedunt, pudendis. Quumque audivisset Dominum esse qui in littore staret, neglecto indusio, quod natatui obesse poterat, induit subligaculum, quod natantem impedire non poterat, atque

ita profiliit in mare. nec impedit, quod tum ſubligaculum illud fuerit ἐχόμενον. retinet tamen nomen ἐπενδύτου, quia quum in veſtimentorum ordine ſit ſecundum, uſus ejus eſt ut induſio ſuperinduatur, illudque conſtringat. Sed cur dicitur διεζώσατο? an non ſtolæ hoc erat, cui zona ſuper imponi ſolebat, ad quam oræ talaris veſtis ſuccingebantur? Nequaquam. Sed quia ſubligacula Orientalium inferne anguſta, ſupernè laxa, crumenæ inſtar contrahuntur, & rurſus laxantur, διαζώννυσθαι dicuntur, quando ad lumbos contracta, eos cingunt & conſtringunt. unde & ſubligacula διαζώματα vocantur. Nec aliud, puto, voluit Gloſſarium Græco-latinum, quum ἐπενδύτης reddit *inſtata, ſuperaria.* & Latino-græcum *ſuperaria*, ἐπενδύτης. Superaria, quæ ſupra induſium, ſupra primam veſtem induitur. Eratque ex levi ſemper tenuique materia, goſſypina plerumque, & interdum linea. In fine verſus, poſt *καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν*, ſolus Syrus addit, *ut veniret ad Ieſum.*

In fine Euangelii Syrus codex addit, Johannem Euangeliſtam hoc Euangelium edidiſſe Græcè Epheſi. Arabs, Johannem Zebedæi filium, unum ex 12 Apoſtolis, ſcripſiſſe id Græcè incolis Epheſi, anno poſt aſcenſionem Domini in cælos triceſimo, imperante Nerone.

FINIS.

A P-

APPENDIX,

Ad

EUANGELIVM MATTHÆI.

CAP. I.

VERS. I. Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ &c. Euangelium Hebræum ex editione Munſteri habet, כפר התולדות ישוע, *liber generationum Ieſu.* Sed dicendum fuerat כפר תולדות. ſicut Gen. 5. I. זה כפר תולדות אדם. vitioſum eſt התולדות. Quia enim ſubſtantivum conſtruens notificatur, ut ſic loquar, per ſequens ſub ſtantivum conſtructum, non ſolent ei præfigere Hebræi ה׳ הידיעה, *He notificativum.* ut nec Arabes articulum אל. Quæ ſermonis incongtuitas, quum frequenter ſatis in hoc ſcripto occurrat, ut & אין pro לא cum verbis, qui eſt purus ſolœciſmus, non videtur ab Hebræo hebraicè perito profectum, ſed à Chriſtiano quodam hebraizante. Niſi forte incongruitates haſce ipſi Munſtero aſſcribamus, qui ſe hoc lacerum apud Hebræos inventum redintegraſſe, & in unum corpus redegiſſe ait. Id ſuſpicamur, neque immerito. quia in Hebraicis ejus quos addidit commentariis eædem paſſim phraſes reperiuntur. Vir enim eruditiſſimus, & Hebraicè alioqui egregiè doctus, ad exigua hæc non uſque adeo attendit, quæ tamen origine Hebræus diligentius obſervaſſet. Terſior eſt phraſis Euangelii Hebræi à Mercero editi, ubi legitur אלה תולדות ישו, *illæ ſunt generationes Ieſu.* Res eadem eſt. promiſcuè enim apud Moſem uſurpantur אלה תולדות & כפר תולדות.

VERS. 3. *Eſrom genuit* τὸν Ἀράμ. Sic Vulg. Syr. Arabs & Aethiopicus. At Euang. Hebr. רָם. ex Ruth. 4.19.

VERS. 7. *Roboam autem genuit*, τὸν Ἀβιά. Sic etiam Vulgatus, Syrus, Arabs & Aethiopicus legerunt. At Evang. He-

Hebræum אֲבִיָּם, Ἀβιάμ. Sic ſcribitur ejus nomen in libris Regum. vide 1 Reg. 15. ubi LXX, quod miror, pro eo habent. Ἀβιού. At in Chronicis אֲבִיָּה & אֲבִיָּהוּ. vide 2 Chron. 13. ubi LXX Ἀβιά. Erat autem contemporaneus ei alius etiam אביה Abia filius Jeroboami regis Iſraëlis, à quo iſte Abia filius Roboami regis Judæ ſedulo diſtinguendus. Dicitur porro Abia genuiſſe τὸν Ἀσά. In quo conſentiunt omnia exemplaria, præter Aethiopicum, ubi hîc & verſ. ſeq. legitur Aſaph. Fortaſſis idem nomen Aſa & Aſaph. ſicut idem Joſe, & Joſeph.

VERS. 9. *Ozias genuit*, τὸν Ἰωαθάμ. Sic Vulgatus, *Joatham*. Sic Arabs, يواثام. At Syrus, ܝܘܬܡ. & Euang. Hebr. יותם. Sic enim ſcribitur in libris Regum & Chronicorum. Vbi tamen LXX, non Ἰωθάμ, ſed Ἰωαθάμ. cauſam prioris α fatemur nos ignorare. niſi forte abſque punctis legentes legerint יוֹתָם, non יוּתָם.

VERS. 11. Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν &c. Moleſtiſſima ſemper, & inexplicabilis propemodum doctiſſimis viris viſa eſt hujus loci difficultas. quod omiſſo Joakimo Joſiæ filio, nepos ejus Jechonias ſolus recenſeatur. adeoque, computatis omnibus ſecundæ tertiæque teſſaradecadis viris, in alterutra unus deeſſe neceſſario videatur. Huic malo ut medela afferatur, Alii, quod deeſſe videbatur ſuppleverunt, nempe τὸν Ἰακείμ, quem inter Joſiam & Jechoniam collocarunt. Alii, quia antiquiſſima & fere omnia exemplaria ſupplemento huic repugnant, addo & Vulgatum, Syrum, Arabem, Aethiopicum interpretes, & Euangelium Hebræum tam Munſteri quam Merceri, ſtatuerunt duos hîc diverſos intelligi Jechonias, unum patrem verſu 11. qui ſecundam teſſaradecadem finiat, alterum filium verſ. 12. qui tertiam inchoet. Alii denique unum eundemque intelligi volunt, nempe Joſiæ nepotem, ſed qui quaſi in angulo

angulo constitutus (ob duplicem conditionem, regiam, ante transportationem, & post eam, privatam) pro duplici genere censeatur? Quarum quantum quæque sententiarum ponderis habeat, luculenter pertractavit in eruditissimo libello de Genealogia Christi Clar. vir Franciscus Gomarus, eximiæ eruditionis acerrimique judicii theologus, qui ad secundam sententiam potissimum accedit. Nobis lubet quartam addere sententiam, quam ex integerrimo, omnique eruditionis genere refertissimo viro Antonio Thysio, cujus nobis amicitiam gratulamur, hausimus. Sic sentit vir doctissimus. Vnum tantum hîc memorari Jechoniam, Josiæ regis nepotem, eoque secundam tessaradecadem terminari. sicut enim prima tessaradecas se extendit ad Davidem inclusivè, tertia item ad Christum inclusivè, ita secundam extendendam esse ad Jechoniam sive captivitatem Babylonicam inclusivè. adeoque nequaquam esse inserendum Joakimum, quippe qui tessaradecadem in pentadecadem mutaret. Postremam tessaradecadem inchoari à Salathiele. nec tamen ullum in ea statuendum esse defectum. Etsi enim tredecim tantum hîc recenseantur viri, accenseri tamen iis virginem Mariam tanquam peculiarem generationem, idque quia virgo peperit. Quod enim in reliquis genealogiis mulieres pro stirpe non censeantur, nec censeri debeant, id fieri, quia viri, ex quibus conceperunt, progeniem faciunt. Si similiter ex Josepho Maria uterum gestasset, omnem illius, nullam hujus rationem fuisse habendam. Sed quum Joseph non ut pater, verum ut sponsus solum hîc recenseatur, ut ex eo prosapia tantum Mariæ ac Christi cognosceretur, sola vero Maria absque marito mater fuerit Christi, merito inter Josephum ac Christum eam speciatim memorari, ac de ea expressè dici, *ex qua natus est Christus:* ut ei hîc generationem penultimam, & ex eâ Christo ultimam tribuendam esse sciamus.

mus. Miror ni hanc esse simplicissimam, difficultatibus nullis implicitam, adeoque verissimam sententiam omnes docti fateantur, eoque nomine doctissimo viro ingentes gratias nobiscum agant. Novo prorsus modo Euangelium Hebræum dictum scrupulum tollere tentavit. Vt enim tertiam tessaradecadem compleret, inter Abiud & Eliakim versu 13. inseruit Abner, hoc modo, אביהוד הול׳ד את אבנר אב׳ר הול׳ד את אליקים, *Abihud genuit Abner, Abner genuit Eliakim.* Nova prorsus hæc est lectio, nulla Græcorum exemplarium, aliarumque versionum autoritate comprobata.

VERS. 12. Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν Βαβυλῶνος. Extant hæc non solum in omnibus codicibus Græcis, sed & apud Vulg. Syr. Arabem, Aethiop. & in Euang. Hebr. editionis Munsteri. Desunt autem in editione Merceri.

VERS. 14. Σαδὼκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀχείμ. Consentiunt Vulgatus, & Aethiopicus. Syrus autem, ܐܟܝܢ. ut & Arabs, اخين, Achin, per Nun in fine. Sed magis mirum, quod, reclamantibus omnibus exemplaribus, Euangelium Hebræum utriusque editionis pro Ἀχείμ habeat אמן, *Amon.*

VERS. 17. Enumeratis hîc tribus tessaradecadibus, solum Exemplar Aethiopicum in unam summam eas colligit, addens, *Et fuerunt omnes generationes ab Abrahamo usque ad Christum, generationes quadraginta & duæ.* Quæ procul dubio memoriæ causa sive ab hoc interprete, sive ab exemplaris, unde interpretationem fecit, amanuensi nimis audacter fuêre assuta.

VERS. 18. Παραδειγματίσαι αὐτήν. Quomodo Syrus & Arabs verterint, diximus antehac in Commentario. Vulgatus, *traducere eam.* Eras. *infamare.* Beza, *ignominiæ exponere.* Aethiopicus, יכסתה, *revelare eam.* LXX usurparunt pro *revelare cum turpitudine.* Jer. 13. 22. נִגְלוּ שׁוּלַיִךְ נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ, ἀνεκαλύφθη τὰ ὀπίσθιά σου, παραδειγματισθῆναι τὰς πτέρνας σου. *revelata sunt*

ſunt poſteriora tua, ſic ut palam detecti ſint calcanei tui. Melius, meo judicio, Hebræa tranſtulerunt, quam Cl. Junius, *Retegentur fimbriæ tuæ, violenter auferentur ſoleæ tuæ.* verto ad verbum, *Retectæ ſunt fimbriæ tuæ, violenter direpti* (vel ſpoliati ſunt) *calcanei tui,* ſcilicet tegumentis ſuis. Id eſt, eo ipſo quod retectæ ſunt ab hoſtibus fimbriæ tuæ, ſimul etiam calcanei tui tegumentis ſuis violenter ſunt ſpoliati, adeo ut palam omnibus conſpecta ſit nuditas tua. Sic & παραδειγματίζεσθαι uſurpatur Ezech. 28. 18. נְתַתִּיךְ לְרַאֲוָה בָךְ, *poſui te ad intuendum te.* LXX, ἔδωκά σε παραδειγματισθῆναι. Sed & pro publico ſupplicio, quo palam animadvertitur in ſontes apud LXX uſurpatur. ut Num. 25. 4. וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ, *& ſuſpende eos Domino coram ſole*, LXX, καὶ παραδειγμάτισον αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ. Ex hac ſignificatione, Euangelium Hebræum editionis Munſteri habet, לא אבה למסור אותה, *non voluit tradere eam.* plenius in editione Merceri, לא אבה למסור אותה למיתה ולא לגלותה, *non voluit tradere eam morti, neque revelare eam.* Vtraque ſignificatio conjungitur.

VERS. 20. Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθέν. Eraſ. *nam quod in illa conceptum eſt.* Id eſt, συλληφθέν. Beza, *quod in ea genitum eſt.* Id patrem propriè indicat, quem Chriſtus non habuit. Vulgatus ergo, Syrus & Arabs, *quod natum eſt in ea.* ſicut γέννησις, *nativitas*, ſupra ỽſ. 18. At verſio Aethiopica habet ואמעליה יתולד, *quod ex ea naſcetur.* ut & Euangelium Hebr. ex edit. Merceri, מה שיולד ממנה. Sequitur, ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Euangelium Hebræum Merceri, מרוח הקדש הוא כי מרוח הקדש היא הרה, *ex ſpiritu ſancto eſt, nam ex Spiritu ſancto illa gravida eſt.* Additam illam cauſam non agnoſcit editio Munſteri, nec ulla alia, quæ vidimus, exemplaria, aut tranſlationes.

VERS. 22. Διὰ τοῦ Προφήτου. Monet Cl. Beza, nonnulla exemplaria habere nomen Eſaiæ expreſſum. Exprimitur certè in Euang. Hebr. editionis Merceri, non Munſteri. nec in Syro, Arabe & Aethiopico.

VERS. 23. Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Pleraque exemplaria, teste Cl. Beza, habent καλέσουσι, *vocabunt*. ita Vulgatus, Syrus & Aethiopicus legerunt. & Arabs, qui eodem sensu passivè vertit, ويدعى, *& vocabitur*. In Hebraeo Esa. 7. 14. habetur, הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּאֵל, quod LXX verterunt, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Non dubito, quin, quum exemplari vocalibus destituto uterentur, legerint וְקָרָאתָ, *& vocabis*, scilicet tu popule, quem Deus sequentibus versibus eâdem persona pergit alloqui. Virgo pariet filium, & tu popule mi vocabis eum Immanuel. id est, à toto populo vocabitur. Quod si tamen legerunt, ut nunc scribitur, וְקָרָאת, habuerunt pro secunda foeminini generis, non adversante Grammatica, & per apostrophen ad virginem retulerunt, eodem modo quo Junius, *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabis*, ô virgo, *nomen ejus Immanuel*. Simplicius tamen est, וְקָרָאת accipere pro tertia foeminini generis, ut ponatur pro וְקָרְאָה, forma נִפְלָאת, Ps. 118. 23. הַבָּאת, Gen. 33. 11. & alia plurima. ut sensus sit, *virgo pariet & vocabit*.

VERS. 25. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. *Et vocavit* &c. In dubio relinquit utraque lingua, Josephi ne an Mariae haec fuerit actio. Linguae Orientales non item. Syrus ἐκάλεσε foeminino gen. vertit, ut Mariae tribuatur. Contra Arabs, Aethiopicus, & Euang. Hebraeum masculino, ut Josepho. Idque rectum videtur, quia ℣s. 21. id Josepho fuit demandatum.

CAP. II.

VERS. 1. Μάγοι. In historia Saracenica dicuntur primo anno quo Mahomed religionem suam in publicum proferret, ad eum, praeter Christianos & Judaeos, venisse ut cum eo contraherent, المجوس والصابئة, *Magi & Sabai*. Quorum Magi secta erant Persarum ignem colentium. Sabaei Indo-

Indorum, ſtellas colentium. In Aethiopico exemplari *μάγοι* transferuntur סבא סגל, quod eſt, niſi fallor, *homines excellentiæ.* item אל סגל, *præditi excellentia.* Item כסגלן, *excellentes.* Sicut apud Rabbinos סְגֻל, *excellens*, qui quaſi peculium eſt inter alios, ab Hebr. סְגֻלָּה. Sic dicti videntur, quod ſapientiæ æſtimatione reliquis omnibus Perſis præcellerent.

VERS. 2. *Audiens autem Herodes Rex*, ἐταράχθη. Aethiopicus interpres, *turbatus fuit & commotus fuit.* ubi ſemel monemus, paſſim id interpreti iſti uſitatum, duo ſynonyma conjungere, explicationis gratia. ut quum factum quid dicitur, ut impleretur Scriptura, plerumque habet, *ut eveniret & impleretur quod ſcriptum eſt.*

VERS. 6. Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. Quæritur an rectè Matthæus expreſſerit mentem Prophetæ Michæ c. 5. ℣ſ. 1. ואתה בית־לחם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה. quæ ſi ad verbum vertas, *& tu Bethlehem Ephrata, parva es ut ſis in millibus Iudæ*, contrarium Matthæo ſenſum exhibent. Cl. Druſius per interrogationem hæc conciliat, ut apud Prophetam legamus, *& tu Bethlehem Ephrata, parvane es?* Id eſt, nequaquam parva es. Acutè ſanè & non rejiciendum. quod tamen libentius ſequeremur, ſi pro צָעִיר לִהְיוֹת haberetur צָעִיר אַתָּה. neque ſatis dextrè poſt eam interrogationem fluere videtur cauſæ redditio, *nam ex te exibit* &c. videamus ergo, an non ſimplicior detur interpretatio. Primus Oſiander verterat, *Parum eſt ut ſis inter Chiliadas Iudæ.* Quam interpretationem vehementer inſectatur doctiſſ. vir Caninius, ac omnia profert loca, ut doceat צָעִיר, & fœmin. צְעִירָה nunquam ſignificare *parum*, ſed ſemper *parvulum* ætate aut dignitate. Affirmare tamen audemus, generalius dici poſſe de quavis re parva, ſive qualitate ſive quantitate, eaque aut continua aut diſcreta. unde בִּמְצַעַר אֲנָשִׁים, *in paucitate hominum* 2 Par. 24. 24. מִצְעָר הִיא, *parva eſt*, ſcilicet urbs. Gen. 19. 20. קֶרֶן מִצְּעִירָה, *cornu per-*

perexiguum. Dan. 8. 9. Sed largiamur doctissimo viro quod postulat. sumamus hic צָעִיר pro re dignitate parvula, & vertamus, *& tu Bethlehem Ephrata, parvum est ut sis inter millia Judæ.* Id est, tantum abest, ut tu inter millia Judæ sis minima, ut etiam parva res tibi sit inter millia ista censeri. Nam ex te exibit &c. nec offendat quenquam, quod masculinum צעיר vertamus per neutrum *parvum est.* quum enim neutro genere careant Hebræi, pro eo frequenter quidem fœminino, non raro tamen etiam masculino utuntur. ut לא טוב, *non est bonum.* Gen. 2. 17. קָטְנִי, *minimum meum,* quod in me minimum est. 1 Reg. 12. 10. ita hic צָעִיר, *parvum, parva res.* apud Syros radix hæc vilitatem & ignominiam significat. ut vertere possis, *vile, ignominiosum est ut sis inter millia Judæ.* Porro בְּאַלְפֵי quod LXX verterunt ἐν χιλιάσιν, Matthæus vertit ἐν τοῖς ἡγεμόσιν. videtur legisse בְּאַלּוּפֵי quod *duces* significat Gen. 36. 19. Sed & אֲלָפִים, quia non tantum *millia,* sed & *boves* significat, Ps. 8. 8. potest etiam *duces* significare. sicut אַלּוּפִים & *boves* & *duces* significat. Syrus & Arabs verterunt *reges.* Vt & quod sequitur, *ex te enim exibit* ἡγούμενος *dux,* Syrus, ܡܠܟܐ, *rex.* Aethiopicus interpres, *quia ex te exibit & nascetur rex princeps.* vides, ut synonyma ipsi sint usitata. quod & supra monui. apud Prophetam est מוֹשֵׁל, *dominatur.*

VERS. 18. Θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς. Tria synonyma. sicut apud Prophetam נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים, *lamentatio, fletus, amaritudines.* Consentit prorsus Arabs. At Syrus, Vulgatus, & Aethiopicus omittunt θρῆνος. quod & ipsum cum Hebræo convenire potest, si בְּכִי תַמְרוּרִים vertas, *fletus amaritudinum,* id est, amarissimus fletus, ὀδυρμὸς πολύς. Sequitur, *& noluit consolationem admittere,* ὅτι οὐκ εἰσὶ, *quia non sunt.* Aethiopicus, *quia non sunt ipsi filii sui.* id est, quia filios suos non amplius habet. in Hebræo, כִּי אֵינֶנּוּ, *quia non est*

est.ipse, id est, *quia nemo est.* Sæpe enim אֵין universaliter negat. ut Ps. 19. אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים, *nullus est sermo*, *& nulla sunt verba.* Sensus ergo est, noluit de filiis suis consolationem Rachel admittere, quia nullus supererat, omnes extincti erant, scilicet à bimulo & infra. ita & ὅτι οὐκ εἰσὶ, potest absolute accipi. quod Belgicè dicimus, **om datter geen en zijn.**

VERS. 20. *Mortui sunt enim qui quærunt* &c. Solus Aethiopicus interpres interserit *omnes.*

VERS. 23. *Quod dictum est* διὰ τῶν προφητῶν. Sic habent, inquit Cl. Beza, omnes Græci codices. Sic Vulgatus & Arabs. At Syrus, Aethiopicus, & Euangelium Hebræum editionis Merceri (Munsteri enim habet in plurali) legunt *per Prophetam.* Non assentior autem iis qui hîc ea Prophetarum loca respici arbitrantur, ubi de נזירים, *Nazaræis*, id est separatis, & speciali voto Deo addictis agitur. quia constat Christum Nazarenum dictum ab urbe Nazareth, quæ Hebraicè non per ז sed per צ scripta נצרת dicitur. & Christus inde נצרי. Syriacè, ܢܨܪܝܐ. Arabicè, ناصري. omnia per Tsade. Dicitur autem נצרת, *Nazareth*, à נֵצֶר, *surculus, germen.* Quin & ipsa urbs נצר dicta. Vnde apud Davidem de Pomis, נָצְרִי כי שנולד בעיר נֶצֶר הגליל רחוק מירושלם דרך שלשת ימים, *Nazareus, hoc est qui natus atque educatus est in* נֶצֶר *civitate Galileæ, itinere trium dierum à Hierusalem distante.* Inde apud Eusebium dicitur Ναζαρά. forma procul dubio Chaldaica, quæ ex Hebræo נצר facit נצרא. ut rectè observavit Drusius ad voces N. Test. sed quod eam formam apud Syrum Matth. 21. 11. extare contendat, fallitur. constanter enim, & ibi & alibi, legitur ܢܨܪܬ, נצרת. Christus ergo נצרי Nazarenus, est *germineus, surculeus.* Impletum itaque est hoc ipso illud Zachar. 6. 12. הִנֵּה אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ, *ecce vir cujus nomen germen.* Etsi enim ibi צֶמַח dicatur, non נֵצֶר, significatio

tamen & res eadem, quæ hîc ſpectanda. præſertim quum qui hîc נצר, Eſa. 11. 1. נצר dicatur eodem ſenſu. Mens ergo Euangeliſtæ eſt, voluiſſe Deum, ut Chriſtus in ea urbe educaretur, cui à germine nomen, ut & Chriſtus ejuſdem nominis particeps factus, veritatem daret prædictionibus, fore ut germen vocaretur. Neſcio autem quid Aethiopicus interpres viderit, cur verteret, *Nazaræus vocabitur filius meus*. Spurium eſt illud *filius meus*. Sed unde apud Matthæum eſt Ναζωραῖος per ω? Syri urbem ſcribebant נצרת, quod pronunciabant noſrat. Judæos veriſimile eſt ſcripſiſſe נְצָרֵת, quæ & Munſteri punctatio eſt in Euang. Hebræo. quod & Ναζαρὲθ, & Ναζωρὲθ legi poteſt. Scheva enim per α efferre, uſitatum: ut טליתא, Ταλιθά. Camets vero Hebræis per α obſcurum, Syris per ω effertur, ut אָדָם, *Adam*, Syris *Odom*.

CAP. III.

VERS. 6. Ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. Syrus, Arabs & Aethiopicus, addunt *fluvio*. ut & quædam Græca exemplaria habent ποταμῷ.

VERS. 7. *Quum vidiſſet autem multos ex Phariſæis & Sadducæis venientes ad baptiſmum ſuum*. Solus Aethiopicus habet, *venientes clam*.

VERS. 8. *Facite igitur fructus* ἀξίους τῆς μετανοίας. rectè Beza, *convenientes reſipiſcentiæ*. Sic Arabs. ſic Syrus. apud quem ܕܫܘܝܢ valet *æquales, aptos, idoneos, convenientes*, atque inde *dignos*. Aethiopicus, *fructum qui convenit vobis ad reſipiſcentiam*.

VERS. 11. *Ille baptizabit vos Spiritu S. & igne*. Solum Euang. Hebr. ex editione Mercerí habet, באש רוח הקדש, *igne Spiritus ſancti*.

VERS. 16. Καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν. Arabs, وجايا اليه,

&

& venientem ad eum. ἐπὶ pro πρὸς. Melius Syrus, ܥܠܘܗܝ, *super eum*. quod ut exprimeret Aethiopicus, vertit, *sedit super eum*.

CAP. IV.

VERS. I. Ἀνήχθη. Vulgatus, *ductus est*. ut & Syr. ܐܬܕܒܪ. Hesychius, ἀνάγειν, ἄγειν. *ducere*. & ἀνάγεται, ὁδηγεῖται, *ducitur*. Arabs, اخرج, *eductus est*. Euang. Hebr. הובא, *adductus est*. Aethiopicus, *Tunc Iesum ascendere fecit Spiritus in desertum*. Idem est quod Beza dixit, *subductus fuit*. quasi ἄνω ἤχθη. unde & apud Hesychium, ἀνάγεσθαι, ἀνέρχεσθαι, *ascendere*.

VERS. 6. *Angelis suis mandavit de te*, Euangelium Hebræum, & Aethiopicus interpres addiderunt ex Psalmo, *ut custodiant te in omni via tua*. quæ hoc loco Græca, Syriaca, Arabicaque exemplaria non agnoscunt. neque Vulgatus.

VERS. 9. Ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Aethiopicus interpres, אם סגדך ואמחכני, *si adoraveris & salutaveris me*. pro πεσὼν usus est verbo סגד, quod in omnibus fere linguis Orientalibus significat, honoris exhibendi causa non tantum in genua procidere, sed & fronte terram contingere. verbum autem אמח, quod hîc pro προσκυνεῖν ponitur, passim in his libris pro ἀσπάζεσθαι, *salutare, complecti, osculari* sumitur. Sensus ergo est, si in faciem ad pedes meos concidens, eos complexus osculatusque fueris, atque ita me tanquam dominum tuum salutaveris.

VERS. IO. Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Libet Aethiopicam translationem asscribere, לֶאגְזִיאַ: בְּהֵיר: אַמְלְכְךָ: תְסגֵד: וְכִיָהוּ: בְּחְתִיתוּ: תְמְלְךָ:, *Dominum Deum tuum adorabis, & eum solum coles*. Duo hîc observentur Dei nomina. Primum אֶגְזִיאַבְּהִיר, de quo sic doct. Caninius, *Eghziabhér*, inquit,

inquit, *componitur ex Eghzia domino, Ab patre, Her bono: quod est, dominus pater bonus: ut illi Aethiopes, qui Romæ habitant, interpretantur.* Hæc ille. Sed vix à me impetro, ut istis Aethiopibus assentiar. Non est enim vox decomposita, quam in tres has dictiones liceat dispescere : אגזי : אב : חיר, sed in duas tantum. prout hoc ipso loco, duobus punctis intervenientibus, quibus in scriptura Aethiopica omnes dictiones à se invicem distinguuntur, legitur : אגזיא : בחר : est autem אגזיא, *dominus* generatim, etiam de homine. at cum additur בחר, Deo tantum tribuitur. unde passim pro Θεὸς in his libris ponitur. etsi propriè τὸ Κύριον denotet, illum scilicet Dominum, qui omnium dominus, qui Hebræis יהוה, Arabibus, الرب dicitur. Est autem בחר, χώρα, *regio.* Matth. 2. 12. & alibi. item τόπος, *locus.* Matt. 27. 33. plur. בחורת, *loca.* Marc. 1. 28. Matth. 24. 7. & alibi. Si quid ergo conjicere possum, אגזיא : בחר : est *dominus loci.* Nempe, ut Hebræis Deus dicitur המקום, *locus*, quia omnia loca ipsi pareant, quippe qui solus omnia complectatur, & unus sit omnium locus. Hebraicè dicas, בעל המקום. Alterum nomen est אמלך. de quo idem Caninius, *Emlac ὁ βασιλεὺς Rex ille: quod mihi ab Hebræis mutuati fuisse videntur, qui regem Mélech vocant, qui Aethiopicè vocatur נגוש, Négus.* Hæc rursus ille. quibus addo, אמלך pro Θεὸς usurpari, & id ipsum significare. non ab Hebræo מלך, *rex*, sed ab Aethiopico מלך quod *colere* significat, ut ex eodem hoc versu liquet. plane ut apud Hebræos *Deus* dicitur אלה, apud Syros אלהא, apud Arabes אלה, ab Arabico אלה, *coluit, adoravit.*

VERS. 16. Ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου. *In regione & umbra mortis.* Arabs, في كورة ظلال الموت. *in regione umbræ mortis.* ut & Euang. Hebr. בארץ צלמות. Optimè intellexerunt, *in regione & umbra*, esse in regione umbræ, seu umbrosâ. Id est, in ejusmodi regione, ubi nihil nisi umbra mortis. Quale est illud

illud Hesiodi, ἄστρυ ἐ κυνὸς ἐξερχομένυ. *astro & cane incipiente*, id est, *astro canis*.

CAP. V.

VERS. 5. Μακάριοι οἱ πρᾳεῖς. *Beati mites.* oppositi feris & agrestibus hominibus, inquit Clar. Beza. At Arabs, طوبى للمتواضعين, *beatitudo humilibus.* propriè, *iis qui se demittunt.* تواضع, *demissio animi*, *humilitas.* sic Syrus, ܠܡܟܝܟܐ, *humilibus.* Nam *mitis* proprie ܢܝܚܐ dicitur. ut ex Matth. 11. 29. liquet, ubi utrumque nomen conjungitur. Putarunt ergo πρᾳεῖς hîc superbis & elatis opponi. Hebræis dicuntur עֲנָוִים. quod & *mansuetos* & *humiles* designat. sunt certè virtutes affines, & quarum una alteram constituit.

VERS. 18. Ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία. Consentiunt in hac lectione Vulgatus, Syrus, Arabs, & Euang. Hebræum. At Aethiopicus interpres habet, *Iota qui est unus apex.* quasi legisset Ἰῶτα, ἡ μία κεραία. quod non usque adeo absurdum. præferenda tamen vulgata lectio.

VERS. 22. *Qui irascitur fratri suo* εἰκῆ *temerè.* Syrus & Arabs legerunt quoque εἰκῆ. Vulgatus, Euang. Hebræum, & Aethiopicus non legerunt.

VERS. 25. Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ. Erasmus, *Habeto benevolentiam cum adversario tuo cito.* Beza, *Sis amicus adversario.* Vulgatus, *Esto consentiens.* Quod tanti facit Cl. Beza, ut inde conjiciat, Vulgatum legisse συνοῶν, & fere eam lectionem approbet. Certè & Syrus ita vertit. ut antehac in Commentario nostro docuimus. Nunc addendus est Aethiopicus interpres, qui vertit כִּין טַבִיבַ לְעָרִיךְ פִּטֻּן, *sis intelligens adversario tuo cito.* dubitabit fortassis lector, an rectè verterim Aethiopica. fateor ipsummet me aliquamdiu dubitasse, licet multis ex locis constaret, טביב esse *intelligentem*,

prudentem, *ſapientem*, & לבב, *ſapientiam*. hæſi tamen, quia huic loco parum quadrare videbatur. donec interpres Arabs me confirmaret, qui eodem fere ſenſu vertit, كن متفهما من خصمك, *ſis intelligens de adverſario tuo*. videntur εὐνοῶν accepiſſe pro eo qui bona mente, bona intelligentia præditus eſt. Vt ſenſus ſit, ne ex pertinacia obdura animum, ut ſolent qui cedere neſciunt, ſed prudenter cum adverſario tuo age, dum adhuc in via es ad judicem. Niſi forte *intelligere* ipſis eo ſenſu hîc ſumatur, quo Belgicè dicimus, **ſy verſtaen malkanderen wel** / *intelligunt ſe mutuo benè*, id eſt, benè inter eos convenit. Quomodo hoc loco ſignificanter admodum Belgicè verteremus, **verſtaet u haeſtelick wel met uwe wederpartije** / *intellige citò benè cum adverſario tuo*, id eſt, conveniat tibi cum eo. Hoc ſenſu idem voluiſſent quod Vulgatus & Syrus. & quod Euangel. Hebræum, יאות לך ולשטנך, *conveniat tibi & adverſario tuo*.

VERS. 26. *Donec reddideris ultimum quadrantem*. Aethiopicus, *donec reddideris exactè omnia*. Senſum expreſſit.

VERS. 37. *Eſto ſermo veſter, etiam etiam, non non*. Aethiopicus, *aut etiam etiam, aut non non*. id eſt, aut ſimpliciter affirmans, aut ſimpliciter negans.

VERS. 44. Ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς. Hunc ordinem ſervavit quoque Syrus. At Vulgatus, Arabs, & Euang. Hebræum legerunt διωκόντων ante ἐπηρεαζόντων. Vertitur autem ἐπηρεαζόντων ab Eraſmo, *qui lædunt vos*. à Beza, *qui infeſtant vos*. à Vulgato, *qui calumniantur vos*. Gloſſarium ἐπηρεάζω, *calumnior*. à Syro, ܕܕܒܪܝܢ ܠܟܘܢ ܒܩܛܝܪܐ, Tremellius, *qui ducunt vos in vincula*. quia קטר in Thargum eſt *ligavit*, *colligavit*. idem quod Hebr. קשר. inde קִטְרִין, *vincula*, *nodi*. Dan. 5.12. Sed Syris

Syris קטירא, *vim, violentiam*, significat. rectius ergo Regia, *qui vexant vos violentia.* propriè *qui ducunt vos in violentia.* id est, qui violenter vos tractant. Idem quod Arabs dixit, من يغصبكم, *qui violenter trahunt vos.* est enim غصب, *vim fecit.* Hesychius ἐπηρεάζει, βιάζει, *vim facit.* ἐπήρεια, βία, *vis.* Hinc & Euang. Hebræum עושקיכם, *qui opprimunt vos.* Aethiopicus omisit.

VERS. 47. οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσι; Consentiunt Syrus & Arabs. At Vulgatus, Euang. Hebræum, & Aethiopicus legerunt pro τελῶναι, ἐθνικοί. quomodo & in quibusdam codicibus Græcis legi testatur Cl. Beza.

CAP. VI.

VERS. 1. Τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν. Sic plerosque codices Græcos legere fatetur Cl. Beza. quia tamen Vulgatus habet *justitiam vestram*, & in duobus vetustissimis codicibus legerat τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν, secutus est Vulgati interpretationem. Nolim recedere à plerisque codicibus. quibus adstipulantur versiones, Arabis, مراحمكم, *misericordias vestras.* Aethiopici, מצותכמו, *misericordiam vestram.* nam & pro ἔλεος eandem vocem usurpat, Matth. 23. ℣ſ. 23. Item Syri, ܒܙܕܩܬܟܘܢ, *ad eleemosynam vestram.* nam *ad justitiam vestram* dicerent ܒܟܐܢܘܬܟܘܢ. Euangelium Hebræum utitur quidem voce צדקה, quæ & *justitiam* & *eleemosynam* significat. sed quia ℣ſ. 2. eadem dictione vertit τὴν ἐλεημοσύνην, verisimile est & hoc versu ita legisse. Aut si legit δικαιοσύνην, accepit pro *eleemosyna* ex Hebraismo. Nam & pro חֶסֶד, *benignitas*, *misericordia*, sæpe habent LXX δικαιοσύνην. vide Exod. 34. 7. Esa. 63. 7. Gen. 19. 19. & 20. 13. & alibi.

VERS. 2. Ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Aethiopicus, *amiserunt*

runt mercedem suam. sensum expressit. si enim aliam mercedem non consequuntur, quam quod laudem inveniant apud homines, eo ipso revera mercedem amiserunt. sic & ꝟs. 3. At ꝟs. 16. *absolverunt*, aut *finiverunt mercedem suam.* id est, totam habent, quantam quantam exspectare possunt.

VERS. 4. Ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ. *qui videt in occulto,* scilicet id quod tu facis. vel ut Beza, *qui te aspicit in occulto.* Arabs autem, الذي يري ما في الخفية, ut & Aethiopicus, ויראי:וב:חבוא:, *qui videt quod in occulto est.* ὁ βλέπων τὸ ἐν τῷ κρυπτῷ. Sic quoque Aethiopicus ꝟs. 18. ubi Arabs, الذي ينظر السر, *qui videt occultum,* eodem sensu quo ante. Voluerunt generalem esse sententiam. neque id ineptè.

VERS. 5. Φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι. Syrus, Arabs & Euang. Hebræum transponunt illud ἑστῶτες ante συναγωγαῖς, & sic vertunt: *amant stare in synagogis, & in angulis platearum precari.* Porro ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν, Aethiopicus vertit, *in angulis platearum portæ.* ut & Matt. 22. 9. πορεύεσθε ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, vertit, *ite ad plateas & portas.* nolim hoc quenquam temerè rejicere. ita enim se res apud Orientales habet, ut vici ac plateæ multæ portis claudantur, atq; à se invicem distinguantur. Ejusmodi platea proprio nomine Arabibus دَرْبٌ dicitur. nec tantum in civitatibus, sed & per montes ejusmodi plateæ portis instructæ ducuntur. Vnde in historia Saracenica narratur de Imperatore Heraclio, quod devictâ Armenia ivit Niniven, ونزل على الدرب الاكبر, vertit Erpenius, *& castra metatus est ad portam maximam.* sed didicimus à Cl. Jacobo Golio, harum rerum peritissimo atque oculato teste, vertendum esse, *& obsedit plateam portis munitam maximam.* ut nempe ea occupata aditum sibi ad urbem pararet, eumque hostibus præcluderet. Docet

ergo

ergo nos Aethiopicus interpres, *γωνίας πλατειῶν*, & *διεξόδους ὁδῶν* unum idemque esse: extremitates nempe platearum, ubi portæ sunt, per quas exitus introitusque datur ex una platea in alteram. Vnde & ejusmodi platea *ἄμφοδον* vel *ἄμφοδος* (utrumque usitatum) dicitur Marc. 11. 4. quia utrinque portis instructa utrinque viam præbet.

VERS. 11. *Τὸν ἐπιούσιον.* Aethiopicus vertit, *qui sit singulæ diei nostræ.* id est, quotidianum.

VERS. 18. *Ἐν τῷ φανερῷ.* Desunt hæc in Vulgato & Syro. nec mirum, quum testetur Cl. Beza, defuisse hoc loco in omnibus vetustis codicibus. non desunt tamen in Arabe, Aethiopico, & Euang. Hebræo. unde conjicere fortassis liceret, tres istas versiones ex recentioribus exemplaribus esse factas.

VERS. 19. *Βρῶσις.* Præter ea quæ ad hanc vocem in Commentario diximus, ubi eam homini, fruges edendo absumenti, tribui posse statuebamus, visum fuit addere, in Euangelio Hebræo verti חסיל. quod non est *ærugo*, ut vertit Munsterus, sed *bruchus*, insectum depascens fruges. quam interpretationem non aspernamur. etsi *βρῶσιν* generalius sumi velimus, pro omni frugum absumtione, sive per homines, sive per feras, sive per insecta fiat. Non est autem dissimulandum, fortasse autorem Hebraicæ versionis per *βρῶσιν* & חסיל intellexisse *rubiginem.* nam apud LXX interpretes חסיל non tantum vertitur *βροῦχος*, *bruchus*, & *ἀκρὶς*, *locusta*, sed & *ἐρυσίβη*, *rubigo.* vide 1 Reg. 8. 37. Psal. 77. 51. Joel 1. 4. Veruntamen noli intelligere rubiginem quæ ferri vitium est, illudque erodit, sicut ærugo æs, sed quæ segetes vitiat, spicasque ita exedit, ut in pulverem friabiles reddat. quemadmodum ex omnibus allatis locis examinanti liquebit. Adeo ut adhuc in eo sim, ut, sicut *σῆτα* ad vestes, *κλέπτην* ad pecuniam, ita *βρῶσιν* ad alimenta & cibaria, quibus fruges pecudesque comprehendantur, referendam arbi-

trer, quibus fere tribus rebus omnis hominis thesaurus absolvitur.

VERS. 22. *Lucerna corporis est oculus.* Euangelium Hebr. & Aethiopicus, *corporis tui.*

VERS. 24. Ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει. ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. Euangelium Hebr. sic transtulit, כי אם ישנא האחד יאהב האחר או אם יאהב האחד ישנא האחר. *Nam si diliget unum, odio habebit alterum. aut si odio habebit unum, diliget alterum.* Perspicuo sane sensu, & quem phrasis Euangelistæ non respuit. Neque enim necesse est, καὶ semper copulandi vim habere, quum Vau in Hebraismo, atque ex eo καὶ in Hellenismo inferendi sæpe vim habeat, ut Fe Arabum, & Belgicum **soo**, in Latinismo autem redundat. quod hîc fiet, si repetitum ἢ accipiamus eo sensu, quo repetitum אם apud Hebræos, quod propriè significat *si*, sed repetitum *sive.* Hoc modo, *sive enim unum odio sit habiturus, alterum diliget: sive unum sit amplexurus, alterum contemnet.* Confer cum notis Erasmi & Bezæ, & vide an lucis aliquid sit allatum. Aethiopicus, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει, vertit, *aut uni parebit, & alteri non parebit.* Sensum expressit. amplectitur enim Dominum, qui paret, contemnit, qui non paret. Nescio an doctis arrideat interpretatio, quam Cl. Casaubonus in Notis suis adfert. *Docet*, inquit, *Dominus, qui fieri nequeat, ut duobus dominis idem serviat. Quia, inquit, vel unum odio habebit, alterum diligens: aut etiam, licet amet utrumque, fieri poterit, ut dum in alterius voluntate exequenda, erit intentior, erga alterum gerat se negligentius. Distinguatur igitur diligenter ἀγαπᾶν & ἀντέχεσθαι, & omnis fuerit sublata difficultas.* Hactenus ille. non videtur mihi sane Dominus hîc concedere, posse servum duos simul dominos amare. sed id expressè negare. & ἀντέχεσθαι esse actionem ipsius ἀγάπης, καταφρονεῖν autem ipsius μίσους. quamobrem ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται vertimus, *aut unum amplectetur.* Hebraicè

braicè אוֹ יַחֲזִיק בְּאֶחָד. ſicut Prov. 3. 18. הַמַּחֲזִיקִים בְּחָכְמָה, *qui amplectuntur ſapientiam*, quod utique amoris eſt, LXX verterunt οἱ ἀντεχόμενοι τῆς σοφίας. Senſus eſſe videtur, Tantum abeſſe, ut unus ſervus duobus dominis ſervire queat, ut contra amorem & odium inter utrumque reciprocari neceſſe ſit. adeo ut, ſi unum amet, alterum odio ſit habiturus. Si eundem, quem antea amavit, odio habeat, tum alterum ſit amaturus. idque amplectendo unum, contemnendo alterum demonſtraturus. Cauſa in promptu eſt. quia ſervus domino totum ſe addicere tenetur. in cujus locum ſi aſſumat alterum, amorem in odium vertat neceſſe eſt.

CAP. VII.

VERS. 1. Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. *Ne judicate, ut non judicemini.* Vulgatus, *nolite judicare, & non judicabimini.* addit deinde: *nolite condemnare, & non condemnabimini.* quæ in uno M. S. exemplari Græcè legit etiam Cl. Beza. Addimus, legi eadem in Euang. Hebræo editionis tam Munſteri quam Merceri. Nequaquam autem apud Syrum, Arabem, & Aethiopicum. qui quoque legerunt ἵνα μὴ κριθῆτε, ubi Vulgatus & Euang. Hebr. videntur legiſſe, καὶ μὴ κριθήσεσθε.

VERS. 6. Καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς. Solum Euang. Hebræum utriuſque editionis poſt στραφέντες addidit הַכְּלָבִים, *canes.* fortaſſis quia putavit canibus non porcis convenire, ut dilacerent. vertit autem ῥήξωσιν ὑμᾶς, יסחביכם, (quod procul dubio mendosè legitur in editione Merceri יסחבום) Munſterus, *lacerent vos.* Rabbi Nathan docet, verbum hoc ſignificare הגרירה והמשיכה בקרקע, *tractionem per pavimentum.* Canibus tribuitur Jer. 15. 3. ubi conſtituiſſe ſe dicit Deus ſuper populum, gladium ad occidendum, & canes לִסְחֹב, *ad trahendum*, trahendoque lacerandum, ut ſolent canes.

VERS.

VERS. 14. ὅτι στενὴ ἡ πύλη. Vulgatus, Syrus, Arabs, & Euang. Hebræum, *quàm angusta porta!* Nisi forte מה, Syriacum & Arabicum מא, quo pro admirandi particula *quàm!* sæpe utuntur, propriè tamen *quid?* significat, posteriori sensu hoc loco sit accipiendum. quia Cl. Beza monet, in vetustis codicibus legi τί στενή. Ita sanè vertendus videtur Arabs, cujus verba sunt, ما اضيق الباب واكرب الطريق. ubi observandum اضيق & اكرب non esse positiva, sed superlativa. adeoque in Romana versione non rectè transferri, *quam angusta porta, & arcta via.* verto, *Quid? angustissima est porta, & arctissima via.* vertere enim, *quàm angustissima, & arctissima!* sicut in Latino sermone, ita & in Arabico est durissimum. & ob eam causam Romanus translator positiva substituit. Nisi forte Arabicum ما hîc sumatur, sicut *quam* apud Latinos, ubi non admirationem, sed superlativi auxesin significat, ut in *quam plurimus*, *quam brevissimo tempore*, *quam longissimè* &c. Sic hoc loco *quam angustissima est porta, & arctissima via.* sed eam significationem particulæ ما apud Arabes hactenus non observavimus. Non dubito, quin vera lectio sit ὅτι, potius quam τί. Beza vertit *quia.* Erasmus *quoniam.* neutrum repudiandum. Sic enim duplex causa datur, cur per angustam portam sit intrandum. una, quia lata porta ducit ad interitum. altera, quia angusta porta ducit ad vitam æternam. Aethiopicus autem vertit, מק צבב, *valde angusta.* Fuit ipsi ὅτι particula ἐπιτατική. quam vim sæpe habet cum superlativis. ut ὅτι πλεῖστος, *quam plurimus*, id est, valde multus. ὅτι μάλιστα, *quam maximè*, id est, admodum valde. An etiam cum positivis, inquirendum. Apud Thucydidem certè & Platonem ὅτι τάχος, ubi substantivo jungitur, valet *valde celeriter.* sic Aethiopicus putavit, ὅτι στενὴ esse, *valde angusta.* Addimus, sicut כִּי in Hebraismo, sic ὅτι in Hellenismo interdum esse particulam confir-

confirmandi, pro *certè*, *utique*. ut 1 Joh. 3. 20. ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν. *utique major est Deus corde nostro*. Ita & hoc loco verti queat, *utique angusta est porta*. Sed & notum est, כִּי apud Hebræos sæpe sumi pro כִּי אִם, *sed*. ut Gen. 45.8. 2 Sam. 16. 18. quo sensu si etiam ὅτι hoc loco capi posset, optimè quadraret. *Intrate per angustam portam. Quia lata est porta, quæ ducit ad interitum. Sed angusta, quæ ducit ad vitam*. Non affirmo. moneo tantum, ut animadvertatur, an & alibi iste Hellenismus deprehendi possit.

VERS. 21. *Sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est*. Vulgatus addit, *Ipse intrabit in regnum cælorum*. Rectè observat Cl. Beza, id per se satis intelligi, neque in Græcis codicibus, neque in Syra paraphrasi legi. Addo, neque in Arabe, neque in Aethiopico. Legitur tamen in Euangelio Hebræo utriusque editionis. Et in Mercerianæ quidem additur porro עמי, *mecum*.

VERS. 29. Καὶ οὐχ᾽ ὡς οἱ Γραμματεῖς. *Et non sicut Scribæ*. Arabs & Aethiopicus, *sicut Scribæ eorum*. Vulgatus & Syrus, *sicut Scribæ eorum & Pharisæi*. Euangelium Hebr. editionis Munsteri, כמו סופרים ופרושים, *sicut Scribæ & Pharisæi*. At editionis Merceri, מפי סופרים ופרושים, *ex ore Scribarum & Pharisæorum*. quod minus convenit. fortassis pro מפי legendum כפי, *juxta*, *secundum*, *ad modum Scribarum & Pharisæorum*.

CAP. VIII.

VERS. 9. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ᾽ ἐμαυτὸν στρατιώτας. *Nam ego etiam vir sum sub potestate constitutus* &c. Sic constanter legerunt Vulgatus, Syrus, Arabs & Euang. Hebræum. solus Aethiopicus vertit, *nam ego etiam vir sum præfectus*, *habens quibus præsum milites*. Videtur hoc modo distinxisse, καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι, ὑπ᾽ ἐξουσίαν ἔχων ὑπ᾽ ἐμαυτὸν στρατιώτας. Perperam sane.

VERS. 13. *Et sanatus est puer ejus hora illa*. Testantur

Erasmus & Beza, in nonnullis veteribus codicibus se additum repperisse, Καὶ ὑποστρέψας ὁ Ἑκατόνταρχος εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, εὗρε τὸν παῖδα αὐτοῦ ὑγιαίνοντα· Sic fere Aethiopicus, *& quum reversus esset dux in domum suam, invenit puerum suum sanatum.* nihil horum Vulgatus, Syrus, Arabs, & Euang. Hebræum. unde liquet, ex nulla harum versionum factam esse Aethiopicam.

CAP. IX.

VERS. 5. Τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, ἔγειραι καὶ περιπάτει; Conveniunt in hac lectione Vulg. Syr. Arabs, Euang. Hebr. miror ergo, unde pro his omnibus Aethiopicus habeat, *Quid facilius, quam dicere, remittuntur tibi peccata tua?* Fortassis mendum typographicum est, quibus liber ille scatet.

VERS. 10. Καὶ ἐγένετο αὐτοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ. Non dicitur in cujus domo. sed ex Lucæ 5. 29. constat, factum id in domo Matthæi, jam jam à Christo vocati. Miror ergo unde Arabs habeat, في بيت سمعان, *in domo Simonis.* editio sane Erpenii sic habet. non Romana, quæ hîc cum Græco convenit. neque alibi illud *Simonis* reperimus. Porro Syrus, Euang. Hebr. Merceri, & Aethiopicus legerunt αὐτῶν ἀνακειμένων. Vulgatus & Arabs, αὐτοῦ ἀνακειμένου. ut & Euang. Hebr. Munsteri.

VERS. 13. Aethiopicus quoque non legit εἰς μετάνοιαν. adde ad Commentarium nostrum.

VERS. 26. Καὶ ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη. *& exiit fama hæc.* Sic quoque Vulgatus, Syrus, & Euang. Hebræum. At Aethiopicus, *fama ejus*, nempe Christi, affixo masculini generis. sicut & Beza in quodam exemplari fatetur se legisse αὐτοῦ. Arabs, خبرها, *fama ejus*, nempe puellæ sanatæ, vel rei factæ. est enim affixum fœm. gen.

VERS.

Vers. 33. Ἐλάλησεν ὁ κωφός. *locutus est mutus.* Sic Vulgatus, Syrus, Arabs, & Euang. Hebræum. Solus Aethiopicus habet, *& audivit surdus*. accepit κωφὸς pro *surdo.* Idem commissum infra cap. 15. ℣ſ. 31. ubi pro κωφοὺς λαλοῦντας habet *surdos audientes.*

Cap. X.

Vers. 3. Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος. Aethiopicus, *Libdaus, cujus nomen Thadaus.*

Vers. 11. Ἐξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἄξιος. *Inquirite quis in ea dignus sit.* Arabs, *dignus sit vobis.* Euang. Hebr. נכבד, *honorabilis sit*, id est, honore dignus.

Vers. 14. Ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης. Duo tantum recensentur, domus & civitas. Sic quoque Vulgatus & Euang. Hebræum. Syrus quoque duo tantum recenset, sed pro civitate habet ܩܪܝܬܐ, quod plerumque *pagum* significat, aut *villam, agrum, rus.* Arabs & Aethiopicus tria recensent, *domum, pagum*, sive rus, *& civitatem.* Sequitur, *excutite pulverem.* is Aethiopicè צבל dicitur. unde procul dubio Gallicum, *sable.*

Vers. 17. *Cavete vobis ab hominibus.* Solus Aethiopicus addit *malis*, quæ additio valde minuit emphasin. nec ulla nititur autoritate.

Cap. XI.

Vers. 19. *Iustificata est sapientia à filiis suis.* Aethiopicus, *ex operibus suis*, sicut Syrus. vide Commentarium nostrum.

Vers. 23. Aethiopicus, *& tu Capernaum, An usque ad cælum exaltaberis? usque ad infernum descendes.*

Vers. 29. *Tollite jugum meum super vos, & discite à me,* ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινός. Ambiguum est illud ὅτι. sicut etiam כִּי Hebræum, & ܕ Syrum. Nam vel εἰδικῶς accipi potest,

ut significet quid à Christo discere debeant, nempe quod sit mitis & humilis corde. Sic plerosque interpretes accepisse video. vel *αἰτιολογικῶς*, ut causam significet, cur Christi jugum suscipere & ab ipso discere debeant, nempe, quia mitis est & humilis corde, & requiem inde sint inventuri. quia benignum habituri sint magistrum, non sævum neque austerum, quem detrectare debeant. Sic video Arabem accepisse, qui vertit فانّي, *quia ego*, aut *nam ego*.

CAP. XII.

VERS. 10. ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. Euang. Hebr. edit. Merc. להלשינו לבית דין, *ut deferrent eum ad domum judicii*, id est, sanhedrin. minus scilicet, ubi plectebantur sabbathi violatores, quippe mortis rei.

VERS. 20. Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν. Quæ horum mens sit, non eadem omnium est sententia. Quid nobis videatur, paucis dicemus. τὴν κρίσιν accipimus pro *condemnatione*. sicut ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου κρίσεως. Marc. 3. 29. αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις. Joan. 3. 19. & passim. ἐκβάλῃ propriè verto cum Vulgato, *ejiciat*, non ut Beza, *proferat*. εἰς νῖκος capio, sicut 1 Cor. 15. 54. κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, *absorpta est mors ad victoriam usque*, sic ut victoria de ea sit reportata. Ita hoc loco, *donec ejecerit condemnationem ad victoriam usque*. Vel εἰς νῖκος ponitur pro ἐν νίκῃ. εἰς enim pro ἐν usitatum esse alibi docuimus. estque phrasis Hebræa, בנצח, *in victoria*, ut & Arabs hîc habet, بغلبة, id est, victoriosè. Sensus est, non est quod quisquam fidelium severitatem ejus metuat, ne quidem qui instar quassatæ arundinis, & fumigantis lini fuerit. non conteret eos, neque extinguet, sed fovebit & alet, donec condemnationem, quam metuunt, victoriosè ejecerit & expulerit. Nec alius mihi Prophetæ Esaiæ sensus esse videtur. cujus verba cap. 42. v. 3. 4. sic expono:

Arun-

Arundinem quaſſatam non franget, & linum fumigans non extinguet. In veritate exire faciet judicium. Non objurgabit, neque franget, donec poſuerit in terra judicium. Vbi, *in veritate exire faciet judicium*, meo judicio eſt, *verè ejiciet condemnationem.* Similiter, *donec poſuerit in terra judicium*, eſt, *donec aboleverit condemnationem.* Nota eſt phraſis Hebræa, *paſſerculus non cadit in terram*, id eſt, non perit. *verbum non cadit in terram*, id eſt, non interit. ita hîc, *ponere in terra* eſt facere ut intereat. idem forte, quod ponere in pulvere. Etſi autem Syrus, Arabs, Aethiopicus, Latinique interpretes, quos vidi, omnes νῖκος pro *victoria* accipiant, diſſimulandum tamen non videtur, εἰς νῖκος apud LXX interpretes non raro aliter uſurpari. quia enim Hebræis נֵצַח non tantum *victoriam*, ſed & *æternitatem* ſignificat, לָנֶצַח interpretantes, εἰς νῖκος dixerunt pro *in æternum.* ut Thren. 5. 20. ἵνα τί εἰς νῖκος ἐπιλήσῃ ἡμῶν; *quare in æternum obliviſcereris noſtri?* Amos 8.7. εἰ ἐπιλησθήσονται εἰς νῖκος πάντα τὰ ἔργα; *an oblivioni erunt in æternum omnia opera?* 2 Sam. 2. 26. μὴ εἰς νῖκος καταφάγεται ἡ ῥομφαία; *num in æternum devorabit gladius?* vide porro Job. 36. 7. Jer. 3. 5. Amos 1. 11. Ita hoc loco, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν, verti poſſet, *donec ejecerit in æternum condemnationem.* & 1 Cor. 15. *mors abſorpta eſt in æternum.* Prius tamen videtur, ut magis proprium, ita magis emphaticum.

VERS. 35. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας &c. Syrus, Arabs & Euangelium Hebr. utriuſque editionis non legerunt τῆς καρδίας. Vulgatus & Aethiopicus legerunt.

VERS. 47. Εἶπε δέ τις αὐτῷ. Solus Aethiopicus habet, *erat autem ex diſcipulis ejus qui diceret ei.* Crederem potius extraneum aliquem fuiſſe, ob ea quæ ſequentibus verſibus dicuntur.

CAP. XIII.

VERS. 10. *Quare in parabolis loqueris αὐτοῖς eis?* Solum Euang. Hebr. editionis Merceri habet עמנו, *nobiscum.* ut & v. 13. *propterea per parabolas loquor* לכם, *vobis.* Repugnant constanter omnia exemplaria Græca. item Vulgatus, Syr. Arab. Aethiop. & editio Munsteri. Nec potest illa lectio esse consentanea, quia versu 3. ipsa Merceri editio habet, populum stetisse supra littus, & Christum multa per parabolas dixisse להם, *ipsis.* Adeo ut parabolæ ad populum referantur.

VERS. 55. *Nonne iste est, ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; fabri filius*, scilicet lignarii, qui ædificia struit. is enim τέκτων dicitur. quem Syrus hîc, ܢܓܪܐ dixit, id est, teste Ferrario, *faber lignarius, tignarius.* à ܢܓܪ, *dolavit, secuit, serravit.* sic & Arabs, النجار. Miror ergo in Euang. Hebræo utriusque editionis esse בן נפחא, *filius fabri*, scilicet ferrarii. est enim נַפָּח & נַפָּחָא, *sufflator*, qui folle ignem sufflat, quod fabri ferrarii est. à נָפַח, *sufflavit.* מַפּוּחַ, *follis.* Dicendum fuerat בֶּן חָרָשׁ. quod generale est ad omnes fabros, interdum tamen ad חָרַשׁ עֵצִים, *lignarium* restringitur.

CAP. XIV.

VERS. 21. *Qui autem ederant, erant viri ὡσεὶ πεντακισχίλιοι. quasi quinquies mille.* Vulgatus, Syrus, Arabs & Euang. Hebr. non legerunt ὡσεί. Aethiopicus legit. sed quod mirum, & contra omnium codicum fidem, pro *quinquies mille* habet tantum *quingentos.* ut & in altera miraculosæ cibationis historia, quæ narratur cap. sequenti, v. 38. pro *quater mille*, tantum *quadringentos.* Quod ne quis mendo typographico factum putet, utrumque eodem numero repetitur cap. 16. vers. 9. 10. similiter Marc. 6. 4. & 8. 19. item

Luc. 9. 14. & Joan. 6. 10. qui constans locorum consensus dubitationem injecit, an fortassis מאה, quod Hebræis, Syris & Arabibus *centum* significat, apud Aethiopes *mille* valeret. sed dubitandi nullus locus, quia Matt. 13. 8. & 18. 12. 28. atque alibi semper ἑκατὸν, *centum* per מאה effertur. Vnde igitur tanta hîc & tam constanti consensu in numero varietas, ne per somnium quidem conjicere possum. fidem certè non meretur, quia & codices Græci omnes, & Vulgatus, & Orientales reliquæ, quibus utimur, versiones in chiliadibus consentiunt.

CAP. XV.

VERS. 5. Ὑμεῖς δὲ λέγετε, ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς· καὶ οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ. non vidi qui καὶ οὐ τιμήσῃ melius, meo quidem judicio, verterit Aethiopico interprete. Omisit particulam καὶ, quippe quam hîc non copulandi, sed ex Hebraismo retribuendi vim habere existimarit, ac vertit, *vos autem dicitis, Qui dicit patri & matri, Donum quod ex me,* (*est*) *id quo profui tibi, non honorabit patrem suum & matrem suam.* Nec alius sensus est Arabici interpretis, cujus verba ex Erpeniana editione dedimus in Commentario nostro, sed alio paululum sensu. Nunc veram eorum interpretationem hanc damus, *& vos dicitis, Qui dixerit patri suo aut matri suæ, oblationem, quæ est veneratio, lucraberis à me, non honorabit patrem suum & matrem suam.* Ex editione Romana sic vertimus, *Qui dixerit patri suo aut matri suæ, omne Korban quod est ex me proderit tibi, non honorabit &c.* فليس يكرم, non debet verti, *& non honorabit*, sed tantum, *non honorabit*. est enim hîc ف merè retributivum, sive consequentis connexionem indicans. Sensus est, ubi quis patri dicit, se munus in ejus usum obtulisse, consequi inde, non opus esse alio eum deinceps auxilio honorare. Nos ergo, qui illud δῶρον,

ὃ ἐὰν

ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, paulo aliter accipimus, ut ex Commentario videre est, totum versum jam sic vertimus, *Vos autem dicitis, quicunque dixerit patri aut matri, Corban est, cujus utilitatem à me capere posses, non honorabit* (vel ne honoraverit) *patrem suum aut matrem suam.* id est, non opus est ut honoret, sive juvet. eo sensu quo *honorare viduas*, est juvare eas, 1 Tim. 5. 3.

VERS. 8. Aethiopicus. *Hic populus labiis honorant me.* Convenit cum Vulgato & Syro. vide Commentarium nostrum.

VERS. 31. Καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν Ἰσραήλ. Solus Aethiopicus habet, *& glorificaverunt Dominum, & celebrarunt Deum Israëlis*, Solus item his addit, *quod potestatem dedisset talem filio hominis.* quæ apud nullum alium legimus. sed ex Mat. 9. 8. huc translata sunt, prius ad marginem procul dubio annotata, deinde textui inserta.

VERS. 39. Ἐνέβη &c. καὶ ἦλθεν &c. Consentiunt Vulg. Syrus, Arabs & Euang. Hebr. editionis Munsteri. At Merceri, & Aethiopicus in plurali legerunt ἐνέβησαν & ἦλθον.

CAP. XVI.

VERS. 3. Ὑποκριταὶ, τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ &c. non observarunt Erasmus, nec Beza, ab ullis Græcis exemplaribus abesse nomen ὑποκριταὶ, ut nec à Syro & Arabe abest. Vulgatus tamen, Euangelium Hebræum utriusque editionis, & Aethiopicus non legunt. Deinde, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε; Vulgatus, *signa autem temporum non potestis.* Quædam tamen exemplaria Latina, ut Erasmus observavit, habent, *non potestis scire.* plane ut est in Euangelio Hebræo utriusque editionis. Annotat Clar. Beza, pro οὐ δύνασθε, in quatuor exemplaribus legi, οὐ συνίετε. sic legerunt Arabs & Aethiopicus.

VERS. 4. *Generatio mala & adultera* &c. Aethiopicus præ-

præmittit, *& quum respondisset, dicit ipsis.* quod in alio nullo legimus. neque hîc rectè quadrat.

VERS. 11. Πῶς οὐ νοεῖτε, ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶπον ὑμῖν προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης &c. Vulgatus, *Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis, cavete à fermento?* &c. Eodem prorsus modo Arabs, & Euang. Hebr. utriusque editionis. pro πῶς videntur legisse διὰ τί; & infinitivum προσέχειν acceperunt pro Imperativo, quod non est insolens. aut legerunt προσέχετε. Syrus vertit, ac si legisset, πῶς οὐ νοεῖτε, ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶπον ὑμῖν, ἀλλὰ προσέχειν, *sed ut caveretis.* &c. Eodem modo Aethiopicus, nisi quod per Imperativum verterit, *Cavete autem à fermento* &c. quomodo & in duobus vetustis codicibus Cl. Beza legi tradit, προσέχετε δέ.

VERS. 13. Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Aethiopicus & Euangelium Hebræum utriusque editionis omittunt pronomen μέ. Prout & in plerisque exemplaribus veteris versionis, & uno ex suis Græcis non reperiri, testatur Cl. Beza. cujus vide de hac re sententiam. Negat particulam illam legendam esse Brugensis in Romanis correctionibus.

VERS. 17. Σάρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου &c. hanc lectionem sequuntur Vulgatus, Syrus, Arabs, Aethiopicus, & Euang. Hebr. editionis Munsteri. Sola editio Merceri novum quid hîc habet. sic sunt verba, לבשר ודם לא נגלה זה כי אם לך שנגלה לך מאבי שהוא בשמים, *Carni & sanguini non est revelatum hoc nisi tibi, quia revelatum est tibi à patre meo qui est in cælis.* Sensus est, quod tibi à patre meo revelatum est, nulli homini quam tibi est revelatum. caro & sanguis enim hominis descriptio est apud Hebræos. Spuria plane est illa lectio, non nisi ad augendam Petri dignitatem, fortassis à Pontificio quodam, conficta. Vt enim liberè quod sentio dicam, etsi tersior sit & hebraizans magis hujus scripti stilus, quam quod à Munstero est editum, ut tamen ab

Hebræo homine profectum credam, impetrare à me non possum. Cujus, præter infinita alia, vel illud hujus capitis versibus 9. & 10. fidem faciet, לא תזכרו חמשה לחם לחמשת אלפי איש . וכמה סלים נשאתם ואין השבעה לחם לארבעת אלפי איש. Ineptum est illud ואין pro ולא. repetendum enim ἀπὸ τοῦ κοινοῦ futurum תזכרו, ante quod אין, quippe quod verbum substantivum in se includit, locum habere non potest.

V e r s. 18. *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Aethiopicus, *domum Christianorum meorum.* ut & infra c 18. pro, *dic Ecclesiæ*, habet, *dic domui Christianorum.* quia nempe in N. Test. non alia est vera Ecclesia, quam quæ est Christianorum. Sequitur, *καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.* Euangelium Hebræum ex editione Merceri habet, לא יגברו עליך, *non prævalebunt adversus te.* ut ad Petrum referatur, non ad Ecclesiam. quod quum apud nullum alium reperiam, non dubito quin id rursus ab aliquo pontificiæ majestatis adulatore sit confictum. quod & in versu præcedente observavimus.

V e r s. 24. *Et tollat crucem suam.* Aethiopicus, *& tollat ac sumat crucem mortis suæ.* Primum, duo vides synonyma. quod usitatum esse huic interpreti, supra monuimus. Deinde, explicare voluit, per crucem hîc præcipuè mortem intelligi, quia crux mortis, & quidem ignominiosissimæ, species. angustior tamen hîc ea est interpretatio. quia quando crux metaphoricè accipitur, latius patet.

V e r s. 28. *Vsquedum viderint filium hominis venientem in regno suo.* Solus Aethiopicus addit, *in gloria patris sui.* quod procul dubio ex præcedenti versu irrepsit.

C a p. XVII.

V e r s. 2. *Alba ut lux, τὸ φῶς.* Aethiopicus, *ut nix.* sicut Vulgatus & Euang. Hebræum utriusque editionis.

V e r s. 21. *Hoc autem genus non exit nisi in precatione & jeju-*

jejunio. Totus hic versus deest apud solum Aethiopicum. quod negligentia Typographi accidisse arbitror. quæ passim per totum istum librum vehementer culpanda.

VERS. 24. *Accesserunt ad Petrum qui accipiebant τὰ δίδραχμα didrachma*, in plurali, habita ratione multorum à quibus accipiebant, quorum quisque pendebat unum didrachmum. Similiter, *an præceptor vester non solvit τὰ δίδραχμα didrachma?* In plurali rursus, ut non tantum Christi, sed & discipulorum intelligatur. Secus tamen intellexit Syrus, qui vertit, *magister vester non dat*, ܠܐ ܝܗܒ ܙܘ̈ܙܘܗܝ, *duas drachmas suas?* id est, τὸ δίδραχμον αὐτοῦ. Drachmam Syrus vertit זוז. δίδραχμον duo זוזין. Est autem apud Magistros זוז quarta pars τοῦ סֶלַע sive שֶׁקֶל, *sicli sacri.* adeo ut duo זוזין sive δίδραχμον sit dimidium sicli sanctuarii, quantum quisque Israëlitarum ex lege pendebat Deo, Exod.30.13. Vbi tamen non dissimulandum, non medium, sed integrum siclum sanctuarii vocari δίδραχμον LXX interpretibus. quod enim ibi Moses dicit, יִתְּנוּ מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה, LXX vertunt, *δώσουσι τὸ ἥμισυ τοῦ διδράχμου, κατὰ τὸ δίδραχμον τὸ ἅγιον. εἴκοσι ὀβολοὶ τὸ δίδραχμον. Τὸ δὲ ἥμισυ διδράχμου εἰσφορὰ κυρίῳ.* vides eos non δίδραχμον, sed ἥμισυ διδράχμου obtulisse Deo. Quocirca altero plus, ejus quod dari solebat Deo, dederunt Cæsari, si hîc apud Matthæum tantundem valet δίδραχμον, quantum ibi apud LXX seniores. Negat id Josephus de Captiv. Judaicâ lib. 7. c. 26. ubi in alteram sententiam de Vespasiano his verbis ait, *φόρον δὲ τοῖς ὅπου δήποτ' οὖσιν Ἰουδαίοις ἐπέβαλε, δύο δραχμὰς ἕκαστον κελεύσας ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὸ Καπιτώλιον φέρειν, ὥσπερ πρότερον εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν συνετέλουν. Tributum autem Judæis ubicunque degerent indixit, duas drachmas jussis singulis in Capitolium quotannis deferre, sicut antehac Hierosolymitano templo pendebant.* Dicendum itaque, ambiguum esse τὸ δίδραχμον, dicique non

tantum de ſiclo communi, ſed & de ſacro. De communi propriè, quippe qui dimidium exiſtens ſacri, duo זוזין, *duas drachmas*, vel quod idem duo דינרין, *duos denarios* comprehendebat. atque illud eſſe δίδραχμον apud Matthæum. De ſacro autem cur & quomodo à LXX ſenioribus uſurpetur, non adeo liquet. quippe qui τετράδραχμον melius quam δίδραχμον vocaretur. quatuor enim זוזין, *drachmas*, ſive דינרין, *denarios* eum continere, non tantum ex communi Hebræorum ſententia conſtat (vide Aruch in voce סלע, & Thisbi Eliæ in זוז) ſed & Joſephus lib. 3. c. 9. Antiquit. Jud. id confirmat. ὁ δὲ σίκλος, inquit, νόμισμα Ἑβραῖον ὢν ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. Hinc & 50 ſicli, quæ Levit. 27.3. æſtimatio erat maris voto Deo conſecrati, dicuntur apud Philonem de voti ſatisfactione valuiſſe δραχμὰς διακοσίας νομίσματος ὁλαργυρίου, *drachmas ducentas è ſolido argento.* Si ducentæ drachmæ valent 50 ſiclos, ergo quatuor drachmæ ſingulos. Cur ergo hic ſiclus δίδραχμον vocatur? non aliam conjectare cauſam poſſum, quàm, quia communis ſiclus conſtabat drachmis duabus, ſiclum in genere vocatum fuiſſe δίδραχμον. atque inde abuſivè etiam ad ſacrum fuiſſe tranſlatum, etſi is quatuor conſtaret. Sicut jam triremes dicimus, non tantum quæ tribus remis impelluntur naves, ut olim, ſed & quæ pluribus. Miror autem Euangelium Hebræum utriuſque editionis, ubi pro δίδραχμα eſt דרכמן, *drachma.* Et Aethiopicum, qui ait, *ad Petrum veniſſe qui accipiebant tributum denarii.* id eſt, drachmæ. idem enim drachma & denarius. quaſi unam tantum drachmam aut denarium accepiſſent. quod fortaſſis ex Matt. 22. collegerunt, ubi numiſma cenſus dicitur fuiſſe denarius. Vnde & ibi, pro *licetne cenſum dare Cæſari?* Aethiopicus habet, *tributum denarii.* At id nullius eſt momenti. Etſi enim duobus denariis abſolveretur cenſus, rectè tamen numiſma cenſus dicitur fuiſſe denarius, quia ea moneta erat quæ in cenſu perſolvendo adhibebatur.

CAP.

CAP. XVIII.

VERS. 7. Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τ̃ σκανδάλων. Pro scandalis Aethiopicus ter in hoc versu usurpat vocem מנסות, quâ & *πειρασμὸν, tentationem* interpretatus est in oratione Dominica. nec aliud significare arbitror. ab Hebræo נסה, *tentavit*. Explicare voluit, quid hîc per scandala intelligatur, quæcunque scilicet hominem ad peccandum tentant & sollicitant. unde & ℣ſ. sequenti, *si manus tua te scandalizaverit*, id est, ad peccandum tentaverit.

VERS. 24. *Allatus est illi debitor μυρίων ταλάντων, decies mille talentorum.* Conveniunt in hoc numero Syrus, Vulgatus, & Euang. Hebr. utriusque editionis. nec quisquam, quod sciam, ullam hîc in Græcis exemplaribus varietatem observavit. Aethiopicus tamen mille tantum talenta dixit. fortassis mendo typographico. Arabs nullum numerum exprimit, sed simpliciter dicit علاه جملة وزنات, *super quem erat summa talentorum*, id est, qui plurima debebat talenta. Fortasse Genitivum *μυρίων* non derivavit à *μύρια, decem millia*, sed à *μυρία, infinita, innumerabilia.* Vel, quod res est, numerum finitum pro infinito poni existimavit. decem millia pro ingenti summa.

VERS. 35. Aethiopicus quoque non legit *τὰ παραπτώματα αὐτῶν.* addatur hoc Commentario nostro.

CAP. XIX.

VERS. 3. *Licetne homini dimittere uxorem κατὰ πᾶσαν αἰτίαν; ex quavis causa?* Sic Vulg. Syrus, Arabs & Euang. Hebræum. At Aethiopicus, *ab omne quod peccavit.* videtur legisse, κατὰ πᾶσαν ἁμαρτίαν, ut in uno exemplari legit Beza.

VERS. 5. *Et erunt ambo una caro.* Solus Aethiopicus addit, *& unus sanguis.* præter fidem exemplarium.

VERS. 10. Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τ̃ ἀνθρώπου μετὰ τ̃ γυναικός.

Aethiopicus, *si sic est lex mulieris & viri.* adhibuit nomen שרעת, quo alibi pro *instituto, ritu, lege*, etiam pro παράδοσις, *traditione* utitur. Arabica vox est, ubi شرع, שרע est *praescribere quid agas*. inde שריעת, *praescriptum, lex.*

VERS. 16. *Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam?* Aethiopicus, *Magister, quidnam est bonum, quod si fecero, vitam aeternam per illud possidebo?* Omittit *bone.* ut & Hilarius. quam tamen vocem non modo Graeca exemplaria, sed & Vulgatus, Syrus, Arabs & Euangelium Hebr. expresserunt. Et versu sequenti, pro *quid me dicis bonum?* habet cum Vulgato, & Euang. Hebraeo utriusque editionis, *quid interrogas me de bono?* quod quomodo cum responsione Christi concordet, vide in notis Erasmi.

VERS. 29. Aethiopicus habet, *& omnis qui reliquerit sorores suas, & fratres suos, & patrem suum, & matrem suam, & matrem uxoris suae, & matrem filiorum suorum, & agros suos, & domum suam* &c. Confer haec cum Graeco, cum quo Vulgatus, Syrus, Arabs & Euang. Hebraeum exactè satis conveniunt, reperies multa hîc esse depravata. Praeterquam enim quod ordo planè immutatus est, omisit quod in Graeco est ἢ τέκνα. Deinde pro τὴν γυναῖκα, dixit ineptâ omnino paraphrasi, *matrem filiorum suorum.* Denique addidit quod nemo alius habet, *& matrem uxoris suae*, id est, socrum suam. Taederet plura ex hoc authore proferre, nisi forte doctis gratum fore crederem, quaedam de hoc interprete praegustare; unde de reliquis judicium fieri queat. pergam itaque usque ad finem hujus Euangelistae.

CAP. XX.

VERS. 6. Εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργούς. Nec Erasmus nec Beza annotarunt, ab ullis exemplaribus Graecis abesse vocem ἀργούς. Vulgatus tamen, Arabs, Aethiopicus, & Euang. Hebraeum utriusque editionis omiserunt. Syrus expressit.

VERS. 7. Καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον λήψεσθε. Legit id quoque Aethiopicus: addatur hoc Commentario noſtro.

VERS. 17. Παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ. Aethiopicus, *ſumſit duodecim privatim, & ſecedere fecit eos à via.* explicuit quid ſit *privatim in via*, nempe ſic ut à via, quam reliqui comites tenebant, paulum eos ſeduceret.

VERS. 22. Καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; vide Commentarium noſtrum, cui adde, nec Aethiopicum iſta legere, neque hîc neque in ſequenti verſu.

VERS. 29. *Egredientibus illis ex Iericho.* Solus Aethiopicus, *ex Ieruſalem*, contra omnium codicum fidem. itaque mendum eſt, ſive interpretis, ſive typographi.

CAP. XXI.

VERS. 2. Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην. Vulgatus & Eraſm. *in caſtellum.* ſicut Euang. Hebræum אל הטירה. Eſt enim טירה, *palatium, caſtellum, arx.* Beza, *in vicum.* Syrus & Arabs verterunt קריתא, quod *pagum, villam, oppidum* ſignificat. Aethiopicus הגר, *urbem.* quo ſenſu κώμη de Bethlehem dicitur Joh. 7. 42. & de Damaſco apud LXX, Jer. 49. 25.

VERS. 3. Εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς. Aethiopicus in plurali, *& ſtatim mittent ea.* Fortaſſis ambiguitatem tollere voluit, ût ſciamus ἀποστελεῖ non ad Chriſtum referri, quod quidam voluerunt, ſed ad herum, eoſque ad quos aſina ac pullus pertinebant. confer cum Commentario noſtro.

VERS. 4. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ Προφήτου. Solus Aethiopicus addit nomen Prophetæ, nempe *Ieſaiæ.* quod ineptum eſt. Etſi enim prima verba, *Dicite filiæ Sion*, petita ſint ex Eſa. 62. 11. reliqua tamen, ob quæ locus Scripturæ hîc adfertur, extant Zachar. 9. Porro Syrus expreſſit etiam particulam ὅλον. Vulgatus, Arabs, Aethiopicus, & Euang. Hebræum utriuſque editionis non expreſ-

expresserunt. Sequitur, *Ecce Rex tuus venit* πραῢς *mitis*. Sic LXX verterunt hoc loco τὸ עָנִי. quod alioqui *pauperem*, *afflictum*, *miserum* significat. πραῢς dicitur עָנָו. non raro tamen illa confundi videas. unde & עָנִי sæpe per ταπεινός, *humilis* vertunt. quod idem fere atque πραῢς. ut enim superbiam feritas, sic humilitatem mansuetudo comitari solet. quare & Arabs hoc loco pro πραῢς habet متواضعا *humilis*. Porro Aethiopicus solus addit, *& rectus*. fortassis ut exprimeret quod in Hebræo est צַדִּיק *justus*.

VERS. 14. *Et accesserunt ad eum cæci & claudi*. Aethiopicus, *& adduxerunt ad eum cæcos & claudos*. Vt explicaret nempe, venisse adductos. quod tamen commentatoris potius est, quam interpretis.

VERS. 16. *Ex ore infantium & lactentium* κατηρτίσω αἶνον *parasti laudem*. Solus Aethiopicus, *parabo laudem*. legit καταρτίσω. perperam. est enim in Hebræo, יִסַּדְתָּ. *fundasti*.

VERS. 41. Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς. Sic Vulgatus, Arabs & Euangel. Hebr. legerunt. At Syrus, ܒܝܫܐܝܬ ܒܝܫܐܝܬ ܢܘܒܕ ܐܢܘܢ, *malè malè* (id est, pessimè) *perdet eos*. quasi legisset, κακῶς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς. Aethiopicus, *ignominiosè & malè occidet eos*.

CAP. XXII.

VERS. 6. Οἱ δὲ λοιποὶ, κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Aethiopicus, *& qui restabant, prehenderunt servos ejus, & occiderunt eos. & eum etiam spreverunt*. transposuit ὕβρισαν, & ad Dominum retulit, quum manifestum sit ad servos referri, consentientibus etiam reliquis interpretibus.

VERS. 16. Μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν. Aethiopicus, *cum hominibus Herodis*.

VERS. 23. *Qui dicunt non esse resurrectionem*. Aethiopicus,

picus, *dicentes, non est resurrectio mortuorum.* planè ut Syrus. de quo vide in Commentario nostro.

VERS. 26. Ἕως τῶν ἑπτά. Aethiopicus, *& usque dum completi fuerunt.* Sensus idem est. quum enim fratres tantum essent septem, in septimo completus erat numerus. Improbanda tamen versio, quæ à verbis recedere non debebat.

VERS. 34. Συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό. Conveniunt in hac lectione omnes interpretes, præter Aethiopicum, qui habet, *congregati sunt ad eum.* quasi legisset ἐπ' αὐτόν.

VERS. 35. Νομικός. Aethiopicus, *Scriba civitatis.* Cur *Scriba* verterit cum Arabe, vide in Commentario nostro. Sed cur addiderit *civitatis*, non video. nisi voluerit, fuisse non ex vulgaribus Scribis, sed ex præcipuis, qui Hierosolymis degerent. Id tamen Græcorum exemplarium, aliorumque interpretum fide destituitur.

VERS. 37. Aethiopicus quoque cum Syro addidit, *& in omni virtute tua.*

VERS. 43. Aethiopicus, *Quomodo ergo ipse David per Spiritum sanctum*, (supple ait) *Dixit Dominus Domino meo* &c. omittuntur quæ in Græco sunt, κύριον αὐτὸν καλεῖ, λέγων. fortassis mendo typographico. etsi sensus per *ait* suppleri possit, ut fecimus.

CAP. XXIII.

VERS. 7. Ῥαββί, ῥαββί. Aethiopicus quoque semel tantum, *Rabbi.* adde Commentario nostro.

VERS. 8. Εἷς γάρ ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητής, ὁ Χριστός. Duo Bezæ exemplaria non legebant ὁ Χριστός. Similiter Vulgatus, Syrus & Aethiopicus non legerunt. Arabs & Euangel. Hebræum legerunt.

VERS. 15. Ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον· καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐ-

τὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν. Aethiopicus, *Vt baptizetis unum peregrinum. & quum baptizatus est, aptatis eum altero magis quam vōs gehennæ.* Respexit antiquum Judæorum ritum, quo proselyti fiebant. nemo enim absque baptismo in fœdus recipiebatur. Vnde in Talmud, in tractatu Repudii dicitur, ישראל לא באו לברית אלא בשלשה דברים במילה ובטבילה ובהרצית הקרבן אף הגרים כיוצא בהם:, *Israëlitæ non ingrediuntur in fœdus, nisi tribus rebus: circumcisione, & baptismo & placamento oblationis. Etiam proselyti similiter.* Sic de Jethro Mosis socero scribunt, נתגייר במילה ובטבילה במים, *proselytus factus est circumcisione & immersione in aquam.* Erat autem ea baptismi hujus ratio, ut in aqua sederent ad cervicem usque: interimque præcepta aliquot legis tum difficilia tum facilia discerent.

VERS. 24. Κώνωπα. pro eo Euangelium Hebr. utriusque editionis habet יתוש. quod quid sit, ipse Elias in Thisbi ambigit. ait quosdam velle idem esse quod זבוב, *musca.* atque ita interpretantur illud, quod ad Dan. 8. 28. *& absque manu frangetur*, narrant Judæi, de Tito id esse intelligendum, שנכנס יתוש במוחו, *in cujus cerebrum intravit musca.* in Baal Aruch tamen doceri ait, esse רחש שגדל במים, *reptile quod crescit in aquis.* quod historiæ de Tito malè convenire, benè observavit Elias. Est itaque fortassis neque *musca*, neque *reptile*, sed quod voluit autor Euangelii Hebræi, *culex* qui Syris dicitur ܒܩܐ. Arabibus, بعوضة. Aethiopibus, ትንኝ.

VERS. 29. Καὶ κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων. Aethiopicus, *& ornatis memoriam justorum.* quasi τὴν μνήμην.

VERS. 34. *Ecce ego mitto ad vos Prophetas & Sapientes &c.* Solus Aethiopicus interjecit, *& Apostolos.*

VERS. 35. *Inter templum & altare.* Aethiopicus, *in medio domus sanctuarii.* Explicare voluit, quid sit μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ναὸς quidem interdum generaliter usurpatur

tur de universo templo, etiam de extremis ejus partibus. ut Matt. 27. 5. Propriè tamen inter ἱερὸν & ναὸν id discriminis est, quod ἱερὸν dictum fuerit anterius templi spatium, distinguebaturque in ἱερὸν πρῶτον, ubi erant לשכות, *conclavia*, & δεύτερον, ubi erant עזרות, *atria*, una cum מזבח העולות, *altari holocaustorum*. Ναὸς autem, qui היכל Hebræis, propriè denotaverit medium templi spatium, ubi מזבח הקטרת, *altare suffitus*, inter atria & sanctum sanctorum. Vnde colligi potest, quum Zacharias dicitur occisus μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, non intelligi altare suffitus, quippe quod in ipso ναῷ fuerit, sed altaré holocaustorum, quod erat ἐν τῷ ἱερῷ, in atrio sacerdotum, prope velum τοῦ ναοῦ. Atque ita Zacharias occisus inter altare holocaustorum, & velum τοῦ ναοῦ, non malè dicitur ab Aethiopico occisus in medio domus sanctuarii.

VERS. 37. Καὶ οὐκ ἠθελήσατε. Sic quoque legit Aethiopicus, in plurali. adde Commentario nostro.

CAP. XXIV.

VERS. 31. Ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν. Aethiopicus, *ab extremo cæli, usque ad extremum terræ.* quasi pro αὐτῶν legisset τῆς γῆς. cui lectioni nemo fidem facit. nec res ipsa. præstat enim, *ab extremo cælorum ad extremum eorum*, id est, quaquaversum cœlum patet.

VERS. 36. Aethiopicus quoque addit, *neque filius.* confer cum Commentario nostro.

VERS. 41. *Duæ molentes in pristino: una accipietur, & altera relinquetur.* Euangelium Hebræum utriusque editionis, & Aethiopicus addunt, *& duo cubabunt in uno lecto, unus accipietur, & alter relinquetur.* Lucas Brugensis monet, multos quoque Latinos codices id subjicere, verum id Matthæi non esse, sed Lucæ, c. 17. ℣. 34. Erasmus negat Græcos codices id addere. Beza tamen ait, quendam codicem habere, δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· εἷς παραλαμβάνεται &c. Chryso-

ſoſtomus quoque ea exponit. Syrus & Arabs non legerunt.

VERS. 49. Καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς συνδούλους. Aethiopicus, *& verberet conſervos ſuos.* deinde addit, *liberos & filios ſervorum domini ſui.* quæ nuſquam leguntur. non malè autem pro *inceperit verberare* dixit *verberet.* ſæpe enim *incipiendi* verbum vacat. ſicut Luc. 3. 8. μὴ ἄρξησθε λέγειν, *ne incipite dicere*, id eſt, *ne dicite.* ſic Act. 1. 1. & alibi.

VERS. 51. Καὶ διχοτομήσει αὐτόν. Præmittit Aethiopicus, *& judicabit eum* (id eſt, condemnabit) *& reddet dignitatem ejus* (id eſt, quo dignus eſt, quod meruit.) hæc alii non agnoſcunt.

CAP. XXV.

VERS. 6. Aethiopicus, *Et quum media nox facta eſſet, clamor factus eſt, vênit ſponſus & intravit. & dicunt, ecce ſponſus venit, exite, occurrite.* Inſeruit de ſuo, *vênit ſponſus, & intravit, & dicunt.* quæ hîc plane ſunt ἀπροσδιόνυσα. Vt & verſu ſeq. ante τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι, præmittit, *& exiverunt in occurſum ejus. Et tunc experrectæ ſunt illæ virgines.* abſurdiſſimè equidem.

VERS. 12. Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Addit Aethiopicus, *non potuiſtis mecum vigilare, & mecum pernoctare.* Nuſquam alibi id legimus. itaque ſpurium procul dubio eſt.

VERS. 13. Ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. Neque Aethiopicus hæc legit. addatur Commentario noſtro.

VERS. 20. Aethiopicus, *Et venit & acceſſit qui quinque talenta acceperat, & attulit alia duodecim cum lucrò ſuo. & dixit domino ſuo, dicens: Domine, quinque talenta dediſti mihi, & ecce, quinque alia lucratus ſum.* Si quinque tantum talenta lucratus erat, ut & verſu 16. idem hic author dixit, quomodo duodecim alia attuliſſe dicitur? pugnantia manifeſta eſt, & fœdum mendum.

CAP.

Cap. XXVI.

Vers. 7. *Et effudit in caput ejus.* Marc. 14. 3. dicitur id fecisse, συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον. de quo quædam ibi diximus. plura dicenda videbantur, quæ nunc addimus. Erasmus vertit, *comminuto alabastro.* Beza, *confracto.* Malim simpliciter *fracto.* ut habet Vulgatus. Vt enim in minutas partes confringeretur vasculum, res non ferebat. quia aut unguentum in terram, aut una cum unguento fragmenta vasculi in caput Christi cecidissent. nec obstat συντρίβειν propriè esse *conterere.* Latius enim usurpatur apud LXX pro Hebr. שָׁבַר. quod non semper est ita frangere, ut partes dissiliant, sed interdum lædere tantum rem, ut non sit integra, & quasi vulnerare. Hinc Ezech. 34. 4. de grege malè curato dicitur, וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם, LXX, καὶ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, *& vulneratum non obligastis.* Insignis præ cæteris locus est Jer. 2. 13. ubi בארות נִשְׁבָּרִים, vertitur λάκκος συντετριμμένος, *fovea fracta,* quæ scilicet rimarum & foraminum plena est, אֲשֶׁר לֹא יָכִיל הַמָּיִם, *quæ non contineat aquas.* ubi sanè propria conterendi aut comminuendi significatio non quadrat. hinc & συντρίβειν dixêre pro פָּצַע, *vulnerare.* ut 1 Reg. 20. 27. de Propheta vulnerato, qui se sic Achabo stitit, dicitur, וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ, *& percussit eum vir, percutiendo & vulnerando,* LXX, καὶ ἐπάταξεν αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πατάξας συνέτριψε. Ita & hîc συντρίψαι τὸ ἀλάβαστρον dici potuit mulier, quòd fregerit vasculum, non in minutas partes, sed foramine in summo, aut in latere, aut in fundo vasculi facto, per quod unguentum tùm in caput, tum in pedes effuderit. Id voluisse Syrum, diximus in Marco. Eum secutus est Aethiopicus, qui totum Marci versum sic reddidit,

וַאנְזַ : הַלוֹ : בִיתָנִיָ : בֵתַ : שִׁמְשׁוֹן : זֶלְמְץ : אֶנְזֶ : יִרְפְק : מַבְאַת : בְּאשִׁית : וַאֶמְצְאַת : עֶפְרַתַ :
וַאַלְבַשְׁבְרוֹס : וְנֶרְדוּ : קֶרוּו : וַעְצוֹב : סֶטוֹ : וַאַכוּסַתוֹ : וְשׁוּטְרַת : דִיבַ : רְאשׁוּ :

Et quum esset Bethaniæ, domi Simonis leprosi, quum accum-

beret, venit mulier, & attulit unguentum alabastri (in Græco ἀλάβαστρον μύρου quomodo & Syrus legit) *nardi præstantis, cujus grave pretium, & aperuit illud, & effudit super caput ejus.* Aperuit illud, refertur hîc affixo suo mascul. ad alabastrum, non ad unguentum, quod hîc fœm. generis. Sensus est, aperuit alabastrum, facto in eo foramine.

VERS. 18. Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα. Aethiopicus omisit εἰς τὴν πόλιν, quod tamen omnes legerunt.

VERS. 25. In exemplari Aethiopico sic legitur, *& respondit Iudas, qui tradebat ipsum, & dixit ei, tu dixisti.* Vbi fœdum mendum est, verum typographo, non interpreti tribuendum res enim & sensus cogunt, ut post *qui tradebat ipsum* inseratur, *& dixit, num ego sum Rabbi?*

VERS. 31. Πατάξω τὸν ποιμένα, *Percutiam pastorem.* Aethiopicus, *occidam pastorem.* intelligitur enim lethalis percussio.

VERS. 36. *Tunc venit Iesus cum eis,* εἰς χωρίον λεγόμενον Γεθσημανῆ. Aethiopicus pro χωρίον habet עצר ויין, id est, *villa vini, vinea, vinetum.* passim enim pro ἀμπελῶν duas istas voces usurpat.

VERS. 38. Μείνατε ὧδε. Aethiopicus, *sedete hic.* apud Hebræos enim ישב est *manere,* & *sedere.* Addidit autem de suo explicationis gratia, *donec revertar.* Quod passim eum non esse veritum, totum exemplar loquitur.

VERS. 39. Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Aethiopicus sensum explicans vertit, *verum voluntas tua, voluntas mea,* supple est.

VERS. 50. Ἑταῖρε, ἐφ' ᾧ πάρει; Aethiopicus, *Amice mi, venistin?* vel *amicus meus venisti?* ἑταῖρός μου πάρει; id est, an adventus tuus amici est?

VERS. 58. *Et secutus est eum Petrus.* Aethiopicus addidit, *solus,* explicationis gratia.

VERS. 65. Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; Sic constanter reliqui

reliqui interpretes in prima perſona. excepto Aethiopico, qui dicit, *opus habetis.*

CAP. XXVII.

VERS. 2. *Tradiderunt eum Pontio Pilato præſidi.* Aethiopicus, *Pilato Pontinæo principi gentium.* videtur exiſtimaſſe Pilatum dictum fuiſſe Pontium, quod ex Ponto oriundus eſſet. Eſt enim פּוֹנְטִינָוִי, gentilitii nominis forma. Porro quod vertimus *principi gentium*, pro τῷ ἡγεμόνι, in Aethiopico eſt למלאך אחזאב. ubi אחזאב quidem purè Arabicum eſt, nam حِزْبٌ, חִזְב, *gens, natio, populus* dicitur. plurale أَحْزَابٌ, אַחְזָאב, *populi.* At מַלְאַךְ, ut apud Hebræos, Syros & Arabes, ſic & apud Aethiopicos, primò ſignificat *Angelum*, *legatum.* radicem ignorant lingua Hebræa & Syra. Arabes dant אלך, *miſit.* unde primò מאלך dictum volunt, tum per metatheſin מלאך, *miſſus, legatus.* At veram radicem dat lingua Aethiopica, ubi לאך eſt *miſit.* Matth. 27. 19. & alibi. inde מלאך, *miſſus*, *nuncius.* item *Angelus*, Dei nuncius. & apud Hebræos etiam מְלָאכָה, *negocium*, ad quod peragendum quis mittitur. Verum in eadem lingua לאך etiam eſt *ſerviit.* תלאך idem. Matth. 4. 11. & 20. 28. לאך, *ſervus*, Matth. 20. ỳſ. 26. Hinc & alia ſignificatione venit מלאך pro *principe*, cui videlicet ſubditi ſerviunt. Sic ἄρχων τῶ δαιμονίων dicitur מלאכומו לאגננת, Marc. 3. 22. & οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, vertitur מלאכתיהומו לאחזאב, Marc. 10. 42. Sic Pilatus dicitur princeps gentium, ſeu populorum, qui miſſus eſſet ut aliis populis, quam Romano, imperaret. qui quidem *Procuratores* dicebantur. vel potius ἔπαρχοι, *præſides.*

VERS. 9. Aethiopicus, *Eo tempore evenit verbum Ieremiæ Prophetæ, qui dixit, & acceperunt triginta argenteos,* *pretium*

pretium honorati, quem honorarunt ex filiis Israël, & dederunt eos &c. Confer cum Commentario nostro. Non displicet, quod τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο verterit, *pretium honorati, quem honorarunt.* Id enim valde accedit ad Hebræa, modo pro הַיְקָר legas הַיְקָר, & tum אדר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם, vertas, *pretium honorati, qui* (non *quo*, id est, בַּאֲשֶׁר) *honoratus fui ab illis.* idem enim est, *qui honoratus fui ab illis*, atque *quem honorarunt illi*, nempe filii Israël: quod per ἀπὸ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ intelligi posse, in Commentario ostendimus. ut & אדר sumi posse pro τιμὴν. Atque ita ironia erit, *pretium honorati, quem honorarunt filii Israël.* quasi dicas, quem enimvero egregiè honorarunt, quum tantulo pretio eum vendiderint.

VERS. 16. Εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπίσημον, λεγόμενον Βαραββᾶν. Aethiopicus addit, *magistrum latronum, & norant eum omnes.* quæ solummodo addita sunt, ad explicandum τὸ ἐπίσημον, pro quo habet שמיע, *auditus*, id est, celebris, qui passim audiebatur, id est, dicebatur nefarius.

VERS. 19. Πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον κατ' ὄναρ δι' αὐτόν. Aethiopicus. *Quia multum somniavi hodie in somnio de ipso.* Sic sane vertenda, quæ habet Aethiopicus. Suspicor tamen, חלמכו, *somniavi*, mendo typographico, positum pro חממכו, *passa sum.* ac tum quidem באנתיאהו, quod verti *de ipso*, vertendum *propter ipsum.* Vtrumque enim præpositio illa passim valet, ut על apud Hebræos, & מטל apud Syros.

VERS. 27. Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον, &c. Vulgatus, Syrus & Arabs prorsus conveniunt. At Aethiopicus, *sumserunt Iesum è prætorio*, ἐκ τοῦ πραιτωρίου. vel, ut propriè sonat, אסכן, *è judicatorio*, quod בית דין Hebræi dicunt. Euangelium Hebræum Editionis Munsteri habet, לקחו ישוע בבית הדין, *ceperunt Iesum in domo judicii.* At editionis Merceri, לקחו את ישו ומסר להם בבית דין, *cepe-*

ceperunt Iesum, & tradidit ipsis in domo judicii. Acceperunt εἰς τὸ πραιτώριον, pro ἐν τῷ πραιτωρίῳ. Sæpe enim, quod aliquoties monuimus, εἰς pro ἐν usurpatur. Sed repugnat Johannes, qui, quod Matthæus versu præced. dixit, *traditum fuisse Christum ut crucifigeretur*, factum ait extra prætorium, quum Pilatus tribunali, quod extra prætorium erat, in Lithostroto insideret. vide Joh. 19. ℣ſ. 13. & 16. Itaque in prætorium denuo abduci debuit, ad ea peragenda quæ apud Matthæum porro narrantur.

VERS. 34. Pro ὄξος Ae.hiopicus quoque habet *vinum*, ut Vulgatus. adi Commentarium nostrum.

VERS. 35. *Ut impleretur quod dictum est à Propheta, partiti sunt* &c. Hoc Prophetæ testimonium ait Erasmus in plerisque Græcorum codicibus non citari, nec ab Hieronymo ullam ejus fieri mentionem. Beza negat in ullis vetustis codicibus reperiri. Syrus quoque & Aethiopicus non legerunt. Etsi enim in editione Syra Cothenensi extet, nescio qua id autoritate sit factum, nisi forte solius editionis Plantinianæ in decimosexto, quæ Hebraicis characteribus impressa est. alioqui Tremellianum exemplar, Viennensis idem editio, Regia, & Parisiensis plane ignorant. In Vulgato tamen, & Arabe, & Euangelio Hebr. utriusque editionis ea reperiuntur.

VERS. 40. Ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτόν. Aethiopicus, ὁ καταλύων καὶ οἰκοδομῶν per tertiam personam vertit. *Qui destruit templum, & ædificat illud tribus diebus, serva teipsum.* Familiare id est Orientalibus, ut quando aliquem alloquuntur, epitheta ejus in tertia persona efferant. tale est illud Syri Galat. 4. vers. 21.
ܐܡܪܘ ܠܝ ܐܢܬܘܢ ܐܝܠܝܢ ܕܨܒܝܢ ܕܢܗܘܘܢ
ܬܚܝܬ ܢܡܘܣܐ, *dicite mihi vos, qui volunt ut sint*

ſub lege. pro, *qui vultis ut ſitis*, id eſt, *qui vultis eſſe.* Talia ſunt in Hebraiſmo, Mich. 1. 2. שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם, *audite populi omnes illi*, pro כֻּלְּכֶם, *omnes vos.* Job. 17. 10. וְאוּלָם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ, *& profecto omnes illi* (pro *vos*) *revertimini.* Sic in precibus compellantes Deum, ſolent mutare perſonam, quum dicunt, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו, *Benedictus tu Domine Deus noſter rex ſeculi, qui ſanctificavit nos praceptis ſuis*, pro *ſanctificaſti nos praceptis tuis.* Hanc phraſin imitatus eſt Matthæus c. 23. 37. Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου. Vbi non aſſentior Cl. Bezæ, qui αὐτὴν vult idem eſſe quod σεαυτήν. Eſt enim purus putus Hebraiſmus, quem Syrus & Arabs retinentes, αὐτὴν verterunt per tertiam perſonam, ſequentes linguarum ſuarum idiotiſmum. Cl. Camerarius notat, in vetere ſuo codice legi αὐτὴν, eamque duram eſſe perſonæ enallagen. Non eſt ſane dura in linguis Orientalibus. nec dubitavit Aethiopicus vertere, *ô Ieruſalem, Ieruſalem, quæ occidit Prophetas, & lapidat Apoſtolos qui miſſi ſunt ad eam.* Expedita hæc ſunt & elegantia in iſtis linguis.

VERS. 45. Σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Aethiopicus, *obtenebratus fuit totus mundus.* accepit pro univerſalibus tenebris.

VERS. 49. *Et erant qui dicerent, ſine, videamus ſi venturus eſt Elias ut ſervet eum.* Addidit his Aethiopicus ex Johanne, *& alius rurſus unus accepit lanceam, & confodit ei latus ſuum, & effluxit ſanguis & aqua.* Annotat tamen Cl. Beza, in duobus etiam vetuſtis codicibus ea Græcè legi. Syrus, Arabs, Vulgatus, & Euang. Hebr. non legerunt.

VERS. 53. Aethiopicus, *Et exiverunt à ſepulchris ſuis, & intrarunt in urbem ſanctam, poſtquam ſurrexiſſent.* id eſt, μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτῶν. ut & Arabs legerat. Confer cum Commentario noſtro.

VERS.

VERS. 56. Καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ μήτηρ. Aethiopicus, *& Maria quæ Iacobi, & mater Ioſephi.* Eodem ſcilicet modo, quo Euangelium Hebræum haberé diximus in Commentario.

VERS. 63. Ἐμνήσθημεν, *recordati ſumus.* Solus Aethiopicus habet *recordare*, in Imperativo ad Pilatum. quod non quadrat.

VERS. 65. Ἔχετε κουστωδίαν. Solus Aethiopicus accepit ἔχετε in Imperativo, *accipite cuſtodiam.* ita accipi poſſe, monuit quoque Eraſmus. Sed aſſentior reliquis interpretibus, qui per Indicativum vertunt.

CAP. XXVIII.

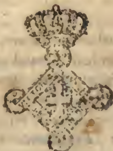
VERS. I. Ὀψὲ δὲ σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων. Aethiopicus, *veſpere Sabbathi, ad exortum primum,* ſupple diem, *venit Maria* &c. Id eſt, quum primus dies exortus eſſet. Vbi ſi dies intelligitur naturalis, qui exoriebatur ſive initium capiebat ab occaſu ſolis apud Judæos, idem dixit quod nos in Commentario noſtro volebamus, exiviſſe mulieres ipſa veſpera poſt exactum Sabbathum.

VERS. 15. Καὶ διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον. Solus Aethiopicus habet, *& exivit hic ſermo ex Iudæis uſque ad hodiernum diem.* quaſi dicas, à Judæis ad alios etiam populos diſperſus eſt. videtur legiſſe παρὰ Ἰουδαίων, *à Iudæis.* quod nullius authoritate comprobatur. nec adeo rei ipſi convenit ac prior lectio, quâ quod à ſacerdotibus fictum fuerat, operâ militum per univerſum populum diſperſum & creditum fuiſſe dicitur.

VERS. 19. Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, &c. Solus Aethiopicus habet, *Baptizantes eos dicite, in nomine Patris* &c.

Finito Euangelio, autor vel autores translationis Aethiopicæ hæc subjiciunt: *Propter Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, & propter electos, & indutos cruce, lectores hujus libri, memores estote nostri in precibus vestris sanctis, fratrum vestrorum, expectantium spem resurrectionis filii, & ternarii, Petri, Pauli & Bernardini. Nam omnes nos filii Abuna sumus, planta fidei montis Libanon. Laboravimus in hoc libro afflictione magna.* Vbi monendus lector, Abissinos sive Aethiopes Patriarcham suum non alio nomine quam Abuna, id est; Pater noster, nuncupare. quod autem se dicant *Plantam fidei montis Libanon*, significat, derivatam ad ipsos fidem à Syris Christianis, qui montem Libanon incolunt. Suspicor equidem, cautionis gratia id expressum, ut constet, ex illorum numero eos esse, qui, Maronitas montis Libanon secuti, Pontifici Romano se subjecerunt, quod à Maronitis istius montis, anno 1182 factum, ex Setho Calvisio didicimus. Atque inde de antiquitate & autoritate hujus translationis non obscurum judicium ferri potest.

F I N I S.

IN-

INDEX LATINVS, RERVM ET VERBORVM.

Par-

A.

B.

Γ.

Δ.

 Σπίγα

INDEX HEBRAICVS.

.א

.ב

.ג

.ה

.ו

.ז

.ח

INDEX SYRIACVS.

ܐ.

INDEX ARABICVS.

IN-

INDEX LOCORVM SACRÆ Scripturæ, quæ hîc obiter explicantur.

FINIS.

